

KÜRDOLOJİ YALANLARI

D. AHSEN BATUR

SELENGE

KÜRDOLOJİ YALANLARI

KÜRDOLOJİ YALANLARI

D. Ahsen BATUR

Selenge Yayınları
İstanbul 2011

Selenge Yayınları No: 60
Tarih Serisi: 48

Kapak-Sayfa Düzeni
Ahmet Yanar

Tashih ve Redaksiyon
Mehmet Efendioğlu

Baskı-Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Tel: 0212 446 88 46

ISBN 978-975-8839-80-3

Selenge Yayınları
Ticarethane Sok. No: 41/24 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0212 514 45 73 Faks: 0212 511 09 35
www.selenge.com.tr
e-mail: selenge@selenge.com.tr

Bir halkın tarihini biraz da onun düşmanlarının yazdıklarına bakarak okumak gerekir.

L. N. Gumilev

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bir Türk olarak bozkurttan türeyiş efsanemi tarih kitaplarıma kazır, çocuklarıma okuturum; doğrudur, yanlıştır; efsanedir, gerçektir, bu yalnızca beni ilgilendirir. Çünkü tarihimin uzak geçmişteki bir dönemiyle ilgili efsane veya gerçek olay için kimseye hesap vermek zorunda değilim, kimse de bundan rahatsız olma hakkına sahip değildir.

Tıpkı bunun gibi, siyasî Kürdçüler de kendi gençleri için yazdıkları Kürd tarihiyle ilgili kitaplardan dolayı kimseye hesap vermek zorunda değiller. Vaktiyle yakın doğuda veya Mezopotamya'da Milat Öncesi'nde yaşamış herhangi bir halkı veya onlarca halkın tamamını yahut bazılarını kendilerine ata seçebilirler. Bu konuyla ilgili hayali belgeler, akla hayale gelmedik iddialar da ileri sürebilirler. Tamamıyla kendilerini bağlar. Nasıl inanmak istiyorlarsa, öyle inanırlar. Kendileriyle aynı ülkenin belli bir kesimini paylaşıyor olmam hasebiyle, bunlar beni fazla ilgilendirmez. Kendi tarihlerini tamamen hayali bilgiler ve iddialar üzerine kuruyor olmaları de onların problemi.

Ama romantik ve hatta militan tarihçilik, işi "bu topraklar tarihen bize aitti; sizler gelip topraklarımızı işgal ettiniz"; "Kürdler 10 bin kişilik bir orduyla gelip Alparslan'ın safında yer almasalardı, siz Anadolu'ya giremezdiniz; dolayısıyla Anadolu'nun kapılarını size bizler açıp verdik"; "biz de bu toprakların düşman istilasından kurtulması için sizin yanınızda savaştık; şehitler verdik, dolayısıyla bu devletin aslî unsuru ve kurucu üyesiyiz..." deme noktasına getiriyorsa, artık bu iddialar beni ilgilendiriyor demek-

tir. Çünkü hayali iddialarla başlayan bu söylentiler, bir süre sonra gençlerin kafalarında "haklılık" fikrini doğurmakta, tarihî gerçeklerle ilgisi olmayan "haklar" talep etmeye kalkışmaktadırlar ki, bu durumda birilerinin çıkıp gerçekleri anlatması gerekiyordu.

Şu veya bu şekilde tanışıp, Kürdoloji iddiaları konusunda biraz yoklamaya çalıştığım Kürd gençleri, kendilerini bu iddiaların doğruluğuna öylesine kaptırmışlardı ki, hepsi aynı telden çalıyor ve söylediklerinin doğruluğu konusunda delil göstermelerini istediğimde, sözde tarihçi siyasî Kürdçülerin militan zihniyetle ve reaksiyoner üslupla yazdıkları kitapları kaynak gösteriyorlardı. Esasen hiçbirisi gerçek anlamda tarih kitapları okumadığı için, kendi yazarlarının yazdıklarının doğruluğunu ölçebilecekleri bir mihenk taşına sahip de değiller. Dahası, kendilerinden olmayan birilerinin, özellikle de Türklerin yazdıkları kitaplara burun kıvırarak bakıyor, o kitapları "red ve inkâr politikası"nın ürünleri olarak değerlendirip, kapaklarını dahi açmadan bir kenara itiyorlar. Bu kitabı da aynı kategoriye sokabilirler. Bu, onların problemi. Fakat şu da bir gerçek ki, Türk gençleri de bir şekilde kendilerini ilgilendiren bu iddialar konusunda donanımlı değiller. Bir noktada durum, 1970'li yıllarda ülkücü-devrimci kavgalarının zirve yaptığı soğuk savaş günlerine dönüşü andırmaktadır. O yıllarda da herkes (genellikle) kendi meşrebine ve düşüncesine uygun kitaplar yazan kişilerin eserlerini okur, karşı tarafın görüşlerini dinlemek dahi istemezdi. Sonuçta her gün her iki taraftan on beş-yirmi genç kara toprağın altına giderken, yaşlı kesim bu gençlerin niye birbirlerinin gırtlağını sıktığını bir türlü anlayamazdı. Fakat şurası bir gerçek ki, 1970'li yılların gençliği bugünkü gençliğe nazaran çok daha kültürlü ve donanımlıydı. Şimdiki gençlik ise, - ister Türk, ister Kürd, - internet sitelerindeki yalan yanlış bilgilerin pençesinde kıvranmakta; daha da tuhafı, kimse gerçeği öğrenmek için ufacık bir araştırma yapmayı dahi göze almamaktadır. Bunun bizi götüreceği sonuç, kan der-

yası ve gırtlak gırtlağa bir boğuşmadır. Yitmişli yıllarda ülkücü ve devrimci gençler, fakülte avlularında birbirinin gırtlağını keserken, birileri, bazı siyasîler ve kimi dış güçler "iti ite kırdırıyoruz!" diye neşeli bir şekilde onları seyrediyorlardı.

Elinizdeki bu eserin yazarı, ister inanın, ister inanmayın, kesinlikle peşin hükümle yola çıkmamıştır. Esasen onun amacı, yaklaşık otuz yılını verdiği tarihçilikte, umumi Türk tarihiyle ilgili bazı çalışmalar yapmaktı; fakat Türk ve Kürd gençlerinin acınacak durumdaki cahillikleri, onu hiç aklında olmayan bir konuya yönelmek zorunda bıraktı.

İlerleyen sayfalarda siyasî Kürdçülere ağır salvolarda bulunurken, Türk tarihi adına kalem oynatan ve tarafgir zihniyetle hareket eden bazı Türk tarihçilerine de pek toleranslı yaklaşmadığımız görülecektir. Siyasî Kürdçülere tenkitler yöneltirken, birazcık satirik bir üslup kullandığımız doğrudur, ama inanın onlar bunu fazlasıyla hak etmişlerdir. Çünkü yaptıklarına tarihçilik değil, ancak militanlık denilebilir.

Biz, özellikle Kürd gençlerinden bu kitapta yazılanlara inanmalarını da beklemiyoruz. Ama söylediğimiz her bir söz için imkanlar dahilinde kaynak gösterdik. Bize inanmasalar bile, gösterdiğimiz kaynakları kendileri araştırabilir, doğru söyleyip söylemediğimizi kontrol edebilirler (Tabii birkaç yabancı dil biliyorlarsa). Ondan sonra inanıp inanmamak kendi bilecekleri iştir, ama Rus tarihçi L. N. Gumilev'in de dediği gibi "bir halkın tarihini biraz da onun düşmanlarının yazdıklarına bakarak okumak gerekir."

Her halkın resmi tarih tezlerinde "o kadar kusur kadı kızında da olur" kabilinden çarpıtmalar ve yalanlar vardır ve bunlar bir noktaya kadar mazur da görülebilir; ama etnogenez aşamalarını henüz tamamlamakta olan bir etnik topluluğun tarihi baştan sona "yalan ve çarpıtmalar" üzerine kurulmak isteniyorsa, Kürd gençlerinin orada biraz durup ciddi şekilde düşünmeleri gerekir.

Hakikat, tarih kitaplarının sayfaları arasındadır; biz onları birazcık aralamaya çalıştık. Yine de Kürd gençleri "senin doğrundan benim yanlışım daha iyidir" diyeceklerse, kimse onları inandıklarının aksine inanmaya zorlayamaz.

Peki, gerçek tarihi öğrenmek yerine, yalan olduğunu bile bile bir takım safsatalara inanmak ve ısrarla inanmaya devam etmek, kendi kendini inkâr değil midir?

D. Ahsen Batur

I. GİRİŞ

Bilim dalları arasında hile ve sahtekârlığa, çarpıtmaya, red ve inkâra, yalana.. en müsait olanı, hiç şüphesiz tarih bilimidir. Yine savaşlara, devrimlere, kütlelerin isyanına, etnik toplulukların sınırları içinde yaşadıkları devletlere baş kaldırmasına zemin hazırlayan da tarih ve onunla akraba olan (antropoloji, arkeoloji vs.) bilim dallarıdır. Birey olarak benim bir doktorla işim, ancak hastalandığım zaman olur. Tedavi olduktan sonra doktorla işim biter. Bir makine mühendisi otomobil yapmışsa, parasını verip otomobilini satın alırım ve onunla işim orada biter. Ama bir tarihçi, bir filozof, bir sosyolog, bir antropolog, bir arkeologla ömür boyu işim bitmez. Benim beynimi yoğuran, beynime değişik fikirler sokan, bazen beni isyana sürükleyen, birini öldürmeye sevk eden, bana *ben ve onlar* fikrini aşılayan, etnik ayrımcılık fikrini kafama sokan doktor veya makine mühendisi değil, tarihçi, filozof, arkeolog vs.dir.

İnsanlar, belki de Habil'le Kabil'in Tanrı'ya sunu yapmasından ve Tanrı'nın birinin sunusunu kabul edip, diğerininkini reddetmesinden sonra, kıskançlık, üstünlük-alçaklık, asalet vs. hastalık ve kavgalarından kendilerini kurtaramamışlardır ki, kıyamete kadar da kurtulabilecekleri konusunda en ufak bir emare yok.

Bireyler bazında her birimiz - genellikle - asaletimizle, ailemizin soyluluğuyla övünmeye bayıldığımız, evlenirken seçeceğimiz eşin - erkek veya kadın - mutlaka asil bir aileden olmasına önem verdiğimiz gibi, etnik topluluklar da birbirlerine karşı atalarının kökeninden, soylarının asaletinden dem vurup, dünyanın en köklü halklarından olduğunu ileri sürerek, bundan kendile-

rine bir üstünlük, bir övünme ve gurur payı çıkarmaya bayılırlar. Hatta aynı halkın bir boyundan inme bir oymak veya obanın mensupları dahi, bazen kendi eldaşlarına karşı mensup oldukları oymağın hangi boydan türediğini anlatarak kendilerine bir övünme payı çıkarırlar. Örneğin Selçuklu devletini kuran Oğuz Kınık boyuna mensup olanların ve daha sonra Osmanlı hanedanını kuran Kayı boyu mensuplarının diğer Oğuz boylarına karşı kendilerini imtiyazlı, üstün bir boyun bireyleri olarak görüp gururlandıkları muhakkaktır ki, esasen eşyanın tabiatına aykırı bir şey de değildir. Yine kendi tarihimizden örnek verecek olursak, Selçuklularda iktidar hakkı yalnızca Kınık boyunun ve bu boyun yönetici ailesinin hakkı olduğu için, başka birisi tahtı gasp etse dahi halk tarafından desteklenmezdi. Osmanlı hanedanında ise hanedana mensup olmayan birinin taht müddeisi olması dahi düşünülmezdi. Hatta Timur bile Cengiz-han'ın soyundan gelmediği için, Cengizîlerden bir kızla evlenmiş olmakla birlikte, kendinde "han" unvanı kullanma hakkı görmemiş, bu yüzden Cengizîlerden birini hükümdar olarak tahta çıkarmış, kendisine ise "emîr-i Türkistan" ve "melik-i Turan" unvanını almış; daha sonraki tarihçilerin "hanbâzî" (hancılık oyunu) adını verdikleri geleneği başlatmıştı. Cengiz-han'ın soyundan gelenler "han" unvanının ancak kendilerine münhasır olduğunu ileri sürerken, şüphesiz hanedan asaletlerine ve Çingiz-han'ın Tanrı tarafından seçilmiş bir kişi olduğu iddiasına dayanıyorlardı. Aynı "hanbâzî" oyununun Altın Orda'da da sergilendiği tarihen bilinmektedir. Nitekim Tümgeneral Mamay, sırf Cengiz-han'ın soyundan inme olmadığı için tahta çıkamamış ve halk tarafından da tutulmamıştır. Bu husus sadece Türk tarihi için değil, pek çok halkın tarihi için de geçerlidir. Örneğin Emevîler döneminde kendisini Hz. Ali'nin torunu olarak tanıtıp çevresine insanları toplayarak isyan hareketlerine girişen pek çok insan çıkmıştır. Çünkü o dönemde insanları çevresine toplamanın en kestirme yolu bu idi.

Bir hanedanın ve o hanedanın kurucusunun şeceresini takip etmek, yeterli ölçüde yazılı kaynak ve hatta bazen sözlü gelenek-

ler sayesinde kolaydır. Bir obanın, onun indiği oymağın, o oymağın indiği boyun tarihini çıkarmak da yazılı kaynak ve sözlü geleneklerle mümkündür; fakat bazen ana boyun tarih başlangıcını tespit etmek ya zorlaşır ya da imkansız hale gelir. Buradaki zorluk, bazen söz konusu ana boyun tarihinin çok eskilere dayanmış olmasından, bazen isim değiştirmesinden, bazen de başka boyları bünyesine almakla değişik bir hüviyete bürünmüş olmasından kaynaklanabilir.

Bir boyun köken tespitinde büyük güçlükler yaşanabildiğine göre, etnik kimliğinde ihtilaflar olan halkların tarihi köklerini tespit etmek haddinden fazla zordur. İşte zorlukların başladığı noktada mantık sınırlarını zorlayan iddialar, hayali soy kütükleri, hayali atalar, hayali istilalar, hayali coğrafyalar, hayali uygarlıklar havada uçuştuğu gibi, kendini kökleştirme adına romantik sahiplenmeler, sahte belgeler, sahtekârlıklar tespih taneleri gibi birbirine ulanır gider.

Hayali coğrafya ve hayali atalarla ilgili iddialar dünyanın pek çok ülkesinde özellikle küçük etnik gruplar, onlara sempati besleyen yabancı bilim adamları tarafından ortaya atılmıştır; ama hiçbirisi Kürdler ve Kafkasya'daki küçük halkların iddiaları kadar mantık ölçülerini zorlamamıştır. Konumuz Kafkas halkları olmadığı için onlar üzerinde durmayacağız; çünkü en azından onlar Kürdler kadar üç değişik halk (İranlılar, Araplar ve Türkler) tarafından "sen bizdensin" denilerek kolundan tutulup çekilmemişlerdir. Fakat Kürdlerin durumu gerçekten farklıdır. Çünkü Türklere göre "Kürd, Türk'ün dağlısıdır"; Araplara göre bazı Arap kabilelerinden (Mudar b. Nizâr, Kürd b. Mard, Rabia b. Nizâr'ın soyundan) gelmedirler ve zaman içinde dillerini unutup Farsça konuşmaya başlamışlardır. İranlılara göre ise Perslerin dağlı kabileleridir..

Ne var ki Kürdler, her üç halkın davetlerini reddederek, hiçbirinden olmadıklarını, aksine kökleri çok derinlere, Milat öncesine ve hatta Milattan elli bin yıl öncesine kadar giden ataların torunları olduklarını ve "kalûbelâ"dan beri Zagros dağlarında, eteklerinde, Mezopotamya'da ve Anadolu'nun doğu kesimlerinde

yaşadıklarını, bu toprakların asli sakin ve sahipleri olduklarını ileri sürmektedirler. Çünkü onlar, mevcut halklardan herhangi birine aidiyeti reddettiklere zaman kendilerine "O halde sen kimsin?" diye sorulacağını, buna bir cevap hazırlamaları gerektiğini çok iyi bilmektedirler. İşte hayali coğrafya, hayali atalar ve hayali tarih yalanları da bu noktada ortaya atılmaktadır. Fakat hayali atalarının doğup büyüdükleri, devletler kurdukları, dünyada her şeyin ilkinin burada icat edildiğini ileri sürdükleri dağ silsilesi "Zagros" kelimesinin hangi halkın diline ait olduğu, ne anlama geldiğini dahi bilmemektedirler. Halbuki ben bir Türk olarak atalarımın bırakıp geldiği Güney Sibirya ve şimdiki Moğolistan topraklarındaki toponimlerin ne anlama geldiğini biliyorum. Eğer bir halk geçmişte bu dağlarda yaşayan ve kalubelâdan beri orada olan otokton bir milletin torunları ise, o takdirde hiç olmazsa anavatan durumundaki bölgenin adının atalardan oğullara geçmiş olması gerekirdi.

Kürdlerin nüfusunu dünya genelinde rahatlıkla 60 milyona (!) kadar çıkaran Mazin Bilal adlı Iraklı bir Kürd'ün kaleme aldığı "Kürd Meselesi – Kuruntu ve Gerçek" adlı eserinde belki de söylediği tek gerçek, *Kürdlerin bu konuyu sosyolojik ve antropolojik yönden ele almak yerine, lengüistik açıdan ele almakla daha yolun başında çıkmaz bir sokağa saplandıklarını tespitinden başka, Kürd tarihi ve Kürdistan tanımıyla ilgili eserlerin tarihin zor bir döneminde ve psikolojik savaşın hızlandığı bir zamanda kaleme alındığını, dış etkilerin çok ağır bastığını, bu yüzden kaleme alınan çalışmaların belli bir amaca hizmet ettiğini belirtmektedir* ki,[1] son derece haklıdır.

Konuya dilbilim ve etimolojik açıdan yaklaşılmasına rağmen yine de Kürd teorisyenler bazı konuları bilerek muğlakta bırakmayı tercih etmektedirler. Tarihte ve coğrafyada herhangi bir anlamı olmayan hiçbir akarsu, hiçbir toponim, hiçbir etnonim ve hatta şahıs adı mevcut değildir. Örneğin bugüne kadar pek çok Kürd'e "İzol" veya "İzolu" kelimesinin ne anlama geldiğini sor-

1 Bilal Hazin, *El-Mes'eletü'l Kürdiye* (El-vehmu ve'l-hakika), s. 139-140.

mama rağmen, "filan köyde yaşayan bir Kürd aşiretinin adı" cevabından başka cevap alamadım. Kürdçe sözlüklerde de farklı bir izah yok. İyi ama Kürdçe konuşan ve kendisini Kürd olarak takdim eden aşiretin bir mensubunun yazdığı Kürdçe-Türkçe sözlükte "bu sözlüğün yazarının da mensup olduğu Kürd aşireti" izahından başka bir bilgi bulunmuyorsa, insanın "anlamı olmayan bu kelimeyi biz nereden aldık?" diye biraz düşünmesi gerekmez mi? Halbuki Türkçe'deki her boy, oymak ve obanın isimlerinin bir anlamı vardır. Yalnızca bir iki örnek vermekle yetinelim. Kazakların Nayınan boyuna mensup Kence adında bir oymağı vardır. Eğer birisi bana Nayman ve Kence'nin anlamını sorarsa, hemen "Nayınan, sekiz, Kence ise en küçük oğul demektir" cevabını verebilirim. Veya Göçebe Özbek ve Kırgızlarda bir oymak adı olan "Murkut"un "burkut" yani kartal anlamına geldiğini söyleyebilirim vs.

Kürd teorisyenlerin en büyük açmazlarından biri, kim hoşlarına gitmeyen bir şey söylerse, hemen onu "red ve inkârcılık"la suçlayıp, yalnızca kendi söylediklerinin doğru olduğunu ısrarla, ama yarım ağızla savunmaya çalışmalarıdır. "Bu bölgede ve başka yerlerde etnik kimliği açıkça belirlenmemiş her topluluğu Kürd kabul ediyorum" diyen zihniyetle, "Adem'le Havva'nın Adıgece (Çerkesce) konuşmadığı konusunda bir kanıt mı var? Bana göre Adem ile Havva Adıge idi, Adıgece konuşuyorlardı ve aksi ispat edilinceye kadar bu tez geçerlidir" diyen bir Çerkes fanatik[2] arasında ne fark vardır?

Uzak Doğu, Amerika, Avrupa ve Afrika halklarının tarihini fazla bilmeyiz ve görüş veya ilgili alanımız dışında olduğu için de bizim dikkatimizi çekmez. Ancak, içinde yaşadığımız bölgedeki halkların tarihleri kadar ihtilaflı bir tarih olmadığını rahatlıkla söyleyebilirim. Dünyanın başka yerlerinde örnekleri var mıdır bilmiyorum, ama sanırım geçmişte yaşamış bir halkı bazen iki, bazen dört halkın birden ata kabul etmesi insanın gerçekten akıl ölçülerini zorlamaktadır. Bir zamanlar Eti adını ver-

2 Ali Çurey, *Çerkes Tarihi*, s. 108.

diğimiz Hitit (doğrusu Hatti)lere hem Çerkesler sahip çıkıyor, hem Kürdler. Urartuları Türkler, Ermeniler, Çerkesler ve Kürdler "uzak ataları" olarak görmekte ve her biri kendine göre deliller ileri sürmektedir. Üniversitelerimizde "Hititoloji" bölümüne özellikle Kürd gençleri rağbet etmektedir. Bunlardan birisinin "Bu bölümü niye seçtin? Ne işine yarayacak?" şeklindeki soruya "Ben, buraya atalarımın dilini öğrenmeye geldim" cevabını vermesi dikkat çekicidir.

Esasen işin daha trajikomik yanı, Kürdlerin ata sayısını 20'ye çıkarıp bilâhare biraz tenzilatla on dört ataya düşürdükten sonra Medlerde karar kılmış ve "artık Medlerin bizim atalarımız olduğu kesinleşti!" demiş olmalarıdır.[3] Bir insanın birden fazla babası olmaz. Böyle bir şey, zaten eşyanın tabiatına da aykırıdır. Halkların da bir tek atası olur. Eğer aradaki zincir halkalarında kopukluk yoksa, yani bugünkü herhangi bir etnik grubun indiği önceki ata halkın kimden indiği, onun da kimden indiği muntazaman takip edilebiliyorsa, aynı soydan olmakla birlikte değişik adlar taşıyan, fakat aynı dili konuşan değişik isimli ataları olabilir. Ama tarihen birbiriyle ilgisi olmayan, dilleri ve dinleri farklı birkaç değişik halk aynı anda bir etninin atası olamaz. *"Ben şu anda bu bölgede yaşadığıma göre, atalarım da ancak vaktiyle bu coğrafyada yaşamış halklar olabilir" mantığıyla İran'ın belli bir bölgesinde, Kafkasya'da, Mezopotamya'da ve Anadolu'da binlerce yıl önce yaşayıp tarih sahnesinden çekilmiş, hiçbir temsilcisi kalmamış halkları, aradan iki-üç bin yıl geçtikten sonra, arkeolojik, lengüistik ve tarihi verilere dayanmadan, birbiriyle etnik akrabalığı olmayan etnik grupları ata ilan etmek için bir insanın ya deli olması lazım, ya da gözü dönmüş ırkçı bir fanatik.*

Kürdlerin bugün Orta Doğu'da sergiledikleri fanatizmin bir benzerini de Orta Asya'da Tacikler sergilemekte, yazdıkları tarihlerde Milattan önce ve sonrasında o bölgede yaşamış ne kadar halk varsa, -Türkler hariç,- hepsini ata olarak göstermektedirler

3 Naci Kutlay, *Kürtler*, s. 18-19.

ki, bunların bazıları Kürdlerin sahiplendikleri atalarla aynıdır.[4] Halbuki Tacikler de tıpkı Kürdler gibi tarihçilerin gözü önünde etnik temas noktalarında teşekkül etmiş karma bir etnidir.

Ancak, Kürdlerin tarihte bu coğrafyada yaşamış halkları sahiplenmekle yetindikleri düşünülmesin. Bir de tarihî şahsiyetlerin, önemli bilim adamlarının, filozofların, kumandanların sahiplenilmesi; bazılarının da adlarının yazılışı tahrif edilerek Kürd gösterilmesi vakıası vardır. İleride daha geniş olarak üzerinde duracağımız için burada her ikisine de birer örnek vermekle yetineceğiz. Mehmed Emin Zeki Bey'in yazdığı "Kürd ve Kürdistan Ünlüleri" adlı eserde Ebussuud Efendi için şöyle deniliyor: "Ancak ben diyorum ki İskilip Anadolu'nun kuzeybatısındaki Kastamonu vilayetindeki Kürd merkezlerinden biriydi. Çok eskiden bugünkü Irak'ın kuzeyindeki Musul'a bağlı İmadiye bölgesinden birçok Kürd gelip, Kastamonu'nun İskilip kasabasına yerleşmiştir. İşte bundan dolayıdır ki kendisinin el İmadi, babasının da el İskilibi lakabını almaları bundandır. Oğlu Allame Şeyhulislam Ebussuud da el-İmadi lakabını almıştır. Bir asırdan fazla Osmanlı Devleti'ne hizmet eden bu değerli ailenin Kürd olmasına, yukarıdaki dilden başka coğrafi delil de vardır. H. 1061 (M. 1651) yılında vefat eden.. ünlü Türk tarihçisi İbrahim Peçevi tarih kitabının 2. cilt 55. sayfasında şöyle der: "Huyu ve mizacı sert olan müftü Ebussuud Kürd asıllıdır."[5] İmadiye Irak'ta olabilir ve öyledir; Musul da Irak'tadır, ama o zamanlar bugünkü Irak Osmanlı sınırları dahilindeydi. Peki bu eyalette ve bu kasabada doğan, büyüyen herkes Kürd müdür? Yahut burası serâpâ Kürd müdür? Burada Türkler, Araplar, Süryaniler de yaşayamaz mı? İsminin sonuna el-İmadî künyesini ekleyen herkes Kürd mü kabul edilmelidir? Gelelim İbrahim Peçevi'nin delil gösterilmesine. Eser Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal tarafından günümüz Türkçesine aktarılmış ve Kültür Bakanlığı tarafından iki cilt olarak 1999 yılında basıril-

4 Bu konuda özellikle B. G. Gafurov'un iki ciltlik "Tadjiki" (Tacikler) isimli eseri ibretle ve biraz da kahkaha atarak okunmalıdır.

5 Mehmed Emin Zeki Bey, *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri*, s. 345.

mıştır. Bir kere Mehmed Emin Zeki Bey'in dediği gibi Peçevi'nin o kaydı kitabın ikinci cildinin değil, birinci cildinin 56-57. sayfasındadır. Orada hakkında yazılan ise yalnızca şudur: "Ebussuud Efendi uzun boylu, zayıf yüzlü, sarığının sarılışına özen göstermez, tutum ve davranışlarıyla tamamıyla mollaca idi. Bugüne kadar bilginlerden hiçbiri onu yermemiştir." Görüldüğü gibi burada ne sert mizaçlı olduğu yazılı, ne de Kürd. Acaba eseri bugünkü Türkçeye aktaran B. Sıtkı Baykal mı gayret-i milliyetle metni değiştirdi düşüncesiyle İst. Ktp.'de orijinal nüshaya da baktık. Orada da Ebussuud'un Kürd olduğuna dair bir kayıt yoktu.

İsimlerin imlasını tahrif ederek Kürd kimliği kazandırma veya hayali tarihî kişilikler yaratmaya örnek olarak ise, Kürdolojinin meşhur akl-ı evvellerinden, verdiği bazı bilgi ve rakamları nereden aldığı sorulduğunda, filanın beyanatına dayandım şeklinde kaçamak cevaplar veren İzady'nin ve ondan alıntı yapan Naci Kutlay'ın bir kaydı yeterlidir. "Pek çok Kürd prensi, Türk hakimiyetindeki zayıflıktan yararlanarak tam bağımsızlık için acele etti. Bunlar arasında Azerbaycan ve Doğu Kürdistan'daki Ahmedyal (Ravadilerin bir kolu ve tahminen 1201 yılında), Zangan ya da Musul Zengîleri (1127-1250), Erbil ve Kerkük'teki Kukboridler... vardı."[6]

Biz tarihte Kukborid adında bir hanedan bilmiyoruz, ama Erbil ve Kerkük'teki Kökböriler adına konuyla ilgili tüm tarih kitaplarında bir Türk atabeyliği olarak rastlıyoruz. Biz, kendi Kökböri'mizi alalım, muharref ve muhayyel Kukborid Kürd prensliğiyle ise varsın siyasî Kürdçüler övünmeye devam etsinler. Bu arada Zengîleri ve Kökbörileri büyük bir zevkle Kürd prenslikleri olarak gösterip Kürd gençlere övünme vesilesi yarattığı için Naci Kutlay'ı da tebrik etmek gerekir.

Bu konudaki mugalata ve aşırılıkların yalnızca Kürdlere ve bazı Kafkas halklarına has olduğunu düşünmek haksızlık olur. Türkler de dahil olmak üzere, bazı halklardan da geçmişiyle övünmek

---

6 Naci Kutlay, age., s. 22.

için mantık dışı iddialar ileri sürenler olmuştur ve olacaktır. İskitleri ataları arasında gösteren Ruslar olduğu gibi, onları İranlılara intisap ettirenler, Kürdlerin ataları arasında sayanlar çıkmıştır. Çin'deki Yün-nan yer adından hareketle Yunanlıların ana vatanını Çin olarak gösteren sözde bir bilim adamına doğrusu söylenecek söz bulmak zordur. Antlar, hem Çerkeslerin, hem Rusların atası olursa, Adem ile Havva'nın Adıge (Çerkes) yapılması karşısında, başka birinin, örneğin bir Kürd'ün çıkıp da "Adem ile Havva'nın Kürdçe konuşmadığı konusunda bir kanıt mı var?" demesi tuhaf karşılanabilir mi?

Bazen bir çayın veya akarsuyun bir noktada toprağın derinliklerine dalıp, kilometrelerce ileride bir yerde tekrar yeryüzüne çıkması nadirattan olmakla birlikte, rastlanılan olaylardandır. Fakat halklar akarsu değildir. Milattan önce tarih sahnesinden silinmiş ve hiçbir temsilcisi kalmamış halklar vardır. Örneğin Kur'an'da adları geçen Âd ve Semûd kavmi ilahî bir cezalandırma ile tarihten silinmiştir ve esasen ne zaman yaşadıkları bilinmeyen bu halkların aradan birkaç bin yıl geçtikten sonra birilerinin ortaya atılıp onların torunları olduklarını iddia etmeleri karşısında ya güler geçeriz, ya da aklını oynattığını düşünüp acırız.

Tarihin kayıt altına alınmadığı dönemler hakkında bir bilgimiz yok, ama yazının icadıyla birlikte halkların sürekli yer değiştirdiklerini mevcut yazılı belge, rivayet ve efsanelerden takip edebiliyoruz. Tüm halklar yer değiştirirken, Kürdlerin kendi ifadeleriyle ataları olan halkların on bin yıldan beri çakılmış gibi aynı bölgede kalmış olmaları düşünülemez.

Halkların çok büyük bir çoğunluğu özellikle etnik oluşum safhalarında ya nüfus kesafeti, ya iklim şartları (aşırı kuraklık, aşırı yağış vb. tabii âfetler) ya da düşmanın itmesi sonucu yer değiştirmişlerdir. Tarihçilerin büyük çoğunluğu, halkların Orta Asya'dan, bir kısmının da Yemen taraflarından çeşitli bölgelere dağıldıkları görüşündedirler. Mesudî'nin anlattığına göre Yunanlıların tarih öncesindeki ilk vatanları Yemen'di. Bugün Kuzey Afrika'da varlığını sürdüren Berberilerin ilk vatanı Irak'tı. Fran-

sızlar ilk atalarının bir kısmının Kuzey Afrika'dan, bir kısmının (Keltlerin) Tuna taraflarından çıkıp geldiğini ileri sürerler.[7] Kırgızların Tanrı Dağları eteklerine yani şimdiki Kırgızistan'a ne zaman geldikleri tam olarak bilinmiyor, ama ilk vatanlarının Yenisey sahilleri olduğu bilinmektedir. Anadolu'da yaşayan Türklerin Güney Sibirya ve Batı Moğolistan'dan başlayan maceralı ve uzun soluklu bir yolculuktan sonra bu toprakları vatan edinmeleri ise tarihin gözü önünde olmuş bir olaydır. Bununla birlikte henüz IX. Yüzyılda Antakya'da, Tarsus'da dahi Türkler vardı.[8] Ruslar tarihin hiçbir döneminde Sibirya'da yoklardı. İngilizleri oluşturan halkların adaya gelip yerleşmeleri ve tek bir halk halinde kaynaşmaları da tarihin gözü önünde olmuştur. İlk Germen kabilelerinin Kafkaslardan gittikleri, eski Yunan kaynaklarında Ermen şeklindeki kelimelerinin Latin kaynaklarında başına bir "h" getirilerek yazıldığı, böylece Ermen'in Hermen'e dönüştüğü, zamanla bu "h"nin de "g"ye dönüşerek kelimenin Germen şeklini aldığı ileri sürülmektedir.[9] Kaldı ki şimdiki Ermenilerin vaktiyle kendilerine Hay, ülkelerine ise Hayastan dedikleri bilinmektedir. Arapların şimdiki Irak ve Suriye taraflarına Yemen taraflarından çıkıp geldikleri tarih kitaplarında belirtilmektedir. Bugün Latin Amerika'daki halkların hiçbiri tarihte orada yoktular vs.

Daha bunun gibi onlarca örnek verilebilir. Bizim demek istediğimiz, halkların tarih boyunca ilk ana yurdunda çakılıp kalmadığı, yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı yer değiştirdikleri ve en son bir yerde karar kaldıklarıdır. Hal böyleyken siyasî Kürdçülerin "*biz bu toprakların asli sakiniyiz; sizler sonradan gelip topraklarımızı işgal ettiniz*" gibi saçma iddialarının inanılacak tarafı yoktur. Eğer onlar bu toprakların gerçek asli sakinleri olsalardı, atalarımız dedikleri halklarla birlikte çoktan tarih sahnesinden silinmiş olmaları gerekirdi. Çünkü en son ata seçtikleri Medlerin tarih sahnesinden çekilmesi M.Ö. VI. Yüzyıl ortalarında

---

7 Segond E., *Histoire de France*, s. 6.

8 Mesudi, *Muruc*, II/17.

9 Drozdov Yu.N. *Tyurkskaya etnonimiya drevneyevropeiskix narodov*, s. 13.

vukû bulmuş, ondan sonra bu halk Persler arasında eriyip gitmiştir. Bugün Mada adını kullanan bir halk ve etnik grup mevcut değildir. Aradan 2500 yıl geçtikten sonra bir etnik grubun Medlerin torunları olduğunu iddia etmesi, aradaki çok ama çok uzun zaman dilimi göz önünde bulundurulursa, eşyanın tabiatına aykırıdır. Çünkü tarih, bu kadar uzun zaman diliminin yarattığı bir boşluktan sonra ve üstelik o boşluk sırasında bölge birçok halkın istilasına uğramış, başka halklar devletler kurmuşsa, nevzuhur torunların iddialarına izin vermez ve üstelik bunun herhangi bir örneği de yoktur. A. Simith'in dediği gibi, "*Uzaktan kolaylıkla tanınabilen etnik topluluklar bile yakından baktığımız ve derinlemesine araştırmayı denediğimiz zaman gözümüzün önünden kaybolur.*"[10]

Geçmişlerini arayan etnik topluluklar, tarihten silinmemek için bir kader ve tarihe ihtiyaç duyarlar ve bunu diğer uluslar gibi, kendi şanlı geçmişlerinde ve yaratılış kültlerinde ararlar. Yine Anthony Smith'in dediği gibi "*geçmişi arayan entelijensiya, tekrar girebileceği canlı bir tarihe ihtiyaç duyar ve ulusun içine kendini yerleştirebileceği ve yerleştirmek zorunda olduğu böyle altın çağları ve şiirsel mekanları inşa etmek için arkeoloji ve filoloji gibi disiplinlerden yararlanır.*"[11] İşte Kürd teorisyenlerin en çok zorlandıkları ve sıkıştıkları noktalar da buralardadır. Altın çağı ve şiirsel mekanları Milat öncesi yaşamış halklarda aramakta; ama iddialarını arkeoloji ve filolojiyle pekiştirme konusunda tamamıyla köşeye sıkışmaktadırlar. Nitekim İzady, "*en küçük halkların bile dünya müzelerinde sanat eserleri sergilenirken, Kürdlere ait hiçbir eserin, bir halı veya kilimin, hatta kırık bir ok ucunun bile yer almamasından*" şikayet etmektedir.[12] Hadi aradaki adavetten dolayı Türkiye, İran ve Arap müzelerinde Kürd yadigârlarına yer verilmediğini, red ve inkâr politikası uygulandığını varsayalım; peki Almanlar, Amerikalılar, İngilizler, Ruslar vs. de mi müzelerimizde Kürdlere

---

10 Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 23.

11 Age.,, s. 25.

12 İzady, *Kürtler*, s. 13.

ait kırık bir ok ucu dahi sergilemeyelim diye söz birliği ettiler? Olmayan şeylerin neyini sergileyecekler? Yoksa İskitlere, Perslere veya bölgede yaşayıp tarih sahnesinden silinmiş halklara ait arkeolojik yadigârların üzerine "Kürdlere ait eski bir..." ibaresini mi, yahut etnik akrabalığı tarihen ve bilimsel olarak ispat edilmemiş sınır tanımaz iddialara istinaden "Kürdlerin ataları kabul edilen Hititlere ait bir..." yazısını mı yazmalıydılar?

Mit-Sembol veya Mythomoteur

Etnilerin oluşumunda mit, sembol ve iletişim (dil) kan bağından daha önemli yer tutar. Çoğu zaman tarihî süreçlerin aşındırdığı muazzam süper-etnosların yerinde kendi gelişim ve çöküş devirlerini yaşamış olan adacıklar kalır. Bu türden küçük etnoslara Basklar, Arnavutlar, Kafkasya'daki bazı etnoslar ve Kuzey Amerika'daki İrokezler örnek gösterilebilir.[13] Eğer etnik topluluklar veya onları oluşturan bireyler ortak bir mit çevresinde kenetlenmiş, onu sahiplenmiş, ortak bir sembol yaratmış veya atalarından tevarüs etmiş ve onun için ölümü göze alabilmişlerse, artık ulus olma yoluna girmişlerdir. Çünkü sembol, peşinden sürüklenen kişi için sadece bir endikatör değil, aynı zamanda hayata tutunma sembolüdür. Bunların dilleri arasında bazı farklar olsa dahi, zaman içinde gruplardan birinin dili ortak dil haline gelir. Örneğin bugünkü İspanyollar, nispeten geç orta çağda eski İberler, Keltler, Romalı kolonistler ve Germen kabilelerinin (Suevler ve Vizigotlar) kombinasyonundan etnos haline gelerek bu adı almışlar; onlara Basklar (İberlerin dolaysız torunları), Alanlar (Sarmatların torunları ve Osetinlerin çok yakın akrabaları), Sami Araplar, Mauriler, Hami Tavârıklar,[14] Normanlar ve kısmen etnik özelliklerini muhafaza eden Katalonyalılar karışmıştır. Veli-

13 Gumilev, *Etnogenez, Halkların Şekillenişi, Yükseliş ve Düşüşleri*, s. 160.

14 Bu halkın Batı dillerinde söyleniş şekli olan "Tuareg" tamamıyla uydurma bir isimdir. Doğrusu Tavârık'tır. Adları, Kur'an'da geçen "vemâ edrâke me'ttârık?" – "Tarık nedir bilir misin?- "Karanlığı hızla yarıp giden yıldızdır" ayetindeki târık kelimesinden gelir. Tavârık, târık kelimesinin çoğuludur.

korosslar, Kiyef Rusyasından gelen Doğu Slavyanları ile Batı Slavyanları (Vyatiçler), Finler (Merya, Muroma, Ves ve Çudlar), adları sayılan Fin kabileleriyle karışan Ugorlar, Baltlar (Goladlar), Türkler (vaftizli Kıpçaklar ve Tatarlar) ve az miktarda Moğollardan oluşmuşlardır. İngilizler, Angleler, Saksonlar, eşlerini savaşlarda kaybeden Kelt kadınları, Danimarkalılar, Norveçliler, Anjou ve Poitou'dan gelen Batılı Fransızlardan oluşmuş karma bir etnostur vs.[15] Velikorosslar biraz farklı olmakla birlikte tamamıyla Rusça konuşuyorlar; Angleler, Saksonlar, Keltler, Danimarkalılar vs.'nin artık dilleri İngilizcedir. Halbuki geçmişte bu etnik grupların kendilerine özgü dilleri vardı. Dünün İber, Kelt, Romalı kolonist, Germen Suev ve Vizigotların dili artık İspanyolcadır. Demek ki, konglomera halklar zaman içinde ortak bir dil dairesinde buluşabilmektedirler. Üstelik de bu halklar ortak dil yaratmayı birkaç kuşakta başarabilmişlerdir. Kendi ifadeleriyle bölgenin en eski sakini ve en kadim halkı olduğunu iddia eden Kürdler ise, - Medlerden sonraki 2500 yıllık zaman dilimine rağmen, - İran, Türkiye, Irak, Suriye vs.'deki aşiretleri ortak bir mit, ortak bir sembol ve dil bazında birleşememişlerse, değişik bölgelerde yaşayan ve birbiriyle karşılaştıklarında sıradan selamlaşmadan sonra anlaşmak için ya bir tercümana ya da ikinci bir ortak dili ihtiyaç duyuyorlarsa,[16] bunun suçlusu olarak dağlık bölgelerde birbirinden kopuk olarak yaşamak veya hakimiyetleri altında yaşadıkları devletlerin baskıcı politikaları gösterilemez. Bu söylediklerimiz Gumilev'den yaptığımız alıntıya ters düşer gibi görünebilir; ama bizim demek istediğimiz Farsça'nın, Partça'nın değişik dağlı lehçelerini kullanan Kürdlerin ortak bir mit, mythomoteur ve sembollerinin olmaması sebebiyle, zaten Partlar, Selevkuslar, Akemenîler ve Sâsânîler zamanında eski Med kabilelerinden eser kalmadığı için, adı sayılan devletlerin bünyesinde yaşayan ve farklı diyalektler kullanan dağlı kabilelerin kaynaşmayı başaramamış olduklarıdır.

---

15 Age., s. 192-193.

16 Bruinessen, *Şeyh, Ağa, Devlet*, s. 41.

Mythomoteur kavramı A. D. Smith'e aittir ve o, bu kavramı etnik siyasî birliğin kurucu miti olarak tanımlamaktadır.[17] Mit-sembol ve mythomoteur, etnisitenin hamillerinin koruyup sakladıkları, yaydıkları ve gelecek nesillere aktardıkları inanç ve duygu birliğini sağlamada hayati rol oynar. Bu üç unsur, aynı zamanda bir etninin tarihî belleğini veya etnik hafızayı nesilden nesile aktarır. Bu üç kavramın ortak buluşma noktası ise *primajenitor ata, kutsal sembol, kutsal mekan*dır. Primajenitor ata dediğimiz şey, çoğunlukla bir etninin doğuşunda hamile veya dölleyici rolü üstlenen bir hayvandır. Örneğin Türklerde bozkurt, Ruslarda ayı, İngilizlerde leopar, Fransızlarda horoz böyledir; mühim olan primajenitör ata efsanesinin mahiyeti değil, onu etnik hafızasında yaşatan etninin kendi ürünü olmasıdır. Kürdlerin türeyiş efsanesi olarak cinlerden türeyiş efsanesinin ise başka halklar tarafından onlara tahkir amaçlı yakıştırılmış olması ve Kürdler tarafından genel kabul görmemesi dikkat çekicidir. Çünkü kimse bir cinden türemiş olmayı istemez. Bununla birlikte ne bozkurttan türemiş olmak Türklere bir fazilet kazandırır, ne de cinlerden türemek Kürdler için zül sayılır. Çünkü efsaneler, halkların muhayyele gücüyle uydurdukları inançlardır; ama nedense halklar türeyiş efsanelerine bir kutsiyet atfetmekten hoşlanırlar. Günümüzde Türkiye'de bir siyasî partinin kullandığı bozkurt işareti, ülkücüler için çok şey ifade eder. Ülkü ocaklarının tabelasında yer alan bozkurt resmine herhangi bir hakaret veya fiili saldırı, çok şiddetli tepkiye yol açabileceği gibi, ölümle sonuçlanabilecek arbedelerin de davetçisidir. Halbuki bir MHP'li de bir bozkurttan türemediğini, bunun zaten mümkün olmadığını bilir; ama onun nazarında bozkurt kutsal bir semboldür. (Gumilev'in dediği gibi, *bir etnik topluluk kutsal kabul ettiği bir sembol için ölmeyi göze almışsa, o artık bir millettir.* Halbuki Kürdlerin uğrunda ölümü göze alabilecekleri tarihî bir sembolleri yoktur.) Bugün Hıristiyan olmakla birlikte Gagauzlara kurda dokunmamayı, onu avlamamayı, ona bir tür kutsiyet atfetmeyi kimse telkin etmemiş; aksine Türkler-

17 Smith, *Etnik Köken*, s. 38.

deki türeyiş efsanesi etnik hafızalarına kazınmıştır. Kurda saygı hâlâ Anadolu'da ve Orta Asya'da yaşatılan bir gelenektir. Ergenekon vadisi yalnızca efsanede geçen hayali bir yerdir; ama Türklerin kutsalları arasındadır vs. Şeyh Adi b. Müsafir'in Laliş'teki türbesi Yezidî Kürdler için dünyanın en kutsal yeridir;[18] ama Müslüman olan veya Yezidî olmayan Kürdler için Şeyh Adi'nin türbesi, Meleke Tavus ve Mıshefa Reş (Kara Kitap) hiçbir şey ifade etmez. Bunun dışında Kürdlerin "Kürd asıllı" olduğuna inandıkları Hz. İbrahim'in Urfa'daki mezarı, hem Kürdler, hem Türkler, hem de Araplar için kutsal yerlerdendir. Kürdlerin milli sembol olarak kabul ettikleri *direfş-i kâviyân*[19] üzerinde ise ileride ayrıca durulacaktır.

Gelelim dille etnisitenin ilişkilendirilmesine. Bir ulus inşa etmede dil temel unsurlar arasında yer alır; ama dille etnik mensubiyet arasında kesin bir bağ yoktur. Pek çok dilbilimci, konuşulan dille etnik mensubiyetin birbiriyle bağlantılı olmadığı; etimolojik tahlillerin ise insanı çoğu kez yanlış, bazen de gülünç sonuçlara götürebileceği konusunda hemfikirdir. Her Türkçe konuşanın Türk olması gerekmediği, bir şekilde dilini kaybedip başka dil konuşmakla birlikte Türk asıllı olanlar olduğu gibi, her Kürdçe veya Kürdçenin bir lehçesini konuşan da Kürd değildir. Nitekim Türkiye'de İbranice bilmeyen Yahudiler, Ermenice bilmeyen Ermeniler, Çerkesce bilmeyen Çerkesler vardır. Türkiye'de, Irak'da, Suriye'de ve İran'da ana dillerini Farsça, Kürdçenin herhangi bir lehçesi veya Arapçayla değiştirmiş Türk oymakları mevcuttur. Türkiye'de kendilerini Kürd diye tanıtan bazı oymak mensuplarının "*dinde Müslüman, mezhepte Sünni, dilde Kürd, özde Türk'üz*" demelerinin sebebi de budur. Her ne olursa olsun, "ben Türkçe konuştuğuma göre Türk'üm veya Kürdçe konuştuğuma göre Kürd'üm" ifadesi de doğru değildir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi, dil bir etnik işaret değildir. Dünyada dilini değiştirdiği halde etnik davranış kalıplarını, gelenek ve göreneklerini ve

---

18 Guest, John S., *Yezidilerin Tarihi*, s. 68.

19 Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, Türkçe çevirisi, s. 192.

hatta dinini değiştirmeyenlerin sayısı hiç de az değildir. Örneğin Özbekistan'da tanıdığım Rus asıllı yaşlı bir kişi evde hanımı ve çocuklarıyla dahi Türkçe (Özbekçe) konuştuklarını, Rusçayı adeta unuttuklarını, ama dinlerini değiştirmeyip Hıristiyan kaldıklarını anlatmıştı. Ruslar, birinden bıçak alacakları zaman doğrudan elden almaz veya kendilerinden bıçak istendiği zaman doğrudan eline vermez, masa üzerine bırakırlar. Böyle bir inanışları var. Sözünü ettiğim yaşlı Rus'un evinde de aynı inancın yaşatıldığına bizzat şahit oldum. Halbuki Özbeklerde böyle bir inanç ve âdet yok. Demek ki, bir dili konuşmakla etnik mensubiyetin ve etnik davranış kalıplarının bir ilgisi yoktur.

Bir de tarih tezleri yazılırken etnik mensubiyeti ispat için etimolojik tahlillere başvurulmaktadır ki, belirtildiği gibi, çok yanlış ve gülünç sonuçlara götürebilir. Bugün bazı Kürdologlar, tezlerini kuvvetlendirmek için etimolojik tahlillere başvurmaktadırlar. Bunların üzerinde tek tek durmayacağız, fakat bu tür tahlillerin gülünçlükleri konusunda Tatar asıllı bir Rus yazarın eserinden yalnızca tek bir örnek vermekle yetineceğiz.

Bakın, Fransızlar bu gülünç tahlile göre nasıl Türk asıllı oluveriyorlarmış:

"Türk dili açısından "Frank" etnoterimi iki ana unsuru bölünebilir: Fra-nk. Türkçede "fra" formatında sözcük yoktur. Demek burada Türkçe bir kelimenin Yunanca ve Latince transkripsiyonu bir baş harf değişimi (f) söz konusu. Böylece kelime *Thrace* şeklini almıştır ki, Ruslar bunu Frank olarak karşılamaktadırlar. Kelimenin aslı 'trank' olduğu için önce *-tra* kelimesi üzerinde duralım. Bu kelime eski Türkçede tari'den (tarı) yani ekmek, biçmek kelimesinden gelir. Kelimenin ikinci kısmı *–nk*, etnonim oluşturma kullanılan *–nık* ekidir. Demek ki bu kabile grubunun adı *tarınık*'tı ve 'ekin eken kabile' demekti. İşte Fransız etnoniminin eski çıkış şekli budur.."[20] Bu mantıkla dünyada Türk yapamayacağınız çok az halk kalır. Böyle bir etimolojik tahlile gü-

20 Drozdov, *Tyurkskaya etnonomiya*, s. 161.

lünmez de ne yapılır? Maalesef Rus dilbilimcilerin başlattığı bu kötü gelenek özellikle Tatar yazarlara sirayet etmiş, Kazak Olcas Süleymanoff'la sürmüş, daha sonraları Türkiye'ye de uğramıştır. Birçoklarına Türklerle hiç ilgisi olmayan halkları dahi kendi grubuna katmak çok cazip görünmüş ve işin tuhaf tarafı profesör unvanı taşıyan bazı bilim adamları da bu kervana katılmıştır. Merhum Reha Oğuz Türkkan'ın Amerika yerlileriyle ilgili tez ve tahlilleri, Ord. Prof. Yusuf Ziya Özer'ın *Mısır Tarihi* adlı eserindeki aşırılık kokan incileri bana hep gülünç görünmüştür. Dağı taşı Türk görmek, herkesi Türk saymak hastalığı Kürd teorisyenlere de bulaşmış, ama aklı başında bazı Kürd yazarları, örneğin Süha Bulut'u "tüm buradaki eskiçağ halklarını Kürd olarak varsayıyorlar. Kimileri neredeyse Homo Sapiens'i Kürd ilan edecek" diyecek[21] kadar isyan noktasına götürmüştür.

Doğrudur, bazı Amerikalı Kızılderili kabilelerde Türkçe ile şekil ve anlam bakımından aynı olan yaklaşık 300 kelime tespit edilmiştir. Wahan-hakan, tandır vs. gibi. Yaklaşık bu üç yüz kelime elbette bir tesadüf değildir, ama bu, o kabilelerin Türk kökenli olduğu anlamına gelmez. Bu konuda en ciddi çalışmayı yapan Türkmen arkeolog A. Karimullin'dir. O, Türkçe ile Kızılderili kabilelerin dilindeki üç yüz kadar kelimeyi tek tek tespit etmiş, karşılaştırmalarını yapmış, ama Rus tarihçisi Gumilev, Amerika'da Mongoloidlerin izine rastlanmadığı, buna karşılık Asya'da yapılan kazılarda M. Ö. III-II. Binyıllara ait Sibiryalı iskeletleri arasında Amerika yerlilerinin kafataslarına rastlandığı şeklinde bir itirazda bulunmuş ve "ihtimal ki Türkler Amerika'ya geçmemiş, aksine Amerikalı yerliler Sibirya'ya geçmişlerdir" demiştir.[22] Muhtemelen kelime alış-verişi ve bazı âdetlerin taklidi de bu sıralarda olmuştur. Çünkü bir ulusa ait kelimeler başka bir ulusun dilindeki kelimelerin %5'ni geçmiyorsa, bu gibi durumlar ancak etnik temasların tabii bir sonucu kabul edilmelidir.

21 Suha Bulut, *Arkeolojiden Demirci Kawa'ya Işık*, s. 147.

22 Gumilev, *Tisyaçeletiye vakrug Kaspiya*, s. 73.

Tezatlar labirenti

Tarihte bazı şeyler vardır ki, etimolojik tahlillerle, coğrafi bütünlük kurallarıyla açıklanması zordur. Arap dünyasının Herodot'u kabul edilen Mesudî, hem Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerini dolaşmış, hem de Horasan'a kadar gitmiştir. Eserini yaklaşık 940'larda kaleme alan Mesudî'nin anlattığı bir olayı kendi kaleminden takip edelim:

"Mağrib'in Sicilmasse denilen bölgesinin ötesindeki altın diyarının hikayesine gelince, burada, büyük bir nehrin ötesinde yaşayan halk birbirlerini görmeden alış-veriş ederler. Satıcılar buraya gelerek mallarını bırakır giderler. Daha sonra geldiklerinde mallarının yanına üst üste dizilmiş altınlar görürler. Malın sahibi altını alırsa malı bırakır, eğer malını alır götürürse altına dokunmaz; şayet malının yanına konulan altını az bulmuşsa ikisine de dokunmaz. Bu alış-veriş şekli Mağrib'in Sicilmasse bölgesinde meşhurdur. Tacirler, oldukça geniş ve bol sulu olan bu büyük nehrin sahiline mallarını getirirler. Aynı âdet Türk topraklarını takiben Horasan'ın uç kısımlarında da vardır. Orada da halk birbirini görmeden, birbiriyle konuşmadan alış-veriş ederler. Onlar da orada büyük bir nehir kenarında yaşarlar."[23]

Tatar tarihçi Hasan Ata el-Abeşî bu geleneğin başka Türk kabilelerinde de mevcut olduğunu belirtmektedir. Herodot, tarihinde Kartacalıların gemiyle mallarını Libya limanına getirip karaya indirdikten sonra tekrar gemiye dönüp sahilden uzaklaştıklarını, sonra Libya'lı alıcıların gelip beğendikleri malların yanına bir miktar para bırakıp gittiklerini ve ertesi gün tekrar geldiklerini naklederek Mesudî'nin anlattıklarını teyit etmektedir.[24] Hadi Libya'nın Mağrib'e (Fas)'a yakın olduğu için Kartacalılar ve Libyalılardan kalan bu sessiz alış veriş geleneğinin orada da yaşatıldığını var sayalım. Ya peki Horasan tarafına ve diğer bazı Türk kabilelerine bu âdet nereden geldi? Halbuki 930'larda Türklerin Mağrib'de hiç bulunmadıklarını, hele hele Kartacalılar zamanında o taraflara hiç gitmediklerini biliyoruz.

---

23 Mesudî, *Murûc*, s. 211.

24 Herodot, IV, 196, s. 254.

Şimdi ne yapacağız? Hem Herodot'un anlattıklarına, hem Mesudî'nin ve Hasan Ata el-Abeşî'nin nakillerine istinaden "bu âdet bizde olduğuna göre, vaktiyle atalarımız Libya'da, Kartaca'da veya Fas'ta yaşıyorlardı" diyerek Arapları ve Kartacalıları Türk mü ilan edeceğiz? Yahut aynı âdet bizde de var diye, Faslılar bizi Arap mı ilan edecek yahut Horasan bir zamanlar Arapların yurduydu mu diyecekler? Dahası, Biruni'nin Deccal'ın çıkacağı ada olduğuna inanıldığını belirttiği[25] Bertail adasındaki halkta da aynı geleneğin var olduğu tarih kitaplarında anlatılmaktadır.[26] Hatta Kazvinî, bu adaya çıkan tacirlerin anlattıklarına dayanarak, adada simaları Türklerin simasını andıran, kulakları delik, saçları kadın saçı gibi uzun insanlar bulunduğunu nakletmektedir.[27]

Devam edelim. Herodot, Gritlilerin efsanevi kralı Minos'tan söz eder ve bu kralın yağmurlu ve fırtınalı bir havada denizden çıkıp geldiğini, batan gemilerin kurtulmasına yardım ettiğini anlatır. Daha sonraları Mysia'da bir başka kahramandan söz edilir: Menos. Ama o denizden değil, fırtınalı ve yağmurlu bir havada nehirden çıkıp, batan gemileri kurtarır, insanlara yardım eder.[28] Mısır'da Menes adında bir kral da Nil'den yağmurlu ve fırtınalı bir havada ortaya çıkarak batan gemileri kurtarır. Halbuki Mısır'da Firavunlardan birinin adı Menes'tir ve onun da Sümerlerden Mısır'a geçen bir kolun hükümdarı olduğu bilinmektedir.[29] Geçiyoruz ta Kırgızistan'da karşımıza Manas adlı bir yiğit çıkıyor. O da nehirden çıkar ve insanlara yardım eder, batan tekneleri kurtarır. *Minos, Menos, Menes* ve *Manas*. Dördünde de efsanevi motifler aynı. Peki bu efsanevi motifleri kim kimden aldı? Hadi Grit, Mysia ve Mısır nispeten birbirlerine yakın coğrafyadır diyelim. Ya peki Kırgızistan'daki Manas nereden çıktı?

Daha bitmedi. Bildiğiniz gibi Kırgızistan'daki meşhur gölün adı Issık-göl'dür. Sıcak göl veya deniz demektir. Ama Strabon,

---

25 Birûnî, *Maziden Kalanlar*, s. 190.

26 Kazvini, *Asâru'l Bilad*, s. 81.

27 Age., s. 82.

28 Enis Mansur, *Wellezine habatû min'es-semâ*.

29 Türkan, Reha Oğuz, Türk Tarih Tezleri, *Türkler*, I/415.

eskiden İskenderun körfezine Issıkos Körfezi denildiğinden söz etmektedir.[30] Biraz tuhaf bir benzerlik değil mi?

Bir örnek daha. Herodot, Libya'da bir şehri kuşatan kralın şehri bir türlü alamadığını; bu sırada sekiz-dokuz yaşlarındaki bir çocuğun yol göstermesiyle şehri fethettiğini anlatarak, çocuğun kraldan "Bir öküz derisi kadar yer verseniz yeter" dediğini, fakat öküzün derisini soydurup çok ince bir şekilde kıydırarak kilometrelerce alanı kaplayan bir araziyi aldığını ve kralın kendisine hayran kaldığını hikaye eder. Aynı hikayeyi İpek Yolu Efsaneleri adlı kitapta Buhara'nın kuruluş efsanesinde buluyoruz. Benzeri hikaye Tatarlar, Azerbaycanlılar arasında da anlatılır. Olayın kahramanı kral veya kumandan değil, çok akıllı ve zeki küçük bir çocuktur. Peki Libya'da Milat öncesinde olan bir olayın hikayesi ta Buhara'ya kadar nasıl ulaştı?

Bildiğiniz gibi İsviçrelilerin efsanevi meşhur kahramanı William Tell'dir. Adına romanlar yazılan, filimler çekilen, İsviçre'de heykelleri dikilen bu kahraman aslında yalnızca bir efsanedir, ama bu efsanenin Danimarka kökenli olduğunu ileri süren Uriel Freudenberger, sırf bu yüzden canlı canlı yakılmıştır. Çünkü hiçbir ciddi tarih kitabında böyle bir kahramandan söz edilmez. Bildiğiniz gibi William Tell, elmayı oğlunun başına koyar ve yanına üç ok alır. İlk atışta isabet kaydeder. Kralın neden üç ok aldığı şeklindeki soruya ise, eğer ok oğluna isabet ederse, öbür oklarla kralı vuracağını söyler. Aynı hikaye Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus tarafından Kral Harold'un muhafızlarından Palnatoki adlı birisiyle ilgili olarak anlatılır. O da aynı şekilde üç ok alır, birinci okta isabet ettirir ve kralın diğer okları neden aldığı sorusuna "Çünkü benim masumiyetim cezalandırılırken sizin zulmünüzün cezasız kalmaması için, hedefini ıskalayan ilk okun öcünü diğerleri ile alacaktım" olur. Saxo'nun naklettiği bu hikaye 950 yılında geçmektedir. Ama aynı hikaye yalnızca Danimarka'da değil, İngiltere, Norveç, Finlandiya, Rusya ve İran'da da anlatılır. Hindistan ve Mısır efsanelerinde de benzeri hikayeler vardır.[31]

---

30 Strabon, *Geografika*, 266, 270, 276.

31 John Fiske, *Mitler ve Mitleri Yapanlar*, s. 15-18.

Sadece birinde çocuğun başındaki elma, diğerinde Hindistan cevizi, öbüründe hurmaya dönüşmektedir. Hatta aynı Fiske, eserinin bir sonraki sayfasında Dr. Dasent'in benzeri hikayeleri Türkler ve Moğollarda gözlemlediğini belirttikten sonra, William Tell adını hiç duymamış, hakkında hiçbir şey okumamış vahşi Samoyedlerin de nişancılarından biri hakkında anlattıkları benzeri bir efsaneden söz etmektedir. Dahası, Feridüddin Attar'ın Farsça bir şiirinde çok sevdiği uşağının başındaki elmayı vuran prensin öyküsünü okuruz.[32]

Bilindiği gibi Anadolu'da hâlâ yaşatılan bir "yağmur gelin" geleneği vardır. Özellikle kurak geçen ilkbaharda küçük bir kız çocuğu veya bir genç kız başı üzerine bir kalbur koyarak kapı kapı dolaşır, her evin önünde dans eder ve ev sahipleri kalbur üzerinden su döker; ekmek verir. Aynı gelenek Kaşkayi Türklerinde "köse gelin",[33] Hazara Türklerinde "kepçe gelin"[34]; Harezm'de "su hatın", Afşar Türklerinde "çömçö gelin"[35] adıyla yaşatılmaktadır. Birinde "Köse gelin ne ister/tanrıdan yağış ister", diğerinde "çömçö gelin ne ister/tanrıdan yağış ister") gibi ortak sözler yer alır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar motif ve içerik olarak aynı olmanın dışında, yağmur yağması temennisiyle söylenen sözlerin de aynılığına bakarak bunun yalnızca Türklere özgü bir gelenek olduğu düşünülebilir. Halbuki benzeri gelenek, Güneydoğu Avrupa'da çeşitli halkların uyguladığı yağmur yağdırma usulünde kendini göstermektedir. Kuraklık zamanında Servianlar bir genç kızı soyarlar, başından ayağına kadar, yüzü bile gizlenecek şekilde, ot, yeşillik ve çiçeklerlerle örterler. Böylece kılık değiştiren kıza Dodola denir; bir grup genç kızla birlikte köyün içinde dolaşır. Her evin önünde dururlar, Dodola dans eder, öteki kızlarla onun etrafını çevirerek Dodola şarkılarından birini söylerler, evin kadını da kızın başından aşağı bir kova su döker. Sonra yağmur

32 Age., s. 19.

33 Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançları*, II/32.

34 Age., I/50.

35 Age., II/28.

ve suyla ilgili şarkısını okur. (Anlam itibariyle bizdekilerle aynı değilse de, yağmur yağması temennisi vardır.) "Buna benzer bir töre Yunanlılar, Bulgarlar ve Romanyalılarda da görülmektedir.[36] Demek ki, yalnızca Türklere özgü olduğunu sandığımız gelenek, hemen hemen aynı motiflerle başka halklarda da varmış.

Peki bu tezatlar labirentinden nasıl çıkacağız? Bu hikaye ve efsaneleri kim kimden aldı? Bunlar tesadüfi benzerlikler midir, yoksa etnik temaslarla, ticari ilişkilerle, kervanların gelip gidişiyle oradan oraya yayılan hikayeler midir? Gerçek midir, efsane midir?

Bir efsanenin, bir kahramanın veya büyük bir bilim adamının kendi halkına ait olmasını kim istemez ki?

Kısa bir anımı anlatmama izin verin. Bu satırların yazarına 1994 yılında Özbekistan'ın en büyük ödülü olan Nevai ödülü verildi. Türkiye'de Atatürk ödülü ne ise, Özbekistan'da da Nevai ödülü odur. Bana verilmesinin sebebi, Özbek klasiklerini Türkiye Türkçesine aktarıp yayınlamamdı. Brövenin üzerinde "Özbek kültürünü yabancı ülkelerde tanıtma faaliyetlerinden dolayı.." diye yazılmış. Halbuki aynı sıralarda bir Türk akademisyen Özbekistan'da Alişir Nevai'yle ilgili doktora çalışmasını tamamlamıştı. Ödül onun hakkıydı, fakat Özbek aydınları "O, bizim Nevai'mizi Uygur göstermiş!" diyerek hakkı olan ödülü ona verdirmediler. Tarihen sabittir ki Alişir Nevai Uygur asıllıdır; ama Özbekler ona bile tahammül edemediler.

Tekrar konumuza dönelim. Soy mitleri genellikle çeşitli söylence tabakalarını ve bileşenlerini açığa vurur. Mekansal ve geçici kökenlere, göçe, atalara, aynı kök ve soydan olmaya, şanlı geçmişe, düşüş, sürgün ve yeniden doğuşa ait mitler vardır; ancak daha sonraları bu dağınık mit motifleri kökenler ve soyla ilgili incelikle işlenmiş bir mitoloji oluşturmak için bir araya getirilir. Anthony Smith'in görüşü böyle ve aynı yazar bu işi modern çağda milliyetçi entelektüellerin yaptığını ileri sürmektedir.[37] Diğer

---

36 J. Frazer, *Altındal,* I/16-17.

37 Smith, *Etnik Köken*, s. 49.

yandan tarihi geçmişi olduğunu ileri süren topluluklar, paylaşılan bir etnik hafıza üzerine kurulmamışsa, o etni önünde sonunda inkiraza mahkumdur. Normal şartlarda Kürd teorisyenlerin ileri sürdükleri tarihî kayıtların veya kendini kökleştirme iddialarının içini doldurmak için inandırıcı tarihî versiyonlar ortaya koymaları beklenirdi. Fakat onlar sahiplendikleri halkların tarihini neredeyse birer paragrafla geçiştirmeye ve millet veya devlet tarihi yerine "vatan tarihi" hikayeleri anlatmayı tercih etmektedirler.[38] Çünkü iddialarının içini doldurmaya kalktıklarında şimdikinden daha da zor duruma düşeceklerinin farkındadırlar. Minorsky ve Nikitin dahi bu konuda havlu atıp geri çekilmişlerdir. Çünkü ileri sürülen mesnetsiz görüşler, ciddi bir tenkit karşısında hemen seraba dönüşmektedir. Millet tarihi yazamazlar, çünkü ortada belirlenmiş normlara sahip bir millet yok. Devlet tarihi yazamazlar, çünkü tarihte Kürd devleti diye bilinen bir devlet yok. Salahaddin Eyyubî'yi Kürd, kurduğu devleti de Kürd devleti kabul etsek bile - ki kendilerinin iddiası böyledir, - o zaman da bizim "gidin devletinizi Mısır'da ikame edin" deme hakkımız doğacaktır. Kaldı ki bir devletin başında bulunan hükümdarın veya günümüz tabiriyle başbakanın etnik mensubiyetine göre söz konusu devleti o etnik grubun devleti kabul edecek olursak, geçmişte Bizans'ı iki dönem Ermeni, bir dönem Hazar, bir dönem Rus devleti kabul etmek gerekir. Keza bugün Özbekistan'ın başında bulunan İslam Kerimov Tacik asıllı olduğu için bu devleti de Tacik devleti olarak kabul etmek lazım gelir. Yahut Tayyib Erdoğan Gürcü asıllı olduğu için Türkiye Cumhuriyeti'ni Gürcü devleti mi kabul etmeliyiz? Kürdlerin içinde yaşadıkları coğrafyada dini ön plana çıkararak ayrışmaya çalışmaları zaten başlı başına bir çıkmaz sokaktır. Çünkü çevrelerindeki halkların tamamı onlar gibi Müslümandır. Hatta Zerdüşt'ün Kürdlerin peygamberi, eski dinlerinin Zerdüştizm olduğunu savunarak, ata dinine dönme eğilimleri de Kürdler arasında yavaş yavaş belirmektedir. Zerdüşt üzerinde ayrıca durulacaktır. Dilin etnik işaret olmadığını, bir etninin kimliğini belirlemede ancak bir yan unsur olarak kullanılabileceğini

38 Abdulhalık Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası.*

daha önce belirtmiştik. Kürdlerin Birleşik Devletler'deki siyah nüfusun yaptığı gibi, kendilerini deri rengiyle ayrıştırma şansları da mevcut değil. Çünkü Yakın Şark'taki Kürdlerin çevrelerindeki insanlardan bariz şekilde ayrılmalarına imkan sağlayacak farklı bir renkleri, tek tip veya komşularından kesin çizgilerle ayrılan antropolojik tipleri de mevcut değil.

Bu durumda siyasî Kürdçülerin önünde yalnızca "vatan tarihi" savunması kalmaktadır. Doğrudur, bir etni dağıldığı ve anayurdunu kaybettiği zaman etni olmaktan çıkmaz. Etnisite mitlere, belleğe, değerlere ve sembollere ilişkin bir meseledir; siyasî iktidarla veya maddi mülkiyetle ilgili değildir, ama bu ikisinin gerçekleşmesi için de bir coğrafyaya ihtiyaç vardır. Ancak, bir coğrafya parçasının anavatan olması için hem o etninin o coğrafyayla özdeş olması, hem de tanınması gerekir. Kürdoloji iddialarını tek tek ele alırken bu konu üzerinde detaylı olarak durulacaktır.

Günümüzde Kürd teorisyenler bir soykütük restorasyonu ve kültürel yenilenme faaliyeti içindedirler. Bunu yaparken de kendileriyle aynı bölgede yaşayan Arap, Süryani ve Zazaları yutup kendileştirme faaliyetlerini de ihmal etmemektedirler. Güneydoğu bölgesinden tanıdığım bazı Araplar, Kürdler tarafından Arapça konuşmamaları konusunda yoğun bir baskı uygulandığını belirtiyorlar. Süryanilerin büyük çoğunluğu Kürd baskıları yüzünden Avrupa'ya muhaceret etmiştir. Zazaları ise öteden beri kendilerinden saymaktadırlar, ama bir Zaza ile bir Kürd'ün kendi dillerinde konuşarak anlaşmaları mümkün değildir. Üç beş yıl önce İstanbul'da açılan Kürdçe kurslarına katılan bir Türk gencin anlattıkları ibretle dinlenilmelidir. Anlattığına göre kursa sadece beş öğrenci iştirak etmiş. Biri Türk, ikisi Kürd ve ikisi Zaza imiş. Zaza gençler, "Neden Zazaca öğretmiyorsunuz, biz buraya Zazaca öğrenmek için geldik" demiş, Kürd öğretmen "Varı yoğu bir milyon insansınız, bir de size devlet kurmakla mı uğraşacağız" cevabını verince Zaza gençler kursu terk edip gitmişler. Kürdler sürekli Türkleri red ve inkârcılıkla suçlamaktadırlar; ama kendileri de bölgedeki diğer azınlıklara daha beterini yapmaktadırlar.

Kültürel ve Etnik Restorasyon

Kültür restorasyonu için, o halkın geçmişte atalarından tevarüs ettiği ve belleğinde sakladığı kültür unsurlarının olması gerekir. Örneğin eğer bir halkın vatanı yabancılar tarafından işgal edilmişse ve işgalciler kendi kültürlerini empoze etmek için baskı uyguluyorlarsa, işgal altındaki halk özgürlüğüne kavuşuncaya kadar sessiz kalsa da, bağımsızlığına kavuştuğu günden itibaren atalarından tevarüs ettiği kültürü yenilemekte zorlanmaz. Bir örnek vermek gerekirse, Mısır'ın yaklaşık 2 asır Asyalı Hyksosların hakimiyetinde kalmasından sonra, on sekizinci hanedanın yönetiminde eski kültürünü hızlı bir şekilde restore ettiği tarihen sabittir. Çünkü Mısırlıların Hyksos istilasından önce gerçekten kendilerine özgü bir kültürleri ve tarihi mirası vardı. Mesela Mısır'ın kültürel etkisi Filistin ve Suriye'ye doğru tekrar yayıldı; başkent, Tebes'e tekrar götürüldü; Amon-Ra'ya tapınmak için yeni bir merkez, yakındaki Karnak'a inşa edildi vs.[39] Milattan önce III. Binyılın başlarında Sümer'de Gutilere karşı Uruk öncülüğünde mahalli bir direniş, arkasından Yeni Sümer kültürel yenilenme hareketi yaşandı. Bu hareket Üçüncü Ur hanedanı döneminde bir Pan-Sümer rönesansına dönüştü. Arkasından ticaret yeniden canlandı; eski kanallar onarıldı, yeni kanallar açıldı ve Sümer hanedanının ihtişamını sergileyen zigguratlar inşa edildi. Gutiler vahşi dağlı istilacılar olduğuna göre Sümerlerin gerçekleştirdikleri rönesans mymesis (taklit) yoluyla değil, atalarından tevarüs ettikleri kültür mirası ve etnik bellekle mümkün olmuştur.

Bir milletin tarihinde bir-iki asırlık esaret çok uzun bir süre değildir. Ama 2500 yıllık bir fasıla çok, hem de haddinden fazla çok uzun bir zaman dilimidir. Çünkü iki asır içinde sağlam kültürel temellerden gelen bir halk, belleğinin ve geleneklerinin bir kısmını kaybetse bile, önemli bir kısmını muhafaza eder. 2500 yıllık bir fasılada ise geriye atalardan torunlara intikal eden hiçbir şey kalmaz. Uç etnik gruplar, her ne kadar kendilerini geç-

---

39 Smith, *Etnik Köken*, s. 83.

mişteki birkaç ataya bağlasalar bile, etnik bellekleri olmadığı için, mymesis yani taklit yoluyla etnik temasta bulundukları halklardan ödünç aldıkları sanatı, mimariyi, kültürü, mutfağı vs.yi kendileştirirler. Başka bir şansları da yoktur.

Kültür restorasyonu konusunda dünyanın en şanssız etnik topluluklarından biri Kürdlerdir. Çünkü başkalarına "Kürdlere ait olarak" takdim etmek istedikleri şeylerin neredeyse tamamı başka halklara aittir. Nergize Tori'nin "Kürdler'de Sanat" adlı eserinde Hurriler, Mitanniler, Kassitler, Urartular, Mannailer, Medler peşinen Kürd olarak ilan edilmekte, bu topluluklara ait arkeolojik buluntular da Kürd sanatı olarak sunulmaktadır.[40] M. Ö. VII. Yüzyılda bölgeye hakim olan İskit Türk gruplarının bölge sanatındaki etkisi dikkate alınmadan sıralanan bir takım sanat eserlerinde görülen figür, tamga, yapım tekniği vb. hususlardaki Türk sanatının - yazarca bilinmediği için,- örnekleri bizzat eserin yazarını yalanlamaktadır. Yazar, Türklerdeki koç motifinin İskitlerce bölgeye getirildiğinden haberi olmadığı için, bunları peşinen Hurrilere, Mitannilere maletmektedir.[41] Kaldı ki Hurrilerin ve Mitannilerin Kürdlerin ataları olduğu konusunda hiçbir delil sunulamamıştır. Nikitin, Türklere ait yemekleri ve yemek adlarını Kürdlere malederek bir Kürd kültürü oluşturmaya çalışmaktadır.[42] Halbuki bugün dünyanın en zengin üç mutfağından biri sayılan Türk mutfağının dahi en az yarıdan fazlası değişik halkların mutfaklarından alınmıştır ve bugün bunların çoğunun orijini tespit etmek hayli zordur. Örneğin bugün bizim "Kayseri mantısı" dediğimiz yemeğin Türkmen, Özbek, Uygur vd. Türk halklarında aynı şekilde olması bu yemeğe bir Türk damgası vurmamız için yeterlidir. Yalnızca yemeğin adı Özbeklerde "çücvere", Uygurlarda "çöçire"dir. Ama yaklaşık on yılımı geçirdiğim Orta Asya'da hiçbir Türk halkında kuru fasulye ve bulgur pilavını göremedim. Eğer bu iki yemek Türk mutfağına özgü bir şey olmuş olsaydı, diğer

40 Çay, *Kürt Dosyası*, s. 210.

41 Age., 211.

42 Age., s. 236-237.

Türk halklarında da bilinmesi lazımdı. Hatta evime davet ettiğim bir Özbek yazar, "buğday yetiştiriyoruz da, şu yemeği nasıl keşfedemedik" diyerek hem bulgur pilavını beğendiğini, hem de taaccübünü ifade etmişti. Kaldı ki bizim Kayseri mantısı dediğimiz yemek bugün Ruslarda dahi vardır, ama onların bunu Orta Asya'yı istila ettikten sonra öğrendikleri düşünülebilir. Sadece adını değiştirip "pilmeni" yapmışlar. Bugün Fransız ve Çin mutfağı da Türk mutfağı gibi derlemedir. Sadece Fransız mutfağında Batı, Çin mutfağında Uzak Doğu etkisi hakimdir. Ama pastırmanın mucidinin Türkler olduğuna dair kesin sayılabilecek tarihi veriler mevcuttur. Özbekistan'da pastırmayı yalnızca Ermeniler yapıyorlardı. Fakat galiba bu işi taklit yoluyla yaptıkları için hazırladıkları pastırmada bir gram yağ yoktur ve üzerindeki çemene çemen demek için bin şahit gerekir. Kısacası tatsız tuzsuz bir şey. Özbekistan'da çemen olmadığı için bir defasında pastırma satın aldığım Ermeni'ye çemeni nereden aldıklarını sordum, "Malzemesini Türkiye'den getiriyoruz" cevabını verdi. Üstelik Ermeniler de çemene çemen, pastırmaya pastırma diyorlardı. Yani her ikisinin adını da Türkçeden almışlar. Yoğurdun Türkler tarafından icat edildiği ve Batı dillerine dahi bu isimle girdiği bilinen şeylerdendir. Yani bir mutfak unsurunun şu veya bu halkın buluşu olabilmesi için, başka milletlere o adla geçmesi gerektiği düşünülebilir. İtalyanlara özgü pizzanın ve makarnanın pek çok halka bu isimle geçmiş olması gibi. Türk mutfağına özgü olan yemekler için daha pek çok örnek verilebilir, ama bu basit muhayyile ve deneme ürünlerinin pek de övünülecek şeyler olduğu kanaatinde değilim. Yani bugün bir Kürd daha düne kadar adı Tatar böreği olan "Kürd böreği"yle, bir Türk pastırmasıyla övünse ne olur, övünmese ne olur? Pastırmayı, yoğurdu biz icat ettik diye, dünya halkları bize "Allah sizden razı olsun mu" diyecek veya başımız göğe mi erişecek?

Ölenin arkasından konuşmak doğru değildir, ama Kürd teorisyenleri arasında beni en çok güldüreni Cemşid Bender olmuştur. Modern savaş âletleri, komünikasyon cihazları ve elektro-

nik eşyalar dışında aşağı yukarı hayatımızın bir parçası olan ne varsa hepsini Kürdlerin atalarına, dolayısıyla Kürdlere icat ettirir ve kendisi de buna ciddi ciddi inanır. Örneğin ona göre tuzu dahi ilk defa Kürdlerin ataları icat etmiştir. Sonraki sayfalarda onun üzerinde daha detaylı durulacaktır. Timur'un torunu Mirza Uluğbey "Tört Ulus Tarihi" adlı eserinde, bir defasında çok eski zamanlarda Türk padişahının (Yafes oğlu Türkhan'ın) ava çıktığını, avladıkları hayvanları pişirip yerken bir parça etin padişahın elinden bir kaya üzerine düştüğünü, onu yerden alıp yediğinde tadının birden değişmiş olduğunu fark ettiğini ve tuzun bu şekilde tesadüfen keşfedildiğini anlatır. Ama ne tarih verir, ne de olayın nerede geçtiğini belirtir.[43] Yani tamamen efsanevî bir rivayet. Bu durumda Cemşid Bender'e göre Kürdlerin ataları, Uluğbey'e göre eski bir Türk padişahı tuzun ilk mucididir. Peki yaklaşık on dört bin yıllık bir tarihi olan Amerikalı Mayalar binlerce yıl boyunca tuzsuz mu yaşadılar? Avrupa'daki, Afrika'daki halklar tuzu gelip Orta Asya'dan veya Zagros dağlarından mı götürüyorlardı? Böyle saçma şeylerle uğraşmak ve övünmek biz şarklılara mahsus bir haslet olsa gerek!

Kültürel ve etnik restorasyon, diğer bir deyişle etnisizm temelde savunmaya dayalıdır. Dış tehdit ve bölünmelere karşı verilen cevaptır. Fakat bu dış tehdidi oluşturan ve askeri istilaları gerçekleştiren düşmanın kültür ve uygarlık seviyesi de önemlidir. Bir halk kültür ve uygarlık açısından kendisinden daha ileride olan bir düşman tarafından istila edildiği zaman, ona karşı fazla direnemez ve belli bir süre sonra kendi içinde etnisizmi savunan ve istilacılarla kaynaşmayı arzulayanlar olarak ikiye bölünür. Makedon-Grek ordularının İran'ı istilası, İranlıların kendi aralarında bölünmelere yol açmadı. Çünkü Makedonlar kültür ve uygarlık açısından Perslerden daha ileride değillerdi. Ama Partların ana unsurunu Saka kabileleri oluşturduğu için, Eflatun'u, Eurepidus'un trajedilerini çok sevmişlerdi.[44] Çünkü Grek medeni-

43 Mirza Uluğbey, *Tört Ulus Tarihi*, s. 37.

44 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 159.

yeti onlarda bir hayranlık uyandırıyordu; hatta Suriyeliler ve Mısırlılar için dahi Grek medeniyeti yeni ufuklar açabiliyordu; ama Persler için fazla bir şey ifade etmiyordu. Bu yüzdendir ki, Partların yıkılıp Sâsânî devletinin kurulmasıyla birlikte hızlı bir etnik ve kültürel restorasyon başlatıldı. Devletin sınırları doğuda Behrud yani Amu-derya'ya, batıda Fırat ve Mezopotamya, kuzeyde Derbent'e kadar Kafkasların bir kısmına yayıldı. Bu etnik ve kültürel restorasyon, Sâsânîleri Arap istilasına kadar ayakta tuttu. Halbuki Moğolların Çin'i istilası, Çinlilerde kültürel ve etnik restorasyona yol açmadı. Çünkü Moğollar yalnızca istilacı ve sömürücüydüler. Çinlileri kültür ve uygarlık yönünden etkileyebilecek hiçbir şeye sahip değillerdi. Çinliler itaat ettikleri ve vergilerini ödedikleri sürece, Moğollar için hiçbir problem yoktu. Sonuçta Çin'deki Moğol devleti yıkıldığında Çinliler bir etnik ve kültürel restorasyona ihtiyaç dahi duymadılar. Çünkü Moğollar Çinlileri değil, Çinliler Moğolları etkilemişlerdi ve Kubilay'ın sarayının bahçesine çöl bitkilerini diktirerek yalnızca kendi özlemini tatmin etmesi bu etkilenmeyi durdurmaya yetmemişti. Romalıların Mısır'ı istilası, Mısırlılarda askeri bir etnisizme yol açmadı; fakat Romalılarla Mısırlılar arasında bir kaynaşma da olmadı. Çünkü kültür ve uygarlık açısından birbirlerine verecek fazla bir şeyleri yoktu; o yüzden yalnızca aynı toprakları belli bir süre paylaşmış oldular. Ayrıca Romalı ruhuyla Mısırlı ruhunun da ortak yönleri yoktu. Davranış kalıpları dahi farklıydı. Gerçi Arapların istilası da Mısır'da askerî bir etnisizme yol açmadı, ama aynı coğrafyanın insanları olmaları sebebiyle bir kaynaşma gerçekleşti. Sonuçta Mısırlılar fazla direnmeden hem dillerini ve dinlerini değiştirdiler, hem de Araplaştılar. Yalnızca küçük bir etnik grup yani Kıptîler dinlerini muhafaza ettiler. Çünkü Mısır iklim ve coğrafi yapı itibariyle İran ve Anadolu'nun dağlık bölgelerine benzemediği için, Kıptîler Araplarla sürekli etnik temas halindeydiler. Eğer Araplar Mısır'ı fethettiklerinde Müslüman olmamış olsalardı, bugün Kıptî adına ancak eski tarih kitaplarında rastlardık ve "Ben Kıptî'yim" diyen bir tek kişi kalmazdı. Çünkü İslam dini fethedilen ülkelerdeki halklara zımmî gözüyle baktığı için, vergilerini ödediği sü-

rece Arapların onları Araplaştırmak için yapabilecekleri bir şey yoktu. Hazar Hakanlığı Ruslar tarafından yıkıldıktan sonra, Hazarların bir kısmı yurtlarında kalarak daha sonra oluşan etnilerle kaynaştılar; çok az bir kısmı, özellikle de Yahudi kılıklıları Yogaylo tarafından Polonya'ya götürüldü (fakat onların zaten Hazarlarla bir ilgisi yoktu), diğerleri ise Rusya'nın çeşitli yerlerine dağılarak dini baskıdan dolayı "brodnik" [Kossak] dediğimiz topluluklara katıldılar, bir kısmı da ta Krosnayar'a kadar uzanan alana saçılarak tarihten silindiler. Bugün yeryüzünde Hazarların torunları olduğu iddia eden hiç kimse yoktur. Üstelik de aradan yalnızca bin yıl geçmesine rağmen. Devletlerini kaybedip sürgün hayatı yaşamalarına rağmen yüzlerce yıl boyunca dinini, dilini, dini ritüellerini, gelenek ve göreneklerini sıkı sıkıya koruyan tek topluluk belki de Yahudilerdir. Ama Yahudiler bunu sahip oldukları kutsal kitaba ve yazılı literatüre borçludurlar. İçinde bulundukları her toplumda kseniya[45] halinde yaşamalarına rağmen, asimilasyona karşı eşi emsali görülmemiş bir direniş sergilemişler; fakat Doğu Avrupa'da ghettolar oluşturmaları, özellikle Polonya ve Rusya'daki katliamlar sırasında ne büyük bir hataya düştüklerini ispat etmiştir. Yahudilerin sergiledikleri örnek, kültürel ve demografik süksesyonun en iyi örneklerindendir.

Kürdlere gelince; genellikle dağlık, ulaşımı ve iletişimi zor yerlerde yaşayan dağlı bir topluluk olduğu için, etnik temasın yeterince sağlanmaması sebebiyle bir asimilasyon söz konusu olmamıştır. Bugün bazı Kürd teorisyenleri yüzlerce yıl boyunca Türklerin, Arapların ve Acemlerin kendilerini asimile edemediklerini söylüyorlarsa da, bu doğru değildir. Çünkü onları asimilasyondan kurtaran şey, dilleri, örf adetleri veya etnik farklılıkları değil, yaşadıkları coğrafyanın sağladığı koruma olmuştur. Düz ovada yaşayanları zaman içinde asimile olmuş, ama dağlarda, Türklerin, Arapların ve Acemlerin pek yolunun düşmediği sapa yerlerde yaşayanlar kimliklerini muhafaza etmişlerdir; ancak bu kimliğin id-

45 Kseniya (Xenia) – Yunanca henos/misafir. Jeolojide ksenolis, bir kayaya yapışan, fakat onunla bütünleşmeyen yahut hibrit şeklinde temasta bulunan başka bir kaya parçası demektir. (Gumilev, *Etnogenez*, s. 183).

dia edildiği gibi Milat öncesinde yaşayan halklarla ilgisi yoktur. Onlar, sadece etnik temas noktasında oluşmuş karma bir topluluk ve bir kimera[46] idiler. Fakat Türkiye'nin batı şehirlerine göç eden Kürdlerle asimilasyon belirtileri yavaş yavaş kendini göstermektedir. Asimilasyon dediğimiz şey öyle on beş yirmi yılda tamamlanan bir süreç değildir. Bir etnik topluluğun başka bir etnik topluluğa imtisali için üç kuşak veya yaklaşık yetmiş seksen yıl gereklidir. Birinci kuşakta etnik hafıza, örf ve gelenekler sıkı sıkıya korunur; ikinci kuşakta kırılma noktasının zirvesine ulaşır ve üçüncü kuşak tamamlanırken maziden geriye hemen hemen hiçbir şey kalmaz. Hele hele taraflar aynı dindense ve evlilik ilişkileri varsa, bu süreç daha hızlı bir şekilde tamamlanır. Türkiye'deki Ermenilerin asimile olmamasının sebebi ise, Ermeni diyasporasının Türk-Ermeni düşmanlığını sürekli canlı tutması, tarihi bir çatışmayı gündemden düşürmemesi kadar, dinlerinin farklı oluşu, evlilik olaylarının olmaması ve kutsal mekanların (ibadethaneler dahil) birbirinden farklılığıdır.

Kürdlerin tarihi kaderinin ne olacağını önümüzdeki yıllarda hep beraber göreceğiz. Ama çevresi dört bir yandan düşmanlarla çevrili (Suriye, Irak, İran ve Türkiye) bir halkın kendi bağımsız devletini kursa bile, düşmanları hayat hakkı tanımak istemediği sürece, ayakta kalması ve yaşaması çok zordur. Örneğin günümüzde Rusya'nın sınırları içinde kalan Tataristan, bağımsız devlet haline gelse bile, Rusya izin vermediği sürece dış dünya ile irtibatını tamamıyla kaybeder. Çünkü kara ve hava yoluyla dış dünya ile irtibat kurmaları mümkün olmayacak; ithalat ve ihracat yapamayacak; kendi yağıyla kavrulmaya çalışan bir kseniyaya dönüşecektir ki, böyle bir durumda Tatarlar kendi aralarında bölünüp, tekrar Rusya'yla birleşmek isteyenler ve istemeyenler olarak birbirleriyle savaşmaya başlayacaktır. Fevkalade bir değişiklik olmazsa Kürdleri bekleyen âkıbet de budur.

46 Kimera (Chimaera) – Aslan kafalı, keçi vücutlu ve ejderha kuyrukları olan mitolojik bir hayvan. Etnolojide ise farklı etnosların inorganik kombinasyonu anlamındadır. (Gumilev, aynı yerde).

II. KÜRDLER ve KÜRD TARİHÇİLİĞİNE KISA BİR BAKIŞ

Ömrümün çok uzunca bir bölümü tarihle geçti, fakat tarihlerini incelediğim halklar arasında Kürdler kadar etnik mensubiyeti tartışmalı bir topluluk ne gördüm, ne duydum.

Gerçekten kimdir bu Kürdler? Dışarıdan gözlemcilerin ve araştırmacıların görüşleri birbirini tutmadığı gibi, bizzat Kürdlerin de bu konuda hemfikir olmadıkları bir vakıa. Çünkü Medleri ataları olarak ilan edinceye kadar tam on dört ve Mehmed Emin Zeki Bey'ye göre yirmi ata[1] değiştirmeleri de bunu gösterir.

Kimine göre Türk'ün dağlısı, kimine göre Acem, kimine göre Arap, kimine göre cinlerin, şeytanların nesli, kimine göre tarih boyunca Anadolu, Mezopotamya ve İran'da yaşamış tüm halkların torunlarının oluşturduğu bir halita, kimine göre Acemler, Araplar ve Türklerin etnik temas noktasında oluşmuş bir uç toplum .. olan ve henüz bir millet vasfı kazanamamış bulunan bu etnik topluluk kimdir?

Kürdlerin kimliği konusundaki görüşleri sıralayacak olursak, bunu üç grupta ele almak gerekir.

A) İslam öncesi ve ortaçağ kaynaklarında Kürdler;

B) XIX. Yüzyıl sonları-XX. Yüzyıl ortalarına kadar yerli ve yabancı tarihçilerin gözüyle Kürdler;

C) XX. Yüzyıl sonları-XXI. Yüzyıl başlarında siyasî Kürdcülerin bakışları.

---

1 A. Rıza Özdemir, *Kürtler ve Türklük*, s. 37.

Esasen a ve b maddeleri üzerinde fazla durmayacağız. Çünkü İslam öncesi ve ortaçağ kaynaklarında Kürdlerle ilgili rivayetlerin çoğu kulaktan duyma, abartılı, efsanevi ve yarı efsanevi bilgilerdir ki, konumuz Kürdoloji yalanları olduğu için, o kaynaklardaki doğru veya yanlış bilgiler bizi fazla ilgilendirmiyor. İkinci şıktaki görüşler üzerinde de çok detaylı durmayacağız. Çünkü bunların özellikle büyük kısmı Rus ve Batılı bilim adamlarının kanaatleri, görüşleri ve yaptıkları araştırmalar neticesinde ulaştıkları sonuçlardır. Doğru olanlarının yanı sıra, tarafgir olanları da olduğu için, belli bir dönem siyasî Kürdcüler tarafından da kullanılmış; fakat daha sonraları o kaynaklara atıfta bulunma işi birden kesilmiştir. Üçüncü şık ise zaten baştan sonra kitabın konusudur.

A – İSLAM ÖNCESİ VE ORTAÇAĞ KAYNAKLARINDA KÜRDLER

Bu döneme ait kaynaklarda Kürdler hakkındaki görüş ve rivayetleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

1. Kürdler, Amr b. Sâsâa'nın soyundan gelen Araplardır (Kuzey Arapları);

2. Kürdler, Rebia b. Nizâr b. Maad b. Adnan'ın soyundan gelen Araplardır (Kuzey Arapları);

3. Kürdler, Mudar b. Nizâr b. Maad b. Adnan'ın soyundan gelen Araplardır (Kuzey Arapları);

4. Kürdler, Kürd b. Mard b. Sâsâa b. Hevazin soyundan gelen Araplardır (Yani Kays b. Aylan b. Mudar b. Nizâr b. Adnan'dan inmedirler) (Kuzey Arapları);

5. Kürdler, Hümeyn b. Züheyr b. El-Haris b. Esed b. Abdu'l Uza b. Kusay'ın evlatlarının soyundandır (yani asılları Kureyş'e varıp dayanır – Kuzey Arapları);

6. Kürdler, Amr ve Müzeyka soyundandırlar (Güney Arapları- Yemen);

7. Kürdler, Persler arasında yaşayan Araplardır. Sanırım bu görüş, Taberî'de geçen saçma sapan bir rivayetten kaynaklanmakta-

dır. Bilindiği Nemrud[2] Zamis İbrahim peygamberi ateşe attırmış, fakat Allah'ın emriyle ateş bir gül bahçesine dönüşerek onu yakmamıştır. Kur'an'da geçen (*Enbiya*, 68) bir âyet bu olayla bağlantılıdır. İşte Taberî meşhur eserinde bu olaya ilişkin olarak şöyle bir rivayet nakleder:

Bize İbni Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed b. İshak söylemiş; o Hasan bin Dinar'dan o da Leys b. Ebî Süleym yoluyla Mücahid'den şunu rivayet eder: Ben bu âyeti Abdullah b. Ömer'e okuduğum vakit, o benden: 'İbrahim'in ateşte yakılmasını kim tavsiye etmiştir, biliyor musun?' diye sordu. Ben 'bilmiyorum' dediğimde, 'Farslı göçebe Araplardan biri' diye cevap verdi. Ben: 'Ya Ebû Abdurrahman! Farsların göçebe Arapları var mı?' diye sorduğumda, o 'Evet vardır. Kürdler Farsların göçebe Araplarıdır, onlardan biri Nemrud'a İbrahim'in ateşte yakılmasını tavsiye etmiştir' cevabını verdi.[3] Yine aynı yerde başka bir rivayet anlatılır: Bana Yakub söyledi, ona ve arkadaşlarına Leys'ten naklen İbn Uleyye söylemiş, o, Mücahid'in "Onu ateşte yakınız, ilahlarınıza yardımda bulununuz" ayetini açıklarken, 'Nemrud'a İbrahim'in ateşte yakılmasını Fars göçebe Araplarından biri yani bir Kürd tavsiye etmiştir' diye söylemiş olduğunu rivayet eder. Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, ona da Haccac söylemiş, o İbn Cüreye'den, o Vehb b. Süleyman'dan, o da Şuaby Cebbî'den şunu rivayet eder: "Nemrud'a 'İbrahim'i ateşte yakınız' diye tavsiyede bulunan kimsenin adı Heyzen'dir. Tanrının emriyle onu yer yuttu, o kıyamete dek yerin altında kımıldamayarak sarsılacaktır."[4]

Eğer Taberî'nin bu rivayeti doğruysa, o zaman Mesudî'nin "Altın Bozkırlar" adlı eserinde Kürdleri anlatırken söylediği "*Sonra dillerini unuttular ve Farsçayla değiştirdiler..*" şeklindeki kaydını da doğru kabul etmek gerekir. Ancak burada insanın kafasına takılan bir husus var. Araplar, vadiden vadiye dolaşan göçebe Arap-

---

2 Buradaki Nemrud isim değil unvandır.

3 Taberî, I/323.

4 Age., I/323-324.

lara "bedevî" derler. Bedâ (بدا) kökünden gelir. Taberî'nin kaydından İran'da "Arab'ın göçebesi"ne Kürd dendiği anlaşılmaktadır ki, buradan Perslerin çok eskilerde Kürd kelimesini "göçebe" anlamında kullandıkları sonucuna varılabilir. Nitekim bugün ve hatta geçmişte Araplarda "bedevî" adında herhangi bir kabile veya etnik grup olmamıştır. Diğer bir deyişle "bedevîlik" bir tür hayat tarzıdır. Yani bir noktada Perslerde "göçebe", Osmanlılar döneminde "dağlı" anlamında kullanılan Kürd kelimesi de, etnik bir topluluğu veya halkı değil, yaşama tarzını ifade eden bir kelimedir. Fakat yine de bu, kesin bir hüküm olarak kabul edilmeyebilir.

8. Kürdler, İsfendiyâr b. Minuçihr soyundandır;

9. Kürdler, Ekrad b. Farisan b. Ehliva b. İrem b. Sam b. Nuh'un soyundandırlar;

10. Kürdler, Aşuz'un soyundandırlar (Bu kelimenin doğrusu Aşur'dur). Çünkü Aşuz'un İran, Nabat, Carmuk ve Basil adlı oğulları vardı ve İran'ın daha doğrusu bilâhare İran şekline dönüşen İrac'ın[5] Pers, Kürd ve Hazar adlı oğulları olmuştu.

11. Kürdler, Dahhak'ın elinden kurtularak dağlara sığınan ve orada çoğalan insanların çocuklarıdır;

12. Kürdler ve Kürcler (Gürcüler) aynı soydandırlar. Müslümanların Kürd dediğine, Hıristiyanlar Kürc derler (Kalkaşandî'nin görüşü; Rus dilbilimcisi Marr da bu görüştedir[6]);

13. Kürdler, İrac (daha sonra İran) b. Aşur (Asur) b. Sam b. Nuh'un soyundandırlar;

14. Kürdler, Kürd b. Ken'an b. Kuş b. Ham b. Nuh'un soyundandırlar;

15. Kürdler, Kürd b. Mard b. Yafes b. Nuh'un soyundandırlar;

16. Kürdler, Casad denilen şeytanın soyundandırlar. Bu şeytan Hz. Süleyman'ın cariyeleri ve fettan karılarıyla zina ettiği için ondan hamile kalan karılardan doğan nesildir;

---

5 Mesudî, *Altın Bozkırlar*, s.

6 Nikitin, *Kürtler*, s. 26.

17. Kürdler, üzerlerindeki örtü kaldırılan cinlerin soyundandır. Ragıb el-Isfahanî'nin bu konudaki rivayeti şöyle:

Ömer b. El-Hattab Hz. Peygamber'den şöyle nakletmiştir: Kürdler, üzerlerinden örtünün kaldırıldığı cin soyudur. Kürd denmelerinin sebebi ise şudur: Süleyman aleyhisselam Hindistan'a sefer düzenlediğinde[7] onlardan seksen cariyeyi esir alıp bir adaya iskan etti. Cinler denizden çıkıp onlarla yattılar. Kırk tanesi onlardan hamile kaldı. Bu durum Süleyman'a haber verilince, onların adadan Fars ülkesine sürülmesini emretti. Bu kadınlar orada kırk çocuk doğurdular. Bunlar nüfusları artınca bozgunculuk işlerine, yol kesmeye başladılar. Bu durum Süleyman'a şikayet edildi. O da 'Onları dağa sürün!' dedi (اكردوهم الي الجبال). Böylece onlara "ekrâd" yani dağa sürülenler, diğer bir ifadeyle "sürgünler" denildi.

Bir kere bu hadis uydurma bir hadistir. Çünkü Hz. Peygamber'in kavimlerle, şehirlerle, hayvanlarla, meyvelerle vs. ilgili hadislerinin neredeyse tamamı uydurmadır ve âhâd yani tek kişi tarafından rivayet edilen hadislerdir. Halbuki aynı olaydan bahseden Mesudî, hadiseyi Hz. Ömer'den yapılan bir rivayet şeklinde değil de, sıradan bir tarihî olaymış gibi nakleder ki, bu dahi söz konusu rivayetin sahih olmadığını göstermektedir. Ayrıca Ragıb el-Isfahanî, İslam âlimleri arasında asla güvenilir olmayan biridir.

Görüldüğü gibi İslamî kaynaklarda Kürdlerle ilgili rivayetler birbiriyle örtüşmemektedir. Kimi kaynaklarda Arapların soyundan, kimilerinde Perslerden, üçüncü rivayete göre Nuh oğlu Sam'ın soyundan (yani Samilerden), dördüncü rivayete göre Nuh oğlu Yafes'in soyundan (Türkler ve Slavyanlar da Yafes'ten inme kabul edilir), beşinci rivayete göre insan değil, cinlerin soyundan, altıncı rivayete göre yarısı insan (ana tarafından), yarısı şeytan (baba tarafından) soyundandır.[8]

---

7 Halbuki Süleyman peygamberin devleti bir krallık dahi değil, çok küçük bir prenslikti ve üstelik Hindistan taraflarına sefer düzenleyecek durumu yoktu.

8 www.gilgamish.org

Dr. Ahmed Halil'in haklı olarak işaret ettiği gibi, İslamî kaynakların etnik orijin konusunda bu kadar farklı görüşler içeren rivayetleri yalnızca Kürdlerle ilgili değildir. Rumlar, Persler, Deylemîler, Nabatlar, Süryanîler, Kıptîler, Ninovalılar, Türkler, Berberîler, Tibetliler, Endülüslüler vs. hakkındaki rivayetleri de birbirini tutmaz.[9] Örneğin İslamî kaynaklara göre Türkler Yecüc-Mecüc kavmidir; Tibetliler aslen Habeşlilerin[10] soyundandır vs.

İslam öncesi Arap kaynaklarında Kürdlerle ilgili hiçbir kayıt yoktur. Demek ki, İslam öncesi Arapları Kürd diye bir halk tanımıyorlardı. Arapların Kürdler hakkında edindikleri ilk bilgiler, Hz. Ömer döneminde Arapların Sâsânî İmparatorluğu'na karşı düzenledikleri seferlerle bağlantılıdır. Bir diğer deyişle VII. Yüzyılın ortalarından önce Araplar Kürdleri tanımıyorlardı. Çok büyük bir ihtimalle Arapların İran'ın fethinden önce Persler hakkında detaylı bilgiye sahip olmalarına rağmen, Kürdler hakkında bilgilerinin olmamasının sebebi, onların Arap tarih ve coğrafyacılarının dikkatini çekecek ölçüde etnik gruplar oluşturmamış olmalarıdır. Öbür türlü aynı coğrafyada yaşayan Kürdler eğer önemli kitleler oluşturmuş olsalardı, Arap fatihlerin dikkatini çekmemesi eşyanın tabiatına aykırı olurdu. Süryanî kaynakları da (örneğin

---

9 Aynı yerde.

10 Hatta Gardizî *Zeyn'ül Ahbâr* adlı eserinde Tibetlilerin kökeni konusunda öyle palavralar atar ki, insan gülmemek için kendisini zor tutar. Anlattığına göre, güya Himyerîler arasında Sabit adlı biri varmış. Tubba tarafından naip tayin edilince anası oğluna bir mektup yazmış. Mektupta Tubbalardan birinin doğuya sefere çıktığını, çok adam öldürdüğünü, altın bitkili, misk topraklı bir yere kadar gittiğini... anlatmış. Sabit Tibet'e gelince tüm bu bahsedilen şeyleri görüp hayran kalmış. Herkes hakkaniyetli, herkes dost canlısı imiş. Birden bir karanlık çökmüş ve göz gözü görmez olmuş. Sonra İblis, devlere Sabit'i kaçırıp getirmelerini söylemiş. Sabit'i kaçırıp bir dağın tepesinde bırakmışlar. Yirmi gün sonra İblis yaşlı bir adam kılığında yanına gelmiş. Birlikte aşağı inmişler; İblis Sabit'i uyutup cinsi temas kurmuş. Arkasından Sabit'e kendisiyle cinsi temasta bulunmasını emrederek uykuya dalmış... Hikaye böyle devam eder gider ve sonra Gardizi şöyle der: Bu yüzdendir ki Tibetliler bit yer, birbirleriyle cinsi temas yapar, kaküllerini kadınlar gibi alınlarından sarkıtır ve üstünden şerit bağlarlar. (Bkz. Bartold, V.V. *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, Selenge Yay., 2010, s. 346-347).

Ebu'l Farac) Kürdlerden ancak VIII. Yüzyıldan sonra ve sadece bir kaç defa söz ederler. Bununla birlikte özellikle Taberî ve İbn el-Esîr Pers tarihini anlatırken, İslam öncesi döneme ait olayların hikayesinde Kürdlere de yer verirler ki, Behram Çubin'in Kürd olduğu konusu anlatılırken bu mesele ele alınacaktır.

Kürdleri Arap kökenine bağlayan rivayetler arasında en fazla tutulanı, onların Kahtanîlerin (Güney Araplarının yani Yemenlilerin) soyundan geldiklerini ileri süren meşhur Arap nesep bilimcisi İbn el-Kelb'in "O, Amr Muzayka oğlu Kürd'dür; Arim seli geldiğinde kuzey tarafındaydılar. Sonra Yemen halkı dağıldı" şeklindeki kaydıdır.[11] Kürdlerin aslını Kuzeyli Arapların yani "musta'rebe" (Araplaşmış) Adnan oğullarının soyundan inme olarak gösteren kayıt ise Arap nesep bilimcisi Ebu'l-Yakzan'a aittir.[12] Arap soy kütüğü kitaplarında Adnan oğulları Nizâr b. Maad b. Adnan'dan inme olarak gösterilir. Onlar da kendi aralarında iki kola ayrılır: a) Rebia b. Nizâr soyundan gelenler; b) Mudar b. Nizâr'ın soyundan gelenler. Bu ikisi, Adnan oğullarının iki ana boyudur. Elbette onlar da kendi içinde birçok oymaklara ayrılmaktadırlar. Örneğin Kureyş kabilesi Mudar oğlu İlyas'tan inmedir. Arap rivayetlerinde Kürdler bazen bu iki boydan birine, bazen öbürüne intisap ettirilir. Vakıa Kürdlerin bir kısmı (örneğin Milanlar) asıllarının Arap olduğu görüşüne hiç de itiraz etmezler ve hatta kendilerini Arap kökenli olarak görürler.

İkinci rivayet, Kürdlerin kökenini İsfendiyâr b. Minuçihr vasıtasıyla doğrudan Perslere bağlar. Bu konudaki rivayetler de birbirini tutmaz. Örneğin bir rivayete göre Dahhak'ın veziri olan kişinin serbest bıraktığı ve dağa gönderdiği kişiler zamanla çoğalarak Kürd denilen halkı oluşturmuşlardır.[13] Bu olaydan Birunî de "El-Âsâru'l-Bâqıya" adlı eserinde detaylı şekilde bahseder, fakat Kürd adını zikretmez. Birunî'nin anlattığına göre,

11 Tac'ul Arûs.

12 Aynı yerde.

13 Firdevsî'nin ve eserindeki bilgileri Firdevsî'nin "Şehname"sine dayandırarak yazan Şerefhan'nın kayıtları bu yöndedir.

"Dahhak'ın omzunda iki yılan peyda olunca,[14] veziri Azmail'e her gün beyinleriyle yılanlarını besleyeceği iki kişi bulup getirmelerini emretmiş. O ise her iki kişiden birini serbest bırakarak, ona bir miktar yiyecek veriyor ve Dünbavend dağının batı kesimine yerleşip bir kulübe yapmasını emrediyor, bir yandan da serbest bıraktığı kişinin yerine bir koyun beyni koyuyor, diğeriyle karıştırıp yılanları besliyormuş. Efridun Bivaresp'i (Dahhak'ı) mağlup edince, Azmail'i huzuruna çağırtmış ve ondan öldürdüğü insanların intikamını almak istemiş. Azmail, pek çok insanı serbest bıraktığını, bunu ispat etmek için birkaç askerin refakatinde onları gönderdiği bölgeye gönderilmesini istemiş. Efridun onun dediğini yapmış ve onu birkaç muhafızla göndermiş. Azmail, oraya varınca serbest bırakarak hayatlarını kurtardığı kişilere gelenlerin kaç kişi olduklarını saymaları için evlerinin damında ateş yakmalarını emretmiş. Tüm bu olaylar Bahman-mâh'ın onuncu gününde olmuş. Efridun'un gönderdiği muhafızlar Azmail'e "Ne kadar çok insanın hayatını kurtarmışsın, Allah senden razı olsun!" demişler ve varıp durumu Efridun'a anlatmışlar. Efridun hemen atına atlayıp hakikati kendi gözleriyle görmek için Dünbavend dağına gitmiş. (Gerçeği gördükten sonra) Azmail'i takdir etmiş ve Dünvabend'i ona mülk olarak verdikten başka, onu altın bir tahta oturtup "Masmagan"[15] adını vermiş."[16]

Görüldüğü gibi Birunî'nin rivayetinde Kürd adı geçmez ve muhtemelen bu rivayete Kürd kelimesi daha sonra girdirilmiştir. Bu konuya Dahhak ve Demirci Kava'dan bahsedilen kısımda değinilecektir.

Bazı rivayetler ise Kürdlerin aslını çok eski bir döneme bağlar; fakat Araplara ve Acemlere değil, Tevrat'taki etnik taksime göre

---

14 Fakat Birunî rivayetin daha sonrasında yaptığı yorumda Dahhak'ın iki omzunda çıkan şeyin iki yılan değil, iki yara olduğunu ve beyinlerin kuruyup büzülmesini ve acı vermesini önlemek amacıyla yaraların üzerine sarıldığını kaydetmektedir.

15 Masmagan: Mas-ı mugan yani Magların (Mecusilerin) reisi anlamında muharref bir kelime.

16 Birunî, *Maziden Kalanlar*, s. 217.

yani dünya halklarının Nuh'un üç oğlu Sam, Ham ve Yafes'ten indikleri kaydına istinaden Nuh'un soyundan indiklerini ileri sürmektedir. Ancak, burada da ittifak söz konusu değil; çünkü kimine göre Kürdler Sam oğlu Aşur (Asur)dan veya Ham oğlu Kuş oğlu Kenan'dan yahut Yafes oğlu Mard'dan inmedir. Fakat Dr. Ahmed Halil'in bunları zikrederken gerçekleri çarpıttığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Çünkü Tevrat'ın halkların taksimiyle anlattığı yerlerde ve hatta Tevrat'ın tamamında bir kere olsun "Kürd" kelimesi geçmez.

Kürd ve Kürc (Gürcü) kelimelerini birbirine yakın görerek, Müslüman olanları Kürd, Hıristiyan olanları Gürcü şeklinde ayıran ve bu iki etnik topluluğu akraba kabul eden görüşse, itimada en az layık olanıdır ve esasen tarihi gerçeklikle ilgisi yoktur.

Yukarıda sayılan rivayetlerin dışında en dikkat çeken bir başka rivayet ise, Kürdleri insan ve cinin soyundan inme olarak gösteren rivayettir. Bu rivayet aslında Kur'an'da geçen bir âyete dayandırılmaktadır: "*Süleyman'ı da imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra o, tövbe edip Rabbine döndü.*"[17] Tefsir kitaplarında bu âyetle ilgili yorumlar birbirini tutmamaktadır. Özet olarak verecek olursak, hikaye şöyle: Hz. Süleyman def-i hacet için tuvalete girerken peygamberlik ve krallık alâmeti yüzüğünü çıkarır ve karıları arasında gözdesi durumunda olan birine verir. Fakat henüz putperest olduğu için şeytan Casad [halbuki âyette *casad* değil, *cesed* (جسد) yani bir beden şeklindedir] bu fırsatı değerlendirir; Süleyman'ın suretine bürünür ve bir hileyle yüzüğü kadından alır. Böylece Süleyman bütün kabiliyet ve tabiatüstü yeteneklerini kaybeder. Artık her türlü yetki şeytandadır. Süleyman'ın karıları ve cariyeleriyle yatmaya başlar. Bir süre sonra Süleyman yüzüğünü geri almayı ve tahtını, iktidarını ve tabiatüstü güçlerini tekrar kazanmayı başarır. Ama bu arada karıları şeytandan hamile kalmışlardır ve çaresiz çocuklarını doğurmak zorundadırlar. Müfessirler arasında Allah'ın Süleyman'ın karılarının namusunu şeytanın tecavüzünden koruduğunu söyleyenler

17 Sad sûresi, 34.

de vardır ki, Taberî onlardan biridir. Nesefî ise yüzük ve şeytanla, Süleyman'ın sarayında putlara tapılması hikayesinin Yahudilerin uydurmalarından ibaret olduğunu belirtir.[18] Diğer yandan Kur'an tefsirlerinin çok büyük bir kısmında (en yaz yirmisinde, mesela Taberî, Kurtubî, İbni Kesir, Bağavî, Beyzavî, Alûsî, Nesefî, Keşşâf, Nisâburî, İbni Suud, Celaleyn ve Fî Zilâli'l-Kur'an) Kürdlerin soyu bu olaya bağlanmaz. Daha doğrusu olay anlatılırken Kürdlerden söz edilmez. O halde bu olayı Kürdlerle ilişkilendirmenin arkasındaki gerçek nedir?

Kimi rivayetlerde ise Kürdlerin cinlerle insan neslinden gelen kadınların birleşmesinden türedikleri anlatılır. Fakat bu defa kadınlar Hintli cariyeler, cinlerse karada yaşayan cinler değil, denizden çıkıp gelen cinlerdir. Sonra Süleyman peygamber olayla ilişkilendirilir ve bu cariyelerle cinlerin neslinden olanların eşkıyalık yapmaya başlaması üzerine "Ukrudûhum ile'l-cibâl" yani "Onları dağlara sürün!" dediği rivayet olunur ve böylece "ke-re-de" kökünden emir kipi olarak kullanılan bu kelimeyle ilişkili olarak onlara "Kürd" denildiği söylenir.

Bir kere burada Hz. Süleyman'ın Arapça konuştuğuna işaret edilmektedir ki, Süleyman Arapça değil, İbranice konuşuyordu. Ayrıca onun Hindistan'a kadar sefer düzenlediği ve oradan esirler alıp getirdiği söyleniyor. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Hz. Süleyman'ın krallığı çok abartılmaktadır ve tarihi gerçeklere baktığımız zaman onun mülkünün bir krallıktan ziyade küçük bir prenslik olduğunu görüyoruz. Değil başka bir ülkeye sefer düzenlemek, tahtını muhafaza edebilmekten bile âcizdi. Çünkü Hama'dan başlayarak Suriye'nin önemli bir kesimini ellerinde tutan güçlü Hattilerin topraklarını geçip Hindistan'a gitmesi zaten mümkün değildi. Oraya geçmeyi başarsa bile Asurîlerin, daha sonra Perslerin topraklarını da geçmesi gerekirdi ki, küçük bir prensliğin bunu başarabilmesini düşünmek akla ziyandır.

Demek ki, bu rivayet de tamamıyla hayal ürünüdür ve gerçeklikle ilgisi yoktur. Belki de birçok halkın oluşumuyla ilgili ola-

---

18 Nesefî, *Medârik et-tenzil ve hakâik et-tev'vîl*, 3/194.

rak anlatılan mitolojik bir rivayettir ki, mitolojik rivayetlerle bir halkın etnik kökeni tespit edilemez. Öyle olsaydı, o zaman biz Türklerin de kolları, bacakları kesilip bataklığa atılan bir çocuğun büyüdükten sonra dişi kurtla cinsi temas kurmasından veya Uygur Türklerinin Hun yabgusunun kızının bir erkek kurtla birleşmesinden türediği şeklindeki efsaneyi doğru kabul edip, soylarını kurda (erkek veya dişi) bağlamamız gerekirdi. Ama halkların etnik oluşum safhasının başlangıçları için genellikle bu tür mitolojik hikayeler anlatılır.

Bir de Kürdlerin asıl vatanları ve kökenleri hakkında eski Pakistan devlet başkanı Eyüp Han'ın yazdığı kitapta ileri sürdüğü görüşler vardır ki, buna göre Kürdler Hint-İrani bir kavim olup, asıl vatanları Pamir ve Ganga civarı yani Keşmir eyaleti ile Tacikistan'ın güney kesimi arasındaki bölge iken, İran üzerinden Mezopotamya'ya muhaceret etmişlerdir. Dilleri Farsça'nın Derî[19] lehçesidir ve Farsça, Puştoca, Beluccanın karışımından oluşmaktadır.[20]

Yukarıda anlattıklarımız Kürdlerin etnik kökeni hakkında ortaçağ ve daha öncesi dönemlere ait rivayet ve kaynaklarda zikredilen şeylerdir. Şerefnâme'yi hesaba almazsak, Nikitin, Minorsky ve Marr gibi Rus dilbilimci ve tarihçileriyle Batılı bilim adamlarının Kürd konusu üzerine eğilmeye başladıkları XX. Yüzyılın birinci çeyreğine kadar bu mesele öyle kalmıştır. Fakat isimlerini saydığımız kişiler ve benzerlerinin çalışmaları, Kürdlerin etnik kökeni hakkında kesin bir hüküm sunamamış ve mesele muallakta bırakılmıştır. Bir takım Kürd cemiyetlerinin kurulmasına ve bazı siyasi kıpırdanmalara rağmen, Kürdlük meselesinin

---

19 Derî, Farsçanın yaşamakta olan en eski lehçesi. Bugün kullanılan bazı Farsça kelimelerin ilk şekillerinin kökü "der" dir ve kelimelerinin köklerini bu lehçede bulmak mümkündür. Bir söylentiye göre Der dili, Belh, Buhara, Bedahşan ve Merv bölgelerinde konuşulan dildir. Bu dilin, Arapça ile birlikte, aynı zamanda Cennet dili olduğu hakkında bir hadisin bulunduğu bile söylenir. Der dilinin Behmen, Cemşid ve Yezdigerd tarafından icat edildiği hakkında da bazı söylentiler vardır.

20 Diyar el-Hürmüzi, www.gilgamish.org

ciddi şekilde ideolojik malzeme olarak kullanılmaya başlanması 1980'li yıllardan itibarendir. Fakat konu ta başından beri çürük temeller üzerine oturtulduğu için, yükseltilen bina da o çürük temeller üzerinde durmaktadır ve en ufak bir yelle yıkılabilecek durumdadır.

İşte Kürdler, bir halk ve millet olarak varlıklarını duyurmak istediklerinde karşılaştıkları birinci handikap, kökenlerinin ne olduğu konusuydu. Başka halkların tarih kitaplarında kendileri hakkında yazılanları kabul etseler, soyları cinlere şeytanlara, Hintli cariyelere dayanıyordu ki, kabul etmeleri mümkün değildi ve esasen kabul edilecek tarafı da yoktu.

Arapları sevmiyorlardı ve köklerini onlarla aynı soya bağlamak istemiyorlardı. Dilleri Farsçanın dağlı lehçesi olmasına rağmen Persleri de sevmiyorlardı. Türkleri ise sevmeleri zaten mümkün değildi. Çünkü onlara göre bu üç halk, tarihleri boyunca onlara zulmetmiş, sömürmüş; kültürlerini yok saymış ve asimile etmeye çalışmışlardır.

Kürdlerin kafası karışıktı; O. L. Vilçevsky'nin dediği gibi, *geçmişte o bölgede yaşamış ve aynı anda başka halkların ataları olmayan "iyi ve şöhretli bir ata bulma" geleneğine*[21] uygun olarak kimsenin sahiplenmediği bir ata bulmak ve bu açmazdan kurtulup, "peki, o halde siz kimsiniz?" sorusuna ikna edici bir cevap vermek zorundaydılar. Başta Türkleri, genel olarak Müslümanları sevmeyen Batılı hemrahlarıyla birlikte Kürd asıllı akl-ı evveller burada devreye girerek teoriler üretmeye başladılar. Fakat burada da söz birliği edemediler. Rus Kürdologlar, Kürdlerin aslını bir halka bağlarken, Avrupalı Kürdologlar başka bir halka, yerli Kürdologlar daha başka bir halka bağlamayı tercih ettiler. Böylece başlangıçta yirmi kadar ata tespit ettikten sonra, bilâhare bazılarını eleyerek on dört ata seçtiler. Kimileri (örneğin İzady) bu bölgede geçmişte yaşamış tüm halkları Kürdlerin atası kabul ediyorum derken, kimileri Hattileri, kimileri Urartuları, kimileri Gutileri vs... ata seçtiler. Mehmet Emin Bozarslan'ın buda-

---

21 E. A. Grantovsky, *Rannaya istoriya iranskix plemen predney azii*, s. 74.

yıp kuşa çevirdiği Şerefnâme artık işlerine gelmediği için kitabın adını "Şerefsiznâme" koydular. Nikitin, Minorsky, Marr gibi Sovyet Kürdologların bir dönemler işlerine gelen tezleri artık işlerine gelmiyordu. Çünkü onların eserlerinde satır aralarında söyledikleri bazı ters sözler, karşıt görüşü savunanlar tarafından koz olarak kullanılmaya başlanmıştı. Örneğin bu üçü, artık siyasî Kürdçülerin "Karduk" yerine doğrudan "Kürd" yazmaya başlamalarına rağmen, Kardukların Kürdlerle ilişkilendirilmesinin kuşkulu olduğunu ve hatta bunan Gürcülere işaret edebileceğini ileri sürmekteydiler.

O halde ne yapmalıydı? Sadece bir halkı ata kabul etseler, onların geçmişte yaşadıkları coğrafya ile bugün Kürdlerin saçıldıkları coğrafya birbiriyle örtüşmüyordu. Zaten ata olarak seçtikleri bazı halklara bölgenin başka halkları da sahip çıkıyordu. Örneğin Urartulara Ermeniler, Etilere yani Hattilere (Hititlere) Çerkesler, Lahmîlere ve Hamdanîlere Araplar, Akemenîlere Persler, Keldanîlere Süryaniler, Partlara Zazalar sahip çıkıyorlardı. Bu durumda Milattan önce bu bölgede yaşamış, bir devlet de kurmuş, fakat kimse tarafından sahiplenilmemiş tek bir halk kalıyordu: Medler!

Evet, on dört atadan sonra sonunda Medlerde karar kılınmıştı. Kürdlerin doğrudan ataları Medlerdi. Ancak bir problem vardı. Bazıları "Ama siz daha önce başka halkları ata kabul etmiştiniz!" denirse ne diyeceklerdi? Onun da cevabını buldular: Onlar da bizim atalarımız, geçmişte bu bölgede yaşayan bütün halklar bizim atalarımızdır ve biz Kürdler tüm bu halkların halitasıyız! "Ama siz bunu bugün söylüyorsunuz, oysa Medler M.Ö. 560'larda tarih sahnesinden çekildiler. Onlarla sizin aranızda tam 2500 yıllık boşluk var? Bu boşluğu nasıl dolduracaksınız?" denilirse, onun da cevabı hazırdı: Ben kendimi öyle hissediyorum!

Peki, ama diliniz, kullandınız rakamlar, dilinizdeki kelimelerin ezici çoğunluğunun Farsça, bir kısmının Arapça, kalan kısmının Türkçe olmasına ne diyeceksiniz sorusunun cevabı da hazırdı: Aynı bölgede yaşayan halkların birbirleriyle kelime alış verişinde

bulunmaları dünyanın her yerinde görülen tabii bir olaydır; dilimizdeki Farsça kelimelere gelince, onlar Farsça değil, Kürdcedir ve aslında Medcedir ve Persler o kelimeleri bizden almışlardır.

Aslında Kürdçülerin bu gibi yalanlara sığınma ihtiyacını duymaları, kanaatimce, uç toplum olmayı kötü bir şey olarak telakkî etmelerinden kaynaklanmaktadır. Halbuki etnik bir topluluğun daha büyük halkların etnik temas noktalarında oluşmaları ne kötü bir şeydir, ne de utanılacak bir durumdur. Çünkü Türkler de dahil olmak üzere, dünyadaki bütün halklar bu şekilde oluşmuştur. Ama bu oluşumlar en az bin iki yüz yıllık süreçlerde tamamlanır. Etnogenezin kanunu budur.

Öbür türlü Xsenofon'da geçen "Karduk" kelimesinin yerine doğrudan "Kürd" kelimesi yazarak, Kassitler (doğrusu Kas'lardır) yerine Kassit Kürdleri veya Kürd Kassitler, Hurriler yerine Kürd Hurriler vs... yazma pervasızlığını sergileyerek Kürd tarihini yazdıkları zannedenler, ancak kendi kendilerini kandırmış olurlar.

B – XIX. YÜZYIL SONLARI İLE XX. YÜZYIL BAŞLARINDA KÜRDLERE GENEL BAKIŞ

1920'lerde Bazil Nikitin ve V. F. Minorsky adlı iki Rus subay, yüklendikleri Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da bir Ermeni-Kürd devleti kurma görevini yerine getirmek için bir takım araştırmalara giriştiler. Aslında ilk amaçları bir Ermeni devleti oluşturmaktı ve bu maksatla Ermenilerin bölgenin yerli halkı olduğu tezini işlemeye başladılar. Çünkü onlar için Kürd halkı tali derecede öneme sahipti ve bu yüzden Kürd tarihi üzerinde fazla durmuyorlardı. Fakat daha sonra Ermeni tarihiyle uğraşmayı birden keserek mesailerini Kürd tarihi üzerine yoğunlaştırdılar. Daha doğrusu önceleri Ermeniler için ortaya attıkları tezlerin üzerinde hafif oynamalar yaparak bunları Kürdler için kullanmaya başladılar.[22]

"Bir gün Kürdistan normal ve barış içinde bir hayat yaşama olanağına kavuşursa, bilim bundan sadece kazançlı çıkacaktır"

22 Şener Üşümezsoy, *Kürt Kimliği*, s. 36.

diye başlıyor Nikitin sözlerine ve "Kürdler, çağımıza kadar ayakta kalmış biricik Hint-Avrupalı göçebelerdir"[23] diye devam ediyor. XIX. Yüzyıl sonra Batılılar tarafından siyasi amaçlı olarak uydurulan Hint-Avrupalı tezi üzerinde ileride detaylı olarak durulacaktır, ama yazarın "Kürdistan'ın normal hayat yaşama olanağına kavuşmasından bilimin kârlı çıkacağı" görüşünü anlayabilmiş değilim. Bir ülke veya bölgenin istikrarlı bir yapıya kavuşması, o bölge ve komşu halklar için ekonomik ve siyasi istikrarın yerleşmesine imkan sunabilir, ama bilime bir katkısı olmaz. Nikitin'in gözlemlerindeki ikinci yanılgı hemen sonrasında geliyor: "Aile yaşamı içinde mükemmel bir baba olan, ocağına bağlı Kürd, ki bu ocak içinde kadına da başka Müslümanlarda görülmeyen bir yer verilir, - çocuklarını, özellikle oğullarını çok sever." Halbuki bugüne kadar "Kaç çocuğun var?" diye sorduğum Kürdlerin hemen tamamı, kız çocuklarını hesaba katmayarak sadece erkek çocukların rakamını vermiştir. Hatta 11 çocuğu olduğunu bildiğim bir Kürd, bana yalnızca "Altı çocuğum var" dedi. Kendisine 11 çocuğu olduğunu hatırlattığımda ise "Biz kız çocuklarını adamdan saymayız!" cevabını verdi.

Kardukların Kürdlerin ataları olarak gösterilmesinin ihtilaflı olduğunu, bu konuda farklı görüşler bulunduğunu ve bu halkın daha ziyade Gürcülerin ataları olduğu görüşünü savunan C. F. Lehmann-Haupt'un fikrine meyyal olan Nikitin'e göre Karduklar Kürdlerin ataları değildir.[24]

Nikitin, "Dil yasaları açısından Karduklarla Kürdler arasında bir yakınlık kurmak olanaklı olsun olmasın, şurası yine de kayda değer bir olgudur ki, Kard unsuru mahalli yer adlarında görülmektedir. Arâmîler bu Korduene bölgesine Beth-Qardu, Ermeniler Kordukh, Araplarsa Bâkardâ adını kullanıyorlardı" demektedir.[25] Arâmîlerin ve Ermenilerin kullandıkları isimlerin yazılışları konusunda bir şey diyecek durumda değiliz, ama Arapların bu keli-

23 Nikitin, *Kürtler*, s. 14-15.

24 Age., s. 24.

25 Age., s. 28.

meyi Kürd (كرد) ile ilişkilendirilmesi mümkün olmayacak şekilde Bâkırdâ veya Bakardâ (باقردي او بقردي) şeklinde yazdıkları Yakut'un kaydından[26] anlaşılmaktadır ki, Kürd kelimesinin Arapça "kef", Bâkardâ'nın ise "kaf" ile yazıldığı düşünülürse, Kardu ile Kürd'ün ilişkilendirilmesi pek mantıklı gelmez. Yahut kelimeyi "Beth-Qardu" yerine "Beş-Kardu" da okumak mümkündür ki, karşımıza "Beş-Karlu(k)" kelimesi çıkacaktır (d ~ l değişimi).

Siyasî Kürdcülerin Kürdlerin ataları arasında saydıkları Mannalılar konusunda ise Nikitin hiçbir kaynak ve kanıt göstermeden "Mannalıların etnik bakımdan hangi kökene mensup oldukları hakkında kesin hiçbir şey bilmiyoruz, ama muhakkak ki Medlerle büyük ölçüde karışmışlardır"[27] diyerek, Kürdlerin saydıkları atalardan birinin üzerini çizmektedir. Herodot'un Matiene, Strabon'un Martiane veya Margiane dediği ülke de Mannalıların yaşadığı topraklardan başkası değildir. Minorsky, Grek yazarlarında görülen Mard (Mardoi) adını da Mannaların adları arasına ekler ve onların Kürdlerin komşuları olduklarını belirtir. Siyasî Kürdçüler Mardları da ataları arasında sayarlar. Halbuki iki halkın birbirine komşu olması başka bir şey, birinin diğerinin atası olması çok daha farklı bir şeydir. Üstelik de bu Mannalılar hakkında hiçbir tarihî bilgi yoktur. Kim oldukları, atalarının kim olduğu, devletlerini nerede kurup, ne kadar hüküm sürdükleri ve tarih sahnesinden ne zaman çekildikleri konusunda dahi detaylı herhangi bir kayıt mevcut değildir. Muhtemelen o dönemdeki büyük devletler arasında sıkışıp kalmış küçük bir beylikti. Buna benzer küçük beylikler Hunlarla Çinliler arasında da kısa süreli varlıklarını devam ettirip, tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Minorsky, tarihte bir Kürd halkının, bir Kürd dilinin varlığını ispat ederek, onları geçmişte bir halkın bakiyeleri olarak takdim etmeyi, akademik camiada bu yolla meşhur olmayı hayal ediyordu. Ama ömrünü bu işe adamış olmasına rağmen, ölmesine az bir zaman kaldığı günlerde, acı bir itirafta bulunmuş ve "öm-

---

26 Yakut, *Mûcem*, I/389.

27 Nikitin, *Kürtler*, s.34-35.

rünü bir Kürd ulusu ve Kürd dili yaratmak" için boşuna harcadığını belirtmiştir.

Fakat şu bir gerçek ki, gerek Minorsky, gerek Nikitin, gerek Marr ve benzerlerini fazla suçlayamayız. Çünkü bunların bazıları Rus ordusunun subayları olsa da, gerçekte birer bilim adamlarıydılar ve başlangıçta ideolojik hareket etmekle birlikte zamanla ilim vakarı galip gelmiş ve gerçekleri söylemekten kaçınmamışlardır. Dolayısıyla bu gibi kişilerin söylediklerini belli bir dönem devlet politikasının gereği, kalan kısmını da vicdani kanaatleri olarak kabul etmek gerekir. İşte siyasî Kürdçülerin işine gelmeyen taraf da, onların vicdanî kanaatlerini yansıtan görüşleri olmuştur.

Aslında Nikitin "Kürdler" adlı eserinde mevcut şartlarda, eldeki verilerle Kürdlerin kökeni meselesinin halledilemeyeceğini açıkça belirtmekte ve pek çok noktanın karanlıkta kalacağını ifade etmektedir.

"Tarih ve dilbilim alanında yaptığımız bu gezi, henüz birçok noktayı karanlıkta bırakıyor ve Kürdlerin kökenleri üzerinde ancak *bazı varsayımlar* öne sürmemize imkan veriyorsa, antropoloji de bize bu konuda fazla yardımcı olamayacaktır. Gerçekten de Kürdlerin antropolojik bakımdan sınıflandırılmasına ancak son zamanlarla girişilmiştir. Stolze'nin fotoğraflarını çektiği doğu Kürdlerinin hepsi, bölgelerindeki İran halkıyla tam bir benzerlik taşıyan, esmer ve son derece brakisefal tipler olarak görünüyorlardı. Von Luschan'ın Nemrut ve Zincirli yöresinde (Karakuş yakınındaki Kommagene'de) antropolojik yönden titizce incelediği batı Kürdleri ise bambaşkadırlar. Bunlar arasında hayli büyük oranda sarışın ve dolikosefal (endeksi 74-76 arasında) tipler vardır. Von Luschan'ın bu gözlemlerinden çıkardığı sonuç şudur: "Kürdler başlangıçta mavi gözlü ve dolikosefal bir kavimdiler"; o şekilde ki bunlar arasında ve bazı bölgelerde esmer ve brakisefal unsurların ortaya çıkmasının Türklerle, Ermenilerle ya da İranlılarla bir kaynaşmanın sonucu olması gerekir."[28]

---

28 Age., s. 48-49.

Şu anki belgelerle bu işin altından kalkılamayacağını tekrar tekrar vurgulayan Nikitin, Marc Sykes'ın "Milli Kürdlerinin ("Arap" tipi), Girdi Kürdlerinin ("Mukri" tipi), Şemdinan Kürdlerinin ("Nesturi" ve "Hakkari" tipleri) fotoğraflarını ya da Lynch'in eserinde 109. şekil ("Türkmen" tipi) ve 114. şekil (çok belirgin tip) olarak verdiği Kuzey Kürdleri tiplerini karşılaştırırsak, "Kürd" tipi için ortak bir formül bulma düşüncesinin bir hayal olduğunu kolayca söyleyebiliriz" şeklindeki görüşünü aynen paylaşmakta ve şöyle demektedir: "Bugünkü İranlılarla Kürdlerin, Ermenilerin ve bazı Türklerin, bu antik krallıklara (Babil ve Ninova krallıkları) mensup halkların yerlerinde kalmış torunları oldukları düşünülebilir. Ama bu torunların, atalarının bu şaşırtıcı uygarlıkları geliştirdikleri topraklarda her zaman kaldıklarını kim kanıtlayabilir?" demektedir.

Nikitin'in "*Ama bu torunların, atalarının bu şaşırtıcı uygarlıkları geliştirdikleri topraklarda her zaman kaldıklarını kim kanıtlayabilir?*" cümlesine özellikle dikkat edin. Çünkü siyasî Kürdçüler yalnızca Kürdlerin değil, ataları kabul ettikleri halkların 1500-2500 yıllık bir ara dönemde şimdiki coğrafyalarında çakılıp kaldıklarını düşünüyorlar.

Nikitin sözlerini şöyle sürdürüyor: "Buna karşılık Kürdler nispeten daha geç bir dönemde Urmiye gölünün güneyine sokulmuşlardır. Savucbulag [Soğukbulak] yörelerinde Türk yer adlarının izleri bugüne kadar yaşamaktadır."

Halbuki siyasî Kürdçüler bu toprakların ezelden beri kendi toprakları olduğunu, Türklerin gelip işgal ettiklerini ileri sürüyorlar. Nikitin ise buradaki yer adlarının Türkçe olduğunu, Kürdlerin daha sonra geldiğini söylemektedir. Eğer bu bölgedeki coğrafi yer adlarının eski Kürdçe adları varsa, Kürdologlar bunu belgeleriyle ortaya koymak zorundadırlar (Eğer olsaydı, çoktan gözler önüne sermişlerdi.). Örneğin Türkler gelip bölgeye yerleşmiş ve oraya Soğukbulak adını vermişlerse ve Kürdler buranın daha eski sakinleri iseler, herhalde kendi dillerinde buraya bir isim vermişlerdir. Bunu yazılı belgelerle ispat ederlerse, o zaman biz

de buranın Türklerden önce Kürdlere ait olduğunu kabul ederiz. Ama Soğukbulak'ın [Soğuksu/soğuk kaynak] anlamını Kürdçeye çevirerek, yazılı bir belge göstermeden, ileri sürülen iddia kabul edilemez.

Nikitin devam ediyor: "Esasen Kürd kroniği Şerefnâme, Süleymaniye Babanlarıyla akraba olan Mukri aşiretinin, bu yörede ancak Kara ve Akkoyunlular hanedanı zamanında yani 15. yüzyıla doğru ortaya çıktığını açıkça belirtir."[29]

Nikitin, ölçüyü kaçırmış anlaşılan. Çünkü siyasî Kürdçülere göre kendileri bu toprakların ezeli sahipleridirler! Yani Mukri aşireti burada Karakoyunlular ve Akkoyunlulardan önce vardı ve Şerefnâme'nin yazarı yanılmaktadır!

Peter Lerch gibi Kürdlerle Keldanîler arasında bağ kurmaya çalışanların yanı sıra, Sir Henry Howorth gibi Kürdleri Kafkasyalı olarak takdim eden ve dillerinin Çerkesce yani Adigeceden gelebileceğini iddia edenler de var.[30] Minorsky ise, İslam Ansiklopedisi'ndeki geniş makalesinde Kürdlerin önemli bir kolu olan Milanların Arabistan'dan Zilanların İran'dan geldiklerini ileri sürerken,[31] İzady Zilanları vaktiyle Anadolu'daki Zile kasabasında yaşayan Zelanîlerin (halbuki böyle bir halk yoktur) torunları olarak göstermeye çalışır. (Daha ileriye bkz.)

Şurası bir gerçek ki, birçok Kürd aşireti asıllarını Araplara bağlamayı sempatik bulmaktadır ve hatta Cezire'deki Kürd beyleri Emevîlerden indiklerini belirtirler ve Halid b. Velid'in torunları olduklarını söylerler. Keza Süleymaniye'de Kürd beyleri de soylarını Emevîlere dayandırırlar. Buna karşılık Mirdasî, Çemişkezek ve Hakkari beyleri soylarını Abbasîlere dayandırırlar ki,[32] bazı Kürd şeyhlerinin kendilerini "seyyid" olarak takdim etmelerinin altında yatan sebep de budur.

---

29 Age., 83-85.

30 Abdulhaluk M. Çay, *Kürt Dosyası*, s. 59-61.

31 Minorsky, İA, Kürtler maddesi.

32 Abdulhalık M. Çay, *Kürt Dosyası*, s. 61-62.

C. YERLİ KÜRD İDEOLOGLAR

Avrupalı tarihçiler arasında Kürd konusuna el atanların ve hatta Kürdlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere seyahat düzenleyen seyyahların bu topluluğun kökeni hakkında anlattıkları da yukarıda saydıklarımızdan farklı şeyler olmadığı için, kitabın hacmini gereksiz yere artırmamak maksadıyla, üzerinde durmayacağız. Aşağıda Türkiyeli ve Orta Doğulu Kürd tarihçilerin (!) kendi tarihleri ve etnik kökenleri hakkında yazdıkları üzerinde kısaca duracağız, ama şurası bilinmelidir ki, onların söyledikleri de yukarıdan beri anlatılanlardan çok farklı değildir. Yalnızca siyasî Kürdçüler, Batılılardan ve Ruslardan farklı olarak "artık Medlerin atalarımız olduğu kesinleşti" görüşü üzerinde yoğunlaşmaktadırlar, ama bir yazılı belge veya kitabe yahut ikna edici bir delil sunamamaktadırlar. Hatta Bruinessen ve Minorsky dahi Med-Kürd ilişkisi konusunda herhangi bir belge bulunmadığını belirtmektedirler.

Önce Messoud Fany'den başlayalım. Bu zat, önceleri Kürd tarihi ve Kürdlerin kökeni konusunda yukarıdakilere benzer görüşleri savunmuş, sonra birden fikrini değiştirip Kürd denilen unsurlarda mükemmel olmayan ırkî yapıya dikkat çektikten sonra "bölge tarihi içinde Kürd denilen unsurları dolaylı veya dolaysız ilgilendiren olayların tarih olarak nitelendirilemeyeceğini" belirterek "*Açıkça söylemek gerekirse Kürd tarihi diye bir şey yoktur. Bu topluluğun çeşitli aşiretlerinin olaylarını ve hareketlerini anlatan birçok hikayeler bulunmaktadır*" demiştir.[33]

Bir diğer Kürd ideologu, asker kökenli *İhsan Nuri*'dir. 1893 Bitlis'te doğan ve Ermenilerin amaçlarına hizmet etmek kurulmuş Hoybun Cemiyeti'nin kurucu liderlerinden olan İhsan Nuri, daha sonraları Ağrı dağı isyanlarını yönetmiş bir Kürd siyaset adamıdır. Ağrı dağı isyanının bastırılmasından sonra İran'a kaçmış ve oraya sığınmıştır.

Sümer merkezli bir Kürd tarihi yazmaya çalışan İhsan Nuri, Sümerlerin Aryani olduklarını, onlarla birlikte Kürdlerin atası

---

33 Age., s. 123.

olarak kabul ettiği Gutilerin de Mezopotamya'da yaşadıklarını, Guti hükümdarlarından adı bilinen Şerlek ve Tirikan isimlerinin Aryani dillerinden geldiğini; Kassit [Kas], Subari, Nayri ve Muşkilerin Kürd olduğunu ileri sürmekte ve kendince bir takım etimolojik tahlillerde bulunmaktadır. İhsan Nuri, ayrıca Zerdüşt'ü ilk Aryan ve Kürd peygamberi ilan etmekte, Zerdüştilik, Mazdeizm ve IX. Yüzyılda ortaya çıkan Babek isyanının Kürd dinî hareketleri olduğunu ileri sürmektedir.[34] Anlaşılan Babek'i bile Kürd saydığına göre İhsan Nuri'nin kafası oldukça karışıktır ve bir tarih eğitimi almadığı, askerlik günlerinde fırsat buldukça okuduğu birkaç kitaba dayanarak tezler ileri sürdüğü için bu karışıklığı normal karşılamak gerekir. Acaba İhsan Nuri, Azerbaycan taraflarında dünyaya gelen Zerdüşt'ün gençlik yıllarında Harran'da Sâbiiler tarafından yetiştirildiğini; onların fikirlerinden etkilendiğini; Sâbiilerin ağırlıklı kolunun ise aslen Yahudi olduğunu[35] bilir miydi?

Daha sonraları İhsan Nuri'nin tezlerine dayanak Gilgameş destanının bir Kürd tarafından yazıldığını iddia eden akl-ı evveller çıkmış; Kürd tarihi konusunda kalem oynatan bir çok Kürd tarafından da birinci dereceden kaynak olarak kullanılmıştır.

Kürd tarihi konusunda kalem oynatanlardan birisi de *Botan Amedî*'dir. 1991 yılında yayınlanan *Kürdler ve Kürd Tarihi* adlı eserinde İhsan Nuri'nin ve müteveffa komedi ustası Cemşid Bender'in görüşlerini hiçbir araştırmaya gerek görmeden aynen tekrarlamış; olayları tahrif etmekte aşırı şekilde ileri gitmiş, meseleye Marksist açıdan yaklaşmaya çalışmış, Guti, Lulu, Kassit [Kas], Mitanni, Urartu, Med, Subari, Nayri ve Karduları eski çağlarda Kürd devleti kurmuş halklar olarak sunmuş; geçmişteki Kürd tarihini M.Ö. 8000 yıllarına kadar geriye götürmüş; dolayısıyla 10 000 yıllık bir Kürd tarihinden bahsedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[36]

---

34 Bkz. İhsan Nuri, *Kürdlerin Kökeni*, s. 21-122.

35 Birunî, *El-Asâr el-bâqıye*, s. 332.

36 Botan Amedî, *Kürtler ve Kürt Tarihi*, I, s. 17-50.

Botan Amedî'ye sormak gerekirdi: Yazının icadı M.Ö. 5000'lerde gerçekleşmişse, Gutiler M. Ö. 3000'lerde tarih sahnesine çıkmışsa, Kürd tarihi nasıl olur da M.Ö. 8000 yılına kadar gidebilir?

Prof. Abdulhalık Çay'ın deyimiyle "toptancı" ideologlardan biri de *Nergize Torî*'dir. İzady'nin "dünya müzelerinde Kürdlere ait bir kırık ok ucu bile yok.." diye yakınmasına "Kim demiş bir ok ucu bile yok diye?.." tarzında bir tepki gösterir gibi, Ön Asya kavimlerine ait sanat eserlerini Kürdlere maletmekte, o da Hurri, Mitanni, Kassit [Kas], Manna ve Med vs. gibi eski kavimleri Kürd toplulukları olarak takdim etmektedir.[37] Fakat kendisine koçbaşlı heykellerin ve mezar taşlarının Kürdlere ait olduklarını gösteren "bilimsel bir deliliniz var mı?" diye sorulsa, ancak "ben söylüyorum ya, yetmiyor mu?" şeklinde cevap vermekten başka çaresi yoktur. Halbuki Luristan'daki bronz yadigârlarla İskit sanatı arasında büyük bir benzerlik bulunduğunu tarihçi Frye kaydetmektedir.[38]

Gelelim *Cemşid Bender*'e.. Hayatımda beni bu kadar çok güldüren bir komedi ustası herhalde bir daha kolay kolay dünyaya gelmez. Diyebilirim ki, Kürd ideologlar arasında en çılgını bu Cemşid Bender'dir. Gerçi ölen insanın arkasından konuşulmaz, ama bu kişi, arkasından konuşulmayı gerçekten hak etmektedir ve bence 'desteksiz atıcılar' listesinin en başında yer alan bir isim olarak Guinnes rekorlar kitabına girmeyi hak etmiştir.

Aşağıya Soner Yalçın'ın bu komedi ustası hakkında yazdıklarını aynen alıyorum:

"Uygarlığın Tarihini Kürtler Başlattı

Başlığa şaşırdınız mı? Şaşırmayın. Atı binek aracı olarak kim kullandı? Uygarlığın başlangıcı sayılan tekerleği kim icat etti? Yazıyı ilk kim keşfetti? Nuh Tufanı kimin efsanesi? Tarihte ilk yazılı antlaşmayı kim imzaladı? İlk şiiri kim yazdı? Rasathaneyi ilk kim

37 Nargiza Torî, *Kürtlerde Sanat*, s. 8-130.

38 Fray, *Naslediye irana*, s. 94.

kurdu? Gılgamış Destanı kimin eseri? Cirit kimin oyunu? Sazı ilk kim çaldı? Mevlânâ ve Hacı Bektaş'ı kim etkiledi? Tarikatları kimler kurdu? Alevilik nasıl doğdu? Ve onlarca akıldışı iddia... Mesele iki dil ve özerklikle bitecek mi sanıyorsunuz? Yeni polemiklere hazır olun. İşte bazıları... Peşinen görüşümü yazayım: Kim kendini hangi etnik gruba ait görüyorsa o kimliktedir. Yani "Ben Kürt'üm" diyorsa Kürt'tür. Dil konusunda istediğiniz bilimsel çalışmayı yapabilirsiniz, ama biri "Bu benim dilimdir ve Kürtçedir" diyorsa, öyledir. Ve ben hâlâ, kendi kaderini tayin hakkına inanırım... Tamam. Şimdi istediğimi yazabilirim. Gündemde, Kürtlerin iki dil ve özerklik talebi var. Meselenin iki dil ve özerklikle biteceğine inanıyorsanız, yanılırsınız. Bu sadece başlangıçtır. Nasıl mı? Size birini tanıtmak istiyorum...

Said-i Nursi'nin talebesi

Adı Cemşid Bender. Bu aslında müstear adı. Asıl ismi Mehdi Halıcı (1927-2008). Konya doğumluydu. Halıcı ailesinin ana tarafı Van'ın Başkale'sinden, baba tarafı ise Bingöl'ün Kiğı'sından Konya'ya göç etmişti. Mehdi Halıcı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenci iken babasına yazdığı "sadakat ve sabır" mektubu nedeniyle tutuklanıp Afyon Cezaevi'ne kondu. Babası halı esnafı Sabri Halıcı da o cezaevindeydi; suçu Said-i Nursi müridi olmaktı! Said-i Nursi her Konya'ya gidişinde talebesi Sabri Halıcı'nın evinde misafir oldu. Eserlerinde "Konyalı Sabri"den sıkça bahsetti. Sabri Halıcı çocuklarını hep Said-i Nursi öğretileriyle büyüttü. Mehdi Halıcı yaşamı boyunca Said-i Nursi cemaatiyle ilişkilerini duygusal anlamda hiç koparmadı; zor günlerde avukatlıklarını üstlendi. Risale-i Nur'ları övdü. Yazı hayatına ise, 1957'de ağabeyi Feyzi Halıcı ile Konya'da "Çağrı" adlı sanat dergisini çıkararak başladı. Sonra ani bir kararla 1958'de Norveç'e giderek kooperatif konusunda ihtisas yaptı. Sonra dönüp devlet kurumlarında çalıştı; İstanbul'da avukatlık yaptı. Bu arada kardeşi Feyzi Halıcı'dan da bahsetmem gerekir: İÜ Fen Fakültesi'ni bitirdi. Yüksek Kimya Mühendisi olmasına rağmen Konya'ya dö-

nüp baba mesleği halıcılığı devam ettirdi. Şiirler yazdı. Bunun bazıları Said-i Nursi üzerinedir. Türk Dil Kurumu üyesi oldu. 1959'da Konya Kültür ve Turizm Derneği'ni kurdu. 1968-1977 yılları arasında AP Senatörü olarak TBMM'de görev yaptı. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı ile Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu onur üyesi oldu. CHP Genel Başkan Yardımcısı ve Ankara milletvekili Emrehan Halıcı'nın babasıdır.

Kardeşi Zaman Gazetesi Yazarı

Mehdi-Feyzi Halıcı'nın kız kardeşleri Nevin Halıcı ise Zaman Gazetesi yazarıdır. Aile hakkında bu kadar bilgi vermemin nedeni, bir ailede nasıl farklı fikirler olduğunu göstermektir. Çünkü Mehdi Halıcı'nın yazdıklarını okuyunca çok şaşıracaksınız. O halde başlayalım. Kürtler olmasaydı insanlık ne yapardı! Cemşid Bender (Mehdi Halıcı), "Kürt Tarihi ve Uygarlığı" (3. Baskı, 1991, Kaynak Yayınları) kitabı önümüzdeki günlerde sadece iki dil ve özerkliği değil, daha neleri tartışacağımızın ipuçlarını veriyor. Hiç araya girmeden, yorum yapmadan, sayfa sırasına da uyarak kitaptan bazı cümleler alıntılayacağım.

İlkleri Kürtler Başlattı

"Her şeyin ilki olmak kolay mı" (s. 9) "Gutiler (MÖ 3000'ler) için Kurti denmektedir." (s. 11) "Bilindiği gibi Kürt Kassit İmparatorluğu Hitit ülkesiyle çağdaştı." (s. 17) "İlk kerpici Kürt Kas sitler yaptı. İlk Takvim'i; ilk matematik ve geometri prensiplerini; ilk ağırlık ve uzunluk ölçü birimlerini Kürt Kassitler buldu." (s. 21) "İlk rasathaneyi Urfa'da Kürt Kassitler kurdu. İlk 'teşhis' ve 'tedavi' ikilemini; masajı tedavi yöntemi olarak kullanmayı Kürt Kassitler uyguladı. Ve petrolü de onlar keşfetti." (s. 22) "İnsanlığı ilk kez mağara hayatından kurtaran, emekleyen çocuğu ellerinden tutup yürüten, uygarca bir yaşamın koşullarını tarihte ilk kez oluşturan Sümerler ve Kürt halkı olmuştur." (s. 31) "Gılgamış Destanı adlı destanla ilgili tabletlerin metinlerini Kürt Kassit uyruklu şair Sin-Lekke-unni yazmıştır." (s. 39) "İranlılar edebi-

yat ve sanat zenginliklerini Kürtlerden almışlardır." (s 44) Mevlevilik Kadirilik Kürt kökenlidir "Kürtler çoktanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçişin köprüsü olmuştur." (s. 45) "Sümerlerle de çağdaş olan Kürt Guti topluluğu Sümerlerle birlikte çivi yazısını kullandılar. Antikçağı aydınlatan dil Kürtçe idi." (s. 46) "Tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında yer alan pek çok söylencenin, efsanenin, öyküsünün ana menbaının Kürtlerle ve onların yaşadıkları bölge ile ilgili olduğu doğrudur." (s. 52) "Meddah adı da verilen Deng-Bej Kürt kültürüne aittir." (s. 54) "Saz sözcüğü Kürtçedir. Ayrıca aynı kökten türeyen sazbend (çalgıcı), sazende ve sazendegan sözcükleri de Kürt dilinin ürünleridir." (s. 57) "Halk ozanlığı Kürt kültür ve sanatının bir parçasıdır. Kürt halk ozanları atışma, taşlama, güzelleme ve hikâyeli türkü dallarında binlerce yıldan beri Newroz bayramlarında, düğünlerde ya da uzun kış gecelerinde sanat yeteneklerini ortaya koyarlar." (s. 59) "Kürt kökenli inanç dünyası Bektaşilik, Mevlevilik, Rufailik, Kadirilik, Kalenderilik gibi tarikatların yaratıcısı oldu. Kürtler gerek Yezidilikte ve gerekse bunun uzantıları olarak kurdukları tarikatların müzikli ayinlerinde coşku ve cezbe yaratmak için çalpara, kudum, çeng, kurrane, nagur, flüt, ve bender gibi Kürt müzik enstrümanlarını kullanmışlardır." (s. 66) "Kürt dilini bildiği ve Horasan'dan geldiği için Kürt kökenli olduğu öne sürülen Mevlânâ hakkında elimizde kanıtlayıcı belge yoktur. Ancak Mevlânâ'nın kitaplarını yazdırdığı, 'Velayet' ve 'Hilafet' görevlerini bıraktığı, Mevleviliği kuran Hüsamettin Çelebi Kürt kökenlidir. Hüsamettin Çelebi uyguladığı ayin deyimlerinde Kürtçe kullanmıştır. Derviş, dergâh, post, postnişin, sema, semazen, çelebi Kürtçe sözcüklerdir." (s. 68-69) "Yezidiliğin kurucusu Şeyh Addi Bin Misafir, Hakkâri Kürtlerindendir." (s. 79) "Kürt düşünür Ebu'l Vefa; Hacı Bektaş Veli'yi, Baba İlyas'ı Baba İshak'ı, Geyikli Baba'yı ve daha nicelerini kendi düşünce potasında yoğuran, şekillendiren, onları halkın yanında ve halk için harekete geçiren bir düşün adamıdır." (s. 94) "Kürt uygarlığının bir ürünü olan Alevilik, 'inanç felsefesi' ve 'yaşam biçimi' yaratırken, politik sosyal ve ekonomik alanlarda da halkı yüreklendirmiştir." (s. 109)

Hz. Adem Kürt müydü " (Firdevs'in yazdığı) Şehname'de anlatılan efsane tümüyle Kürtlerle ilgilidir." (s. 148) "Cirit oyununun Kürtlere özgü bir spor türü olduğu tüm dünyaca bilinmektedir. Cirit sözcüğü Kürtçedir. Cirit oyunu Kürt ırkı atlarla yapılır." (s. 169-170) "Halı ve kilim dokumacılığını Kürtler icat etmiştir. İranlılar ve Türkler Kürtlerden öğrenmişlerdi." (s. 172) "Kök boya kullanımını Kürtler bulmuştur." (s. 179) "Nuh Tufanı Sümerler ile Guti Kürtlerinin ortak efsanesidir." (s. 189) "Batı tarihçileri uygarlığın tekerleğin keşfiyle başladığını söylerler. Bu söz abartılıdır ama yanlış değildir. Atı tarihte ilk kez ehlileştirip binek ve çekme aracı olarak kullanan Kürt halkıdır. Aynı halk ehlileştirdiği atın çekeceği tekerleği de keşfetmiştir." (s. 190) "Tarihte uluslararası antlaşmaları ilk yapan Kürt halkıdır." (s. 191) Evet devam etmeye gerek var mı? 256 sayfalık, "Kürt Tarihi ve Uygarlığı" kitabı bu tür akıldışı iddialarla sürüp gidiyor. Bırakınız tarihteki tüm "ilk"leri, Cemşid Bender, Hz. Adem'in bile Kürt olduğunu ima ediyor! (s. 71) Hiç gülüp geçmeyiniz. Abdullah Öcalan, "Sümer Rahip Devletinden Halk Cumhuriyetine Doğru" kitabının 2. cildinde benzer polemiği sürdürüyor. Yani demem o ki, mesele iki dil ve özerklikle bitecek gibi görünmüyor!"[39]

Cemşid Bender'le ilgili alayların bu kadarla bittiğini zannetmeyin. Örneğin bir başka internet sitesinde bazı okuyucuların onun hakkındaki yorumları şöyle:

"Yeni çalışmalarında Babil Kulesi'ni ve Mısır piramitlerini Kürdler yaptı, Amerika'yı Kürdler keşfetti, aya ilk ayak basan Neil Armstrong Şırnaklı bir Kürd'tür, sanayi devrimi Kürdistan'da başlamıştır gibi tezler ortaya koyması olasıdır."

"Okuyucu üstünde yoğun etkisi olan bir yazardır. Kitaplarını okuduktan sonra onca okuduğum tarih kitabı, seyrettiğim belgeseller yanlış mı diye sordurtur. İyi bir okuru olarak kendisinden bilhassa araştırmasını ve mutlaka yazmasını istediğim bazı konular var: -Fikir ve eylemleriyle reforma yol açan Kürd din adamları (Almanya'da mukim olanlar kişisel tercih sebebi-

---

39 Kaynak: Ensonhaber

dir.)- Rönesansın ünlü Kürd mimarları, ressamları, heykeltıraşları ve tüm sanatçıları. -Eski Atina'da isim yapmış Kürd filozoflar.- Magna Carta'nın Kürd demokratikleşme hareketi üstündeki etkisi ve önemi (yurtsuz John da Kürd olabilir)- Lidya kral yolu, ipek yolu, baharat yolu gibi ticaret güzergahlarında görev yapmış Kürd dolmuşçular Ek olarak: Ey History Channel ve Discovery Channel sorumluları! Sözüm size. Çığlığımı duyun. Yıllardır imkanım el verdiği şekilde yazılı ve görsel eserlerinizi ilgiyle takip eden biriyim. Bize anlattığınız onca şey yanlış mıydı?. Hiç Cemşid Bender okudunuz mu? Ek 2 : Yeni Zelanda'nın yerli halkı olan Maorilerin uzay çalışmaları ile ilgili bir kitap yazsam ben de araştırmacı-yazar sayılır mıyım?"

"Ünlü bir komedi yazarı. Yazdıklarını ciddiye alanlara da acil şifalar diliyorum."

"Cem Yılmaz'ın tahtını sallayacak tek komedyen"

"Şansını yanlış yerlerde denemiş adam. Halbuki bilim kurgu veya fantastik roman konuları üzerinde dursaydı epey okunabilirdi."[40]

Kürd Mitolojisi adlı eserinde "Bakıyorum da, daha bıyıkları terlememiş Kürd gençleri bizim yazdıklarımızla alay ediyorlar"; "Ey gençler, bizim yazdıklarıma inanın" gibisinden sözler ederek,[41] yazdıklarına inanılması için adeta yalvaran bir yazarı hayatımda görmedim. Kendisi kitaplarında Dr. unvanı kullanmaktadır. Eğer Türkiye'de bu şahsa gerçekten dr. unvanı veren veya tezini kabul eden bir üniversite varsa, o üniversitenin kapısına derhal kilit vurulmalıdır.

Dikkat edilirse diğer Kürd yazarları için asla bu tür ifadeler kullanmadık. Çünkü hiçbirisi Cemşid Bender gibi zırvalamalarda bulunmamıştır. Doğrudur, uçuk ve desteksiz iddialarda bulunmuşlardır, ama yine de ölçüyü kaçırmamışlardır. Cemşid Bender zaten beyin tümöründen ölmüş. Bu tür iddialarda bulunan bir kişinin beyniyle problemi olması da şaşırtıcı değildir.

---

40 www.ekşisözlük.com

41 Cemşid Bender, *Kürt Mitolojisi*, C. I, s.

İzady'yi kitabın ilerleyen sayfalarında değişik yönlerden ele aldığımız için, burada diğerleri üzerinde de birkaç satırla olsa dahi durmakta fayda var.

"Kürtler" adıyla hacimli bir kitap yazmasına rağmen, Kürd tarihiyle ve bizi ilgilendiren kısmıyla alâkalı yazdıkları sadece 30 sayfadan ibaret olan Naci Kutlay'ı hesaba almıyoruz. Çünkü onun söyledikleri de kendinden öncekilerin ve ağırlıklı olarak İzady'nin söylediklerinin tamamıyla aynısıdır. Tek farkı Mısır hidivi Mehmet Ali Paşa'nın da Kürd asıllı olduğunu iddia eden Dr. Ahmed Halil'in sitesinden aynen aktararak, Salahaddin Eyyubî'den sonra, ikinci büyük bir devlet adamı çıkarmış olmanın bahtiyarlığıyla teselli bulmasıdır. Bu konu üzerinde durulacaktır.

Eserinin bir sayfasında Kürdçe "Şin" kelimesini "yeşil",[42] birkaç sayfa sonra aynı kelimeyi "mavi" anlamında veren[43] bir yazara bilmem ki ne demeli? Irkçı fanatizm gözünü kararttığı için iki-üç sayfa önce ne dediğini dahi hatırlamayan bir fanatiğin yazdıklarına kendisinden başka kim inanır bilmiyorum. Şu satırlar da onundur: "İS III. Yüzyılda Part devleti de tarihe karışır. Bu kez kurucusu Ardeşire Babek adında bir Kürd olan Sasani hanedanı İran'da ortaya çıkar. Ardeşir'in Kürd kökenli oluşunu ünlü Arap tarihçisi Taberi lakaplı Ebu Cafer de yazmıştır. Taberi'nin "Milletler ve Hükümdarlar" adlı eserinde, yazara göre İran Pehlevi ailesinden bir hükümdar, Sasani Devleti kurucusu Ardeşir'e gönderdiği tehditkar mektubunda böyle bir cümle kullanmıştı: "Ey Kürd çadırında terbiye görmüş Kürd oğlu Kürd", 1960'lı yıllarda Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı çevirisi içinde de yer alan bu ibare, daha sonra Diyanet Reisliği Başkanlığı tarafından yapılan baskılarda şu şekilde değiştirilmişti: "Sen ki bir köy kethüdasının oğlusun.."[44]

Böylesine zır cahil ve hatta merhum Necip Fazıl'ın deyişiyle "eçhel-i cühelâ" yani cahillerin en cahili bir fanatikten zaten başka

42 Çölemerikli, s. 100.

43 Aynı yazar, s. 104.

44 Çölemerikli, s. 121.

bir şey beklenmez. Bir kere Sâsânî hanedanı asla Kürd değildir ve tarihinin hiçbir döneminde Kürd olmamıştır, bu bir. Taberî, o dediğin yazarın lâkabı ve künyesi değildir ve sen henüz lâkapla künye arasındaki farkı bilmiyorsun, bu iki. Senin söylediğinin aksine, o tarihçinin künyesi Ebû Cafer'dir ve Taberî de onun doğduğu yeri gösterir, bu üç. Erdeşir'e o mektubu gönderen kişi, senin 'III. Yüzyılda Part devleti de tarihe karışır' dediğin Part hükümdarlarından Erdavan'dır, bu dört. 1960'lı yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılan Taberî'nin "Milletler ve Hükümdarlar Tarihi" daha sonra yine aynı bakanlıkça 1991'de aynen basılmıştır ve "Ey Kürdlerin çadırında büyümüş.." ifadesi eserde hâlâ durmaktadır, bu beş. İfade senin çarpıttığın gibi "Ey Kürdlerin çadırında büyümüş Kürd oğlu Kürd" şeklinde değil, "Ey Kürdlerin çadırında büyümüş Kürd" şeklindedir, bu altı. Taberî'nin bu eseri Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında hiçbir zaman yayınlanmamıştır, bu yedi.

İmdi; bir cümlende iki, bir paragrafında yedi hata yapıyorsun ve şu halinle Kürd tarihi yazmaya kalkıyorsun. Ben, artık seni Allah'a havale ediyorum. Kürd gençleri de, eğer benim yazdıklarıma değil de, kendi yazarlarına inanmak istiyorlarsa, lutfedip bir tahkik etsinler, gerçekleri göreceklerdir.

"İbrahim'in Ketuna-Ketura adındaki eşinden gelen Kürtlerle akraba bağlarını kurarlar."; "Kürt Samanoğulları böyle hutbe okutmuşlardı"; "Kürdistan hududunu, Aleksendirpol ile Canik boğazlarının kesiştiği noktaya dayandıran rahmetli (!!!) Kayaksar zamanında (M.Ö.585) Lidya'lı Aliyat'la yapılan savaştan sonra Kürtler, Batı Kürdistan'da kesin yerleşmişlerdir"[45] diyen Muhammed (Hako) Varlı (Xani)'ye bilmem ki ne demeli, neresini cidiye almalı?

Sahte belge ile tarih yazmak

Sahte belgeyle tarihi çarpıtmak veya güya bir şeyler ispat etme olayı yeni bir şey değildir. Bu belgeleri gerçeğinden ayırt etmenin

45 Ayvarov, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler*, s. 4-5 dn.

iki yolu vardır: a) Dış tenkit, b) İç tenkit. Dış tenkitte bir şey bulunamayan sahte belgeler iç tenkitte ortaya çıkarılabilmektedir.

Sahte belgeler belli amaçlarla üretilir. Ya para kazanmak amacıyla adi sahtekârlık sergilenir, ya da maddi kazanç düşünülmeden ideolojik amaçlar göz önünde bulundurulur. Adi sahtekârlık, özellikle arkeolojik eserlerin orijinalinin aynısını yaparak yüksek paralar karşılığında satmak şeklinde gerçekleştirilir. Örnekleri pek çoktur. Avrupa'da minyatürlü elyazması eserler pek muteber olduğundan özellikle İranlı antikacılar bu işte çok ustadırlar. Bir de yazılı belge ve kitaplar üzerinde yapılan sahtekârlıklar vardır. Örneğin XIX. Yüzyılda Kudüs'te Shapiro adında bir Musevi birçok beyaz çanak çömlek yapmış ve bunları Filistin'in en eski eserleri sıfatıyla Londra'da yüksek fiyatlarla satmıştı. Fakat paranın sıcak yüzü onu rahat bırakmadı. Yemen'e giderek orada eski Yahudi hattatlık eserlerine benzeterek eskitilmiş deriler üzerine bir Tevrat yazdı. Tüm Hıristiyan âlemi bu haberle adeta ayağa kalktı. Güya bu Tevrat dünyada bilinen en eski Tevrat oluyordu. Times gazetesi de bu konuyla ilgili her gün heyecanlı haberler yayınlıyordu. Shapiro eser için 2 milyon İngiliz Sterling'i istiyordu. Belki de İngiltere hükümeti bunu satın alacaktı, fakat kısa süre sonra Tevrat'ın sahteliği ortaya çıktı.[46]

Bu konuda ün yapmışlardan biri de Kırım'da yaşayan Karayim âlimi Firkoviç'tir. Pek çok sahte belge üretmiş, Kırım Türkçesine bu kelimeleri sokmayı başarmış; Karayimlerin bölgenin en eski halklarından, hatta Milat öncesinde burada yaşayan halklardan olduğunu ispat amacıyla sahte mezar taşları üretmiş, bilim dünyası bir süre bunlara inanmış, ama daha sonra sahteliği ortaya çıkmıştır.[47]

Bir diğer örnek Hüseyin Baykara zamanında Herat'ta vezir olan Nizamülmülk tarafından tertip olunmuştur. Kendisi evlad-ı Rasul'den göstermek için sahte bir şecere düzenlemiş, bunu zamanın âlimlerine onaylatmış, fakat bizde Molla Câmi adıyla bi-

---

46 Z.V. Togan, *Tarihte Usul*, s. 76.

47 Aynı yerde.

linen Abdurrahman Câmi'den de şecerenin doğruluğunu tastik etmesini rica edince, Câmi, hemen talebi reddetmiş ve ona bir dörtlükle cevap vermiştir ki, mazmunu şöyledir: "Alnında Peygamberin nuru olanlar şecerelerin uzun ve geniş olmasına muhtaç değillerdir; yüzünden böyle bir nur damlamayanlara ise şecere lanetten başka bir şey vermez." Doğuda kendini şeyh veya bölge ağzıyla "şıh" diye tanıtıp, Peygamber evladından olduğunu iddia eden ve bunu ispat için sahte şecereler sunan kişilerin olduğu bilinmektedir. Keza bir zamanlar Polonya'da Yahudiler "Pan"lara sahte şecereler düzenlemek için birçok ofisler açmışlardı.[48]

Bu sahada Kürd ideologlar arasında *Ethem Hemgin* (kendi imlası ile Xemgin) adında biri var ki, yaptığı sahtekârlığı ortaya çıkaran da yine akl-ı evvel Kürdlerden İzady'dir. Yani onu sahtekârlıkla ve fanatiklikle suçlayan bizzat yine bir Kürd'tür. Ethem Hemgin'e göre Aryen-Zerdüştî olan Kürdler ve İranlıların Araplarla yaptıkları savaşla ilgili bir parşömen bulunmuş. Buna göre Hz. Ömer zamanında başlayan Kürdistan fetih hareketleri çok kanlı bir şekilde gerçekleşmiş ve o dönemde yazılan bir şiirde şöyle denilmiş:

Ateşler sündü,
Büyük büyükler sallandı,
Zorba Araplar her tarafı viran etti
Kadınları kızları esir götürdüler,
Azat erkekler kana bulandı.

Hemgin bu şiire dayandırdığı tarih yazımında, şiirin Sorani lehçesiyle yazıldığını ve Kürdlerin Musul'dan sürüldüklerini ileri sürmektedir. Ethem Hemgin'in bu iddiasına Türkler, Araplar ve Acemler herhangi bir şey demediler. Ama aynı iddiaya meşhur İzady ağır bir salvoda bulundu ve Hemgin'i "sahtekârlıkla" suçladı.

48 Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 130.

İzady, Sorani lehçesiyle yazıldığı iddia olunan bu belge için şöyle demektedir:

"Ancak, hiç şüphesiz ki söz konusu parşömen bir sahtekârlıktan ibarettir. Çünkü; a) Gelişimi için bin yıl daha geçmesi gereken Sorani lehçesinde yazılmıştır (eğer parşömen gerçek olsaydı mantıksal olarak Gorani lehçesiyle yazılmış olması gerekirdi); b) Parşömenin bulunduğu iddia edilen Orta Kürdistan Kürdleri İslam akınları esnasında ağırlıklı olarak Hıristiyan'dı ve geriye kalanların çoğu da Yarisani idi; c) Söz konusu parşömen hakkında hiçbir zaman bilimsel bir tarihlendirme ve özgünlük incelemesi sunulmamıştır ve üzerindeki alfabenin teşhis edilmesini sağlayacak hiçbir fotoğraf mevcut değildir. Muhtemelen umutsuz bir sahtekârın işidir."[49]

İyi de aynı eserinde şu satırları yazan da İzady'nin kendisidir: "Lucian M. S. 120 yılında doğmuş, Soran Kürdlerinden.. Samsat'ta bir Roma kasrında hizmet verirken Grekçe öğrenmiş. Kuşaklar boyu insanların zekası, bilgeliği ve mizahıyla kendisine hayran bırakmış. Greko-Romen dünyasındaki şöhretine rağmen, Lucian özel bir bağlılık duyduğu sevgili anavatanını, Samsat'ın adını anmayı her fırsatta vurguladığı etnik kökeninden duyduğu gururu yazılarında ifade etmeyi hiç unutmamış."

İzady'nin tenkit ettiği yazarın sözünü ettiği belge Hz. Ömer dönemine yani VII. Yüzyıla ait olmalı. Halbuki İzady, Lucian'ın M.S. 120 yıllarında dünyaya gelmiş bir Soran Kürd'ü olduğunu söylüyor, sonra da Soranî lehçesinin gelişmesi için 1000 yıl geçmesi gerektiğini ileri sürerek, kendi hemcinsini sahtekârlıkla suçluyor. Eğer Soranîler Milattan hemen sonra var iseler, lehçelerinin gelişmesi için neden bin yıl daha beklesinler ki?

Demek ki, iş sahte belgelerle Kürd tarihi yazmaya kadar varmıştır. Sahte belge ile tarih yazmak, tarihi çarpıtmakla aynı şeydir.

Ethem Hemgin, Gutilerin, Mar, Lulu, Hurri, Kasit, Elam, Kımaş, Gunhar, Urbilum ve Kaldahar gibi Kafkasya kökenli aşiret-

49 İzady, *Kürtler*, s. 312-313.

lerin Zagros dağlarına göç etmiş nesillerinin kalıntıları olduğunu, Kafkas kökenli halkların birleşmesinden meydana geldiklerini ve bu topluluk adlarının ise Gutilere bağlı aşiret adları olduğunu ileri sürmüştür. Hemgin, Guti tarihini anlatırken Akad Kralı Maniştsu'nun İran denizinin kuzeyine yani şimdiki Kuveyt ve Basra bölgelerine saldırdığını, bu savaşlardan sonra bölgenin Gutilerin elinden çıktığını aktarmaktadır. Hemgin, yazısında Gutilerle Kürdlerin aynı ırktan olduklarını gösterecek bir kaynak gösterememiş, sadece "ben yazdım böyledir" anlayışı ile sahte bir tarih yazıcılığı gayretine girmiştir. Yine Gutilerle alâkalı bölümde Zagros (İran-Irak sınırı) ile Basra körfezi arasındaki bölgeyi Guti toprağı olarak ifade ederek, Anadolu'da Guti varlığından bahsetmemiştir. Yazar, günümüzde Kürdistan olarak ifade edilen bölge ile Guti bölgelerinin farklı alanlar olduğunu görememiş, Gutilere ait bir göç hadisesinden de bahsetmemiştir. Hemgin, Guti ve Sümerlerin aynı zamanda tarih sahnesinde olduklarını ve farklı milletlerden teşekkül ettiklerini ifade etmiştir. Bu yönüyle, farklı açılardan konuya yaklaşarak ısmarlama bir Kürd tarihi oluşturma gayretiyle, Sümerleri Kürd yapmaya çalışan diğer yazarlarla da tezada düşmüştür. Ayrıca eserinde diğer bilim adamlarının aksine, Kardularla Gutilerin aynı devlet ve topluluk olduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde bir kayıt tüm bilim dünyası içerisinde sadece Hemgin tarafından ileri sürülmüştür.[50]

Bu meyanda hatırlamamız gereken bir diğer Kürdçü yazar da *Faik Bulut*'tur.

Türk kelimesini işittiğinde tüyleri diken diken olan, fakat güya çok bilimsel eserler yazdığı ve Türk resmi tarihine ağır darbeler indirip, onu temelinden sarstığı iddia olunan bu çok kültürlü, ama bir dönem Marksist-Leninist kültürle yoğrulmuş, "halklara özgürlük" sloganıyla yola çıkarak ömrünün bir kısmını Filistin gerilla kamplarında geçirmiş, İsraillilerle girdiği çatışmalarda yaralar almış bu "Allah yolunda gazi (!)"nin eserlerindeki çarpıtmalardan yalnızca bir örnek vermekle yetineceğiz.

---

50 Ömer Özüyılmaz, www.istanbulburda.com

Faik Bulut "Horasan Kimin Yurdu" adlı eserinde, sanki Minorsky'nin her sözü peygamber sözüymüş ve doğruymuş gibi "Soğdca, Türkçenin tesirinde kalmış İranî lehçedir; ünlü İslam alimlerinden el-Birûnî'nin anadilidir" sözüne sarılmakta ve şöyle devam etmektedir: "Maveraünnehir'in yukarı havzasındaki Harezm ülkesinde yaşayan bu halk hakkında, ünlü İslam bilgesi el Birûnî "*Ayrı dilleri olup,* ***Harizmceyi 13. yüzyıla kadar koruyabildiler.*** *Harizmlilerin bu diyara ne zaman yerleştikleri belli değildir. Ancak bu kavim İran ağacının dallarından biridir. Türklerle yakın ilişkileri vardır*" diyor" dedikten sonra bir de kaynak gösteriyor: **Bkz.** El Birûni, El-Asâr'ül Bakiye, s. 47.[51]

Bu şahsın Birûnî'nin eserinin sayfasını dahi vererek naklettiği alıntıda "*Bu kavim İran ağacının dallarından biridir*" cümlesinin dışındakilerin tamamı *kendi uydurması*dır ve metnin orijinalinde böyle bir şey yoktur. Çünkü metnin orijinali şu şekilde: "*Harezmlilere gelince, her ne kadar büyük Pers ağacının bir dalı iseler de, yılın başlangıcı ve ilave beş günün dağıtımı konusunda Soğdiyanları taklit etmektedirler. Harezmlilerin kullandıkları ay isimleri şunlar..*"[52] Ama kendi kafasından uydurma kısımların en korkunç tarafı ise Birûnî'ye gelecek konusunda bir kehanette bulundurmasıdır. **Birûnî 1048'de öldüğüne göre nasıl olur da eski Harezmce'nin 13. Yüzyıla kadar varlığını koruduğunu söyleyebilir?** Acaba diyorum, Birûnî birkaç asır sonra mezarından kalkıp kitabına ilave yaptı da, bu nüsha da yalnızca Faik Bulut'un elinde mi bulunuyor? Böyle bir durumda onun Minorsky'nin ağzından aktardığı sözün doğruluğuna nasıl inanalım? Bu ve benzeri kişilerin söyledikleri, nasıl olsa Türkiye'de herkes aptal, kimse benim söylediğimin doğru olup olmadığını tahkik etmez, kimse kitabın orijinaline bakıp da yalan söyleyip söylemediğimi, uydurup uydurmadığımı ortaya çıkarmaz düşüncesinin mahsulüdür. Bir Türk bilginini başka bir halka intisap ettirmek için bile olmadık

51 Faik Bulut, *Horasan Kimin Yurdu*, s. 194-195.

52 Kimin doğru söylediğini ortaya çıkarmak için metnin orijinalini aynen veriyoruz: و اما اهل الخوارزم وان كانوا غصنا من دوحة الفرس ونبعة من سرحتهم فقد كانوا مقتدين اهل السغد في اول السنة وموضع الحاق الزوائد وهذه اسماء شهورهم

çarpıtma yoluna başvuran insanların, hele bir de Kürd olmayan birini Kürdlere intisap ettirmek için neler yapabileceklerini okuyucu kendisi takdir etsin. Etnik kin, bu insanların gözünü karartmış, akıllarını başlarından almış galiba. Onun Kürd Dilinin Tarihçesi adlı eseri için Yalçın Küçük'ün söylediği şu sözleri de kaydetmekte fayda vardır: "Bulut'un Kürd Dilinin Tarihçesi kitabı benim okuduğum tüm kitaplar arasında ahmaklar için, ahmakça yazılmış, ahmak kitaplar içinde başta bir yer tutuyor."

Hiçbir delil göstermeden Fuzulî'yi ve dolayısıyla Oğuzların Bayat boyunu Kürd asıllı gösteren ve Almanya'da adı sanı duyulmadık profesörlerden ödüller alan meşhur Kürdolog *Mehmet Bayrak*'ı unutmak olmaz. Şu satırlar ona aittir: "Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Kürd yazarlar ve edebiyatçılar, ürünlerini egemenmoda dillerle veriyorlardı. Bilim dili olarak genellikle Arapça, edebiyat dili olarak da Farsça tercih ediliyordu. .. 16. yüzyıl şair ve yazarlarından Kürd kökenli Güney Mezopotamyalı Fuzûlî, 17. yüzyıl şairlerinden Kürd kökenli Erzurumlu Nef'i..."[53] 544 sayfalık Kürdoloji Belgeleri adlı eserinde Fuzulî'nin Kürd asıllı olduğu konusundaki tek cümle budur. Demek ki, Fuzulî'nin Kürd yapılması için büyük üstadın bir cümlesi yeterliymiş.

Ayrıca *Kürdler ve Kürdistan* adlı bir eser yazan, kendinden öncekileri aynen tekrar eden, fakat Kürd tarihiyle ilgili olarak farklı bir tez geliştirmeyen Kemal Burkay var ki, Sakaların *Dahae* boyunun adının kendine göre Kürdçe, aslında Farsça *Dehe* kelimesinden geldiğini ileri sürer ve arkasından ekler: "Medce ve İskitçe konuşuyorlardı.."[54] Ama hiçbir belge veya kaynak göstermez. Herhalde kendisi Dahae'lerin yaşadığı dönemle onlarla birlikte savaşa gidenlerdendi. İskitçe ile ilgili hiçbir belge yokken, onların ve Dahae'lerden yazılı bir dil yadigârı kalmamışken, onların İskitçeye ve Medceye yakın bir dil konuştuklarını nereden bildiler acaba? Kısacası laf olsun diye öylesine söylenmiş bir söz, desteksiz bir atış! Hele şu bildiğimiz Abdurrahman ismini yazış şekline bakın: Evdırehman!

---

53 Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri*, II/21.

54 Kemal Burkay, *Kürtler ve Kürdistan*, s. 83.

Türk okuyucusunun pek tanımadığı Iraklı akl-ı evvellerden Dr. Ahmet Halil var ki, Cemşid Bender gibi komedyen değilse de, gerçekleri tahrif etmekte Faik Bulut'u aratmaz. Ama İzady'nin eline su dökemez. Kitabın ilerleyen sayfasında onun yaptığı çarpıtmalarla ilgili bir iki örnek bulacaksınız. İran'daki avcılar ve atıcılar kulübü üyelerini pek tanımıyoruz. Zaten gereği de yok. Çünkü Türkiye'dekiler ne söylemişse, Irak'takiler ve İran'dakiler aynısını tekrarlıyor veya onların söylediklerini buradakiler noktasına virgülüne dokunmadan aynen aktarıyorlar.

Kürd tarihi, Kürd edebiyatı, Kürd dili ve Kürdlerin etnik mensubiyeti hakkında yerli yabancı yüzlerce kitap yayınlanmıştır. Bunların tamamını okumaya ve incelemeye gerek yoktur ve ayrıca vakit israfından başka bir şey değildir. Çünkü bu eserlerin neredeyse tamamı aynı fabrikanın farklı seri numaralar taşıyan ürünleri gibidir. Birinde bulduğunuz satırları, diğerlerinde de aynen bulabilirsiniz. Ama hepsinin ortak özelliği, ortaya atılan iddialarla ilgili belge sunmamalarıdır. Hem tarihten bahsedip, hem de hiçbir belge sunmamak, komedyenlikten başka bir şey değildir.

Nitekim Martin van Bruinessen de bu komedyenliğe işaret ederek şöyle demektedir: "Kürt tarihi ya da Kürt toplumu üzerine yazan, politik olarak kendisini adamış ya da politik tutum almayı reddetmiş birçok Kürt var. Bazıları saçma sapan yazarken, bazıları gerçekten iyi yazıyor. Bunların en iyilerinden Rohat Alakom ile Malmîsanij, akademik çalışmalarla rahatlıkla boy ölçüşebilen mükemmel kitaplar yazdılar. Kuşkusuz bu kişiler İsveç'te politik sığınmacı olarak bulunuyorlar ve burada kendilerini entelektüel olarak geliştirebildiler.."[55] Görüldüğü gibi, Kürdologların pir-i mürşidlerinden sayılan Bruinessen dahi tarihçi geçinen bu zevatın yazdıklarını hem beğenmiyor, hem de "saçma sapan" buluyor. Gerçi Malmîsanij'in bir kitabını okudum, fakat hakkında bir kanaate varamadım. Rohat Alakom'un bazı çalışmalarını bu satırların yazarı olarak ben de zevkle okudum ve bilgi de edindim.

***

55 Martin van Bruinessen, *Kürdolojinin Bahçesinde*, s. 32-33.

REAKSİYONER TARİHÇİLİK

Cevdet Paşa'yı bir kenara alırsak, nasıl Osmanlılarda gerçek anlamda bir tek tarihçi çıkmadıysa, Kürdlerde de şu ana kadar bir tarihçi çıkmamıştır. Tarih kitabı okumak ayrı şey, tarihçi olmak ayrı şeydir. Şu anda Türkiyeli, Iraklı ve İranlı Kürdler arasında Kürd tarihi adına eline kalem alanların aşağı yukarı tamamı *reaksiyoner tarihçi*dir.

Bu reaksiyoner tarihçilik terimi de bize değil, yazar Cemil Gündoğan'a aittir. Şurasını da kabul etmek gerekir ki, Kürd tarihiyle ilgili kalem oynatan tüm Kürd yazarların aynı kefeye koymak haksızlık olur. Gerçekleri arayan, vakıaları olduğu gibi kabul eden, ölçüyü elden kaçırmayan ve desteksiz atıp gerçekleri tahrif eden Kürdlere ağır eleştirilen yönelten kişiler de vardır. *Kürd Tarih Yazımının Metodolojik Sorunları* adlı eserin sahibi Cemil Gündoğan'ın konuyla ilgili haklı tespiti yabana atılmamalıdır.

Süha Bulut ise, yukarıda adlarını verdiğimiz kişiler ve benzerlerinin yapmaya çalıştığı tarih yazımcılığını *romantik tarihçilik* olarak nitelemekte ve bir zamanlar bizde bazı fanatiklerin tutuldukları "dağı taşı Türk görme hastalığına" - ki çok şiddetle karşı çıktığım bir akımdı, - şimdi sözde Kürd tarihçilerinin tutulmasına tepki göstererek, "neredeyse *Homo sapiens*'leri bile Kürd yapacaklar" diye isyan etmektedir.[56]

Cemil Gündoğan'ın söylediklerine kulak verelim:

"Kürd historiograisinin reaksiyoner karakteri derken kastettiğimiz, Kürd tarihinin kendi özgün referans noktalarından kalkılarak değil, Kürd ulusunun varlığına kastetmiş Kemalist historiografi kalkış noktası kabul edilerek yazılmış olmasıdır.

"Son yirmi yıl içinde Kürd historiografisi alanında üretilen çalışmalara baktığımızda, bunların, istisnai tezler dışında, genellikle Kemalist historiografinin söylediğini tersine çevirmek suretiyle oluşturulmuş olduğunu görürüz. Örneğin, Kemalist tarih yazımı, geçmişteki Kürd ulusal hareketlerine İngiliz işbirlikçisi mi dedi,

56 S. Bulut, *Arkeolojiden Demirci Kawa'ya Işık*, s. 147.

Kürd historiografisi'nin bu konudaki temel argümanı, Kürdler'in İngiliz işbirlikçisi olmadığını, tersine, Mustafa Kemal'in İngiliz işbirlikçisi olduğunu iddia etmek olmuştur.

"Veya resmi tarih, sözgelişi, Şeyh Sait isyanını dinsel irtica eylemi olarak mı niteledi, Kürd tarih yazımının karşı argümanı bellidir: Şeyh Sait'in dinsel boyutunu ya tümüyle silmek veya alabildiğine önemsizleştirerek anlamsız bir ayrıntı düzeyine indirmek...

"Bazen iş bununla da kalmaz, bu argüman Mustafa Kemal'in din alanındaki reformlarının sanıldığı kadar önemli olmadığı ve dincilerle gerçek uzlaşmayı Kemalist hareketin yaptığı türünden tezlerle takviye edilir.

".. Verdiğimiz örneklerde de görüleceği gibi, alanlar değişse de kullanılan metod pek değişmiyor: gerçek olup olmadığına fazla bakmaksızın, resmi ideolojinin tersini iddia etmek temel metodolojiyi oluşturuyor."

"Bu metodoloji bilimsel olmadığı gibi, sonuçta doğru bir tarih yazımına da müsaade etmez. Çünkü bu yöntemle doğru bir tarih değil, yazılsa yazılsa Kemalist historiografinin arabı (negatif fotoğraf) yazılabilir. Böyle negatif bir historiografi ise bilimsel nitelikten yoksun olur. Bazılarının kızgınlığına yol açsa da gerçek budur. Bu gerçeği tespit etmeden, temellerini ortaya koymadan ve en önemlisi de bunu aşmadan ortaya doğru ve bilimsel bir tarih yazımı çıkarmak mümkün olmayacaktır."[57]

Şu andaki Kürd tarihçiliğini "çocukluk dönemi" olarak kabul eden yazar, metodoloji olmaması sebebiyle "Kürd tarih yazıcılığı"nın düzeyini bilimsellikten uzaklaştırdığını belirterek şöyle demektedir:

"*Uydurulmuş tarih yazılımına bilimsel cevap verilemezse, yalnız yalanlamak, reddetmek gibi bir politika izlenirse ideolojik tarih icadı mucitleri hedeflerine ulaşabilirler. İlim dışı, gerçeklerin tahrif edilmesiyle, propagandayla, birtakım teorilerle kendisine mazi bul-*

57 Cemil Gündoğan, age., s. 36-37.

muş ve bu çürük zemine dayalı bir tarih yazmış, tarihte hiçbir toplum olmamıştır, olması da mümkün değildir."

Reaksiyoner ve ilkel milliyetçi Kürd tarihçiliğine işaret eden bir diğer Kürdçü yazar ise Öcalan'ın sadık şakirtlerinden Suat Gökalp'tir. "... bu tutuma karşıtlık temelinde gelişen ve esas olarak tepkiyi ifade eden (Kürdlerde) 'ulus merkezli' yaklaşım, bir diğer yanlış tutum olmuştur. Özünde ilkel milliyetçi bir tarih perspektifi olan bu tutum tarihin doğru incelenip açığa çıkartılmasını doğru bir güncel ve gelecek perspektifi edinimini engelleyen sonuçlara yol açabilmiştir" diyen Gökalp, Kürdlerin kendi yazdıkları tarih kitaplarının "Kürd halk realitesini 'saf ırk' eksenli ele aldığını; bu yüzden de alabildiğine yanılgılar, abartılar ve yetersizliklerle bezeli bir yorum şekillendiğini" kaydetmektedir.[58]

Bizim de nirengi noktamız Gündoğan'ın, Gökalp'in ve Bulut'un yukarıda verilen bu satırları oldu. Gerçekten artık kantarın topunu kaçıran bu çılgın siyasî Kürdçü yazarlara bir cevap verilmesi gerekiyordu. Bizden önce bu işe el atanlar olmuştur; bizim yaptığımız ise öncekilere bir şeyler ilave etme gayretinden ibarettir. Türk gençleri Kürdçü yazarların eserlerini okumadıkları için, onlar açısından konu belki önemli olmayabilir, ama biz de bu kitabı Türk gençlerinden ziyade Kürd gençleri için yazdık. İmkanlarımız dahilinde belgeli yazmaya çalıştık. Karşımızdaki kişilerin hoyratlık ve tınmazlıkları karşısında biz de biraz satirik bir üslup kullandık. Eğer Kürd gençleri bu kitabı okurlarsa, başlarını elleri arasına alıp ciddi şekilde bir sorgulama yapmak zorundadırlar.

Bu satırların yazarı yaşı itibariyle 67 kuşağından sayılır. Yetmişli yıllarda bize "*Şeyh Şamil'i bilmeyen atasını ne bilir?!*" diye şiirler okuturlar, marşlar söyletirlerdi. Ancak yıllar sonra "Ben bir Türk'üm; Şeyh Şamil'e elbette saygı duyarım, ama nereden benim atam oluyormuş?" diye sorgulamaya başlayabildim. Fakat bunu o gençlik yıllarımda yapamazdım. Çünkü tarih bilmiyordum. Tarihin, okuduğum üç-beş resmi tarih kitabından ibaret olduğunu sanıyordum. Kendimi tarih kuyusunun içinde bulduğumda, olu-

58 Suat Gökalp, *Mezopotamya Siyasal Tarihi*, s. 91-93.

şum aşamasından son şeklini alıncaya kadar, tarihinde çarpıtma olmayan bir halkın olmadığını gördüm. Ama A. Smith'in dediği gibi "*uzaktan bir millet, bir halk olarak görünen halklar, bazen yakından bakıldığında serap olup gider*" sözü doğruymuş. Gerçekten günümüzde millet olarak takdim edilen bazı halklar mercek altına alındığında, böyle bir halkın tarihte olmadığı görülür.

Elbette ki siyasî Kürdçüler bu satırların yazarının bir devlet ajanı olduğunu, devletten bu iş için büyük paralar aldığını da söyleyeceklerdir. Ama kim ne söylerse söylesin, bu satırların yazarının devletle, hükümetlerle hiçbir zaman bir ilişkisi olmamıştır ve olmayacaktır. Çünkü onun prensibi, "*Aslanla padişahtan uzak dur!*" atasözüdür.

Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de bazı Türk yazarlar, "filan da Türk'tür, falan da Türk'tür..." diyerek hem bazı aşiretleri, hem de bazı halkların Türklüklerini iddia ve ispat etmeye çalışıp, onları tekrar Türk olmaya davet ediyorlar. Aradan yüzlerce yıl geçmiş, Türk olduğu iddiasında bulunduğunuz aşiret veya halk, Türklüğünü tamamen unutmuş, dilini, dinini, örf-ü âdetlerini değiştirmiş ve artık sana el olmuşsa, ona çağrı yapmanın faydası da yoktur, gereği de. Askerlik yapanlar iyi bilirler; askerlikte "kazandan düşmek" şeklinde bir tabir vardır. Yani bir kişi askerlik kışlasından içeri girip, teslim olduktan sonra kazana dahil edilir ve terhis edildiği gün de "kazandan düşülür". Bunun anlamı artık gidip "askerin kazanından yemek yeme" hakkının kalmadığıdır. Tıpkı bunun gibi, artık Türklükle uzaktan yakından herhangi bir ilgisi kalmamış toplulukların "kazandan düşülmesi" gerektiği kanaatindeyim. Öbür türlüsü, zorlama olur ki, tarih zorlamayı kabul etmez.

Benim buradan siyasî Kürdçülere de söyleyecek bir iki sözüm vardır.

Tarih, kronolojik boşluk ve kopukluğu asla kabul etmez. Elli-atmış yıllık kopukluklar son derece normaldir; ama 1500-2000-2500 yıllık bir kopukluktan sonra, vaktiyle bu bölgede yaşamış halkları sırasıyla ata kabul edip, en nihayetinde "Med"lerde ka-

rar kılarsanız, o zaman adama "Madem Medler atalarındı da, neden daha önce diğerlerine sarıldın?" diye sorarlar.

Bu satırların yazarı olarak, Türklerin dağlısına Kürd denildiği, Elegeş kitabesindeki kelimenin "Kürd" şeklinde okunup, "Ben Kürd elinin beyiydim.." şeklindeki çözüme de karşıyım. Oradaki aynı "ü" harfini başka yerlerde "u" okuyorsun da, o kelimede neden "ü" okuma gereğini duydun? Bu da tarihin Türk çarpıtma versiyonudur. (Konu üzerinde durulacaktır).

Sanıyorum siyasî Kürdçülerin bu bölgede yaşamış tüm halkları ataları olarak takdim etmelerinde, uzun bir süre önce bir televizyon programında bir zatın Kürdlere hitaben "Siz bu topraklarda kiracısınız!" diye hitap etmesi önemli rol oynamıştır. Nasıl bir evde kiracı olarak oturan kişi, ev sahibinin çıkarma tehdidinden rahatsız olursa, Kürdler de bu sözden o derece rahatsız oldular ve kendilerinin bu toprakların ezeli sahibi olduklarını iddia etmeye başladılar ki, ipe sapa gelmez iddialar da böylece ortaya çıktı. Daha sonraları coğrafi isimler eski haline döndürülsün iddiasını ortaya attılar. Fakat coğrafi isimler eski haline döndürülürse, Kürdlerin karşısına çıkacak isimler ya Rumca olacaktır, ya da Ermenice. Bunun da hesabının iyi yapılması gerekir. "*Bizanslıların boşaltılan bölgelere yeniden nüfus yerleştirme girişimlerine rağmen yüz yıldan daha az bir süre sonra Malazgirt Savaşı'nın ardından büyük bir Türki göçebe seli Anadolu'ya girdiğinde söz konusu bölgeler neredeyse tümüyle boştu*"[59] diyen de Kürd ideolog İzady'nin bizzat kendisidir. Çünkü Selçuklular bu ülkeye geldiklerin de Anadolu'da yalnızca Rumlar, Lazlar, Süryaniler, Araplar ve Ermeniler vardı. Kürdlerse dağınık öbekler halinde bugünkü Misak-ı Millî sınırlarımız dışında kalan komşu halkların topraklarında mevcuttular. Daha sonra Selçukluların peşi sıra Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır (Daha ileriye bkz.).

Kitapta siyasî Kürdçülerin tüm iddialarına yer vermedik. Yalnızca bazıları üzerinde durduk. Aklı başında bir okuyucu, bizim

---

59 İzady, *Kürtler*, s. 201.

yazdıklarımızı okuduktan sonra, ikna olmuşsa, "bunlar yalan olduğuna göre, öbürleri de yalandır" diye düşünür. İkna olmamışsa, "ne de olsa kitabı yazan bir Türk'dür" diye peşin hükümlü hareket ederse, bizim yapabileceğimiz bir şey yok demektir.

Bir de şunu anlamakta güçlük çekiyorum. Kürdçülük hareketinin ortaya çıktığı tarihten beri bazı siyasiler, parlamenterler ve kimi zevat "biz kardeşiz" teranesi tutturdular. Bu ülkenin ezici çoğunluğu Türk'se, ben mi Kürd'e "biz kardeşiz" diye yalvaracağım? Sen Kürd'ü kardeş kabul ediyorsun güzel de, acaba o seni kardeş kabul ediyor mu?

III. HİNT-AVRUPA DİLLERİ

Günümüzde pek çok insan anlamını bilmediği kavramları yerli yersiz kullanmakta, neye hizmet ettiğinin farkında olmadan, bazı maksatlı ideolojilerin âleti olmaktadır. Kürdler, kendilerine göre bir Kürd tarih tezi yaratırken, sele kapılmış insan misali, buldukları her dala yapıştılar. Bunlardan biri de Hint-Avrupa dil ailesi ve Ari ırk teorisidir. Okuyucunun kafasındaki karışıklıkları ve bulanıklıkları gidermek amacıyla bu iki kavram üzerinde biraz genişçe duracağız.

Hint-Avrupa terimi, ilk defa 1813 yılında, İsa'nın dualarının çeviri metinlerini karşılaştırarak dünya dilleri arasındaki dil benzerliklerini ortaya koymayı amaçlayan Adelung'un çok ciltli Mithridates'ini yeniden gözden geçirirken Thomas Young tarafından kullanılan bir terimdir.[1] Bu terim pek çok dilbilimci tarafından benimsendi ve bunu *centum-satem* dilleri adı altında bir taksim (gruplandırma) takip etti. Bildiğimiz yüz (100) rakamını centum ve türevleriyle ifade eden diller centum dilleri, satem ve türevleriyle ifade edenlere de satem dilleri denildi. August Schleicher'e göre centum dilleri Ön-Hint-Avrupa dilleri, satem ise Hint-Avrupa dilleridir. Schleicher, çeşitli Hint-Avrupa dilleri arasındaki büyük benzerliğin, ancak hepsinin ortak bir dilden doğduğu görüşünden hareket ediyordu. Bir örnekle ifade edecek olursak, 100 rakamını Latincede *centum*, eski İrlanda dilinde *cét*, Yunancada *hekaton*, Gotçada *hund* (kunt'dan gelir) gibi k sesi verirken, Hintçede *sata*, Farsçata *satem* vs. gibi s sesi vermektedir.[2] Hint-Avrupa dil ailesi Hindistan'dan başlayıp İran'ı, Anadolu'yu, Rusya'nın ve Avrupa'nın

1 Mallory, *Hint-Avrupalıların İzinde*, s. 18.
2 Age., s. 23.

önemli bir kesimini içine alıyordu. Fakat çok geçmeden Thomas Gamkrelidze ve Vyaçeslav İvanov'un da katıldığı bu dil ve soyağacı taksimine itirazlar yükseldi. Çünkü işaret edilen coğrafi sınırlar içinde kalmasına rağmen bu tasnife girmeyen halklar olduğu gibi, tasnif içinde yer alması gereken bazılarının da şema dışında kaldığı görüldü. Örneğin Germen ve Baltık-Slav dilleri arasında güçlü bir yakınlık olması gerekirken, Baltık-Slav dillerinin Asya dilleri ile daha çok benzeştiği ortaya çıktı. Tasnifi yalnızca sözcükleri esas alan görüş, buna sentaks yani cümlenin söz dizimi benzerliğini de dahil etti. Problem de orada başladı. Çünkü söz gelimi Farsçanın sentaksı ile Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alan İngilizce veya Fransızcadaki yahut Rusçadaki sentaks arasında en ufak bir benzerlik yoktur. Farsçadaki sentaks Türkçe ile aynıdır. Buna karşılık Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer almayan Arapçaki söz dizimi ile Rusça, İngilizce ve Fransızca söz dizimi arasındaki benzerlik de neredeyse yüzde yüzdür.

Farsça öğrenmeye çalışan bir Türk, kurmak istediği bir cümledeki kelimelerin altına Farsça karşılıklarını yazdığı zaman cümlesi doğru olarak kurulur. Aynı şeyi Batı dilleriyle yapmaya kalkarsanız ortaya tarzanca bir cümle çıkar.

Örnek:

Ben yarın hamama gideceğim. (Türkçe)

Men ferdâ behemmam revem. (Farsça)

Halbuki aynı cümleyi Arapça ve Fransızca kurmaya kalkarsak:

Bukra, ene seezhebu ile'l-hammam. (Arapça)

Demain, j'irai au bain (Fransızca)

Görüldüğü gibi dil ailesi sınıflandırması doğru bir sınıflandırma değildir. Yalnızca bazı sözcüklerin benzerliklerinden veya telaffuz yakınlıklarından yahut söz diziminden yola çıkarsanız, bir süre sonra tökezleyip durmak zorunda kalırsınız. Konuyla il-

gili yabancıların yazdıkları kitapların bazılarını inceleme fırsatı buldum. Gördüm ki, verilen örnekler, seçilen kelimeler son derece sınırlı ve hepsi aynı. Bu da söz konusu benzeşmelerin %1 veya 2'yi geçmediğini göstermektedir. Hint-Avrupa dil ailesi teorisi öylesine zayıf bir teoridir ki, ciddi birkaç tenkitte dağılıvermektedir. Birkaç örnekle konuyu açıklamaya çalışalım:

Hint-Avrupa dili kabul edilen Hititçede *watar* su demektir. Ses yönünden *watar* Rusçadaki *voda* (vada okunur), Almancadaki *wasser*, Hintçedeki *uda* kelimesine yakındır. Diğer Hint-Avrupa dillerinden Latincede *akua* (aqua), Yunancada *hydor* su demektir. Son iki örnek kesinlikle 'watar' veya 'voda' kelimesini çağrıştırmadığı gibi, en ufak bir benzerlik dahi yok.[3] (Kaldı ki, Arapçada da *matar* yağmur demektir).

Bir başka örnek: Hititçede *kastay* 'kemik' demektir. Rusçadaki *kost*, Yunancadaki *osteon* ve Latincedeki *os* kelimesiyle aşağı yukarı örtüşmektedir. Ama Hint-Avrupa dilleriyle hiç ilgisi olmayan Japoncada da *kosu* kemik demektir. Bu kelime de neredeyse Rusça *kost*, Hititçe *kastay* ve Yunanca *osteon*'un aynısı.

Peki, acaba Japonlar *kosu* kelimesini Hint-Avrupailerden ödünç almış olabilirler mi? Hint-Avrupa dil ailesine mensup Rusçada *gora* (gara okunur) kelimesi 'dağ' demektir, fakat Afrika'daki Oromo dilinde de 'dağ' anlamındadır. Eğer kelime yapısı, telaffuz ve anlam benzerliklerinden yola çıkarsanız, Ruslarla Afrika'nın ortasındaki Oromolar akraba oluverirler. Bugün Özbekistan ve Tacikistan'da "galça" denilen bir etnik grup vardır. Özbekler konuştuğu dili pek anlamadıkları bu insanlara "galça" diyorlar. Bu kelime nereden gelmiştir? Aslında tarihte "Galça" denilen bir etnik grup yoktur. Gur'un kuzeyinde Murgab nehrinin yukarı akımında Garç adında bir bölge vardır ki, Garçistan kelimesi buradan gelmektedir. Yerli İran dilinde *gar* dağ demektir. Garça da dağlı anlamındadır ki, daha sonraları r~l değişimi sebebiyle kelime "galça" şeklini almıştır.[4] Burada gar ve gara kelimeleri aynı

---

3 Nurihan Fettah, *Tanrıların ve Firavunların Dili*, s. 49.

4 Barthold, Soçineniya. *İstoriko-geografiçeskiy obzor İrana*, VII/261.

kökten gelmekte ve aynı anlamı ifade etmektedir. Hint-Avrupa dil ailesi teorisine göre Ruslar, İranlılar ve Afrika'daki Oromoların akraba olmaları gerekir. Hadi Ruslarla İranlıların aynı kıtada yer almaları sebebiyle akraba olabileceklerini var sayalım da, Afrika'daki Oromolarla akrabalıkları nereden gelmektedir? Böyle bir şey mümkün mü? Eğer değişik dillerdeki birkaç kelimenin telaffuz ve anlam itibariyle birbiriyle örtüşmesini nirengi noktası olarak alırsanız, pekâla mümkün!

Aynı coğrafyayı paylaşan, birbiriyle komşu halkların dillerindeki sözcük benzerliklerini etnik temasla geçen ödünçlemeler olarak izah etmek hem mümkün, hem de mantıklı; ama coğrafi yönden birbiriyle ilgisi bulunmayan, birbirinden uzak kıtalarda yaşayan toplulukların dillerindeki kelime benzerliklerini neyle izah edeceğiz? Örneğin Türkçedeki *hakan* ile Amerika'daki Dakota dilinde aynı anlamdaki *wakan*'ı neyle açıklayacağız?

Peki tesadüfi örtüşme söz konusu olabilir mi? Bu konuda en yetkili ağızlardan İ. M. Dyakonoff şöyle diyor: "Genealojik sınıflandırma kuralının temelinde, birbirinden farklı iki veya daha fazla dilin tesadüfler halkası dahilinde oluşumunun bu diller için temel dil veya ön-dil oluşturan ortak prototipe bağlanabilmesi olgusu yatmaktadır. Bu durumda söz konusu tesadüf, dil yapılarının ortaya çıkışıyla ilgili değildir ve olmamalıdır."[5]

Dil konusundaki yapmacık yakıştırmalar arkeoloji konusunda da geçerlidir. Dyakonoff şöyle sürdürüyor sözlerini: "Arkeolojide de aynı metodla arkeolojik kültürlerin genetik kökü tespit edilir. Kap kacakların veya silahların şekilleri, muhtemelen fonksiyonlarından kaynaklanmıştır ve dolayısıyla birbiriyle alâkası olmayan farklı genetik yapıdaki toplumların benzer gereksinimleri sebebiyle kendi başına oluşmuş şeyler olarak kabul edilebilir."[6]

Dyakonoff'a göre akraba diller arasındaki benzerliği tespit için üçten beşe veya dokuza kadar olan basit sayıların karşılaştırılması yeterlidir. Neden bir veya iki değil de, doğrudan üçten başlaya-

5 Fettah, *Tanrıların*, s. 51.

6 Age., s. 52.

rak karşılaştırma yapılması gerektiğini ise belirtmiyor. Nurihan Fettah'ın yaptığı gibi, biz de iki'den başlayalım: Latince – *duo*, İtalyanca – *due,* Rusça – *dva*, Almanca – *zwei*, Latışca – *divi*, Moldavca – *doy,* Marathice – *don*, Beluci dilinde, Farsçada ve dünyanın en eski dili (!) Kürdçede – *dû* "iki" demektir. Bunların tamamı Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Halbuki bu aileye girmeyen pek çok dilde de aynı kelime aynı anlamıyla mevcut: Endonezya, Sunda, Kupang, Daks ve İloko dillerinde – *dua*, Batak dilinde – *duva*, Evenk dilinde –*dyur;* Nanay dilinde – *duer;* Orokcada – *du*, Aynu dilinde – *tu*, Korecede – *tul* "iki" demektir.[7]

Aynı dil ailesine mensup olan dillerdeki akrabalık terimleri de çoğunlukla birbirini tutmamaktadır. Dyakonoff bunu "bebek cıvıltılarının çeşitli dillerde ortaya çıkardığı ulusrararası nitelikteki kelimeler hariç" istisnasıyla geçiştirmeye çalışıyor. Esasen yapılan itirazlar arttıkça, sokak diliyle söylersek, kıvırtmalar da artıyor. Nurihan Fettah'ın titiz bir çalışmayla derlediği bu tezatlar kümesini aynen aktarıyoruz:

".. örneğin birbiriyle genetik bağlarla bağlı bulunmayan birçok dilde karşılaştığımız *ab* sözcüğünü ele alalım. Abhazca, Arapça, modern Moğolca, Samaritence ve Ugaritçede "baba, ata" anlamındadır. "Aba" sözcüğü de Abhaz dilinde, modern Altaycada, Afgan, Kui, Kumandin, Malgaş, Parya (Gissar), Puştu, Sagay, Somray, Tabasaran, Teleüt, Tuba-kiji, Şinaşa, Şors, Habeş dillerinde "baba", Vahgi dilinde "anası", Benca dilinde "ana", Komi dilinde "ana", Margum-mana dilinde "baba", Mitebog dilinde "baba" anlamındadır. Mama terimi Alur dilinde "anam", Assami dilinde "dayı", Asu dilinde "ana", Bengal, Braui dilinde "amca", Bhili (Gucarati) dilinde "dayı", Maharaştra Bhili dilinde "teyze, hala, kaynata", Vella dilinde "baba", Osmanlı Türkçesinde "ana", Gürcü dilinde "baba", Zanzibar dilinde "ana", Kabul lehçesinde "dayı", Karaim (Lutsk) dilinde "ana", Koyta dilinde "baba", Çincede "mama", Lingal, Malgap dilinde "ana", Mançurcada "nine", Hindçede "dayı", Telegü dilinde "amca", Tobol Tatarcasında, Uygurcada "baba anne", Ta-

7 Age., s. 55.

cik Çistoni lehçesinde "dayı", Nguna dilinde "babam", Raunda dilinde "anam", Rusça "ana" demektir.."[8]

Hint-Avrupa tezini savunanlar, sayılarda, akrabalık terimlerinde ve vücut organlarının adlarında, teoriye ters düşen durumlar karşısında bunları "bebek cıvıltısı", "kem-küm sözcükleri" gibi anlamsız savunmalarla geçiştirmeye çalışıyorlar, ama çocuk her kelimeyi ancak ve ancak içinde bulunduğu ve büyüdüğü çevredeki insanlardan duyarak öğrenir.

Görüldüğü gibi Hint-Avrupa terimini kullananların büyük bir çoğunluğu, terimin ve teorinin ne ifade ettiğini, ne büyük tezatlar ve tutarsızlıklarla dolu olduğunu ya bilmiyorlar, ya da görmek istemiyorlar. Batıdan gelen teknoloji ve teknolojik terimler dışındaki terim ve teorilerin çoğu saçmalıklarla doludur. Saçma görüş ve tezlerin arkasından gidenlerse her yerde ve her dönemde olmuştur.

Bir de bilindiği gibi dil öbeklerinin oluşması konusunda meşhur Babil efsanesi anlatılır. Tarih kitaplarında anlatıldığına göre Babil, büyünün ve şarabın vatanıdır. Müfessirler "Harut ve Marut"un indirildiği[9] yerin burası olduğunu söylerler; ama kimine göre Babil Irak, kimine göre Dünbavend, kimine göre Kûfe'dir ve Babil'e ilk gelenler Keldanîlerdir.[10] Yine rivayete göre burada ilk ikamet eden kişi Nuh aleyhisselamdır. O ve onunla birlikte gemiden çıkanlar kuru toprak bulmak için buraya gelmiş, oraya yerleşip, çoğalmışlar. Onlar tarihten çekildikten sonra da buraya Medler sahip olmuş. Keldanîler de ordu saflarını dolduruyormuş. Acemlere göre bu şehri üç ağzı ve altı gözü olan kral Dahhak kurmuştur. Bir başka rivayet ise Nabat krallarının ve Hz. İbrahim döneminde yaşayan Firavun'un bu şehirde ikamet ettikleri şeklinde. Yahudileri esir alarak Babil'e yerleştiren kumandan Buhtanasar'dır. Yakut'un Ebu'l Münzir Hişam b. Muhammed'den naklettiğine göre Fırat nehri vaktiyle Babil'in içinden geçermiş, fakat Buhta-

---

8 Age., 57; Thomson, G. *Tarih Öncesi Ege*, I/70-71.

9 Bakara suresi, 102.

10 Yakut el-Hamevî, *Mu'cem el-Buldân*, 1/367.

nasar şehir surlarını yıkacağından korktuğu için nehrin yatağını şimdiki yerine çevirmiş. Ama eğer rivayet doğruysa aslında Babil, Mısır'da bir kasabanın adıymış. Nebukadnasar'la evlenen Mısırlı kraliçe Nikokerti, bir süre sonra doğup büyüdüğü kasabayı özleyince buraya bir şehir kurdurmuş ve ona "Babil" yani "özlem" adını vermiş... Babil üzerinde daha detaylı durulacaktır. Şimdi dillerin doğuşuyla ilgili efsaneyi kısaca anlatalım:

Rivayete göre Allah halkları Babil'de haşrettikten sonra doğudan, batıdan, kıble yönünden ve deniz tarafından üzerlerine bir rüzgar göndermiş ve hepsini Babil'e toplamış. O gün hepsi toplanıp neden buraya getirildiklerini öğrenmek için beklerken, bir ses duyulmuş: "Batıyı sağına, doğuyu soluna alıp Kâbe'ye yüzünü dönen kişi semâ ehlinin dilini konuşacaktır". Ya'rub b. Kahtan hemen ayağa fırlamış. Ona "Ey Yarub b. Kahtan b. Hud, o sensin!" denilmiş. Böylece ilk Arapça konuşan kişi o olmuş. Aynı ses konuşmaya devam etmiş: Kim şöyle yapar, böyle ederse şu dili konuşacaktır. Böylece insanlar 72 değişik dil ile konuşmaya başlamışlar. Ses kesilmiş ve diller değişmiş. Şehre de "Babil" yani değiştiren adı verilmiş.[11]

Başka bir rivayet, Nemrud b. Kenan'ın Babil'de çok yüksek bir bina yaptırdığı ve damına çıkıp gökyüzüne ok attığı şeklinde. Allah da ona gazaplanarak, binayı yerle bir etmiş ve o anda şiddetli bir rüzgar esmiş. Rüzgar dindikten sonra kimse kimsenin dilini anlamaz olmuş ve diller bu şekilde ortaya çıkmış.

Eğer sonuçta kutsal kitaplara göre tüm insanlık Adem ve Havva'dan türemişse, binlerce yıl zarfında insanlar çoğalıp dört bir yana dağılmışlardır. Yüzlerce asır zarfında bu insanlar birbirlerine tamamen başkalaşmış, fiziki görünümleri ve dilleri değişmiş olsa bile, mutlaka hafızalarda nesilden nesile aktarılan geçmişten bazı kırıntılar kalmıştır ki, Rusçadaki "gara" (dağ) ile Afrika'da Oromo dilindeki "gara"nın aynı anlama gelmesindeki tesadüf de ancak böyle açıklanabilir. Elbette bu bir var sayımdır ve hiçbir ilmi iddiası yoktur.

---

11 Yakut Hamevi, *Mu'cem el-Buldan*, I/367-369.

Ari ırk, Ari istilası, Aryani halklar

Son yıllara kadar kendilerini Ari halklardan kabul eden, Ari ırk ve Ari istilası masalına inanan Rus bilim adamları, artık "Bu Ari Irk Safsatası da Nerden Çıktı?" adında kitaplar yazmaya, dün inandıklarını bugün inkâr etmeye başladılar. Keza J.Fınot, K.Hartman, F.H. Hankins, G. De Mortilet, Max Müller, Gaston Richard gibi bilginler de böyle bir ırkın mevcudiyetini kabul etmezler.

Gerçi Steve Fenton, ırk ve etnisite kavramlarının akademik camiada bile rahatlıkla ve çoğu kez birbirinin yerine kullanıldığını[12] belirtirse de, "galat-ı meşhur, lügat-ı fasîhten evlâdır" kuralı her yerde ve her şey için geçerli değildir. Çünkü "beyaz ırk" dendiği zaman, Ari halklarla hiçbir ilgisi olmayan Türkler de bu kavramın içine dercedilmiş olmaktadır. Halbuki bilim adamları yalnızca beyaz ırk, siyah ırk ve sarı ırktan söz ederler. Bunun dışında bir Kafkas ırkı değil, Kafkas tipi (Kavkazik), Türk ırkı değil, Ural-Altay tipi, Moğol ırkı değil Mongoloid tip, Avrupaî tip vs. vardır; asla bir Ari tipi yoktur, olanlar da yakıştırmadır. Eğer Ari tipi gibi bir grup olsaydı, "uzun boylu, beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü" olarak tarif edilen Arilerle "saçları siyah (genelde), kaşı gözü kara, esmer tenli" Kürdleri, neredeyse negroidleri anımsatan siyah derileri, siyah gözleriyle tebarüz eden Hintlileri nereye koymak gerekir?

Aryanlardan ırk olarak ilk bahseden (1843) kişi İngiliz etnolog James Cowles Prichard olmuş, daha sonra terim "Hint-Avrupalı" veya "İndo-Germen" şeklini almış, bunların dili de vaktiyle (1816'da) Alman filolog Franz Bopp'un işaret ettiği şekilde proto-Hint-Avrupa dilleri kabul edilmiştir ki, iddiaya göre hem Yunanca, Latince ve Germanik dillerin, hem de Hint-İranî ve Sankritçenin kaynağı sayılmıştır.[13] Buna göre Rig-Veda da Hintlilerden ziyade Hint-Avrupalılara aitti ve Aryanların Hindistan'a nihai yerleşimlerinden önce ahvalin şahidiydi."[14] Ama daha son-

12 Fenton, S. *Etnisite*, s. 4-5.

13 Michel Danino-Sujata Nahar. *The Invasion That Never Was*, s. 26-27.

14 Age., s. 27.

raları "İndo-German" ve "Hint-Avrupalı" kelimelerinin yerini yalnızca tek bir kelime alacaktı: Aryan.[15]

Başlangıçta bir ırkı, etnik gruplar kümesini tanımlamak için kullanılan "Ari", "Arya" ve "Aryan" sözcüklerine daha sonra "üstün ırk", "yüce insan", "beyaz efendi", "beyaz ırk" anlamları yüklendi.[16] Bu yakıştırma İranlıların ve sömürmek için ağızlarına bir parmak bal çalınan Hintlilerin de hoşuna gitti. Halbuki Caina Ansiklopedisi "ari"yi *et yemeyen, canlılara zarar vermeme kuralını (ahimsâ) benimseyen ve Vardamâna'nın gerçek öğretilerine uyan kimse* olarak tanımlamaktaydı.[17] Bu tanımlama, "beyaz, üstün efendi" Avrupalı için elbette bir şey ifade etmiyordu. Esasen Avrupalının üstün ırk olduğu iddiasının ilk temeli Milattan önce Eflatun tarafından atılmış ve üstün insanla iklim arasında ilişki kurulmuştu. Şöyle diyordu Eflatun: "Tanrı-kadının... sizin doğduğunuz yeri seçmiş olması da, mevsimler pek ılık geçtiği için orasının üstün zekalı insanlar yetiştireceğini önceden görmüş olmasındandı."[18] Mantık bu olduktan sonra, geriye söylenecek ne söz olabilir ki? Bu mantığa göre sıcak ve soğuk iklimli topraklarda kafası çalışan insan çıkamazdı. Birûnî, İbni Sina, Uluğbey, Ali Kuşçu, Suhreverdî, İbni Rüşd vs.ler ise "kesekten tesadüfen çıkan kıvılcımlardı". Buna karşılık ehl-i insaf Batılılar da vardı. Örneğin Vivien de Saint-Martin şöyle diyordu: "Esasen Avrupa'nın kendisine ait hiçbir şeyi yoktur; neyi varsa aslen Asya'dan almıştır; uyguladığı kültler ve Hıristiyanlığın üstünü örttüğü şeyler de Asya kökenlidir."[19] Halbuki Ari kelimesine XIX. Yüzyılda "beyaz, üstün efendi" elbisesini giydirenlerin ataları tam altı asır boyunca o sıcak iklimde yetişen İbni Sina'nın "Kanun" adlı eserini tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutacaklardı..

Gerçi zaman içinde Ari ırk, Ari istilası, Ari göçleri gibi kavramlar yerine oturmuş; konuyla ilgili olarak çeşitli dillerde on-

---

15 Michel Danino. *L'Inde et L'Invasion de Nulle Part*, s. 68.

16 Age., s. 93-94.

17 *Asya Dinleri*, heyet, s. 24.

18 Eflatun, *Timaios*, s. 22.

19 M. Vivien de Saint-Martin, *L'Asie Mineur*, cilt 1, s. 2,

larca kitap, yüzlerce makale yayınlanmış; Avrupalıların tamamı, Ruslar, Hintliler, İranlılar, Kürdler, Ermeniler vs. Aryanlığı kabul etmişler, kelimeyi de çok sevmişler, hatta Anadolu, Kafkaslar, İran ve Mezopotamya'da Milat öncesinde yaşamış halklar da – Sümerler, Akkadlar ve Asuriler hariç, - Aryani atalar ilan edilmişti; fakat Hitler'in iktidara geldiği yıllarda yeni bir tartışma başlayacaktı: Gerçek Aryanlar kim? Başka bir deyişle, Aryani halkların en safı, en temizi ve en üstünü kim? Kimler bu Aryani nüvenin kenar mahallesini oluşturuyor?

Tuhaftır ama, aynı kandan, aynı atalardan türeyen, fakat geniş coğrafyalarda farklı isimler taşıyan ve ayrı ayrı devletler kuran halklar, bir süre sonra kendi aralarında "en büyük" ve "en üstün" olma yarışına girerler. Örneğin Timur, "biz kim, halkların en kadimi, Türk'ün baş boğunumiz (şah damarı)" diyerek Türkistanlılara bir üstünlük ruhu üflüyordu. Daha sonra Osmanlılar ve özellikle Jön-Türkler, burunlarından kıl aldırmıyor, diğer Türk halklarını küçümsüyor, onlara tepeden bakıyor ve hatta onları Türk olarak dahi görmek istemiyorlardı. Nitekim bu durum Kazanlı yazar Hasan Ata el-Abeşi'nin haklı tepkisine yol açmış ve "Bakıyorum da Osmanlı biraderlerimiz Türklük yalnızca kendilerinin hakkıymış, başkaları Türk olamazmış gibi bizlere tepeden bakıyor ve adımızı dahi anmak istemiyorlar" mealinde bir serzenişte bulunmuştu. Bir defasında münasebetim iyi olduğu için, önce Dubai'de bir sergiye katılıp, sonra Suudi Arabistan'a geçmesi gereken birisi için vize almam rica edilmişti. Suudi Arabistan'ın İstanbul başkonsolosuna vardım. Selam sabahtan sonra, ricamı kırmamak için pasaportu eline aldı. Tam işlemlerin yapılması için emir vereceği sırada, pasaportta Birleşik Arap Emirlikleri'nin vizesini görünce, nazikçe pasaportu önüme uzattı ve "Senin arkadaşın önce Dubai'ye gidip, oradan bize gelecekmiş. Önce büyüğün eli öpülür! Bunu bilmen gerekirdi" dedi. Donup kalmıştım. Kısacası biz daha büyüğüz, daha şerefliyiz demek istiyor, Dubai'yi ve orada yaşayanları küçümsüyordu. Bir Sudanlı, bir Filistinli söz konusu olduğunda "Onlar bizim çingenelerimiz" diyen Araplarla

zaman zaman karşılaştım. Özbekistan'da tanıştığım bir Kırgız kızın anlattıkları ise dudak uçurtacak türdendi. Anlattığına göre kız bir Özbek delikanlıyı sevmiş ve evlenmişler. Fakat Özbek kaynana gelinliğiyle karşısında gördüğü Kırgız kızın yüzüne karşı "Ben bir Kırgız itini evime koymam!" diye kapıyı kapatıvermiş.

Aynı şey Avrupa'da da oldu. Aryanî ailesine kimlerin girdiği, asıl Aryanların kimler olduğu tartışılmaya başlandı. XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa halklarının üç gruptan oluştuğu, en üst basamakta Nordik halklar denilen Keltik ve Germanik kökenli Belge'ler, Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar, Almanlar, İrlandalılar, İskandinavlar, Galyalılar ve hatta Polonyalılar ve Baltlar, H. Stewart Chamberlain tarafından asıl Aryanlar olarak ilan edildi. Yani bu halklar hangi göç dalgasıyla Avrupa'ya geldiklerine göre tasnif edildiler. Bu görüş Nazi ideolojisinde de yerini aldı ve "üstün beyaz tip" model olarak alındı. İtalyanlar, Slavlar ve Yahudiler ise Nordiklere sonradan katılmış aşağı grup olarak görüldü. Aynı teoriye göre asıl Nordiklerin küçük gruplar halinde İskandinavya'ya ilk gelen grup olduğu kabul edildi. Ancak burada iklim çok katı olduğu için bilahare bunlar gruplar halinde Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'ya yayılıp oradan Yunanistan, İtalya, Mısır ve Hindistan'a saçıldılar. Nordist teorisyenlere göre Akdeniz uygarlığı da göç eden bu Nordik Aryanlarla Akdeniz'in yerli ahalisinin kaynaşmasının sonucudur ve Nordik seçkin zümrenin etkisiyle Yunanistan, Roma ve Mısır medeniyetleri meydana gelmiştir. Hitler, bazı Avrupalı bilim adamlarının insanlığın gelişimin ve yüceliğinin yegane kaynağının, yegane yaratıcı gücün Nordik Aryanlar olduğu görüşünü benimsemişti. Öjeni teorisinin hararetli savunucularından Madison Grant, 1920'lerdeki anti-semitist siyaseti müdafaa ederken, Avrupa'ya Akdeniz'den göç edip gelenlerin bir "alt sınıf" oluşturduğunu, dolayısıyla bertaraf edilmesi gerektiğini söylüyordu. Hatta 1916'da yayınlanan "*Le dépassement de la grand course*" adlı eserinde dünya uygarlığının mimarlarının Nordik Aryanlar olduğunu ileri sürerek, bu uygarlığın aşağı sınıfı oluşturan halklar tarafından kirletildiğini, eğer bunun önü

alınmazsa, kirliliğin Nordikleri de kaplayacağını ileri sürüyordu. Grant'ın bu eseri bu konuda Almanca'ya çevrilen ilk kitaptır ve Naziler tarafından bastırılmıştır. Hatta Grant, çevresindekilere Hitler'in kendisine yazmış olduğu bir mektubu gururla göstererek, eserinin Hitler'in baş ucu kitabı olduğunu söylüyordu.[20]

Chamberlain'ın görüşleri, koyu bir anti-semitist olan ve Nordik Aryan kültürünün, dolikosefal kafalıların, sarışın, mavi gözlü insanların insanlığın ilerlemesinin ve Almanya'nın büyüklüğünün nişanı olduğunu ileri süren Wagner tarafından geliştirildi. Chamberlain'ın Wagner ve Gobineau'nun fikirleriyle meczedilmiş tezleri, Alman ideolog Alfred Rosenberg tarafından 1920'de "Aryan kanının ve tüm Nordik Aryanların asaleti" şeklinde formüle edildi ve bu kanın bozulmaması için aşağı grubu oluşturan parazit halkların ortadan kaldırılması gerektiği vurgulandı.[21] Bunu Almanların *Urheimat* yani asıl ana yurttan en son ayrılanlar oldukları için Kafkas ırkının daha saf bölümünde yer aldıkları iddiası takip etti.[22]

Sonrası malum. Eğer verilen rakamlar abartılı değilse (ki abartılı olduğu görünüyor), altı milyon Yahudi ve Çingene bu Aryan ve *öjeni* tezinin kurbanları oldular. Asılsız, mesnetsiz ve tamamen hayali ve koyu ırkçı bir teori, Hitler gibi bir Frankenştayn doğurmuştu. Hatta Hitler'in Kırım Yarımadası'nı Rusların elinden almak istemesinin sebebi, buradaki Türk-Tatarları sevdiğinden değil, daha sonra onları da yarımadadan kovarak saf bir Aryan kitleyi buraya getirip yerleştirmek ve böylece hiç bozulmamış bir Aryan ırkı geliştirmekti.[23]

Peki, bu hayali ırk Ayranların ana vatanları neresiydi? Bir Aryan istilasından bahsedildiğine göre, sözü edilen ırkın ana vatanlarından çıkarak diğer ülkeleri istila etmesi gerekirdi. O konuda bu tezi savunanlar arasında bir görüş birliği olmadığı gibi, zaman

20 En-wikipedia.org

21 Danino, *Nulle Part*, s. 73.

22 Bernal, *Kara Atena*, s. 326.

23 Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, s. 217-218.

içinde bu konuda üç defa görüş değiştirenleri bile var. Örneğin A. H. Sayce'nin görüşü 1880, 1890 ve 1927 yıllarına göre üç defa şu şekilde değiştir: a) Bu Ari dil ailesi Asya kökenli (1880); b) Bu Ari dil ailesi Avrupa kökenli (1890) ve c) Şimdiye kadar incelediğim gerçekler sonucunda Hint-Avrupa dillerinin Küçük Asya'da geliştiğine ikna oldum (1927).[24] Ayrıca bu ana vatan kimilerine (özellikle Almanlara) göre Kafkaslar, kimilerine göre Orta Asya, kimine göre Afganistan ve Harappa vadisiydi. (Daha ana vatanları konusunda bile ittifak halinde değiller). Sonra bir kol Avrupa taraflarına gitti. Bir kol, küçük gruplar halinde Hindistan'a indi, bir kol Anadolu ve Zagros dağlarına gitti. İddia böyle. Hindistan'a gidenler Sarasvati nehrini geçerek vardılar. "Rig-Veda'nın M. Ö. 1500'lerde gelen Aryaniler tarafından yazıldığı söylenir, ama Aryanilerin geldiği dönemde bu nehir uzun bir zamandır zaten yoktu!" Yani yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda Sarasvati nehrinin M. Ö. 1900'lerde kuruduğu tespit edilmişti.[25] Acaba Aryaniler olmayan bir nehri nasıl geçtiler? Ayrıca küçük gruplar halinde ve tedricen gelip, koca bir kıtayı nasıl Aryanlaştırdılar?

Mallory, Hint-Avrupa tezine "âmentü" gibi inandığı için, sözü geçen eserinde bu tezi ispat etmek amacıyla çırpınırken, ana vatan konusunda değişik bir tez ileri sürmekte ve at kelimesinin ve kazılarda bulunan at iskeletlerinin bu ana vatana işaret edeceğini belirtmektedir. Sözlerine devam eden Mallory, ilk önce Dinyeper nehrinin doğusundan İdil nehrine ve oradan muhtemelen Orta Asya'nın içlerine uzanan alanın atın ilk ehlileştirildiği ve kullanıldığı bölge olarak göstererek, at kültürünü Afanasyevo kültürüne bağlar (Siyasi Kürdçüler duymasın). Sonra at kültürünün M. Ö. IV. Binyılda batıya doğru kaydığını, Kuzey Karadeniz, Balkanlar ve Karpat havzasına ulaştığını kaydeder.[26] Ama Mallory'nin sözleri arasında cımbızla çekilmesi gereken iki husus dikkate değer: a) Birkaç istisnâ dışında, Anadolu da dahil Ya-

24 Mallory, *Hint*, s. 168.
25 Danino, *Nulle Part*, s. 94-95.
26 Mallory, Hint, s. 192.

kın Doğu'nun büyük bölümünün atı kuzey bozkırlarından aldığı görülmektedir;[27] b) Sümerler'in Hint-Avrupalı olmadığı kanıtlanabilir; Hurri-Urartu dillerinin Ön-Hint-Avrupalı olması akla yakın değildir.[28] Yine ona göre Hattiler de Hint-Avrupalı değildir. (Gerçi kendisi Hatti ile Hitit'i ayırmaktadır, ama bunun yanlış olduğu üzerinde ayrıca durulacaktır).

Yaklaşık on yıl kadar önce Çin'de üç adet iskelet bulunmuş ve yapılan incelemeler sonunda bunların Avrupaî tipe mensup oldukları tespit edilmişti. Sırf buna dayanarak Kanadalı sözde bir bilim adamı Çin'in de vaktiyle Aryanların yurdu olduğunu iddia etmiş ve bu üç iskeleti kanıt göstermişti. Bir ülkede birkaç mezarın veya iskeletin bulunması fazla bir şey ifade etmez ve çoğu kez yanıltıcı sonuçlar verebilir. Bir iki örnek vermeme izin verin. Hun yabgusu Çi-çi Talas vadisinde bir kale yaptırır. Kalede yüzden fazla Romalı piyade de vardır. Bunlar Partlara teslim olan Crassus'un lejyonerleriydi. Bir savaşta Partlara esir düşmüşler ve Part hükümdarı da müttefiki Çi-çi'nin istihkam kurmasına yardımcı olmaları için bu piyadeleri göndermişti. Romalı lejyonerler kısa kılıçlarıyla Çin ordusunun seri ok atan arbaletleri karşısında bir varlık gösteremediler ve hepsi orada öldü.[29] Peki yarın bu Romalı lejyonerlerin iskeletleri bulunup DNA testi yapıldıktan sonra, RoMaanın sınırlarının Talas vadisine kadar genişlediğini mi iddia edeceğiz? Her milletten maceraperest, gezgin ruhlu ve rızık peşinde oradan oraya savrulan paralı askerler çıkar. Örneğin Salahaddin Eyyubî'nin ordu saflarını dolduran Oğuzlardan bir kısmı daha sonraları Kuzey Afrika'nın ta öteki ucuna kadar gitmiş, orada Muvahhidlerin emîri Ebû Yusuf Yakub'un saflarına katılmış ve arkasından İspanya'ya geçip büyük yararlılıklar göstermiş, kendilerine bu yüzden orada dirlikler verilmiş.[30] Peki yarın tesadüfen bu Türk maceraperestlerin İspanya'da iskeletleri bulu-

27 Age., s. 191.

28 Age., s. 193, 202.

29 Gumilev, L. N. *Hunlar*, s. 187-188.

30 Bartold, V.V. *Soçineniya*, II, I, s. 591.

nup DNA testiyle olay aydınlığa kavuşturulursa, biz buna istinaden İspanyolların Türk asıllı veya burasının bir zamanlar Türk yurdu olduğunu mu iddia edeceğiz?

Her ne ise, tekrar konumuza dönelim.

Bir an için Aryan ailesine mensup olmayan Afrikalı bir gencin, üzerinde çok şeyler yazılıp çizilen bu Aryanların kim ve Ari ırkın ne olduğunu merak edip kütüphaneden içeri daldığını düşünelim. Afrikalı genç hemen elini önce Grand Larousse'a uzatıp "Aryan" maddesini açar ve şunu okur: "*Aryan: M.Ö. XVIII. Yüzyılda Hindistan'ın kuzeyini işgal eden, orada bir dil ve kültür toplumu oluşturan İndo-İrani halklardır*". Afrikalı genç XVIII. Yüzyılı not eder ve sonra Hindistan maddesine bakar: "*Hint-Avrupaî halkların bir kolu olan Aryanlar M.Ö. II. Binyılda Orta Asya'dan çıkıp geldiler. Göçebeydiler ve Kuzey Hindistan'ı yurt edindiler. Dilleri Sanskritçeyi ve Hinduizmin temelini oluşturan Vedalarda ve Upanişadlarda işaret edilen Veda dinini buraya taşıdılar. Yerli eski halkların büyük kısmını hakimiyet altına alıp asimile ettiler*". Yani makalede sözü edilen Negroidleri, Ostro-Asyatikleri ve Dravidleri. Afrikalı genç, burada farklı etniler arasında bir savaş olduğunu da not eder. Kafasını netleştirmek için bu defa *Dravid*ler maddesine bakar: "*Aryan istilacılar tarafından Hindistan'ın güneyine sürülen halk.*" Afrikalı genç burada kendi kendine bir soru soracaktır: Eğer Dravidler (şimdiki Tamil gerillalarının ataları) daha önce Kuzey'de yaşıyorlarsa, acaba İndus uygarlığının bânileri İnduslar veya Harappalılar onlar mıydı? Hemen aynı ansiklopediden Hindus kelimesine bakar: "*M. Ö. 1800'le doğru birden ortadan kalkan bir uygarlık.*" Yani Aryanların ülkeye sokulmaya başladıkları tarihte ve üstelik küçük gruplar halinde.

Pek tatmin olmayan Afrikalı genç, bu defa Grand Robert'e bakar. "*Aryan: Beyaz ırka mensup olup, İran'dan gelerek Hindistan'ın kuzeyini işgal eden halkın adı.*" İşin şekli birden değişir. Çünkü Aryanların rengi ve ırkî tanımlaması yapılıyor. Sonra Dravid kelimesine bakar: "*Asya'nın siyah halkları.*" Artık siyah-beyaz farkı iyice ön plana çıkarılmış.

Kafası iyice karışan Afrikalı genç, bu defa *Robert des noms propres* (Özel İsimler Sözlüğü'nü) açar ve orada Hindistan maddesinde İndus uygarlığının yıkılışının tedrici olarak Hint-Avrupalı istilacılar tarafından gerçekleştirildiğini okur. Demek ki Hinduslar Dravidlerdi. Yine aynı sözlüğün Dravidler maddesine göz atar: "*Hindistan'ın güneyinde ve Dekkan'da yaşayan Hint-Avrupa kökenli halklar!*" Halbuki Grand Robert'de *siyah derili* olarak gösterilen yerli halk birden Hint-Avrupalı oluvermiş. Aynı Afrikalı Harappa maddesine bakınca büsbütün şaşırır: "M. Ö. 1500'lerde Afganistan'dan inen kabilelerin darbeleriyle yıkılan şehir.." Demek ki sözü edilen Aryanlar bunlardı. Burada üç asırlık bir fark söz konusu, çünkü aynı kaynak Hindistan uygarlığının yıkılış tarihi olarak 1200 yılını gösteriyor. Halbuki Larousse tarih olarak 1800 yılını vermekteydi. Aynı genç, Hindistan Tarihi adlı eserde bu yıkımın M.Ö. 2000 yılında gerçekleştiğini okur. Bir kaynağa göre 5 asırlık, diğerine göre 800 yıllık bir fark! İnanılacak gibi değil. Aynı genç hâlâ tatmin olmadığı için bu defa da "*Dictionnaire de la civilisation indienne*" (Hint Uygarlık Sözlüğü)ne el atar. Orada Hindistan maddesinde *eski yerli halkların II. Binyılda göçebe, ziraatçı ve gelişmiş bir uygarlığa sahip İndo-Avrupalılar tarafından dağlara ve Dekkan'ın içlerine sürüldüğünü* okur. Kafası iyice karışmıştır: Bu Aryanlar göçebe miydi, kabileler miydi, ziraatçı toplum muydu, uygar mıydı, barbar mıydı? Birkaç sayfa sonra ise şunu okuyacaktır Afrikalı genç aynı eserde: "*Hint-Avrupalı halklar geldiklerinde.. İndusluların şehirlerinin çoğu harap olmuş vaziyetteydi.*" Hele şükür! Demek ki, Hindusların medeniyetini Hint-Avrupalılar yıkmamışlar[31]..

İşte size bir tezatlar kümesi!

Aslında bu Aryan halkları ve Ari ırk teorisi, ondan önce ortaya atılan Hint-Avrupalı halklar tezi, bir tek amaca hizmet ediyordu: İngiltere'nin Hindistan'ı işgalini yerli halka haklı ve şirin göstermek.

---

31 Danino, *Nulle Part*, s. 93-95.

Max Müller'in 1847'de Oxford'da söylediği şu sözlere dikkat ediniz: "*Hindistan'ı fetheden ve kuranlarla aynı ırktan (Ari ırkından) inen İngilizler, Aryani kardeşleri tarafından yarım bırakılan muhteşem medeniyeti tamamlamak için geri dönüyorlar.*"[32]

Stanley Baldwin ise 1929'da İngiltere Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada aynen şöyle diyordu: "*Asırlar önce orada İngilizlerin ataları, Rajputlar*[33] *ve Brahminlerle yan yana yaşamışlardı. Ve şimdi yüzlerce yıl sonra.. büyük Aryan ataların iki kolu Tanrı'nın lutfuyla yine birbirlerine kavuştular. Hindistan'da İngiliz yönetimi tesis edilirken Tanrı İngiliz'e şöyle dedi: "Uzun bir ayrılık döneminden sonra işte seni ve Hintlileri tekrar bir araya getirdim; ama senin onlara karşı efendilik yapman veya onları sömürmen için değil, akraba olduğunu ispat etmen için... Sen, onları mümkün olduğunca kısa sürede sahip olduğun seviyeye getirmek ve insanlığın gelişimi için bu kardeşlerinde el ele vermek zorundasın..*"[34]

Peki sonra ne oldu? 30 milyondan fazla Hintli açlıktan, bakımsızlıktan ve iç çatışmalardan dolayı hayatını kaybetti! Hindistan'da nasıl olsa nüfus fazla. İngiliz'in kendisi gibi beyaz tenli olmayan Negroid 30 milyon kardeşi telef olup gitmişse, kıyamet mi kopar sanki!

İngilizlerin Hindistan'ı, Hollandalıların Endonezya'yı, Rusların Orta Asya'yı ve Kafkasları istilasına "Arilerin ata yurtlarına geri dönüşü" adı verildi. Öyle ya, aradan birkaç bin yıl da geçse, bir torunun dedelerinin ata yurduna geri dönmesinin neresi anormaldi? Neticede Aryanlar dünyanın en şerefli, en faziletli ve uygar insanlarıydı. En eski halk onlardı. Her yer onlarındı. Ataları Milattan birkaç bin yıl önce dünyanın her yerindeydiler. Türklerin ata yurdu ise Ural-Altay etekleriydi. "Tamam, onlara Ural-Altay eteklerini verdik. Alsınlar, tepe tepe kullansınlar; ama oradan çı-

---

32 Danino-Sujata: *Invasion*, s. 28.

33 Halbuki Rajputlar, Sakaların torunlarıdır ve Brahminler tarafından neredeyse tamamıyla imha edilmişlerdir.

34 Age., s. 28-29.

kıp başka ülkelere girerlerse istilacı sayılırlar!" Mantalite bu idi. Nitekim Markoff Vtoroy "Bu Kırgızlar ve Kazaklar Timur'un torunlarıdır. Onlar vaktiyle bizim atalarımız Aryanları nasıl asimile ve imha etmişlerse, Amerikalılar Kızılderililere nasıl muamele etmişlerse, biz de onlara aynı şekilde muamele ve imha etmeliyiz" derken,[35] Hindistan'da da E. V. Ramaswamy "Hitler'in Yahudilere yaptıklarını biz de Brahmanlara yapacağız" diyordu.[36]

Rusların Orta Asya ve Kafkasya istilaları sırasında ne kadar insanın ölüp gittiği tam olarak tespit edilebilmiş değil. Ama Alihan Töre Saguni'nin *Türkistan Kaygusi* adlı eserinde yalnızca Kazakistan için verdiği rakamlar ürkütücü boyutta. Onun kaydına göre Kazakistan'ın 1936'da nüfusu 6 milyondu. 1966 yılına gelindiğinde ise nüfusu 3 milyondu.[37] Normal şartlarda 6 milyonluk bir nüfus, 30 yıl zarfında 15-16 milyon olmalıydı. Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın nüfusunun bu kadar düşük olmasının sebebi Rus istilasıdır. Kafkaslarda yol açtıkları nüfus kaybını ise bilmiyoruz.

İşte size Hint-Avrupalı ve Aryan tezlerinin kısaca özeti.

Buradan itibaren olan kısmı özellikle Kürd gençleri dikkatli okusunlar.

Bugünkü Avrupa uygarlığının çökeceğini ilk haber veren kişi Oswald Spengler'di. Arnold Toynbee de aynı tehlikeyi görmüştü. 1905'de Londra'da düzenlenen ve uzun bir süre devam eden konferans sonunda sunulan raporda şu soru sorulmuştu:

"Batı sanayi devriminin birikimleri ve modern teknoloji bu bölgeye (Akdeniz'e sınır olan ülkeler ve Orta Asya) girerse ne olur? Eğer bu halklar bilim, eğitim ve kültüre ağırlık verirse ne olur? Eğer bu bölgede yaşayan halklar bağımsızlıklarını elde eder ve kendi tabii servetlerine sahip çıkarlarsa ne olur?"

---

35 Togan, *Türkistan*, s. 304-305.

36 Danino, *Nulle Part*, s. 87.

37 Alihantöre, Türkistan Kaygusi, Taşkent, 2003.

Cevap basitti:

"İşte o zaman sömürgeci imparatorluklar sonlarını getirecek bir darbe alırlar, sömürge rüyaları sona erer; imparatorluğun ana damarları kesilir ve Roma ve Bizans imparatorluklarının çöktüğü gibi çöker."[38]

Bunu önlemek için şu tedbirlerin alınması tavsiye edilmişti:

a) Ortak çıkarları olan bu devletler, bu bölgeyi parçalara ayırmaya.. halkını bölünmüşlük, gericilik ve cehalet içinde bırakmaya devam etmelidirler;

b) Bölgedeki aşiret yapıları ve etnik yapılar kaşınmalı; etnik gruplarda bağımsızlık ateşi körüklenmeli;

c) Bölge halklarının dilleriyle oynanıp, kültürleri çökertilmeli. Öyle ki bölgede emperyalizmin dostu ve bölge halkının düşmanı dost bir güç oluşsun.[39]

İnsanları mensup oldukları ırklara ve renklerine, fiziki görünümlerine göre gruplara ayıran modern ırkçılığın babası Gobineau siyahiler için şöyle diyordu: "Siyah tür en aşağıdadır ve merdivenin dibinde bulunur. En ilkel biçimdeki hayvanca karakteri, ana rahmine düştüğü andan itibaren onun kaderi üzerinde etkili olur.." Diğer Batılılar da siyahiler için şöyle diyorlardı: "Zenci ırkı.. siyah deri rengi, kıvırcık ya da yün gibi saç, basık kafatası ve yayvan bir burun ile dikkat çeker. Yüzün alt kısımlarının dışa doğru çıkık ve dudakların kalın olması, zencileri gözle görünür bir şekilde maymun soyuna yaklaştırmaktadır."[40] Batılı aydınların Çinlilere bakışı ise şöyleydi: "Çok az fiziksel güçleri vardır ve uyuşukluğa eğilimlidirler... istekleri aptalca, iradeleri güçsüz ve dikkafalıdırlar.. Her şeyde bayağılığa eğilimlidirler.." Veya bir dizede "Küçük domuz gözlerinle, büyük domuz kuyruğunla; yediğin sıçan, köpek, böcek, salyangozunla.. İğrenç Çinli John, tıkını-

---

38 *Es-Sakâfe el-kavmiyye el-iştirakiyye*, Dımaşk, s. 73-74.

39 Ahmet Susa, *Tarihte Araplar ve Yahudiler*, s. 460-461.

40 Bernal, *Kara Atena*, s. 343.

yor boyuna.."[41] Barbar kelimesini yüzlerce yıl önce gerek Hintliler ve gerekse Yunanlılar, Hintçeyi veya Yunancayı iyi konuşamayan, yabancı anlamında kullanıyorlardı. Sonraları kelime anlam değiştirdi ve özellikle Türklerin alnına vurulan damgaya dönüştü.

Afrikalıyı maymuna, Çinliyi domuz kuyruklu ve gözlüye benzeten, Türkleri adam yerine bile koymayan yahut medeniyet skalasında merdivenin en alt basamağında değil, dibinde bile bir yer vermek istemeyen Batılı beyaz efendiler, acaba Kürdlere nasıl bakıyorlar ve bakacaklar? Harvard gibi gizli hedefi geri kalmış ülkelerde etnik grupları ayrıştırma görevi olan üniversitelerin şişirdiği sözde bilim adamlarının – örneğin İzady'nin – bilim adına yaptıkları desteksiz atışlara inanan Kürd gençleri bu konuyu çok, ama çok iyi düşünmelidirler.

IV. BEHRAM ÇUBİN KÜRD MÜYDÜ?

İddia: *Türkleri yenen Pers kumandan Behram Çubin Kürd'tü ve kızkardeşinin adı Kürdiye idi ki, buradan onun Kürd bir aileden geldiği açıkça görülmektedir.*

Acaba öyle mi?

Behram Çubin adına Taberî'de rastlanmakta ve kardeşinin adının Kürd, kız kardeşinin adının da Kürdiye olduğu belirtilmektedir. Erkeğin adı Kürd, kızın adı da Kürdiye olunca, Kürdler haklı olarak övünmek için bu kelimeler üzerine balıklama atladılar. Behram Çubin'in Kürd olduğu açıkça belirtilmese bile, kardeşi ve kız kardeşinin adından dolayı onun da tabii olarak Kürd olması gerekir. 12 bin kişilik bir orduyla 300 bin kişilik koskoca Türk ordusunu Baroron'da mağlup eden şanlı bir Kürd komutanla karşı karşıyayız. Kürdler onunla ne kadar övünseler haklıdırlar.

Behram Çubin'in ve kız kardeşinin, ama aynı zamanda karısı olan Kürdiye'nin adı Mesudî'de, İbn el-Esîr'de de göçmektedir. Ama Belazuri'de geçmez.

Şimdi bu tarihçilerin doğum tarihlerine bir göz atalım.

Taberî'nin doğum tarihi 838; Mesudî'nin doğum tarihi 896 ve İbn el-Esîr'in doğum tarihi 1160'dır.

Bunlardan hiçbiri Behram Çubin'in Türk ordusunu yendiği 589 yılında gökkubbe altına düşmemişti. En erken tarihte doğan Taberî ile Behram Çubin'in yaşadığı dönem arasında takriben 220 yıl var. Taberî'nin takriben 30 yaşlarında yazmaya başladığını var sayarsak, bu rakam 250 yıla çıkar. Demek ki, Taberî Behram Çubin'le ilgili bilgiyi başka elyazması kaynaklardan al-

mıştır. Mesudî'nin ve İbn el-Esîr'in kaynağı da muhtemelen Taberî veya ondan öncesine ait bazı elyazmalarıdır.

Bilindiği gibi matbaanın icadına kadar Avrupa'da dahi eserler elle yazılarak çoğaltılır ve buna da elyazması denilirdi. Avrupa'daki müstensihleri (eser çoğaltanları) bilemem, ama Orta Asya ve Yakın Şarktaki müstensihlerin çok ağırlıklı bir kesimi zır cahil insanlardır. Bunların büyük bir bölümü bir iki yıl medreselerde veya bir alimin dizinin dibinde oturup okur ve genellikle hatları yani yazılarının güzelliğiyle dikkati çekerlerdi. Kitap sahibi olmak isteyenler, bunlara yüklü bir para ödeyerek istedikleri kitabın kopyasına sahip olurlardı. Bunlar da eseri bir an önce bitirip parayı almak için hızlı bir şekilde istinsah ederlerdi. Muhtemelen elyazması eserlerin değişik kütüphanelerde bulunan farklı nüshalarındaki bariz örtüşmezlikler de hem hızlı çalışmalarından, hem de pek kültürlü olmamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca eski müstensihler noktalamaya fazla ehemmiyet vermezlerdi. Çünkü kendi çağlarında yaşayan insanlar noktalamalar konusunda pek sıkıntı çekmiyorlardı. Örneğin Arapça "zel" harfinin üzerine nokta koymazsanız "ra" okunabilir; "şın" harfinin üzerine üç noktayı koymazsanız "sin" okunabilir vs. Bazen "kaf" harfinin üzerine öyle bir nokta koyarlar veya küçük bir çizgi çekerler ki, bunun "kaf" mı yoksa "fe" mi olduğunu anlamak güçleşir. Bu yüzdendir ki, eski elyazmalarını basan bilim adamları genellikle buldukları tüm nüshaları karşılaştırır, kendine göre düzeltmeler yapar; ama diğer nüshalardaki farklı yazılışları da dipnot halinde gösterirler. Fakat eski tarihçiler tarih tenkit metodunu bilmedikleri ve ellerindeki tek nüshayla yetindikleri için bu yanlışları fark edemezlerdi. Daha iyi anlaşılabilmesi için birkaç örnek verelim: Mesudî'nin "Muruc ez-Zeheb" adlı eserinin De Goeje tarafından yapılan tahkikli baskısında, BM – Barbier de Meynard nüshası; T – Timurî nüsha ve M – Mekke nüshasının kısaltmasıdır. Mesudî, birinci cildin 88. sayfasında Karluklardan (Kharlukh şeklinde) söz etmektedir. Fakat kelime BM nüshasında "Hazlec", Timurî nüshada "Huluh" şeklinde. Yine aynı

sayfada Çağrı kabilesinden bahsedilirken bir nüshada Macgar, BM nüshasında Cağriyye, Timurî nüshada Hakuma şeklinde yazılmış. Yahut önemli bir örnek de Biruni'nin *el-Âsâr el-Bâqıya* adlı eserinden verelim. Biruni, Efridun'la ilgili Pers efsanelerinden bahsederken şöyle der: "Yine bu gece en büyük dağın (الجبل الاعظم) tepesinde beyaz bir öküz hayali görünürmüş ve eğer o yıl bereketli geçecekse iki defa, kurak geçecekse bir defa görünür; sonra gözden kaybolur ve bir sonraki yıl aynı geceye kadar hiç gözükmezmiş."[1] Mevcut altı nüshanın beşinde bu "en büyük dağ" ibaresi "el-cebel el-a'zam" şeklinde fakat Rawlinson nüshasında "A'cem" yani Acem dağı olarak yazılmış. Her ülke insanı için kendi ülkesindeki dağlardan herhangi biri en büyük dağdır ve dolayısıyla "en büyük dağ" ifadesinin müstensih tarafından yanlış yazıldığı, aksine burada Acem dağı şeklinin doğru olduğu anlaşılıyor. Buna benzer binlerce örnek bulmak mümkün, ama sanırım bu iki-üç örnek yeterlidir. Görüldüğü gibi Kharlukh ile Hazlec veya Huluh arasında ve keza Macgar ile Cagriyye ve Hakuma yahut 'en büyük' ile 'acem' arasında hiçbir benzerlik yok. Bu durumda işin içinden nasıl çıkılacak? İşte orası biraz zor ve ancak ömrünü bu işe vermiş, o dili, o kültürü ve olayları iyi bilen kişiler bu işin üstesinden gelebilirler.

Şimdi bu Behram Çubin'le ilgili biraz bilgi verelim. 589 yılında Kara Çurin Türk'ün (Bögü veya Tarduş-han) küçük oğlu Yang-su Tekin Doğu İran'ı istila etmiş; sınırları tutan 70 bin kişilik Pers ordusu Türklere Horasan ve Tâlekân yoluyla Herat, Belh ve Badgis kaleleriyle müstahkem Bactria bölgesine giden yolu açıp kaçmıştı. Bu sırada Perslerin başında Hürmizd vardır ve Taberî'ye göre Savo-şah (Yang-su Tekin) ona bir mektup göndererek "Nehir ve derelerdeki köprüleri, benim üzerinden geçip memleketinize gelebileceğim şekilde tamir edin... Çünkü Rum'a sizin ülkeniz üzerinden gitmek istiyorum!" der. Bu bir ültimatomdu. Ctesiphon'da alınan tavsiye kararına binaen, Türklere karşı durması için Partların zâdegân soyuna mensup Mihran ailesinden

1 Birûnî, *El-Âsâr el-bâqıya*, s. 226.

gelen[2] ve Ermenistan ve Azerbaycan genel valiliğini yapan Behram Çubin görevlendirilmişti.

Savo'nun veya Yang-su Tekin'in ordusu Taberî'ye göre 300 bin, Firdevsî'ye göre 400 bindi.[3] Türk ordusunda filler, Pers ordusunda ise "arslanlar" yani fillere karşı kullanılışlı, neftle işleyen alev püskürtücüler vardı. Türkler ilk başarıdan sonra batıya yönelip kaçmakta olan Pers ordusunu takibe başladılar. Bu arada Hürmizd Savo'ya bir casus göndererek, onu doğuya Herat vadisine çekmeyi başardı. Azerbaycan'dan hareket eden Behram Çubin de cebri bir yürüyüşle doğuya ulaşmış, kestirme yollardan geçerek Kuhistan üzerinden gelip Türkleri arkadan çevirmişti. Herat, geniş bir vadinin ortasındadır; kuzey ve güneyi dağlarla çevrilidir ve dağların doğu tarafında geçit vermez Hirurûd nehri akmaktadır. Türklerin tek geçebileceği boğaz yüksek bir tırmanıştan sonra dar bir koridor olan Baroron'dur. Ama Türk kumandan büyük orduyla bu dar geçitten geçemeyeceğini bildiği için, çünkü geçitten ancak iki-üç atlı yan yana geçebiliyordu, fillerinin önemli bir kısmını, ağırlıklarını ve ordunun çok büyük bir miktarını geride bırakıp, yalnızca yirmi bin kişiyle geçidi aşarak, Bauligah ovasına ulaşır. Pers ordusu karşı tarafı tutmuştur. Tek çıkış yolu yine aynı dar geçittir. Savaş alanı da 20 km. kadar genişliğe sahiptir. Kısacası Herat önlerinde Türk ve Pers ordusunun sayısı birbirine denkti[4] ve her iki tarafın da kaçacak yeri yoktu.

Çarpışma başlar başlamaz Savo-şah Behram Çubin'in attığı bir okla ölünce savaş Türklerin ağır bir mağlubiyetiyle sonuçlandı ve

---

2 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 165.

3 Çok hayali ve uçuk rakamlar. O yıllarda Türklerin hiçbir zaman 100 binden fazla bir orduları olmamıştır. Her Türk savaşçısının üç atla savaşa gittiğini düşünürsek, 400 bin kişilik bir ordunun 1 200 000 atı olması lazım gelir ki, böyle bir sürüyü besleyebilecek meralar o bölgede asla yoktu ve olsa bile birkaç saatte tükenirdi. Ayrıca her savaşçının atlarına bakmakla görevli bir de ispir bulunurdu ki, bu rakama göre en az 40 bin ispir de gerekirdi. Bu durumda 440 bin kişilik bir ordunun sürek avıyla iaşesini temin etmek mantıken mümkün değildir. Kısacası eski tarihçi ve kronistlerin eserlerinde bu tür saçmalıklara sık sık rastlanır.

4 Age., s. 167-168.

çok az savaşçı kurtulabildi. Olayın bundan sonraki detayları bizi fazla ilgilendirmiyor. Behram Çubin tam bir ay boyunca ganimetleri taksim edip, kalanları Hürmizd'e gönderdi. Fakat şahın veziri Erihsis el-Nuzi, şahın Behram'ın getirdiklerine beğeni ve sevinçle baktığını görüne onu kıskandı ve "Bu zillet bir at için bile çok fazla" diyerek Behram'ın ihanet içinde olduğunu, mücevherlerin, mal ve ganimetlerin çoğuna kendine aldığını belirtip, onu Behram'a karşı kışkırttı.[5] Sonuçta Hürmizd'le Behram Çubin arasında başlayan çekişme ve çatışmalar, Behram'ı dünkü düşmanı Türklere sığınmaya mecbur etti. Yanında karısı ve aynı zamanda kız kardeşi Kürdiye de vardı.[6] Bu sırada Hürmizd öldürülmüştü. Yerine tahta geçen Eberviz [Perviz], Behram'ın Türklerden yardım alarak yeni bir saldırıya geçmesinden korktuğu için bir casus gönderip, düzenlettirdiği suikast sonucunda ondan kurtuldu.[7] Hayatta kalan kız kardeşi ve aynı zamanda karısı Kürdiye, Türk hakanının oğluyla evlenmesi yolundaki teklifini reddederek beraberinde bulunan İranlı askerlerle İran'a dönüp, Perviz'le evlendi ki, Sâsânî şahı Ferruhzad onun oğludur.[8]

Buraya kadar çok önemli bir tarihi olayı, detaylarına girmeden, kısaca özetlemeye çalıştık. Çünkü bizi ilgilendiren kısmı, Behram Çubin'in kimliği, kız kardeşi ve hanımı Kürdiye veya Kürdiyye'nin adıdır.

Önce Kürd kelimesine bakalım. Yakut'un Mu'cem'in de Kürd için şöyle deniliyor: Çoğulu Ekrad olan bir kabile ve ayrıca Beyda'nın bir köyü.[9] Aynı isim İstahrî'nin *Mesâlik el-Memâlik* adlı eserinde de iki yerde Kürd ve Kurd (كرد و كورد) şeklinde geçmektedir.[10] Ancak İstahrî her iki yerde de Kürd'ü Beyda'nın bir köyü olarak göstermektedir. Sanırım kelimenin iki şekilde yazılması önemli farktır.

5 Mesudi, *Murûc*, 164.
6 Age., s. 168.
7 Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, III/1182.
8 Biruni, *el-Asar el-Baqıye*, s. 131.
9 Yakut, *Mu'cem*, 4/510.
10 İstahrî, *Mesâlik el-Memâlik*, s. 103 ve 137.

Çünkü Kurd (كورد) şekli daha sonra Şerefnâme'de Kürd'ün kahraman, cesur anlamında olduğu şeklindeki kayıtta da karşımıza çıkacaktır.[11] Dahası, bugün Irak Kürdleri Kürd kelimesini her iki şekliyle de kullanmaktadırlar. Aynı kelimeye İbni Havkal'da yalnızca Kürd (كرد) şeklinde ve yine Beyda'ya bağlı bir köyün adı olarak rastlıyoruz.[12] Ayrıca Ekrâd Kürd kelimesinin çoğuludur, Kurd şeklinde yazılan kelimenin çoğulu ise Arap dili kurallarına göre "ekrad" olmaz.

Bu durumda Kürdiye adı bu köyde doğduğu için nisbet ya'sı ile yapılmış ve Kürd köylü anlamında olabilir diye düşünülebilir. Ama olayın geçtiği dönem göz önünde bulundurulursa, o zamanlar Acemler henüz Arap kültürünün ve dilinin etkisi altına girmemişlerdi. Dolayısıyla nisbet "ya"sı Acemler tarafından o dönemde kullanılmıyordu. Çünkü eski dönemlerde Araplarda ve Acemlerde, özellikle İslamiyetten sonra kadınların adları pek zikredilmez, ya filanın karısı, filanın kızı diye belirtilir veya nadir hallerde doğduğu köy ve şehrin adına dişil nisbet "ya"sı getirilerek bahsedilirdi. Ancak burada böyle bir ihtimal zayıf olabilir. Çünkü hiçbir kaynakta Behram Çubin'in nerede doğduğu ile ilgili bir kayıt yok. Sadece Gumilev'in verdiği bilgiye istinaden Partların zâdegân ailelerinden birine mensup olduğunu biliyoruz. Partların ağırlıklı kesimini ise Saka kabilelerinin oluşturduğu tarihen sabittir ki, bu konu üzerinde yeri geldiğinde durulacaktır. Çünkü bu Partlarla Zazalar arasında ciddi bir ilişki vardır.

Diğer yandan Behram Çubin'in adı Behram olsa bile Çubin onun lâkabıdır ve "şahin" demektir. Gerçek adı İbn el-Esîr'de Behram Haşneş olarak verilmektedir.[13] Behram'ın soyadı olan Haşneş kelimesinin de Aşnas yani Aşina olduğu kanaatindeyim. Nitekim İnayetullah Rıza da "*İran ve Türkân*" adlı eserinde Behram'ın Türk

11 *Şerefnâme*, s. 19, 22. Bitlisî, Kürd'ün "kahraman" anlamına geldiğini söylerken, Kürd ve Kurd (veya Kurg) kelimelerini birbirine karıştırmaktadır.

12 İbni Havkal, *Kitab Sûret el-Ard*, s. 288.

13 İbn el-Esîr, *El-kâmil fi't-tarih*, I/395.

asıllı olduğunu ileri sürmekte ve Sâmânîlerin hizmetindeki Oğuz kabilelerine mensup bulunduğunu belirtmektedir.[14]

Kürdiye kelimesine dayanarak Behram Çubin'in de Kürd olduğu iddiasına gelince, şu ana kadar yazdıklarımızı bir yana bırakıp, Biruni'nin eserindeki bir kayda bakalım. Doğrusunu söylemek gerekirse, Birûnî'nin eserini okuyuncaya kadar ben de aynı kanaatteydim. Halbuki bu kayıt, başından beri bir muamma gibi gözüken bu Kürdiyye veya Kürdiye kelimesinin doğrusunu bize vermektedir. Ayrıca Biruni'nin kaydından Kürdiye şeklinde yazılan kelimenin bu kadının adı değil, lâkabı olduğu anlaşılıyor.

Birûnî, Sâsânî hükümdarlarının adlarını sayarken onların lâkablarını da vermektedir. Örneğin:

Adı:	Lâkabı:
Kubad bin Feyruz	Zındık
Kubad bin Kisra	Şiruye[15]

Ferruhzad b. Hüsrev b. Ebreviz annesi Behram Şubin'in kızkardeşi olan *Kirûye* (كرويه) dir.[16]

Demek ki, Mesudî'de ve Taberî'de Kürdiyye şeklinde geçen kelimenin doğrusu "Kirûye"dir. Peki Birûnî Taberî ve Mesudî'den daha sonra olduğuna göre, hangi yazmayı kullanmıştır ki, "Kürdiye" yerine "Kirûye" yazmıştır? Muhtemelen Birûnî'nin kullandığı nüsha Taberî'nin eserinin veya onun da faydalandığı başka eserlerin orijinal nüshasıydı. Çünkü eskiden yazarlar ve şairler bir eser yazdıklarında bunu mutlaka baştaki hükümdara ithaf eder ve ondan yüklü bir hediye alırlardı. Zaten çok pahalı olan orijinal nüshalar ancak hükümdarların veya şehzâdelerin kütüphanelerinde bulunur; halkın elinde ise nüshadan istinsah edilmiş nüshalar dolaşırdı. Rivayetler de Biruni'nin hizmetine girdiği Kabus b. Veşmgir ve daha sonra Gazneli Sultan Mahmud'un sarayında

14 Shamsiddin S. Kamoliddin, "To the Question of the Origin of the Samanids – K voprosu o proisxojdenii bahrama çubina" Transoxiana 10 – Julio 2005.

15 Biruni, *El-Âsâr el-Baqiye*, s. 123.

16 Age., s. 131.

zengin bir kütüphane bulunduğu ve Birûnî'nin oraya girme izni bulunan nadir kişilerden olduğu belirtilmektedir. Keza İbni Sina da Sâmânî hükümdarını tedavi ettikten sonra kütüphanesinde çalışma izni kopartmış ve belki bu sayede İbni Sina olabilmiştir.

Dikkat edilecek olursa Sâsânî hükümdarlarının hemen tamamının bir lâkabı vardır ve belki de o dönemin geleneği öyleydi. Birininki "zındık", diğerininki "günahkâr", bir başkasınınki "şirûye" yani "arslan çehreli". Yukarıda belirttiğimiz gibi Kirûye de muhtemelen bu kadının lâkabıdır ve "ince yüzlü, küçük yüzlü" anlamındadır.

Şirûye kelimesini *Şireveyh* şeklinde okuyanlar da vardır. Bu durumda Kirûye de Kireveyh şeklinde okunabilir; ama bu, sonucu değiştirmez. Eğer kelimeyi Şirûye değil de Şireveyh şeklinde okursak, anlamı, "aslan çehreli" yerine "arslan yürüyüşlü"; Kirûye de "ince, küçük yüzlü" yerine "narin yürüyüşlü" olur.

Kelime, Eduard Sachau'nun kullandığı dört değişik nüshadan yalnızca Paris Milli Kütüphanesi'ndeki nüshada "Kürdiye", diğer üçünde "Kirûye"dir. Ayrıca 1912 yılında Rusya'da Asya Müzesi'nde Bilimler Adakedemisi Sachau'nun elindekilerden daha eski bir hüsha bulmuş, daha sonra eserin bir başka nüshası da İstanbul'da bulunmuştur. Bu nüshanın ve Asya Müzesi'ndeki nüshanın karşılaştırmalı yapılan Rusça çevirisinde de "Kürdiye" değil "Kirûye" [veya Kireveyh] olarak geçmektedir.[17] Çok büyük ihtimalle Taberî'nin ve Mesudî'nin eserini istinsah edenler "vav" (و) ile "d"yi (د) birbirine karıştırmış veya dikkat etmemişlerdir. Yahut Taberî ve Mesudî'nin eserlerini yazarken kullandıkları nüshalar, dikkatsizce istinsah edilmiş nüshalardı. Çünkü kelimeyi "vav"la yazarsak "Kirûye", "d" ile yazarsak "Kürdiye" olur (كرويه // كرديه). Kelimenin doğru şeklinin "kirûye" olması gerektiğinin bir diğer delili de, Kavad'ın lâkabındaki yapıdır. *Birunî'nin eserinin altı değişik yazmasından beşinde "Kirûye" ise, bu kelimenin "Kürdiye" olması akla muhaldir* ve dolayısıyla Kürdlerin ken-

17 El-Biruni. *Pamyatniki minuvşix vremen*, s. XXXIII ve XXXIV.

dilerine övünme payı çıkardıkları Behram Çubin ve kız kardeşi Kürd asıllı değildir. Ama tarih tenkit metodunu bilmeyen Kürdologlar yahut siyasî Kürtçüler, maden bulmuş gibi kelimenin üzerine atılmışlardır.

Kelimenin Kürdiye olamayacağının bir delili de Taberî'de Kürdiye'nin erkek kardeşinin adının "Kürd" olmasıdır. Eğer bu kelimenin aslı "Kirû" değil de, gerçekten Kürd ise, kız kardeşine de "Kürd kız" anlamında bu isim verilmişse, bu hem Arap hem de Fars dili gramerine terstir. Bir kere kelime "Kürdî" şeklinde yazılmamış. Yani Kürdiye'nin erkek kardeşinin adı verilip de arkasından el-Kürdî (örneğin Bessam el-Kürdî) kelimesi ilave edilmiş olsaydı, o zaman kız kardeşinin de adının hiç zikredilmeden yalnızca sıfatı yani etnik mensubiyetini gösteren kelime ile yazılması mümkün olurdu, fakat o da ancak Arap dili gramerine göre. Halbuki yukarıda belirttiğimiz gibi o dönemde Araplarla Perslerin temasları henüz dil açısından birbirini etkileyecek boyutta değildi. Eğer adamın adı gerçekten Kürd ise ve kız kardeşine de bu yüzden etnik mensubiyetine işaret için Kürdiye denmişse, bu da Pers dili gramerine göre mümkün değildir.

Diğer yandan Kirûye'nin erkek kardeşinin adı gerçekten Kürd de olabilir. Çünkü yalnızca o sıralar değil, ondan daha önce ve sonraları da "kürd" kelimesi erkek ismi olarak kullanılmaktaydı. Örneğin Mesudî Kürtlerin kökeninden bahsederken, onların *Kürd b. Mard*'ın soyundan geldiğini belirtir. Burada Kürd etnik anlamlı bir kelime değil, bildiğimiz Ahmed, Mehmed gibi sıradan bir isimdir. Bir diğer örnek XIII. Yüzyılda Ermenice olarak kaleme alınan Mhitar Koş'un *Alban Salnâmesi*'nde mevcuttur. Eser'de aynen şöyle denilmektedir: "... Gürcü prensi David, emri altındaki Ermeni prenslerine karşı bilhassa iyi niyetliydi. Prens Vahram'ın oğlu, Tiflis şehrinin hakimi Vasak'ı ve onun *Kürd* ve Serkis adlı kardeşlerini cömertçe mükafatlandırdı."[18] Aranırsa başka örnek-

---

18 Mhitar Koş, *Alban Salnâmesi*, Alban Tarihi'nin içinde, s. 341.

lerin bulunacağı da muhakkak, ama bu iki örnek de yeterlidir. Demek ki, Kirûye'nin erkek kardeşi ve aynı zamanda Behram Çubin'in küçük kardeşinin adının Kürd olması, etnik mensubiyetinden dolayı verilmiş bir isim değil, bildiğimiz sıradan bir erkek ismi olduğunu göstermektedir.

Sanıyorum yukarıdan beri söylediklerimiz ve öne sürdüğümüz deliller, Behram Çubin gibi ünlü bir kumandanın Kürd asıllı olmadığını ispat için yeterlidir. Ama Kürd teorisyenler, "senin doğrundan benim yanlışım evlâdır" diyorlarsa, diyecek bir sözümüz yok.

V. NEMRUD UNVAN MI, İSİM Mİ?

İddia: *Nemrud bir Kürd kralıydı.*[1] *Kral Nemrud tüm Kürd yerleşim merkezlerinde efsanevi Kürd kralı olarak anılır. Kürd halkı Peygamber İbrahim'e de Kürd kökenli bilir. Nemrud Kürd dilinde "ölümsüz" demektir. Etimolojik anlamda bu sözcüğün Kürdçe olması da hayli ilginçtir.*[2]

Cemşid Bender'in klasik desteksiz atışlarından biri daha. Hz. İbrahim'in künyesi "Ebu'l enbiyâ" yani peygamberlerin atası olduğuna ve Araplar dahi İbrahim'in Arap asıllı olduğunu söyleyemediğine, daha doğrusu onun etnik kökeni üzerinde fazla durmadıklarına göre, eğer Bender'in dediği gibi İbrahim peygamber gerçekten Kürdse, onun soyundan gelen diğer bütün peygamberler de ve hatta Hz. Muhammed de Kürd demektir ki, bazı Türklerin onu Türk göstermesi ne kadar inandırıcıysa, Bender'in iddiası da o kadar inandırıcıdır. Dolayısıyla iddianın bu gülünç tarafı üzerinde durmayı dahi gereksiz bir zaman kaybı olarak görüyoruz.

Gelelim Hz. İbrahim'le uğraşan ve onu ateşe atan, Allah'lık iddiasında bulunan, hakkında bin bir gece masallarındakine benzer efsaneler uydurulan Nemrud'a. Taberî'nin onun hakkında anlattıklarının büyük kısmı efsanelerle doyurulmuş bir tür masal gibi. Mesela Nemrud, özel beslediği kartallarla gökyüzünün zirvelerine çıkar; orada Allah'a ok atar, attığı ok kanlı bir şekilde geri döner ve o da bundan Allah'ı öldürdüğü hükmüne varır vs. Taberî'nin naklettiği bir rivayete göre Dahhak'la Nemrud aynı ki-

---

1 Bender, *Kürt Mitolojisi*, 2/119.

2 Age., 2/216.

şidir. Bir başka kayda göre Nemrud bin Ken'an b. Kuş bin Sam b. Nuh'tur. Bir diğer rivayet bütün yer yüzünde hüküm sürmüş olan hükümdarlar dört tanedir: Nemrud, Süleyman b. Davud, Zülkarneyn ve Buhtanasar'dır.[3] Bir kere Zülkarneyn konusu çok çetrefil ve tartışmalı bir konudur ve bizim üzerinde duracağımız konular arasında değildir. Davud oğlu Süleyman'ın krallığı ise Filistin'de küçük bir krallıktır ve onun krallığıyla ilgili bilgilerin çok büyük bir kısmı efsanelerle doludur. Buhtanasar'ın bağımsız bir kral olduğu dahi şüphelidir.

Gerçi Nemrud adı Kur'an'da geçmez; ama Hz. İbrahim'i ateşe atan şu Nemrud bin Ken'an acaba bizim aradığımız Nemrud mudur? Kimilerine göre öyle; kimilerine göre Sargon'un torunu Naram-sin'dir. Eğer Ken'an'ın oğlu Nemrud'sa zaten Kürd olması mümkün değildir. Naram-sin ise yine mümkün değildir. Çünkü Sargon da, Naram-sin de Akkad hükümdarlarıdır.[4] Akkadlarsa, Kürdlerin sahiplendikleri atalar arasında yer almazlar. Taberî'nin, İbn el-Esîr'in ve Mesudî'nin kayıtlarıyla biz bu meselenin içinden çıkamayız. Çünkü İbn el-Esîr'e göre Hz. İbrahim'in doğum yeri konusunda herhangi bir ittifak söz konusu değil. Rivayetler İbrahim'in Ahvaz'daki Sus'da veya Babil'de (Kûfe ile Hille arasında) veya Kusa'da (Irak'ta bir nehir adı) dünyaya gelmiştir. Yine İbn el-Esîr, Nemrud'un bağımsız bir hükümdar değil Dahhak'ın genel valisi olduğunu ileri sürmektedir.[5] Arap coğrafyacısı el-Bekrî ise Süryani hükümdarlarından bahsederken, onların Nabatlar veya kardeşleri olduğunu belirtir. Ayrıca Nabatları Babil kralları olarak gösterir ve ilk krallarının da Nemrud olduğunu, Yunus peygamberin onlara gönderildiğini, daha sonra topraklarının Farsların eline geçtiğini kaydeder.[6] E. Honigmann, Nabatların Aramice konuştuklarını ve bu yüzden Arapların onlara Aramî dediklerini,

3 Taberî, I/312.

4 Oates, *Babil*, s. 210.

5 İbn el-Esîr, *el-Kâmil*, I/82.

6 El-Bekrî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, I/203.

ama daha ziyade "nabat" sözcüğünü köylü, göçebe anlamında tahkir sıfatı olarak kullandıklarını belirtmektedir.[7]

Sanıyorum bu konuyu Birûnî'nin yardımıyla da fazla açıklığa kavuşturamayacağız.

Bilindiği gibi Milat öncesinden XX. Yüzyıl başlarına kadar kurulan tüm devlet, beylik ve hatta imparatorlukların yöneticilerin kullandıkları unvanlar vardır. Örneğin Fergana kralları "ihşid", Üsrüşene kralları "afşin", Hunlar yabgu, Türkler yabgu ve han (veya hakan), Gazneliler, Selçuklular ve Osmanlılar "sultan", Araplar "melik", Acemler "kisra ve şahinşah", Kıptîler yani eski Mısırlılar "firavun", Romalılar "sezar" ... vs. Peki acaba Süryanîler veya diğer bir tabirle Keldanîler ne kullanıyorlardı? Onlar da "nemrud" kelimesini kullanıyorlardı.[8]

Tevrat'ta "Nimrod" olarak geçen bu kelimenin "namra" (dişi kaplan)dan geldiği, bunun için de Nemrud'un kaplan sütüyle beslendiği bir efsane uydurulduğu belirtilir. Bir başka kayda göre ise "temerrede" (inatlaşma) kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir.[9] Ayrıca Nemrud'un yaptırdığı söylenen meşhur kulenin de firavun ve veziri Haman'a isnat edildiği belirtilmektedir.[10] Cemşid Bender kelimenin "ölümsüz" anlama geldiğini belirterek, etimolojik anlamda bu kelimenin Kürdçe olmasıyla övünürse de, boşuna bir övünmedir, çünkü Farsça'da da "nemrud" ölümsüz anlamındadır. Bender, Kürdçe'yi bağımsız bir dil kabul ettiği ve Farsların pek çok kelimeyi Kürdçe'den aldıklarına inandığı için kendi hülyasını zenginleştirmek istemektedir.

Birûnî, eserinde Asur (Musul) krallarını sayarken şöyle der:

"Musul halkı olan Asur kralları:

- Balos

- Ninos. Musul'da Ninova şehrini o kurmuştur. İbrahim onun hükümdarlık döneminde dünyaya gelmiştir.

7 Honigmann E., İA, Cilt 9, Nabat maddesi.

8 Birûnî, *El-Asar el-baqiye*, s. 101-102.

9 Beruhard Heller, İA, Cilt IX, Nemrud md.

10 Aynı yerde.

- Zamis b. Ninos. İbrahim'in başına bela olan budur. İbrahim onun yüzünden ülkeyi terk etmiştir."[11]

Birûnî, daha sonra ülkenin Iraklılar tarafından Keldanî denilen Babil hükümdarları Keyânîlerin[12] eline geçtiğini; Keldanîlerin Keyanîler değil, onların Babil'deki valileri olduklarını, aslında Belh'de yaşadıklarını ve Irak'a geldikleri zaman bölge halkının onlara Keldanî adını verdiğini belirtmektedir. Yine aynı yerde Nemrud bin Kuş bin Ham bin Nuh'un Babil'de dillerin ayrılmasından 23 yıl sonra hükümdar olduğunu[13] kaydetmektedir ki, bu kayıt dahi – eğer doğruysa – İbrahim'i ateşe atan kişinin bu Nemrud değil, Nemrud unvanı taşıyan Keldanî kralı Ninos oğlu Zamis olduğunu göstermektedir.

Ancak yukarıdan beri anlattıklarımız bizi de tam olarak tatmin etmiş değil. Çünkü Birûnî eserinin bir yerinde "İbrahim'in doğumundan İskender'e kadar 2096 yıl geçmiştir"[14] demektedir ki, İskender'in İran'a gelişi M. Ö. 330 yılı olduğuna göre, İbrahim peygamberin 2426 yılında doğmuş olması gerekir. Bu durumda ne I. Babil sülalesi, ne de daha sonrakilerin saltanat yılları bu tarihle örtüşmektedir. Bu tarihle tek örtüşen sülale Sümer kralları ve Lagaş hükümdarlarının saltanat yıllarıdır. Muhteme-

---

11 Biruni, *El-Asar el-baqiye*, s. 85; ancak Mesudî'nin Nabat ve Keldanî hükümdarlarının sırası hakkında aktardıklarıyla Birûnî'nin kaydı birbiriyle örtüşmemektedir. Muhtemelen Mesudî, Nemrud'u Keldani krallarının unvanı değil, bir hükümdar adı olarak görmüştür. Çünkü verdiği sırada Nemrud'u ilk Babil kralı, Bulus [Balus]u ise ikinci kral olarak göstermektedir ki, böyle bir şey ancak Nemrud'u doğrudan kralın adı kabul ettiğimiz zaman mümkündür. Kaldı ki, kendisi de eserinin birkaç sayfa öncesinde Ninova'yı Balus oğlu Ninus'un kurduğunu belirtmektedir. (Bkz. Murûc, s. 111 [II, 93]). Böylece gerek Mesudî'nin ve gerekse Birûnî'nin kayıtlarından sözü edilen Nemrud b. Kuş'un İbrahim zamanında yaşayan "nemrud" olmadığı anlaşılmaktadır.

12 Keyânîlerin gerçek isimleri "Key"dir ve Farsça çoğul eki "ân" getirilerek Keyân yani Keyler olmuş ve daha sonraki kaynaklarda Arapça nispet "ya"sı ilave edilerek Keyânî şeklinde yazılmıştır.

13 Age., s. 87.

14 Age., s. 84.

len ya Birûnî kronolojide bir hata yapmaktadır, ya da kullandığı kaynaklar tarafından yanıltılmıştır.

Belki de müteveffa Cemşid Bender'i Nemrud'un Kürd olduğu iddiasında yanıltan husus, Taberî'deki şu kayıttır: ".. ben bu âyeti Abdullah b. Ömer'e okuduğum vakit, o benden: İbrahim'in ateşte yakılmasını kim tavsiye etmiştir, biliyor musun? Diye sordu. Ben: Bilmiyorum deyince Farslı göçebe Araplardan biri diye cevap verdi. Ben: Ey Abdurrahman'ın babası! Farsların göçebe Arapları var mı? Diye sorduğumda, o: Evet, vardır. Kürdler Farsların göçebe Araplarıdır, onlardan biri Nemrud'a İbrahim'in ateşte yakılmasını tavsiye etmiştir cevabında bulundu."[15] Rivayetin devamında ise "Fars göçebe Araplarından biri, yani bir Kürd tavsiye etmiştir" denilmektedir.[16] Bilindiği gibi, Mesudî de Kürdlerin kökenini aslen Araplara bağlamakta ve dağlara çıkıp zaman içinde Farslarla kaynaşarak dillerini değiştirdiklerini iddia etmektedir.[17] Ama Kürdler kendilerini on dört ata değiştirdikten veya on dört halkı kendilerine ata bildikten sonra, en son olarak Medlerde karar kılmışlar ve Arap kökenli olmayı reddetmişlerdir. Taberî'nin kaydında Kürdlerin Farslı göçebe Arap oldukları belirtilmektedir ki, bu durumda Araplığı kabul etmeyen Bender'in Nemrud'u Kürd göstermesi kendi kendini tekzip etmekten başka bir şey değildir. Kaldı ki, Nemrud'a İbrahim'i ateşte yakmayı tavsiye eden kişiyi gerçek anlamda Kürd kabul etsek bile, buradan Nemrud'un Kürd olduğu anlamı çıkmaz. Nitekim Osmanlı sultanlarının sarayları da dönme devşirme paşa ve vezirlerle doluydu, ama hiç birimiz kalkıp da örneğin Kuyucu Murat Paşa Türk'tü demiyoruz.

---

15 Taberî, I/323.

16 Aynı yerde.

17 Mesudi, *Mürûc*, s. 191.

VI. KÜRDLERİN TARİHİ 50 BİN YIL ÖNCESİNDEN BAŞLAR!

İddia: *Esasen Kürd yaşamının kimi izleri, Orta Kürdistan'daki Erbil şehrinin kuzeydoğusunda bulunan Şanidar mağaralarında yaşayan insanlar tarafından 50 000 yıl önce icra edilen gömme törenlerine dek gider.* (İzady, s. 13)

Bu iddia biraz Yahudilerin Zohar efsanelerinin birine dayanarak İbranî alfabesindeki 22 harfin yaratılıştan yirmi iki nesil önce gökten indirildiği ve alevli ateşle nakşedildiği iddialarına benzemektedir.[1] Yani mahlukat henüz yaratılmamışken İbrani alfabesi binlerce yıl sonra gelecek bir halk için Allah tarafından yeryüzünde hazır-ı nâzır edilmişti.

Yahudilerin bu iddiaları ne kadar inandırıcı ve gerçekçi ise, İzady'nin iddiası da o kadar gerçekçidir. Elli bin yıl önce buradaki mağaralarda icra edilen bazı defin şekillerinin ve o dönemde yaşayan insanların Kürdlerle ne gibi bir alâkası olabilir? Tarihi kayıtlarda Kürd adı ilk defa Hz. Ömer döneminde yani VII. Yüzyıl ortalarına doğru görülmeye başlandığına ve o da yalnızca göçebe, çoban anlamında kullanıldığına göre, böyle bir iddia ancak "dünya kurulduğundan beri bu bölgede yaşayan tüm halklar, etnik topluluklar ve kabileler, hatta *homo sapiens* türleri Kürdlerin atalarıdır" şeklindeki bir saçmalıktan kaynaklanabilir. Eğer Harvard Üniversitesi böyle uçuk teoriler peşinde koşan insanları öğretim üyesi sıfatıyla çatısı altında barındırmaya başlamışsa, bu, onun ya gizli bölgesel ajan akademisyen yetiştirme misyonunu

---

1 Susa, *Araplar ve Yahudiler*, s. 21.

üzerine aldığını, ya da palavralarıyla ünlü avcılar-atıcılar kulübüne döndüğünü gösterir.

Diğer yandan çok önemli bir iddiayı inandırıcı hale getirmek için, akademisyen geçinen birinin hiç olmazsa 50 bin yıl önceki gömme törenlerine ilişkin birkaç örnek verip, bugünkü Kürd defin şekilleriyle karşılaştırma yapması gerekirdi. Kaldı ki hiçbir kaynakta 50 bin yıl öncesi insanların mevtalarını gömüp gömmedikleri konusunda herhangi bir kayıt yok. Siyasi Kürdçülerin ata ilan ettikleri halklar dahi buraya başka yerlerden göçüp yerleştiğine ve tarihleri beş-altı bin yıl öncesine gitmeğine göre, Kürdlerle nasıl bir bağlantıları olabilir? Böyle desteksiz sözler güya bir akademisyene yakışacak sözler olabilir mi? Dahası, karşılaştırma yapmak için de günümüzde Kürd topluluklarının kendilerine özgü defin ve mezar şekillerinin olması lazım gelirdi. Bugün Kürdlerin yaşadıkları coğrafyada ve özellikle Türkiye'de bulunan mezarlar, höyükler, mezar süslemelerinin çoğu ortaçağdan, bilhassa Türk beylikleri döneminden kalma koç, koyun, keçi motifli yadigârlardır. Daha öncesine ait olanlarsa, vaktiyle bu topraklarda yaşamış ilkçağ topluluklarına aittir.

Türklerin ta Güney Sibirya'dan bu tarafa doğru, Saka-İskitlerden başlayıp kesintisiz sürdürdükleri şekil itibariyle birbirine yakın defin ve mezar gelenekleri vardır ve bunların çoğu kendilerine özgüdür. Başka halklardan yapılan ödünçlemeler de elbette vardır ve bu vakıa, yabancı pek çok bilim adamı tarafından da kabul edilmiştir. Fakat geç dönemde oluşmuş uç topluluklar, zaten topluluğu oluşturan unsurlar çeşitli halklardan kopan parçalardan teşekkül ettiği için, kendilerine özgü geleneklerini de beraberlerinde taşıyarak, yeni topluluğun kültür birikimlerini meydana getirirler; ama bunlar arasında bir homojenlik, bir yeknesaklık söz konusu olamaz. Kaldı ki, aynı karma topluluk henüz oluşma safhasındayken yeni bir dinle – İslamiyet'le – tanışmışsa, zaten çeşitli atalardan tevarüs edilen gelenek ve kültür unsurlarını pekiştirmeye fırsat bulamadan, yeni dinin ve özellikle İslamiyet gibi insanın yatak odasına, tuvalete girip çıkış şekline dahi mü-

dahalede bulunan dinin etkisiyle kendine özgü bir kültür geleneği oluşturamaz. Türkler dahi Orta-Asya'dan, Batı Moğolistan ve Güney Sibirya'dan taşıdıkları geleneklerin çok önemli bir kısmını İslamiyet'le birlikte bırakmış yahut en azından onların üzerine İslam mührü vurarak ve neredeyse özünden değiştirerek sürdürmek zorunda kalmıştır. Örneğin eski Türklerde bir dönemler yalnızca oyma mezar kültürü yaşatılırken, daha sonra ahşap mezar kültürünü de benimsemişlerdir. İslam öncesinde özellikle İskit-Sakaların yaşattıkları kurgan mezar tipi dahi diğer toplulukların tamamında yoktu. Eski Türklerde mezar üzerine veya yanına heykel, taşbaba ve balbal dikilmesi, mezar üzerine koçbaşlı mezar taşlarının konulması bugün Türk topluluklarında uygulanmamaktadır. Koçbaşlı mezar taşı geleneği İslamiyet'ten sonra da bir süre devam ettirilmiş, fakat sonraları dinin müdahalesiyle bütünüyle terk edilmiştir. Ölüye kurban sunulması, mezarın içine bu dünyadayken kullandığı eşyaların konulması, at, koyun ve mevta bir kral veya bey ise hizmetkârlarının da öbür dünyada efendilerine hizmet etsin düşüncesiyle aynı mezara gömülmesi İslamiyet'le birlikte tamamıyla terk edilmiştir. Bugün Anadolu'da ve özellikle Tahtacılarda nadiren de olsa hâlâ ölünün yanına kamasının ve dünyadayken kullandığı bazı küçük eşyalarının konulması geleneğinin sürdürülmesi, dinin baskısına rağmen, yer yer sürdürülmektedir. Bu geleneğin izlerini sürdürdüğümüz zaman halkalarda herhangi bir kopukluk olmadan ta Güney Sibirya'ya, Milat öncesine kadar rahatlıkla uzanabiliriz. Benzeri gelenek devamlılıkları konusunda başka milletler de örnek verilebilirse de, değmez. Ama bu gelenek sürekliliği yani süksesyon - kabul etseler de, etmeseler de, - Kürdler için geçerli değildir. Çünkü biraz geriye gitmek istenilince halka birden kopmakta, bu halkanın diğer ucunu aramaya kalktığımız zaman da karşımıza başka halklara ait halkalar duvarı çıkmaktadır. Çünkü en son ataları olduğunu iddia ettikleri Medlerle bugünkü Kürdler arasında 2500 yıllık bir kopukluk vardır.

Benim ne demek istediğimi Kürd teorisyenleri çok iyi anlamışlardır. Çeşitli halkların karışımıyla oluşmuş bir topluluk olmak ayıp ve utanılacak bir şey değildir. Dünyada saf bir ırk, saf bir kan veya topluluk zaten olmadığına göre, tamamıyla değişik halklara ait unsurlardan teşekkül etmenin utanılacak bir yanı olamaz. Çünkü Türkler de dahil bütün halklar, tarihlerinin erken dönemlerinde, etnik oluşum safhasında uç topluluklardı. Ama utanılacak olan şey, bu realiteyi kabul etmeyip, köklerini, kültürünü ve geleneklerini Milat öncesinde bölgede yaşamış ve kendilerinden geriye çok az şey kalmış birden fazla milleti hiçbir inandırıcı delil sunamadan kendine ata kabul edip, çaresiz ve ümitsizce bir o halkın, bir bu halkın tarihî yadigârlarından medet ummaktır.

Kürdologlar ve siyasî Kürdçüler tarafından yazılan Kürd tarihiyle ilgili kitapların hemen tamamında aynen birbirinden kopyalanarak tekrar edilen bölümün çok az olmasının sebebi de budur. Söz gelimi Kürd tarihi diye ele aldığımız beş-altı yüz sayfalık bir kitapta Kürdlerin geçmişiyle ilgili kısım yirmi-otuz sayfayı geçmemekte, daha ziyade son yüz- yüz elli yıllık siyasi tarih üzerinde durulmakta ve ayrıca atalarla ilgili kısımlar bir veya iki paragrafı aşmamaktadır. Buna ikinci kuşak Kürdologların öncülerinden Nikitin ve Minorsky de dahildir. Çünkü yazılacak fazla bir şey yoktur. Yazmak istediğiniz zaman da, eğer palavra atmayacaksanız, loş tarih ovasında topallaya topallaya dolaşırsınız, ama onca yorgunluktan sonra bulduğunuz malzemeler arasında maksadınıza muvafık olan hemen hemen hiçbir şey bulunmadığını görürsünüz. Nitekim Şerefhan Ciziri de buna işaret ederek şöyle der: "Bölgenin ve Kürdlerin tarihi ile ilgili şu anda söylenecek şeyler çok sınırlıdır. Ama buna rağmen bölgenin tarihi ile önemli temel taşlar vardır. Bu temel taşları toplamak ve bunlardan bir yapı inşa etme sürecinde, en önemli rolü, tarihî begeler değil tarihî anlayışlar ve teoriler oynayacaktır."[2] Kürdlerle ilgili yazılan tarih kitaplarında anlatılanların hemen tamamının birbirinin kopyası olmasının yanı sıra, Batıda dahi fazla bilinmeyen

---

2 Şerefhan Ciziri, *Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık*, s. 150.

türedi bilim adamlarına atfedilen mesnetsiz bilgilerden oluşması, ciddi bir tenkit karşısında tutunamama endişe ve korkusundan kaynaklanmaktadır.

Kürd tarihiyle ilgili yerli yabancı pek çok kitap yayınlanmasına rağmen, Kürd sanatıyla ilgili bir tek kitap yayınlanmış olmasının sebebi de budur. Olmayan bir sanatın kitabı yazılamaz. Nergize Tori'nin yaptığı gibi, cahil cesaretiyle Kürd sanatını yazmaya kalkarsanız, muhtemelen aşırı nefret ettiğiniz Türklerin tarihine dair bir tek kitap dahi okumadığınız için, onlara ait sanat yadigârlarını Kürd sanatı olarak takdim eder; Mitannilere ait olduğu ileri sürülen iki dağ keçisi mermer koçbaşı, Kassitlere ait olduğu iddia edilen iki dağ keçisi motifli bronz süs iğnesi, Luristan'da ele geçtiği belirtilen iki dağ keçisinin süsleme olarak kullanıldığı at gemi vs. gibi sanat ve kültür yadigârlarının kökenini Orta Asya'da[3] değil, bu bölgede aramaya kalkar, çıkmaz sokakta dolanır durursunuz. Yine o zaman Cemşid Bender'in Kürd mutfağı adı altında sunduğu yemekleri isim değiştirerek Kürdlere maletmeniz için kendinizi fazla yormanıza da gerek kalmaz. Daha düne kadar Tatar böreği diye bildiğimiz böreğin önündeki Tatar kelimesini çizip üzerine Kürd kelimesi yazarsınız olur biter..

Sanırım kendi kendini aldatmanın dayanılmaz bir cazibesi vardır.

---

3 Çay, *Kürt Dosyası*, s. 211.

VII. TARİH KÜRDLERLE BAŞLAR!

Hadis-i Şerif: *"Allah'ın ilk yarattığı benim nurumdu. Ne Adem, ne toprak, ne su, ne hava...vardı."* – (Hâşâ) Yanlış!

"*Allah'ın ilk yarattığı Kürdlerdi. Ne Adem, ne toprak, ne yeryüzü, ne su, ne hava... vardı*" - Doğru! (Cemşid Bender ve İzady'nin iddialarından çıkan sonuç).

İddia: *Bugün yaşadıkları ülkenin yerli halkı olan Kürdlerin tarihi hakkında hiçbir "başlangıç" yoktur.* (İzady, 62)

Bir İzady incisi. Kürdlerin Irak, İran ve Cibal bölgesi için başlangıç tarihi Türklerden ve o da henüz göçebe dağlılar şeklinde bir-iki yüzyıl eski olabilir; ama tarihî kayıtlar Kürdlerin, Kürd adıyla bugünkü sınırları itibariyle Anadolu topraklarına Türklerden sonra geldiklerini belgelemektedir. Türklerin Anadolu'ya resmi geliş tarihinde, bu ülkede (şimdiki sınırlarını kastediyorum) Rumlar, Ermeniler, Lazlar, Araplar ve Süryanîler vardı, ama asla Kürdler yoktu. Dolayısıyla Kürdler, Anadolu'nun yerli halkı olmadıkları gibi, etnik temas noktalarında oluşmuş uç topluluk olarak da bölgenin otokton halkı değildirler.

İzady, Kürdlerin tarihi hakkında hiçbir "başlangıç" yoktur derken, Adem ve Havva'nın Zagros dağlarına indiklerini, dolayısıyla onların çocukları olan Kürdlerin tarihinin bir başlangıç noktasının tespit edilemeyeceğini mi söylemek istiyor acaba?

Tarihî başlangıç sorunu, pek çok halkın, pek çok ulus devletin de önemli problemlerinden biridir. Bu yüzden pek çok halk,

proto ataları üzerinde kafa patlatmaktan vaz geçmiş ve resmi tarihlerini bir yerden başlatmayı tercih etmişlerdir. Örneğin Rus vakanüvisleri tarihi olayları göz önünde bulundurarak 862 yılını Rus tarihinin başlangıcı kabul ettiler. Fransız kronistleri Chlodwig Meravingue'yi "başlangıç" kabul etmişlerse de, tarihçiler Augustin Thierry'nin teşebbüsüyle Fransız tarihinin başlangıcını Carolus Magnus İmparatorluğu'nun ikiye bölünüş tarihi olan 843'e bağladılar.[1] Çünkü o tarihte imparatorluk Fransa ve Almanya olarak resmen ikiye ayrıldı. Dini ayinlerde okunan dualar Fransa'da Fransızca, Almanya'da Almanca yapılmaya başlandı ve Latince bir kenara atıldı. Ama bu, Almanların ve Fransızların o tarihte gökten düştükleri anlamına gelmez, atalarıyla olan bağlarını da koparmaz.

Türk tarihine bir göz atalım. Masagetler ve Sakaların devletleri yıkıldıktan sonra hemen ortaya Hunların çıktığını görüyoruz. Hunlar ikiye ayrılıp devletleri yıkıldıktan elli yıl kadar sonra da ise Göktürkler daha doğrusu Türk Devleti arz-ı endam etmektedir. Peki kendilerine Türk adını alan bu insanların atalarıyla bağları kesildi mi? Hayır. Çünkü halkalarda kopukluk ve büyük zaman boşlukları olmadı. Türk Devleti'nin kuruluş tarihi 555 yılı olmasına rağmen, Rus tarihçisi Gumilev, 545 yılında Batı Wei imparatoru Wen-ti'nin Türklere bir elçi gönderdiği, ordada herkesin "Şimdi bize büyük devletten elçi geldi; yakında bizim de devletimiz yükselecek" diyerek birbirini tebrik ettiğini anlattıktan sonra devletin kuruluş tarihini 545 yılı olarak göstermeyi tercih etmektedir.[2] Bu tarihi Türk Devleti'nin resmi kuruluş tarihi olarak kabul etmek yanlış sayılmaz. Çünkü daha önce adı Hun veya Hyung-nu olan halk, yalnızca isim değiştirerek Türk kelimesini kullanmaya başlamıştır. Bunu bir noktada işleri iyi gitmeyen bir esnafın, önceki şirketini tasfiye edip aynı adreste yeni isimle başka bir şirket kurmasına benzetebiliriz. Burada şirketin adı değişmekle birlikte, kurucusu aynı kişidir. Aynı şeyi Kürdler için

---

1 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 41.

2 Age., s. 42.

söyleyemeyiz. Çünkü üzerinde karar kıldıkları en son atalarının M. Ö. 549'da tarih sahnesinden çekilmesinden M. S. 650'lerde göçebe, dağlı anlamında küçük Kürd kabilelerinden bahsedilmeye başlanmasına kadar yaklaşık bin yıllık bir boşluk vardır ki, baba ile oğul arasında bu kadar büyük tarih boşluğunun olması mantıken mümkün değildir.

Ancak, bağımsız, bayrağı, coğrafi sınırları olan devletler kuramamış etnik öbeklerin tarihi başlangıcına tarihçiler pek sıcak bakmazlar. Afrika'da da irili ufaklı pek çok klan vardır; etnologlar onları incelerler ama tarihlerinin başlangıç noktasını önemsemezler.

Bir halkın veya etnik topluluğun tarihi başlangıcının tespiti için bazı nirengi noktalarının bulunması lazım-ı mutlak şartlardandır.

a) Yeknesak dilin varlığını kanıtlayan yazılı belgeler (kitabeler, edebi parçalar vs.);

b) Türeyiş efsaneleri;

c) Atalarla ilgili hafızalardan silinmeyen yazılı ve sözlü gelenekler, destanlar vs;

d) Maddi ve manevî kültür yadigârları (o etnik topluluğa özgü günlük kullanım araçları, bunların nev-i şahsına münhasır şekilleri; sanat eserleri; dini sübje ve objeler (tapınaklar, tapınak mimarisi, dini âyin şekilleri, o halka özgü mezar ve defin şekilleri vs.);

e) Belli bir coğrafya üzerinde kurulu; milli sınırları, bayrağı, ordusu, parası, kanunnameleri olan devlet;

f) Kendilerinden yazılı bir şey kalmamışsa bile, komşu halkların kitabelerinde, tarih kitaplarında o halkın etnik adından ve devletinden bahseden satırlar.

Eğer bir etnik topluluk bu şartları haiz değilse, onun resmi bir tarih başlangıcı olamaz veya ancak bunlardan önemli bir kısmının ortaya çıkmaya başladığı tarih onun başlangıcı kabul edilir. Kürdler, bu şartlar arasında özellikle bağımsız devlete sahip

olma unsurunu haiz değillerdir, ama diğer şartlardan yerine getirilmiş olanların da tarihleri çok derinlere dalmamaktadır. Örneğin Şerefname'nin yazılış tarihi dahi XVI. Yüzyıldır.

Bu şartları haiz olmayan etnik topluluklar, başka devletlerin sınırları dahilinde, daha önce izah ettiğimiz etnogenez terminolojisine uygun olarak ya simbiyoz, ya kimera, ya da izolattırlar. Örneğin Batılıların - sırf dilleri dönmediği için - Tüarek dedikleri Tavarıklar bu şartları haiz olamadıkları için tarihlerinin başlangıç noktası ve ilk ana vatanlarının neresi olduğu dahi tespit edilememektedir. Bugün kısmen Libya'nın çöllük kısmında, ama daha ziyade Büyük Sahra'da yaşayan Tavarıkların Berberîlerden inme olduğu belirtilmektedir. Fakat Mesudî Berberîlerin ana vatanlarının Irak olduğunu kaydetmektedir. Muhtemelen Nabatlarla bir akrabalıkları vardı.

Burada bir halkın atalarının isminden farklı bir isimle tarih sahnesine çıkıp devlet kurmasının, atalarıyla bağlantısını kesmediği görüşümüzden hareketle, aynı şeyin Kürdler için de geçerli olması lazım geldiğini ileri sürülerek kendi kendimizle ters düştüğümüz söylenebilir. Görüşümüzü değiştirmiyoruz; doğrudur, atalarla torunların ilişkisi kesilmez, ama aradaki halkalarda kopukluk olmaması ve boşluğun çok uzun olmaması gerekir. Kürd adının ilk duyulmaya başladığı dönemden itibaren bin, Kürd teorisyenlerin iddialarını ortaya atmaya başlamaları itibariyle 2500 yıldan fazla bir zaman diliminden sonra, atalarla bağlantı iddiası eşyanın tabiatına aykırıdır. Ama Kürd teorisyenler "ben doldurur ben içerim; ben böyle kabul etmek ve inanmak istiyorum" diyerek işin içinden çıkmak istiyorlarsa, o başka..

"Bugün yaşadıkları ülke" ifadesiyle kastedilen coğrafya neresidir? Bu tanımlamaya Türkiye'nin "Misak-ı Milli" ile belirlenen sınırları dahil edilmek isteniyorsa, bu, tarihi gerçeklerle kesinlikle örtüşmeyen bir iddiadır. Çünkü Kürd adının göçebe, dağlı anlamında kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren, bu etnik öbekten bahseden Arap ve Pers coğrafyacılarından hiç kimse, onları şimdiki Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde göstermemekte;

aksine Anadolu'ya kısmen Selçuklularla birlikte veya onları takip ederek geldiklerini ortaya koymaktadır. Hatta Kürdolojinin ikinci kuşak kalemşorlarından ve ömrünü bu işe adamış Kürdologlardan Viladimir Minorsky dahi bu gerçeği kabullenmektedir.

Gerçi Kürd gençliği, haklı bir tepki olarak "siz bu ülkede kiracısınız" sözlerinden aşırı şekilde rahatsız olup, "biz bu toprakların aslî sakinleriyiz; sizler gelip bizim topraklarımızı istila ettiniz" diyorlarsa da, tarihi hakikat bu değildir. Onlarınki, yalnızca tarih bilmemekten kaynaklanan bir hissi feryattan ibaret sözlerdir.

Kürdlerle ilgili ilk bilgiyi veren Taberî, Mesudî ve İstahrî'dir. Ebu'l Farac, Makdisî, el-Kerhî, Yakut Hamevî, İbn el-Esîr vd. daha sonraki kuşaktır.

Önce Mesudî'den başlayalım. Bu yazarın tarafımızdan Türkçe'ye aktarılan eserin Kürdlerle ilgisi kısmında, onların yaşadıkları coğrafya hakkında şöyle denilmektedir: "Kürdlerin bir kolu Kûfe ve Basra'da yani Dînever ve Hemedan'daki Mahey bölgesindeki Şuhcanlardır. Onlar Rabia b. Nizâr b. Maad'ın soyundan olduklarını inkâr etmezler. Macurdanlar ise Azerbaycan'ın Kenkever nahiyesindendirler. Hazbani, Şurat, Cibâl ülkesinde yaşayan Şadencan, Lurri, Madencan, Mezdanekan, Barisan, Celali, Cabarki, Cavani, Müstekan, Şam bölgesindeki Debabil ve diğer aşiretler, en önde gelen kollarıdır ve Mudar b. Nizâr'ın soyundandırlar. Curkanlar Hıristiyandır. Musıl ve Cudi[3] dağı civarında yaşarlar."[4]

Diğer yandan İstahrî ve Mukaddesî'nin Kürdlerin yaşadıkları köy ve şehirleri, bölgeleri sayarken verdikleri Fars, Kirman, Sicistan, Horasan, Isfahan, Hemedan, Şehrizor, Derabad, Şamgan, Azerbaycan, Ermenistan, Er-Ran, Baylakan vs. gibi yerleşim birimlerinin[5] hiçbiri Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde de-

---

3 Buradaki Cudi dağını Ermenilerin Ararat dedikleri Ağrı dağıyla karıştırmamak gerekir.

4 Mesudî, *Murûc*, 192-193.

5 Minorsky, *Les Origines des Kurdes*. Türkçe çevirisi, s. 20; İstahrî, *Mesâlik el-Memâlik*, de Goeje neşri, Lugduni-Batavorum, 1927, s. 87, 99, 103, 114, 115, 135, 200; Mukaddesî, *Ahsen et-takasim*, Beyrut, 2003, s. 316, 339, 360, 376.

ğildir. Hatta İstahrî, eserinin daha önceki sayfalarında açıkça Kürdlerden ve Kürd yerleşim bölgelerinden bahsetmesine rağmen, 191. sayfada "Azerbaycan, Ermenistan ve er-Ran'daki halkın dili Farsça ve Arapçadır" demektedir.[6] Buna karşılık Mukaddesî, Ermenistan'da Ermenice konuşulduğunu kaydetmektedir. Kürdlerden Hakkari'de yalnızca 980 yılında bir isyan dolayısıyla söz edilmektedir; ama bunun dışında Diyarbakır ve diğer bazı şehirlere sokulmaları Selçuklulardan kısa süre öncedir. Keza Kürdlerin doğu Anadolu'nun Irak ve İran sınırlarına yakın bazı şehirlerdeki (Hakkari, Başnavi ve Zozan) isyanları da XII. Yüzyılın başlarında ve Sultan Sencer zamanındadır.

İddia. *Evcilleştirilen ilk keçi, koyun, köpek ve domuzların kalıntıları Kürdistan'daki üç önemli arkeolojik bölgede bulunmuştur.* (İzady, 64)

Her ne işe her şeyin ilki tarihte bu bölgede yaşamış ve güya Kürdlerin ataları olan halklara ve onların yaşadıkları topraklara atfedilerek, Kürd gençlerinin gururu okşanmaya çalışılmaktadır; ama aynı gençlere Kürd adının dağlı ve çoban anlamında tarihte ilk görülmeye başladığı M. S. 650'lerden bu yana Kürdlerin bölgeye bir tek çivi çakmadıkları anlatılmamaktadır. Tarihleri neredeyse Adem ile Havva'nın tarihiyle denk düşen dünyanın bu en kadim halkının (!) ekonomik ve kültürel yönden ne kadar geride olduklarını, âdeta câhiliye dönemini yaşadıklarını üzülerek belirtmek isterim. Gerçi bazı Kürdologlar bunun sebebinin Arap, Pers ve Türklerin boyundurukları olduğunu ileri sürerlerse de, gerçek onların iddia ettikleri gibi değildir. Aynı şeyi ırkçı Araplar da ileri sürdüler ve geri kalmışlıklarının sebebini Türk hakimiyetine hamlettiler. Halbuki Türklerden yaklaşık 100 yıldır bağımsız olmalarına ve yalnızca petrol zengini altı Körfez ülkesinin 23 yıldaki milli geliri 6 trilyon doları aşmasına rağmen, geldikleri nokta ortadadır.

6 İstahrî, *Mesâlik el-Memâlik*, s. 191.

Neyse, biz konumuza dönelim. Şimdi İzady'ye sormak gerekir: Evcilleştirilen ilk keçi, koyun, köpek ve domuzların bu evcilleştirilme sürecinde – ki 14-16 bin yıllık bir tarihten bahsedilmektedir, - Kürd diye bir halk, Kürdistan diye bir coğrafya veya ülke mi vardı ki, buradan bir övünme payı çıkarılmaya çalışılmaktadır? Sözü edilen bu hayvanlar gerçekten 14 bin yıl önce o bölgede evcilleştirilmiş olabilir; iyi de bunun Kürdlerle ne ilgisi var? Hem bu evcilleştirme işinin tarihte ilk defa orada gerçekleştiği iddiası ne kadar gerçekçidir? Asya tarihini, Avustralya, Amerika yerlilerin tarihi incelendi mi ki, Kürdlerle hiç ilgisi olmadığı halde, fi tarihinde olmuş bir olaydan övünme payı çıkarılmaktadır? Mayaların tarihleri 15-16 bin yıl öncesine gider. Onlar da hayvanları ehlileştirmişlerdi. Yoksa Amerika'dan kalkıp ta Zagros dağlarına gelmiş ve bu hayvanların nasıl evcilleştirileceğini Kürdlerin hayali atalarından mı sormuşlardı?

Çin'deki Pekin insanının tarihinin altın devri M. Ö. 500 000 yılına tarihlenmektedir. Herhalde bu insanlar da domuz, koyun ve keçiyi biliyorlardı ve muhtemelen evcilleştirmişlerdi. Asya'da Ordos bölgesindeki 50 bin yıl öncesine ait taş aletler ve hayvan kemikleri bulunmuştur.[7] Demek ki, hayatın başlangıcı olarak senin hayali coğrafyan ve hayali atalarından daha önce olan yerler ve halklar da varmış.

Arpayı anladık da...

İddia: *İran'daki Güney Kürdistan'da bulunan antik Godin tümseğinde kazı yapan arkeologlar yakın bir zamanda üzüm şarabı ve arpa mayasının varlığı hakkında en eski fiziksel kanıtları buldu. Üzümün ve arpanın anavatanlarının Zagros-Toros dağları olduğu, bunların ilk oralarda ıslah edildikleri; kaldı ki, üzümün Irak'daki Güney Mezopotamya ovalarının bataklık ve tuzlu topraklarında hiçbir şekilde yetişemeyeceği gibi olguları göz ardı eden söz konusu kazıdaki arkeologlar, Kürd dağlarının yerli kültürünü es geçerek bu*

---

7 Eberhard Dr. Wolfram, *Çin Tarihi*, s. 13.

her iki ürünün keşfini doğrudan Güney Irak'taki Sümerlere atfettiler. Godin'de, askeri sapanlar için kullanılan toplara benzeyen cisimlerle dolu olan bir odada bira fıçıları da bulunmuştu. (İzady, 58)

Sayın İzady'den duymaya alışık olduğumuz "... en eski" masallarından biri daha. Siyasî Kürdçülerin beyinleri "Zagros dağları ve Kürdistan"a şartlandığı için, hemen her şeyin anavatanı olarak bu toprakları göstermekten galiba kendilerine bir övünme payı çıkarmak istiyorlar. Bu satırların yazarı pek çok halktan insanlarla konuşmuş, birçok ülke gezmiştir, ama hiçbir halkın, filan meyvenin ve bitkinin anavatanı bizim ülkemizdir gibi saçma bir iddia ile ortaya atıldığına şahit olmamıştır. Arpanın ve üzümün anavatanı Zagros dağları olsa ne olur, olmasa ne olur? Diyelim ki, bu iki meyve ve bitkinin anavatanı Zagros dağlarıdır. Öncelikle bunun Kürdlerle ne ilgisi var? Kürdlerden önce o dağlardan kaç millet, kaç halk, kaç kabile gelip geçmiştir, bunu kimse kestiremez. Diğer yandan bitki ve tohumlarda anavatan diye bir şey olmaz; yalnızca sözü edilen meyve veya bitkinin bazı türlerinin anavatanı olabilir. Örneğin *Tempranillo* denilen bir üzüm türü var. Geleceğin üzümü denilmektedir ve anavatanı olarak da İspanya gösterilmektedir. Kimine göre de üzümün anavatanı Orta Asya'dır, ama asmalar bugün dünyanın her yerine yayılmıştır.[8] *Superior Seedles* denilen bir üzüm türünün anavatanı Şili'dir.[9] *Acai* adı verilen üzüm türünün anavatanı Güney Amerika'dır.[10] Hatta internete girip de "üzümün anavatanı" yazdığınız zaman 400'ye yakın türü bulunan üzümün her biri veya birkaç türü için gerek Türkiye'de bazı şehirler ve gerekse dünyada bazı ülkeler gösterildiğini görürsünüz. Belki de Allah insanların bazı şeyleri tekellerine almasını önlemek için sebze, meyve ve tohumların çok değişik türlerini farklı farklı bölgelere serpiştirmiş. Örneğin çekirdeksiz siyah üzüm Türkiye'de yoktur ve "sâyegi" adı verilen bu üzüm türü Özbekistan'da dahi az miktarda yetiştirilmektedir

---

8 fruechteadam.com

9 haberdenizi.com

10 e-mega.com.tr

ve muhtemelen de anavatanı orasıdır. Babür'ün hatıralarını okuyanlar bilirler. Babür Hindistan'ı fethettiğinde orada üzüm olmadığını hayretle görür ve bir iki adamını göndererek Fergana'dan asmalar getirtip sarayının bahçesine diktirir. Aynı şeyler arpa için de geçerlidir. Kimilerine göre anavatanı Anadolu, İran, kimine göre Kafkasya, kimine göre Orta Asya'dır. Doğrudur, Türkiye birçok bitki türünün anavatanı durumundadır, ama bütün bitki ve meyvelerin değil. Örneğin buğdayın 24, arpanın 8, çavdarın 4, yulafın 6 yabani akrabası Türkiye'de bulunmaktadır.[11] Cemşid Bender'e kalırsa at ilk önce Kürdistan'da ehlileştirilmiş, sonra oradan dünyaya yayılmıştır. Halbuki Barthold şöyle der: "Atın anavatanı da Orta Asya'dır. Mısır'ın ilk 14 hanedanına ait resimlerde at resmine rastlanmaz. Aksine III. Binyılda vaki Heksos istilasından sonra at Mısır'da görülmektedir.."[12] Bu iki iddiaya göre daha önceki tarihlere hiçbir yerde ata veya at iskeletlerine rastlanmaması gerekirdi. Halbuki 1977'de Guatemala'da yapılan bir kazıda başka şeylerin yanı sıra bir veya iki atın kemikleri ortaya çıkarıldı; yapılan karbonlama sonucunda da bunların M. Ö. 9. Binyıla ait olduğu ortaya çıktı.[13] 1971'de Doğu Türkistan'daki Könçi nehri civarında ortaya çıkarılan bir mezarda bir kadınla bir çocuğun iskeletleri bulundu. Çocuğun iskeletinin yanındaki kamış sepette buğday taneleri vardı ve bu iskeletlerin 8 bin yıl öncesine ait oldukları tespit edildi.[14]

Bir diğer husus da İzady'nin Mezopotamya'nın beş-altı bin yıl önceki arazi yapısının şimdiki gibi olduğu fikrine nereden kapıldığıdır? Irak'ın bazı bölgeleri yer yer bataklık, bazı yerleri çölümsü ve tuzlu topraklarla kaplıdır diye, bundan beş-altı bin yıl önce de öyle olduğu anlamı çıkmaz. Öyle olsaydı Sümerler, dünyada yerleşilebilecek o kadar boş toprak varken, neden gelip bataklık ve tuzlu topraklarla bezeli bir ülkeyi seçsinler ki?

11 agaclar.net

12 Barthold, *İstoriko-geografiçeskiy obzor İrana*, Soç., 7/38; Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu*, s. 98-99.

13 Michael D. Coe, *Mayalar*, s. 42-43.

14 Turgun Almas, *Uygurlar*, s. 19.

Biranın ilk önce Kürdistan denilen coğrafyada keşfedildiği iddiasına gelince, bu da diğerleri gibi uçuk iddialardan biridir. Sümerlerin yaptıkları biranın tarihi M. Ö. 4. Binyıla kadar gitmektedir, ama Amazonlarda birayı ondan çok daha önce keşfettikleri, Colomb'un Amerika'yı keşfi sırasında yerli halkın birayı tanıdığı ortaya çıkmıştır. Tuzun ilk önce Kürdlerin ataları tarafından keşfedildiği iddiası neyse, birayla ilgili iddia da odur. Ayrıca Godin tepesinde kazı yapan arkeologların Kürdlere ve hayali atalarına bir düşmanlıkları olduğunu sanmam. Yani bu arkeologlar, biranın keşfini Sümerlere atfedip, Kürdlerin atalarını görmezden gelmeseler ve birayı Kürdlerin atalarının icat ettiklerini itiraf etselerdi, şimdi dünyada bira içenler "Allah bu Kürdlerin atalarından razı olsun" mu diyeceklerdi? Kürd teorisyenlere şaşmamak mümkün değil. Her millet büyük icatların ataları tarafından bulunduğuyla övünürken, Kürdologların peşine takıldıkları şeylere bir bakın: Bira, tuz, at, arpa vs..

Gelelim ilk sapanlı savaşçıların Zagros dağlarında yaşayan Kürdlerin ataları oldukları iddiasına. Sayın İzady'ye sormak gerekir: Nerden biliyorsun, nasıl bu kadar emin olabiliyorsun ve binlerce yıl önce onlarla birlikte mi yaşıyordun? Halbuki sapanın genellikle dağlık bölgelerde yaşayan insanlar tarafından kullanıldığı, dağın atlı savaşçıların dolaşmasına elverişli olmaması sebebiyle piyade sapancıların böyle dağlık ve engebeli arazilerde daha uygun olduğu tarihen bilinen bir vakıadır. Tüm tarih kitaplarında Tibetlilerin eskiden beri sapanı hem savaş hem de av silahı olarak kullandıkları belirtilmektedir. Ayrıca Karadağlılar da eskiden savaşlarda sapan kullanıyorlardı. Diğer yandan Paul Campbell'in kaydettiğine göre İnkalar sapan kullanıyorlardı. Eski Romalı tarihçiler Balear adalarında yaşayanların sapanlarla savaştıklarını belirtmektedirler. Acaba Amerika'daki İnkaların ataları Zagros dağlarından mı gitmişlerdi?

VIII. ACEM SAHABE OLUR DA KÜRD SAHABE OLMAZ MI?

İddia: *Hz. Peygamber'in ashabından Câbân bir Kürd'tü.*

Acem yani Pers asıllı sahabelerin başında en çok bildiğimiz kişi Selman-ı Farisî'dir ve Pers asıllı olduğu tartışmasız kabul edilir. Acemlerden bir sahabe yani Peygamber (sav)la arkadaşlık etmiş, onunla birlikte bulunmuş bir kişi çıkar da, kendi ifadeleriyle Acemlerden daha eski bir halk olan Kürdlerin bu konuda onlardan geride kalması düşünülebilir mi?

Tabii ki düşünülemez. Makedonyalı İskender, meşhur Bermekîler, Nadir Şah, Salahaddin Eyyubî, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ebussuud Efendi, Abdulkadir Geylanî vs.. gibi yüzlerce çok önemli şahsiyetler yetiştiren Kürd halkından bir sahabenin çıkması kadar tabii ne olabilir ki?

Bu pervasız yalanı ortaya atan ve kendine göre deliller ileri süren kişi de, akl-ı evvellerden İzady'nin hemşehrisi Dr. Ahmed Halil. Onun *Gilgamish, Center for Kurdish Studies and Research* adlı sitesinde konuyla ilgili olarak yayınladığı makale Türkçe ve Arapça tüm Kürd sitelerinde noktasına virgülüne dokunulmadan ve doğru olup olmadığı tahkik edilmeden aynen konularak tekrar edilmiş. Kürd teorisyenlerin ve siyasî Kürdçülerin zaten en büyük zaaf ve eksikleri de, hoşlarına giden, gururlarını ve hislerini okşayan bir şey yazıldığı zaman, hiçbir tahkike gerek duymadan alıp kullanmaları; kendi iddialarını yalanlayanlara ise "red ve inkârcı" damgası vurmalarıdır.

Peki, gerçekten bir Kürd sahabe var mıdır ve varsa bundan rahatsız olur muyum? Öncelikle Peygamber döneminde yaşamak ve onunla arkadaş olmak, onun çevresinde bulunmak ne Arab'ın, ne de Acem'in tekelindedir. Eğer gerçekten bir Kürd, Peygamber döneminde yaşamış ve onunla arkadaşlık etmiş, ondan hadis nakletmişse, bu beni asla rahatsız etmez.

"Esasen, şu ana kadar Kürdlerle Araplar arasında İslam öncesinde veya İslam'ın zuhuru sırasında ilişkiler olduğuna dair herhangi bir tarihi belgeye sahip değiliz, - diye başlıyor Ahmed Halil makalesine. – Ama Peygamber Muhammed (as)ın ashabı arasında Câbân adlı bir Kürd sahabenin varlığı, iki halk arasında İslam'dan kısa süre önce ilişkiler olduğunun güçlü bir delilidir..."

Aynı cümle içinde kendi kendisiyle ters düşen bir yazar.

Makalede anlatıldığına göre sahabe Câbân hakkında biyografi kitaplarında bir iki satırlık kısa bir bilginin dışında malumat yokmuş; ama sahabeyi takip eden ve "tâbi" denilen kuşak arasında onun oğlu Meymûn hakkında pek çok bilgi varmış. Hadis râvileriyle ilgili kitaplarda bu *Meymûn el-Kürdî* hakkında verilen bilgilerden Câbân'ın kimliğini tespit etmek mümkünmüş. Bir kere yazarın ismini verdiği "Mizan el-itidâl fî nakd'ir-rical" adlı eserde Meymûn'un isminden sonra Kürdî kelimesi falan yazılı değil. Câbân'ın isminden sonra el-Kurdî kelimesi yok. Bunlar yazar tarafından ilave edilmiş ve muhtemelen nasıl olsa kimse o kitapları açıp "el-Kurdî" ifadesinin olup olmadığına bakmaz düşüncesiyle konulmuş. Çünkü "Esed el-Gâbe fî ma'rifet es-sahâbe"[1] adlı eserde de sadece "Ebû Meymûn, adı Câbân'dır" (ابو ميمون يقال اسمه جابان) denilmekte, fakat el-kurdî kelimesi yer almamaktadır. Câbân'dan nakledilen bir hadis Ahmed b. Hanbel'in "Müsned"inde de yer almaktadır. Hadisin rivayet zincirinde orijinal metinde "Bize Yezid bahsetti, Deylem bahsetti ve Meymûn, Ebû Osman'ın Ömer'den Hz. Peygamber'in ..... buyurduğunu duyduğunu nakletti" denilmekte, ama makalenin yazarı yine el-Kurdî kelimesini kendi kafasına göre bir hadis metnine rahatlıkla girdirebilmektedir.

---

1 İbnü'l Esîr, *Esed el-gâbe fi ma'rifet es-sahabe*, M. İbrahim el-Benna, M. Ahmed Aşûr ve M. Abdulvehhab Fayed tahkiki, Kahire, 1970.

İbn Hacer el-Askalanî'nin meşhur "El-İsâbe fî temyîz es-sahâbe"[2] adlı eserinde aynen şöyle denilmektedir: "Câbân, Meymûn'un babasıdır. İbni Mende, İbni Haşim'in efendisi Ebû Said vasıtasıyla Ebû Halid'den rivayet etmiştir: Meymûn bin Câbân es-Sardî, babasının Peygamber'den şu sözü duyduğunu nakletmiştir..."

Buradaki *es-Sardî* Sard'lı yani Sard isimli bir yerden, köyden veya kasabadan olan kişi demektir. Yazar, Yakut Hamevî'nin "Mûcem"inde, es-Sem'anî'nin "El-Ensâb" adlı eserinde ve başka kaynaklarda "Sard" (صرد) kelimesinin geçmediğini,[3] ama Mûcem'de *Serderûz* kelimesinin bulunduğunu ve sözcüğün Hemedan'a bağlı bir köy olduğunun belirtildiğini; dolayısıyla "Sardî" kelimesinin Serderuz'lu anlamındaki Serdî (سردي) nin Arapçadaki bozulmuş şekli olduğunu ve Arapçada buna benzer pek çok örnek bulunduğunu ileri sürmekte; Hemedan'ın Kürd yurtlarından Cibal'da yer aldığını ve aynı şehrin Kürdlerin ataları Medlerin eski başkenti Ekbatana'nın diğer adı olduğunu kaydetmektedir. Hemen arkasından da "Kaynaklar oğlu Meymûn'un Kürdlüğüne şahitlik ettiğine göre babasının başka bir halktan olması mümkün değildir" demekte ve akıllara durgunluk verecek bir iddiada bulunmaktadır: "... bu yüzden ona Selman-ı Farisî veya Bilal-ı Habeşî'de olduğu gibi İranlı Meymûn (Meymûn el-Farisî) değil, *Meymûn el-Kurdî* dediler!" Halbuki isim el-İsâbe adlı eserde "*Meymun* bin Câbân *es-Sardî*" idi. Yani ona Meymûn el-Kurdî diyen makale yazarının kendisidir.

Yazarın iddiasına göre, Mûcem el-Buldan'da Sard kelimesi bulunmadığı ve sözcüğün aslının Serdî olması gerektiği ve bu da Hemedan'da Serderuz adlı bir köy olduğu için, bu sahabe Kürd idi. Tabii Hemedan'da ne kadar insan yaşamışsa hepsini Kürd kabul etmek şartıyla..

---

2 İnbü Hacer el-Askalânî, *El-İsâbe*, Kahire, 1970-72.

3 İyice incelenmeden alelacele söylenmiş bir yalan. Bir yer adının Yakut'un sözlüğünde geçmemesi, onun olmadığı anlamına gelmez. Çünkü Yakut'un eseri coğrafya konusunda tek kaynak değildir. Halbuki aynı yazar Ravzu'l-Mi'târ'a bakmış olsaydı, bu eserin 176 ve 287. sayfalarında iki defa Sard-ı Kirman kelimesinin geçtiğini, böyle kelimenin iddia ettiği gibi "Serd"din bozulmuş şekli değil, ya doğrudan Kirman'daki Sard veya Mekke yakınındaki Sard olduğunu anlardı.

Eğer herhangi bir isimden sonra "el-Kurdî" kelimesi ilave etmekle o kişi Kürd oluveriyorsa, mesele yok.

Bir kere hadis tarihinde birden fazla Câbân ve Câbân oğlu vardır. Örneğin İbni Câbân (Hakan) el-Esedî; Abdullah b. Hilal b. Câbân el-Kûfî el-Esedî.

Cabân'ın künyesi *Ebû Meymûn* yani Meymûn'un babası'dır. Araplarda eskiden beri erkek ve kadına ilk çocuklarının ismiyle bir künye verilir (örneğin Ebû Zehra (Zehra'nın babası); Ümmü Seleme (Seleme'nin anası)) ve ondan sonra kendi öz isimleri pek kullanılmazdı. Esed el-gâbe adlı eserde *Meymûn b. Câbân el-Basrî* yani Basralı Câbân oğlu Meymûn şeklinde geçen isimden Meymûn'un Basralı olduğu anlaşılıyor. İbn Hacer el-Askalanî'nin eserinde Meymûn'u Sard'lı göstermesi onun Basralı olmasını engellemez. Bu iki farklı ifadeden Meymûn'un bir zamanlar Sard'da yaşadığı veya Sard asıllı iken Basra'ya yerleştiği yahut aksi sonucu çıkarılabilir. Bunlardan başka Sâsâniler devrinde Hz. Ömer'in ordusuna karşı savaşan Câbân isimli bir Pers komutanın adı da tarih kitaplarında geçmektedir. Kayıtlara göre bu Câbân savaşta yenilmiş ve Araplar tarafından esir alınmıştır.

Gelelim şimdi yazarın "Sard" kelimesinin Mûcem'de geçmediği iddiasından yola çıkarak Câbân'ı Kürd yapması olayına. Doğrudur; Sard kelimesi Mûcem'de yoktur, ama ondan hemen sonra "*Surayd*" (صريد) kelimesi geçmekte ve şu izahat verilmektedir: *Surayd*: Sard'ın tasgirîdir (yani Sardcık demektir). *Burd* da denilir. Rahrahan yakınlarında bir yer adıdır.[4] *Burd* kelimesi için ise şu izahat verilmektedir: Diyar-ı Temîm'de yani Temîm oğulları topraklarında ot bitmez, kupkuru, çöllük bir yerin adı.[5] Sonra Rahrahan kelimesine baktığımızda şu cümleyi buluyoruz: *Rahrahan*: Arafat dağının arkasında, Ukaz yakınlarında bir dağın adı.[6] *Serd* kelimesiyle ilgili olarak ise, Mûcem'deki dipnotta el-Bekrî'den alı-

4 Yakut, *Mûcem*, 3/457.
5 Yakut, *Mûcem*, 1/448.
6 Yakut, *Mûcem*, 3/41.

narak şöyle denilmektedir: Ezd topraklarında bir yer adı; Selâmân oğullarının yurdunda bir dağın adı.

Sonuç olarak Mûcem'de doğrudan Sard adı yoksa da, onun ism-i tasgiri olan Surayd veya diğer adıyla Burd kelimesi vardır ve Sard yerine kullanılmaktadır. Demek ki Sard'ın diğer adı Burd ve Surayyd'dı. Surayd'ın Rahrahan yakınlarında, Rahrahan'ın da Arafat'ın arkasında ve Ukaz yakınlarında bir dağın adı olması, makale yazarının ve onun yazdıklarını hiçbir araştırmaya gerek görmeden aynen iktibas edenlerin yalancılıklarını ve hadis kitaplarındaki metinleri dahi tahrif edecek kadar cahil cesaretine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Yazdıklarından anladığım kadarıyla Arapçası kusursuz olan bu Iraklı Kürd'ün "Mûcem"de "Surayd" kelimesini görmemiş olması pek mantıklı gözükmüyor. Ama serde konuyu çarpıtıp Kürdlere övünme payesi çıkarmak olduğu için, kasıtlı olarak görmezden gelmiş.

Kaldı ki, Yakut'un meşhur "Mûcem"inde bir etnonimin geçmesi, onun olmadığı anlamına gelmez ve üstelik Yakut'ta pek çok yer adına hiç rastlanmaz. Gerçek bir bilim adamı, bir konuyla ilgili kesin bir hükme varmak için, o konuyla bağlantılı tüm literatürü taramak zorundadır. Yalnızca elinin altındaki bir kaynakta bulunmadı diye bir etnonimin tahrif edilmiş kelime olduğunu söyleyerek olayı Kürdlerin lehine yorumlamaya çalışmak ancak yobazlık olur. Eğer Dr. Halil, El-Himyerî'nin Er-Ravzu'l-Mi'târ adlı meşhur coğrafya sözlüğüne baksaydı, Kirman yakınlarında "Sard" adında bir köyün bulunduğunu görürdü.[7]

Demek ki, Kürd sahabe olarak yutturulmak istenen Câbân, aslen Mekke'ye yakın bir yerden, muhtemelen Temîm oğullarındandır veya Kirman yakınlarındaki bir köyden kendi halinde bir sahabedir ve Kürd değildir. Kaldı ki Câbân adına Yemenlilerde de rastlanır.

---

7 El-Himyerî, *Er-Ravzu'l Mi'târ*, s. 176, 287.

IX. HATTİLER/HİTİTLER KİMİN ATASI?

Önce bir halkın adını doğru tespit etmek gerekir. Hatti mi, Hitit mi? Hatti başka, Hitit başka bir halk mı? Yahut birisi ata, diğeri torun mu?

Tarihçilikte yanlış veya farklı okumalar sebebiyle adları tarih kitaplarına bilerek yahut genellikle bilmeyerek yanlış geçen halklar, kabileler, krallar ve önemli şahıslar vardır. Örneğin Babür'ün teyze oğlu Mirza Haydar Duglat'ın meşhur Tarih-i Reşidi adlı eserini İngilizceye çeviren Denison Ross, Zafernâme'den yapılan bir alıntıda geçen *sekiz yıgaç* kelimesini bir kabile adı gibi algılamıştır. Halbuki burada geçen yıgaç kelimesi eskiden Orta Asya'da 1040 metreye tekabül eden bir uzunluk ölçüsüdür. Bir diğer örnek Kitab el-Uyûn'da Halife Mûtasım'ın bir gün ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında Türk muhafızlardan birinin imdadına yetiştiği ve Farsça olarak "Yâ mevlâye! Mera şinâs?" yani "Efendim, beni tanıdın mı?" dediği ve o günden sonra Mutasım'ın o Türk'ü Aşinas diye çağırdığı anlatılır. Halbuki Aşina veya Aşinas Türklerde sadece kabile adı değil, aynı zamanda şahıs ismi olarak da kullanılıyordu.[1] Arap yazar bu kelimeyi duymadığı için kendine göre bir yakıştırma yapıp, hayali bir diyalog uydurmuş ve "Men Aşina!" sözcüğünü "Mera şinas?" şekline sokmuş. Daha bunun gibi onlarca örnek bulunabilir. İşte Hitit adı da bu örnekler arasındadır.

Avrupalılar bu kavme "Hitit" adını verdiler. Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'a göre bunun sebebi de Tevrat'ın İbranice nüshalarında bu halka verilen "Hittim" veya "Khetim" sözcüğünden

1 Edouard Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, s. 390-391, dn. 44.

alınmış olmasıdır. Halbuki Asur kitabelerinde ve Boğazköy'de bulunan kendilerine ait tabletlerde bunlar "Hatti" adıyla geçmektedir.[2] Dyakonoff, Heta'nın Tevrat'a dayalı klasik okumalardan olduğunu, Hatti kelimesinin ise Akkadca yazılmış tabletlerde geçtiğini belirtmektedir.[3] Günaltay'ın bu haklı tespiti, Prof. Bilge Umar tarafından da teyit edilmiştir. Umar şöyle diyor: "Tevrat, batı dillerine çevrilirken, Almancaya çeviriyi yapan Martin Luther, Ht ile gösterilmiş sözcüğü Hethitler diye; İngilizce ve Fransızcaya çevirenler Hititler diye okuyup aldılar. Çünkü o sırada, hatta 19. yüzyıla kadar bu halk üzerine hiçbir şey bilinmiyordu.. Tevrat çevirilerinde bu çelişkili uydurmacılıkların yapılmasına şaşmamak gerekir. Gerçekten Tevrat'ın Türkçe çevirisinde de aynı uydurmacılığın değişik biçimleri bulunuyor ve aynı halk, bazen Hitler diye, bazen de Het'ler, Het oğulları, Hittî'ler diye anılıyor... 19. Yüzyılda ve 20. yüzyılın başında Türkiye aydınları arasında en yaygın yabancı dil Fransızca olduğundan, o uydurma adlar içinde, Fransızların kullandığı ad, onların söyleyiş biçimiyle Hititler diye Türkçeye geçti."[4] Halbuki Araplar dahi eserlerinde bu yanılgıya düşmemiş ve onlardan "Hassi" (هثي)[5] diye bahsetmişlerdir. Ekrem Akurgal ise, daha önce bu hataya düştüğü için, tükürdüğünü yalamamak adına, Hattileri proto-Hititler diye takdim etmeyi, bir noktada zahiri kurtarmayı tercih etmiştir.[6] Bu halkın adının Türkiye'de belli bir çevre tarafından "Eti" olarak değiştirilip, aynı adla bir banka dahi kurulmuş olması ise, gerçekten tarih adına gülünç bir ucubedir. Halkın diline yerleşen ve kıyamete kadar değiştirilmesi mümkün olmayan "galat-ı meşhûr"lar vardır ve bunlar bir noktada mazur görülebilir; ama üniversitelerimizde hâlâ bir bölümün adı "Hititoloji" ise ciddi olarak akademik seviyemizin sorgulanması gerekir. Ancak, "ne fark eder, ha Hitit, ha Hatti?" deniliyorsa, o başka.

---

2 Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark*, II/ XIII, dn. 1.

3 Dyakonov, *İstoriya drevnego vostoka*, I/ 145.

4 Bilge Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, s. 32-33.

5 Arapçada peltek se, İngilizcede "th" ile karşılanmaktadır.

6 Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak, 16. basım, Ankara, 1997.

Peki kimdir bu Hattiler ve nereden geldiler?

Önce Hattiler hakkında bilgi veren kaynaklardan başlayalım. Hattiler hakkında en geniş bilgiyi sayısı yaklaşık 15 bin olan ve bugüne kadar büyük kısmı okunan Kapadokya'daki tabletlerde buluyoruz. Bunlar M. Ö. XIV. ve XV. Yüzyıllarda başkent Hattusa'da (Boğazköy) oturan, Kapadokya'nın tamamı ile Suriye'nin büyük bir kesimi ve Orta Anadolu'nun bir kısmını hakimiyet altına alan krallar için yazılan kitabelerdir. Kullanılan dil o gün diplomatik alanda kullanılan Akkadca'dır.

Hatti tarihinin ikinci temel kaynağı kazılarda ortaya çıkarılan veya doğrudan yer üstünde bulunan resim yazılı (hiyeroglif) tabletlerdir. Bu tabletlerin büyük kısmı henüz okunamamıştır.

Üçüncü kaynak ise, Hattilerle komşu olan devletlerin arşivlerindeki belgelerde zikredilen bilgilerdir. Mısır'ın 18-21. sülalelerinin hakim olduğu 250 yıllık dönemi anlatan arşiv vesikalarında Hattilerle ilgili önemli bilgiler yer aldığı gibi, Mısır'ın hakimiyeti altında bulunan başka halklarla ilgili bilgiler de vardır.[7] Tel-Amarna'da bulunan tabletlerde Hatti-Mısır ve Mısır-Suriye ilişkilerine ait daha fazla detay vardır.[8] Çünkü o dönemde Suriye, Mısırlıların, Hattilerin ve Asurîlerin çıkarlarının kesişme noktasıydı.[9]

Ş. Günaltay'a göre Hattiler, Sümer, Elam ve Subarlarla aynı ırka mensuptur ve delili de Erzurum'un kuzeybatısındaki Karaz höyüğünde bulunan bakır devri çanak çömlekleriyle Orta Anadolu'da bulunan bu tür eşyalar arasındaki benzerliklerdir ve ayrıca bunlar yeni göç dalgalarının muhaceret yollarını göstermesi itibariyle önemlidir. Yine Günaltay'a göre Zagros dağlarının kuzeyindeki bölgeye yayılmış olan brakisefal kitlelerden kopan akıncı boylar, kuzeyde Kars ve Erzurum, güneyde Erbil üzerinden Anadolu'ya yayılmışlar; Erbil üzerinden akanlar ise Dicle-Fırat arasındaki bölgeye saçılmışlardır. Bunlardan Kapadokya'ya yayılanlar tarihçiler

---

7 Günaltay, *Yakın Şark*, II/63-65.

8 Turayev, B. A. *İstoriya drevnego vostoka*, Leningrad, 1935, I/302.

9 Dyakonov, *İstoriya,* I/145.

tarafından ön-Hattiler, Habur-Fırat arasına yerleşenler ise Hurriler olarak tanımlanmaktadır. Anadolu'da ayrı ayrı siteler kuran bu kollar, brakisefal yani kafatasları geniş ve önden arkaya doğru kısa, burunları büyük, dilleri bitişik olmaları hasebiyle Akdeniz dolikosefallerinden ve Samilerden farklıydılar.[10] Bunlar Asya'dan gelen Asyanik tiplerdi.

M.Ö. II. Binyıl başlarında Orta Anadolu'nun doğudan gelen yeni bir istila dalgasına maruz kaldığı anlaşılıyor. Camridge'in klasik eski tarihine göre bunlar Kuzey Mezopotamya batısından ve Toroslar üzerinden gelmişlerdir. Esasen ön-Hattiler'den Hattuşaş veya Hatti şehrini alarak burayı başkent yaptıktan sonra Hattiler olarak bilinen bu halkın nereden geldiği konusu hayli ihtilaflıdır. Kimilerine göre Batı tarafından ve boğazlar üzerinden gelmişlerdir, kimileri (örneğin Sayce) Hatti ayakkabılarının uçlarının dağlık bölgelere mahsus çarıklarda olduğu gibi yukarıya doğru kıvrık oluşuna dayanarak bunların Kafkaslardan geldiğini ileri sürmüştür. Nesi (Nesa) Hattilerinin Subarular ve Hurriler gibi yuvarlak kafalı Alpin tip insanlar olduklarını belirten Hrozny şöyle diyor: "Hititleri Anodolu'ya Balkanlardan ve Avrupa'dan getiren nazariyenin arkeolojik ispatı yoktur. Bunların doğudan, Kafkaslardan gelmiş olmaları nispeten daha çok pozitif bir görüştür. Kültepe'den çıkarılan Asur çivi yazısı Hitit çivi yazısına benzemiyor. Hititler yazıyı M. Ö. II. Binyıl başlarında Anadolu'ya girerken yollar üzerinde başka yerlerde, Erzurum-Van yahut Yukarı Suriye taraflarında öğrenmiş olabilirler."[11]

Sanırım Ş. Günaltay, bu iddialara dayanarak "eski Subarular ve Hurrilerin yurdundan gelen bu yeni dalgaların da onlar gibi Asyalı oldukları ve muhtemelen ön-Hattiler, Luviler, Hurriler ve Kaslarla aynı zamanda batıya muhaceret eden gruplar içinde bulunduklarını" söylemektedir. Şunu da bir not olarak kaydetmek gerekir ki, diğer adı Kaneş/Kaniş olan Nesa (Neşa) kentinin adının buraya nereden geldiği de araştırılmalıdır. Bilindiği gibi Orta

10 Age., s. 66.

11 Age., s. 75 ve dn. 2, s. 75-76; Macqueen J. G. *Hititler*, s. 28.

Asya'da da şimdiki adı Karşı olan Nesa isminde çok eski bir kent vardır. Bazıları bunun İskender zamanında kurulduğunu söylüyorlarsa da, kentin tarihinin çok öncelere dayandığı düşünülmektedir. Bilindiği gibi halklar muhaceret etmişlerse, gittikleri yeni topraklara eski yurtlarındaki coğrafi adların bazılarını taşırlar. Acaba Nesa adı da bunlardan biri olabilir mi? Bu konuda bir şey söylemek zor ve ancak tahminler yürütülebilir. Ama Orta Asya'daki Issık-göl'ün adının eski çağlarda İskenderun körfezinin İssikos Denizi (Sıcak Deniz) şeklinde görülmesi, insanın aklına ister istemez böyle bir ihtimali getirmektedir.

Ekrem Akurgal, Hatti ve Hitit dilinin (çünkü o ısrarla Hattileri ön-Hititler olarak görmektedir) Hint-Avrupa ve Sami dillerinden tamamıyla değişik, kendine özgü bir dil olduğunun altını çizmektedir. Örneğin Hatti-Hititce önek kullanan bir dildir. Söz gelimi çoğul eki kelimenin başına geliyordu. Mesela *şapu* tanrı, *waşapu* tanrılar demektir[12] vs. Ancak Hrozny'nin Hititçede hiçbir sözcüğün "r" ile başlamaması şeklindeki tespiti de önemlidir.[13] Bilindiği gibi Türkçe'de öz Türkçe olan hiçbir kelime "r" ile başlamaz. Bu yüzdendir ki, Anadolu halkı "Recep" yerine "İrecep", ramazan yerine "ıramazan" der. Ayrıca Hatti dilinin Hint-Avrupa ve Semitik dillerden olmadığı da ilim adamları tarafından ittifaken kabul edilmektedir.[14]

Üzerinde kısaca durulması gereken bir diğer husus da, Hattilerin ve onlarla akraba olan Luviler, Palalar vs.'nin Anadolu'nun yerli halkları mı, yoksa muhaceret yoluyla dışarıdan gelmiş halklar mı olduğu konusundaki tartışmalardır. Gerek yerli ve gerekse yabancı bilim adamları bu konuda ikiye ayrılmış durumdalar. Her iki grup da kendine göre haklı deliller ileri sürmektedir; ama mevcut belgelere ve insanların kraniolojik yapılarına bakarak bu konuda bir hüküm vermek zor. Çünkü aynı bölgede hem dolikosefal hem de brakisefal kafatasları bulunmuşsa, bunların han-

12 Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s. 16.

13 Bilge Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, s. 36.

14 Age., s. 43.

gilerinin yerli, hangilerinin dışardan geldiğini tespit etmek pek kolay değildir. Ancak, Hattiler dönemindeki bazı yer isimlerinin, ordu düzeninin ve aile yapılarının Asyanik halklarla benzerlik göstermesi, bir göç olayının yaşandığını, ama bunun Asya'dan Anadolu'ya doğru Kafkaslar veya Zagros dağları üzerinden mi, yoksa Anadolu'dan Asya'ya doğru mu gerçekleştirildiğini kestirmek güç. Kafamız bu konuda başından beri Hatti/Hititlerin dışarıdan göç ederek geldikleri tezine şartlandığı için, onların ve Anadolu'da yaşayan diğer halkların mutlaka başka yerlerden – bazıları Avrupa, bazıları Asya, - muhaceret ettiklerini düşünürüz de, bu halkların, en azından bazı kollarının, Avrupa ve Asya taraflarına göç etmiş olabileceklerini nedense bir ihtimal olarak dahi göz önünde bulundurmayız. Eski dönemlerde Türklerin bazı kabilelerinin Bering Boğazı oluşmadan önce Amerika'ya göç ettiklerini düşünürüz de, Amerikalı Kızılderililerin aynı yolla Asya'ya geldiklerini aklımızdan bile geçirmeyiz. Bizi buna şartlandıranlar da tarihçilerdir. Esasen kendileri bizden önce şartlandıkları için, araştırmalarını hep o yönde sürdürmüş, tezlerini o konu üzerinde yoğunlaştırmışlar. Sanki bir halkın başka bir halkı itmesi, nüfus kesafeti, aşırı kuraklık vs.yi yalnızca Asya'ya has bir şeymiş gibi düşünüyoruz. Anadolu ve çevresinde kuraklık, düşman itmesi ve nüfus kesafeti yaşanmış olabileceğini, bunun da insanların batı ve doğu yönüne muhaceret etmelerine yol açabileceğini aklımıza getirmiyoruz. Halbuki tufanla ilgili rivayetlerde buna açıkça işaret edilmektedir. Mesudî, Nuh'un gemisinin Cudi dağı üzerine oturduğunu, bu dağın Basurîlerin ülkesiyle Musul'daki Ceziret ibn Ömer'de yer aldığını ve Cudi ile Dicle arasının sekiz fersah yani yaklaşık 27 km. olduğunu[15] belirtmektedir ki, buna göre Ermenilerin Ararat dedikleri dağın konumu ile Cudi dağının bulunduğu yerle ilgili sözler birbirini tutmamaktadır. Esasen Kur'an'da geçen Cudi'nin de Ararat dağı olmadığı, Cizre yakınlarındaki küçük bir dağın adı olduğu bilinmektedir. Her neyse, konumuz bu değil. Mesudî, sözlerine Nuh'un gemiden indikten sonra – ki 40

15 Mesudî, *Murûc*, 23.

erkek, 40 kadındılar,- bir şehir kurduğunu ve seksen kişi oldukları için de şehre "Semanîn" adını verdiklerini, bilâhare çoğaldıktan sonra yeryüzünü oğulları Ham, Sam ve Yafes arasında paylaştırdığını, Yafes'i Asya'ya gönderdiğini belirtmektedir. Benzeri bilgiler Taberî, İbn el-Esîr vb. yazarlarda da vardır. Bunu sadece bir rivayet ve hatta efsane kabul etsek bile, Yafes'in çocuklarıyla beraber Asya'ya Mezopotamya'dan gittiğine dair bir karine olabilir. Dolayısıyla göçlerle ilgili son derece muğlak bilgilere dayanarak dalgaların hep Asya'dan batıya doğru olduğunu düşünmek pek sağlıklı olmasa gerek.

Konumuz Hatti/Hitit tarihi olmadığı için detaylara, onların kurdukları devletin sınırlarına, komşularıyla yaptıkları savaşlara, anlaşmalara vb. konulara değinmeyeceğiz. Esasen onların kim oldukları da bizi fazla ilgilendirmiyor. J.G. Macquen de "Hititler" adlı eserinde bize sadece masal anlatmaktadır. Ama yukarıda belirtildiği gibi, onların Kafkasya üzerinden geldiği tezinden hareketle bazı Adige (Çerkes) tarihçiler Hatti/Hititleri ataları olarak görmüş; kimi Kürdçü teorisyenler de Zagros dağları üzerinden Mezopotamya, sonra Anadolu'ya gelmiş oldukları tezinden hareketle bu halkın da Kürdlerin ataları arasında yer aldığını iddia etmişlerdir. Aynı halkı ataları arasında gösteren iki değişik etnik gruba mensup sözüm ona tarihçilerin iddialarını okurken, aklıma birden acaba bu Zagros dağlarındaki geçitlerde veya Kafkas dağlarında bilmediğimiz, oradan geçenlerin etnik kimliğini aniden değiştiren bir manyetik akımı mı var ki, bu iki etnik grup bugün yaşadıkları bölgeden geçenleri kendi ataları olarak görüyorlar? Hititoloji bölümüne atalarının dilini öğrenmek için girdiğini söyleyen Kürd öğrenciye, onların hangi ilmî verilere göre ataları arasında yer aldığını sorsanız, inanın verebilecek bir kelimelik cevabı dahi yoktur. Aynı şey Adige (Çerkes)ler için de geçerlidir. Örneğin Kafkas tarihi konusunda kitap yazanlardan birine göre Hatti (Hititler) Çerkes yani Adigelerin atalarıdır: "Çerkeslerin ataları olduklarından kesinlikle kuşku duymadığım Hattilerin egemenlikleri altında ve Hatti Birleşik Devletleri adıyla çok eski zaman-

larda Kafkasya'nın güney kesimlerinde, Anadolu'nun ortalarında ve hatta bir zamanlar Dicle ve Fırat havzalarında ve Suriye içlerinde eski Mısır ve Asur devletleri ve Sam kabileleri ile komşu oldukları...."[16] Bu durumda Kürdlerle Adıgelerin bir uzlaşma masasına oturup, Hattilerin kimin atası olduğu konusunda nihai bir karara varmaları gerekmiyor mu? Yoksa Kürdlerden sonra Çerkesler de Hatti/Hititlerin ataları olduğu iddiasıyla, Anadolu'nun asıl kendilerinin ata yurdu olduğunu ileri sürüp, Türkleri işgalci, kendilerini bu ülkede misafir değil, Türkiye'nin asıl sahipleri olarak mı görecekler? Bu mantıkla her şey mümkün!

Bir diğer yandan adını Eti olarak kendimize göre değiştirdiğimiz bu halkın, Asya'dan muhaceret ederek Anadolu'ya gelmiş olması da, onların Türklerle bir akrabalığı bulunduğunu göstermez. Çünkü Asya'da ve özellikle M. Ö. 3000-2000 yılları arasında eski Türklerden başka halklar da yaşıyorlardı. Onlardan bazı kollar bilinmeyen sebeplere binaen muhaceret ederek Anadolu'ya Kafkaslar veya Zagros dağları üzerinden gelmiş olabilirler. Ama onların göç ettikleri dönemde ne Kürdler ve Çerkesler, ne de onların ataları tarih sahnesinde yer almaktaydılar.

Halbuki tarihte Anadolu'da ne zaman yaşadıkları, nereden geldikleri bilinmeyen, ama Herodot'ta bir kelimeyle zikredilen Pelasglar var. Onlara ait hiçbir şey bulunmadı. Haklarında hiçbir şey bilinmiyor. Herodot'un kaydına nazaran bu kavim hakkında tek bildiğimiz şey, Asya'dan Anadolu'ya geldikleri ve fallusa tapma kültünü Yunanlılara yani İonyalılara taşıdıklarıdır. Neden onlardan kimse bahsetmiyor? Çünkü onlardan geride kalan hiçbir şey yok. Kürdlerin ve Çerkeslerin Hatti/Hititleri ata görmelerinin sebebi ise, tabletlerde çözülen bazı kelimelerin bu iki etnik grubun dilindeki birkaç kelimeyle anlam yönünden değilse bile, şekil yönünden örtüşmesidir.

Esasen Hatti/Hititler hakkında yazılan eserlerde, genel olarak ihtimal belirten ifadelerin sıkça yer alması, kimsenin onlar hakkında kesin bir hükme varamadığının kanıtıdır. Çünkü tarih bi-

---

16 Met Çünatıkho Yusuf İzzet Paşa, *Kafkas Tarihi*, I/99.

limi "olabilir; görünüşe göre; öyle anlaşılıyor ki; muhtemelen.." gibi ifadelere yer verirse, artık o tarih bilimi olmaktan çıkar, tarih adına "romantizme" dönüşür. Kaldı ki, Kürd teorisyenler bu türden "olabilir, muhtemelen.." gibi ifade kullanmaya tenezzül etmeden, doğrudan doğruya kesin hükümler veriyorlar!

Eğer bir halk ve yaşadığı dönemle ilgili olarak tarihçiler ve arkeologlar, ellerindeki delillere bakarak, farklı farklı görüşler belirtiyorlarsa, bence o halkın tarihini orada, "bilinmeyenler" hanesinde bırakmak en mantıklıcasıdır. Öbür türlü "inanmazsan, git rahmetliye sor!" mantığına dönmüş oluruz. Çünkü mevcut deliller, bu Hatti/Hititlerin Anadolu'da bir devlet, küçük bir imparatorluk ve hatta bir uygarlık kurduklarını göstermektedir; ama nereden geldikleri, aslen kim oldukları konusunda en ufak bir ip ucu dahi yok.

Bu konuda Kürd teorisyenler için söylenecek son bir söz var. Kendileri Kürdçenin Hint-Avrupa dil grubundan olduğunun altını çiziyorlar. Halbuki Hatti/Hititlerin dilinin Hint-Avrupa dil ailesinden olmadığı alimler tarafından ittifakla kabul edilmiştir. O halde Kürd teorisyenler, dilleri kendi dilleriyle aynı gruptan olmayan bir halkı ata seçmeyi nasıl düşünebiliyorlar? İsterseniz, onların bu yaptığının adını siz koyun: Cahillik mi, romantizm mi?

HURRİLER

Kürd teorisyenlerin sahip çıktığı ve ataları arasında bulunduğunu iddia ettiği on dört halktan birisi de Hurrilerdir.

M.Ö. III. Binyılın son çeyrek yüzyıllarında yani Akkadlar döneminde (2350-2150) ortaya çıktıkları tarihi kayıtlardan anlaşılıyor.

Konuya önce Hurri adından başlayalım. Avrupalılar nasıl Kas'ları Kassi ve çoğul olarak Kassit yapmışlarsa, bu kelimeyi de Hurri ve çoğul olarak da Hurrit yapıyorlar. Aynı şeyi Mitan'ların adında (Mitanni) ve Hat veya Het'lerin (Hatti/Hetti) adlarında da görmekteyiz. Herhalde eskiden tek heceli halk isimlerindeki

son harfi çift okuma alışkanlığı veya lisanî bir zorlama söz konusuydu. Keza aynı kuralı bir şekilde eski Ruslarda da görüyoruz. Onlar da tek heceli halk adlarından Hun kelimesini Hunnu veya Gunnu şeklinde son harfi tekrarlayarak yazıyorlardı. Elbette tek heceli halk adlarının sonundaki harfi tekraren çift yazmak veya telaffuz etmek bir kural değildir, ama genelde böyle bir eğilim olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla ben, kesin bir iddiada bulunmamakla birlikte, bu kelimenin aslının Hur veya Hor olduğu kanaatindeyim. Eski toponomi ve etnonimlerde "o"- "u" geçişleri, bunları telaffuz eden halkların dil yapılarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Örneğin yıllarca "Kül-tegin" diye bildiğimiz kelimenin "Köl-tigin" olduğu ve bunun da kuzey-güney lehçesinden kaynaklandığı ileri sürüldü. Tegin'in tigin olarak okunması önemli bir farklılık değildir.

Bu kesin olmayan iddiayı kafamızın bir kenarında tutarak, sözü edilen Hurrilerin Mezopotamya ve Anadolu'ya nereden geldiklerine bakalım. İran, Anadolu ve Orta Asya halklarının (yerli veya göç ederek gelen) kökenleriyle iddiaların perde gerisinde yine o bildik doğu-batı üstünlük savaşının izlerini görüyoruz. Doğulular, kendilerinin "öz" olduğunu, her şeyin, icatların, bilimin ve insanlığın kendilerinden neş'et ettiğini ve Batı uygarlığının kökeninin doğuda olduğunu ileri sürerken, batılılar geliştirdikleri "Hint-Avrupa" ve "Ari" ırk teorisiyle üstünlüğü doğululara kaptırmama gayreti içindedirler. Böylece her iki tarafa mensup ilim adamları tarafından adeta bir "âmentü" gibi tekrarlanan iddialar ve karşı iddialar arasında gerçekler kaybolmakta veya tanınmayacak hale gelmektedir.

Hattiler gibi Hurrilerin de nereden geldikleri konusunda yine iki ayrı görüş var. Bir grup onların doğudan, Orta Asya'dan geldiklerini; diğer bir grup Hint-Avrupa kökenli olduklarını ve batıdan geldiklerini ileri sürmektedir. Örneğin Hurrilerin Orta Asya kökenli olduklarını kaydeden ve ayrıca Subarularla akrabalıklarını belirten Ş. Günaltay şöyle der: "Anadolu'nun eski halkını

Hint-Avrupalı yapmak hastalığına tutulan Avrupalılardan Winckler ve Weidner, Hurrilerin de Hint-Avrupalı oldukları iddiasını ileri sürmüş ve buna güya delil olarak Khurri adının Kharri suretinde olduğunu ve bunun Darios kitabesinde Aryaların ismini ifade eden Harrija'nın aynı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki gerek Boğazköy arşivinden ve gerek Tel-Amarna mektuplarından, hatta Asur tabletlerinden bu kavmin adının Khurri olduğu ve Ari sözüyle bir münasebeti bulunmadığı kesin olarak anlaşılmıştır. Esasen bu kavmin dili ile Hint-Avrupa lehçeleri arasında hiçbir yakınlık olmadığı, Hurri dilinin Asyanik, yani Orta Asya kavimleri dillerine bağlı bir lehçe olduğu son zamanlarda şüphe götürmez bir surette meydana konulmuş olduğuna göre, bu iddianın ilmî bir kıymeti kalmamıştır."[17] Prof. Umar da Hurri dilinin Hint-Avrupa dilleri ailesinden olmadığı gibi Semitik diller arasında yer almadığını; bu dilin daha sonra M. Ö. I. Binyılda ortaya çıkan Urartu halkının diline benzediğini belirtmektedir.[18] Hurri dilinin Hint-Avrupa dillerinden olmadığı konusunda daha birçok yazarın görüşleri buraya alınabilirse de, değmez. Ama eğer bu halkın dili Hint-Avrupa dilleri arasında yer almıyorsa da, kendi dillerinin bir Hint-Avrupa dili olduğunu ileri süren siyasi Kürdçüler nasıl oluyor da, en fazla dili etnik işaret kabul ettikleri halde, Hurrileri ataları arasında gösterebiliyorlar, doğrusu merak edilecek bir konu. Galiba Kürdler için, her hangi bir Kürd yazarın (tarihçinin diyemiyorum) "Hurriler Kürdlerin atalarıdır" diye yazmış olması yeterli oluyor ki, Türkiye, Irak, Suriye ve İran'daki Kürd siteleri hemen o iddiaya can simidiyle sarılır gibi sarılıyorlar. Yine sanıyorum, onlar için üç kelimeden oluşan o cümle tıpkı Tanrı katından inmiş bir âyet gibi kutsal ve önemlidir ki, doğru mu, değil mi, onunla kimsenin ilgilendiği dahi yok. Yeter ki söylenen söz gururlarını okşasın!

17 Günaltay, *Yakın Şark*, II/265.
18 Umar, *İlkçağda*, s. 29.

Hurrilerin Urfa-Mardin-Kerkük hattı üzerinde güçlü bir beylik kurdukları anlaşılıyor ve hatta Mısır'ı iki asırdan fazla bir süre hakimiyet altında tutan çoban krallar sülalesi Heksosların da bu Hurrilerin bir kolu olduğu ileri sürülmektedir.[19]

Şemsettin Günaltay, batıda yayınlanan kaynakları taradıktan sonra Hurri adı altında yaşayan boyların daha sonra kendi aralarında bölünerek biri Hurri, diğeri Mitanni adında iki konfederasyon oluşturduklarını belirtmekte; M.Ö. XVI. Yüzyılda Mısırlıların Heksos boyunduruğundan kurtulmasında, Hurrilerle Mitanniler arasındaki rekabetin önemli rol oynadığını düşünmektedir.[20]

Hurriler, Mitanni devleti içinde altın çağlarını yaşamışlardır, ama sonunda Mitanni devleti de yıkılınca, onların topraklarında Subarular tarih sahnesine çıkmışlardır ki,[21] üzerinde ayrıca durulacaktır.

Hurri mi Hor mu?

Başından beri bu kelimenin doğrusunun Hurri olmadığını, *Hur/Huri veya Hor/Hori* olabileceğini belirtmiştim. Tevrat'ta bu halkın adı *Hor* veya *Horit* (Horlar) şeklinde geçmektedir.[22] Tevrat'ı esas alarak, bu halkın adını Hor kabul edersek, o zaman bir an için geriye, Orta Asya'ya dönüp, orada bu kelimenin köklerini aramak zorunda kalırız. Çünkü Mezopotamya veya Anadolu'da dolaşarak bu kelimeyle ilgili bir izahat bulamayız. Ama Orta Asya'da buluruz.

Eğer kelimenin aslı Huri veya Hori ise, buna Ferdinand D. Lessing'in Moğolca-İngilizce sözlüğünde bir karşılık bulmaktayız. Bu sözlükte verilen bilgiye göre:

a) Huri : 1) İpekböceği; 2) Kayınbirader anlamındadır. Eğer Hori'yi esas kabul edersek, onun da Buryatlarda bir kabilenin adı

---

19 Günaltay, *Yakın Şark*, II/267.

20 Aynı yerde.

21 Umar, *İlkçağda*, s. 29-30.

22 Günaltay, *Yakın Şark*, II/267.

olduğunu görmekteyiz.[23] Ayrıca Tuvalarda da Hori adında bir kabile vardır.[24] Yahut yalnızca Tevrat'ın kaydını esas alırsak, yine karşımıza Orta Asya'da *Hor* adını taşıyan iki oymak çıkmaktadır. Birisi, Yakutların Kangalas boyuna bağlı Hor'lar, diğeri Türkmenlerdeki Horlar veya Korlar'dır.[25]

Acaba Tevrat'ta geçen Hor kelimesiyle Moğollardaki Hor/Hori ve Yakutlardaki Kangalas boyuna bağlı Hor oymağı ile Türkmenlerdeki Hor oymağının adı basit bir tesadüf mü? Hiç sanmıyorum. Ya Orta Asya'daki bu kabileler bir zamanlar büyük kütleler iken şu veya bu sebeple topraklarını terk edip Mezopotamya tarafına göç etmişler ve geride bazı kırıntılar bırakmışlardır, ya da Anadolu ve Mezopotamya'daki devletleri zevale uğradıktan sonra Hurri bakiyeleri Orta Asya tarafına göç edip oradaki halkların bünyelerine karışmışlar ve etnik adlarını muhafaza etmişlerdir.

Hurri devleti, gelenek ve görenekleri gibi hususlar bizi ilgilendirmiyor; çünkü konumuz o değildir. Ama acaba hiç düşünmeden Hurriler, Kürdlerin atalarıdır diyen teorisyenler üç kelimeden oluşan bir cümle kurarak, kesin hüküm vermek yerine işin bu tarafıyla hiç ilgilenmişler midir?

Hiç sanmam!

MİTANNİLER

Yukarıda Hurrilerin Asyanik bir halk olduklarını, Anadolu'da kendi aralarında bölünerek biri Hurri, diğeri Mitanni adıyla bilinen iki kabile federasyonu kurduklarını belirtmiştik. Cemşid Bender, çok rahatlıkla "Kürd Mitanniler" diyebildiği halkın adının anlamını biliyor muydu? Hiç sanmam. Onun ve emsallerinin tek yaptıkları şey, bir halkın adının önüne veya sonuna "Kürd" kelimesi, meşhur tarihi kişilerin isminin sonuna "el-Kürdî" diye yazarak Kürdleştirmeyi marifet saymaktır.

---

23 Lessing, F. D. Mongolian-English Dictionary.

24 Superanskaya-Lezina, *Bütün Türk Halkları*, s. 277.

25 Aynı yerde.

Hurrilerin zaman içinde kendi aralarında bölünüp Hurri ve Mitanni federasyonunu oluşturmaları, aradan yaklaşık 2500 yıl sonra Türgişlerin, Kara ve Sarı Türgişler diye bölünmelerini hatırlatmaktadır. Kara Türgişlerin ağırlıklı kesimini Mukriler (sonradan Kürdleşmişlerdir), Sarı Türgişlerin bel kemiğini de Kıpçaklar oluşturuyordu.

Burada da ihtimal ki, Mitanni adını alan beyliğin bel kemiğini Mitan veya Muyten boyu oluşturuyordu. Tuhaftır ama Mitan, Mit, Miten ve Muyten adını taşıyan oymaklar günümüzde Özbekler, Başkurtlar, Karakalpaklar, Mangıtlar arasında hâlâ var ve ayrıca ortaçağda Peçeneklerin bir kolunun adı Mitan/Muyten'di.[26] Sondaki "n" harfinin neden iki defa tekrar edildiğini yukarıda belirtmiştik. Demek ki, Mitanni dediğimiz halkın kökeni Orta Asya'dır. Bununla birlikte onların Orta Asya kökenli olması ve bakiyelerinin Türk halkları arasında oymak halinde yaşıyor olmaları, Türk kökenli oldukları anlamına gelmez. Çünkü bu halkın asıl çıkış noktasının Hindistan tarafları olduğu görülmektedir ki,[27] muhtemelen bu Mitan kabileleri Hor'larla birlikte Mezopotamya tarafına gelmiş, bir beylik kurmuş ve devletleri yıkıldıktan sonra da geri dönüp Orta Asya'da erken Türk kabileleri arasına karışmış ve zaman içinde Türkleşmişlerdir. Eğer biz de madem ki Orta Asya taraflarından geldiler o halde Türk kökenlidirler iddiasında bulunursak, ırkçı Kürd teorisyenlerden bir farkımız kalmaz. Çünkü Orta Asya'da Türklerden başka halklar da yaşıyorlardı.

Asya kökenli halkların topraklarını terk ederek muhaceret yoluyla Zagros dağlarını aşıp Anadolu'da ve Mezopotamya'da şanslarını denemeleri, bir noktada M. S. IX. Yüzyılda Tolunoğullarının Mısır'daki maceralarını hatırlatmaktadır.

M.Ö. 1700 yıl önce Mitanni devletinin sınırları dahilinde bugünkü Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Siirt illeri bulunmaktaydı.[28] Tabii günümüzde oralarda ağırlıklı olarak Kürdler yaşadığına göre

---

26 Lezina-Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, alfebetik dizin.

27 Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, s. 175.

28 Jak Yakar, *Anadolunun Etnoarkeolojisi*, s. 410.

3700 yıl önce aynı bölgede yaşamış bir halk da ancak Kürdlerin ataları olabilirdi! Yalnızca Karakalpakların bünyesindeki Mitan oymağından aklı başında birinin, "Bir zamanlar bizim bir devletimiz vardı, fakat yıktılar!" feryadı[29] Kürd teorisyenlerin kulağına yetip gelmemişti. Kaldı ki, Kerkük tabletlerinden birinde bu halkın adı Mayteni (muhtemelen Muyten bu kelimenin muharrefidir veya Muyten Mayteni'nin muharrefidir), Mısır vesikalarında ise Mitan ve Mitanni şeklinde geçmektedir.[30] Aral Gölü'nun güneyinde Karakalpaklar arasında yaşayan Muytenlerle Semerkant civarındaki Özbekler arasında berhayat olan Mitan adlı Türk topluluğu Yahudiler gibi kapalı bir toplum hayatı sürdürmekte, fakat birbirleriyle irtibatlarını devam ettirmektedirler.[31] Kendi rivayetlerine göre Tabrus (Tebriz) civarında da Müytenler yaşamaktaydı ve eskiden onlarla haberleşirlerdi. Bugün Tebriz civarında böyle bir topluluğun izleri bulunmamaktadır. L. S. Tolstova'ya göre bu Muytenler Azerbaycan Türkleri ve muhtemelen Karakalpaklar arasında eriyip gitmişlerdir.[32] Bunların korudukları bir başka şey de, kökü binlerce yıl ötesine ait gizemli efsaneleridir. "A. Nahmedov'dan nakledersek, Muyten efsanelerinin temelinde, binlerce yıl önce onların İran'ın batısında yaşadıkları, büyük bir devletlerinin olduğu, yenildikten sonra devletlerinin yıkılıp halkın tamamen yok edildiği olayları vardır... Muytenlerin bu gizemli rivayetleri Rus bilginlerinin dikkatini çekmiştir. Değişik rivayetlerin hepsinde ortak olan nokta, Muytenlerin Orta Asya'ya sonradan geldikleri şeklindedir."[33]

Türkiye'de Kızılbaş denilen Alevi insanlar var. Bu konuda kitap yazanlar nedense hep Kızılbaş teriminin savaşta giyilen kızıl renkli başlıktan ve börkten geldiği tezi üzerinde dururlar ve Kızılbaş teriminin Anadolu'da ortaya çıktığını, buraya özgü ol-

---

29 Ağasıoğlu, *Türkler*, V. Cilt, s. 549-550.
30 Günaltay, *Yakın Şark*, II/268.
31 Karatay O., *İran ile Turan*, s. 70.
32 Ağasıoğlu, L. S. *Türkler*, V. Cilt, s. 550.
33 Karatay, *İran ile Turan*, s. 70-71.

duğunu söylerler. Halbuki Kazaklarda Alban boyunda Kızılbörk yani Kızılbaş oymağından başka, Ortaçağ Başkurtlarının adı Kızılbaştı. Yine Başkurtlarda Sart oymağına bağlı bir kolun adı Kızılbaştır. Kırgızlarda Kesek, Munduz ve Teyit boyu arasında Kızılbaş adında obalar var. Ayrıca Özbeklerin Kongrat boyuna bağlı bir oymağın adı Kızılbaştır ve Azerbaycan Türklerindeki İnallu kabilesinin bir oymağının adı da Kızılbaştır.[34] Tıpkı bunun gibi Yakın Şark'da bir dönem güçlü bir devlet kuran Mitan/nilerin adı Orta Asya'daki bazı halkların bünyesinde hâlâ yaşadıklarını ve vaktiyle bir devletlerinin olduğunu tahassürle andıkları göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

Eğer bu Mitanların kökeni Orta Asya değilse veya burada devletleri yıkıldıktan sonra bir kol göç edip Orta Asya Türk topraklarına dağılmışsa, - ki her iki durumda da fark etmez, - Kürdlerin çıkıp da Mitannileri ataları arasında göstermeleri biraz garip olmuyor mu? Fazlasıyla oluyor ve Kürd gençleri önlerine bu tür iddiaları süren Kürd teorisyenleri ciddi şekilde soru yağmuruna tutmalıdırlar. Ama bunun için de önce hayali var sayımlar değil, ciddi bilgi birikimi gerekmektedir.

Sadece Hatti/Hititler, Hur/Horlar ve Mitan/Müyten/Muyten kelimeleri üzerinde durduk ve hepsi de bizi Orta Asya'ya götürdü. Bakalım diğer isimler bizi nereye götürecek?

KİM BU KARDUKLAR?

Karduk adı ilk defa Xenofon'un *Onbinlerin Dönüşü* adlı hatıratında geçmektedir. Xenofon'un Karduk dediği dağlı halkla karşılaştığı yer, üstelik onların Perslere bağımlı olmamaları, kelimenin özünde "Kard" kökü de bulunanca Kürd teorisyenler büyük bir ümide kapılmış ve bu halkın Kürdlerin erken ataları olabileceği tezi işlenmeye başlamıştı.

Fakat Kürd teorisyenlerin tatlı hülyaları, Kürdolojinin ikinci kuşak öncüleri sayılan Minorsky ve Bazil Nikitin tarafından acı

34 Lezina-Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, s. 354-355.

bir şekilde bozulmakta gecikmedi. Gerçi Xenofon'un anlattıklarından Kardukların methedildiği kadar savaşçı olmadıkları anlaşılıyor. Ama bir özellikleri bilhassa dikkat çekmektedir: Karduk yayları uzun menzillidir[35] ve muhtemelen katışık yay kullanıyorlardı. Yunan askerlerinin oklarının menzilinin Karduklara yetişmediğine göre, demek ki yaylarıyla en az dört yüz metre menzile ulaşabiliyorlardı. Batılıların ve özellikle yaylarıyla övünen İngilizlerin kullandıkları yayların menzilinin en fazla 200 metre olduğu bilinmektedir. Bir diğer yandan Xenofon, her ne kadar bu halkı dağlı gösteriyorsa da, dağda yaşadıkları dahi kesin değildir. Sadece Yunanlılar onlarla dağda karşılaşmışlardır. Çünkü dağlı halklar ok-yaydan ziyade sapan ve kargı kullanırlar. Bir kere ok yapımına elverişli ağaç her yerde bulunmaz. Diğer yandan ok yapımı son derece zahmetli ve zaman alıcı bir iştir. Dağlı ve orman halklarının ok-yay kullanmamasının sebebi, ormanda ağaçlara saplanıp kalması veya kaybolması, dağda ise taş ve kayalara çarparak kırılmasıdır. Halbuki bozkırlı halklar savaşlarda atılan okları toplayarak daha sonra tekrar kullanırlar. Gerçi Xenofon Kardukların yaylarının şekli hakkında bilgi vermez, ama düşmanın attığı okları kullanmak istediklerinde yayları için küçük kaldığı bilgisi göz önünde bulundurulursa, muhtemelen M tipi yaylar kullanılıyordu ki, bu tip yayların Orta Asya kökenli olduğu bilinmektedir.

Bu bilgiyi aklımızın bir kenarında tutarak ve Karduk kelimesiyle ilgili görüşlerimizi daha sonraya bırakarak, bu halk daha doğrusu küçük bir topluluk hakkında bazı görüşleri aktaralım.

a) Nikitin'in aktardığına göre Th. Nöldeke, M. Hartmann ve Weissbach gibi şarkiyatçılar, lengüistik sebeplerle Kürd ve Kardu biçimlerinin eşanlamlı sayılamayacağını ileri sürmüş ve kanıtlamışlardır.[36]

---

35 Ksenophon, *Anabasis* (Onbinlerin Dönüşü), s. 118.

36 Bazil Nikitin, *Kürtler*, s. 24.

b) Yakın şark konusunda ünlü bir uzman olan S. F. Lehmann-Haupt, Karduklar konusuna yeniden dönmüş ve bunların Kürdlerin değil Gürcülerin yani Kartvellerin ataları olduğunu ileri sürmüştür.[37] Doğu Dicle ile Batı Dicle'nin birleştiği yerin çevresindeki topraklarda M. Ö. V. Yüzyılın sonunda Karduklar yaşamışlardır ve Th.Nöldeke ile R. Hartmann'ın kanıtladıkları gibi, bu kavmin, Kürdlerle kesinkes hiçbir ilgisi yoktur.[38]

c) Strabon'da geçen Cyrtii adıyla Kard (Kardukoy) ve Kord (gord+uene) kelime köklerinin Kwrt (Kurtyios, Cyrtius) köküyle aynı kaynaktan gelip gelmediği konusunda kesin bir şey söylenemez.[39] Nikitin'in görüşü bu şekilde ama bu kelimenin zaten yanlış okunduğu ve doğru şeklinin Kurhi olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır. Kaldı ki, Cyrtii şekli doğru kabul edilse bile, McDowall'a göre bu sözcük etnik bir topluluğu değil, Part ve Selevkî paralı okçulara verilen isimdir. Curtii kelimesinin etnik bir topluluk anlamında kullanılmadığını düşünen McDowall, Kürd kelimesi için de "Bu kelimenin aradan bir yıl geçtikten sonra İslamî fetihler sırasında ve muhtemelen biraz öncesinde etnik bir anlamdan çok sosyo-ekonomik bir anlam içerdiği kesindir. Bu terim, İran yaylasının batı ucundaki göçerler ve muhtemelen aynı zamanda Mezopotamya'daki çoğu köken olarak Sami olması gereken ve Sassanian diye bilinen aşiretler için kullanılıyordu" demektedir.[40] Belki de Taberî eserinde "Ey Kürdlerin çadırında yetişmiş Kürd!" diye yazarken Kurtii kelimesini duymamış ve o yüzden bunu "Kürd" şeklinde algılamış da olabilir.

d) Vaktiyle Kürdlerin kökenleriyle ilgili egemen görüş, bunların Kaldelilerle (Keldanîler değil) akrabalıklarına dayanıyordu. Fonetik bilimi Khald ve Kardu adları arasında bir yakınlık kurma imkanı vermektedir ve bu adların Kartvel yani Gürcü adıyla bir

---

37 Aynı yerde.

38 Age., s. 25.

39 Age., s. 27.

40 David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s. 31.

ilişkisi bulunabilir.[41] Halbuki Khaldlar hakkında bildiğimiz tek şey, dillerinin Gürcü diliyle bazı benzerlikler arz ettiğidir. Buna karşılık Kürdler, hiç değilse şimdi tartışma götürmez şekilde İranî, dolayısıyla Hint-Avrupalı olan bir dil konuşmaktadırlar.

e) Kürdlerin doğudan batıya doğru yayılmış olmaları olasılık içindedir. Bununla birlikte bunların merkezi alana (Yukarı Mezopotamya) yerleşmelerinden önce, burada adları kendilerine benzeyen Kardı adlı, fakat başka kökenli bir kavmin yaşamış olduğunu ve bunların sonradan İran kökenli Kürdlerle karışmış olduklarını ileri sürmek de olasıdır.[42] Bununla birlikte Kurtie'nin okunuşu günümüze kadar kesinlik kazanmış değildir.[43]

Bunlar ve benzeri görüşler, daha düne kadar Kürd teorisyenlerin dört elle sarıldıkları, fakat İzady ve benzerlerinin ortaya attıkları ütopik görüşlerden sonra burun kıvırdıkları temel görüşlerdir. Hatta artık Kürdçülükle ilgili yayın yapan yayınevleri bu kitapları yayınlamak dahi istememektedirler.

Karduk kelimesini (sözcüğün sonuna çeşitli dillere göre ilave edilen takılar önemli değildir) hep Xenofon'un verdiği bilgiye istinaden, şimdi Anadolu'da yaşayan Kürdler ve Kafkaslardaki Gürcü/Kartvellerle ilişkilendirmek ilk bakışta mantıklı gibi görünebilir. Ama acaba öyle mi?

Şimdi hayallerimizi fazla zorlamadan Milat öncesinde tarihi bir gezintiye çıkalım.

Bilindiği gibi Saka-İskitlerden bize miras kalan iki destan vardır. Birisi Şu destanıdır ki, doğu Sakalarıyla ilgili olduğu için, konumuzun dışındadır. Ama diğeri Alp Er Tunga veya Perslerin tabiriyle Afrasyab destanıdır ki, zamana göre farklı unsurlar içeren Oğuz Kağan Destanı'yla aynı şeydir. Kimi iddialara göre Afrasyab veya nam-ı diger Oğuz Kağan, Kur'an'da sözü edilen Zülkarneyn'dir. Biruni, *el-Asâr el-Bakiye* adlı eserinde Zülkarneyn'den bahseder-

41 Age., s. 29.

42 Minorsky-Th. Bois, *Kürt Milliyetçiliği*, s. 11.

43 Aynı yerde.

ken, doğrudan Afrasyab'a atıfta bulunmazsa da, destanda anlatılan olaylarla onun naklettikleri arasında bir paralellik göze çarpmaktadır.

Destan'ın farklı versiyonlarına göre, Afrasyab yani Oğuz Kağan, bugünkü Azerbaycan'da düşmanla girdiği bir çarpışmada hayatını kaybeder. Bir diğer rivayet ise Pers prensi tarafından haince zehirlendiği veya bir şölen sırasında düzenlenen bir suikastla ortadan kaldırıldığı şeklindedir.

Oğuz destanında anlatıldığına göre, Oğuz Han yani Afrasyab veya farklı versiyonlardaki Alp Er Tunga, Şirvan, Şamahı, Arran ve Mugan taraflarına da seferler düzenler. Daha sonra Diyarbakır ve Şam'a hareket eder, sonra Mısır'a gelir vs..[44]

Destanlar, elbette ki bir halkın muhayyilesinde yarattığı geçmişle ilgili kahramanlık ve drama destanlarıdır; ama öyle de olsa bünyelerinde bazı etnolojik, lengüistik, tarihi ve toponomik bilgiler barındırırlar. Zeki Velidi Togan'ın Reşidüddin Oğuznamesi'ni göre hazırladığı tercüme ve tahlil çalışmasında, Oğuz Kağan'ın seferlerini tamamladıktan sonra ülkesine doğru dönme kararı aldığı anlatılmakta ve Gur ve Garcistan yoluyla geri dönülürken, yüksek bir dağda aşırı kar yüzünden birkaç ailenin (belki de oymağın) ordudan geri kaldıkları belirtilmektedir.[45] "Fakat hiçbir canlının ordudan geri kalmaması hakkında yasak vardı. Oğuz, bunu öğrenince hiç hoşuna gitmedi ve 'nasıl olur da yağan bu kadar kardan insan yolundan kalır?' dedi. Bu birkaç aileye "Karluk' yani karlı lâkabını verdi."[46]

Destana göre Oğuz Kağan veya Afrasyab'ın bu oymağa Karluk adını verdiği yerin neresi olduğunu bilmiyoruz. Belki Xenofon'un Karduklarla karşılaştığı yerin aynısı veya yakınlarında bir yerdir. Veya destanı yazan kişiler Xenofon'un geçtiği yerlerin adını bilmedikleri için, hafızalarına dayanarak Gur ve Garçistan (daha

---

44 Z. V. Togan, *Oğuz Destanı*, s. 29-46.

45 Age., s. 47.

46 Aynı yerde.

sonra Sakastan, bilâhare Secistan yani Saka yurdu) adını kullanmış olabilirler.

Yukarıda Kardukların ok-yaylarıyla ilgili tasvirleri aklımızın bir kenarında tutalım demiştik. Şimdi de Karduk ve Karluk kelimelerini birbiriyle karşılaştıralım.

Görüldüğü gibi önümüzde birbirine oldukça yakın iki kelime var ve yalnızca bir harfi farklı. Hemen hemen tüm dillerde olduğu gibi Türkçe'de de lehçeler arasında harf değişimleri vardır. Örneğin Özbeklerin "yok" sözcüğü Kırgız ve Kazaklarda "cok" şeklini alır. Özellikle Kazak ve Kırgız lehçesiyle Altay Türklerinde "l" harfinin kelime içinde "d"ye dönüşmesi çok sık görülür. Örneğin Kuzeyev'in kitabında bir Başkurt oymağına mensup kişilerin atalarından bahsederken, "Bizim atamız Hundar" örneğini vermesi dikkat çekicidir. Buradaki Hundar=Hunlar anlamındadır. Kırgızın çoğul şekli Batı Türkçesinde "Kırgız*la*r", doğu Türkçesinde "Kırgız*da*r" şeklindedir. Garçistan Garça denilen dağlı bir halkın adından gelir. Farsçada gar dağ, garça dağlı demektir. Halbuki Özbekler r-l değişimine uygun olarak bunlara "galça" derler. Daha bunun gibi, onlarca değil, binlerce örnek verilebilir. Bu harf değişimi, günümüz Kazak ve Kırgız lehçesinde hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Şimdi önümüzdeki *Karduk* kelimesindeki "d" harfini "l" ile değiştirelim. Karşımıza "*Karluk*" kelimesi çıkacaktır. Bu vakıa, Nikitin de dahil olmak üzere Kürd konusuna eğilen şarkiyatçıların pek çoğunun gözünden kaçmış olabilir; ama hiç olmazsa Minorsky'nin gözünden kaçmaması gerekirdi. Demek istediğimiz şudur: Anadolu, İran ve Mezopotamya coğrafyasını Orta Asya ile karşılaştırmadan değerlendiren tarihçi ve coğrafyacılar büyük yanılgılara düşebilirler ve hatta düşmektedirler.

Bilindiği gibi eski Türkçenin en az tahrifata uğramış şekli Kazak, Kırgız, Altaylılar ve Sibiryalı Saka/Yakutlarda muhafaza edilmektedir.

Karluk adlı Türk boyunun ne zaman ortaya çıktığı veya ne zaman teşekkül ettiği konusunda hiçbir tarih kitabında herhangi bir kayıt mevcut değil. Geçmişteki vatanlarının neresi olduğu konusunda da bir bilgi yok. Karluk adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgili tek bilgi kaynağımız Oğuz Kağan destanıdır. Halbuki Karluk adına Hunlar ve özellikle Göktürkler döneminde rastlıyoruz. Göktürklerin çöküşünden sonraki Karahanlı Hakanlığı'nın bel kemiğini Karlukların oluşturduğu da bilinmektedir. Üstelik aynı Karluklar, bugünkü Özbeklerin atası olarak görünmektedir.

Minorsky, M. Ö. 1000 yılında Kuzey Mezopotamya ve Suriye civarında yaşamış olan Aramilerin bu bölgeye Bes-Kardu dediklerini belirtmektedir.[47] Eski Türkçede olduğu gibi günümüz Türkçesinde de "s"- "ş" değişimi vardır. Etnonimlerden birkaç örnek verelim. Kazaklarda Bes Semiz Nayman, Bes Tamgalı, Bes Ten Bala, Karakalpaklarda Bes-Pşak [Beş Pıçak], Bessarı [Beşsarı], Bes-Kempir[48] [Beş Nine] oymakları vardır. Bunlardan Bes-Kempir'in Kırgızlardaki paralelinin adı Beş-Kempir, Bes-Pşak'ın Kırgız paraleli Beş Bıçak'dır. Keza Kazaklardaki Beskurek'in Kırgızlardaki paraleli Beş Körük'dür vs..[49] Görüldüğü gibi s-ş değişimi bariz bir biçimde varlığını korumaktadır. Şimdi bir de Bes-Kardu'yu Beş-Kardu(k) şeklinde okuduğumuz zaman karşımıza neyin çıktığını görürüz. Türk lehçelerinde toponimlerin sonuna +k ilave edilmesi lehçeden lehçeye göre değişir. Örneğin Batı Türkçesinde Konyalı, Doğu Türkçesinde Konyalık; Batı Türkçesinde Taşkentli, Doğu Türkçesinde Taşkentlik denilir. O bakımdan Kardu kelimesinin bir Kardu, bir Karduk şeklinde yazılması bizi şaşırtmamalı. Kaldı ki, Kardu kelimesi Türkçedir ve Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde "zemheri sıralarında su üzerinde yüzen fındık büyüklüğündeki buz parçaları" anlamında olduğu belirtilir.

Bir şeye dikkatinizi çekmek isterim. Bilindiği gibi Mitan/Muyten/Maytenlerin Mezopotamya'da güçlü bir devlet kurmalarına

47 Minorsky, İA, *Kürtler*.

48 Kempir: Nine, kocakarı anlamındadır.

49 Lezina-Superanskaya, *Onomastika*, s. 148-149.

rağmen, bilâhare bâkiyelerine Orta Asya'da rastlandığını belirtmiştik. Aynı şeyi Karduk/Karluk adında da görüyoruz.

Bütün bu vakıalara rağmen, Kardukları Xenofon'da geçtiği şekle uygun olarak bölgeye en yakın halk olan Gürcülere bağlamak, bazı lengüistik benzerliklerden dolayı pek çok bilim adamının kolayına gelmiş olabilir. Halbuki onların bağlantı kurmaya çalıştıkları Kartli, Kartvel adıyla Karduk kelimesi arasında benzerlik ne kadar azsa, Karduk/Karluk arasındaki benzerlik o kadar yakındır. Üstelik, biraz önce belirttiğimiz gibi, Türk lehçelerinde "d"- "l" değişimi hâlâ canlı iken, bu gerçeği görmezlikten gelmenin nasıl bir ilmî körlüğe yol açtığının takdirini okuyucuya bırakıyorum.

Netice itibariyle, Karduklarla ilgili tek bilgi kaynağımız Xenofon'un eseridir ve orada verilen bilgiler de sınırlıdır. Bunun dışında yapılan tüm yakıştırma ve yaklaştırmalar sadece bir yorumdur, ama kesinlikle nihai hüküm yerinde değildir. Zaten kendini bilen tarihçiler de bu konudan bahsederken ihtiyatlı davranmakta ve "olabilir, muhtemel ki" ifadeleri kullanmaktadırlar. Hatta ilk başlarda Karduklarla Kürdler arasında bir ilişki kurmak isteyen Kürd teorisyenleri, Batılı ve Rus tarihçilerin çekimser davranmaları üzerine, bir adım geriye atarak, "olabilir.." gibisinden ifadeler kullanmak zorunda kalmışlardır.

Bize göre, kesin bir tarihi hüküm olmamakla birlikte, Karduk/Karluklar tıpkı Mitan/Muytenler gibi bu bölgeye gelmiş, fakat tarihî kader umdukları gibi tecelli etmeyince Orta Asya'ya, muhtemelen daha önceden bildikleri topraklara, geri dönmüşlerdir.

Gılgameş destanı gibi Sümerler üzerinde de durmayacağız. Çünkü Kürd teorisyenler çok ihtilaflı olunca ve ağırlık görüş onların Orta Asya'dan, Yulduz vadisinden göç ettikleri üzerinde yoğunlaşınca, fazla zor durumda kalmamak ve "bu kadar da olmaz ki!" dedirtmemek için Sümerleri ataları arasında göstermemişlerdir. Zaten Sümerlerin Kürdlerin ataları arasında gösterilmesi, çok çılgınca bir şey olurdu, ama yine de bir iki çılgın çıkmıştır. Üzerinde durmaya bile değmez.

X. HAYALİ BİR HALK: ZELANİLER

Küçük Asya'da ise sağlam bir temele sahip olan Zelani Kürt Hanedanlığı rutin bir şekilde Akameni kraliyet mensuplarıyla evlilikler yapıyordu; Zelaniler sonraki üç yüz yıl boyunda bu hususla övünüp duracaklardı. Tıpkı Kürtler gibi İranî bir halk olan Partlar, pek çok açıdan Kürtlere benziyorlar ve özellikle siyasi yönetimlerinin umursamazlığı bakımından diğer İranî halklardan, örneğin Farslardan ayrılıyorlardı. Kürdistan'ın doğudaki üçte ikilik kısmının yavaş yavaş Partya ile birleşmekte olduğu dönemde, batıdaki üç Kürt Zelani Krallığı olan Kapadokya, Commagene ve özellikle de Pontus, kendi tam bağımsız bölgelerini Ege Denizi ve ötesine doğru genişletmekteydi. M.S. 72'ye gelindiğinde Kürt krallıklarının çoğu zorla Roma'ya dahil edilmişti. Sadece Kırım'daki (Güney Ukrayna) sürgün bir Kürt krallığı RoMaanın bölgesinde iki yüz yıl daha yaşamayı başarmıştı.

Zelaniler: Bu hanedanlığın adı Zelan, günümüzde hala batıdaki Kürtleri Dicle nehrinin doğduğu yerlerden Kuzey-Orta Kürdistan'daki Zele ve Yozgat gibi şehirlere yani antik Kapadokya Pontus'a kadar tanımlayan bir isimdir. "Zilan ve Milan", Batı Kürtlerinin geleneksel olarak varlıklarını korumuş olan iki alt bölünmesidir. Zelaniler, Kapadokya, Kammagene ve Pontus olarak üç krallığa ayrılmışlardı.

Pontus Zelani imparatoru Büyük Mithridates'tir.

.. hatta kendisi de baba tarafından Pontus Kürdü ve anne tarafından Rum olan coğrafyacı ve tarihçi Strabon… (İzady, 82-90)

İzady'nin sıradan palavralarından uzun bir iddia kümesi daha. Ama bence daha önceki iddialarına rahmet okutan akıl almaz bir cahillik, daha doğrusu ırkçı bir çılgınlık örneği!

İzady, özet olarak verdiğimiz bu görüşleri için hiçbir kaynak göstermez. Çok iddialı ve güya akademik bir tarih kitabında kaynak gösterilmeden söylenen sözlerin ne önemi olabileceğini ben şahsen tasavvur edemiyorum. Çünkü anlatılan olaylar M.Ö. VI-V. Yüzyıllarda olmuş olaylardır. Bir insan ancak şahit olduğu olayları doğrudan anlatabilir. Onun dışındakiler için kimden duyduğunu veya hangi kaynağa istinaden söylediğini belirtmek zorundadır. Eğer bunu yapamıyorsa 'bin bir gece masalları' anlatıyor sayılır.

Şimdi size Pontus Devleti, Kapadokya Pontus Devleti ve bunlarla bağlantılı olayları kısaca anlattıktan sonra, olaylar sırasında belli belirsiz bir rol oynamış olan Zileliler yani Zile adlı şehirde yaşayanların Zilan ve Milan kabileleriyle nasıl ilişkilendirildiğini göstermeye çalışacağım.

Esasen konumuz Pontus Krallığı değildir. Çünkü Pontus Krallığı'nın Kürd krallığı olduğu şeklindeki iddia tamamıyla İzady'nin fantezisi olduğu için üzerinde durmak istemiyoruz. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, Pontus Krallığı çok eskidir ve kuruluşu M. Ö. 2355 yıllarına kadar gider. Onu İstanbul'un Latinler tarafından gasp edilmesinden sonra Trabzon'a kaçarak orada sözde bir Pontus İmparatorluğu kuran Komnenosların devletiyle karıştırmamak gerekir.

Milat öncesindeki Pontus Krallığı'nda ilk defa hükümran olan kavme "ilk baş" anlamında Arkenaktik denirdi.[1] İlk Pontus kralı Spartakos'dur. Bu devlet, Mithridates'den önce çökmüş, 170 yıl ülkenin başında bir kral bulunmamış. Polybios'a göre 170 yıllık fasıladan sonra devletin başına geçen Mithridates, aslen Sinopludur; kral soyundandır ve Ermenistan büyük kralı Tigran'ın damadıdır.[2] Ancak tarihi verilerin bundan sonraki kısmı biraz karışık. Çünkü Mithridates'in kestirdiği sikkelerin bir yüzünde Grek harfleriyle "Kral Mithridates" yazısı, diğer yüzünde Apollon'un

1 P. Minas Bıjışkyan, *Pontus Tarihi*, s. 29.
2 Age., s. 30.

resmi vardı. Halefi oğlunun sikkeleri üzerinde de aynı şeyler vardı ve yazı Grekçeydi. Acaba sırf babası Pers, anası Grek asıllı olduğu için, anasının hatırına sikkesine Yunan tanrısının resmini mi koydurmuştu? Eğer öyle ise, oğlundan sonra tahta çıkan torunu Skribonios neden halk tarafından hanedandan kabul edilmemiş ve Pontuslular tarafından kovulmuştur?

Tarihi kayıtlardan anladığımız kadarıyla ilk Mithridates'ler Yunan tanrılarına tapıyorlar ve yazışmalarda Grek alfabesini kullanıyorlardı. Halbuki daha sonraki Mithridates'lerin Zela (Zile)'de bir tepe üzerinde kurdukları tapınakta İran tanrılarının putlarını diktikleri ve onlara sunuda bulundukları görülüyor. Esasen Mithridates de "Mitra+dâd" yani Mitraverdi, Mitra'nın oğlu anlamındadır. İşe bu taraftan baktığımız zaman, Pontus Krallığı'nda iki farklı Mithridates hanedanının hüküm sürdüğünü, birincisinin Sinop kökenli ve bölgenin insanı olduğu; bu yüzden Grek yazısı kullanıp, Grek tanrılarına taptıkları; ikincisinin ise bölgeye dışardan gelip, kendini bu hanedana mensup gösteren bir gâsıbın soyundan gelenler olduğu düşünülebilir.

Bunu düşünmek için haklı sebepler var gibi görünüyor. Çünkü birinci yerli hanedanın armalarının gemi ve gemi çapası olduğu sikkelerinin bir yüzündeki resimden anlaşılıyor.[3] Muhtemelen ikinci hanedan da yerli halkla iyi geçinmek için aynı geleneği sürdürmüştür. Hatta daha sonraki Mithridatesler döneminde bu armanın yerini ateş kültünün sembolleri olan ve Turan kökenli olduklarını gösteren güneş ve ay alacaktır.[4]

Pontus Devleti'yle Romalılar arasında pek çok çarpışma olmuştur ve M. Ö. 72 yılında Romalı general Triarus, Büyük Mithridates tarafından mağlup edilmiş; ama bu geçici üstünlük çok fazla sürmemiş ve daha sonraki yıllarda Pontus Sezar tarafından çiğnenmiş; ve Pompeius Mithridates hanedanını ortadan kaldır-

---

3 Age., s. 30.

4 Fernand Lequenne, *Galatlar,* s. 111.

dıktan sonra Pontus halkını hür ilan etmiştir.[5] Anlaşılan Pontus halkı dışarıdan gelen İran kökenli müstevli bir grubun hakimiyeti altındaydı.

İzady'nin "sadece Kırım'daki (Güney Ukrayna) sürgün bir Kürt krallığı RoMaanın bölgesinde iki yüz yıl daha yaşamayı başarmıştı" şeklindeki iddiası da doğru değildir. Çünkü Sezar, M.Ö. 47'de Pharnakes'in üzerine yürümüş, savaş Romalıların zaferiyle sonuçlanmış; Pharnakes ancak birkaç adamıyla kaçabilmişti. Sezar'ın "Geldim, gördüm, yendim" sözünü de bu sırada söylediği rivayet edilmektedir. Halbuki kendisinden önceki Pontus kralına karşı Lucullus ve Pompeius Doğu Anadolu'da aylarca, yıllarca savaşmalarına rağmen bir sonuç alamamışlardı. Sezar, savaştan sonra yine İran kökenli Mithridates'i Pharnakes'in yerine Kırımdaki küçük Bosphorus Devleti'nin başına vali olarak atamıştır.[6]

Yani ortada sürgün bir Kürd krallığı -ki zaten o dönemde Kürd adı henüz yoktu- olmadığı gibi, sadece Romalı hükümdar tarafından Olbia'ya atanmış bir vali vardı. Yoksa İzady'nin iddia ettiği gibi Mithridates'lerden birisi Kırım'a kaçıp orada bir krallık falan kurmamıştı.

Hayali Zelaniler

Gelelim İzady'nin Zelani Kürdleri iddiasına. Okuyucu beni yanlış anlamasın. Yaklaşık otuz yıldır tarihle ve yalnızca tarihle uğraşıyorum. Ortalama insan ömrünü düşündüğünüz zaman bu çok uzun bir zaman dilimidir. Eğer İzady'nin harikalar dizisi kitabını okumamış olsaydım, tarihte Zelani Kürdleri adında bir halk olduğunu hiç duymadan bu dünyadan gitmiş olacaktım.

Daha önce de söylediğim gibi, sadece Cemşid Bender değil, İzady de gözü dönmüş çılgınlar zümresindendir. Çünkü bugüne kadar okuduğum kitaplardan hiçbirinde "Zelaniler" diye bir halka rastlamadım. Ama İzady, eserini Amerika'da yazmasına rağmen,

---

5 Bıjışkyan, *Pontus Tarihi*, s. 31.

6 Bilge Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, s. 541.

ana dilinin etkisinden kurtulamadığı ve olayı getirip bugünkü Zilan kabilesine bağlamak istediği için bu kelimeyi uydurmuştur. İzah edeyim.

Bir kere Zelani kelimesini "Zela" şehrinin adından türetmiş ve Farsça'da olmayan, Arapça dil kurallarına da aykırı düşen bir şekilde kelime sonuna "n" + "i" harflerini ilave etmiştir. Çünkü Zela veya bugünkü adıyla Zile bir şehir adıdır. Bu şehirde yaşayanlar yani Zelalılar anlamındaki kelimenin Farsçanın hangi kuralına göre uydurulduğu belli değil ve zaten böyle bir kural yok. Arapçaya göre uyduruldu ise, "n" harfi nereden ilave edildi? Ayrıca M. Ö. 2350 yıllarında o bölgede yaşayan halkların Araplarla ve Arapçayla bir ilgisi yok ki, isimleri Arap dili kurallarına göre türetilebilsin. Demek istediğim, kelime Farsçaya göre çoğul yapılmışsa, kelimenin aslının "Zela" değil, "Zel" olması gerekir ki, sonuna "Zeller" anlamında çoğul eki olarak "ân" eki getirilip Zelan yapılabilsin (Türk – Türkân gibi). Eğer kelimesi Arapçaya göre çoğul yapılmışsa, Arap dili kurallarına göre "Zeleviyyûn" olması gerekir ki, hiçbir yerde kaydı yoktur.

Kısacası bu iki dili de bildiğim için söylüyorum, Zelani kelimesi özellikle o dönem için Farsça dil yapısına uymaz; Arapçaya hiç uymaz.

Zela'nın hikayesi

Zela (Zile), efsaneye göre Semiramis, gerçekte ise M. Ö. VI. Yüzyılın ikinci yarısında burada Sakalara karşı bir zafer kazanan Pers generaller tarafından kurdurulmuş bir şehirdir.[7] Strabon'un anlattıklarına göre Mag (Mecusi) rahipleri burada düzenlenen törenlerde kurbanları bıçakla kesmez, sopayla vurarak öldürürlerdi.[8]

İsterseniz hikayenin bundan sonraki kısmını doğrudan Strabon'un ağzından dinleyelim:

"Sakalar da Kimmerler ve Treresler gibi ülkelerine yakın yerlere ve uzak bölgelere akınlar düzenlediler. Belli bir süre Baktriana'yı

7 Murat Arslan, *Mithradates VI. Eupator*, s. 22.

8 Aynı yerde; Strabon, *Geography,* 11.8. 4-5, s. 263.

işgal ettiler ve Ermenistan'ın önemli bir kısmını ele geçirdiler ki, kendilerinden sonra da o topraklara Sakasene [Saka yurdu] denilmiştir. Sonra Kapadokyalıların topraklarına, özellikle de Karadeniz'e yakın olan kısmına, şimdilerde *Pontici* denilen bölgeye ilerlediler ve ele geçirdiler. Bir gece umumi bir şenlik düzenledikleri bir anda Pers generallerin ani saldırısına uğradılar ve bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar. Bu generaller dağlardan ovaya kayalar yuvarlatarak bir tepe kurdular, üzerine de duvar çektiler ve Anaitis ile Pers tanrıları Omanus ve Anadatus'un putlarını diktiler. Sonra yılda bir defa kutsal âyin düzenlediler. Ayinin adı Sacaea idi. Zela sakinleri de günümüze kadar bu ayini düzenlemeye devam ettiler. O (Zela), tapınak hizmetkârlarının kaldığı küçük bir kasabadır. Pompeuis, Mithridates'leri ortadan kaldırdıktan sonra burasını şehir statüsüne yükseltmiştir."[9]

Strabon aynı olay için başka bir rivayet daha vermektedir: "Cyrus, bölgeyi ele geçiren Sakaların zafer sarhoşluğu içinde zil zurna içtiklerini görünce, geri dönmüş, hepsini yerde sarhoş vaziyette yatarken bulmuş ve kılıçtan geçirmiş. Sonra da bunun Tanrı'nın bir lütfu olduğunu düşünüp Sacaea şöleni düzenlemiş. Bu tören sırasında katılımcılar İskit kıyafetleri giyerler; çılgınca içer, sarhoş olur ve birbirleriyle dans ederlerdi."[10]

Pontus Krallığı zamanında Zela bir yerleşim biriminden çok, tanrılara adanmış kutsal bir kült merkeziydi. Burada sadece rahipler (maglar) ve köleleri bulunurdu ki, kölelerin sayısının altı bin civarında olduğu belirtilmektedir.

Zelitis'e gelince, Strabon bir tepe üzerindeki Zela çevresindeki bölgeye bu ad verildiğini, Pampeius'un Zelitis'in sınırlarını bir çok eyaletler ilave ederek genişlettiğini belirtmektedir.[11]

Görüldüğü gibi İzady, hayali bir iddia ortaya atmadığı zaman kaynak göstermekte, fakat hiçbir kaynağa dayanmayan fantastik

---

9 Strabo, *Geography,* 11, 8, 4-5, s. 263.

10 Age., s. 265.

11 Strabon, *Geografika*, XII.3, s., 48.

iddialarda bulunduğunda herhangi bir eser adı vermemekte ve tarihi çarpıtmaya çalışmaktadır. Onun Strabon'u baba tarafından Pontus Kürdü, ana tarafından Rum olarak göstermesine gelince, Pontus devletini bir Kürd devleti kabul ettikten sonra, Strabon'un Kürd olmasından daha tabii ne olabilir ki! Tabii İzady'ye göre..

XI. BERMEKÎLER KÜRD MÜ, ACEM Mİ, HİNTLİ Mİ?

İddia: *Emevi ve Abbasi döneminin en önemli ailelerinden Bermekîler de Kürd asıllıydı.*

Bu iddianın sahibi, Irak'lı Dr. Ahmed Halil ve tabii hiçbir araştırmaya gerek görmeden ondan alıntı yapan diğer siyasi Kürdçüler. Fakat her ne işse meşhur Kürdler hakkında iki ciltlik eser yazan Mehmed Emin Zeki Bey, Bermekîler gibi önemli bir aileyi unutmuş. Önemli değil; onun unuttuğunu tamamlayacak birileri nasıl olsa çıkacaktı.

Önce Ahmed Halil'in iddiasını biraz açalım. Eski tarih kitapları "Bermek ailesinin" Pers asıllı bir aile olduğunu söylemekteymiş; ama bu "Pers" kelimesi genel bir adlandırma imiş; dolayısı bu tanımlama meşhur Bermekîlerin Kürd asıllı olmasına engel değilmiş. Bu konuda en önemli bilgiyi meşhur *Vefeyat el-A'yân* adlı eserin sahibi Kürd İbni Hallikân veriyormuş ve İbni Hallikân kendisinin de mensubu bulunduğu bu aileyi *Zerzarî* kabilesinden göstermekte imiş. Peki Bermekîlerin Belh gibi uzak bir şehirde yani Afganistan'da ne işleri vardı diye sorulursa, bunun cevabı basitmiş: Bu şehirdeki meşhur Nevbahar tapınağının bakım, koruma ve yönetimi Zerdüştilikten önce Mitraizm döneminde Medlerin soylu bir ailesine verilmiş imiş, Mecusilik döneminde de bu görev aynı ailenin elinde kalmış vs. vs...

Bakalım.

Bermekîler konusunda dünyada en yetkin ağızlardan birisi, bu konuda doktora çalışması yapmış ve eser vermiş olan Suriyeli

Emine Baytar'dır. Onun anlattığına göre Bermek bir şahıs ismi değil, Belh'teki Nevbahar tapınağının bakım, koruma işlerini üzerine alan; ayinleri yöneten baş kahinin lâkabıdır. Mekke'de Kâbe'nin bakım, koruma ve hizmet işleri nasıl bir kabile veya ailenin uhdesine bırakılmışsa, Buddistlerde ve daha sonra Zerdüştîlerde de aynı durum söz konusuydu.

Öncelikle bu Nevbaharın bir Budda mabedi mi, yoksa Zerdüştîlerin bir ateşgedesi mi olduğu konusu tartışmalıdır. Tapınağın Zerdüştîlikten önce de var olduğu belirtildiğine göre, demek ki Buddizm döneminde bu tapınak vardı. Örneğin Mesudî, Murûc ez-Zeheb adlı eserinde meşhur ateşgedeleri sayarken şöyle der: "Dördüncü bina, Nevbahar denilen binadır. Onu Horasan eyaletindeki Belh şehrine kamer adına Menuşihr yaptırmıştır. Hükümdarlar bu bölgede o binanın korumalığını yapan kişiyi ulular, emrine uyar, hükmüne müracaat eder ve ona hediyeler getirirler. Onu korumakla görevlendirilen kişinin adı Bermek'di. Binayı koruma işi kendisine verilen herkes bu lâkapla çağrılırdı... Bu bina, en yüksek binalardandır. Çatısına, üzerinde yeşil ipek parçaları asılı mızraklar dikilirdi. Her bir parçanın uzunluğu en az yüz zira idi... Bir defasında rüzgar bu parçalardan bazılarını koparıp elli fersah uzaklığa atmış... Araştırmacılardan birisi Belh'deki Nevbahar binasının kapısında şu anlama gelen Farsça bir kitabe okuduğunu anlattı: Budasef dedi: "Hükümdarların kapıları üç şeye muhtaçtır: Akıl, sabır ve para". Onun altında ise Arapça olarak şu yazı varmış: "Budasef yalan söylemiş. Hür bir kişi, bu şeylerden birine sahipse, sultanın kapısına gitmemeli".[1]

Mesudî daha sonra, Zerdüşt'ün zuhurundan önce bu ateşgedelerin var olduğunu kaydederek, onun da bu ateş tapınaklarını kendisine mekan edindiğini belirtmektedir ki,[2] bu kayıt Nevbahar'ın Buddistler döneminde yapıldığının bir kanıtıdır. Nevbahar'ın Buddistlere ait bir tapınak olduğunu söyleyen yalnızca Mesudî değildir. Çinli hacı seyyah Hsüan Tsang, bölgeden

---

1 Mesudi, *Murûc ez-Zeheb*, IV/48-49.

2 Mesudi, *Altın Bozkırlar*, s. 206.

geçerken bu tapınağı görmüş ve onun Buddistlere ait olduğunu belirtmiştir. İbn el-Fakih de burasının Buddist tapınağını olduğunu kaydetmektedir.[3]

Belki de bu yüzden Emine Baytar, Bermek ailesinin Hint asıllı olduğunu kaydetmekte ve kelimenin eski kaynaklarda hem "Bermek" hem de "Bermuk" şeklinde geçtiğini belirtmektedir. Eğer Baytar'ın dediği gibi Bermekler gerçekten Hint asıllı iseler, o takdirde zaten Kürd veya Med olmaları tabiaten mümkün değildir. Bartold'un Bermekîlerin Sâsânî soyundan oldukları ve tapınağın da Pers hükümdarlarından birisi tarafından yaptırıldığı iddiasının yalnızca kasıtlı uydurulmuş bir efsaneye dayandığını belirtmesi de, Bermekîlerin Pers ve dolayısıyla Kürd asıllı olmadıklarını göstermektedir.

Belazuri, Nevbahar tapınağının Muaviye zamanında yıkıldığını,[4] Taberî ise Türk komutan Nizak Tarhan'ın bu tapınağı ziyaret edip, ibadet ettiğini belirtmektedir.[5]

Biz yine de Ahmed Halil'i üzmemek için – en azından bir süreliğine – Bermeklerin Med ve dolayısıyla Kürd asıllı olduğunu kabul edelim.

Nevbahar tapınağında Bermeklik yani bir noktada Nevbahar şerifliği çok önemli bir makamdı. Çünkü Hindistan, Çin ve Kabil hükümdarları burayı ziyaret ve haccederler; Bermek'in yani baş rahibin elini öper, çok önemli hediyeler verirlerdi. Çin'de Zerdüştîlik hiçbir zaman olmadığına göre, Çin hükümdarlarının Nevbahar'ı ziyaret etmeleri Buddizmden kaynaklansa gerektir. Daha sonra Nevbahar'ı Zerdüştîlik döneminde ziyaret edenler kervanına Pers hükümdarları ve Persler de katıldılar ve hatta Birûnî'nin kaydına göre Harezm hükümdarları da Nevbahar'ı ziyarete geliyorlardı. Kâbe Müslümanlar için ne ise, Nevbahar da Zerdüştizm döneminde ateşperestler için aynı şeydi.

---

3 W.W. Barthold, İA, 2, 560-561.

4 Belazuri, *Fütuh el-Buldân*, s. 594.

5 Barthold, İA, aynı yerde.

Tarih kitaplarında adı ilk geçen Bermekî Ebû Halid Bermek'dir. Ebû Halid'in Hindistan'da doğup büyüdüğü, orada tıp ve astronomi tahsil ettiği; bilâhare İran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra Hişam b. Abdulmelik'in huzuruna gelip kendi isteğiyle Müslüman olduğu; tıp bilgisiyle Mesleme b. Abdulmelik'i tedavi ettiği belirtilmektedir.[6] Hatta İbni Hallikân, "onun Müslüman olup olmadığını bilmiyorum" demektedir.[7]

Ebû Halid'den sonra oğlu Halid şöhrete ulaşmıştır. Kendisi Horasan'ın önde gelen kişilerindendi. Müslüman olarak büyüdüğü için Abbasîlerin yanında yer almış, onların Horasan'daki en büyük destekçisi olmuştur. İdari konularda oldukça yetenekliydi ve Kahtaba b. Şebib et-Tâî'nin ordusunda ganimetlerin taksimi işini deruhte etmiş; arkasından Horasan'da harac işlerini tanzim etmiştir. Daha sonra da Ebu'l Abbas'ın Irak'ta vergi dairesi ve askeri işler başkanlığını yürütmüş; Ebû Seleme el-Hallal'ın öldürülmesinden sonra "vezir" unvanı kullanmaksızın vezirlik işlerine nezaret etmiştir. Halife Mansur, Musul ve el-Cezire'deki karışıklıkları onun yardımıyla bastırmış ve buraya vali tayin edilmiştir. Hatta Musul ve el-Cezire halkı onun için şöyle derdi: "Halid bize şiddet uygulamadan heybetiyle korkuttu; onun korkusunu kalplerimizde hissederdik". Halid, daha sonra Fars, Rey ve Taberistan valiliği görevini üstlenmiş, Mehdi zamanında görevden alınmış, fakat Harun Reşid'in annesi Hayzeran'ın araya girmesiyle tekrar görevine iade edilmiştir.[8]

Halid'in 781-782'de ölmesinden önce, daha o hayattayken sivrilen oğlu Yahya b. Halid Azerbaycan valisi olmuştu. Sonra Mehdî tarafından oğlu Harun'un lalası yapılmış; Mağribin tamamı, Azerbaycan ve Ermenistan Harun'un yönetimine bırakılmış, Halid de naibi ilan edilmiştir. Harun er-Reşid ona "Ya ebeti!" (Baba!) diye hitap ederdi. Fakat daha sonra halife Hadi tarafından hapsedilecek, ama Harun'un başa geçmesiyle birlikte hapisten çıkarılarak,

6 *El-Mavsûat el-Arabiyye*, Suriye, Bermekî maddesi.

7 İbni Hallikân, *Vefeyât*, 6/219.

8 Aynı yerde.

devletin tüm işleri uhdesine verilecekti. Halkı ve devleti istediği gibi idare ediyordu. Bir yıl sonra Harun mühür kazılı yüzüğünü de ona vermişti. Yahya, Harun'un huzuruna izinsiz girebilen tek kişiydi. Yahya, gerçekten de vezirliği sırasında devletin ve halkın refahı için çok iyi şeyler yapmış, ilim adamlarını ve şairleri korumuştur. Daha sonra oğlu Fazl – ki Harun'un süt kardeşiydi, - devlet işlerinin başına getirilmiştir. Cafer ise Fazl'ın küçüğüydü, ama o da Harun tarafından Enbâr'dan Afrika'ya kadar olan bölgenin yönetimine getirilmiştir.

Ne var ki, Harun Reşid, Bermekîlerin şan-ı şevketinin gün geçtikçe artmasından endişelenmeye ve onlara karşı düşmanlık beslemeye başlamıştı. Nihayet bir gece Yahya b. Halid'in Enbar'daki köşküne gizlice adamlarını göndermiş, yakalatıp huzuruna getirtmiş ve hapsetmiş ve aynı gece boynunu vurdurmuştur. Yine aynı gece Fazl b. Yahya'yı da yakalatmış ve öldürtmüştür. Bununla birlikte Harun Reşid'in neden birden Bermekîlere karşı harekete geçtiği konusunda hiçbir kayıt mevcut değildir. Kimine göre Cafer'in Harun'un kız kardeşiyle olan ilişkisi, kimine göre Bermekîlerin zındıklığı ve Mecusîliği; kimine göre devlet malını irtikap edip, zimmetlerine geçirmeleridir. Hatta bir defasında Harun, kölelerinden birine şöyle der: "Mallarımı çaldılar, hazinelerimi yürüttüler!" Bermekîlerin Ali taraftarlarına maddi ve manevi destek verdikleri iddiası da Harun Reşid'in gazaplanmasına yol açmış olabilir. Tarihte bu olaya "Nükbet el-Beramike" "Bermekîlerin tökezlemesi" denilir.

Gelelim Ahmed Halil'in İbni Hallikân'ın Bermekî ailesine mensup olduğu ve bizzat kendisinin Bermekîlerin Kürd Zerzarî kabilesinden çıktıklarını kaydettiğini ileri sürmesine.

Külliyen yalan! İbni Hallikân'ın Kürd olup olmadığı konusu üzerinde durmaya gerek bile görmüyoruz, ama güya onun çok ciltli meşhur *Vefeyât el-A'yân* adlı eserinde Bermekîlerin Kürd Zerzarî kabilesinden olduğunu belirttiği ileri sürülmektedir.

Kitabın orijinali elimde mevcut olduğu için, baştan sonra defalarca taradım. Dizininden bakıp "Bermek" kelimesinin geçtiği her sayfayı dikkatli şekilde bir iki defa okudum. Yer adları dizininde "Zerzarî" kelimesini bulamadım. Etnonimler dizininde Zerzarî adına rastlayamadım. Acaba Zerzarî adında bir Kürd kabilesi var da, benim gözümden mi kaçtı diye bir de İzady'nin eserinde hayli önemli yer tutan "Kürd kabileleri"ndeki listeyi tekrar tekrar taradım. Orada da Zerzarî kelimesi yoktu. Bir de İnternet ortamından bakayım dedim. Orada "Zerzarî" kelimesini buldum. Birkaç sitede, ki tamamının kaynağı Dr. Ahmed Halil'in sitesiydi, Zerzarî adlı bir Kürd oymağından söz edilmekte; ama diğer sitelerin tamamında Zerzarîlerin Yemen'de yaşayan bir Arab kabilesi olduğu belirtilmektedir.

Bu durumda kime inanmak gerekir? İbni Hallikân'a atfedilen iddia, yazarın eserinde geçmiyor. Diğer Kürdologlar da Zerzarî adlı bir Kürd kabilesinden söz etmiyor. Kaldı ki, Bermeklerin Hindistan kökenli olduğunu yukarıda zaten gösterdik. Hint kökenli olan bir ailenin Med veya Kürd asıllı olması zaten tabiaten mümkün olamayacağına göre, Zerzarî adlı bir Kürd kabilesinin varlığını kabul etsek bile, nasıl bu kabileye mensup olabileceği doğrusu benim akl-ı havsalasını zorlamaktadır.

XII. SİNDİLER KÜRT MÜ, ÇERKES Mİ?

İddia: *Mitanniler, büyük Hint-Avrupa göçü esnasında güneydeki Hindistan'a göç etmek yerine, güneybatıya dönerek İran ve Kürdistan'a yönelen birkaç Hindi halktan biri olmuş olabilir. Hakikaten de Sindi Kürdleri günümüzde Batı Kürdistan'da Mitannilerin yaşadığı aynı genel bölgelerde yaşamaktadırlar. İsim elbette Sindhî ile aynıdır; bu, günümüzde Pakistan ve Gujarat'ta, Hindistan'da yaşayan Hindi bir halkın adıdır ve bizatihi Hindistan adının kaynağıdır: Sindhi, Hindi, Hindistan. Modern Sindî Kürdleri elbette Kürdçe konuşmaktadır, ancak bunlar pekala da Mitanni hanedanlığının kurucusu olmuş olabilirler.* (İzady, 76)

İzady, bazen de emin olmadığı konularda biraz temkinli davranarak "olabilir" ifadesini kullanmaktadır. Fakat çoğu kez bir cümle önce söylediğini unutmuş gibi, bir cümle veya birkaç paragraf sonra tam aksini söyleyebilmektedir ve kitabı bu tür çelişkilerle doludur. Halbuki bir başka yerde de Kırım'da Taman Yarımadası'ndaki Sindilerin Hindistan'dan muhaceret etmiş bir kabile olduğunu ve Kürdlerin bir kolu sayıldığını ileri sürmektedir. Eğer dediği doğru ise, İzady'nin yapacağı ilk şey, Sindilerin bir Çerkes (Adıge) kabilesi olduğunu iddia eden Çerkes tarihçilerle masaya oturup bu halkın Çerkes mi, Kürd mü olduğu konusunda anlaşmak olmalıdır.

Sind-Hind adı eskiden beri ve tabii olarak Hindistan'la ilişkilidir ve halen de bu iki kelime bu yarı kıtada yaşamaktadır. Sind kelimesi Sanskritçede "büyük nehir", "okyanus" anlamındadır. Asurîler buraya *Sinda*, Persler *Abisind*, Yunanlılar *Sinthus*, Roma-

lılar *Sindus*, Çinliler *Sintow* ve Araplar *Sind* adını verdiler. Sind, Sindi, Sindhi kelimeleri birbirine yakın değil, birbirinin aynı olduğu için, Kürdlerdeki Sindi kabilesiyle, Pakistan'da Sindhi ve İskitler döneminde Kırım'daki Sindileri birbiriyle kıyaslamak, hatta bunları aynı halkın değişik bölgelere dağılmış ama aynı adı taşıyan üç değişik kolu olarak görmek son derece tabiidir.

Konumuzun tamamıyla dışında, fakat bu meselede içinde oldukları için, Sindiler konusuna önce Çerkesler açısından bakalım.

"Özellikle Kuban nehrinin aşağı kısımlarında ve Taman Yarımadası'nda yerleşik olan Sindiler Mete (Meotid)lerin içinde ve hatta diğer tüm Çerkes kabileleri arasında en çok uygarlaşmış olanı idiler."[1]; "Keza Strabon'un açıklamalarına göre Sindiler Kolkhideliler gibi genellikle korsanlıkla geçinirlerdi."[2]

Peki İzady'nin Silvan konfederasyonu içinde gösterdiği Sindi Kürdleri ve Çerkeslerin ataları arasında saydıkları Sindiler kimdir ve neden aynı kabile veya etnik grubu iki değişik halk birden sahip çıkıyor? Bir kabile aynı anda iki değişik halka mensup olamayacağına göre, ya bu iddia sahiplerinden biri yalan söyleyip tarihi çarpıtmaktadır, ya da aşağıda göreceğimiz gibi ikisi de yalan söylemektedir.

Kimdir bu Sindiler? Çerkeslerle veya Kürdlerle gerçekten ilgileri var mı?

Önce tarihte kısa bir gezinti yapalım.

Eski coğrafyacılar şimdiki Azak Denizi'ne Maiotis Gölü derlerdi. Arap coğrafyacıların eserlerinde ise - örneğin Mesudî'de[3] - Mayutıs şeklinde geçer. Özellikle Strabon'un kaydına binaen eskiden Taman Yarımadası'nın sahil kesiminde yaşayan halka kelimenin dar anlamıyla Maiotlar denilirdi.[4] Tabii ki bu Maiotlar tek bir ka-

---

1 Yusuf İzzet Paşa, *Kafkas Tarihi*, I/170 – Morgan'a atfen.

2 Age., s. 172.

3 Mesudi, *Altın Bozkırlar*, s. 36-37.

4 Grakov, *İskitler*, s. 212.

bile değildi. Bununla birlikte eski yazarlar, Sindi Adası'nda yaşayan Sindileri de Maiotların bünyesinde göstermektedirler. Ancak mevcut bilgilerden Sindilerin bir kısmının adada, önemli bir kısmının ise Taman Yarımadası'nın sahil şeridinde yaşadıkları anlaşılıyor. Hatta ünlü Rus tarihçi ve arkeologu M. İ. Artamonov, Pontus Krallığı'nın ilk hanedanını oluşturan Spartaküslerin Trak kökenli değil, Taman Yarımadası'ndaki Yunan şehirlerinin yakın civarında yaşayan ve daha önce belirttiğimiz gibi, büyük ihtimalle Küçük Asya seferinden dönenin Kimmerlerin iştirakinden ortaya çıkan Sindilerin Hellenleşmiş zâdegân sınıfından olduklarını belirtmektedir.[5]

Bölgede kazılar yapan ünlü Rus arkeologlardan Grakov, Maiotidlerin bıraktıkları yadigârlarla Sindilerin yadigârlarının birbirine çok benzediğini, bu yüzden Sindileri onlardan ayrı bir halk olarak düşünmenin çok zor olduğunu belirtmektedir.[6] Grakov şöyle devam ediyor: "Sindilerin ana şehri, Varennikova istasyonunun bulunduğu yerdeydi ve henüz M. Ö. VI. Yüzyılda bağımsızlık döneminde ortaya çıkmıştı. Burada ahşap çatılı yer altı mezarları bulunmuştur. Bu kurganlardaki eşyalar genellikle İskitler ve komşuları için yapılanlarda olduğu gibi *hayvan figürleriyle* bezenmiştir."[7]; "Burada hayvan üslubu genel detaylar açısından biraz farklı ve Sindi özelliklerden ziyade Yunan Thanagoria özelliği taşımaktadır. Kurganlarda çıngıraksız ve alemsiz *cenaze arabaları* kalıntılarına rastlanmaktadır."[8]; "Sindilerde M. Ö. IV. Yüzyılda aristokratların defnedilişi sırasında uygulanan görenekler İskitlerinkiyle aynıdır. Sindiler sadece küçük bir site devlet tipi oluşturmuşlardı. Onların da mezarlarında *at iskeletleri* bulunmuştur."[9]

Sindilerden ve Sindika denilen ülkelerinden bahseden eski yazarlardan biri de Herodot'dur: ".. ve deniz donar, Kimmerler

5 Artamonov, *Kimmerijcy i Skify*, s. 119.
6 Grakov, *İskitler*, s. 216.
7 Age., s. 223.
8 Age., s. 224.
9 Age., s. 225.

Bosphorus'u donar. Savaşta Skythler ordularını hendeğin öbür yakasına, Sindlerin ülkesine buz üzerinden geçirmişlerdir.[10]

Herodot'un notunu sadece bir bilgi olarak aklımızda tutalım. Ama ömrünü İskitler, Sarmatlar ve komşularını araştırmaya adamış Rus arkeolog Grakov'dan yaptığımız alıntılarda üç ifadenin altını özellikle çizdiğimize dikkatinizi çekmek isterim.

a) Hayvan figürleri (hayvan üslubu);

b) Cenaze arabaları;

c) At iskeletleri.

Hayvan üslubunun yani kap kacaklarda, armalarda, silahlarda, ziynet eşyalarında, takılarda vs. hayvan desenli figürler kullanmak İskitlerin geliştirdikleri kendine özgü bir sanattır. Hatta Gumilev'in belirttiği gibi daha sonraları Hunlar, Çinlilerle iç içe olmalarına rağmen onların sanatını değil, kendi tabiat ve ruhlarına daha uygun düşen İskit hayvan üslubunu taklit etmişlerdir.

Bilhassa aristokrat kesimin mezarlarına cenaze arabası koyma geleneği, o bölgede yaşayan halklar arasında yalnızca İskit kurganlarında rastlanan bir olaydır. Aynı cenaze arabalarının Sindi mezarlarında ve kurganlarında görülmesi önemli bir işarettir.

Bir diğer önemli ve hatta en önemli husus, Sindi mezarlarında rastlanan at iskeletleridir. Bilindiği gibi Sakalarda, onların batı uzantısı İskitlerde, Hunlarda ve Göktürklerde mevta için koyun ve at kurban etmek, bunları mezarlarına koymak yerleşmiş bir gelenekti.

Şu ana kadar Sindiler hakkında iki sahiplenme olayından başka, eski tarih ve coğrafya kitaplarında onlarla ilgili bilgileri kısaca aktardık. İşte hemen hemen tüm yaşantılarında İskitler gibi davranan bu Sindiler, Çerkeslere göre Çerkes, Kürdlere göre Kürd imiş.

---

10 Herodot, IV, § 28

Ne var ki, ne Çerkesler, ne de Kürdler, Sindilerin Çerkes veya Kürdlüğü konusunda eski ya da yeniye ait hiçbir delil sunamamaktadırlar. Bugünkü Çerkes kabileleri arasında Sindi adını taşıyan herhangi bir topluluk yok. İskitler de, Kimmerler de, Traklar da hayatta değil. Sadece İzady'nin sözünü ettiği küçük bir Kürd klanı Sindi adını taşımaktadır. Onun da gerçek mi, kendi yalanı mı olduğunu bilmiyoruz.

Gelelim madalyonun öbür yüzüne. Bu kelime, bugüne kadar eskiden Hindistan, şimdilerde Pakistan sınırları dahilinde yer alan Sind kelimesiyle çok kolaylıkla ilişkilendirilmiş; bir çok tarihçi kelimeler arasındaki bu benzerlikten hareketle, fî tarihinde Hindistan'dan bir grup insanın gelip Taman yarımadasına yerleştiklerini düşünmüşlerdir. Her iki kelime de birbirinin tıpatıp aynısı olunca, böyle bir görüşe kapılmak son derece tabii. Muhtemelen birçokları gibi İzady'yi de bu benzerlik yanılmıştır.

Bu konuda en çok kafa yoranlardan biri Trubaçayev'dir. Ona göre Sindi ve Maiotların Kimmerlerle ilgisi olduğu ileri sürülmüş (yukarıda verdiğimiz Artamonov'un görüşü), fakat onların Kimmerlerin toprakları dışında olduğu ortaya çıkmıştır.[11] Aynı yazar bu Sindilerin İskitlerle akrabalıklarına da karşı çıkmakta, fakat onların bir Adıge kabilesi olarak takdim edilmesine Marquart'ın ".. ne var ki Adıge (Çerkes) dilinde ada kelimesi yoktur; halbuki Sindiler Taman Yarımadası'nda yaşıyorlardı" görüşüyle itirazda bulunmaktadır.[12] Burada Klaproth'un Taman Yarımadası'ndaki kabilelerin tarihten silinerek yerlerini Adıgelere bıraktıkları şeklindeki görüşüne de yer vermek gerekir. İşin o tarafı bizim konumuz dışındadır.

Burada Plinius'un kaydı sanırım meseleyi çözmemizi kolaylaştıracaktır. İskitlerin Tanais nehrine *Sinu* dediklerini kaydeden Plinius "*Tanaim ipsum Scythae Sinum vacant, Maeotide Tamarundam,*

---

11 Trubaçayev, *İndoarica v severnom Priçernomorye*, s. 18.

12 Age., s. 23-24.

quo significant matrom maris" demektedir. Yani "İskitler Tanais'e Sinu diyorlar, Maeotid'e Tamarunda diyorlar ki, kendi dillerinde denizin anası demektir."[13]

Kısacası İskit dilinde Sindhu nehir anlamındadır. Ayrıca onların *Sindu* dediği nehir Kuban'a değil, Don'a tekabül ediyordu ki, Rusçadaki *Sinaya Voda* (mavi nehir) adı da buradan gelir.[14]

Netice olarak, Taman Yarımadası'nda yaşayan Sindiler, ne Çerkes (Adıge)dir, ne de Kürd kabilesidir. Büyük ihtimalle İskit-Sakaların bir alt koluydu veya İskitlerle hiç ilgisi olmayan yerli bir halktı ve İskitler onlara Sindu yani Don kenarında yaşayan halk anlamında böyle bir isim vermişlerdi. Kanaatimize göre bu ihtimaller içinde en sonuncusu akla daha yatkındır. Batılıların İskit dedikleri Sakaların Kırım taraflarına gelen kolunun daha önce Orta Asya'da, özellikle de Hindistan'a yakın yerlerde yaşadıklarını ve Masagetlerin sıkıştırmaları sonucu bir kısmının Batı tarafına muhaceret ederek şimdiki Ukrayna bölgesine geldiklerini hatırlayalım. Sankritçede Sind kelimesi "büyük nehir" ve genel olarak "nehir" anlamında kullanıldığına göre, Batıya geçen Sakalar, tıpkı daha sonraları Türklerin büyük nehirlere "okuz" (Oxus) dedikleri gibi, dillerine girmiş olan "Sinu, Sind" kelimesini buradaki nehir için kullanmışlar; böylece Sindi kelimesi "nehir kenarında yaşayan" insanlar şeklini almıştır. Yani Maiotların bünyesine dahil olan bu insanlar, nehir kenarında yaşadıkları için İskitler tarafından Sindi adıyla anılmaya başlanmıştır. Bunda şaşılacak bir şey yok. Batılıların Attila dedikleri Atilla adının "Atilli"den geldiğini biliyoruz. Eski Türkçede büyük nehre "Atil/Etil" veya onun değişik söylenişi ile "İtil" dendiği bilinmektedir. Rusların şimdilerde "Volga" dedikleri İtil ve daha önceki söyleniş şekliyle "Atil" de yalnızca "nehir" anlamındadır. Sinu ve Sind de Sanskritçeden Saka diline geçmiş bir kelime olabilir.

---

13 Age., s. 32.

14 Age., s. 33.

İzady'nin sözünü ettiği Kürdce konuşan Sindi kabilesine gelince, İskitlerin Asurlarla savaşmak için o bölgeye geldiklerini ve tam 28 yıl orada kaldıklarını unutmamak gerekir. Kim bilir belki de bugün Kürd sanılan bu insanlar, İskitlerle birlikte Asurlulara karşı savaşmak için bölgeye gelmiş ve küçük bir adacık halinde oraya yerleşip kalmış; bugünkü Sindi Kürdleri de onların zaman içinde dillerini kaybetmiş torunları olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

XIII. SUBARU'DAN ZÎBARÎ ÇIKAR MI?

Akl-ı evvel İzady ve diğer Kürd tarihçilerine (!) göre Zîbarî kabilesi mensupları, Milat öncesinde bu bölgede yaşamış olan Subaruların torunlarıdır ve dolayısıyla Subarular Kürdlerin atalarındandır.

Bakalım.

Zîbarîler, İzady'nin verdiği Kürd kabileleri listesine göre, konfedere olmayan bir oymak durumundadır ve ilk bakışta Subaru ile Zîbarî arasında benzerlik yönünden bir ilişki kurmak akla yatkın gelmektedir. Ne var ki, gerek İzady ve gerekse diğer akl-ı evveller Kürd kabilelerinin etnogenez aşamalarına girmekten özellikle kaçınmakta yahut bu konuda hiçbir şey bilmemektedirler. Çünkü onlar sadece şu anda buldukları kabile isimlerini geçmişte bölgede yaşamış halkların isimlerine benzer olanlarla özdeşleştirmekle, ama o kabilenin hangi ana boydan indiği konusuna girmekten kaçınmakta ve sadece dili etnik işaret olarak aldıkları için, basit bir izahla meseleyi geçiştirmeyi tercih etmektedirler. Bir noktada haklılar ve hatta buna mecburlar. Çünkü Kürd kabilelerinin etnik oluşum safhalarıyla (etnogenezleriyle) ilgili herhangi bir kaynak yok. Hal böyle olunca Kürdologların dili etnik işaret olarak esas almaktan başka çareleri bulunmuyor. Bildiğimiz kadarıyla Kürdologlarda Kürd kabileleriyle ilgili saha çalışmaları da yok. Çünkü böyle bir çalışma öncelikle onların işlerine gelmez. Saha çalışmaları yapsalar bile, ne kadar dürüst davranacakları şüphelidir. Nitekim Orta Asya'daki Türk kabileleriyle ilgili saha çalışmalarının çok büyük bir kısmı da Rus etnologlar tarafından yapılmıştır.

Subaru ile Zîbarî arasında benzerlik konusuna daha sonra ele almak üzere, şimdilik öncelikle Subarular üzerinde biraz duralım. Ama öncelikle belirtmemiz gereken husus, Subaru ile Zîbarî arasındaki tek ortak öğe "bar" kelimesinin kısmî örtüşmesidir. Onun dışında herhangi bir benzerlik ve ortak yön yoktur. Üstelik de birbiriyle akraba sayılan bu iki etnik grup arasında yaklaşık 4500 yıllık bir zaman dilimi vardır. Çünkü Subaruların bu bölgede M.Ö. III. Binyılda yaşadıkları bilinmektedir. Tarihte isim değiştirmeden 4500 yıl aynı adı kullanan bir kabile veya etnik topluluk adını ben şahsen bilmiyorum ve bildiğim kadarıyla bunun tarihte örneği de yoktur.

M.Ö. III. Binyılda İç Asya'nın yüksek bölgelerinden gelen pek çok savaşçı oymak Dicle-Fırat arasındaki bölgeye yerleşmişti. Bunların yaşadıkları yere Subartu, kendilerine de Subaru deniliyordu.[1] Bu boyların İç Asya'daki ana yurtlarından ne zaman ayrıldıkları tam olarak bilinmiyor, ama hayat tarzları Sümerlerinkine yakın küçük beylikler kurmuşlardı. Bu beyliklerden en önemlisi Sinear tabletlerinde adı çok geçen Fırat üzerindeki Mari ile Habur çayının Fırat'la birleştiği noktanın alt tarafındaki Hana beyliği idi.

Etimolojik tahlillere fazla taraftar birisi olmamama rağmen, burada kelimenin bariz bir şekilde Türkçe olduğu görülmektedir. *Sub* ~ suv, Türkçe'de bildiğimiz "su" anlamının dışında "nehir" manasında da kullanılmaktadır. *Aru* ~ ara ise bugün dahi kullandığımız bir kelimedir. Buna göre *Subaru – nehir arası* anlamındadır. Daha sonraları yani M.S. VI. Yüzyıldan itibaren bu kelimeye Sebir, Sabir, Sibir, Sabar şeklinde rastlıyoruz ki, Sibirya adının da oradan geldiği düşünülmektedir. Fakat Priskos'un Sabar dediği Sabirlerin VI. Yüzyıl ortalarında Orta Asya taraflarından geldikleri, belli bir süre Ankara, Kayseri civarlarına kadar gelip bazı Roma şehirlerini yağmaladıkları ve aldıkları ganimetlerle geri döndükleri bilinmektedir. İran-Bizans savaşlarında denge unsuru olarak belirleyici rol oynayan Sabirlerin daha sonra Dinyeper, İşim ve

---

1 Günaltay, II/263.

Tobol nehirleri tarafına çekildikleri çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir. Mirfatih Zekiyev, Subar ve Sabar kelimelerinin etimolojisini verirken, bunun *sub+ar* yani su kenarında yaşayan insan anlamında olduğunu kaydetmektedir.[2]

Bu durumda elimizde birbirine yakın üç kelime vardır: Subaru, Sabar/Sabir ve Subartu. Subaru ve Sabar birbirine oldukça yakındır ve etimolojileri de aynı anlamı vermektedir. Fakat bazılarının zannettiği gibi Subartu aynı anlamda değildir. Bartold'un belirttiği gibi eski Farsçada "arda", "arta" kelimesi "büyük, yüce" anlamındadır ve genelde kelimenin sonunda yer alır.[3] Ama bazen Ardahan kelimesinde olduğu gibi kelime önünde yer aldığı da olmaktadır. Subaruların yaşadığı yerin adı olan Subartu da büyük ihtimalle "büyük nehir" anlamındadır.

Subaruların kurdukları Hana beyliğinin merkezi Tırka (Turka?) nın idaresi sosyal teşkilatlanma açısından Sümerlerinkiyle aynı idi.[4] Dicle nehri üzerinde Adem kolu üzerinde Harri veya Huşitu denilen bir Subaru prensliği daha vardı. Bu prensliğin başında bulunan kişilerin Ur sülalesi hükümdarlarından Şulgi'yi[5] metbu tanıdıkları çivi yazılı tabletlerden anlaşılmaktadır.[6] Subaruların ayrıca bugünkü Kerkük bölgesinde Ganhar ve Malgu adında iki beyliği daha vardı ki, birincisinin başkenti Arbel (Erbil), ikincisinin başkenti Ninua idi.[7]

Ne var ki, Subaruların beylikleri fazla uzun ömürlü olmayacak ve Mısır firavununun Fırat boylarından çekilmesinden sonra Mitannilerin saldırılarıyla birlikte sona erecekti. Daha sonraki günlerde Anadolu'da Hatti yani Hititlerin tekrar toparlanıp Mezopo-

---

2 Zekiyev, M., *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, s.

3 Bartold, *Orta Asya*, s. 386, dn.

4 Günaltay, II/ 263.

5 Krş. *Şulgi/Şulki* Sümer hükümdarı, *Şilgi/Şilki* Hun yabgusunun adı (Gumilev, *Hunlar*); ayrıca Moğollarda bu kelime "Şigi/Şiki" şeklinde geçmektedir (*Moğolların Gizli Tarihi*; Bartold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*).

6 Günaltay, II/ 264.

7 Aynı yerde.

tamya üzerine doğru hareketlenmeleri başlayacaktır, ama bunlar bizim konumuz dışındadır.

Netice itibariyle Türk kökenli olmaları kuvvetle muhtemelen bulunan Subarular Mezopotamya'da Mitanniler gibi güçlü bir devlet kuramamışlarsa da, bazı beylikler kurmuş ve belli bir süre hayatlarını idame ettirip, Mitannilerin hakimiyetine girmişlerdir. Daha sonraki dönemde Subaru adı kayıtlarda geçmiyor.

Kürdlerin Zîbarî adındaki kabilesinin Subaruların torunları oldukları iddiasına gelince, bu pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Subaruların Mezopotamya'daki bilinen varlıkları M. Ö. 2500-1500 yılları arasında site devletler halindedir. Kısacası aradan yaklaşık 4000-4500 yıl geçmiştir ve bugün o bölgede ismi Subaru'yu çağrıştıran Zîbarî isimli Kürdce konuşan bir kabile mevcut.

Bu satırların yazarı sıfatıyla Türk Onomastikası – Bütün Türk Halkları adlı eseri hazırlamış ve basmış bir kişi olarak, o kitapta geçen İskit, Hun, Massaget, Hun, Göktürk, Uygur vs. gibi etnik Türk gruplarına mensup olup Milat öncesi ve sonrasında yaşamış kabilelerden hiçbirinin bugün adının dahi mevcut olmadığını söyleyebilirim. Aksine adlar değişmiş, yaşanan topraklar değişmiş, bir kabile ortadan kalkmış yerine başka bir kabile gelmiş ve önceki kabile sonrakinin bünyesinde eriyip etnik kimliğini ve adını yok etmiştir. Bırakın üç dört bin yıl önce yaşayan kabile isimlerini, henüz M. S. X-XII. Yüzyıllarda varlıklarını ve adlarını muhafaza eden Oğuz boylarının bazılarının adları bile bugün kullanılmamakta ve ancak tarihi kayıtlarda rastlanmaktadır. 800 veya 1000 yılda bir kabilenin yaşadığı bu tarihi kaderin, 4000-4500 yıl boyunca bir kabile için nasıl tecelli edeceğinin tasavvurunu okuyucuya bırakıyorum.

Eğer siyasi Kürdcüler farklı bir iddiada iseler, o takdirde bize Zîbarî kelimesinin etimolojisini yapsınlar. Biz Subaru ve türevlerinin etimolojisini verdik. Zîbarî için bulduğumuz sonuç ise farklıdır. Bir defa kelimeyi üçe ayırmak gerekiyor: zî+bar+î. Zî

(ذي) veya zû (ذو) . Zî, Arapça bir edattır ve "sahip, iye" anlamındadır. "Zülkarneyn"de olduğu gibi. "Bar" (بار) kelimesi ise Farsçadır ve değişik anlamları vardır. Örneğin "yük, yavru, sacayak, ocak, kök, temel" anlamları ifade eder.[8] Kelime sonundaki nispet "ya"sı ise Arapçadır. Demek ki, bu durumda Zîbarî (ذيباري) (örneğin) "köklü" anlamlarında olabilir. Mevcut coğrafya kitaplarında Zîbâr adında bir toponim mevcut olmadığına göre, kelimeyi "Zîbar"lı şeklinde düşünemeyiz. Böyle bir şey ancak "bar" kelimesini İbranice'yi esas alarak "kuyu" anlamında (Barşaba'da olduğu gibi) düşündüğümüz zaman mümkündür ki, o zaman da anlamı "su kuyusu olan halk" olabilir. Fakat bu çok zayıf bir ihtimaldir.

Ben Kürdce bilmem, ama Arapça ve Farsça bilirim. Eğer Kürdler benim bu tahlilime itiraz ediyorlarsa, kendi görüşlerini açıklarlar; bakarız. Ancak, olabileceğini sanmıyorum; çünkü Kürdce dediğimiz dil, Farsça'nın Türkçe ve Arapça unsurlarıyla karışmış dağlı lehçesinden başka bir şey değildir. Fakat Zîbarî kelimesinin Subaru ile bir ilişkisi olamaz; hem tarihen hem de mantıken böyle bir şey mümkün değil. Çünkü aradaki zaman dilimi çok çok uzun bir süre. Eğer Kürdler illa da Zîbarîler Subaruların torunlarıdır iddiasında ısrarlı iseler, o zaman bunların Kürdlüğünün sadece Kürdçe konuşmakla sınırlı olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Zaten kendi ifadelerine göre Zîbarîler herhangi bir Kürd kabile konfederasyonuna bağlı değiller. Ayrıca şunu da kaydetmeliyiz ki, Araplarda da "Zibarî" soyadı hayli yaygındır ve özellikle Bahreyn'de çok sık rastlanan bir soyadıdır.

---

8 Ferheng-i Ziya, I/233-235.

XIV. EBÛ MÜSLİM HORASANİ KİMDİR?

Tarihte ün yapmış kişilere sahip çıkmak, onu kendinden saymak hemen hemen tüm halklara özgü bir hastalıktır. İşte Horasanlı Ebû Müslim de onlardan biridir.

Kimine göre Türk, kimine göre Acem, kimine göre Arap, kimine göre de Kürd asıllı olan bu Ebû Müslim, gerçekten hangi halka mensuptur?

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki, Ebû Müslim Horasanî Türk değildir. Onun Türk asıllı olduğunu iddia edenlerin gösterebilecekleri bir tek belge, bir tek tarihi kaynak yoktur. Kürd ideologların (!) önemli şahsiyetleri sahiplenirken gösterdikleri saçma kanıtlar ne ise, Ebû Müslim Horasanî'nin Türk olduğunu söyleyenlerin gösterebilecekleri kanıtlar da odur. O yüzden Türk asıllı olduğu şeklindeki iddianın üzerini çizip konuya geçelim.

727 yılında[1] kimi kaynaklara göre Isfahan bölgesindeki Cey şehrine bağlı Mâvâne köyünün mezrasında, kimi kaynaklara göre ise babasının Sencerd köyünden olması hasebiyle Merv yakınlarında, Kûfe'den getirdiği Veşîke adlı bir cariyeden Fayik mezrasında[2] dünyaya gelen Ebû Müslim'in gerçek adı bilinmemektedir. Fakat bastırdığı sikkelerinde geçen isminin Abdurrahman b. Müslim olduğu biliniyor. Bartold, onun Isfahan'da dünyaya gelmiş Acem asıllı bir kişi olabileceğini belirtmektedir.[3] Tarihi ka-

---

1 Ebû Müslim'in doğum tarihi hakkında değişik tarihler verilirse de, 727 yılı en doğru olanıdır. Bkz. Salih Süleyman el-Veşemî, *Ebû Müslim el-Horasanî*, s.11.

2 Age., s. 12.

3 Bartold, İA, 4/40.

yıtlara göre son derece soğuk kanlı, ketum, hasûd ve kindar, ama aynı zamanda pek insafsız ve merhametsiz bir kişidir.[4]

Bazı kaynaklar onun bir köle[5] ve hatta bir savaş esiri olduğunu iddia ediyorlarsa da, İbn el-Esîr'e göre bir köle değil, Herat veya Buşeng halkından birinin memluku idi. Efendisi İbrahim el-İmam'ı ziyaret ettiğinde Ebû Müslim de onunla beraberdi. Onun görünüşü, zeka fışkıran bakışları İbrahim el-İmam'ın dikkatini çekmiş ve onu efendisinden isteyerek azat etmiştir. Sonraki birkaç yılı İbrahim el-İmam'ın yanında geçiren Ebû Müslim, bir eşeğin sırtında Horasan'a gider gelir ve Emevîlere karşı propaganda yapan İbrahim el-İmam'ın mektuplarını taşırdı. Hatta bir defasında Horasan'a giderken uğradığı bir handa birkaç serseri onun eşeğinin kuyruğunu keserler, ama yıllar sonra Ebû Müslim gücünün zirvesinde olduğunda bu hanın bulunduğu kasabayı yerle bir ettirecektir.[6]

İbn el-Esir ve İbni Kesîr, Ebû Müslim'in etnik mensubiyeti hakkında herhangi bir kayıt düşmemektedirler. Mesudî ise yalnızca "*bazıları onun Arap asıllı olduğunu söylüyorlar*"[7] demekle yetinmiş; ama Acemliği veya Kürdlüğü konusuna değinmemiştir. Hatta Mesudî onun Kûfe yakınlarındaki Hutraniyye köyünde bir köle iken satılıp azat edildiğini kaydetmektedir.[8] Kimilerine göre daha çocukken esir düşmüştü. Abbas oğullarından bazı dâiler onu dört yüz dirheme satın aldılar. Onlardan da İbrahim el-İmam satın aldı ve onu Ebû en-Necm İsmail et-Tâî'nin kızıyla evlendirdi. Ebû Müslim'in bu kadından iki kızı oldu. Başında daima siyah

---

4 Aynı yerde.

5 Nitekim Nasr b. Seyyar da Halife Mervan'a gönderdiği mektuba iliştirdiği şiirinde buna işaretle:

Söndürmezseniz eğer siz bu ateşi şimdi,
Bir köle olacak gireceğimiz harbin lideri!

demektedir. (Mesudî, *Murûc*, VI, 62)

6 İbn el-Esir, *El-Kamil*, 3/448.

7 Mesudî, *Murûc*, 1973, Beyrut, 4/78.

8 Aynı yerde.

bir sarık vardı. Bunu Peygamberin Mekke'ye girdiği gün başında siyah sarık olmasından mülhem olduğunu söylerdi.[9]

Kürdlerin sahiplendikleri meşhur İbni Hallikân da esasen Mesudî'den farklı bir görüş belirtmemektedir: "İnsanlar, Ebû Müslim'in etnik mensubiyeti konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimilerine göre Araptır, kimilerine göre Acem'dir ve kimilerine göre de Kürd'dür."[10] Sanıyorum siyasi Kürdçüler de buradaki "kimilerine göre de Kürd'dür" ifadesine dayanarak söz konusu iddiayı ortaya atmaktadırlar. Gerçi İbni Hallikân, kime göre Kürd, kime göre Arap, kime göre Acem olduğu konusunda herhangi bir kaynak göstermemektedir ve muhtemelen duyduğu bazı söylentilere istinaden ve Ebû Delame'nin bir beytinde "zalimin tekisin ve ataların Kürd'dür" mısrasına dayanarak eserine böyle bir cümle girdirmiştir. İbni Tıktaka da Ebû Müslim'in soyunun çok karışık ve ihtilaflı olduğunu, mevcut durumda gerçek nesebini tespit etme imkanının bulunmadığını belirtmektedir.[11]

Hatta bir defasında kendisine nesebi hakkında sorulduğunda "Annem, Umeyr b. Butayn el-Icelî'nin cariyesiymiş. Umeyr onunla yatmış ve bana hamile kalmış" dediği,[12] bir başka defasında ise "Yaptığım işler, nesebimden daha önemlidir"[13] cevabını vermiştir. Tarihçi Hasen İbrahim, onun gençlik çağına geldiğinde Abdullah b. Abbas'ın oğlu Sallîyt'in[14] çocuklarından olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir.[15] Ama bu düpedüz bir yalandı ve nitekim Halife Mansur onu öldürtmeden önce suçlarını sayarken sırf kendisine asil bir aileden olduğu süsünü vererek teyzesi Asiye ile evlendiğini yüzüne vuracak ve sahtekârlıkla suçlayacaktır. (Daha aşağıya bkz.)

---

9 İbni Kesir, *el-Bidaye*, Cilt, 10.

10 İbni Hallikan, *Vefeyat el-A'yân*, 3/155.

11 İbni Tiktaka, *Kitabu'l-Fahrî*, s. 110.

12 Dineverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 323.

13 Taberî, 9/86, 89.

14 Ebûl Abbas es-Saffah'ın atası.

15 Hasen İbrahim, *Tarihu'l İslam*, 2/26.

Aslında Ebû Müslim'in etnik mensubiyeti konusuna dikkatli yaklaşmak gerekir. Çünkü İbni Kesâr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde, onun ismi hakkında farklı varyantlar vermektedir. Onun kaydına göre Hatib "Onun adı *Abdurrahman b. Şirun*"; İbni İsfendiyar "*Ebû Müslim el-Mervezi*"; Ebû Nuaym el-Isbahani "Tarih-i Isbahan"da "Onun adı *Abdurrahman b. Osman b. Yesar*'dır. Isbahan'da doğmuştur" derken, başka bir rivayette "Onun adı *İbrahim b. Osman b. Yesar b. Sündüs b. Hüzün*'dür. Zercümehr'de dünyaya geldi. Lakabı Ebû İshak'tı. Kûfe'de büyüdü. Babasının emanet ettiği İsa b. Musa es-Serrac tarafından yedi yaşındayken Kûfe'ye götürüldü. İbrahim el-İmam onu Horasan'a gönderirken "Adını ve lâkabını değiştir" dedi" dendiğini belirtmektedir ki,[16] bu farklı rivayetlere dayanarak onun gerçek adının ne olduğunu tespit etmek hayli zordur. Bartold'un sikkesi üzerinde yazılan kitabeye dayanarak adının Abdurrahman b. Müslim olduğu görüşü de şüpheyle karşılanmalıdır. Çünkü Ebû Müslim, piri kabul ettiği İbrahim el-İmam'ın tavsiyesiyle Horasan'a giderken adını değiştirdiğine göre, Abdurrahman b. Müslim onun gerçek adı değildi. Ebû Müslim ise zaten onun lâkabıdır. Muhtemelen Abbasi halifeliğinde ikinci adam durumuna yükseldikten sonra, vaktiyle halka kendisini takdim ettiği ismi değiştirmemiş ve kestirdiği sikkelerde onu kullanmıştır. Onun biraz da hilekâr olduğunu aşağıda göreceğiz.

Ebû Müslim'le ilgili detaylı bilgi verenlerden biri de Ez-Zehebî'dir. Zehebî'ye göre Ebû Müslim Şam'dan Horasan'a kadar eşek sırtında seyahat eden, sonra orayı ele geçiren, bir devleti yıkıp başka bir devlet kuran bir hükümdardır.[17] Aynı yazarın başka bir kaydında Arapça ve Farsça'yı mükemmelen konuştuğu belirtilmekte, fakat etnik mensubiyeti hakkında herhangi bir not düşülmemektedir. Onun Arapça ve Farsça'yı mükemmelen konuştuğunu kaydeden tarihçi Ez-Zehebî ve İbni Hallikân, eğer Ebû Müslim Kürdce de konuşuyor olsaydı, herhalde onu da belirtirlerdi.

---

16 İbni Kesir, *El-Bidaye*, Cilt, 10.

17 Ez-Zehebî, *Siyer A'lâm en-nübelâ*, cilt V.

Ebû Müslim'in Öldürülüşü

Emevi devleti yıkılıp, Abbasi devleti kurulduktan sonra ilk Abbasi halifesi es-Seffah nezdinde oldukça itibarlı olan Ebû Müslim'in hayli kibirlendiği tarihi kayıtlardan anlaşılıyor.

Rivayete göre Ebû Müslim, hacca gitmek için halifeden izin ister. Halife ona izin verir ve o sırada Azerbaycan ve civarının genel valisi olan kardeşi Ebû Cafer el-Mansur'a da bir mektup göndererek, istiyorsa onunla birlikte hacca gidebileceğini belirtir. Mansur, bu teklifi kabul eder; fakat yanında bin kişiyle birlikte hacca giden Ebû Müslim, kendisini halifelikte ikinci adam – ve belki de devleti kuran birinci adam, - olarak gördüğünden, Mansur'un da kendisiyle birlikte geleceğini öğrenince, "Hacca gidecek başka zaman bulamamış mı?!" diye bağırır. Hac esnasında Mansur'a son derece soğuk davranan, ona adeta tepeden bakan Ebû Müslim, es-Saffah'ın ölüm haberini ve Mansur'un halife ilan edildiğini öğrenmesine rağmen, ona biat edip, tebriklerini sunmakta ziyadesiyle gönülsüz davranır. Fakat Mansur da onun bu davranışını bir kenara not etmiştir.

Konumuz Ebû Müslim'in hayat hikayesi, yaptığı savaşlar, Emevî devletini nasıl yıktığı ve Abbasî devletini nasıl kurduğu olmadığı için, detaylar üzerinde durmayacağız.

Rivayete göre esasen Halife Mansur onu ortadan kaldırmayı kafasına koymuştu. Bir gün yakın dostlarından Selem b. Kuteybe b. Müslim el-Bahilî yanındayken ona "Ebû Müslim konusunda ne düşünüyorsun?" diye sormuş, o da Kur'an'dan "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, her ikisinde de fesat çıkardı" âyetiyle cevap vermiş. Mansur da "Anlaşıldı İbni Kuteybe, gayet iyi anlaşıldı" demiş.[18]

Ebû Müslim hac dönüşü sırasında bir süre Kûfe yakınlarındaki Hire'de kalmış. Burada 200 yaşında bir Hıristiyan varmış. Ebû Müslim onun meclisine gider, sohbetlerini dinlermiş. Bir defasında bu Hıristiyan onun öldürüleceğini söyledikten sonra

18 İbni Hallikan, *Vefeyât*, 3/152.

"Horasan'a gidersen kurtulursun" demiş. Bunun üzerine Ebû Müslim Horasan'a dönmeye karar vermiş. Fakat bu arada Halife Mansur sürekli mektuplar göndererek, bir hileyle onu huzuruna getirmeye çalışıyordu. Halife, o sırada, vaktiyle İskender'in Medâin'de kalırken Dicle üzerinde kurdurduğu Rumiyye adlı sayfiyede kalıyordu. Halife Mansur'a gelen haberlere göre Ebû Müslim kendisinden gelen mektuplara şöyle bir bakar, sonra önemsiz bir şeymiş gibi burun kıvırarak yanındakilerin önüne atarmış.

Sonunda Ebû Müslim halifenin huzuruna geldi. Kendisine halifenin abdest almakta olduğu söylendi. Ebû Müslim, revakta bir divana oturup beklemeye başladı. Daha sonra halifenin huzuruna kabul edildi. Halbuki Mesudî'nin kaydına göre Halife Mansur, daha önce revakın arka tarafında bir yere özel korumalarının komutanını ve birkaç adamını gizlemiş; onlara tartışma sırasında sesini yükseltse dahi çıkmamalarını, ama iki elini birbirine vurunca ortaya çıkıp Ebû Müslim'in işini bitirmelerini tenbihlemişti.

İbni Hallikân'ın kaydına göre Halife Mansur ile Ebû Müslim bir süre baş başa sohbet etmişler; ama sonra birden celallenen halife, ona öfkeyle "Sen bana karşı şunları şunları yaptın!.." diye bağırıp çağırmaya başlamış. Aynı yazarın eserinde halife ile Ebû Müslim arasında şu konuşmaların geçtiği belirtilmektedir:

- "Yaptığım bunca hizmetten, sarf ettiğim bunca gayretten sonra bunları mı duyacaktım? Ben bunları yapmadım!"

- "Bre aşağılık karının çocuğu! Bunları bizim ceddimiz ve bahtımız sayesinde yaptın. Yerinde zenci bir karı dahi olsa senin yaptığını yapardı.[19] Bana yazdığın mektupta adını benim adımdan önce yazan sen değil misin? Abdullah b. Abbas'ın oğlu Sallîyt'in evladından olduğunu iddia ederek teyzem Asiye ile evlenen sen değil misin? Kendini yüksek zümreden göstererek, çok zor ulaşılacak bir mevkie geldin!"

19 Metin, eserin bir başka nüshasında "Senin yerinde zenci bir karı olsa bunu yapmazdı" şeklindedir ki, buradan halifenin onu zenci bir kadından daha aşağı bir kişi olarak göstermeye çalıştığı sonucu çıkarılabilir.

Rivayete göre işin şakası olmadığı anlayan Ebû Müslim, hemen yerinden kalkıp halifenin ayaklarına kapanmış, ellerini tutup öpmeye ve özür dilemeye çalışırken, Halife Mansur:

- "Allah canımı alsın ki, seni öldüreceğim!" demiş.[20]

İbn el-Esîr'in rivayeti burada biraz farklı. Ona göre Ebû Müslim, pek de aşağıdan alıp, halifeden özür dilememiş ve "Bırak bunları şimdi! Ben Allah'tan başka kimseden korkmayan bir insanım!" cevabını vermiş. Halife ise bunun üzerine daha da öfkelenerek Ebû Müslim'e galiz küfürler savurmuş ve sonra ellerini birbirine vurmuş.[21]

Olayın bundan sonraki kısmı gerek Mesudî, gerek İbni Hallikân ve gerekse İbni Kesîr ve İbn el-Esîr'de hemen hemen aynı: "Bunun üzerine revakın arkasına gizlenmiş olanlar birden ellerinde kılıçlarla ortaya çıkıp Ebû Müslim'e vurmaya başladılar. Halife "Vurun, elleri kırılasıcalar, vurun!" diye bağırıyordu. Ebû Müslim ilk darbeyi alınca "Düşmanların için canımı bağışla ey mü'minlerin emîri!" dedi. Mansur: "Asıl seni yaşatırsam Allah benim canımı alsın! Senden daha azılı düşman mı var?" Gardizî'nin kaydına göre Ebû Müslim öldürülürken çocuklar gibi bağırmış, yalvarmış ve Mansur, "Büyük işler başaran adama bak, çocuklar gibi bağırıyor!" demiştir. Aynı rivayette Ebu Müslim'in kellesi daha sonra Horasan genel valisi tayin edilen Ebû Davut'a gönderilmiş ve ibret-i alem için sokaklarda dolaştırılmıştır.[22]

İbn el-Esîr, Ebû Müslim öldürüldükten sonra halifenin huzuruna Cafer b. Hanzala'nın girdiğini, onun yerde yatan cesedini görünce, "İşte şimdi, bugünden itibaren halife oldun" dediğini kaydetmektedir.[23]

Bu rivayetlerden çıkarabileceğimiz bazı hususlar var. Anlaşıldığı kadarıyla asıl adı her ne ise, Ebû Müslim lâkabıyla tanı-

20 Age., 3/153.

21 İbn el-Esir, *El-Kamil*, 3/627.

22 Gardizî, *Zeynü'l-Ahbâr*, s. 95.

23 Age., 3/628.

dığımız bu kişi, sıradan bir köylü çocuğudur. Bir çarpışma sırasında esir düşmüş, bir başkası tarafından satın alınmış; Horasan'a Emevîler aleyhine propaganda yapması için gönderilmiş; fakat herhalde fevkalade kabiliyetlere sahip olan bu delikanlı kısa sürede çevresine büyük kitleleri, hatta bir rivayete göre bir günde atmış köyü toplayabilmiş ve sonunda Emevî devletini yıkmıştır. *Kürdlerin "onun ordusu Kürdlerden ve Acemlerden oluşuyordu" şeklindeki iddia ise hiçbir kaynak tarafından desteklenmemektedir.* Daha doğrusu Ebû Müslim'in ordusunda hangi halka mensup askerlerin bulunduğu hiçbir kaynakta belirtilmez. Aslında Kur'an'a, Hz. Peygambere ve onun ailesine karşı bu kadar saygısızlık sergileyen, halkın nefretini kazanan Emevîlerin yıkılması zaten mukarrerdi. Örneğin Velid b. Yezid, Kur'an'a ok atması yetmiyormuş gibi, Halife Hişam öldükten sonra halifelik alametleri olarak kendisine Hz. Peygamber'in hırkası, yüzüğü ve asası getirildiğinde yazdığı şiirde, Mesudî'nin kaydına göre şöyle der:

"Getirdiler önüme eski bir hırka,
Bir de kocaman bir deynek
Ve de bir halifelik yüzüğü!"

Aynı Velid, Hişam'ın ölümünden sonra kızlarının yas tutarak ağlayıp sızlamalarıyla ilgili şu şiiri yazmıştı:

"Rusafe tarafından geldi dostumun sesi,
Toplayıp eteğimi baktım, dedim nedir halleri
Hişam'ın kızları.. yas tutuyorlarmış babalarına
Ah vah ediyorlarmış; hele bitsin de şu yasları
İbnenin tekiyim ben, eğer ....mezsem onları!"[24]

---

24 Mesudî, *Murûc*, VI, 4.

İşte Emevîler böyle aşağılık insanlardı. Ama unutmamak gerekir ki, İslam imparatorluğu onların zamanında genişlemiş, yayılıp serpilmiş; onlardan sonra gelen Abbasîler ise yalnızca onların biriktirdiklerini çılgınca savurmuşlardır. Dikkat edilirse Abbasîler döneminde hiçbir fetih hareketi olmadığı gibi, halifelik sürekli toprak kaybetmiş; küçük halkların ve çetelerin elinde adeta oyuncak olmuş, zavallı durumuna düşmüş ve sonunda onları düştükleri bu acıklı durumdan yine Selçuklu Türkleri kurtarıp yüceltmiştir.

Ebû Müslim'in Horasan'da dini propaganda yaparken İslami inançlarla eski halk itikatlarını, özellikle tenasuh yani reenkarnasyon inancını meczetmiş ve kendisinde uluhiyetin tecessüt ettiği şeklinde iddialarda bulunmuştur. Nitekim onun şakirtlerinden Haşim, el-Mukanna'nın mezhebinde Ebû Müslim'i Mukanna'dan evvelki son tecessüdü olarak gösterir.

Sonraları zuhur eden fırkalar, yani Bâbekîler, Hürremîler (Ebû Müslim'in kızlarından birinden ortaya çıkmıştır) ve Batınîler (İsmailîler) kendi itikatlarının menşei ve fütüvvet tarikati mensupları (Ahiler) de kendi tarikatlarının kurucusu olarak Ebû Müslim'i göstermişlerdir.[25]

Mükrimin H. Yınanç'ın Bartold'un makalesine yaptığı ilaveye göre, Ebû Müslim, İran'da olduğu gibi, fütüvvet tarikatının pek fazla ve Şiiliğin ise az çok münteşir olduğu Anadolu ahalisi arasında da mübarek kahramanlardan birisi olarak tanınmış ve onun hakkında evvelce yeniçeri ve diğer askeri ocak mensuplarının mahfillerinde ve bilahare eşraf odalarında okunması bir anane haline giren romanlar ve destanlar vücuda getirilmiştir.[26]

Ebû Müslim'in öldürülmesinden sonra Horasan'da başta Sindibad isimli bir kişi olmak üzere bazı şahısların idaresinde bir takım intikam alma amaçlı isyan hareketleri başlattıkları, fakat bunların kısa zamanda bastırıldıkları bilinmektedir.

25 Bartold, İA, 4/40.

26 Bartold, aynı yerde.

İmdi; etnik mensubiyet, doğum yeri, anasının ve babasının adı, hatta kendisinin asıl adı ve sosyal statüsü hakkında bu kadar ihtilaflı rivayetlerin bulunduğu bir şahsın, sanki kesin bir karine varmış gibi bazı Kürdologlar tarafından "Kürd asıllı" gösterilmesi biraz tuhaf değil mi? Üstelik de gerçek kimliğini gizleyip, kendini asil bir ailedenmiş gibi göstererek halifenin teyzesiyle evlenmesi; halifeye yazdığı mektupta kendi adını onun adından önce zikretmesi; Mansur'un kendisiyle aynı anda hacca gideceğini öğrendiği sırada "Başka zaman bulamamış mı?" gibi bir ifadeyle halife ailesini küçümsemesi, kendi adına sikke kestirmesi, onun İspanya'daki el-Cid gibi bir maceraperest, fakat Mecusîlikten ve batınî fikirlerden de vazgeçmemiş bir kişi olduğunu göstermektedir. Kısacası Ebû Müslim'in bırakın etnik mensubiyetini, gerçek adını dahi tespit etmek mümkün değildir ve kanaatimce onu asil bir aileden gelmeyen, fakat kabiliyetleri sayesinde yükselmeyi başarmış tarihi bir şahsiyet olarak kabul etmek gerekir.

XV. BABEK NE TÜRK'DÜR, NE DE KÜRD'DÜR!

Siyasî Kürdçülerin millileştirdikleri bir diğer şahsiyet de Babek el-Hürremî'dir. Anasının, babasının kimliği, Babek'in nasıl dünyaya geldiği, kurduğu mezhebin (Hürremîyye) Mazdakizmin devamı olup olmadığı tartışılıp durmaktadır. Kimilerine göre Hürremîler proto-Alevîlerdir, kimine göre ilkel komünizm hareketi Mazdakizmin devamıdırlar. Nitekim Bartold da Babek'ten bahsederken "Babek hareketi komünist bir isyandı" demektedir.[1] Bazıları Babek ve taraftarlarını Müslüman istilacı ve sömürgecilerine karşı Türklerin direniş hareketinin bayraktarı, kimileri Araplar tarafından ezilen ve sömürülen, ağır vergilerle varı yoğu elinden alınan İranlı halkların isyan duygusunun, bağımsızlık ateşinin körükçüleri olarak görürler. Bu sisli görüşlere göre, Babek, tabii olarak Persler tarafından Pers, Türkler tarafından Türk, Kürdler tarafından Kürd kabul edilir. Persler, Babek'in Pers olduğunu ileri sürmelerine rağmen her yıl İran'daki Türklerin Babek Kalesi önünde toplanıp, onu anmalarından rahatsız olur ve törenleri yasaklamak için güç kullanmaktan çekinmezler. Kürdler, aslen Kürd olduğunu ileri sürdükleri Babek'in Kürdlüğü konusunda hiçbir inandırıcı delil ileri süremezken, Türkler yani özellikle Azerbancanlılar da onun Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiş olmasından hareketle Türk olduğu savının dışında, Türklüğünü ispat edecek inandırıcı bir delil sunamazlar. Ama mesnetsiz iddialar havada uçuşmakta. Hatta Babek'le ilgili rivayetler öyle çok tezatlarla doludur ki, bu rivayetlerin hangisinin doğru olduğunu tespit şöyle dursun, bunlara istinaden onun etnik mensubiyetinin tespiti de

1 Bartold, *Soçineniya*, 2/1, s. 682.

mümkün değildir. Bir noktada Ebû Müslim Horasanî'nin etnik mensubiyetinin tespitindeki zorlukla, Babek'in etnik mensubiyetinin tespitindeki zorluk hemen hemen aynıdır. Üstelik Ebû Müslim'in çocukluğu ve gençliğiyle ilgili anlatılanlarda fazla mitolojik figürler yer almamasına rağmen, Babek'in dünyaya gelişi ve yetişmesiyle ilgili rivayetlerin çoğunda geçmişteki büyük kahramanların hayat hikayelerinden esinlenerek yaratılmış efsanevi bilgiler ağır basmaktadır.

Babek'le ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır, ama İranlı yazar Said Nefisi'nin kaleme aldığı küçük hacimli "Babek" adlı eser konuyla ilgili tüm bilgileri muhtasar olarak bir araya toplamıştır. Said Nefisi, tipik bir Pers milliyetçilik duygusuyla Babek'i Pers asıllı göstermek için çırpınıp durmaktadır; fakat Babek'in gerçek etnik mensubiyetini bulmak hakikaten güçtür. Çünkü hakkındaki bilgilerden Babek'in doğumu, çocukluk dönemi ve gençliğiyle ilgili olanlar efsanelerle doludur ve ancak 201 (816) den itibaren net bir şekilde takip edilebilmektedir.[2] Babek hakkındaki bilgilerin ancak 201'den netleşmesinin sebebi, muhtemelen isyan hareketinin başına geçinceye kadar kimsenin dikkatini çekmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Bir rivayete göre Babek, Medâin şehrinden yağ taciri bir adamdan olmadır. Bu kişi Azerbaycan'a gelip Mimed bölgesindeki Bilalabad köyüne yerleşmiş. Tuluma yağ basıp Mimed bölgesindeki köyleri dolaşarak yağ satarmış. İşte bu köylerden birinde bir gözü kör bir kadına aşık olmuş. O kadınla bir süre nikahsız olarak yaşamış. Bir gün o kadınla birlikte köyün dışına çıkmış ve bir sofra kurup içmeye başlamışlar. Köyün kadınları Nabat dilinde şarkı söyleyerek köyden çıkıp pınarın başına varmışlar ve onları baş başa görünce saldırmışlar. Babek'in babası olacak olan Abdullah kaçmış, fakat kadını saçlarından sürükleye sürükleye köye getirip rezil etmişler.[3]

---

2 Osman Turan, *Babek*, İA, Cilt 2.

3 Said Nefisi, *Babek*, Türkiye Türkçesine aktaran Mahmut Ayaz, Berfin yay., 1998, s. 11; Osman Turan'ın sözü geçen makalesinde anlattıkları da aşağı yukarı bu

İbnü Nedim'in Vahid ibn Amr et-Temimî'nin[4] bilinmeyen bir eserine dayanarak yaptığı alıntıya göre, daha sonra bu yağ taciri kadının babasının yanına gidip kızını istemiş ve onunla evlenmiş. İşte bu evlilikten dünyaya gelen çocuk da Babek'ti. Sonra bir yere giderlerken saldırıya uğramış ve babası ölmüş. İbni Kesîr'in verdiği bilgiye göre Babek'in asıl adı Papak'tı ve Babek, kelimenin Arapçalaştırılmış şekliydi.[5]

Babek'in anası, çocuğun babası öldükten sonra, oğlu on yaşına gelinceye kadar başkalarının çocuklarına süt analığı yapmış. Rivayete göre bir gün anası çobanlık yapan Babek'in peşinden çıkıp dağlara gitmiş. Vardığında oğlunu uyur vaziyette bulmuş; fakat Babek'in göğüs kıllarının ve saçlarının dibinden kan aktığını görmüş ve buna dayanarak onun ileride büyük ve ünlü bir kişi olacağını anlamış.[6]

Yine aynı rivayete göre Babek, bir dağ köyünde Şabl ibn Mengi Ezdî adlı bir adamın hayvanlarını güttüğü günlerde, onun hizmetkârlarından tambur çalmayı öğrendi. Sonra Azerbaycan'ın Tebriz şehrine gitti ve iki yıl Muhammed ibn Revvad Ezdî adlı birinin yanında kaldı. Daha sonra anasının yanına döndü ve onunla birlikte yaşadı. Bu sırada 18 yaşındaydı.

Babek'in kimliği hakkındaki rivayetlerden birisi böyle. Osman Turan'ın Taberî'ye dayandırarak anlattığına göre ise onunla Taberistanlı İbni Şervin arasında geçen muhavereye istinaden dihkanlardan olduğuna hükmetmek gerekiyor.[7] Bu kayda istinaden Babek, gezgin bir yağ tacirinin ve kör bir kadının oğlu değil, geniş arazileri olan bir toprak ağasının çocuğudur.

---

mealdedir.

4 Eseri Azerbaycan lehçesinden Türkiye Türkçesine aktaran Mahmut Ayaz'ın Rusça bilmediğinden Krilce Vagid şeklinde yazılan, fakat Vahid okunması gereken kelimeyi hep "Vagid"; Azerilerin "a"yı "e" şeklinde telaffuz ettikleri için "Amr" kelimesini de "Emr" olarak aktarmış.

5 İbni Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 245.

6 Said Nefisi, *Babek*, s. 12.

7 Osman Turan, agm. İA, 2.

Görüldüğü gibi Babek'in anası babası, çocukluk günleriyle ilgili rivayetler birbirini tutmadığı gibi, onun etnik mensubiyeti hakkında da en küçük bir bilgi yok. Bununla birlikte, birinci rivayeti doğru kabul edersek, anasının yaşadığı köydeki kadınların Nabat dilinde şarkı söylediği göz önünde bulundurularak, kadının da aynı köyden olması hasebiyle, Babek'in yahut diğer deyişle Papak'ın Nabat asıllı olduğu söylenebilir. Nabatlar ise Milat öncesinde Asurî devletinden geriye kalan bakiyelerdir. Nabatlar, aslen Arap değillerdi ve Asurîler döneminde Arabistan'ın içlerinden göç ederek Mezopotamya'ya yerleşen bir halktı. Bugün Irak'ta bir köyün adı da Nabat'tır.

Babek'in çocukluğunun geçtiği yıllarda yanında sığırtmaç olarak çalıştığı kişilerin soyadında görülen el-Ezdî kelimesinden bölgede Arapların da bulunduğu anlaşılıyor. Çünkü Araplarda Ezd adında büyük bir kabile vardı ve hâlâ da vardır. Ama bildiğimiz anlamda o dönemde Hazarlar vardı; Oğuzlar bölgeye sokulmuşlardı; Abbasi Halifeliği sınırları dahilinde de pek çok Türk vardı. Bununla birlikte bölgede Kürdler de vardı.

Kısacası pek çok değişik etnisiteye ait insanların yaşadığı bölgede ne Babek'in babasının kimliği, ne de anasının etnik mensubiyeti, dolayısıyla Babek'in orijini tespit edilebilir. Fakat bölge halkının Arap istilacılardan nefret ettikleri göz önünde bulundurulur ve Babek'in de çevresindeki insanlarla Araplara karşı savaştığı nazar-ı itibare alınırsa, en azından onun Arap olmadığı konusunu kesinlik kazanmış olur.

Geriye onu bir Ermeni prensinin Araplara (esasen Afşin'e) yakalattırdığı ve yakalanmadan önce Bizanslılara sığınmak istediğini göz önünde bulundurarak Ermeni asıllı olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Şu halde Babek, Arap ve Ermeni asıllı olmadığına göre Acem, Türk veya Kürd asıllı olabilir; ama mevcut bilgilerle onun etnik mensubiyetini tespit etmek mümkün değildir.

Babek'in Ebû Müslim'in kızı FatıMaanın oğlu Mutahhar'dan olduğu şeklindeki kayıt yalnızca Ebû Hanife ed-Dineverî'nin

Ahbâru't-tıvâl adlı eserinde vardır[8] ve başka hiçbir kaynak tarafından bu bilgi teyit edilmez. *Terâcimu'l A'lam*'da ise Babek'in anasının Ali b. Muzdekan adlı biriyle yattığı ve Babek'in o adamdan olduğu belirtilmektedir. Kaldı ki, Dineverî'nin kaydını doğru kabul etsek bile, bir önceki kısımda belirtildiği gibi Ebû Müslim'in etnik mensubiyeti tespit edilememiş ve Kürdlüğü kesinleşmemişken, torunu Mutahhar'dan olduğu iddia edilen Babek'in Kürdlüğü nasıl kesin olabilir ki?

Dineverî'nin dışındaki yazarlardan Mesudî, İbni Kesîr, İbn'ül Esîr, İbnü Nedim vb.den hiçbiri bu rivayeti desteklemedikleri gibi, sözü edilen yağ tacirinin babası olduğu şeklindeki rivayeti benimsemiş gözükmektedirler. Yalnızca Muhammed Avfî'nin rivayetinde Babek'in babasının Irak civarından Nabatlı birinin anasıyla nikahsız yaşadığı günlerin ürünü olduğu belirtilmektedir. Eğer gerçekten babası bu Nabat ise, o zaman Babek Kürd de olamaz, Arap da olamaz, Acem de. Medâin'li yağ tacirinin oğlu olduğu kabul edildiği zaman da, Babek'in etnik mensubiyeti tespit edilemez. Çünkü Medâin'de pek çok halktan insanın yaşadığı göz önünde bulundurulursa, babasının etnik mensubiyeti de meçhuldür. Görüldüğü gibi, Babek, kimi kaynaklara göre Ebu Müslim'in torunu Mutahhar'ın oğlu; kimi kaynaklara göre Irak-ı Acem'den bir Nabat'ın gayr-ı meşru çocuğu gösterilmektedir. Bir rivayete göre Abdullah adlı birinin oğlu, bir başka rivayete göre Ali b. Muzdekan adlı birinden peydahlanmış bir veled-i zinadır ve Babek'in babasıyla ilgili rivayetlerin hiçbirinde babasının Kürd olduğuna dair ne bir ima vardır, ne de kayıt.

Hürremîyye

Önce şu "Hürrem" kelimesi üzerinde durmak gerekir. Çünkü hem Babek'in isminde "Hürremî" şeklinde geçmekte, hem de mezhep adı olarak zikredilmektedir.

---

8 Abû Hanifa ed-Dinavari, *Ahbâru't-tıvâl*, publié par Vladimir Guirgas, Leide, 1888, s. 397.

Mûcemü'l Buldân'da "Hürrem" kelimesinin Farsçada sevinç, eğlence anlamına geldiği ve Erdebil'de bir rustakın adı olduğu belirtilerek, Babek'in de mensup olduğu Hürremîliğin adını bu rustaktan aldığı, "Hürremî" kelimesinin Farsçada şehevî şeyleri seven, bu tür fiilleri helal sayan kişi anlamına geldiği kaydedilmektedir.[9] Ancak Er-Ravzu'l Mı'târ'da Horasan'da Tibet sınırına yakın bir yerde de Hürrem adında bir şehrin bulunduğu belirtilmektedir. Fakat bu Hürrem'in Hürremîlerle ilişkili olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi yok.

Biruni, *Maziden Kalanlar* adıyla Türkçeye çevrilen El-Âsâru'l Bâkıye adlı eserinde "Mazdak'ın peşinden gidenlerden geriye yalnızca bir avuç insan kaldı. Halk, onlara dinleri ve inançlarına göre "Mazdakî" ve "Hürremî", onun öğretilerini yorumlayanlara ise "zındık" demeye başladı"[10] demektedir ki, bu kayıttan Mazdakizmle Hürremîliğin aynı şey veya en azından Hürremîliğin Mazdakizmin devamı olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca aşağıda da anlatılacağı üzere Hürremîlik Babek'ten önce vardı ve Babek bu mezhebin kurucusu değil, müntesibi ve devam ettiricisidir.

Yukarıda adlarını saydığımız yazarların eserlerinde verilen ortak malumata nazaran Babek'in yaşadığı dağlık bölgede Hürremîler ve Zendigelere mensup topluluklar vardı ve bunlar birbirlerine düşman oldukları için sürekli savaşırlardı. Hürremîlerin liderinin adı Cavidan, diğer grubun liderinin adı İmran'dı. Bu Cavidan dedikleri bir gün Babek'in yaşadığı köye gelir, onu görür ve yiğitliği, cesareti ve huyuna hayran kalır. Sonra onu anasından ister ve alıp götürür.

Sonra Babek Cavidan'ın evinde kalırken onun genç karısına âşık olur. Kadın da onu sever. Bir süre sonra Cavidan'la düşmanları arasında bir çarpışma olur ve Cavidan ölür. Cavidan'ın karısı Hürremîlere "Cavidan Babek'i kendine vekil tayin etmiştir. O ölürken bu yerlerin ahalisinin ona bağlı olmasını vasiyet etti.

---

9 Yakut, *Mûcem*, 2/414.

10 Biruni, *Maziden Kalanlar*, s. 184.

Onun ruhu Babek'e geçti.." der. Hürremîler Babek'in emrine girmeyi kabullenirler. Babek sayısı hayli yüksek olan bu insanları toplayıp, silahlandırır ve onlara şöyle der: "Hazırlanın, gecenin üçte biri geçtiğinde dışarı çıkıp nara atın ve bizim dinden olmayanları, kadın erkek, çoluk çocuk demeden kılıçtan geçirin."

Olayların bundan sonrasında Babek'ın hızlı bir şekilde güçlendiğini, isyan bayrağının Azerbaycan'da açıldığını Emin ile Me'mun arasındaki ihtilaftan faydalanarak güçlendiğini, Harun Reşid zamanında da gücünün zirvesine eriştiği ve tam yirmi yıl boyunca Abbasî Halifeliği'nin üzerine gönderdiği tüm orduları yendiği belirtilmektedir. Hürremîlere aynı zamanda Hürremdin de deniliyordu.

Sem'ânî'nin Hürremîler hakkında verdiği bilgiye göre "bunlar yılda bir kez erkekli kadınlı bir yere toplanır, ışığı söndürür, her erkek eline geçirdiği kadını tutup o geceyi onunla geçirirdi. Şervin adlı birini Hz. Peygamber'den ve diğer tüm peygamberlerden daha üstün görür, toplantılarında onu anıp ağlar ve şarkı söylerlerdi. Hemedan dağlarındaki Şervin kenti ona aitti."[11]

Babek'in yirmi yıl devam eden isyan hareketi sırasında öldürülen Müslümanların sayısı konusunda verilen rakamlar oldukça farklı ve çoğu hayali. Bunlardan birkaç milyon insandan bahsedenler olduğu gibi, beş yüz bin gibi rakamlar verenleri de vardır. Daha sonra bu olayları kaleme alan yazarlar duyduklarına istinaden yazdıkları için, her zaman olduğu gibi, burada da abartılar söz konusu. Elbette yirmi yıl boyunca yapılan önemli savaşlar sırasında on binlerce insan ölmüştür, ama bunun tam bir çetelesini çıkarmak mümkün değildir. Aslında Babek'in isyan bayrağı açtığı ve Müslümanları katletmeye başladığı günlerde, Mısır'da ortaya çıkan bir taun (veya) da hızlı bir şekilde yayılarak ehl-i İslam'ı kırmıştı. Muhtemeldir ki, Hürremîye hareketini yazan Müslüman müellifler Mûtasım zamanında vebadan ve Babek kırgınlarından ölenlerin tamamını aynı kefeye koymuşlardır.

---

11 Said Nefisi, *Babek*, s. 17.

Hürremîlerde kadın erkek bir arada, çalgılı ve içkili eğlencelerin yanı sıra izdivaçta iştirak esaslarına göre (yani kadının toplumun ortak malı sayılması) hareket ettikleri şeklindeki kayıtlar, onların Mazdekîlerin devamı olduğu konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır.[12] Siyasetname'de anlatıldığına göre bu gibi toplantılarda önce Ebû Müslim'e, sonra kızı FatıMaanın oğlu Mehdî ve Firuz'a salavat getirirlerdi.[13] Hatta Babek'i peygamber olarak görenlerin bulunduğu dahi rivayet edilmektedir. Osman Turan, söz konusu makalesinde "muahhar metinler, İran'da çıkan bütün dini hareketler gibi, bu hareketi de Alevilik adı altında zikrederler ki, kelimenin sonraki manası düşünülürse, bununla ne kastedildiği anlaşılır" demekle, muğlak bir ifadeyle Türkiye'deki Alevîleri de aynı kefeye koymaya mı çalışmaktadır, anlayabilmiş değiliz. Ancak bu satırların yazarı, kendisi Alevî olmamakla birlikte, Hürremîlerdeki bu tür ahlaksız davranışların Türkiye'deki Alevîler için varit olamayacağını kesinkes bilmektedir. Çünkü Türkiye'deki Alevîlerde daha doğrusu Anadolu Alevîliğinde "eline, beline, diline sahip ol" prensibi esastır ve kesinlikle Hürremîlerde olduğu gibi "mum söndü" geleneği yoktur. Bu tür iddialar yalnızca bir söylentiden ve yanlış kanaatten ibarettir. Muhtemelen Anadolu Aleviliğine yakıştırılan bu tür çirkin davranışlar, Hürremîlerle ilgili rivayetlerin kapalı cemaatler hakkında halkın yanlış kanaat beslemesine yol açmış olmasından kaynaklanmaktadır. İnternet sitelerinde bazı kafası karışık kimi cahil kişilerin Babek ve avenesini Anadolu Alevîliğinin prototipi veya proto-Alevîler sayması tamamen bir cehalet ürünüdür. Bir kere Babek el-Hürremî hareketi istilacı Araplara karşı duyulan ortak kinin bir tezahürüdür. Dolayısıyla onların Hz. Ali'yle bir ilişkileri olamaz. Anadolu Alevîleri de Araplara pek iyi gözle bakmazlar, daha doğrusu hiç sevmezler, ama Hz. Ali konusundaki düşünceleri tamamıyla başkadır. Elbette bu da anlaşılmaz bir durumdur ve bir tezattır. Her ne ise, konumuz Anadolu Alevîliği olmadığı için bu mevzuya girmek istemiyoruz.

---

12 Osman Turan, *Babek*, İA, aynı yerde.

13 Nizumülmülk, *Siyasetname*, s. 227.

Babek'in Sonu

Esasen Babek'in yirmi yıl boyunca sergilediği başarısı, Abbasî Halifeliği'nin yaşadığı buhrandan ve bunun yol açtığı zaaftan kaynaklanıyordu. Öbür türlü yaklaşık yirmi bin kişilik bir kuvvetle koca bir halifeliği kukla gibi oynatmak mümkün değildi.

Halife Mûtasım, Babek hareketinin tehlikeli bir hal alması üzerine sonunda işe Üsrüşane asıllı ve Afşin lâkabını taşıyan Haydar isimli komutana havale etti. Afşin, gerekli istihbarat çalışmalarını yaptıktan sonra, Babek'i üs olarak kullandığı Bez dağlarında sıkıştırdı ve karargahına hücum etti. Mağlup olan ve savaşçıları kırılan Babek, hanımını, çocuklarını ve en yakın adamlarını alarak Ermenistan taraflarına kaçtı. Amacı oradan Bizans topraklarına geçip, Bizans imparatoruna sığınmaktı.

Taberî'nin dışındaki yazarların muhtemelen kaynak olarak kullandıkları Mesudî'nin Muruc ez-Zeheb adlı eserinde Hürremîler ve Babek'in akibetiyle ilgili anlatılanları burada aynen vererek konuyu bitirelim:

"Ebû Müslim'in öldürüldüğü haberi Horasan ve Cibal'da duyulunca, onun Müslümanlığını ve imamet hakkı olduğunu iddia eden Hürremîler sarsıldılar ve bilâhare onun imamiyeti konusunda aralarında tartışmaya başladılar. Kimisi onun ölmediğini ve ortaya çıkıp yeryüzünü adaletle dolduruncaya kadar da ölmeyeceğini düşünüyordu. Bir diğer grup ise [VI, 187] onun ölümüyle birlikte ilişkiyi keserek, kızı FatıMaanın imametini kabul etti. Onlara *Fatımiye* kolu denilir. Günümüzde - 332 yılı – Hürremîlerin çoğunluğunu *Kerdekiyye* ve *Ludşahiyye* kolu oluşturur. Bu iki fırka Hürremîlerin en büyük kollarıdır. Er-Ran ve Azerbaycan'dan Me'mun ve Mûtasım'a karşı isyan bayrağı açan Babek el-Hürremî onlardandır. İnşallah bu kitabın Mûtasım'dan bahsedilen kısmında onun işlerinden ve nasıl öldürüldüğünden bahsedeceğiz."

[VII,123] Er-Ran ve Beylekân'da Babek el-Hürremî işi iyice ileriye götürmüştü. Bu civarlarda taraftarı çoğalmış ve askerleri bu

şehirlere doğru yürümeye başlamıştı. Karşısına çıkan orduları dağıtıyor, mağlup ediyor, valileri öldürüyor ve insanları kırıyordu. Mûtasım, ona karşı Afşin kumandasındaki orduları sevk etti. Afşin'le Babek arasında bir çok savaş vukû buldu. Babek kendi ülkesinde zor durumda kaldı, safları bozuldu ve adamları kaçışmaya başladı. Er-Rân'daki Bezzeyn denilen dağa çekildi. Burası Babek'in ülkesidir ve bugün bile – 332 yılı (943/44) - [VII, 124] bu adla anılır. Babek, başına gelenleri, neyle karşı karşıya olduğunu düşününce kaçtı. Kardeşini, ailesini, çocuklarını ve mülazımlarını yanına alarak bölgeyi terk etti. Yolcu, tacir ve kervancı kıyafetine büründü.

Ermenistan'da bu ülkenin asilzâdelerinden Sehl b. Sunbat'a ait sulak köylerinden birine indi. Yakınlarında bir koyun çobanı vardı. Ondan bir koyun satın aldılar ve daha fazlasını satın almak istediler, fakat adam taleplerini reddetti ve doğruca Sehl b. Sunbat'a gidip, durumu bildirdi. "Onun Babek olduğundan şüphe yok" dedi. Babek kampını terk edip, dağdan ayrıldıktan sonra Afşin onun bazı müstahkem kalelere bekinmesinden, sarp dağları tutmasından veya bu bölgede yaşayan halkların onun safına katılmasından korkuyordu. Bu durumda bol miktarda asker toplayabilir, ordusunu toparlayıp [VII, 125] tekrar eski durumuna kavuşabilirdi. Bu yüzden yolları tutarak, Ermenistan, Azerbaycan, er-Rân, Baylekân ve diğer yerlerdeki kalelerde bulunan asilzâdelere mektuplar göndermişti.

Sehl, çobanın anlattıklarını dinledikten sonra hemen atına atlayarak, askerleri ve arkadaşlarıyla birlikte Babek'in bulunduğu yere geldi. Attan inip ona yaklaştı, krallara yaraşır şekilde onu selamladı. Ona "Ey kral! İçinde dostunun bulunduğu ve Allah'ın düşmanlarının yaklaşmasını engelleyeceği sarayınıza buyurun!" dedi. Sonra kaleye kadar onunla birlikte yürüdü. Tahtına oturttu ve şanına yaraşır muamele etti. Kendisinin ve yanındakilerin mertebesini onunkinden daha aşağı tuttu. Sofra hazırlandı ve Sehl

onunla birlikte yemeğe oturdu. Onun cehaletinden, kibrinden ve kim olduğunu bilmemesinden öfkelenen Babek:

"- Senin gibiler benimle aynı masada yemek mi yiyecek?" dedi. Sehl [VII, 126] sofradan kalktı ve:

"- Hata ettim, kralım. Kulunuzun kusurunu bağışlayın. Çünkü gerçekten benim mertebem krallarla yemek yiyecek noktada değildir" dedi.

Sonra demirciyi çağırdı. "Uzat ayaklarını, ey kral!" dedi ve ayaklarına pranga vurdurdu. Babek:

"- Bu zulmü yapacak mısın?" diye sordu. Sehl şu cevabı verdi:

"- Bre pislik! Sen ancak koyun ve sığır çobanı olursun! Sen kim, krallık kim, siyasetçilik ve kumandanlık kim!" Sonra onu ve yanındakilerin tamamını bağlatarak Afşin'e bir adam gönderdi ve olup biteni anlatıp, onun elinde olduğunu bildirdi.

Afşin bunu öğrenince Bâmade kumandasında dört bin kişilik bir ordu sevk etti. Bunlar Babek ve beraberindekileri teslim alarak Afşin'e getirdiler. Sehl b. Sunbat da onunla birlikte gelmişti. Afşin, Sehl'in mertebesini yükseltip, hil'at giydirdi; mevki verip vergiden muaf tuttu. Mûtasım'a [VII, 127] kuşlarla (posta güverciniyle) haber gönderilerek zafer müjdesi verildi. Haber Mûtasım'a gelince halk sevinç çığlıkları attı. Herkes neşelendi ve adeta bayram etti. Şehirlere zafer mektupları gönderildi. Zaten sultanın [yani Babek'in] orduları yok edilmişti.

Afşin, Babek ve beraberindeki askerleri yürüterek Sürremenraa'ya geldi. Bu olay 223 (837/38) yılında oldu. Afşin'i Mûtasım'ın oğlu Harun, halifenin yakınları ve devlet erkanı karşıladı. Afşin, Samerra'ya beş fersah mesafedeki Kâtûl denilen yerde kamp kurdu.

Mûtasım, Hint hükümdarlarının kendisine hediye etmiş olduğu gri renkli iri bir fili Afşin'e gönderdi. Fil, yeşil ve kırmızı dibace ve değişik renkte ipeklerle süslenmişti ve ayrıca yine aynı şekilde süslenmiş hörgüçlü bir deve vardı. Bundan başka Afşin'e zerdûz bir elbise gönderilmişti. Elbisenin göğsü çeşitli [VII,128] yakut

ve mücevherlerle bezeliydi. Ayrıca değişik renkli püskülleri aşağıya doğru sarkan büyük bir takke gönderilmişti. Takkenin üzeri inci ve mücevherle bezeliydi. Bunun yanında Babek'e ve kardeşine de pahalı bir elbise giydirilmiş, başlarına da birer takke geçirilmişti. Babek'e bir fil, kardeşine ise deve getirilmiş; Babek onu görünce irkilip "Bu iri hayvan da nedir?" diye sormuştu. Elbise hoşuna gitmiş ve "Bu, büyük bir kralın itibarını yitirmiş, aşağılanmış, kaderin yanılttığı, yorgun ve bitkin bir esire karşı gösterdiği bir lutuftur. Bu, buruk bir sevinçtir" demişti.

Kâtûl'dan Samerra'ya kadar olan yolun iki tarafına atlar, insanlar, silahlar, demirler, sancaklar ve bayraklar dizilmişti. Babek fil, kardeşi deve üzerinde bu safın arasından [VII, 129] geçiyor; Babek bir kuzeyine bir güneyine bakıyor; insanların yüzlerine nazar ediyor ve kanlarını döktüğü kişiler için üzüntüsünü gösteriyor, fakat onların sayılarının çokluğunu önemsemiyordu. Bu olay, Hicrî 223 (837/38) yılında Safer ayının son iki gecesinden önceki Cuma günü olmuştu. İnsanlar böyle bir gün, böyle bir ihtişam görmemişlerdi.

Afşin, Mûtasım'ın huzuruna girdi. Afşin'in rütbesi ve derecesi yükseltildi. Babek de huzuruna getirildi ve önünde yürütüldü. Babek'le Mûtasım arasında şu konuşma geçti:

"- Sen Babek misin?"

Babek cevap vermedi. Aynı soru birkaç kez soruldu. Babek yine suskundu. Afşin onun kulağına eğilip:

"- Tüh sana! Emîrulmüminîn sana soru soruyor, cevap vermeyecek misin?" dedi. Babek sonunda:

"- Ben Babek'im" dedi. Mûtasım hemen secdeye vardı ve onun elleriyle ayaklarının kesilmesini emretti.

Mesudî der ki:

"Ahbaru Bağdat" adlı kitapta okuduğuma göre Babek Mûtasım'ın huzuruna getirilince [VII, 130] onunla uzun bir süre hiç konuşmadı. Sonra ona "Sen Babek misin?" diye sordu. Babek "Evet,

ben senin kulun ve kölenim" cevabını verdi. Babek'in adı Hasan[14], kardeşinin adı ise Abdullah'dı. Mûtasım "Soyun onu!" dedi. Hizmetçi üzerindeki ziynetleri yolup aldı. Sağ elini keserek suratına vurdu, sonra sol elini kesti. Üçüncü olarak iki ayağı kesildi. Yere akan kanları içinde yuvarlanmaya başladı. Yerde yuvarlanırken, kendisini affetmeleri halinde çok mal (para ve mücevher) vereceğini söyledi. Sözüne itibar edilmedi. (Cellat) dirsek kemiğinden arta kalan kısımla yüzüne vurmaya başladı. Mûtasım cellada daha çok acı çeksin diye kılıcı iki kaburgası arasına, kalbinin alt tarafına sokmasını emretti. Daha sonra başının kesilmesini, organlarının bedeniyle birlikte toplanarak asılmasını emretti.[15] Emredildiği gibi asıldı ve başı Medinetü's-Selam'a götürülerek köprü üzerine asıldı. Daha sonra Horasan'a götürüldü ve [VII, 131] bütün şehir ve kasabalarda dolaştırıldı.

Arkasından kardeşi Abdullah Medinetü's-Selam'a [Bağdat'a] getirildi. Şehir hâkimi İshak b. İbrahim görenler sevinsin diye Babek'e yapılanı ona da yaptı. Babek'in cesedi Samerra kasabasının uç kısmında uzun bir ağaca asıldı. O yer bugün bile bilinmektedir ve "Babek'in Darağacı" adıyla anılmaktadır. Gerçi şu anda Samerra'da pek fazla adam kalmamıştır."[16]

Başka rivayetlerde ise Babek'in kolları ve bacakları kesilirken korkudan yüzünün solduğu fark edilmesin diye, bir eliyle kendi kanını yüzüne yağladığı belirtilmektedir.

İşte Babek'le ilgili anlatabileceklerimiz kısaca bunlardan ibarettir. Eğer tüm bunlardan sonra birisi kalkıp da Babek'in Kürd, bir diğeri Türk olduğunu iddia etmekte ısrar ederse, artık onun fanatizmden basireti bağlanmış bir kişi olduğuna hükmedilir.

---

14 Bazı el yazmalarında Hüseyin.

15 Abdulhumeyd'in rivayetinde "dilinin kesilmesini emretti" şeklinde.

16 Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, IV/352-356.

XVI. ABDULKADİR GEYLANİ KÜRD MÜ, ARAP MI, ACEM Mİ?

Abdulkadir Geylanî Miladi 1077-78 yılında eski adı Deylem olan bölgenin ahalisi "Gîl"lerle kaynaştıktan sonra coğrafya kitaplarında Gilan adıyla geçen bölgede bir mezrada dünyaya geldi. Henüz on dört veya on beş yaşındayken ilim tahsil etmek için Bağdat'a gitti ve orada ölmek üzere olan Hanbeli mezhebini yeniden canlandırdı.

Günümüzde Kadirî tarikatı olarak bilinen tarikatın kurucusu olan Abdulkadir Geylanî'nin baba tarafından seyyid, ana tarafından şerif olduğu söylenirse de, bunun sonradan uydurulmuş bir yakıştırma olduğu şeklinde karşı görüşler de mevcut.

Amacımız burada Abdulkadir Geylanî hazretlerinin şahsıyla ilgili leh ve aleyhte olanları nakletmek değil, etnik mensubiyeti hakkında siyasî Kürdçülerin ileri sürdükleri klasik sahiplenme iddiasının ne derece doğru olduğunu ortaya koymaktır. Elbette biz de biliyoruz ki, Abdulkadir Geylanî hazretleri büyük bir velidir ve her veli için anlatılan kerametlerde olduğu gibi onunla ilgili kerametlerin doğru olanları kadar, aşırı abartılı ve hatta tamamıyla asılsız olanları da vardır. Bildiğimiz kadarıyla Abdulkadir Geylanî'nin eserlerinde etnik mensubiyetiyle ilgili bir kayıt yoktur. Onunla ilgili eski âlimlerin eserlerinde de şahsiyeti, kişiliği, ilim ve âdâbı, tarikatı hakkında bilgiler vardır; ama etnik mensubiyeti konusunda ya hiçbir şey söylenmez, ya da nesebi baba tarafından Ebû Talip oğlu Ali'ye dayandırılır. Bu nesep silsilesinde dahi onun Arap asıllı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bununla bir-

likte şeyhinin halka vaaz etmesini söylediğinde "Benim ana dilim Farsça, Arapçayı iyi konuşamam" dediği belirtilir.

Kaynaklarda verilen bilgiye göre Abdulkadir Geylanî'nin nesebi şu şekildedir: Ebû Salih Muhyiddin Abdulkadir el-Giylani b. Mûsâ b. Abdullah b. Yahya ez-Zahid b. Muhammed b. Davud b. Mûsâ b Abdullah b. Musa el-Cevn b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib.

Abdülkadir Geylanî hazretlerinin doğum tarihinin Miladi 1077-78 olduğunu aklımızda tutarak, eski adıyla Deylem, daha sonraki adıyla Gilan olan bölgenin tarihine, ahalisinin etnografik yapısına ve pek çok halkın yaşadığı bu coğrafyaya Kürdlerin ne zaman geldiklerine bir göz atalım.

Bu mıntıkada oturan ve M.Ö. II. Yüzyıldan beri varlıkları bilinen Deylemîlerin etnik kökenleri hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Bununla birlikte bazı Arap kaynaklarında meşhur İbni Düreyd'e dayandırılarak yapılan nakillerde onların Zabba b. Udd kabilesinden oldukları söylenir. Rivayete göre güya Zabba'nın oğullarından Basil adındaki İran'a gitmiş, orada bir kadınla evlenmiş ve ondan Deylem adını verdikleri bir oğlu olmuştur ki, işte Deylemler bu kişinin torunlarıymış.[1] Fakat İbni Hassül'ün Tuğrul Bey'e ithaf ettiği "Fazailü'l-etrak" adlı eserde belirttiğine göre daha sonraları kısa ömürlü de olsa güçlü bir devlet kuran Büveyhîler kendilerine bir meşruiyet kazandırmak için Araplarla ve özellikle de Kureyşlilerle akraba olduklarını gösteren bu rivayeti ve soy kütüğünü memnuniyetle kabul etmişler.[2]

Elbette bu uydurma bir hikayedir ve İbni Düreyd'in nasıl büyük bir palavracı olduğu Arap kaynaklarında belirtildiği gibi, hiçbir tarihçi de onun rivayetlerini mesnet kabul etmez.

Bizans tarihçisi Theophylactus Simocatta'nın eserinde (VII. Yüzyılın ilk yarısı) görülen Zoanab ve Seramis gibi adlar Acem adlarını çağrıştırırsa da, buna istinaden bir şey söylemek mümkün değildir. Yunan yazarları onları daha ziyade Türk, Sabir ve

---

1 Ahmet Ateş, *Deylem*, İA, 4/568.

2 Aynı yerde.

Kürdlerle bir arada zikrederler.[3] Dolayısıyla Deylemlerin Hazar sahilinde yaşayan, ama İranî olmayan kavimlerden neş'et etmiş yahut onlarla akraba bir halk olduğu söylenebilir. Belki de Hazarların bir koluydular. *Tecâribu'l-Ümem* adlı eserde at eti yediklerinden bahsedilmesine bakılırsa, bu, pek de ihtimal dışı değildir. Çünkü bilindiği gibi Asya'da at eti yiyenler yalnızca Türkler ve Moğollardır. Ayrıca Mukaddesî Deylemlerin önemli özelliklerinden birinin ölüleri için matem tutmaları olduğunu belirtir,[4] ama matem sırasında Türklerde karakteristik olan bıçak ile yüzünü kesme geleneğinin olduğundan söz etmez.

İstahrî[5] ve onu aynen taklit eden İbni Havkal, Deylemlerin dillerinin Arapça ve Acemceye (Farsçaya) benzemediğini kaydederlerse de, onların coğrafyacı ve tarihçilerin görüş alanına girdikleri sıralarda kullandıkları dil ve coğrafi isimler itibariyle artık Farslaştıkları anlaşılmaktadır. Bazı siyasî Kürdçüler İstahrî ve onu takliden İbni Havkal'ın sözlerini esas alarak Deylemleri külliyen Kürd göstermektedirler ki, tarihî hakikatle ilgisi yoktur. Bununla birlikte Deylem sarayında kullanılan resmî dilin önce Arapça, sonra Farsça olduğu da belirtilmektedir.

Daha sonraları Deylem'de devlet kuran Kangarlar (Kanglılar) ve Salarlar, Selçukluların yıldızının yükseldiği döneme kadar Azerbaycan'da hüküm sürdüler. Fakat Deylemlerin kurdukları en önemli devlet, hiç şüphesiz Bağdat'ı da zapt eden Büveyhî Devleti'dir. Ama Büveyhîler, yıldızı parlayıp sönen güçlü bir devlet kurmalarına rağmen, yağmacılıktan öteye bir maharet sergilemiş değillerdir. Üstelik Büveyhîlerin ordu saflarında çok miktarda paralı Türk askeri vardı. Gerçi Büveyhî hükümdarları toprakları dahilindeki Türkleri ortadan kaldırmak istemişlerse de, buna güçleri yetmemiş ve onlara tahammül etmek zorunda kalmışlardır. Büveyhîlerin varlığı daha sonra Selçuklular zamanında ortadan kalkmıştır.

---

3 Aynı yerde.

4 Mukaddesi, *Ahsenü't-tekasim*, s. 303.

5 İstahri, *Mesâliku'l-memâlik*, s. 205.

Bunlar, Deylem'in geçmişiyle ilgili kısa bir kuşbakışıdır.

Eski Deylem şimdiki Gilan'ın ahalisinin ağırlıklı kesimini oluşturan bir etnik grup yoktur. Bölgede Acemler, Türkler, Abdulmelikiler, Gilaklar, Hâcevendler, Lakzlar, Gireyli (Kereyli/ Kazak-Özbek), Usanlu (Türkmen), Beluci, Afgan ve Kürdler yaşamaktadır ve bunlar tarihin çeşitli dönemlerinde Pers hükümdarlarından başka, Şah Abbas, Ağa Muhammed Han, Kacar hanları vs. tarafından bölgeye nakledilmişlerdir.[6]

Konumuz itibariyle, Abdulkadir Geylanî'nin Kürd asıllı olduğunu iddia edenler siyasî Kürdçüler olduğuna göre, konunun bizi ilgilendiren yanı Kürdlerin bölgeye ne zaman geldikleri ve bunun Abdulkadir Geylanî ile olan alâkasıdır.

V. F. Minorsky, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı hacimli Kürdler adlı makalesinde, Hülagu'nun Gilan'ı zapt ettiğinde ordusunda 3000 Kürdün de bulunduğu ve bunların buraya yerleştikleri belirtilmektedir. Fakat Hülagu'nun bölgeyi ele geçirmesi Alamut'un zaptından (1256) sonradır ki, bu kayıt esas kabul edilirse, Kürdlerin bölgeye gelişi ile Abdulkadir Geylanî'nin doğum tarihi arasında yaklaşık 200 yıl vardır.

Deylem veya Gilan ve Mazenderan hakkında en iyi ve sağlıklı bilgi kaynaklarından birisi, hiç şüphesiz İngiltere'nin İran büyükelçiliğini yapmış ve bölgeyi uzun süre adım adım dolaşmış olan H.L. Rabino'dur.

Rabino "Mazandaran and Astarabad" adlı eserinde özetle şöyle der:

"Mazenderan'da sayısız seyyid vardır. İmam Rıza'nın ölümünden sonra akrabaları Deylem ve Taberistan'a sığındılar. Burada bazıları şehit oldu ve bilâhare türbeleri[7] ziyaretgaha dönüştü. Bununla birlikte bunların soyundan gelenler oralarda kaldılar. Yahya b. Ömer b. Yahya b. Hüseyn Kûfe'de isyan bayrağı açtığında, sa-

6 H. L. Rabino, *Mazandaran and Astarabad*, s. 11-13.

7 Bunlara "İmamzâde" ve "Mâsumzâde" deniliyordu.

vaştan kaçan bazı seyyidler Taberistan ve Deylem'e kaçtılar. Seyyid Hasan b. Zeyd'in zamanında Ali'nin soyundan seyyidler ve Haşim oğullarından 'ağaçların yaprakları kadar kalabalık' sayıda insan Hicaz, Suriye ve Irak'tan Taberistan'a geçtiler. Bu göç, diğer Alevî yöneticiler zamanında da devam etti.

"Bölgenin ve illerin yerli halklarına ilaveten, ülkeye birçok kabile de getirilmiştir. Abdulmelikîler, Hâcevendler, Lakzlar, Gireyli, Usanlu, Beluci, Afgan ve Kürdler.. Bunlar İran hükümdarları tarafından değişik zamanlarda Mazanderan'a nakledildiler[8] ve askerî güç olarak kullanıldılar. Zaman içinde yerli halkla kaynaşarak onlardan ayırt edilemez hale geldiler. Kürdler ve bazı Türk kabileleri dışındakiler dillerini unuttular.

"Lakzlar Kelardeşt'te otururlar; Gireyliler Mazenderan'a Kalpûş'tan Ağa Muhammed Han tarafından göçürülerek Enderûd, Miyandurûd ve Karatugan'a iskan edildiler. Usanlular gibi onlar da Türk kabilesidir. Usanlular da yine Ağa Muhammed Han tarafından getirildiler. Sari kasabasında 150 aile kadardılar; başka kasabalarda da vardılar ama şu anda varlıkları ortadan kalkmıştır.

"Mazenderan'daki Kacarların sayısı 2000 aile idi, ama sonraları bu sayı azaldı. Bölgeye getirilen ve 30-40 aileden oluşan Beluciler ile 30 kadar Afgan aile de tamamen eridi gitti. 60 kadar Gilzai Afgan aile Nadir Şah tarafından Mazendaran'a iskan edilmişti, fakat onun ölümünden sonra bu aileler Göklenlerin topraklarına gitmişlerse de Ağa Muhammed Han tarafından tekrar getirildiler.

"Cehanbeylü ve Mudanlu Kürd kabileleri Şirhwast, Miyânrûd ve Ferahâbâd'a yerleştirildiler.

"Bir diğer büyük Türk kabilesi İmranlu Galûgâ kasabasına iskan edilmişti. Ağa Muhammed Han bir miktar Arap aileyi de Mazenderan'a getirip iskan etti. Bölgeye öküzü getirenler de onlar olmuştur.

---

8 Fakat bunlar yerli halka nispetle sayıca fazla olmadıkları için zaman içinde asimile edildiler.

"Bazı Gudar aileleri, Bankaşîler, Barbarlar ve Keraçi veya Çingenelere de Mazenderan'da rastlanmaktadır.

"Şah Abbas zamanında 30 bin Ermeni ve Gürcü ailesi bölgeye getirilip iskan edildi.."[9]

Ama tehcir ve iskanların tarihleri, Hülagu'nun ordusuyla birlikte gelen Kürdler de dahil olmak üzere, Abdülkadir Geylanî'nin doğumundan yaklaşık 200 yıl sonrasından başlar.

Abdulkadir Geylanî'nin Kürd asıllı olabilmesi, ancak siyasî Kürdçülerin mantığıyla hareket edip, Gilan'ın eski sakinlerini Medlerin bakiyeleri, Deylemlileri, Büveyhîleri Kürd kabul ettiğiniz zaman mümkündür.

Yine Rabino'nun Mir Zahiruddin'in "*Tarih-i Gilan ve Deylemistan*" adlı eserinden naklettiğine göre, Halife Ömer zamanında Hasan b. Ali'nin Abdullah b. Ömer, Malik b. El-Haris el-Eşter ve Husam b. el-Abbas'la birlikte Taberistan'a gelip İslam'ı yayma faaliyetinde bulunmuşlardır.[10]

Araplara gelince, onlar da İslamî fetihler sırasında değişik kabilelerden pek çok insanın oralara kafileler halinde aktığını, Abdulkadir Geylanî'nin de bu kabilelerden birine mensup olduğunu ileri sürmektedirler ki, Adnan oğullarına mensup Zuğbiye kabilesi bireyleri bu iddia sahiplerinden biridir.

Hana Ammari adlı bir araştırmacının "*Kâmus el-Aşâir Fi'l Ürdün ve Filistin*" adlı eserinde Zuğbiye adını taşıyan iki büyük aileden birinin anlattıklarına yer vererek, bu ailenin şu anda Ürdün aşiretleri arasında yer almakla birlikte aslen Havran'daki Müseyfe'den geldiğini, Abdulkadir Geylanî'nin torunları olduklarını; bu hususta Hicrî 1000 yılında düzenlenmiş ve tastik edilmiş huccet ve vesikalar bulunduğunu, ayrıca huccetin Suriye'nin Katna kazasına bağlı El-Ucm vadisindeki Deyr el-Bahit'de muhafaza edildiğini belirtmektedir. Yine onların anlattıklarına göre

---

9 Rabino, *Mazandaran and Astarabad*, s. 11-13.

10 Age., s. 13.

vaktiyle dedeleri Irak'tan muhaceret etmişlerdir ve Zuğbîler Adnan oğullarından Zağb b. Malik b. Buhte b. Selim b. Mansur b. Kays b. Aylan'ın çocuklarından türemişlerdir.

Diğer yandan Ahmed Ebû Havsa da "*Mûcem el-Aşâir el-Filistiniyye*" adlı eserinde ilave bilgilerek vererek, çeşitli Arap ülkelerinde kolları bulunan bu Zuğbî ailesinin kurucusunun adının Abdulkadir b. Musa b. Abdullah b. Cengi Dost el-Hüseynî olduğunu, Taberistan ötesindeki Gilan'da doğup gençte yaşta, H. 488 yılında Bağdat'a göç ettiğini ve orada Hicrî 561 yılında öldüğünü, Kadirî veya Ceylanî tarikatının kurucusu olduğunu, kendisine Geylanî veya Kiylanî veya Halilî dendiğini, 27'si erkek olmak üzere kırk dokuz çocuğunun bulunduğunu anlatmaktadır. Aynı yazarın eserinde Kehhale'nin "*Mûcem Kabâili'l Arab*" adlı kitabından naklen, Zuğbîlerin kendilerinin Abdulkadir Keylanî'nin soyundan geldiklerini belirttikleri, bununla ilgili huccetin Irak'ta muhafaza edildiği, bir kolu Akka'ya gelen bu aile fertlerinin Cezzâr Ahmet Paşa'nın soğ kolu oldukları ve Paşa'nın aile reisi İbrahim ez-Zuğbî'ye ve çocuklarına 180 lira maaş bağladığı, fakat Türklerin Filistin'den ayrılmasından sonra maaşın kesildiği aktarılmaktadır.[11]

Görüldüğü gibi, Arapların iddiası Abdulkadir Geylanî'nin Arap asıllı olduğu yönünde; fakat Kürdlerin iddialarının bir mesnedi olmadığı anlaşıldığına ve bizzat Şeyh Abdulkadir Arapçanın ana dili olmadığını belirttiğine göre, geriye iki ihtimal kalıyor: Ya Şeyh Abdulkadir anne ve babası zaman içinde ana dillerini Farsçayla değiştirmişlerdir, ya da bu aile Deylem'in etnik mensubiyeti tespit edilemeyen ve Milat öncesinden kalan bir halkın bâkiyelerindendir.

11 *El-Medine el-Ahbariyye* gazetesinin internet sitesinde (erişim tarihi, 25.01. 2011).

XVII. DÜRZÎLER DE KÜRDMÜŞ!

Orta Asya'daki Tacikleri "kuzen" kabul eden siyasî Kürdcülerin hemen yanı başlarındaki Dürzîleri sahipsiz bırakmaları düşünülemezdi. Ve öyle de oldu. Sonunda ağırlık kesimi Lübnan'da yaşayan Dürzîleri de Kürd asıllı ilan ettiler. Dürzîlerden bugüne kadar Kürd ilan edilme konusunda herhangi bir tepki göstermedikleri göz önünde tutulursa, herhalde ya bu iddiayı duymamışlardır, ya da duyup "kafayı yemiş bunlar!" diyerek gülüp geçmişlerdir. Çünkü Dürzîler kendilerini Fenike kökenli ve Arap kökenli kabul etmek ikilemi arasında bocalarken, Kürd oldukları şeklindeki tuhaf bir iddiaya kulak kabartmaları mümkün değil.

Siyasi Kürdcülerin Dürzîlerin Kürd oldukları şeklindeki iddiaları, bazı Avrupalı tarihçilerin bu topluluğun mezhep ve inançlarının Mazdekîlerin inançlarıyla benzerlik arz etmesi, Mazdekîlerinse İran kökenli olması sebebiyle, muhtemelen bunların Medlerden veya Perslerden geriye kalan bir topluluk olduğu, Medlerin peşinen Kürdlerin atası kabul edilmesi hasebiyle Dürzîlerin de ancak Kürd olabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü onlara göre Medlerin Kürdlerin ataları oldukları adeta laboratuar testleriyle ispat edilmiş kesin bir vakıadır. Eski İslami kaynaklarda Dürzîler hakkında herhangi bir kayda rastlanmadığına ve Batılılar da – yeri geldiğinde – üstat kabul edildiklerine göre, elbette bir iki tarihçinin ortaya attığı bir faraziye siyasî Kürdçüler için bulunmaz bir dayanak noktasıydı.

Günümüzde tüm dünyada yaklaşık 350 bin nüfusları olduğu sanılan Dürzîlerin kökeni konusunda Med veya Pers asıllı olabilecekleri iddiasından başka, Tevrat'ın I. Krallar kitabı 5:6'da sözü edilen ve Süleyman Tapınağı'nın yapımı sırasında Lübnan dağla-

rından kereste sağlayan Saydalı işçilerin soyundan geldikleri şeklinde bir iddia da mevcut. Bu rivayete inanan bazı Dürzîler, kendilerini sözü edilen ormancı Saydalıların torunları sayarlar. Bir diğer görüş Arap kökenli oldukları, fakat Yemen'deki Süryani asıllı Arapların soyundan geldikleri şeklinde. Rivayete göre dedeleri büyük bir sel felaketinden sonra topraklarını bırakıp kuzeye göç etmiş, İslam'ın yayılmasından sonra Müslümanlığı kabul ederek Lübnan'ın dağlık bölgelerine yerleşmişlerdir.

Önce Dürzîler kimdir, kelime nereden gelmektedir ve Dürzî'nin anlamı nedir; tarihleri, itikatları nelerdir bunlar üzerinde kısaca durmaya çalışalım.

Dürzî kelimesinden başlayalım. Bu kelimenin nereden geldiği konusunda farklı görüşler var.

a) Dürzî kelimesi, Kont Robert Dreux'den dolayı "Dreux" ile ilişkilidir. Dürzîlerin aslını Franklara bağlayan eski bir rivayete göre XII. Yüzyılda Suriye'de kalıp ülkelerine dönemeyen Haçlılar, Müslümanların sıkıştırması üzerine Dreux kontu Robert'in komutasında dağlara çekilmişler; yerlilerle evlenmişler ve Müslümanlar arasında bir Hıristiyan cemaati oluşturarak, Dreux kelimesinin bozulmuş şekli "Dürzî" adını almışlardır.[1]

b) Fatımî halifesi Hakim Biemrillah'ın Hıristiyan vezirlerinden Derezî adlı birinin, Hakim'in hutbelerde Allah'ın adını çıkartarak kendi adını okutması üzerine çıkan halk isyanı sırasında Lübnan'a kaçıp saklanan ve orada kendi mezhebini kuran kişinin adına nispetle bu cemaate mensup kişilere "Dürzî" denildi.[2] Runciman'ın Derezî şeklinde verdiği kelimeyi başka kaynaklar Nuştekin ed-Derezî olarak vermektedirler ki, muhtemelen doğrusu budur.

Halife Hakim Biemrillah'ın gerçek kimliği tartışmalıdır. Kimine göre Hıristiyan bir anne babanın çocuğudur ve Hıristiyandır;[3] ki-

---

1 Şihabeddin Tekirdağ, *Dürzîler*, İA, 4/666.

2 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/28.

3 Age., s. 27.

mine göre ise kendini gizleyen bir Yahudidir.[4] Aslında onun kim olduğu bizim konumuz değil. Zaten attığı temel tamamen batıl ve çürük bir temel olduğu için, onun aslen Müslüman bir anne babanın çocuğu olduğu zaten düşünülemez.

Bu Hakim Biemrillah, ki asıl adı Ebû Ali el-Mansur b. El-Aziz Billah b. El-Muizz Lidinillah idi, tam bir sapık, aklının birkaç çivisi düşmüş bir adamdı. Belli bir dönem Hıristiyanlara ve Yahudilere baskı yaptı. Bizans imparatorunun tüm uyarılarına rağmen 1004-1014 yılları arasında tüm Hıristiyan ve Yahudi ibadethanelerini ya yağmalattırdı, ya kapattı ve mallarını müsadere etti, ya da yaktırıp yıktırdı. Ayrıca yıktırmadıklarının damları üzerine de camiler inşa ettirdi. Bu aşırı baskılar karşısında Hıristiyan ve Yahudi cemaatleri toplu olarak, fakat yalnızca görünüş itibariyle Müslümanlığı kabul ettiler. Tüm bu yaptıklarına rağmen Hakim Biemrillah Hıristiyan ve Yahudi vezirler istihdam etmeyi de bırakmıyordu. Sonra ne olduğu tam bilinmemekle birlikte, bir gün Hakim Biemrillah sanki kafasına odun düşmüş gibi birden doksan derece ters dönerek Hıristiyan ve Yahudilere serbesti tanıdı. Müsadere edilen mallarını ve tapınaklarını geri verdi. Yıkılan kiliseleri tamir ettirdi ve arkasından bütün kinini Müslümanlara karşı kusmaya başladı. Kendisinde uluhiyet sıfatları bulunduğunu ileri sürdü ve kısa süre sonra da kendini Tanrı olarak ilan etti. Onun kafasına bu fikirleri kimin soktuğu konusu çözülmüş değil. Ama zaten yukarıda anlattığımız davranışlarından onun aklî dengesinin yerinde olmadığını anlamak zor olmasa gerektir.

Hakim Biemrillah adlı sapığın Hıristiyan ve Yahudi vezirlerinin güdümünde adeta bir kuklaya dönmesinden sonra daha önce dinî takibat sebebiyle Bizans, Nubia ve Habeşistan'a göç eden Hıristiyanlar ve Yahudiler geri döndüler. Dr. Hasen İbrahim, 1020 yılının sonlarına doğru yalnızca bir günde yedi bin Yahudi'nin tekrar eski dinine döndüğünü kaydetmektedir.[5] Daha önce Halife Aziz Billah'ı avuçlarının içine alan Hıristiyan ve Yahudilerin et-

---

4 L.N. Gumilev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s. 311-312.

5 Mahmut Nânâ, *Yahudi Tarihi*, s. 567.

kin olduğu günlerde bir vatandaşın halifeye yaklaşarak "Yahudileri Münşi, Hıristiyanları İsa b. Nestures'le yücelten, Müslümanları senin vasıtanla zelil kılan kişiye.." diye başlayan bir dilekçe sunmaya cür'et ettiğine göre, çılgın Hakim Biemrillah döneminde Hıristiyan ve Yahudi vezirlerin ülkeyi ne hale getirdiğini, Müslümanları nasıl zavallı duruma düşürdüklerini Mısırlı şair İbnu'l Bevvab'ın şu dizelerinden daha güzel ne anlatabilir?

Bir devir ki, adı devr-i Yahudi
Para onda, şöhret onda, şan onda;
Vezir de onlardan padişah da,
Demedim mi a Mısırlı ben sana:
Yahudi ol, Yahudi ol, Yahudi!
Felek bile Yahudi, görmedin mi?[6]

Fakat tüm bu şeraitte dahi camilerde okunan hutbede Allah'ın adının çıkarılıp yerine manyak Hakim Biemrillah'ın adının okunması halkın galeyana gelmesi için yeterli oldu. Bu kargaşa esnasında Hakim'in vezirlerinden Nuştekin ed-Derezî[7] kaçıp Lübnan'da saklandı. Bununla birlikte bu mezhebin asıl kurucusu Hamza b. Ali b. Muhammed ez-Zevzenî'dir ki, Hicrî 408 yılında Hakim Biemrillah'ın tanrılığını ilan eden de odur. Dürzî akidesinin temel eserlerini yazan da aynı kişidir ve Müslümanlar nazarında Hz. Muhammed ne ise, Dürzîler nazarında da Hamza b. Ali aynı şeydir.[8] Daha sonrasında Hamza b. Ali ve Nuştekin ed-Derezî hakkında başka bir bilgiye rastlanmadığına göre, muhtemelen bu ikisi aynı kişi olarak düşünülürse de, Şihabeddin Tekirdağ aynı görüşte değildir. Kaynaklarda hem Hamza b. Ali'nin, hem de Nuştekin ed-Derezî'nin Mısır doğumlu olduğu belirtilmektedir. Belki de Nuş-

6 Age., 568.

7 Nuştekin veya Nuştegin tarih kitaplarında eskiden beri Anuştegin şeklinde de geçmektedir.

8 www.al-q.com

tekin ed-Derezî, Hamza b. Ali'nin künyesiydi. Ancak, Nuştekin künyesini alması bu şahsın kimliği konusunda bir takım şüpheler uyandırmaktadır. Bilindiği gibi Nuştekin, Gazneli Mahmud'un başkumandanlarından birinin de adıydı. Daha sonra da Türk kumandanlar arasında Nuştekin adını kullananlar vardır. Eğer bir tesadüf veya gıbta eseri değilse, muhtemelen bu Nuştekin Türk asıllıydı. Tekin veya tegin Türkçe bir unvan adıdır, ama Nuş'un ne anlama geldiğini şahsen ben bilmiyorum.

Her ne ise, Nuştekin'in etnik mensubiyeti bizi fazla da ilgilendirmiyor. İsyandan sonra Hakim Biemrillah'ın akıbeti hakkında da bir bilgi yoktur. Kimi kaynaklarda isyan sırasında kız kardeşi tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Fakat akıbetinin kesinleşmemiş olması Dürzîlerde onun gerektiği zaman geri döneceği inancını doğurmuştur.[9]

Günümüzde bu topluluğun dini ve siyasî önderleri Kemal Canbolat, Velid Canbolat, Necib es-Asravi, Andan Beşir Reşid ve Sami Mekarim'dir. Meşhur şarkıcı Ferid el-Atraş da Dürzîlerdendir.

Dürzîlerin inançlarını kısaca özetlersek:

a) Hakim Biemrillah tanrıdır; ölmemiştir ve bir gün dönecektir diye inanırlar (Mesih inancının bir tür kopyası).

b) Onlara göre tüm peygamberler ve rasuller iblistir (Behaferid'in öğretisi).

c) Tüm dinlerin mensuplarına ve özellikle de Müslümanlara karşı kin besler; onların kanını akıtmayı, mallarını kaldırmayı ve aldatmayı helal sayarlar.

d) Kendi dinlerine göre geçmiş dinlerdeki her türlü inanç ve kural neshedilmiştir (kaldırılmıştır); İslam dininin tüm kuralları geçersizdir.

e) Bazı dinî önderleri köklerinin Hindistan'tan olduğu iddiasıyla hac için Hindistan'a gitmiştir ve gitmektedir (Bazı İsmailîler de böyle yaparlar).

9 Graefe, İslam Ans. Hakim maddesi.

f) Reenkarnasyona inanırlar ve ödül veya azabın ruhun ait olduğu cesetten daha iyi veya daha kötü bir cesede geçmesine göre olacağını kabul ederler (Hint ve Mecusî itikadından esinlenme).

g) Onlara göre öbür dünyada cennet, cehennem, ödül ve ceza diye bir şey yoktur (Yahudi itikadıyla ortak bir yön).

h) Kur'an-ı Kerim'i inkâr eder ve onun Selman-ı Farisî'nin uydurması olduğunu söylerler. Kendilerin özel ismi olan bir kitapları vardır.

i) Kendilerini çok eski bir kökene, hem Mısır firavunlarına, hem de Hintli filozofların soyuna dayandırırlar (kafaları karışık).

j) Takvimleri Hamza'nın Hakim'in tanrılığını ilan ettiği Hicri 408 yılından başlar.

k) Kıyamet, kendilerini Kâbe'yi yıkmaya, Müslümanları ve Hıristiyanları tüm yeryüzünden kazımaya sevk edecek olan Hakim'in dönüşü demektir ki, onun dönüşüyle birlikte tüm dünyaya sonsuza dek sahip olacak, Müslümanlardan cizye alacak ve onlara aşağılık bir hayatı tattıracaklardır (Yahudi Mehdî inancıyla paralellik).

l) Hakim'in Hamza, İsmail, Muhammed el-Kelime, Ebu'l Hayr ve Beha adında beş peygamber gönderdiğine inanırlar.

m) Dış evliliği, kendilerinden olmayanlara sadaka verilmesini, onlara yardım etmeyi yasaklarlar; çok evlilik yasak olduğu gibi, boşanan bir kadının kocasına geri dönmesi de yasaktır.

n) Kimse onların dinine giremez; dinlerinden olan biri de asla başka bir dine geçemez.[10]

Ayrıca onlara göre tanrıları olan kişi, bağımsız düşünceyi (el-akl el-küllî) yaratmış, onun vasıtasıyla özgür ruh (en-nefs el-külliyye) bulunmuş ve ondan da mahlukât türemiştir.

Sahabe-i kiram içinse son derece ağır sözler sarf ederler. Buna göre Ebû Bekr'in adı "fahişe", Ömer'in adı "münkir" yani kâfirdir.

10 www.al-q.com

Takiyye ve inancını gizlemek caizdir. Bu yüzden pek çoğu kendini Müslüman diye tanıtır ve "muvahhidi" yani "tüm Müslümanları birleştirici" olarak takdim ederler. Ama hakimiyetleri altında bulunan bölgelerde bir tek cami yoktur. Uydukları imam olan Hamza da her zaman aynı kalıpta durmaz. Bir zaman Hakkın Mesihi, bir zaman Süleyman b. Davud, bir zaman Şuayb ve Pisagor olmuştur.[11] Hatta Hz. Muhammed bile odur ve Muhammed zamanının Hamzası Selman-ı Farisî'dir; Kur'an aslında Selman-ı Farisî'ye inmiş, fakat Muhammed ondan almıştır. İnançlarını kendi aralarında sır gibi saklayıp gizliliğe aşırı önem verirler. Bilmeyenlere söylemedikleri gibi, kemale ermemiş bir Dürzî'ye dahi söylemezler.

Bir Dürzî, ancak kırk yaşına geldikten sonra dinîni öğrenebilir. Çünkü kırk yaşından önce olgun yani dinî akla sahip bir kişi değildir.[12]

Ahmed Cevdet Paşa'nın naklettiğine göre tenasuha inandıkları için kendilerinin evliya saydıkları ileri gelen ikalden (yani âkillerden) biri ölürse Ruh'u Çin'e gidip orada bir kalıba girermiş ve bu yüzden Çin dağlarında kendilerinin güya çok velileri varmış. Hakim'e kadar 340 milyon sene geçmiştir ve Hakim'in zamanı kıyamet zamanıdır diyerek Çin'den Yecüc-Mecüc'ün gelmesini beklerler vs..[13]

Konumuz Dürzîlerin inançları değil, etnisiteleri olduğu için itikatları üzerinde daha fazla durmayacağız.

Dürzîler üzerinde özellikle Arap ülkelerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Ve elbette onların da bir tarihi vardır. Türkiye'de Dürzîler üzerinde yazılıp çizilenler yok denecek noktadadır. Çünkü hem görüş alanımız dışındadırlar, hem de yaşadıkları küçük bir toprak parçası ve dikkate değer olmayan nüfuslarıyla Türk okuyucusunun ilgisini çeken bir topluluk değildirler. Osmanlı İm-

---

11 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 1/278.

12 www.al-q.com

13 *Tarih-i Cevdet*, 1/181.

paratorluğu döneminde zaman zaman isyan ederek çatışmalara girmeleri hasebiyle küçük çaplı da olsa baş ağrısı olmuşlarsa da, o toprakların elimizden çıkmasından sonra Türkiye'de kimse Dürzîlerle ilgilenmemiştir ve ilgilenmeleri için bir sebep de yoktur. Bununla birlikte dilimizde "dürzü" şeklinde argo bir kelime kalmıştır. Genel anlamda "pezevenk" ve "kodoş" manasında kullanılan bu kelime, mecazi anlamda sözüne güvenilmeyen, sahtekâr vs. manası da ifade eder.

Tarihleri

Dürzîler, Vadiu't-Teym, Sayda, Beyrut ve Şam'da hızlı bir şekilde yayıldıktan sonra, adı geçen bölgede yaşayanlara Dürzî, Vadiu't-Teym civarındaki Hermon dağına da Cebel-i Dürûz (Dürzî dağı) adı verilmiştir. Ancak aynı bölgede, özellikle Haçlı Seferleri sırasında faal olan Alamut İsmailîleri (Nizârîler) ile Dürzîler arasındaki ilişkileri tespit etmek güçtür. Gerçi bu iki grubun zaman zaman birbirleriyle çatışmaya girmelerinin yanı sıra, Müslümanlara karşı Haçlıların yanında yer aldıklarını, fakat gün gelip Haçlılarla çatışmalara girdikleri bilinmektedir.[14] Fakat özellikle Suriye'de yaşayan Dürzîler, Hakim Biemrillah'ın tanrılığını reddeden Nusayrîlerin propagandaları karşısında hayli sarsılmışlardır ki, Haben'in ötesine geçememelerinde bu propagandaların rolü olmuştur. Ama pek çok Dürzî aile kuzeye göç ederek Havran'ı istila etmeye başlamış; Mutavile aşireti ve Nusayrilerle ters düşmeleri sebebiyle pek çok Sünni Müslümanı da katletmişlerdir. Onların bu isyanı Memluklar tarafından şiddetle bastırılmış, Havran'a kaçamayanlar kılıçtan geçirilmiş, ama bu işten en kârlı çıkanlar Maronîler olmuştur. Çünkü Memlukların yani Kıpçakların katliama girişmeleri sonucunda Mutavile, Nusayri ve Dürzîler müttefik olmuşlarsa da, sürgün ve tenkil hareketleri sonucunda çoğu Kasravan şehrini terk edince, buralar Maronîlerin eline geçti.

XIV. ve XV. Yüzyılda Memluklara, XVI. Yüzyılda ise Osmanlılara tâbi olan Dürzîler I. Fahreddin Korkmaz idaresinde oldukça

---

14 Şihabeddin Tekindağ, Dürzîler, İA, 4/667-68.

önem kazandılar. Daha sonrasında Arap Maan oğulları Dürzîler üzerinde etkili olmaya başladılar; fakat onların kendi aralarında ikiye bölünmeleri yani Kaysîler ve Yemenîler arasındaki ihtilaf Dürzîleri de ikiye böldü. Bir kısmı Yemenîlerin, diğer kısmı Kaysîlerin tarafını tuttu. Bu parçalanmışlık Osmanlılarla Memluklar arasındaki Mercidabık savaşında da sürdü ve batı tarafındaki Buhturlar Memlukların yanında yer alırken, Şuflu olan Maanlar Şam naibi Gazali'yle birlikte hareket ederek Osmanlı saflarında yer aldılar. XVI. Yüzyıl sonlarına doğru Maronîlerle Dürzîler arasında kanlı çatışmalar olmuştur.

Dürzîlerin tarihinde iki aile önemli rol oynamıştır.

1. Maan oğulları: Bu aile köken itibariyle Emîn Maan b. Rabia'ya bağlanır ki, asıl vatanları Necd ve Diyar Rabia idi. Maan'ın babasının adı Eyyup'tu ve Arap Eyyubileri temsil ediyordu.[15] Daha sonra Maan'ın Haleb'e muhaceret edip yerleştiğini, oğlu I. Fahreddin zamanında Dürzîlerin faal olduklarını, onun 1515'deki Mercidabık savaşı sırasında Kansu Gavri'nin safından kaçıp Yavuz Sultan Selim'e sığındığını ve Osmanlı saflarında yer aldığını görüyoruz. Fahreddin'den sonra Dürzîlerin başına oğlu Korkmaz geçti. Korkmaz'dan sonra başa geçen oğlu II. Fahreddin'in Osmanlıların sıkıştırması üzerine İtalya'ya sığındığını, Floransa'da Medici ailesinin misafiri olduğunu ve Beyrut limanlarını İtalyan gemilerine açtığını biliyoruz. Fahreddin'in ölümüyle birlikte Maan oğullarının yıldızı da sönmüş; Cebel-i Lübnan'da hakimiyet Maanların rakibi Kaysîlerin yani Şihabîlerin eline geçmiştir.

II. Şihabîler. Bu aile soyunu Şihab lâkabı taşıyan Malik b. El-Haris b. Hişam el-Mahzumî el-Karşî el-Cazi'ye bağlar. Halife Ömer zamanında Hicaz'dan muhaceret ederek Havran'a yerleşen Malik, 1161'de Munkız'ın idaresi altında Vadiu't-Teym'e göçmüş ve Haçlılara karşı savaşmıştır.[16]

Ayn Dârâ savaşından sonra Cebel-i Dürûz'un feodal yapısında da değişikler oldu. Şihabîlerden Emîr Haydar Yemenîlerin muha-

15 Aynı yerde.

16 Aynı yerde.

lefetini kırmış, batı kesimde oturan Arslan ailesi el-Şufayfat üzerindeki hakimiyetini Talmuk Kaysîleriyle paylaşmak zorunda kalmıştır. Olayların bundan sonraki kısmı bizi fazla ilgilendirmiyor. İsteyenler Ahmet Cevdet Paşa'nın eserinden bu olayları detaylı olarak takip edebilirler.

Fakat burada iki isim bizim dikkatimizi çekmektedir. Birincisi Malik adında yer alan el-Karşî el-Cazi, diğeri ise Yemenîlerden olan Arslan ailesinin ismidir. Bilindiği gibi arslan veya aslan kelimesi Farsça veya Arapça değil, Türkçedir. Bu kelimenin Arslan ailesine nereden geldiği araştırılması gereken bir husustur. Ama asıl önemli olanı Hicaz'dan Haleb'e gelen Malik'in ismindeki el-Karşî el-Cazi kelimeleridir. Bilindiği gibi Karşı, Orta Asya'da Kaşkaderya'ya yakın bir şehrin adıdır. Cazi'ye gelince, Sultan Alparslan'ın Kıfşak (Kıpçak) ve Cazi'ye karşı bir sefer düzenlediği kaynaklarda mevcuttur. Ünsüz "c" harfinin "y" harfine dönüşmesi ortaçağ Türk dil ve lehçelerine özgü bir durumdur ve bizim dikkat çekmek istediğimiz Cazi kelimesi de "Yazır" yerine kullanılan bir sözcüktür. Hatta Alparslan'ın Cazi-bey'in 30 bin kişilik ordusunu mağlup ettiği de bilinmektedir.[17] Bu Karşî kelimesi "Mûcemu'l Buldan"da da geçmektedir. Yakut'un verdiği bilgiye göre Humus sahillerinde bir köyün adıdır ve burada oturan Karşî oğullarının Kureyş kabilesinden olduğu[18] ileri sürülürse de, bu kesin bir bilgi değildir. Muhtemelen Kureyş ve Karşî kelimeleri arasındaki yakınlık böyle bir görüşün ortaya atılmasına yol açmıştır. Cazi'nin bir yer adından gelip gelmediği konusunda söyleyebileceğimiz şey ise, mevcut kaynaklarda Arabistan'da ve Hicaz'da "Caz" veya "Cazi" adı taşıyan bir yerin bulunmadığıdır. Bu Malik ailesinin kökeni konusunda kesin bilgimiz olmadığı için, Karşî ve Cazi kelimelerinden yola çıkarak bir hükümde bulunmak istemiyoruz; ama bu konunun ciddi şekilde araştırılması gerektiği kanaatindeyiz.

---

17 S. G. Agacanov, *Oğuzlar*, s. 360.

18 Yakut, *Mûcem*, 4/367.

Tekrar konumuza dönelim. Bazı Kürdcü sitelerde Kürdlerden bir kolun Lübnan'a muhaceret edip, Dürzîler arasına karıştıkları ve zamanla Dürzîlerin Kürdleştiği, Velid Canbolat'ın da Kürd asıllı olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirdiği şeklindeki iddia yalandan başka bir şey değildir. Çünkü Dürzîler, bir etnik kimlik değil, batınî bir mezhep ve sapık bir dini akımdır. Mısır'dan kaçıp kurtulmayı başaran Nuştekin ed-Derezî bölgeye geldiğinde zaten orada yaşayan bir halk vardı. Bunların bir kısmı Fenikeliler döneminden kalan bakiyeler, geri kalanları Araplar ve Haçlı Seferleri'nden itibaren oraya yerleşip dönmeyen Hıristiyanlardır.

XVIII. ŞAİRLERİN PRENSİ AHMET ŞEVKİ KİMDİ?

Mısır'ın ünlü şairi ve "Emîru'ş-Şuarâ" unvanı taşıyan kabiliyet timsali Ahmet Şevki Kürd'tü iddiasına gelince;

Bu iddia önce Mehmed Emin Zeki Bey'in meşhur *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri* adlı eserinde ortaya atılmış, ondan sonra onun söyledikleri kayıtsız şartsız doğru kabul edildiği için bu ünlü şairin Kürd olduğuna hükmedilmiş.

Şu anda internette Ahmet Şevki'yle ilgili siteler ikiye bölünmüş durumda. Kürdler tarafından kurulan web sayfalarında ittifaken ve sanki tek kalemden çıkmış gibi şöyle deniliyor:

"Ahmet Şevki, babası Irak'ın Süleymaniye şehrinde doğmuş Kürd asıllı birisi, annesi Türk asıllıdır. Ana tarafından ninesi Çerkes'dir..."

Kürdler tarafından hazırlanan sitelerde aşağı yukarı tek bulabileceğiniz bilgi bu. Mehmed Emin Zeki Bey'in yukarıda adı verilen eserde naklettiği bilgilerin ise bazı kısımları bilerek çarpıtılmış. Güya Ahmet Şevki şöyle demiş: "Rahmetli babamdan duyduğuma göre aslımız Kürd'tür. Sonradan Arap'tır. Babam daha genç iken Kahire'ye gelmiş. Arap ve Türk diliyle iyi yazılar yazmış olan dedem (niye Kürdçe yazmamış acaba?), Mehmet Ali Paşa'nın himayesine girdikten sonra her geçen gün yüksek görevlere getirilmiş. Sait Paşa'nın sayesinde Mısır'da tüm gümrük idarelerinin başına geçmiş. Ölünce babama büyük bir servet bırakmış. Ancak, babam bu serveti dağıtmış. Buna pişman olmadan kendi hayatını yaşamıştır. Ben de onun gölgesinde yaşıyordum. Çünkü onun tek oğluydum."[1]

1 *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri*, s. 57.

Verilen bu bilgilerin bir kısmı doğru, bir kısmı tamamen uydurma ve yalandan ibarettir.

Bir başka sitede ise bir Arab'ın "Ahmet Şevki gerçekten Kürd müydü?" sorusuna bir Kürd'ün verdiği cevap şöyle: "Evet o bir Kürd'tü, babası Süleymaniyeli bir Kürd, annesi Türk'dür." Bu satırlar pek çok sitede yer alan satırların aynısı.

Şimdi de size Mısır'daki yarı resmi ve son derece ciddi bir sitenin Ahmet Şevki ile ilgili yazdıklarını aktaralım:

"Ahmet Şevki 16 Eylül 1870'de Kahire'de El-Hanefi semtinde dünyaya geldi. *Babası Türk, annesi Yunan asıllıdır.* Anne tarafından ninesi Hidiv İsmail Paşa'nın sarayında hemşirelik yapıyor; lüks ve rahat içinde yaşıyordu. Torununu yanına aldı ve onu sarayda büyüttü. 14 yaşına geldiğinde Şeyh Salih'in medresesine başlayarak Kur'an'ın bir kısmını hıfzetti. Okuma ve yazmayı öğrendi. Sonra ortaokula gitti. Çok başarılı olduğu için okul masrafları okul idaresi tarafından karşılandı. Burayı bitirdikten sonra 1885 yılında Hukuk Okulu'na girerek tercüme kısmına geçti. Bu arada şiirle uğraşmaya başladı. Hocası Muhammed el-Bisunî şiirlerini çok beğendiği için "Ceride el-Vakai'il Mısrıyye" dergisinde yayınlattı. Hidiv'in huzuruna çıkardı. Okulu bitirdikten sonra Hidiv İsmail Paşa tarafından tahsilini sürdürmesi için Fransa'ya gönderildi.

"1887'de Osmanlı İmparatorluğu Yunanlılara karşı zafer kazanınca "Sada'l Harb" (Savaşın Yankısı) adıyla uzun bir methiye yazarak Osmanlı Sultanını göklere çıkardı. Daha sonra Abdülhamid'in İttihak ve Terakki tarafından tahttan indirilmesi onu gözyaşlarına boğdu.

"Osmanlı'yla ilgili yazdığı başka uzun bir kasidesinde şu beyti özellikle dikkat çekicidir:

Yeryüzü yetmedi onlara, dar geldi
Ve gökyüzüne gömdüler şehitlerini!..."

Daha sonraları Jön Türklerle işbirliği yaptığı için İngilizler tarafından İspanya'ya sürgün edilen Ahmet Şevki, Sa'd Zağlul zamanında 1920'de Mısır'a geri dündü. Fakat bu defa hükümetin ve iktidarın yanında değil, halkın yanında yer alacak; şiirlerini tamamıyla milli duygularla, halkın hislerinin tercümanı olarak yazacaktı.

Pek çok edip ve şair tarafından kendisine "Emîru'ş-şuarâ" yani "Şairlerin Prensi" unvanı verilmiştir. Hatta meşhur Tâhâ Hüseyn[2] onun için "Arap dilinin tanıdığı en büyük kişi" demiştir.

Ahmet Şevki, ölmeden önce yazdığı bir şiirinde

"İstemem, taş koymayın mezarımın üstüne,

*Yetmedi mi bir ömür onları taşıdığım!"*demektedir.

Yukarıda bir Mısır web sayfasından aldığımız bilgilerin tekrarını pek çok sitede bu şekilde bulabilirsiniz.

A'lâmu'ş-şi'r el-arabi'l-hadîs (Modern Arap Şiir Antolojisi) adlı kitabın 37. sayfasında ise şöyle deniliyor: "Ahmet Şevki'nin anası Yunan (Rum) asıllı bir cariyeydi. Hidiv İsmail Paşa onu bir Türk'le evlendirdi. İşte Ahmet Şevki bu evliliğin ürünüdür."

Siyasî Kürdçülerin iddialarını bir noktada anlamak mümkün: Ezikliğin verdiği hissiyatla ona buna sahiplenmekte teselli aramanın bir tür dışavurumu. Eğer bir Türk'ün hazırladığı kitapta veya web sayfasında Ahmet Şevki'nin Türk olduğu iddia edilseydi, bunu da karşı tez olarak kabul etmek mümkündü. Hatta bir Iraklı veya Suriyeli onun Türk olduğunu iddia etse, Kürdlerle Iraklılar ve Suriyeliler arasındaki sürtüşmeden dolayı tarafgir davranmakla suçlanmaları muhtemeldi. Ama Kürdler kim, Kürdistan davası nedir, bu konularda bilgi sahibi bile olmayan Mısırlıların verdiği bilgileri doğru kabul etmek gerekir ve mantık da bunu gerektirir. Çünkü Ahmet Şevki aslen Arap olmadığına göre bir Mısırlı için onun Türk veya Kürd veya Yunanlı yahut Çerkes olmasının ne farkı var ki?

2 "Kur'an'ı okurken bazen elime bir kırmızı kalem alıp gramer hatalarını düzeltesim geliyor" diyen ahmak edîp de bu Tâhâ Hüseyn'dir.

Şimdi dikkat etmişseniz iki tarafın iddialarında iki şahsın etnik mensubiyeti bir birine taban tabana zıt gösterilmektedir.

Şöyle ki:

Kürd'e göre babası: Kürd

Arab'a göre babası: Türk

Kürd'e göre anası: Türk

Arab'a göre anası: Yunanlı (yani Rum).

Peki bu durumda mevcut tezadı nasıl çözeceğiz? Tabii ki, bizzat Ahmet Şevki'nin kendi ifadesiyle: "Ben Arab'ım, Türk'üm, Çerkes'im ve Yunanlıyım!"

Bir insanın, özellikle de Ahmet Şevki gibi çok iyi eğitim görmüş, ömrünün önemli bir kısmını (bilhassa İspanya'da sürgün hayatı yaşadığı günlerde) tarih kitapları okuyarak geçirmiş bir kişinin etnik mensubiyetini kendisi mi belirleyecek yoksa başkaları mı? Eğer babası iddia edildiği gibi Kürd olsaydı, Ahmet Şevki bunu neden saklama ihtiyacı hissetsin ki? Üstelik Ahmet Şevki hakkında yazılan biyografilerde onun "Babam bir Türk, annem bir Yunanlı kadındı" dediği belirtilmektedir. Bununla birlikte anne tarafında Çerkeslik vardı.

Ama hayır, siyasî Kürdçülere göre Ahmet Şevki kendisiyle ilgili bilgileri kasıtlı olarak çarpıtmaktadır. Kürdçülerin bu iddiası, Macit Gürbüz'ün "Kaç PeKeKe'li Ölmüş Abe?" kitabında Barzani'yle mülakatı sırasında Barzani'nin ona "Sen Lazsın da haberin yok!" demesini hatırlatıyor. Aynı mantaliteyle hareket edilirse, siyasi Kürdçülere göre de Mütenebbî'den sonra Arap şairlerinin prensi kabul edilen Ahmet Şevki aslında kendi etnik mensubiyetini bilmeyecek kadar cahil ve kültürsüz bir insandı! Elbette Ahmet Şevki yanlış yapmış. İnsan etnik mensubiyetini açıklamadan önce siyasî Kürdçülere sormak, onlar izin verirlerse Kürd'ün dışında bir halka kendisini intisap ettirmek zorundadır.

Ama siyasî Kürdcülerin sözü evliya sözüdür. Onlar Ahmet Şevki Kürd'dür diyorlarsa, Kürd'dür!

XIX. VÂNÎ MEHMET EFENDİ DE Mİ KÜRD'DÜ?

Mehmed Emin Zeki Bey'in "Kürd ve Kürdistan Ünlüleri" adlı eserinde Vânî Mehmed Efendi için hiçbir kaynak göstermeden "Van'ın Hoşâb kasabasında doğdu. Osmanlı ordusunun Viyana kuşatması sırasında ordu vaizliğini yaptı. Bursa civarında Kestel'e sürüldükten sonra H. 1096 (M. 1685) yılında orada vefat etti…" diye başlayan ve Osmanlı Müellifleri adlı eserden yapılan kısa bir alıntı bilgiden başka bir şey yok.[1]

İsimlerini tek tek sıralamaya gerek görmediğimiz diğer Kürd ideologlarının da bu konuda söyledikleri söz yalnızca bir cümledir.

Alman tarihçi Hammer ise Vânî Mehmed Efendi için "âlim, fakat mürai vaiz ve birçok katı naslarla (dogmalarla) dolu tefsir eserlerinin yazarı" şeklinde kısa bir bilgi vermekle yetinir.[2] Hammer'in Vânî Efendi'nin "mürai" olduğu kanaatine nasıl vardığını bilmiyoruz. Herhalde onun Türkçülüğü Hammer'in hoşuna gitmemiş olmalı. Öbür türlü çağdaşı olmayan, yüzünü bile görmediği bir kişinin karakteri hakkında bu şekilde konuşmak, ancak Hıristiyanî kinin dışavurumu olabilir.

Van'ın eski adı Hoşâb olan Güzelsu köyünde dünyaya gelen Vânî Mehmed Efendi'nin doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiş durumda.

İsmail Hami Danişmend, Türklük Meseleleri adlı eserinde şöyle der: "Eski milletlerin asırlarca yüreklerini titreten "Türk korkusu",

1 Mehmed Zeki Bey, *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri*, s. 308.

2 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 6/426.

onların muhayyilelerini yüzlerce yıl Türk ırkının[3] aleyhine işletmiş ve işte bu hayal faaliyeti o milletlerin mitolojilerinden başka tarihlerinde, folklorlarında ve hatta din membâlarında (kaynaklarında) Türk tipine âdeta bir umacı şekli veren korkunç tasvirler hasıl olmasına sebep olmuştur.

"Bu akla sığmaz efsanelerin icadında en mühim rolleri oynayanlar, muhtelif devirlerde memleketlerin din adamlarıdır. Yani o mutaassıp dinciler, bir taraftan da ırkçılık ve milliyetçilik taassubu göstermişlerdir. Bunların en şaşılacak örnekleri eski Arap müfessirleriyle, şarihleri içinde gösterilebilir. Kur'an tefsir yahut hadisi şer eden Arap âlimleri din sahasında milliyet duygularına kapılmak zaafından bir türlü içtinab edememişler ve hemen her münasebetle Türk ırkının aleyhine okkalarla mürekkep sarf etmekten ve hatta böyle yapabilmek için vesile ve münasebet aramaktan bile zevk almışlardı. **Bu vaziyetin asıl tuhaf tarafı, Türk ırkının aleyhine uydurulan bu garazkâr efsanelerin Arap medresesinden Türk medresesine geçmiş ve Osmanlı softaları tarafından da asırlarca dinî birer hakikat şeklinde tekrar edilip durmuş olmasıdır**! Eski İstanbul'un ulema sınıfı içinde Türk olmayan unsurlara mensup zümrenin mühim bir yekûn teşkil etmesi tabii bir vaziyetin takarrür (yerleşmesi) ve devamında ihmal edilmeyecek bir âmil sayılabilir.

"Osmanlı medresesinin tarihine bakarsanız, bu hale karşı milliyet namına isyan etmiş tek bir sima görürsünüz. Aşağıda nuranî şahsiyetinden bahsedeceğimiz bu Anadolu Türk'ünün takdisi, milli bir vazife olan büyük ismini hemen anmakta vicdanî bir haz buluyorum: Vânî Mehmed Efendi...

"Türk ırkı aleyhine İslam'ın tefsir ilmine doldurulan Arap, Acem ve Yahudi hurafelerine karşı yüksek kültürüyle Türklüğü müdafaa eden ve Osmanlı medresesinde Türk ırkçılığı ile milliyetçiliğine alemdar (sancaktar) olan bu büyük adam nihayet

---

3 Yazar burada "ırk" kelimesini yanlış kullanmıştır; belki Türk halkı demek istiyordu. Çünkü Türk ırkı diye bir ırk yoktur.

Vahdet- İslamiye'ye (İslam birliğine) mugayir (zıt) bir kavmiyet (milliyetçilik) fikrine taraftar olmakla itham edilmiş ve.. onu isyan ettiren efsaneler, tabii ondan sonra da Osmanlı medresesinde eski itibarını muhafaza etmiştir.."[4]

Brockelman'ın "Geschichte der Arabischen Litteratur" adlı eserinde künyesi Muhammed ibn Bestam-u Hoşâbî olan bu büyük âlimin "Vânî Efendi, Vankulu" lâkabıyla meşhur olduğundan[5] söz edilmekte ise de, Brockelman'ın ikisi de aynı köyden çıkan ve aynı adları taşıyan iki âlimi birbiriyle karıştırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü Vankulu 591 senesinde vefat etmiştir ki, Vânî Mehmed Efendi ile onun arasında 93 yıllık bir zaman dilimi vardır.

Vânî Mehmed Efendi, IV. Mehmed devrinde ateşli ve bilgi dolu vaazlarıyla dikkat çekmiş; padişaha imam, şehzadelere ise hocalık etmiştir. Viyana seferi sırasında ise ordu vaizliği göreviyle görevlendirilmiş, fakat seferin başarısız geçmesi üzerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edilirken, kendisi de sürgünden kurtulamamış ve Bursa'nın Kestel köyüne gönderilmiş; orada bir cami yaptırmış ve vefat ettiği zaman da caminin girişine defnedilmiştir. İstanbul'un Anadolu yakasındaki meşhur Vânîköy'ü o imar ettiği için, semt onun adıyla anılmaya başlanmıştır.

"İlk tahsilini Van'da tamamlayan Mehmed Efendi, doğunun belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. Gence, Karabağ ve Tebriz gibi bazı beldelerde ilim tahsil etti. Nûreddîn Şirvânî'den Halvetî yolunun tasavvuf bilgilerini öğrenip kemale geldi. Daha çok tefsir, hadis, fıkıh ve tarih bilgileri üzerinde çalışan, edebiyat ve belâgatta yükselen Mehmed Efendi, Erzurum'a yerleşti. Camilerde vaaz ve nasihatler ederek, insanlara Allah tealanın emir ve yasaklarını bildirdi. Erzurum'da bulunduğu sırada evlenip çoluk çocuk sahibi oldu. Sonra yetişen iki kızından birini talebelerinden Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye, diğerini de, yine talebelerinden Bursa Sultâniyesi müderrislerinden Mustafa Efendi'ye verdi. Bu damadı daha sonra "Vânîdâmâdı" diye tanındı.

---

4 İsmail Hami Danişmend, *Türklük Meseleleri*, s. 110-111.

5 Age., s. 133.

Bilgisi ve hitabetiyle, herkesin hayranlığına mazhar olan Mehmed Efendi, Erzurum beylerbeyi Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa ile sohbet edip, nasihatlerde bulundu. Fazıl Ahmed Paşa'nın babasının vefatı üzerine sadrazam tayin olunarak İstanbul'a çağrılmasından sonra, Mehmed Efendi'nin namı İstanbul'da da duyulmaya başladı. Padişah Dördüncü Mehmed Han'ın emriyle İstanbul'a çağrıldı. Padişah hocası (Hünkâr şeyhi) ve Yeni Camide ilk kürsü vaizi oldu. Şehzade Mustafa'nın da hocalığını yaptı. Padişah vaizi olunca, şehzade Mustafa'nın terbiyesini, talebesi ve damadı Feyzullah Efendi'ye bıraktı. Padişah hocası olmasından dolayı "Şeyh Mehmed" namıyla anılmaya başlanan Mehmed Efendi'nin Yeni Cami kürsüsünden ettiği vaazlar, büyük itibar gördü. Züht ve takvası, dünyaya ehemmiyet vermeyip, Allah Teala'dan çok korkması, itibarını yükseltti. Vaaz ve nasihatleri pek tesirli oldu. 1665 senesinde bazı sahte tarikatçıların çığırdan çıkan, zaman zaman İslamiyet'in dışına taşan hâl ve hareketlerinin durdurulması için ferman çıkarttı.

Ünlü Sabatay Sevi'yi tekmeleyen şeyhülislam da odur!

Birçok insanın gafletle Türk zannettiği meşhur Kâmusu'l Âlâm'ın yazarı Arnavut kökenli Şemseddin Sami Fraşeri onun için "Başka halklara karşı olan taassubuyla tanınır"[6] tabirini kullanırken, Bursalı Tahir bey dahi onu "Müslümanların kalplerini birleştirme yolunda hizmet edemeyen, siyasetten anlamaz âlimlerden" olmakla suçlamıştır.[7]

Vânî Mehmed Efendi'nin değişik eserleri arasında hiç şüphesiz en önemli olanı "Arâisu'l-Kur'an" (Kur'an'ın Gelinleri) adlı tefsiridir. Değişik kütüphanelerde bazen altı, bazen yedi cilt halinde bulunan bu tefsir, bazı kişiler tarafından "*ırkçı bir Türk tarafından yazılan ırkçı bir tefsir!*" olarak nitelenmiştir.

Şurasını belirtmek gerekir ki, Arap müfessirlerin yazdıkları tefsirlerin büyük bir çoğunluğu İsrailiyât ve Tevrat kaynaklı safsa-

---

6 Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-Â'lam*.

7 İsmail Hami Danişmend, age., s. 134.

talarla doludur. Arap ve Acem müfessirler, Kur'an'da sözü edilen Yecüc-Mecüc'le Türklerin kastedildiği konusunda neredeyse hemfikirdirler. Vânî Mehmed Efendi ise bu konuda Arap tefsircilere şiddetle karşı çıkmakta, ayrıca Kur'an'da sözü edilen Zülkarneyn'le Oğuz-han'ın kastedildiğini ileri sürmektedir.

"Türkler, Kur'an'da bahsi geçen Zülkarneyn'den maksat Oğuz Han olduğunu söylerler ki, bu hususta tereddüdü mucip olacak hiçbir nokta yoktur" diye söze başlayan Vânî Mehmed Efendi, Arapların Yecüc-Mecüc'ü Türkleştirmelerine karşılık, onların dünyaya yayılmalarını engellemek için set çeken Zülkarneyn'i Türkleştirmekte, böylece Türklerle özdeşleştirilen Yecüc-Mecüc'ü Türk dairesinden çıkarmaktadır.[8] Mamafih Zülkarneyn konusu kolaylıkla halledilebilecek bir konu değildir. Bu konuda pek çok fikir vardır ki, Biruni'nin El-Asâr el-Bâqiye (Maziden Kalanlar)[9] adlı eserinde ileri sürdüğü görüşler dahi bir katiyet ifade etmemektedir.

Vânî Mehmed Efendi'nin bazı âyetlerle ilgili yorumları da oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Tövbe sûresindeki "*Eğer siz emrolunduğunuz gazaya çıkmazsanız, Allah sizi şiddetli bir azap ile cezalandıracak ve sizin yerinize sizden olmayan başka bir kavmi getirecektir..*" şeklindeki 40. âyetle ilgili yorumu fevkalade önemlidir ve Vânî Efendi, burada geçen "*sizin yerinize sizden olmayan başka bir kavim*"den maksadın Türkler olduğunu savunmaktadır.

Şu satırlar da ona aittir:

"Hicretin 350 tarihi girdiğinde İsmailîler denilen Râfızîlere mensup mülhitler, Mısır ve Suriye'yi istila etmişler ve Abbasî halifelerinden başka dünyanın bütün Müslüman hükümdarları Şiileşmişlerdi. Müslümanların kelime-i Tevhid üzerindeki ihtilaflarından istifade eden Rumlar, İslam ülkelerini istila ederek vaktiyle Müslümanların kendilerinden fethetmiş oldukları memleketleri istirdat edip Roha (Urfa) ve Melazcird (Malazgirt) havalisine ka-

8 Age., s. 134-135.

9 Birûnî'nin bu eseri Selenge yayınları arasında çıkmıştır.

dar dayanmışlardı; işte bunun üzerine Allah, Müslümanlara nimetlerini ibzal ederek (bolca vererek) fazl-u kereminden Türkleri İslam dinine ithal etti."[10]

Moğolları Türk kabul etmeyen Vânî Mehmed Efendi, Türklüğü de yalnızca Oğuz dairesine oturtma gayretindedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde padişahından medresesindeki muallimine, kürsüdeki vaizine, *soysuzlar mektebi Enderun'a çöreklenen anası belli babası yüz elli* vezirlerin çocuklarından ordu saflarındaki Türkçeyi bile doğru dürüst konuşamayan devşirme yeniçerilere kadar hainlerin kuşattığı bir imparatorlukta, Türklüğü savunmayı, bu uğurda kellesini kaybetmeyi göze alan bir kişiye sırf Van'da doğdu diye - sanki Van'da yalnızca Kürtler varmış gibi, - Kürt damgası yapıştırılan Vânî Mehmed Efendi böyle biriydi.

Van'ın Hoşâb (şimdiki Güzelsu) kasabası (daha önceleri köy idi) özellikle Mahmudluların yaşadığı bir yerleşim birimiydi. İzady, eserinde tüm Kürd kabile ve aşiretlerini saymaktadır, fakat bunlar arasında Mahmudî veya Mahmudlu adında bir Kürd aşireti yoktur. Halbuki Mahmudluların Oğuzların Beğdili, Avşar ve Bayındır boyları içinde yer alan oymaklardan olduğu bilinmektedir.[11]

İşte Kürdçü ideologların hiçbir araştırma yapmadan, hiçbir belge ve delil ileri sürmeden isminin önüne "Kürd" kelimesi yazarak kendilerine göre Kürdleştirdikleri Vânî Mehmed Efendi böyle bir kişiydi!

---

10 İsmail Hami Danişmend, age., s. 138.

11 Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, IV/1615-16.

XX. FUZÛLÎ HAKKINDA FUZULİ BİR İDDİA

Mehmed Emin Zeki Bey, daha önce adı verilen eserinde "Kitabıma aldığım ünlülerin bir kısmının doğum yerlerine bakarak, Kürd olduklarını kabul edebilirdim. Fakat içimde milliyetleri hakkında ufak bir şüphe oluşanları almadım. Ancak, Kürdistan'da doğup büyüyen ve Kürd olmayan bazı emirlerle bilginleri bunlara ilave ettim. Örneğin İbni Cerir Taberî'nin Tarihü'l Ümem ve'l-Mülûk adlı kitabının 1. cildinde Erdeşir Babekan'ın Kürd olduğu belirtilmektedir. Fakat şimdiye kadar bunun doğruluğunu kanıtlayamadım..."[1] diyor.

Mehmed Emin bey her ne kadar böyle söylüyorsa da, örneğin Ebussuud'un Kürd olduğuna dair iddiasını ileri sürerken, doğum yerini ön plana almakta ve bir de kendine göre çarpıttığı Peçevi Tarihi'ne atfen bir bilgiye istinat etmektedir. Konuya neden "doğum yerlerine bakarak" ibaresiyle girdiğimizi biraz sonra anlayacaksınız. Çünkü Kürd ideologlar, Fuzûlî hakkındaki iddiaları bir cümle ve hatta bir satırdan ibaret olmakla ve biri diğerinden alıntı yapmakla birlikte, muhtemelen şairin doğum yerini nazar-ı itibare almışlardır veya alanların görüşlerine kanmışlardır.

Bununla birlikte Fuzûlî'nin adı Mehmed Emin Zeki bey'in "Kürd ve Kürdistan Ünlüleri" adlı eserinde geçmez. Irak'taki meşhur "Gilgameş" adlı sitede yer alan Kürd meşhurları listesinde de Fuzûlî adı mevcut değil. Demek ki, bu iki kaynak Fuzûlî hakkındaki Kürdlük iddiasını Fuzuli bulmuşlardır.

Mehmet Bayrak, İzady ve tabii ki dânâlar dânâsı, âlimlerin hurşid-i sipehr-i cihânı, Cemşid Bender üstad-ı âzam ve benzer-

1 Mehmed Emin Zeki Bey; *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri*, s. 10.

lerinin yarım ağızla "Fuzûlî bir Kürd şairidir" ifadesine dayanarak Oğuzların Bayat boyundan olduğu kendi ifadesiyle sabit bulunan bir şairi Kürd yapmak bu kadar kolaysa, varsın öyle olsun!

Peki kimdir bu Fuzûlî?

Kendi adı Mehmed, babasının adı Süleyman olduğu bilinmesine rağmen, hangi yılda ve nerede doğduğu tam olarak tespit edilemeyen bu şairin, Çağatay edebiyatı da dahil olmak üzere Türk edebiyatının bir çok sahalarında kuvvetli tesir ve nüfuzu mevcut olmakla birlikte, onu Azerî ve Osmanlı edebiyatlarının müşterek bir şahsiyeti saymak gerekir.[2]

Ebuzziya Tevfik, doğum tarihini hiçbir kaynak göstermeden 1504 olarak verirse de, babasının Hille müftüsü olduğu kaydı gibi, bir kesinlik ifade etmemektedir. Tarihçi Ali onu Bağdat'lı gösterirken, Kınalızâde Hille'li, Riyazî ise şairin meşhur kıtasına dayanarak onun Kerbela doğumlu olduğunu ileri sürmektedirler. E. Berthels tarafından da neşredilen Arapça şiirleri arasında tesadüf olunan *keennek hilliyyun ve arduk bâbil* mısrasından Fuzûlî'nin Hille'de dünyaya geldiği hükmüne varılabilir.[3] Anlaşıldığı kadarıyla Fuzûlî ömrünün büyük bir kısmını da Hille'de geçirmiştir.

Muhtemelen Rus müsteşriki Krımsky başta olmak üzere, Cl. Huart ve Minorsky gibi bazı şarkiyatçıların onu Kürd asıllı zannetmelerinde tezkireci Sâdıkî'nin şairi Bayat aşiretine mensup göstermesi önemli rol oynamıştır. Fuat Köprülü'ye göre bunun sebebi, Hurşid Efendi'nin Rusça'ya da çevrilen "Seyahatnâme-i Hudûd" adlı eserinde Keyferi (şimdiki Kifri) ve Tuzhurmatı civarındaki Kürdler arasında[4] Bayat adında bir kabileye de tesadüf edildiği şeklindeki kaydıdır.[5] Halbuki biraz sonra göreceğimiz gibi, o bölgede Kürd kabileleri arasında gösterilen oymağın adı Bayat değil Bayatî'dir. Neden Bayatî adını taşıdıkları aşağıda

---

2 M.F. Köprülü, *Fuzûlî*, İA, 4/686.

3 Agm., s. 687.

4 Hurşid-Efendi, *Opisanie Puteşestviya po turetsko-persidskoy granits*, S.- Petersburg, 1877, s. 193.

5 Köprülü, *Fuzûlî*, İA, 4/686.

izah edilecektir. Kaldı ki, ne Krımsky, ne de Huart ve Minorsky o bölgede hiç bulunmamışlardır ve dolayısıyla meseleye bakışları sathî ve uzaktandır.

Farsça divanının mukaddimesinde ve Hadikatu's-Suadâ'sında ana dilinin Türkçe olduğunu kesin bir dille belirten ve Osmanlı ve İran tezkirecileri tarafından Türklüğü hakkında en küçük bir şüphe bile gösterilmeyen şairin milliyeti hakkındaki bu şüpheye Kürd ideologların nereden kapıldıklarını anlamak mümkün değil.

Şu çarpıtmaya dikkat ediniz. Mehmet Bayrak "Kürdoloji Belgeleri – II" adlı eserinde şöyle diyor: "*M. Fuad Köprülü, şair Fuzûlî dolayısıyla yazdığı maddede "XVI. Asırda tahsil ve terbiye görmüş Kürdler arasında Türk kültürünün kuvvetli tesiri altında Türkçe şiirler yazan şairler yetiştiğini" belirtiyor.*"[6]

Halbuki Köprülü öyle demiyor: "*XVI. Asırda tahsil ve terbiye görmüş Kürdler arasında Türk kültürünün kuvvetli tesiri altında Türkçe şiirler yazan şairler yetiştiğini msl. Âşık Çelebî Tezkiresi'nden ve Bitlisli Şeref Han'ın Şerefnâmesi'nden öğreniyorsak da, Fuzûlî'nin bunlardan olmadığı ve eski bir Oğuz kabilesine mensup bulunduğu muhakkaktır.*"

Dikkat edilirse M. Bayrak'ın çarpıtması bu sözü Köprülü'nün söylediği şeklinde, halbuki Köprülü bu ifadenin Âşık Çelebi ve Şeref Han'a ait olduğunu belirtmektedir. M. Bayrak devam ediyor: "Bilindiği gibi Osmanlı divan şiirinin yüzakı niteliğindeki Kürd kökenli şairlerinden *Fuzûlî, Nabî ve Nefî*'nin bir çok eserleri de Farsçadır."[7] Büyük üstadımız Fuzûlî Kürd demiş, aksi ne mümkün! Acaba M. Bayrak'a Fuzûlî'nin Kürd asıllı olduğuna dair kanıtların nedir diye sorulsa, ne derdi merak ediyorum.

Mevcut kayıtlardan Fuzûlî'nin hayatını Hille-Kerbela-Bağdat civarında geçirdiği ve Irak-ı Arap sahasının dışına çıkmadığı anlaşılıyor. Şairin ölümü hakkındaki muhtelif rivayetler arasında,

6 Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri*, II, s. 53.
7 Aynı yerde.

hemşehrisi ve muasırı Bağdatlı Ahdî'nin verdiği malumat en doğrusudur: *Keçdi Fuzûlî* cümlesini onun vefat tarihi olarak gösteren Ahdî'ye göre şair 1556 yılında Irak'ta çıkan bir taun salgını sırasında ölmüştür.[8] Konumuz olmadığı için onun mezhebi ve itikadı bizi ilgilendirmiyor.

Fuzûlî deyince akla ilk gelen elbette "Selam verdim rüşvet değildir deyü almadılar" ile başlayan Şikayetnâmesi, Leyla ile Mecnun'u, Su kasidesi ve Beng-ü Bâde ile Hadikatü's-Suadâ'sı akla gelir.

Eğer Fuzûlî, siyasî Kürdçülerin iddia ettikleri gibi Kürd asıllı olmuş olsaydı, hayatı Hille-Kerbela-Bağdat üçgeni içinde geçen birinin şiirlerinde hem Azerî lehçesinin, hem de Çağatay Türkçesinin belirgin izlerine rastlanmazdı. Çünkü Kürd asıllı olup da Türkçe'yi kendi bölgesindeki Türklerden öğrenmiş olsaydı, kullandığı dilin de Osmanlıların kullandığı Türkmen lehçesi olması gerekirdi. Halbuki Fuzûlî'nin dilinde Osmanlı Türkçesinde rastlanmayan Çağatayca kelimelere de rastlanmaktadır. Örneğin:

Dûstlar, men nâle vü feryâd kılsam, ayb imes,
Çerh-i bedmehrin elinden dâd kılsam, ayb imes,
Kem diyârm dil arâ âbâd kılsam, ayb imes,
Bu bina birle cahânda ad kılsam, ayb imes,
Bir kadd-ı şümşad ü gülrühsârden ayrılmışam.

Ey dostlar! Ben ağlayıp, inlesem ayıp değildir. Acımasız feleğin elinden sızlansam, yakınsam ayıp değildir. Gam ülkesini gönlümü şenlendirip, yâd kılsam da ayıp değildir. Bu binayla (bu işle, bu halimle) dünyada ad, ün kazansam da ayıp değildir. Çünkü ben şimşir boylu, gül yanaklı bir güzelden ayrılmışım.

Bu dörtlükte geçen "kılmak", "imes" gibi kelimeler yalnızca Türkistan Türkçesinde rastlanır. Osmanlı Türklerinde ise kıl-

8 Köprülü, *Fuzûlî*, İA, 4/688.

mak kelimesi "namaz kılmak" gibi ifadelerde çok sınırlı olarak kullanılır.

Diğer yandan Osmanlı Türkleri hiçbir zaman "çok" yerine "çoh", "yok" yerine "yoh" kelimelerini kullanmamışlardır. Halbuki Fuzûlî'de "k" yerine "h"nin kullanılmasının örnekleri bir hayli fazladır. Örneğin:

Değer herdem vefasız çerh yayından mene bir oh,

Kime şerh eyleyim kim, möhnet ü endûh ü derdim çoh,

Sene kaldı mürüvvet, senden özge hiç kimsem yoh,

Gözüm, canım, efendim, sevdiğim, dövletli sultânım

Bana vefasız feleğin yayından her an bin ok doğar. Derdimin, kederimin, sıkıntımın çok olduğunu kime açıklayabilirim? İnsanlık, iyilik, mertlik sana kaldı. Senden başka hiç kimse yok. Gözüm, canım, efendim, sevdiğim yüce sultanım.

Halbuki Irak ve Suriye'de Türkçeyi çevresindeki Türklerden öğrenen Kürd şairlerinin şiirlerinde Hakani Türkçesinin ve Azerî lehçesinin izlerine rastlanmaz.

Bu karine dahi Fuzûlî'nin Türklerin Bayat boyundan olduğunu ispat için yeterlidir. Bayatlara gelince;

Bayat, Oğuz boylarından bir boydur. Bozokların Gün-Han oğulları koluna bağlıdır. Oğuzların sağ kolunda bulunan Bayat boyu, ekseri Oğuz hanlarının çıktığı dört Bozok boyundan biridir. Diğer Oğuz boyları gibi Sır-derya (Seyhun) nehri kıyılarında ve kuzeydeki bozkırlarda yaşayan Bayat boyu, İslamiyet'ten önceki tarihinde, Korkut Ata (Dede Korkut) ile temsil edilmiştir. Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu Korkut Ata, akıllı, bilgili ve keramet sahibi bir insandı. "Ala atlı kiş tonlu" Kayı İnal Yavku ile ondan sonra gelen hükümdarlar devrinde çıkan birçok zor siyasî meseleler, Korkut Ata'nın dirayeti sayesinde halledilmiştir.

Diğer Oğuz boyları gibi, İslamiyet'i kabul eden Bayat boyunun bir kısmı, XI. Yüzyılda Selçuklu hükümdarları idaresinde, Horasan ve İran üzerinden Anadolu ve Suriye'ye geldiler. Anadolu'ya gelenlerin bir kısmı, uçlara yerleştiler. Bir kısmı ise göçebeliği bırakarak, Batı ve Orta Anadolu'da köyler kurdular. Bu bölgelerde görülen ve bazısı günümüze kadar gelmiş olan yer adları, Bayat boyunun Anadolu'ya yerleştiği devirlere aittir.

Orta Asya'da kalan, Bayat boyuna mensup bir kısım oymaklar ise, XIII. Yüzyılda Moğol istilasından kaçarak, Doğu Anadolu, Suriye ve Irak'a geldiler. XIV. Yüzyılda Kuzey Suriye'de, Bozok kolunun Avşar ve Beğdili boylarıyla birlikte yaşadılar. Yaz aylarında, yaylak olarak, Anadolu içlerine göçtüler. Bayatlılar günümüzde Musul, Bağdat arasındaki bulunan topraklarda otuz, kırk köy olarak Araplarla beraber yaşamaktadırlar. Ayrıca Irak'ın kuzeyi, güneyi, batısı ve doğusunda bulunmaktadırlar. Çoğunluğu Kerkük, Musul, Erbil, Basra, Nasırıya, Divaniye'de yaşayan Bayatların bazı obaları General Kasım zamanında başlayan Araplaştırma politikası ve aşırı takibat karşısında kendilerini Kürd olarak göstermişlerdir ki, büyük ihtimalle İzady'nin sözünü ettiği Bayatî obası da bunlardandır. Selçuklu hanlarından Aksungur Buharî'nin Basra'daki yardımcısı *Sungur Bayâtî* soyadını taşmaktaydı ve tahminimce Kürd olarak takdim edilen Bayatî obası onun sulbünden indiği için bu adla anılmaktadır. Beni şaşırtan husus, Hurşid Efendi'nin eserinin aynı sayfasında yer alan Kürd oymakları arasında gösterilen *Kara Buga*'nın[9] İzady'nin ve diğer Kürd ideologların Kürd aşiretleri listesinde neden bulunmadığıdır? Listede Bayatî oymağından iki sıra önce zikredilen bu oymağın fark edilmemesi, üstelik de ne idiğü belirsiz bir Osmanlı memurunun kaleminden yazılan ve pekala belge olarak kullanabilecek bir kaynağa rağmen, gerçekten düşündürücüdür.

Bugün Irak'ta pek çok Bayat oymağı, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Hanekin, Mandalı, Şahreban, Kazaniya, Kızılarbat, Karağan

9 Hurşid Efendi, Seyahatnâme-i Hudûd, s. 193.

ve çevresi, Tavuk, Karatepe ve Musul yöresi Telafer, Muhalabiye, Reşidiye, Selimiye, Efgini, Aziziye, gibi Türklerin yoğun olduğu önemli şehirlerde, köylerde, ilçelerde yaşamaktadırlar.[10]

Kuzey Suriye'de bulunan, Avşar ve Beğdili boylarıyla birlikte 40.000 çadırdan fazla olan Türkmenlerin Bozok kolunu meydana getiren Bayatlar, bazı siyasî hadiselere katıldılar. Büyük bir ihtimalle Dulkadiroğulları Beyliği'ni kurdular. Maraş ve Elbistan bölgesinin yeniden iskânına iştirak ettiler. XV. Yüzyılın başlarında, Kara Tatarlardan boşalan Yozgat ve komşu yörelerde, Bozok oymakları yurt tuttu. Bunlar arasında, kalabalık sayıda Bayatlar da vardı. Bu Bayatlar, kışın Kuzey Suriye'ye gittikleri için, Şam Bayatı adını aldılar. Şam Bayatı'nın, bir kısım Akçalu (Ağçolu) ve Akçakoyunlu (Ağçakoyunlu) boylarının kollarıyla birlikte, Kaçar boyunu teşkil ettiler. XV. Yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Azerbaycan'daki Gence yöresine giden Kaçarların bir kısmı, XVII. Yüzyılın başlarında İran'ın Esterabad yöresine göç ettirildi. XVIII. Yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, 1925 senesine kadar İran'ı idare eden Kaçar hanedanının, bu Kaçar koluna mensup olup Şam Bayatı'ndan çıkmış olması mümkündür.

Bozok'ta (Yozgat ve civarı) kalan Şam Bayatı kolu ise, çiftçilik yaptığı arazide köyler kurarak, tamamen yerleşik hayata geçtiler. Bayatların önemli bir kolu da, XV. Yüzyılın sonunda Akkoyunlu fethi üzerine, İran'a göç etti. Bunların bir kısmı Azerbaycan'da, önemli bir kısmı da Hemedan'ın güneydoğusundaki Kezzaz ve Girihrud yöresinde yerleşti.

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra İran'a hakim olan Safevîlerin hizmetinde, birçok Türkmen topluluğu gibi, önemli miktarda Bayat da vardı. Cins atlar yetiştiren ve 10.000 çadırdan ibaret olan bu Bayatların beyleri, Şah Abbas tarafından Azerbaycan'daki sancaklara tayin edildi. Böylece, bu yörede yaşayan Bayatlar dağıldı.

---

10 Sadun Köprülü, www.biztürkmeniz.com.tr

Aynı yüzyılda Horasan'da Nişabur bölgesinde de Bayatlar yaşıyordu. Ancak, bu Bayatların Türk olmayıp Moğol asıllı oldukları anlaşıldı. Onlara, Kara Bayat adı verildi. Asıl Bayatları bunlardan ayırt etmek için, Akbayat veya Özbayat denildi.

XIX. Yüzyılın başlarında Akbayatların, Azerbaycan'da 5000 kişi, Tahran çevresinde 3000 kişi, Şiraz taraflarında 3000 kişi olmak üzere üç kol halinde yaşadıkları tespit edildi. Karabayatlar ise Nişabur dolaylarında oturuyorlardı.

Suriye ve Doğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti topraklarına katılmasından sonra, bir kısım Bayatlar da diğer Türkmenler gibi geleneksel göçebe hayatlarını sürdürdüler. Yerleşik hayata geçenler de, köy hayatı içinde uzunca bir müddet yaylaya çıkma geleneğini bırakmadılar. Fakat, Osmanlı toplum yapısı içinde kaynaştılar. Boy adlarıyla anılmaz oldular.

Kanuni Sultan Süleyman Han devrinde, Kuzey Suriye'deki ana Bayat kolu, yirmi obadan meydana gelmişti. Fakat bu obaların nüfusları fazla değildi. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında boyun başında bulunan Bozca adlı boy beyi ailesi, boy halkından birçok kimseyi de yanına alarak İran'a gitti. Bunlar, orada Bozcalı adıyla anıldılar ve varlıklarını geçen yüzyılın sonlarına kadar korudular.

Anadolu'da kalan Bayatlar, Pehlivanlı ve Reyhanlı gibi güçlü oymaklar olarak hayatlarını sürdürdüler. XVII. Yüzyılda Bayat obalarından çoğu Pehlivanlıların, geri kalanları da Reyhanlıların etrafında toplandılar. Böylece, XVIII. Yüzyılda Pehlivanlılar, 15.000 çadıra sahip güçlü bir oymak halinde Bozok'ta oturdular. Reyhanlılar ise 3000 çadıra yükselerek, yaz mevsimini Sivas'ın güneyindeki Yeni İl'de, kışı da Amik Ovasında geçirdiler. XIX. Yüzyılda Pehlivanlıların çoğu, Yozgat-Ankara arasındaki yörede yerleştiler. Reyhanlılar ise 1865 senesinde Amik Ovasında yerleştirildiler. Böylece, Reyhanlı kasabası meydana geldi. Bayat boyunun Kuzu Güdenli oymağı, Kayseri'nin Bucakkışla (Akkışla) yöresinde toprağa bağlandı.

Irak'ın Kerkük bölgesinde yerleşmiş olan Bayatların, geçen yüzyılın başlarında, 2000 çadır kadar olduğu tespit edildi. Bu bayatların, İran Bayatlarından olması muhtemeldir.

Anadolu'nun Türk yurdu haline getirilmesinde ve İslamiyet'in yayılmasında büyük hizmetleri olan Bayat boyundan, büyük şahsiyetler yetişti. Oğuz elinin büyük manevî şahsiyeti Dede Korkut (Korkut Ata), şair Fuzûlî, Cem Sultan adına Osmanlı hanedanının eski atalarına dair Câm-ı Cem-Âyin adlı eseri yazan Mahmud oğlu Hasan, Bayat boyundan yetişen ünlü şahsiyetlerdir.

Türk Tarih Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Yusuf Halacoğlu'nun da dediği gibi, "Fuzûlî'yi Kürd yapmak için, tüm Bayat boyunun da Kürd yapılması" gerekir. Eğer Kürd ideologlar bir ismin önüne Kürd veya Arapça yazılıyorsa 'el-kürdî' kelimesini koyarak önemli kişileri Kürd yapmakla teselli buluyorlar ve komplekslerini tatmin ediyorlarsa, varsın bildikleri gibi yapsınlar.

XXI. ZAZALAR VE KÜRDLER

Kürdlerin etnik mensubiyeti hakkında çeşitli görüşler ve iddialar olduğu gibi, hiçbiri kesinlik ifade etmese dahi, Zazalar hakkında da değişik görüşler var. Önce bu görüşleri kategorik olarak sıraladıktan sonra, konuya değişik açılardan yaklaşmayı deneyelim.

1. Zazalar Türk kökenlidir;

2. Zazalar Kürdlerin bir koludur;

3. Zazalar ne Türk'tür ne Kürd'tür; ayrı bir millettir, hem Türklerden hem de Kürdlerden önce bu topraklardaydılar.

Bunlardan birinci görüşü savunanlar arasında Türk tarihçi ve araştırmacılar kadar, Hayri Başbuğ, Mahmut Rişvanoğlu, M. Şerif Fırat vs. gibi Zaza asıllı bazı kişiler, Zazaları Sakalardan inme olarak kabul ederler. İleri sürdükleri görüşler genellikle pek mantıksız değildir; ama kronolojik olarak Zazaların Anadolu'ya ne zaman geldikleri veya ne zamandan beri bu topraklarda bulundukları konusu muğlaktır.

Gerek dil ve gerekse antropolojik açıdan bir benzerlik bulunmamasına rağmen, kendilerine göre Kürdistan sınırları içinde bulunduklarına göre Kürd olmaları gerekir mantığıyla hareket eden siyasî Kürdçülerin, hiçbir delil ileri sürmeden, tıpkı Urartular, Hatti (Hitit)ler, Hurriler, Gutiler vs. hakkındaki iddiaları gibi bu iddialarının da inandırıcı bir tarafı yoktur. Çünkü geçmişe yönelik iddialar, tarihî belgeler ve arkeolojik verilerle desteklenmediği sürece, kuru iddialar olmaktan öte gidemez. Bununla birlikte

özellikle genç kuşak Zazaların bazılarının bu iddiaların etkisinde kaldıkları görülmektedir ki, bunda *Vate Çalışma Grubu*'nun faaliyetlerinin etkili olduğu düşünülebilir. Örneğin kendisiyle görüştüğüm yüksek lisans yapan bir Zaza genci, Kürdçeyi anlamadığını, Kürdlerin de kendisini anlamadıklarını, aynı bölgeyi paylaşmanın dışında ortak bir yanlarının bulunmadığını, fakat yine de kendisini Kürd hissettiğini belirtmiş ve bana Vate Çalışma Grubu'nun sitesini tavsiye etmişti. Siteyi ziyaret ettiğimde, Deniz Gündüz ve Munzur Çem gibi bazı kişilerin öncülük ettiği bu akımın Kurmanç lehçesini tüm Kürdlerin ortak dili haline getirmek isteyen siyasî Kürdçülerin kontrolüne veya güdümüne girdiği kanaatine ulaştım. Çünkü Zaza gençlerinin ve bazı Zazaki sitelerinin şiddetle karşı çıktığı Zazacanın Kürdçenin bir kolu olduğu görüşü, yaşlı kuşağın Kürd kelimesini ağzına bile almamasına rağmen, ısrarla dayatılmaktadır. Hatta bu grubun yayınladığı Türkçe-Kırmancca (Zazaca) Sözlük'te Zazaca Kırmanç dilinin bir kolu olarak gösterilmek istenmektedir.

Kendisi de bir Zaza olan Hayri Başbuğ'un şu sözleri çok manidardır: "Zazaları Kürd uruğunun bir parçası olarak ele almak, tarihi bir hakikatin gizlenmesinden başka bir şey değildir. Zaza Türkleri, Kürd uruğundan çok önceleri tarih sahnesine çıkmışlardır."[1]

Zazaları Kürdlerin bir kolu ve Saka Türklerinin bakiyeleri olarak gören iki görüşe karşılık, özellikle Zaza gençleri arasında "Biz ne Türk'üz, ne Kürd'üz; biz başka bir milletiz ve bu toprakların aslî sakinleriyiz" diyen ama henüz sesini fazla duyuramayan üçüncü bir grup vardır. Ancak, onların da kafaları hayli karışık görünüyor; tarihin hiçbir döneminde ve özellikle Milat öncesinde bu bölgede Zaza adında bir halktan bahsedilmediğine göre - çünkü Suziana'nın Zazalarla ilişkilendirilmesi hayli şüpheli görülüyor, - kendilerini hangi milletin devamı olarak göstermeleri gerektiği sorusu, onlar için en çetrefil konular arasındadır. Zira

1 Hayri Başbuğ, *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmançlar*, s. 14.

böyle bir soruya verebilecekleri bilimsel bir cevapları veya gösterebilecekleri tarihî belgeler yoktur.

Dikkat edilirse Kürdleri üç halk - Türkler, Araplar ve Acemler, - sahiplenirken, Zazaları yalnızca Türkler ve sahiplenilmek istenen Kürdler sahiplenmeye çalışmaktadırlar. Bu sahiplenme akımı karşısında Kürdler her üç halkın teklifini reddederken, kendilerine Milat öncesinde bu coğrafyada yaşamış olan halkların neredeyse tamamını ata ilan ettiler; ama delilller ortaya koyamadılar. Ancak, bu arada her iki görüşü de reddeden Zazalara bölgede sahiplenecek ata bırakmadılar. Bu durumda Zazalar, eğer Kürdlerin sahiplendikleri halklardan birini ata kabul etseler, kendi kendileriyle çelişkiye düşmüş olacaklar. O zaman haklı olarak kendilerine şu soru yöneltilecektir: "Türkleri ve Kürdleri reddedip, ayrı bir halk ve bu coğrafyanın aslî sakinleri olduğunuzu ileri sürüyorsunuz, ama tarihte atanız olarak gösterdiğiniz bir halk da mevcut değil. Bu durumda siz kimsiniz? Hiçbir halkın devamı veya bakiyesi değilseniz, gökten zembille mi indiniz?"

Gerçekten de tarihî bir gezintiye çıktığınızda daha birkaç adım atmadan Zaza adı ortadan kaybolmaktadır; ama Zaza diye bir halk var. Bugün Türkiye'de Zaza adını taşıyan ve Kürdçeyle çok az benzerliği olan - o da aynı coğrafyayı paylaşmanın getirdiği zorunlu etnik temaslar sebebiyle, - kendilerine özgü bir dil konuşmaktadırlar. Tarihte atasız bir topluluk olmadığına veya olamayacağına göre, Zaza denilen bu topluluğun da mutlaka bir atası veya ataları olması gerekir.

Peki bu ata veya atalar kim olabilir?

Biraz önce yeni kuşak Zaza gençlerin bu konuda kafalarının karışık olduğunu belirtmiştik. Bu konuya biraz açıklık getirmek amacıyla bir Zaza sitesindeki karşılıklı atışmalardan bazı örnekleri aşağıya aynen alıyoruz. Alıntılar siteden kopyalama usulüyle yapıldığı için imla ve argo sözcükler yazan kişilere aittir.

***

Brusk Rejber:

Kim demis kendimize yokuz bakin tarihte kurdugumuz devletlere..1-) Büweyhi Zaza İmparatorluğu (932-1062): Abbasi halifesini yenmiş sınırlarını, Anadoludan Hint okyanusuna dek geliştirmişlerdi. 2-) Bevandi Zaza Devleti (M.S.665-1349): Bu devlet 384 yıl ayakta kaldı. Hazar denizinin güneyinde kurulmuştu. ... See More... 3-) Ziyari Zaza devleti (927-1090): Tabaristan ve Gurgunda kuruldu. 163 yıl ayakta kaldı. 4-) Kengari Zaza Devleti (916-1090): Azerbaycan ve Kuzeybatı İranda Hüküm sürdü. 5-) Kakuyi Zaza devleti (1008-1119): 6-) Badh Zaza Krallığı (983-1085->1847): Bu krallık tarihi sosyal eşitlikçi kahraman olan Babekin ailesidir. Büyüyüp gelişince Merwani Devleti olarak anılmaya başlandı 7-) Zend Zaza Devleti: Daha önce Horosanın Deh Pari bölgesine sürülen klanlarından Zendler beklenmedik bir biçimde devletlerini kurdular. Eyyubiler ve Büweyhiler kadar gelişip büyüdüler.Bu devleti Kerim Han (1750-1779) kurmuştu. Başkenti Şiraz olarak ilan etti.8-) Part imparatorlugu 9-) Sâsânî imparatorlugu10-) Deylaman - DeylamistanDiğer önemli...Zaza Alevi Hanedanlıkları: Gilan, Ruyan, Cestani ve Şebinkani'lerdir

Harun

bizim varlığımızı tarih gösteriyor ama kendi varlığımızı kendimiz inkar ediyoruz. kim demiş ki zazalar Kürdlerin bi koludur. işte bu gün karşılaştığımız en büyük sorun bu. Kürdler zazaları kendi içinde asimile etmeye çalışıyor madem araştırıyorsunuz o zaman bu konuyu da araştırın.tarihte bi çok zaza devleti kurulmasına rağmen neden Kürdler bu güm zazaları kendilerinin bi kolu olarak krbul ediyor.tarihte bunun belgeleri varmı?BEN Bİ ZAZA OLARAK KENDİMİ KÜRD HİSSETMİYORUM.SİZLRDEN DE uyanmanızı istiyorum.

Engin

ben bir zazaym, ama Kürd üstkimliklym. zazalar Kürdtür ve bu tarihten böyle gelmiş... zazaca Kürdçenin en eski lehçesidir...

siz kendinizi inkar ediyorsunuz da ne oluyo, öyle devam edin. bütün dünya böyle kabul ediyor siz kabul etmeseniz de 0lur....

Harun

seni tarih kitaplarını okumaya davet ediyom.Sâsânî devletinin tarihini oku.babürnameyi incele fikirlerin değişir.

Harun

Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesinin İrani diller gurubun Kuzey-Batı koluna dahildir. Beluçi, Gorani ve Sengseri dilleriyle Kuzey-Batı kolunun Hyrkani (Gurgan) alt gurubunu teşkil etmektedir. Zazaca'nın diğer akraba olduğu diller arasında Talişi, Mazenderani, Semnani, Gileki, Tati, Herzendi, Kürdçe, Farsça sayılabilir. Kimileri Zazaları ayrı bir millet ve Zazacayı da ayrı bir dil olarak kabul etmiyorsa da onların tüm dayanakları siyasi güçleridir. Onlar siyasi güçlerine dayanarak Zazaları küçük göstermek ve nihayetinde yok sayma peşindedirler. Bilimsel olarak bugün ispatlanmıştır ki Zazaca kimilerinin iddia ettiği gibi Kürdçenin bir lehçesi değil başlı başına bir dildir. Şu ana kadar yaklaşık 6000 dil üzerinde araştırma yapmış saygın ethnologue.com sitesi Zazacayı dil olarak sınıflandırıyor. Zazaca dil değildir diyenlere duyurulur. Benim şimdiki araştırmalarım bu kadar. Ancak Zazaların tarihi üzerinde yazılmış kaynak çok az ve tarihini de araştıracam eğer imkanım olursa araştırmalarımın sonucunu sizinle de paylaşacağım.

Şirzad

aslında benim bu tartışmalardan algıladığım kadarıyla zazaları Kürdlerden farklı bir millet olduğu iddiasındaki arkadaşların birazda kendini üst kültüre yamama derdinde olduğunu sezinliyorum. gidip gelip irani kökenliyiz demeleri her nedense zorlarına gitmez ama Kürd olduklarını söylemek nedense zor geliyor. tıpkı türk olmadıkları halde şu an türkiyede yaşayan çerkezlerin biz

çerkez türküyüz demeleri gibi bir şey buda. bunun esas nedeni ise kendini üstün ve hakim olan güce dayandırmaktır. bir nevi yamamaktır. bu tabii olarak zayıf insanın psikolojisinde görece bir rahatlama sağlar. bugün tarihçiler çıkıpta aslında Sâsânîlerin esas kurucu halkı Kürdlerdir deseler adım gibi eminim ki en başta bu arkadaşlarım çıkıp zaten en hakiki Kürdler bizleriz diyeceklerdir. ama gel gör ki tarihçilik tekeli de büyük güçlerin elinde olduğundan tarihi bilgi ve belgeleri de kendi menfaatları doğrultusunda şekillendirmektedirler. ve Kürdler gibi siyasi birliğini uzun süre sağlayamamış olan ve bu yüzden de yazılı kaynakları kıt olan bir toplum olarak bizlerde tarihimizi hep başkalarından öğrenmek durumda kalmışız. zazaların bambaşka bir toplum olduğu iddiaları da bu tür kaynaklara dayanılarak söylenen şeyler. irani kökenli olduğunu söyleyen arkadaşlarıma şunu diyim zaza loran goran kurman persi peştunlar paklar ve daha sayamadığım birçok dili kullanan halkların ari topluluklar olduğu zaten bilinen bir gerçektir. bunu kimsenin redettiği de yok zaten. ama ari topluluklar fikrinden yola çıkıp biz iraniyiz demek farklı bir şeydir. kendini Sâsânî safevi ve ardından gelen iran fars kültürüne yamama anlamı taşır. bunun diğer bir biçimi güce tapınmadır. güçlü ve egemen olanın gölgesinde kendine kimlik aramadır bunun anlamı. tavsiyem şu olur kimsenin gölgesinden medet ummayın ve kendiniz olun. zaza dilini kültürünün gelişimi bir kurmanç olarak en az kendi dilim kadar benim için önemlidir. aynı şey soranice ve diğer lehçeler için de geçerlidir. Kürd kültürünün zenginliğinden kimsenin korktuğu yok kimsenin de sizi kurmançlaştırma gibi bir kaygısı ve amacı da yok. Kürdlerin dilleri kültürleri tüm Kürdler için zenginlik kaynağıdır. birinin diğerine tahakkümünü kimse öngörmüyor zira kurmanç için de zaza içinde mevcut şartlarda öncelikli kaygı dilimizin kültürümüzün yok olmasır. gerek egemen ulusun kültür emperyalizmine ve asimilasyon çabalarına ve gerekse de bir dünya gücü olarak abd ve ab kültür emperyalizmine kendi varlığını sürdürebilme ve yaşatabilme zaza içinde kurmanç içinde öncelikli amaç ve hedef olmalıdır diye düşünü-

yorum. bu minvalde zazaki veya kurmancinin gelişimi (korunması da diyebiliriz) için yapılacak tüm çabalar şahsım için kutsaldır değerlidir ve önemlidir. ancak gördüğüm kadarıyla bu iddiaları (zazaların Kürd olmadığı) savunan arkadaşlarımın böylesi bir kaygıdan çok, daha ziyade zazaların Kürd olmadığı iddialarına odaklanmakta ve dikkatleri o yöne çekmektedir. bilerek veya bilmeyerek. bir kurmanç olarak zaza kültürü sayfasına katılmamdaki amacım zazacayı (iyi kötü anlıyorum ama) biraz geliştirmekti. ancak gördüğüm kadarıyla burda insanlara onu verme gibi bir kaygı yok. birkaç zazaki şarkının arkasına gizlenmiş zazaların Kürd olmadığı iddialarını insanlara yayma ve kabul ettirme çabası daha yoğunlukta. genel panorama bu olunca bende uyanan fikir bu arkadaşlarım bilerek veya bilmeyerek Kürdleri bölme maksadındaki kimilerinin (ki bunlar herkesçe çok iyi bilinmektedir) değirmenine su taşımaktadır. ve adeta bunu amaç haline getirmişlerdir. o yüzden de zaza kültürü ve sanat merkezi adındaki bir gruba katıldıktan sonra bu gruba da üye olmak istedim ancak biraz göz gezdirdikten sonra gerek duymadım zira sayfa üzerinden verilmek istenen mesajı herkes görebiliyor. zaza kültürünün gelişiminden çok Kürdlerden kendini ayrıştırmanın çabaları var. bu ne sizi ne de zazaları bir yere götürmeyecektir bilginiz olsun ama bari insanların kafalarını bulandırmayın, temiz beyinleri zehirlemeyin yeter. hadi kolay gele sizlere...

Mûcâhid

Kürdler mi? Kurmanclar mı? Bölünmek mi? Sen neden bahsediyorsun Şirzad? Kim kimi bölüyor? Asıl siz bir kültürü bölmeye çalışıyorsunuz. Yazdığınız Kurmancca Gramerler Kürdçe gramer olarak geçiyor. Halbuki Zazaca Avestçe'ye daha yakındır: onun asıl Kürdçe olması gerekmez mi? Daha doğrusu Kürdçe nerde? Veletleri ortalıkta lehçe olarak gezinmekte olan bu baba dil nerde? Ne zamandan beridir Zazalar'ı sahiplenmeye başladınız? Zazalar'ı Kürd olarak gösterdiniz, sonra Kürdlere yapılan her şey Zazalar'a da yapılmaya başlandı. Irksal araştırmalar sizi yalan-

lıyor. Irk olarak farklıyız biz birbirimizden. Avrupadaki Kurmanc öğretmenlerin "Zazalar'ı Kurmancca'yı devralmaya teşvik etmek lazım" dediğini bilmiyormuşum gibi konuşuyorsun. Kurmancların Zazaları sevmesi bile bir sahtekarlıktır, gerçi Kurmanclar ne kadar Zazalar'ı seviyor, o da ayrı bir mesele. Sen ancak kendin gibileri kandırabilirsin. Git kendine başka bir mekan bul. Zazalar, sizden ayrıdır. Kurmanclar'ın Zazalar hakkında söylediklerini söyletme bana. Mehmet Uzun dönmesi bile bir Zaza olduğu halde Kurmancca romanlar yazıyor. Sen inanmak istediğin şeye inanıyorsun. İnanman gerekene inan. Eğer bizim yaşadığımız bu bölgelerde Farisiler yaşasaydı, o zaman onları da Kürd yapardınız değil mi? İskender Türk topraklarına sefer düzenlediği sırada Türkleri görür ve Türk maned (türke benziyor) der; ondan sonra Türkmen diye geçer bu bölgedeki Türklerin ismi. Size takılan isim de bunun gibidir: Kird-maned (Kird'e benziyor), söylemsel bir değişimle Kurdmanc olmuş sonra da Kurmanc olmuş. Şimdiki Zazalar da Kırdasi (Kürdümsü, Kürdçük) derler Kurmanclara. Yani o kelimeden hareket ederek. Aslında siz Kürd/Kird bile değilsiniz... Kürdlük Kurmanclar için bir iltifattır.

Şirzad

saçmalıklarında boğulacaksın kafatasçı arkadaşım mücahit. senin gibi insanı emin ol kurmançlar değil zazalar da sevmez. kendi kendinize böyle ortamlarda fikir masturbasyonu yaparsınız ancak. mehmeh uzun'a dil uzatacak kadar bir alçaksın. o dilin kesilir haberin olsun. sen onun ayakkabısına kurban ol. o kurmançlarında zazalarında medar-ı iftiharıdır. adi insan. meyve veren ağacı taşlayacağına kalk sen madem ki kendini bir halt sanıyorsun madem ki farklısın kendi gramerini dilini geliştir kitap yaz dergi yaz roman yaz. bi meyve üreterek var ol. burda saçmalıklarla beyin yıkamaya uğraşma. senin gibileri Kürd halkı çok iyi tanır. her birinizi araştırdığımızda ortaya çıkanların ne olduğunu herkes çok iyi biliyor. üç cümle zazaca yazmayı bilmezsiniz zazaların sahibi görürsünüz kendinizi. bir kaç tane ajanın kuy-

ruğuna takılmış saftiriklerden başka birşey değilsiniz. kaynaklar şunu diyor kaynaklar bunu diyor. o dediğin kaynaklar senin kıçına takıldıklarının kaynakları. objektif ol önce biraz objektif tarih araştırmalarını oku. saçma sapan iddialarla gelip milletin karşısına çıkmayın. zazaki sadece dilsel olarak değil kültürel gelenek görenek yaşam biçimi vs. her açıdan Kürdlerin bir parçasıdır.siz istediğiniz kadar yırtının yerinizde. zaten Kürdlere bakış açınızdan ne halt olduğunuz belli oluyor. satır aralarını okuduğumuz zaman kimliğiniz kendini ele veriyor. mehmet uzuna dil uzatacaklar ancak ve ancak ajan yada onların yardakçıları olabilir. derdiniz zaza dilinin kültürürünün gelişimi ise buyur bir kitapta siz yazın kitaplarınızı konuşalım burda saçmalıklarınızı değil. iş yapın ürettiklerinizi konuşalım. laf üretmekten vazgeçin. laf üretiyorsanızda mümkünse doğru olsun. zaza kültürünü dilini geliştirin onun için çaba harcayın bir kurmanç olarak sizleri övelim. bravo diyelim alkışlayalım. ama nerde sizde o kafa. tek derdiniz kendinizi Kürdlerden ayrıştırma ve kafa karıştırma. uluslaşma aşamasındaki Kürd halkına bir yerden bağ olabilirmiyizin hesabındasınız çok iyi farkındayız. ama sizinkisi akıntıya kürek çekmek haberiniz de olsun çok fazla ümitli olmayın, güneş balçıkla sıvanmaz. göz var nizam var kitaplar kaynaklarda mevcut. isteyen istediği kadar araştırabilir. Kürdçenin farsçadan ayrılması zazaki lehçesiyle başlar. istediğiniz yerden araştırabilirsiniz. kendinizi ve başkalarını kandırınaktan vazgeçin yol yakınken. zira yalancının mumu yatısıya kadar yanar demişler. yatısıya kalmamanız dileklerimle...

Doğan

zaza kurmanç soran.... hepimizz kürdüz...

Enes

Hepimiz Kürd değiliz bu saçmalıklarınızı gidin kendi sitelerinizde yazın birader benim elimde soy ağacım çok şükür şecere sahibiyiz asıl sızın gibi kıçımızdan uydurmayız. ufürükten devlet-

leriniz üfürükten tarihçeniz asıl sen burda zazalara hakaret ediyorsun arkadaşım şiddet ve öfke kokuşmuş yazılarınla kimseyi korkutacağını sanıyorsan yanılıyorsun Şeyh ali palevi paluya geldiğinden beri biz zazalar islamla özdeşleştik ırkçılık yapmayız sizin doğu halklarına tamamen Kürd kisvesi takıp ırkçılık yapmak emeliniz var ajan kim oluyor bu durumda.....

D Munzur

Kürd değilim; çünkü Kürd olarak doğmadım doğsaydım bunu da inkar etmezdim ama değilim. zazayım ve dilimde zazakidir. kendi kültürümü ve şükür ki dilimi çok iyi bilirken sonradan birileri: "sen Kürdsün, dilinde Kürdçe lehçesi" diye zırvalarsa ciddi ciddi kafayı yediklerini düşünürüm, tartışmam bile ama bunu sözlü yazılı şiddet tehditle dayatırlarsa demek ki işin içinde başka şeyler var deriz, ağızlarının payını veririz. bu yeni yetme yerden bitme Kürd kafatasçıları, dil ve kültür çapulcuları yağmadan kaynak çıkartıyorlar buna inanıyorlar da dilbilimcilere tarihe inanmıyorlar. dilini korumaya çalışan insanlara da ajan muhbir bilmem ne etiketi de vuruyorlar, utanmadan. ya bir başları vardı, adı neydi hatırlayamadım, ne demişti 15 şubat günü hımmm: "ben ülkemi severim. annem de türk'tü. eğer bir hizmet gerekirse yaparız. onun dışında bana bir şey sormayın." bölücülükmüş ajanlıkmış...şirzat bey acaba başınız ne gibi hizmetlerde bulundu üst kültüre? hiç sordunuz mu? çok şükür atarlımızında bizimde alnımız ak. siz kendinize bakın. objektif olmak Mercimek Çemleri Teneke Mezginleri okumaksa okuduk ama anladık ki onlar kaka Kürd milliyetçiliklerini bizim kültürümüz ve dilimiz üzerinde yüceltmeye çalışıyorlar. kendinizi bizim üzerimizden aklamaya tamamlamaya çalışıyorsunuz ama yemezler. tarih , nenelerimizdedelerimiz , iranlı dil bilimciler,avrupalı dilbilimciler ve hatta şükür zaza dilbilimciler şirzad ve gibilerine objektif belgeyi kaynağı zaten sunuyor ama onların gözleri Kürd milliyetçiliğinin yalandan efsanesiyle kapanmış kör olmuş, nafile objektiflik nafile kaynak . bunları ciddiye alıp inan insanlara yazık. bahçemizden

meyve araklamaya o kadar kaptırmışsınız ki kendi bahçenizdeki yangını görmüyorsunuz.ne dağınız var ne karınız... bizimkine dadanmışsınız... durumunuz vahim ki ne vahim ha gayret tarih sayfalarına evren, yselim, mussolini gibi girmeye aday oldunuz hadi bakalım... tenekelerinizi çalın.

Şirzad

Kürd=zaza, kurmanç, soran, loran. sen hariç..

Enes

yav ben sizden hariçim tabi daha yeni dank etti kafanız elinde doğru soyağacı olan biriyim soyumdan sopumdan memnununm saf kan zazayım anam zaza babam zaza eşim zaza çocuklarım zaza sen zazanın ne olduğunu bilmesin yeğenim o soytrarı safsatalarınızı kendi sitelerinizde paylaşın dedik..

Şirzad

bence safkan bir eşşeksin. soyağacı varmışmış. sorsam dün ne yediğini bilmezsin zevzek. muhatap olmaya değmezsin...

D Munzur

şirzat sen ve mehmet ercan burada atıp tutuyorsunuz. siz mnzur çemlerin ve rşan lezginlerin kendi kendilerini tatmin ettikleri zazaki net sitesine veya vate grubuna ya da diger qurri yerlere gidin. fikirleriniz orada çok rağbet görür, size şeker verip sizi ihya ederler.bir Kürd dergisinde ya da Kürd gazetesinde bir köşe vermediler mi size? yalanlarınızı buraya kusuyorsunuz hadi kış kış... sıma dızde loendi, xızır akil ilim irfan sıma de ro. teni buaneri sarexu bine qore xora bi vezeri... şeri kayte serri dina keri. dihire teni bomo zalal jur esto, sıma qan kerdu, estu yaxe ma ser. ez feki dinide, feki pie pie dinede bikeri. sıma bine jurene xode bımaneri. nalet şeru riye sıma. nalet şeru jure sıma.nalet şeru siyaset u sıma, jur nexeleşino nexeleşino, hama ma sare weren ni-

yemi, sıma mare sekerd maq sımare hin keme. nara tepiya ma ra biterseri... sıma nun tırku werdu coka ju dine budelayı. -tırkların ekmeğini yediğiniz için onlar gibi budalasınız-Kürd faşolarının yalanları bitmez... biz siz dahl her faşoyu alt ettik, ederiz. osmanlı imp. suç ortağı, halk katili idrisi bitlis'in torunları ve osmanlı hamide alayının dölleri... görüyorsunuz ki bizim tarihimizi katiler yazmadı, yaptığınız katliamların kanını üzerimize sıçratmayın. dilinizi bilmiyoruz, konuşmuyoruz ve hiç anlamıyoruz. bu dayatmada nedir? siz mazlum değilsiniz, masum hiç değilsiniz. bulduğunuz her fırsatta bize ihanet ettiniz. ve bugün dilimizi ve kültürümüzü KÜRDLEŞTİRME – yok etme, asimile etme, inkar etme çabalarınızın farkındayız; fakat dilimizi kültürümüz sizin gibi faşolara bırakmayacağız. bölücülük paranoyaları da komik. dilimizle kültürümüzle tarihimizle farklıyız ispata gerek yok. siz kimsiniz ki sizi bölelim?!

Şirzad

b...ku ne kadar karıştırırsan o kadar çok kokar. kokmaya başladınız gerçekten. kendi halinize terk ediyorum. o okuduğun lanetlerde senin suratına olsun şuursuz kaz...reber kişilikleri...

D Munzur

Bilmiyorum siz ne olacaksınız, ne yapacaksınız? Ama ne yaparsanız yapın bizden uzak durun. ne zaman ki elinizi dağlarımıza uzatınız halkımız dilini, varlığını, kültürünü, köylerini kaybetti... tırkolar ve qurrolar [Türkler ve Kürdler] yakamızı bırakmadı. Şimdi görünüyor ki Naziler gibi elinizden gelse yakar yıkarsınız. Tarihte halklara ölüm getirdiniz. Selimin yandaşlığını yaparak binlerce insanın katili oldunuz.Geçmiş yıllarda Osmanlı Hamidiye Alayında nefretinizle Ermenileri ve Alevileri katlettiniz. Bugün İsrail ve Amerika'nın gölgesinde- desteğinde ne yapacaksınız?Peki, Yarın KİMLERİ ZORLA TEHDİTLE KÜRD YAPACAKSINIZ! Kürdler bizden uzak dursun bizi kendi günahlarına ortak etmesinler. DERSİM DE ÖLDÜRÜLDÜĞÜMÜZDE

NERDEYDİ BU KÜRDLER? Şimdi dile gelmişler " sizde yüce-ulu Kürdlerdensiniz" diyorlar. Hadi oradan!!! öldürüldüğümüzde saklandınız, katillere yandaş oldunuz, içten içe sevindiniz ve sahtekarca üzüldüğünüzü söylediniz; fakat size zulüm olduğu zaman, halkımız sizlerle savaştı ve dediler ki: "ellerinden tutalım, acılarına ortak olalım, günahtır." Siz kör oldunuz; fakat bizim saflar yanınızda yer aldı. Sizin gibi kör ve sağır olamadılar. Şimdi sizin günahınız yok, sizlere üzülmüyorum ve acınızı da paylaşmıyorum. Yarın gösteriyor ki pratiğiniz ve duruşunuzda İsrail ve Amerika kucağında oturmak var ve belki olası başka halkların katliamında kullanılacaksınız; fakat bizi kimsenin günahına sokmayın. Kimsenin kanını bize sıçratmayın. Yarın bir katliam ortağı olarak anılmak istemem. Bize Kürd demek büyük yalan olur. Dilimizi, itikadımızı, kültürümüzü bilmezsiniz, bizde sizinkini bilmeyiz. Siz "so-be" yi anlamazsını, biz " here-were" bilmeyiz. Bu saçma sapan iddialarınızla ancak bir yere kadar gidersiniz. O yol bitince bilim ve tarih yüzünüze tükürecek. Bizlere Kürd diyerek, Osmanlı yalakası-ortağı Kürd İdris-i Bitlisi ve Kürd aşiretleriyle 50 bin kişiye kılıç salladığımızı, bize Kürd diyerek Osmanlı Hamidiye Alayını oluşturan Kürd aşiretiyle bir olup, Anadolu'da katliam yaptığımızı söylüyorsunuz. bu Osmanlı-Kürd katliamıdır, bizim değil. Bir kez elleriyle öldürdüler, şimdi bize Kürd diyerek bu seferde bizim ellerimizle öldürmek istiyorlar. Kamil insan bilir anlar, akılsız insanlar sizin gibi yalana dolana sarılır. belli ki İDRİSİN TORUNLARI YARIM KALAN İŞİ BİTİRMEK İSTİYOR. İdris kılıçla ezdi geçti, sildi, katliam yaptı, torunları ise güçlenir güçlenmez, dilimizi-kültürümüzü yok sayarak, inkar ederek, asimile ederek bizleri KÜRDLEŞTİREREK tarihten silip atmak istiyorlar. Osmanlı-Kürd ortaklığı yüzyıllara dayanır ve derindir. TARİHTE OSMANLIYLA AYNI YASTIĞA BAŞ KOYAN SİZ DEĞİL MİYDİNİZ? Şimdi torunlarıyla aranız bozuldu diye bizim onlarla bir olup bölücülük-hainlik yaptığımızı söylüyorsunuz, hadi oradan!!! TARİHTE SİZİN ONLARLA DERİN VE YÜZYILLARA DAYANAN İLİŞKİLERİNİZ VARDI VE VARDIR. onlarla ve sizinle bu

coğrafyada –ki maalesef artık- yaşamaktan başka ortaklığımız olmadı . Onlar bizi TÜRKLEŞTİRMEYE, siz KÜRDLEŞTİRMEYE çalışıyorsunuz, birbirinizden farkınız yok. Bölücülük, ihanet, hain, uşaklık bunlar hep paranoya hep hastalık... bunları T. Tarihinden öğrendiniz açık. Bu onlarında paranoyasıdır. Birbirinize ne kadar çok benziyorsunuz, şaşırtıcı gerçekten...Şu yazdığınız kaynaklarla nenemin dedemin yanına gitseniz... düşüncesi bile komik. Ne kaynağınızdan anlarlardı ne dilinizden... ASIL HAİNLİĞİ KENDİMİZE QURR DERSEK YAPMIŞ OLURUZ. T. Tarihi yazıldığında fazlaca mübalâğa rastlanır kendilerine pek överlerdi, yüceyiz, uluyuz zekiyiz bilmem ne... sizinde milliyetçiğiniz o dönemin kopyası gibi... tarihiniz yok yeniden yazıyorsunuz ama tarih böyle yalanla dolanla abartıyla hırsızlıkla yazılmaz, yazılsa bile T. Tarihi gibi gelir adamın ayağına dolanır ... umarım yazdığınız yalanlarda boğulursunuz... bölücülük-ihanet çığırtkanlığınız ve tehditleriniz iftiralarınızda korkutmuyor bizi. Elinizi dilimizden köylerimizden dağlarımızdan çekin. Vaktiyle Osmanlılar ve torunlarıyla tarihte en çok sizin alışverişiniz oldu ve yine T. SOLUNU MENFAATLERİNİZ İÇİN EN ÇOK SİZ KULLANDINIZ. İsmail beşikçi ve gibileri sizin krallarınız; çünkü ÇIKARLARINIZI BESLİYORLAR elbette ki tapacaksınız. Türklerin Ziya Gökalpi neyse Kürdlerin Beşikçiside odur. Her yerde arsızca yalan söyleye söyleye dolaşıp duruyorsunuz bizler KRAL ÇIPLAK diyerek bağırıyoruz ve bağıracağız... bu sizi deli etti ediyor edecek. DERSİM DAĞLARI SİZİN GİBİ HAİN GÖRMEDİ. bu ihanetinizi unutmayack. NE DERSİM TARİHİNİN ne de PİR ŞEY RIZA'NIN KÜRDLERLE VE KÜRDÇÜLERLE UZAKTAN YAKINDAN ALAKASI YOKTUR. Sizin KÜRD TARİHİNİZ İDRİSİ BİTLİSTİR HAMİDİYE ALAYLARIDIR de hadi gidin onları sahiplenin, onları yazın... Zaza Kürdleriymiş sizler çok feci hastasınız gerçekten.... Zazaki Net sitesine gönderilen farklı tek bir yazı bile neden yayınlanmıyor? Çünkü tahammülsüz ve zorbasınız. Bakın burada ve başka yerlerde nasıl geniş geniş atıp tutuyorsunuz.

Şirzad

hehe dersim gibi adıyla şanıyla bir Kürd kentini senin gibi bir çapulcuya mı bırakacak Kürd halkı. hadi ordan tırşıkçı solcu. sana ve senin gibilere değil dersimi, dersimin çöpleri bile kalmaz. seni ve senin gibileri dersimden atacak olan da onurlu dersimin onurlu evlatları olacak bundan da kuşkun olmasın.

D Munzur

hele bak hele bak bizi yurdumuzdan SÜRGÜN EDECEK malamat... BİLİNÇALTINDAKİ PİSLİKLERİ DÖK DÖK NE B..K OLDUĞUN ANLAŞILSIN. Dar ağacıda kurarsınız, gaz odası da açarsınız, sizden beklenir. DERSİM QURR KENTİ DEĞİLDİR, DİLİ KÜRDÇE DEĞİLDİR. HALKI QURR DEĞİLDİR. DERSİMLE İLGİLİ TEK PLANINIZ VAR ZAZA HALKINI , DİLİNİ-KÜLTÜRÜNÜ YOK ETMEK.[2]

Kimi Zaza, kimi Kürd asıllı gençler arasındaki bu atışmalar ve tartışmalar sayfalarca devam etmektedir. Fakat şu yaptığımız alıntılar dahi, onların nasıl uç noktalarda bulunduklarını, kafalarının ne kadar karışık olduğunu göstermek için sanırım yeterlidir.

Zaza adı nereden geliyor?

Zaza kelimesinin kökeni hakkında da çeşitli görüşler var.

a) Zaza ismi, "Susu" isminin zamanla bozulmuş şeklinden başka bir şey değildir ve anlamı "Su halkı" demektir. Susulara ve ülkelerine eski Yunanlılar "Seleukeia, Seleukheia", Persler "Şuş" ve Babilliler "Şuşan" demişlerdir. Latin kaynaklarında "Seleucia" denmiştir. Bugün Susa olarak çözümlenmiş bu kelimenin aslı "Susu" olmalıdır.. Geçmiş dönemlerde dillerde bugünkü çoğul ekleri yoktu. Bir nesnenin çoğulu bazen nesnenin isminin iki defa tekrarlanmasıyla elde ediliyordu."[3]

---

2 www.facebook.com/topic.php?uid=278389582754&topic. (alıntı tarihi 25 Şubat 2011)

3 Mehmet Bayraktar, *Kürdler Türklerin Nesi Oluyor?*, s. 117.

b) Zaza (Za-Za) adı "Su" (Su-su) adının değişik bir söyleniş biçimidir.[4] Tarihçi Juste, eski kitabelerden bir taş üzerinde "Za-Za" kelimesini okuduğunu belirtmektedir.[5] Çivi yazılı Asur kitabelerinde "Zou-Zou Marus" diye nakledilen bu adı "Zou-Zou Irmağı" şeklinde tercüme etmektedir ki, doğrusu da budur; çünkü Asur dilinde "Marus" su veya ırmak manasına gelmektedir.[6]

c) Zımnî olarak Zaza kelimesinin Saka adından geldiğini ima eden Z. V. Togan, eski Çin yıllıklarında Göktürkler "Su'ların torunları" olarak gösterildiği gibi, Bizans elçisi Menander ile K. Dutrich ve Marquart gibi tarihçilerin "Su"larla "Saka"ların aynı olduğunu belirtmişlerdir, demektedir.[7]

Zaza kelimesinin kökeni hakkında söylenenler aşağı yukarı bunlardan ibarettir ve önemsiz farklar içeren, ama aynı sonuca varan başka yorumlar da vardır.

Zazaların Partlar döneminde bölgeye geldikleri şeklindeki görüşten hareketle onları Partlara ve dolayısıyla Partya'nın bel kemiğini oluşturan Sakalarla ilişkisine geçmeden önce, şu Saka kelimesinin üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

Öncelikle şunu belirtelim: Saka ile Yakut aynı anlamdadır. Bu kelimenin aslı Sak veya Yakutların kendi deyişi ile Şak'tır. Günümüzde Yakutlar kendilerini hiçbir zaman Yakut diye tanıtmazlar. Onlar kendilerini "Sak" veya "Şak" olarak tanımlıyorlar. Kelimenin Saka şekli Farsçadır ve sondaki "a" eki çoğul eki olduğundan "Saklar" demektir. Tungus dilinde "s" harfi kelime başında "Y" şeklini almaktadır ve dolayısıyla Saklarla karşılaşan Tunguslar onlara kendi dillerinde "Yak" adını vermişlerdir. Hem Moğolcada, hem de eski Türkçede +üt, ut çoğul ekidir ve dolayısıyla "Yakut" kelimesi "yak+ut" şeklinde "Sak+lar" demektir. Görül-

---

4 Hayri Başbuğ, age., s. 17.

5 Nuri Dersimi, *Dersim Tarihi*, s. 27.

6 Mahmut Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek Kurmanclar ve Zazaların Kimliği*, I/201.

7 Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 23.

düğü gibi hem Farsçadaki çoğul "Saka" ve hem de Tunguscadaki "Yakut" aynı anlamdadır.[8]

Saka adının Çin kaynaklarında "Seu", "So" (Su) şeklinde geçtiğini biraz önce belirtmiştik. Hunların da aralarında yer aldığı eski Türklerin on büyük boydan oluştuğu ve bunlardan Sakaların Massagetler tarafından Orta Asya'dan batıya doğru itildikleri tarihen bilinmektedir. İşte ana yurtlarından atıldıktan sonra bir kısmı Sibirya taraflarına, bir kısmı Horasan taraflarına, bir kısmı şimdiki İran'ın kuzey kesimlerine ve daha sonra oradan şimdiki Ukrayna taraflarına gelen ve Yunanlılar tarafından "Skoloti", Batılılar tarafından "İskit" denilen bu halkın Horasan'daki kolu Partların bel kemiğini oluşturacak ve genişleme devrinde Anadolu ve Mezopotamya'da Part adıyla yerleşecektir ki, kesin olmamakla birlikte Zazaların ataları da bunlardır.

Şimdi kısa bir tarihî gezinti yapalım. İskender'in M. Ö. 330'da Akemeni İmparatorluğu'nu fethinden sonra imparatorluğun Hirkanya (şimdiki Guran) ve Parthava (Horasan)daki iki satraplığı Partya sınırları dahilindeydi. Selevkus hükümdarı I. Antiochus (M.Ö. 281-261) Partya eyaletine Andragoras adında birini genel vali tayin etmişti. İşte bu Andragoras II. Antiochus zamanında (M. Ö. 261-246) yılında Selevkuslara karşı isyan bayrağı açarak kendi namına altın ve gümüş sikkeler kestirdi.[9] Fakat M.Ö. 247 yılında İskit veya Bactria asıllı Arsak adında biri Parni veya Aparni kabilelerinin başına geçerek, kardeşi Tiridat'la birlikte M. Ö. 238'de Partya satraplığını işgal edip Andragoras'ı öldürdüler ve hakimiyeti ele geçirdiler. Bu Parni veya Aparni kabileleri Dahae (Sakaların bir kolu) kabile federasyonuna mensuptular ve ağırlıklı olarak Sakaların ve kısmen Medlerin karışımından oluşuyorlardı.[10] Bu arada İç Asya'da Hunların karşısında tutunamayan Yüeçiler-

8 Şeroşevsky, Saka-Yakutlar, s.

9 Vesta Sarkhosh Curtis, *The Age of the Parthians*, s. 18.

10 Age., s. 19.

den kopan Küçük Yüeçiler denilen bir kol İran taraflarına gelerek Partya sınırlarını zorlamaya, diğer yandan onlarla akrabalığı bulunan Toharlar da sınırlardan içeri dalıp akınlar tertiplemeye başlamışlardı. Gerçi Part kralı II. Phraates, batıdan kendisini sıkıştıran Selevkusları mağlup ederek saf dışı bırakmıştı, fakat 128 yılında doğu sınırlarında Yüeçi göçebelerle girdiği çarpışmada öldürülecekti. Yerine geçen I. Artabanus (Ardavan) da aynı sıralarda doğu sınırlarında beliren Toharlarla girdiği bir savaşta ölecekti. Yine de Partlar başkomutan Surena zamanında Romalılara Carrhae'de yani şimdiki Harran'da ağır bir darbe indirerek mağlup ettiler. İşte bu savaşta esir alınan 300 kadar Romalı asker daha sonra Part hükümdarı tarafından Hun yabgusu Çi-çi'ye yardım için gönderilecek, fakat bu askerler Çi-çi'nin Çinlilerle girdiği savaşta hayatlarını kaybedeceklerdi.

Miladi II. Yüzyıldan itibaren Partların yıldızı sönmeye başladı. Önce Romalılarla Ermenistan hakimiyeti için girdikleri mücadeleden mağlup ayrıldılar ve 115 yılında Marcus Aurelius Fırat üzerindeki bazı şehirleri yaktıktan başka Part başkenti Ctesiphon'u da ele geçirdi.[11] IV. Artabanus zamanında Güney İran'da yıldızı parlayan Erdeşir b. Babek tarafından bozguna uğratıldılar. Ondan sonraki dönemde bir yandan Part İmparatorluğu çökmeye ve iç karışıklıklar yaşamaya devam ederken, bir yandan da hızlı bir şekilde Farslaşma sürecine girmişlerdi.

Partların yani Arşakîlerin bel kemiğini oluşturan Sacaeler yani Sakaların önemli bir kısmı Toharların itmesi sonucu Drangiana'nın güney taraflarına çekildiler ve bir süre sonra bölgeye onların adına istinaden Sakastan (Saka ili) denildi ki, şimdiki adı Seistan veya Sistan'dır. Fakat uzunca bir zaman sonra bu Sakalar Süren reisleri tarafından Arahozya ve Pencap taraflarına sürüldülerse de, bir kısmı yurtlarında kaldı ve Partlar tekrar toparlanmaya başla-

11 Age., s. 24.

dılar. Bu döneme ait tespit edilen Saka hükümdarlarının isimleri şunlardır. Vonon, Spaliris, Spalagadam, Az ve Azili.[12]

Sonuç itibariyle M.Ö. 230'larda Selevkuslardan ayrılarak kendi devletini kuran Arşaklılar (Farsların deyişiyle Eşkanîler) İran'ın tamamı, Ermenistan, Irak, Gürcistan, Türkmenistan, Afganistan, Azerbaycan, Tacikistan, Pakistan, Küveyt ve ayrıca Suudi Arabistan'ın, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirliklerini'nin Basra Körfezi'ndeki kıyılarını hakimiyet altında tuttuktan ve yaklaşık 500 yıl varlığını devam ettirdikten sonra yerlerini Sâsânîlere bırakarak tarih sahnesinden çekildiler.

Giyim tarzları, inançları (ki ağırlıklı olarak Zerdüştizm idi) ve görenekleriyle hem hakimiyet altına aldıkları ülkelerin insanlarını hem de Romalıları dahi etkileyen[13] Partlar, nedense çağdaş araştırmacılar kadar, kendi halefleri Sâsânîler tarafından da görmezden gelinmiştir.[14] Örneğin Firdevsî dahi "Şahnâme"sinde İran'daki hakim düşünceyi yansıtarak Partlardan bahsettiği birkaç mısrada "Onların kökleri ve dalları kısaydı; bu yüzden onların şöhretli bir geçmişi olduğu söylenemez. Onlara ait birkaç isimden başka haklarında bir şey duymadım ve onlara şahların vakayinamelerinde rastlamadım" demekle yetinmektedir.[15] Firdevsî'nin Perslerin yürüttüğü kendinden öncekilerin izlerini silme şovenliğinin etkisi altında kaldığı muhakkak. Müslüman yazarlar da İskender'den Sâsânîlerin ortaya çıkışına kadar geçen zamanı oldukça kısa bir şekilde verip, Partları görmezden gelmektedirler. Yalnızca Birûnî ve daha sonra Hamza el-Isfahanî, kendi dönemlerine kadar yapılan hükümdarlar listesini düzelterek Part yani Arşaklı hanedanının hükümdarlar listesini tam olarak vermişlerdir. Mesudî'ye göre, Partlarla ilgili dönemin kısaca geçiştirilmesini ve Part hükümdar listesinin yanlış tespitini, dinî sebeplere bağlamakta ise de, burada Erdeşir'den itibaren gelen Pers hükümdarlarının Partlarla il-

12 Age., s. 39.

13 Age., s. 65-71.

14 Fray, *Naslediye irana*, s. 242.

15 Aynı yerde.

gili hatıraları mutlak şekilde ortadan kaldırma gayreti büyük etken olmuştur. Vakıa Partlar Helenistik kültürü benimsemişlerdi, ama Asya göçebe gelenekleri de muhafaza etmişlerdi.

Partlar esasen Akemenîlerin Horasan'ı işgal ettikleri sıralarda dahi biliniyorlardı. Akemenîlerin Horasan'ı işgali sırasında o bölgeye saçılmış olan halklar arasında özellikle Sakalar ağır basmaktaydı. Nitekim daha sonraları Hint kaynaklarına göre Sakalar ve Pehlevîler Hindistan fetihlerini müttefik olarak tamamlamışlardır. Nümizmatik veriler de buna şahitlik etmektedir. Çünkü sikkeler üzerindeki isimlerin bir kısmı Saka, bir kısmı Part isimleridir.[16] Hatta meşhur Rüstem destanının Seistan yani Sakastan ve Sakalarla bağlantılı olduğu öteden beri söylenmektedir. Destanın Doğu Türkistan'da ele geçirilen Soğd versiyonuna ait fragmanlara göre Rüstem Acem değil, Part asıllıydı. Turan yurdunun doğu sınırları Seistan'ın doğu kesimine kadar dayandığı bir sırada Rüstem'in Gondofar'la özdeşleştirilmesinden başka, Sakaların veya Kuşanların Turanlılarla özdeşleştirilmesi de ayrıca dikkat çekicidir.[17] Frye'nin Rüstem destanındaki ana motiflerin Sakalar tarafından Küçük Asya'dan taşınarak İran versiyonuna sokulduğu şeklindeki görüşü de hayli şaşırtıcıdır.[18]

Partların bel kemiğini Saka Türklerinin oluşturduğunun bir diğer kanıtı da mevtanın cenaze merasiminde at kurban etmeleri ve atalara tapma kültünü uyguluyor olmalarıdır.[19] Bilindiği gibi mezara ölüyle birlikte at gömme, cenazede at kurban etme ve atalara tapma geleneği Hunlarda ve Göktürklerde de vardı. Sakalar Hunlardan daha eski olduklarına göre muhtemelen bu gelenek ve kült onlardan Hunlara, Hunlardan Göktürklere geçmiştir.

Sonuç itibariyle Partlar, devletleri yıkıldıktan sonra Sâsânîlerle kaynaşmış ve İslamî fetihlerin başlamasıyla birlikte Zerdüştizmi terk ederek Müslümanlığı kabul etmek istemedikleri için adlarını

---

16 Fray, *Naslediye irana*, s. 253.

17 Aynı yerde.

18 Age., s. 270.

19 Age., s. 274.

bugünkü İranlılara miras bırakarak Hindistan'a kaçmış; orada Sakalarla yeniden bütünleşerek şimdiki Sihlerin atalarını oluşturmuşlardır. Çünkü geçmişte İrac'ın torunları olan İranlılar, daha sonraları İrac'daki "c" harfini "n"ye dönüştürerek İran kelimesini ortaya çıkarmışlardır. Şunu da kaydetmek gerekir ki, Partların gerçek imlası "Parth" yani Pars şeklindedir ve bilahare "p" harfi "f"ye dönüşerek "Fars" şeklini almıştır, günümüzde bazen Fars, bazen Pers olarak kullandığımız bu isim aslında Partlardan mirastır. Belki de kelimenin doğru şekli "Pars" idi ve Yunanlılar tarafından "Parth" şeklinde yazıldığı için, bizim dilimize "Part" olarak girmiştir. Bu Partlar yani Farslar, İran'ın Araplar tarafından fethinden sonra dinlerini değiştirmeyi kabul etmeyerek Hindistan'a kaçtılar ve hâlâ Gucerat eyaletinde Zerdüştîlerin torunları olarak varlıklarını sürdürmektedirler.[20]

Burada hanedanın kurucusu Arsak veya Arşak adına da dikkat çekmek isterim. Daha yukarıda Sakalara Sak veya Şak dendiği belirtmiştik. *Ar* veya şimdiki söylenişiyle *er* kelimesi Türkçe bir sözcüktür ki, bu durumda Ar+sak (Saka oğlu, Saka yiğidi) anlamındadır.

Zazaların atası kim?

Acaba Kürd aşiretlerine İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Kafkasya'nın Azerbaycan taraflarında rastlanırken, siyasî Kürdçülerin Kürdlerin bir kolu olarak gördükleri Zazalara neden sadece Türkiye'de rastlanmaktadır? Bu birincisi.

İkinci olarak, bu Zazalar geçmişte burada Kürdlerin sahiplendikleri atalardan herhangi biriyle ilişkilendirilmediğine göre Anadolu'ya en eski adıyla Hirkanya, sonraki adıyla Sakastan ve daha sonraki adıyla Seistan'dan mı geldiler, yoksa Zaza aksakallarının inandıkları şekilde asıl yurtları Horasan mıydı? Bilindiği gibi Seyit Rıza malum isyandan önce İsmet Paşa'ya yazdığı mektupta "Şayet hükümet hizmetimizden ve sadakatimizden şüphe ediyorsa, ecdadımızın eskiden yaşadığı Yukarı Türkistan, Horasan

20 Y.A. Doroşenko, *Zoroastriytsı v İrane*, s. 4.

vilayetine bütün aşiretimizle hicret etmeğe himmet buyursun.." demesi,[21] bu konuda önemli bir karine teşkil etmektedir. Buna rağmen Seyit Rıza, Ali Rıza Özdemir'in de belirttiği gibi, feodal yapıyı korumak isterken bölücü çevreler tarafından kullanılmıştır. Ama kullanılmış olmak, kişinin masumiyetini göstermez.

Yaşlı Zazaların kökenleri hakkında anlattıkları birbirini tutmaz. Kimine göre asılları Horasan'dan gelmedir (Seyit Rıza'nın görüşü gibi), kimilerine göre Ebû Müslim Horasani'yi tuzaktan kurtaran Mehmet Han soyundandırlar (!), kimine göre Hazar Türkleri'nden inmedirler.[22] Bir diğer rivayete göre ise, bölgede "Sultan Baba" adıyla bilinen bir yatırın, aslında Harezmşah Celaleddin Mengüberdi'nin soyundan gelmektedirler.[23] Bilindiği

21 Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi ve Şeyh Sait Olayı*, s. 24-25.

22 Mahmut Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek, Kurmanclar ve Zazaların Kimliği*, II/756. Zazaların Hazar Türklerinden inme olduğu görüşüne gelince, 1937 Şubatında Tunceli'nin Sultan dağlarının en büyük barınaklarından olan "Beşpınar mağarasında" bir toplantı yapılır. Bu toplantıda hazır bulunan ağalar isyan öncesinde çeşitli görüşler ileri sürerler. Seyit Rıza'nın 'artık beklenen günün geldiğini, "Dersim Nizamı"nın korunacağını, Kürdistan'ın kurulacağını ve Koçgiri isyanındaki yenilginin de acısının çıkarılacağını, Yezidlere (yani Sünnilere) karşı Ehl-i Beyt'in intikamının alınacağını söylemesi üzerine akl-ı selim sahibi ve gerçek "ehl-i beyt" sevgisini taşıyan aşiret reisleri bu ihtilale karşı çıkarak: "Bu ihtilal büyük bir felakete sebep olacaktır; Koçgiri isyanında bunu yaşadık, ayrıca Sünni, Kurmanç ve Zazaların bu harekete karşı çıkacaklarını, dışarından yapılacak yardımlara güvenilemeyeceği, zaten kendilerinin Horasan'dan gelme Türkler olduğunu, Kürd ve Türk diye bir ayrılımın olamayacağını" söyleyerek bu işten vazgeçilmesini isterler. Hele Cafer Dede denilen gün görmüş bir dede: "Er oğlu er istersen Türkistan'da vardır" diye söz arasında bahseder. Ermeni dönmesi Kamber Ağa (Levon), hemen ayağa kalkar ve bağırarak, "Uşaklıktan ruhunu, benliğini kaybetmişsin koca bunak! Er oğlu er istersen Kürdistan'da bulunur" der. Cafer Dede, Kamber ağanın bakışları arasında eriyerek kendisini savunmak istedi ve, "Irkımız Hazar Türklerinden gelir. Kitaplar böyle yazar. Büyüklerimiz de böyle söylerdi. Yakın zamanda söylenmeye başlandı" der. Bunu dinleyen Ali Rıza sinirden küplere biner ve Kamber ağaya işaret ederek ihtiyarın işini görmesini ister. Hemen oracıkta zavallı adamı alnının çatından vurarak öldürürler.." (Age., s. 755-756).

23 Age., I/230.

gibi Harezmşahlar devleti Moğollar tarafından yıkıldıktan sonra Harezmşah Muhammed'in oğlu Celaleddin Mengüberdi başa geçerek Moğollara karşı münavebeli zaferlerle devam eden bir dizi çatışmalara girer. Doğu Anadolu tarafından Türkiye topraklarına girerek, Yassıçemen'de Selçuklularla savaşır, mağlup olur ve Malatya tarafına çekilir. Fakat Moğollar peşini bırakmazlar ve orada küp gibi sarhoş olduğu bir gece sabaha doğru Moğolların saldırısına uğrar. Başından aşağı bir kova soğuk su dökülmesine rağmen kendisine gelemez ve sarhoş vaziyette atına atlayarak Silvan yakınlarında dağa kaçmayı başarır. Burada dağda dolaşan Kürdlere rastlar. Kendisine yaklaşan bir reise "kendisinin hükümdar olduğunu" söyler ve Melik Gazi'ye götürülmesi halinde, zengin edileceğini yahut ülkesine dönmesine yardım etmesi halinde o kişiyi "bey" yapacağını söyler. Aşiret reisi paradan ziyade beyliği tercih ettiği için, onu alıp çadırına götürür ve at getirmeye gider. Fakat bu sırada çadıra giren kardeşi, onu görünce "Bu Harezmlinin burada ne işi var?" diye çıkışır. Harezmşah Muhammed ne olduğunu anlamaya fırsat kalmadan elindeki kargıyı fırlatarak onu öldürür. Silvan ve Cizre emîri olan Melik Gazi durumu öğrenince Celaleddin'in eşyalarını, atını ve pek meşhur olan kılıcını, saçının ortasına diktiği ufak harbesini getirterek, cesedi buldurup gömdürür; ama onu öldüren Kürd'ü de parça parça ettirir.[24]

Burada M. Rişvanoğlu'nun kendisinden eklediği bir rivayet dikkat çekici. Güya "Celaleddin Harezmşah'ın şehit edilmesi Kurmanç ve Zazaları karşı karşıya getirir. Zaza Türkleri kendilerince muhterem tutulan Sultan Celaleddin'in ölüsünü kaçırırlar.[25] Fakat Kurmançların tahrip etmesinden korkarak, gidilmesi zor olan ve kendi aşiretlerinin kalabalık olduğu Dersim (Tunceli) dağlarına götürüp, yüksek bir noktaya defnederler. Daha sonra burasını ziyaretgah haline getirirler. Dersim Zaza Türkleri, o zamandan

---

24 Şihabeddin Muhammed en-Nesevi, *Jizneopisaniye sultana Calal ad-Dina Mankburnı*, s. 295-297.

25 İyi de Zazalar o sırada Celaleddin Mengüberdi'yi nereden tanıyorlardı? Çünkü Celaleddin Mengüberdi'nin Silvan'a gelişiyle öldürülüşü neredeyse aynı saatlerdedir.

beri Celaleddin Harezmşah'ın türbesinin bulunduğu dağa "Sultan Baba" derler. Diğer bir adı da "Tacik Baba"dır. Tunceli Zazaları için "Tacik Baba" (Sultan Baba) bugün de kutsal bir ziyaret yeridir. Oraya adaklar adanır. Muharrem ayında kurbanlar kesilir, merasimler yapılır."[26]

M. Rişvanoğlu'nun bu anlattıkları, elbette bilimsel bir tenkide tâbi tutulduğunda dağılıp gidecektir; fakat halk böyle inanıyorsa, ona karşı yapacak fazla bir şey de yoktur. Eyub Sultan semtinde, güya sahabe Eyub hazretlerinin mezarı diye neredeyse tapılan yerin, Kocamustafa Paşa semtinde Sümbül Efendi Camii içinde (ki kiliseden bozmadır) güya Hz. Ali'nin torunlarından iki seyyidenin mezarı kabul edilen mezarın (aslında iki rahibenin mezarıdır) ziyaretgaha dönüştürülmesiyle,[27] Sultan Baba mezarının ziyaretgaha dönüştürülmesi arasında bir fark yoktur ve Anadolu'da bunun pek çok örneği vardır. Gerek Tacik Baba (Baba Sultan), gerek Eyub Sultan türbesi ve gerekse Kocamustafa Paşa'daki iki seyyide mezarı vs. yalnızca halkın zaman içinde kendi kafasından uydurduğu efsanelerdir[28] ve gerçekle ilgisi yoktur. Ama konumuz bu olmadığı için detaylara girmek istemiyoruz.

---

26 Mahmut Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek, Kurmanclar ve Zazaların Kimliği*, I/230-231.

27 İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi*, s. 415-416.

28 Bunlar ve benzerleri arasında yalnızca Eyub Sultan hazretleriyle ilgili efsane, daha sonraları halk tarafından uydurulmamış, bizzat İstanbul'un fethi sırasında fetih işinin uzaması üzerine Osmanlılar tarafından bilinçli olarak uydurulmuş bir efsanedir. Elbette böyle bir efsane Fatih'in hocası Akşemseddin'e rüyasında güya Eyub Sultan'ı gösterecek, o da ona mezarının yerini tarif edecek; böylece oraya ilahî bir işaretle cami yapılacaktı. Elbette bunun gerçekle ilgisi yoktur, ama o günkü şartlarda ve savaş durumu göz önüne alındığında, askere moral vermek için böyle bir efsaneye ihtiyaç vardı. Aynı konuyla bağlantılı olarak bir başka hikayede şöyle anlatılır: Güya Fatih'in İstanbul'u fethi sırasında, fetih işi uzayınca çevreye dağılan bazı askerler bir bağa girerler; üzümler olmuştur, canları çeker, fakat bağ sahibini bulamazlar ve bir miktar üzüm dererek, asma ağacının dalına bir miktar para bırakırlar. Tam bağdan çıkacakları sırada bahçe sahibi kişi gelir ve olayı öğrenince "Böyle helal süt emmiş askerleri olan bir padişah cihanı fethetse sezâdır" der. El-insaf! İstanbul'un fethedildiği tarihte İstanbul'un neresinde

Zazaların tarihi geçmişiyle ilgili kesin bir sonuca varmak gerçekten zordur. Çünkü ortada yazılı bir kaynak veya bir kitabe yahut tarihi bir kayıt mevcut değil. Yaşlı Zaza dedelerinin anlattıkları şeylerin akademik yönden kullanılma olasılığı da yok, çünkü birbirini tutmuyor.

Bu satırların yazarı olarak biz dahi Zazaların kökeni hakkında bazı tahminlerde bulunmuş isek de, bunları ispat etme imkanımız hemen hemen yoktur. Bazıları çok kolaylıkla kendilerine göre bir takım etimolojik izahlarla veya tarihi dolgular yaparak bu işi halletmeye çalışsalar da, Kur'an'da "*Eğer doğru sözlü iseniz, delillerinizi ortaya koyun*" buyrulduğu gibi, belgeleri konuşturulmaları istendiğinde bocalayacakları âşikârdır. Gerçi bazı izler onları kolaylıkla Partlara, dolayısıyla Saka Türklerine bağlamamıza imkan verir gibi gözükmektedir ama, ortada net bir tablo yok. Bununla birlikte onların Kürdlerle bir ilişkilerinin olmadığı da, lengüistik açıdan bakıldığında, Hayri Başbuğ'un ve bazı Kürdlerin haklı tespitleriyle ispatlanmaktadır. Buna folklor, antropolojik yapı ve sosyal gelenekleri de eklediğimizde Kürdlerin ve Zazaların hiçbir ortak yönü olmadığı ortaya çıkacaktır ki, aşağıda bu konular üzerinde durulacaktır.

Kurmançça ve Zazaca arasındaki farklar M. Rişvanoğlu tarafından anılan eserinde derlenip toparlandığı için oradan alıntılamayı daha uygun bulduk. Ne de olsa kendisi de bir Zaza ve bu işin içinde.

---

olmuş üzüm olabilir ki? Fetih tarihinde İstanbul ve civarındaki asmalarda ancak henüz yeşermeye başlayan koruklar bulunabilir. Aynı hikaye başka bir vesileyle de anlatılır. Buna benzer hikayeler hemen hemen tüm halkların tarihlerinde vardır. Yoksa Emevîler devrinde yaklaşık 95/96 yaşlarında olması gereken ve bir devenin sırtında duramayacak kadar yaşlanan Eyup Sultan'ın Medine'den yola çıkması ve kayık ve gemilerin olmadığı bir dönemde devesiyle karşıya geçip orada şehit düşmesi ancak bin bir gece masallarında geçebilir. Gerçi Mesudî, Eyup Sultan'ın Velid'in ordusuyla birlikte İstanbul önlerine geldiğini ve orada öldüğünü belirtirse de, hiçbir kaynak göstermediği için, fazla inandırıcı bir tarafı yoktur.

1. Kurmançcada “ğ” sesi yoktur. Buna karşılık Zazacada “ğ” sesi vardır. Kelimenin başında, ortasında ve sonunda yer alabilir. Her üç şekil için örnekler:

“ğem (ğam), ğıdar (ğaddar, azğın), ğele (buğday), belğur/belğul (bulgur), çizği (çizgi), baruğ (uruk, kabile), sağ (sağ, sağlam) gibi;[29]

2. Kurmançcada “ı” ile başlayan kelime yoktur; halbuki Zaza lehçesinde “ı” ile başlayan pek çok kelime mevcuttur.

“ıncah (ancak), ıstara (yıldız), ıncıl (incir), ıncas (kara erik), ın/ını (böyle) gibi;[30]

3. Kurmançcada “u” ile başlayan kelime olmamasına karşılık, Zazaca’da mevcuttur:

“uca (ora, orası); ucağ (ocak, aile); ucağkor (kör ocak), umi (maya); umid (umut), usıl (usul, biçim), ungaz (sapan, çift sürme aleti) gibi.[31]

4. Kurmançcada iki harften oluşan, fakat tek bir ses veren “diftong” olmasına rağmen; Zazacada bu özellik yoktur.

Kurmançca:	Zazaca	Anlamı
Hwin	gun	- kan (ikisi de Farsça “hun” kelimesinden bozma)
Hweh	arak	- ter[32]
Hwê	sol	- tuz[33]
Hwişk	way	- kız kardeş.

29 Fakat bu kelimelerden ğem/Arapça; ğıdar/Arapça; ğele/Farsça; belgur/Türkçe; çizgi/Türkçe; sağ/Türkçedir.

30 Verilen bu örneklerden ıncah/Farsça; ıstara/Arapça; ıncıl/Türkçeden bozma; ıncas/Arapça; ın/ını/Çağatayçadan geçmedir.

31 Bu örneklerden de uca/Farsça “ancâ’dan bozma; ucağ/Türkçe; uçağkor/Türkçeden tahrif; umi/Çağataycadan; ümid/Farsça; usıl/Arapça; ungaz..?

32 Arak/Arapça; hweh ?

33 Hwê ?; sol: Rusça’da da “sol” tuz demektir.

5. Kelimelerdeki "erkeklik-dişilik" durumu her iki lehçede de vardır; ancak bu hususta da Kurmançca ile Zazaca arasında bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. (Fakat kaydetmek gerekir ki, bu eril-dişil ayrımı yalnızca sıfat tamlamalarında söz konusudur).

6. Kurmançcada "nötr" isimler vardır; fakat bu lehçede nötr olan bazı isimler Zazacada "eril" olabilmektedir. Keza Kurmanç lehçesinde "eril" veya "dişil" olan bir isim Zazacada bunun tersi olabilmektedir. Hatta aynı lehçe içinde bir kelime bazı bölgelerde "eril", bazı bölgelerde "dişil" olarak kullanılabilir. Bu faktörler, eril ve dişil özelliğinin Farsçadan veya Arapçadan geçtiğinin işaretleridir.[34] Zazacada kelimenin sonuna "-e" getirerek dişil yapma özelliği Arapçadan geçmiştir. "Emin/Emine; Saim/Saime vs.."

Bundan başka insan organlarından Kurmançcada dişil olanlar (örn. Eni (alın), sıng (göğüs), lêv (dudak) gibi kelimeler Zaza lehçesinde erildir; çare (alın), sine (göğüs) gibi.

7. Mastarlar Kurmançcada dişil, Zazacada erildir.[35]

Bunun yanında gerek Kurmanç lehçesinde ve gerekse Zazakide çoğul ekleri ya eski Göktürkçedeki eklerdir, ya da –ân'ın değişik bozuk şekilleri olan –on/ın/en/un'dur.

8. Mastarlar, Kurmançcada "-n" ve "-in"dir. Bütün mastarlar –"n" veya "-in" harfleriyle son bulurlar. Eğer kök sesli bir harfle bitiyorsa mastar eki "-n", sessiz harfle bitiyorsa "-in"dir.

Halbuki Zazacada mastar ekleri "ış" ve "-yış"tır. Sessizler –ış, sesli ile bitenler –yış ekini alırlar.

Rişvanoğlunun eserindeki sıraladığı farklar bu şekilde devam etmektedir.

Türkiye'deki üniversitelerde Partoloji kürsüsü yoktur. Partoloji kürsüsü yalnızca Avrupa'da bazı ülkelerde, Rusya'da ve Amerika'da mevcuttur.

---

34 Ancak, belirtmek gerekir ki, Farsçada Batı dillerinde rastladığımız anlamda doğrudan eril ve dişil ayrımı yoktur.

35 Mahmut Rişvanoğlu, age., I/216-221.

Rusya Bilimler Akademisi'nin, gerçekten dünyanın en seçkin ve ciddi akademilerinin başında yer aldığı tartışma götürmez bir gerçektir. Bu akademi tarafından tüm dünya dilleriyle ilgili seri halinde kitaplar *(Yazıki Mira)* yayınlanmıştır.[36] Bunlardan II. Cilt "İran dilleri"yle ilgilidir ve bu kitapta başta Partça olmak üzere, Zazaca ve Kurmançca'nın yanı sıra Farsçadan türemiş başka lehçelere de dil adı altında yer verilmektedir. Fakat aynı kitapta Zazacanın Kürdçenin bir lehçesi olduğu şeklinde bir kayıt mevcut değildir. Bundan başka bir de Johnny Cheung tarafından hazırlanan "*Etimological Dictionary of the Iranian Verb*"[37] adlı iki ciltlik bir sözlük çalışmaları oldukça önemlidir. Çünkü bu sözlükte tüm fiillerin hangi dilde nasıl şekiller aldığı çarpıcı etimolojik örneklerle gösterilmektedir.

Her iki kaynak da tarafımızdan dikkatli bir şekilde incelenmiş ve sonuçta Zazacanın değişik lehçelerinde rastlanan bazı özelliklerin ve kelimelerin yalnızca Part dilinde olması ve bunlara Kürd lehçelerinde rastlanmaması özellikle dikkatimizi çekmiştir. Örneğin Kürdçenin hiçbir lehçesinde "üç" sayısı için *hrî* sözcüğüne rastlanmazken, Zazacada bu sözcük mevcuttur; ama aynı kelime Partçada da (*hrē* şeklinde) vardır.[38] Keza Zazacada "söylemek" anlamındaki "vat" fiili Kürdçede ve hatta Farsçada bulunmazken, Partçada "vaht" şeklinde mevcuttur. Örneğin Zazacada "vatê", Partçada "vahtê" yani "söz". Sanırım Zazacada zaman içinde "h" harfi düşmüştür. Keza Partçada baba "pid"[39] kelimesi ile karşılanırken, Zazacada "pi" ile karşılanmaktadır ki, birbirine oldukça yakındır. Keza Partçadaki *das*[40] ile Zazacadaki *des* aynıdır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer örnek Haoma kelimesidir. Haoma dağda yetişen iğne yapraklı bir ağacın meyvelerinin

---

36 Yazıki Mira, *İranskiye yazıki II*, Severo-zapadniyıye iranskiye yazıki, Moskova 1999.

37 Johnny Cheung, *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*, Brill, Leiden. Boston, 2007.

38 *Yazıki Mira*, s. 22.

39 Age., s. 16.

40 Aynı yerde.

ezilerek elde edilen usarenin sütle karıştırılarak yapılan ekstatik bir içkidir ve Milattan önce Mecusîler tarafından âyin içkisi olarak kullanılıyordu. Herodot, Batıya göç eden İskitlerin de aynı içkiyi hazırladıklarını anlatır, ama onların bu içkiye ne ad verdiklerini belirtmez. Bunun yanında Haoma aynı zamanda Arîlerin taptıkları tanrılardan birinin adıydı. Kürdçede bulunmamasına rağmen Zazacada Haoma kelimesi "tanrı" anlamındadır.[41] Muhtemelen Farsça'daki huma (kuşu) kelimesinin kökeni de bu kelimedir. Bilindiği gibi Milat öncesinde Pamir-Altay eteklerinde yaşayanlar Haomavarga Sakalarıydı. Part devletinin merkezinin Horasan olduğu, devletin bel kemiğini ise Sakaların oluşturduğu tarihî bir hakikattir. Mecusîlerin, daha sonraları Mecusîliği yeniden dirilten Partların kullandığı bu kelime muhtemelen onlarla yakın ilişkisi bulunan Zazaların diline aynı şekilde geçmiştir.

Bununla birlikte bugün kullanılan Zaza dilinin saf bir şekilde Partçanın devamı olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Daha sonraki dönemlerde bu dile Arapça, Farsça (Farsçanın dağlı lehçesi olan Kürdçe dahil), Hazarca, Türkçeden pek çok kelime geçmiştir.

Zazaca Kürdçenin bir lehçesi mi?

Tüm dillerde ve özellikle de geniş coğrafyaya saçılmış halklarda, dağınık etnik topluluklarda lehçe ve ağız farkları vardır ve bu tabii bir olaydır. Bunun en bariz örneği Türkler, Araplar ve İngilizlerde görülür. Türklerde Batı Türkçesi dediğimiz Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve hatta Kırım Türkçesi birbirine çok yakındır. Doğu Türkçesi içine giren Türkmence, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca vs. de birbirine yakındır. Yalnızca harf değişimleri bu farkları oluşturmaktadır. Örneğin Özbekler ve Türkmenler "yok" derken, Kazaklar ve Kırgızlar "cok" derler. Azerbaycanlılar "çoh" derken, Türkiye'deki Türkler "çok" derler. Bir de harf değişimleriyle ilgisi olmayan, bir lehçede bulunup da diğer lehçede hiç yer almayan kelimeler vardır. Bunlar ya uzun za-

---

41 Eshat Ayata, *Zerdüşt, Avesta Bölümler*, s. 12.

man içinde o kelimelerin kardeş halklardan birisi tarafından bütünüyle terk edilmiş olmasından (örneğin Türkistanlılar "söylemek" yerine "aytmak" derler, Türkiye'deki Türkler "söylemek, demek" derler. Halbuki Selçuklular ve Osmanlılar döneminde "aytmak" "eytmak" kelimesi kullanılıyordu. Ama zaman içinde biz o kelimeyi terk ettik ve böylece yeni nesiller o kelimeyi bilmez oldular. Tüm bunlara rağmen - bizzat yaşadığım için söylüyorum, - Türkiye'den Özbekistan'a giden bir Türk pek de zorlanmadan bir Özbek'le anlaşabilir. Çünkü kullanılan kelimelerin %70'nden fazlası ortaktır. Geriye kalanlarda ya harf değişimi vardır, ya terk edilme ya da komşu halklardan ödünçlemeler söz konusudur. Örneğin "et" kelimesi Türkiye'deki Türklerde "et", Özbeklerde "goşt" (Farsçadan alıntı), Kırgızlarda "et"dir. Türkiyeli Türkler "midem ağrıyor" derken, Türkistanlılar "aşkazanım ağrıyaptı" derler. Aslında doğru olan onların deyişidir. Çünkü "mide" kelimesini biz Arapçadan almışız, ama bunun öz Türkçesi "aşkazan"dır ve aslında "aş" ve "kazan" kelimesi Türkiye Türkçesinde de vardır. Araplardan bir iki örnek vermeye çalışalım. Mahalli lehçede Suriyeliler ve Filistinliler "ne kadar/kaç para" için "işkedir"; Iraklılar "işkadr veya şkadr" derler. Ama her iki taraf da birbirini kolaylıkla anlar. Çünkü "kadr" kelimesi Akdeniz mahalli lehçesinde "kedir", Irak lehçesinde "kadr" şeklini almıştır, ama kelime kökünü kaybetmemiş, telaffuz farkına uğramıştır vs...

Bu örnekler sayısız şekilde çoğaltılabilir; ama sonuç değişmez. Halbuki bazı siyasî Kürdçüler Zazaların Kürdlerin bir kolu, Zazacanın da Kürdçenin bir lehçesi olduğunu ileri sürerken, dil yönünden birbirini çok az anlayabilen bu iki etnik topluluğu nasıl akraba saymak gerektiğini pek anlayabilmiş değilim.

Aşağıda Faruk İremet'in hazırlayıp internete koyduğu "Zonê ma Zazaki" (Bı Zazaki, Tirkki, Svêdki) (Dilimiz Zazaca) adlı sitesinden biraz uzunca bir alıntı yaparak, bu iki dilin yani Zazaca ve Kürdçenin ne kadar akraba olduğunu (!!!) göstermeye çalışacağım. İsmet İremet sözlüğüne geçmeden önce şöyle diyor: "Şimdi de "diyalektimizle" diğer "DİYALEKTLERİ" (hatta dili-

mizi "lehçe" olarak görenlerin de anlaması bakımından) birkaç örnekle karşılaştıralım ve varsa benzerliklerini, farklılıklarını hep birlikte görelim."[42]

Türkçe	*Zazaca*	*Kürdçe*
Ağlamak	Bermayış	Gırin
Ağız	Fek	Dev
Aç	Vêyşan	Birçî
Aç!	Akı!	Veke!
Açmak	Akerdış	Vêkırın
Acı	Nu	Tûj
Akşam	Şan	Êvar
Alt-üst	Verdim	Berpêş
Alın	Çare	Enî
Amca kızı	Dedkâyna	Dotmam
Amca oğlu	Deza	Pısmam
Anne	May	Dê
Arka	Dım	Paş
Arkadaş	Embaz	Heval
Armut	Mıroy	Hurmî
Atmak	Çekerdış	Avêtın
Baba	Pi	Bav
Burun	Zınci	Poz
Bıçak	Kadri	Kêr
Çeşme	Piyar	Kani
Çevirmek	Açarnayış	Vegerandın
Çocuk	Qeçek	Zaro

42 www.iremetforlag.tripod.com

Çok, fazla	Vêşi	Zahf
Çorap	Puçık	Gore
Damla	Dalpa	Dılop
Cimri	Kojo	Çıkoz, Destgırtî
Don	Pırên	Kıras
Dul	Viya	Bi
Dur!	Vındı!	Bıse!
Dış kapı	Kêber	Derî
Eşek yavrusu	Sipe	Caj, caş/kurık
Fare	Mere	Mışk
Geçiyor	Ravêreno	Derbas dibe
Geçmek	Ravêrdış	Derbas bûn
Gidiyor	Şıno	Dıçe
Git!	Şo!	Bıçe! Heri!
Gülmek	Huwatış	Kenîn
İçindekiler	Têyestey	Naverok
İçmek	Şımıtenı	Vexwarin
İnce	Tenık	Zirav
Kaş	Bicey	Mijang
Kavun	Beşila	Kelek (Qavûn)
Kaynana	Vıstewra	Xezûr
Kesmek	Bıbırnı	Jêki

Faruk İremet'in verdiği örnek yüzlerce kelimeyle devam ediyor. Biz rastgele alıntılar yaptık. İremet'in sözlüğünde verdiği Zazaca ve Kürdçe sözcüklerin bir kaçı hariç (Eşek= Her ve Ker gibi) diğerleri arasında hiçbir benzerlik ve yakınlık yoktur. Gramer, eril-dişil, fiil çekimi vs. yönlerden de bir benzerliği bulunmayan bu iki dilin nasıl birbirinin akrabası veya birinin diğerin-

den kopma bir lehçe olduğuna okuyucu kendisi karar versin. Halbuki seçeceğimiz birkaç örnek Türk lehçelerinde olsaydı şu önemsiz farkları bulurduk:

Kelime	*Türkiye Türkçesi*	*Türkistan Türkçesi*
Fare	Fare, Sıçan	Sıçkan
Gülmek	Gülmek	Külmak
İçmek	İçmek	İçmak
İnce	İnce	İngiçke
Kaş	Kaş	Kaş
Kaynana	Kaynana	Kaynana
Dışarı	Dışarı	Taşkarı
İçeri	İçeri	İçkeri
Dış Kapı	Dış Kapı	Taşkı Eşik
Amca oğlu	Amca oğlu	Ameki oğlu
Ağlamak	Ağlamak	Yığlamak
Affetmek	Affetmek	Keçirmak
Afedersin	Afedersin	Keçiresiz
Nerede?	Nerede?	Kayerde? (Kaysi (hangi) yerde'nin kısaltması.)
O tarafa	O tarafa	O yakka[43]
Taşa tutmak	Taşa tutmak	Taşboran kılmak

Örnekleri binlerle çoğaltmak mümkün. Lehçe farkı böyle olur. Yoksa iki değişik lehçedeki kelimelerin birbiriyle hiç alâkası yoksa, ona lehçe değil, iki farklı dil denilebilir.

Ama bir köy üçe bölünmüş ve bir kısmı "Türk'üz", bir kısmı "Kürd'üz", bir kısmı "Zaza'yız" diyorsa, orada ters ve yanlış bir şeyler var demektir.

43 Yakka kelimesi Türkiye Türkçesinde "yaka" şeklinde zaten kullanılmaktadır. En güzel örneği de "Karşıyaka" kelimesindedir ki, "Karşı taraf" demektir.

Biz yine de din ve mezhep ayrılıklarına hiç girmeden, - çünkü bu ikisi çok farklı şeylerdir, - Zazaların Türk mü, Kürd mü yoksa müstakil bir halk olarak Zaza mı olduklarına kendilerinin karar vermesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

XXII. KÜRD PEYGAMBERİ (!) ZERDÜŞT ÜZERİNE

Kimdir bu Zerdüşt? Batılıların Zorothushtra, şarklıların Zerdüşt, eski İranlıların ve Harezmlilerin Zeraduşt dedikleri bu kişi gerçekten iddia edildiği gibi bir peygamber midir, yoksa bir meczup, bir ruhani, bir mistik, yahut başta Mûsevîlik olmak üzere doğu ve uzak doğu filozoflarının felsefi görüşlerinden yararlanarak yazdığı kitaba ilahi kitap hüviyeti vermeye çalışan birisi midir?

Zerdüşt, Kürd akl-ı evvellerine göre bir Kürd peygamberdir ve getirdiği kitap Avesta da modern Kürdçenin temel kaynağı olan Med dilidir. Zazalara göre Avesta Zaza dilindedir ve Zazacayı çok iyi bilen birisi Avesta'yı okuyup anlayabilir.[1] İranlılara göre Avesta Pehlevicenin orta Pers diliyle yazılmıştır.

Zerdüşt ve güya getirdiği kitabı Avesta konusunda dışarıda yazılmış kitaplarda söylenenlerle, siyasî Kürdçülerin ve Zazaların söyledikleri arasında çok bariz tezatlar ve örtüşmezlikler var.

Günümüzde eski Harezmlilerin ve Soğdiyanların temsilcileri kalmadığı için onların bu konuda ne söylediklerini ve şayet hayatta olmuş olsalardı ne gibi iddialarda bulunacaklarını bilmiyoruz, ama Kürdler Zazaları Kürdlerin bir kolu sayarken, Zazaların "hayır, biz başka bir milletiz" diye diretmeleri ve Kürdçe ile Zazaca arasında herhangi bir benzerliğin bulunmamasına rağmen, Kürdlerin Avesta'yı Kürdçe, Zazaların Zazaca sayması, Perslerin daha değişik iddialarda bulunması gerçekten şaşırtıcıdır.

1 Zerdüşt, Avesta Bölümler, çeviren ve hazırlayan: Ashat Ayata, Kora Yay., 2. Baskı, İst. 2003.

Bu konuyla ilgili Türkçe, Rusça ve Batı dillerinde yayınlanan bazı eserleri inceledikten sonra, Türkiye'deki Kürdlerin ve Zazaların Zerdüşt konusunda gerçekten çok az şey bildikleri ve kulaktan dolma bazı iddiaların peşine takıldıkları kanaatine ulaştım. Eshat Ayata'nın hazırladığı eser, bazı yanlışlarla ve çarpıtmalarla doludur. Örneğin, Müslümanlarda kutsal sayılan Zemzem suyunun kaynağının da Haoma olduğu şeklinde saygısızca sözler sarf etmektedir. Halbuki Haoma ekstatik bir âyin içkisidir; Zemzem ise sarhoşluk vermediği gibi, âyin içkisi de değildir. Yalnızca kutsal topraklardaki bir kuyudan çıktığı ve kuyunun ortaya çıkışı Hz. İsmail'le ilgili anlatılan bir rivayete dayandığı için Müslümanlar tarafından bir kutsiyet izafe edilir. Dahası, Haoma içkisinin yapıldığı ağaç bitkisi Pamir-Altay dağlarında yetişirdi. Arabistan'da ise böyle bir ağaç yetişmez. Biri bitki usaresinin sütle karıştırılması suretiyle yapılır, diğeri yerden fışkıran tabii bir sudur. Böylesi basit gerçekleri dahi göz önünde bulundurmadan, ekstatik bir putperest âyin içkisinin Zemzem suyunun kaynağı olduğunu iddia etmek dahi İslam'a ve Müslümanlara karşı yapılmış çirkin bir saldırı ve saygısızlıktır.

Her ne ise tekrar konuya dönelim.

M.B. Meytarçiyan'ın Rusya'da yayınlanan "Pogrebalnıye obryadı Zoroastriytsyev"[2] adlı kitabı, Birûnî'nin Maziden Kalanlar (el-Asâru'l Bâqıye)sini, Tolstov'un "Drevniye Harezm" ve diğer çalışmalarını ciddi bir şekilde okuduktan sonra gerek siyasî Kürdçülerin ve gerekse Zazaların iddialarının hayli uçuk ve mesnetsiz olduğu ortaya çıktı.

Önce çok ciddi ve bilimsel bir çalışma olan Rusça eserin 12-72. sayfaları arasında verilen bilgileri, her bir sayfaya ayrı ayrı atıf yapmadan özet olarak sunduktan sonra, Birûnî'nin adı verilen eserinde yazdıklarını aktaracağım. Çünkü Meytarçiyan'ın eseri, bugüne kadar bu konuda yazılmış literatürün hepsinin taranmış halidir. Birûnî'nin eseri ise, Prof. Ed. Sachau'nun ifadesiyle Zer-

2 Zerdüştîlerin Defin Şekilleri.

düştizm hakkında bize çok değerli bilgiler aktaran yegâne kaynaktır. Önce Meytarçiyan'ın eserindeki bilgileri aktaralım. (...) içinde koyduğumuz notlar tarafımıza aittir:

"Avesta diline yanlışlıkla "Bactriaca" veya "eski Bactriaca" denilmektedir, ama "Bactria dili" eski İran diline değil başka bir dile, orta Farsçaya aittir. Orta Pers diline bazen Pehlevice de denir.

"Avesta ve Rigveda'yı inceleyenler, Hint ve İran dilleri birbirinden ayrılıncaya kadar Mitra'ya tapınma kültünün ortak olduğu sonucuna varmışlardır.

"Eski İranlılar ekstatik içecek elde edilen değerli bitkiye Haoma, eski Hintliler ise Soma diyorlardı.

"Zerdüşt'ün biyografisi 12 ve 13. cüzlerde (nask) anlatılmıştır, ama onlar da elimize ulaşmamıştır. Zerdüşt'ün hayatıyla ilgili en detaylı bilgi 1278'de yazılan "Zerdüşt-nâme" adlı eserdedir ve o da bilinmeyen Pehlevice bir kaynağa istinaden yazılmıştır. Bununla birlikte bu kitapta Zerdüş'ün tarihî kişiliği, yaşadığı dönem, yaşadığı yer, peygamberlik görevini ifa için yaptığı tarihi temaslar ve öğretisinin özüyle ilgili konular tartışmalıdır.

"Bazı araştırmacılar Zerdüşt'ü tamamıyla hayali ve efsanevi bir kişilik olarak kabul ederler. Ancak, onun gerçek bir kişilik olduğunu iddia edenler de Zerdüşt'ün bir şaman mı, yoksa bir kahin mi, yahut siyasetçi mi, aristokrat mı veya mistik ve filozof mu, yahut bir peygamber mi olduğu konusunda hemfikir değillerdir.

"Efsaneye göre Ahura Mazda yani Hörmüzd sonsuz ışıktan Zerdüşt'ü doğuracak olan annenin bulunduğu yere inmiş. Kızda bir takım acayip emareler görülünce babası kızının büyülendiği kanaatine vararak onu evden kovmuş. Kız da Spitama (Birunî'de Sefid-tuman) sülalesinden Pouruşaspa adında biriyle evlenmiş. İlk doğan çocuk Zerdüşt olmuş. Başka kaynaklarda ise Zerdüşt'ün ikisi büyük, ikisi küçük dört kardeşi vardır. (Rivayetler arasındaki çelişkiler dikkat çekici). Zerdüşt doğunca bütün dünya sevinmiş ve bugünü bayram olarak kutlamış (sıradan bir ailede dünyaya gelen çocuğun ileride kim olacağını bütün dünya nereden bilmiş?)

Güya Ahura Mazda tarafından dünyaya gönderilmek üzere seçilmiş çocuk olduğu herkesçe biliniyormuş (!!).

Gelelim Zerdüşt veya Zaraduşt kelimesinin anlamına:

"Grekler daha sonraları onun adını "Zoroastr" şeklinde yazarak Yunanca yıldız anlamına gelen "astron" kelimesiyle özdeşleştirmişler. Kimilerine göre eski kaynaklarda Zerdüşt bir bilge, astrolog ve müneccim olarak gösterilmektedir. Bu yüzden öğretisine "Zoroastrizm", bu dine inananlara da "Zoroastrist"ler denmiş. (Sâbii (yıldıza tapan) kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı).

"Dupperon'a göre Zaraduştra "altın tiştr" (Syrius/Akyıldız) anlamındadır. Rus dilbilimci Abayev'e göre ise bu kelime "yaşlı deve sahibi" demektir.

"Eski İran'da çocuk doğduğunda onu tabiata karşı korusun diye koruyucu hayvan isimleri takarlardı. (Bu gelenek eski Türkler'de de vardı). Daha sonraları bu gelenek hoş karşılanmaz oldu ve Tacikler bu gibi isimlere "Nam-ı pest" (aşağılık isim) dediler. Zerdüşt'ün ismi "yaşlı deve sahibi" anlamında olduğu gibi, babasının adı olan Pouroşaspa da "boz atlı" demektir.

"Rivayete göre Zerdüşt otuz yaşına geldiğinde, bir gün Haoma hazırlamak için su almak amacıyla nehre gittiğinde, sahilde Vohumana ile karşılaşmış ve bu ruh onu alarak Ahura Mazda'nın ve beş kutsal varlığın huzuruna götürmüş. Zerdüşt, tüm bilgeliğini ve zekasını orada onlardan almış. Daha sonraki günlerde yedi defa Ahura Mazda ve Ameşa Spenta (Ölümsüz Azizler)in huzuruna götürülmüş. Bu yolculukların birisinde Anhra Manyu (kötü ruh yani İblis) ona tebelleş olmuş. Böylece Zerdüşt karanlık ve aydınlık, nur ve zulmet yahut hayır ve şerle orada tanışmış.

"Başlangıçta amcaoğlundan başka kimsenin inanmadığı Zerdüşt, daha sonra öğretisini yaymayı başarmış ve evlenmiş. İlk evliliğinden üç oğlu ile üç kızı olmuş. İkinci evliliğinden ise çocuk olmamış.

"Zerdüşt'ün doğum tarihi gibi ölüm şekli de ihtilaflıdır. Ölümüyle ilgili rivayetler birbirini tutmaz. Güya bir gün ibadet eder-

ken istiğrak halindeyken ölmüş veya gökten inen bir ateşle hayatını noktalamış. Bir başka rivayet ise 77 yaşına geldiğinde Turlardan (yani Turanlılardan) biri tarafından Belh tapınağında ibadet ederken öldürülmüş.

"Perslere göre Zerdüşt'ün doğum tarihi M.Ö. 569'dur. Pehlevî kroniklerine göre Zerdüşt, Makedonyalı İskender'den 258 yıl önce yaşamıştır.

"W. B. Henning'e göre Zerdüşt şu tarihlerden birisi arasında yaşamıştır: M.Ö. 630-553; 628-551 ve 618-541. Kimilerine göre Zerdüşt, ilk Akemenîlerin çağdaşıydı. F. Altheim ise Zerdüşt'ün peygamberlik dönemini 569 yılına bağlar. *Zoroastrians. Their Religious Beliefs and Practices* adlı eserde Zerdüşt'ün M. Ö. 1700-1500 yılları arasında yaşadığı, Avesta'nın yazıya geçirildiği tarihin ise M.Ö. 1200 civarı olduğu belirtilmektedir. Ölüm tarihi 1500 kabul edilirse, eserinin yazıya geçirildiği tarih arasında 300 yıllık bir zaman dilimi vardır ki, bu uzun süre boyunca Avesta yalnızca ağızdan ağza aktarılarak ve ezberde tutularak varlığını korumuştur.

"Zerdüşt'ün vatanı ve Avesta'nın ortaya çıkışı konusunda biri Med teorisi, diğeri Doğu teorisi olmak üzere iki ana teori vardır. Med teorisine göre Zerdüşt'ün vatanı Araks vadisidir[3] ki, buna göre Zerdüştizm önce Batı İran'da ve Med Mag kabileleri arasında ortaya çıkmıştır. İranlılar arasında "Doğu teorisi" daya yaygındır. Bunun için de bazı argümanlar ileri sürmektedirler: 1) Avesta'da geçen coğrafi tasvirler; 2) Avesta'daki epik motiflerin Doğu İran epik gelenekleriyle bağlantısı; 3) Farsların Zerdüşt'ün ortaya çıkışını Bactria bölgesiyle ilişkilendiren geleneği; 4) Avesta'daki bazı dil özelliklerinin (Gat lehçesinin) onun eski Orta Asya dilleriyle yani Soğdca ve Harezmceyle bağlantılı olduğu hükmü çıkarmaya imkan tanıyor olması ve dolayısıyla Akemenî hüküm-

3 Burada geçen Araks kelimesi bildiğimiz Aras'ı değil, Amu-derya ve onun o dönemde gürül gürül akan ana kolu Uzboy nehrini göstermektedir. (Bkz. Klyashtorny-Sultanov, *Türkün Üç Bin Yılı*, s. 37).

darlarının kitabelerinde Ahura-Mazda'dan saygıyla bahsedilmiş olmasına rağmen Zerdüşt adının geçmemesi.

"Bununla birlikte Doğu teorisini savunanlar arasında da Zerdüşt'ün vatanının ve Avesta'nın ortaya çıkış yerinin tam olarak neresi olduğu konusunda bir görüş birliği yok. Kimine göre Zerdüşt'ün vatanı Soğdiyana, kimine göre Harezm, kimine göre Bactria'dır. M. Bois'e göre ise Zerdüşt İdil (Volga) nehrinin doğusundaki bozkırlarda yaşamıştır. İ. M. Steblin-Kamensky'ye kulak verecek olursak, Zerdüşt faaliyetlerini Merkezî Asya'nın dağlık bölgelerinde (Güney Ural'dan Orta Asya Tanrı Dağları, Pamir-Altay, Hindukuş ve Kopetdag dahil Sayan-Altay eteklerine kadar uzanan kesiminde) yürütmüştür.

"Zerdüştîlerin defin şekilleriyle Sakaların veya İskitlerin defin merasim ve şekilleri arasında çok büyük benzerlikler vardır. Örneğin Soğdiyana'da Erkurgan harabelerinde eski şehir surlarının kuzeyindeki bir höyükte, M. Ö. III-II. Yüzyıla ait bir kümbet ortaya çıkarılmıştır. Kümbetin yüksekliği 10 m.'dir ve içeriden bir merdivenle yukarıya çıkılmaktadır. Kümbet içinde takılar ve kemik parçaları bulunmuştur. Bir başka mezarda kemiklerin dışında kap kacaklara rastlanmıştır. İki üç odalı mezarlara bugünkü Özbekistan'ın çeşitli yerlerinde, eski Paykend'de, Buhara yakınlarında rastlanmıştır ve bazılarında hayvan kemikleri de bulunmuştur. Kimi mezarlarda cesetlerin başları kuzeybatıya, fakat yüzleri batıya çevrilmiştir. Bazı mezarlarda baş kuzeye, fakat yüz batıya çevrilidir. Bazı mezarlar Kuşan dönemine aittir. Bulunan mezar evlerdeki ortak özellik ise hepsinin içinde bir altar veya ocak olmasıdır."[4]

Biruni,[5] Maziden Kalanlar adlı eserinde, Zerdüşt'ün dininin Harranlıların yani Harranlı Sâbiilerin dinine yakın olduğunu kaydetmektedir. Aşağıya Birûnî'nin Zerdüşt hakkında yazdıklarını aynen alıyoruz. Çünkü günümüzden bin yıl önce yaşayan Birûnî

---

4 M. B. Meytarçiyan, *Pogrebalnıye obryadı zoroastriytsev*, SPB., Moskva, 2001, s. 13-72.

5 Birûnî, *Maziden Kalanlar*, s. 67.

gibi titiz bir araştırmacının söyledikleri, günümüzdeki yazarlarından söylediklerinden çok daha önemlidir. Biruni'den yaptığımız bu uzun alıntı, eserinin "*Sahte Peygamberler ve Aldatılmış Toplulukları*" adlı bölümünden alınmıştır. Yani Birûnî, Zerdüşt'ü sahte peygamberler arasında görmektedir:

"Sonra Azerbaycanlı Sefid-tuman'ın oğlu Zeraduşt geldi. O, Minuçihr'in torunlarındandı ve kraliyet ailesinin zâdegân sınıfından olan Mecûsîlerin bir üyesiydi. Bu olay Viştasp'ın[6] saltanatından otuz yıl önce vukû buldu. Sağ ve sol yeni kesilmiş bir gömlek giymiş, belinde yün kuşak, yüzünü keçeyle örtmüş vaziyette ve elinde göğsüne bastırarak tuttuğu bir tomar eski parşömenle ortaya çıktı. Mecûsîler, onun gün ortasında sarayın çatısına çıktığını ve çatının onun için ikiye yarıldığını; Viştasp'ın bu gördükleri karşısında şaşkınlığa düştüğünü, Zeraduşt'un onu Mecûsîlerin itikadını kabul etmeye davet ettiğini; gerçek Tanrı'ya inanıp, ona hamd edip, adını ululamaya, şeytana ve diğer devlere ibadetten vazgeçmeye ve birinci dereceden yakınlarıyla evlenmeyi yasaklamaya davet ettiğini söylerler. İnsanın kendi annesiyle evlenmesiyle ilgili olarak Rüstem oğlu ispehdad Marzuban'dan Zeraduşt'un Mecûsîlere hiçbir zaman böyle bir şey emretmediğini, fakat bir gün Viştasp'ın önde gelen devlet adamlarını ve zamanın bilim adamlarını onun huzurunda topladığını, onların da kendisine "Bir insan, diğer insanlardan uzak düşse ve yanında sadece anası olsa, soyunun kesilmesinden korkan bu insan anasından başka bir kadın da bulamıyorsa, ne yapmalı?" diye sorduklarında, Zeraduşt'un bu durumda o insanın annesiyle cinsi temasta bulunabileceğini söylediğini işittim.

"Zeraduşt, Avesta adlı bir kitap getirdi. Bu kitap, diğer tüm halkların dilinden farklı bir dille yazılmış ve özel bir şekilde kaleme alınmıştı. Kitapta kullanılan dildeki harflerin sayısı, başka bir dilde konuşan herhangi bir kişinin bu kitapla ilgili bilgi konusunda diğerlerine karşı bir üstünlük sağlamaması için, diğer

---

6 Viştasp, Perslerin efsanevi hükümdarlarındandır. Böyle birinin yaşadığı kesin değildir.

tüm dillerdeki harf sayısından fazla idi. Zeraduşt, kitabı Viştasp'ın önüne koydu. Bunun üzerine ülkesindeki bilim adamları ve pek çok insan toplandı. Viştasp bakır kaynatmalarını emretti. Bakır kaynatıldı. O an Zeraduşt şöyle dedi: "Tanrım! Eğer bu kitap, bu hükümdara karşı bana gönderdiğin bir kitapsa, beni bu bakıra karşı koru!"

"Sonra (kaynamış) bakırın üzerine dökülmesini istedi. Bakırı göğsüne ve karnına döktüler. Bakır vücudunun üstünden ve altından aktı; her bir kılın ucunda küçük bakır boncuklar oluştu. Ben, bu küçük boncukların Mecûsîlerin hükümdarının saltanat döneminde onun hazinesinde saklandığını işittim.

"Böylece daha önce Zeraduşt'un getirdiği kitaba inanmayı reddeden Viştasp, onun dileğini yerine getirdi ve kendisine Tanrı'nın meleklerinin gelip Zeraduşt'a inanmasını emrettiklerini bildirdi. Daha sonra Zeraduşt yetmiş yıl[7] dinine davet etmekle uğraştı. "Hayır, kırk yedi yıl" diyenler de var.

"Yahudiler, Zeraduşt'un peygamber İlyas'ın şakirtlerinden olduğunu ve bizzat kendisinin "Doğum kitabında" gençliğinde Harran'da bilge İlyas'dan hikmet dersleri aldığını belirttiğini söylerler. Rumlar, Zeraduşt'un Musullu olduğunu söylerler ki, muhtemelen Azerbaycan sınırının Musul sınırına bitişik olduğunu kastetmektedirler. İonyalılar, Ammonius'un ünlü filozoflar hakkındaki kitabında anlattıklarına istinaden, Pisagor'un yanında Kalaius ve Faylakus adında iki şakirt bulunduğunu; Kalaius'un daha sonra Hindistan'a gittiğini ileri sürerler. Brahmanların öğretilerini atfettikleri Brahman, yedi yıl ondan ders aldı ve Pisagor'un öğrettiklerini tahsil etti. Kalaius ölünce, Brahman Pisagor'un öğrettiklerine ilave ettiği kendi öğretisini ortaya koydu.

"Faylakus'a gelince, o da Babil'e gitti. Orada Vartuş yani Sefidtuman da denilen Paruşasif'in oğlu Zeraduşt'la karşılaştı. Zeraduşt, Faylakus'dan ders aldı. Faylakus ölünce, Zeraduşt Seylan

7 Zerdüşt, 30 yaşında peygamber olduğuna ve 77 yaşında öldüğüne göre bu rakamın doğru olması mümkün değil.

dağlarına çıktı ve kitabını yazıncaya, öğretisinin temellerini hazırlayıncaya kadar birkaç yıl orada kaldı.

"Fakat gerçek şu ki, o, Azerbaycanlıydı. Güya Zeraduşt'un "Doğum kitabı"nda anlattığına istinaden, onun babasıyla birlikte Harran'da bulunduğu, orada bilge İlyas'la karşılaşıp, kendisinden hikmet öğrendiğini söyleyenlerin sözleri de doğru olabilir.

"Vakanüvislerin kitaplarında, Şâpûr-Zü'l Ektaf'ın saltanatının sonlarına doğru Mecûsîlerin dinini kabul etmeyen bir halkın ortaya çıktığı, Adarbad b. Maraspand b. Sab b. Dûser b. Minuçihr'in onlara saldırıp mağlup ettiği anlatılmaktadır. Sonra o, onlara bir alâmet gösterdi ve esasen göğsüne eritilmiş bakır dökülmesini emretti. Bakırı göğsüne döktüler; bakır akıp indi fakat ona zarar vermedi. Bunun üzerine Şâpûr onun torunlarını Zeraduşt'un torunlarıyla birlikte môbedler môbedi ilan etti.

"Bu adamın getirdiği Avesta kitabını okumak, imanı ve sadakati din önderi mertebesine ulaşmış Zerdüştîlere hastır. Bu da ancak o kişinin [Avesta'yı okuyabilecek] din önderi olduğunu gösteren bir beraat almasından sonra mümkündür.

"Dârâ oğlu Dârâ'nın hazinesinde Avesta'nın on iki bin parça öküz derisine altın suyuyla yazılmış elyazması vardı; fakat ateşgedeyi yıkıp, rahipleri öldürmeye karar veren İskender tarafından yakıldı. Dolayısıyla o günden itibaren [Avesta'nın] yaklaşık beşte üçü kayboldu. Kitabın tamamı otuz "nask"tan oluşuyordu, ama şimdi ellerinde yalnızca on iki "nask" kaldı. Nask, tıpkı bizim Kur'an bölümlerine cüz dememiz gibi, Avesta'nın bölümlerinin adıdır.

"Bazı Sâbiiler Zeraduşt'un peygamberliğinin sahte olduğunu söylerler ve bazıları da ondan sonra peygamber olarak ortaya çıkanlara şu sözle itirazda bulundular: "Enlemi otuz üç dereceden daha fazla olan yerlerde ortaya çıkan insan peygamberlik iddiasında bulunamaz. Çünkü hareketli yıldızlar bu yerde zenitte (başucu noktası) durmazlar. Bu rakam, Venüs daha ilerideki enleme ulaştığından, en büyük açılımın onun enlemiyle kompozisyonu-

nun bir sonucudur." Her ne kadar gerçekle örtüşüyor ve sınırını aşmıyorsa da, sağlam bir delil değildir bu.

"O sıralar Viştasp'ın Camasp adında bir veziri vardı. Zeraduşt'a inandı ve arkasından gitti. İktidarın Zeraduşt'un zuhurundan sonraki 1500 yıl zarfında Perslere geçeceğini haber veren kitap ona aittir. Tarih kitaplarında yazıldığına göre, İskender'in tahta çıkışından sonra 1142 yıl geçtiğinde bu sürenin dolduğunu ve ardından daha aşağıda üzerinde duracağımız sahte peygamberlerin ortaya çıktığını kaydetmektedirler. Mecûsîler ise - daha önce üzerinde durduğumuz - Mülûk-u Tavâif'in saltanat yıllarını saymadıkları için, bu sürenin dolmadığını söylerler. Onlara göre sürenin nihai olarak dolması için, son hükümdarları Yezdigerd b. Şehriyar'ın öldürülmesinden ve saltanatlarının sona ermesinden sonra 530 yıl geçmesi gerekiyormuş."[8]

"Eski Mecûsîler Zeraduşt'tan daha önce de var idiler, fakat [şimdilerde] onun getirdiği dine dahi uymayan inançların peşinde gitmeyen saf Mecûsî bulamazsın. Esasen onlar artık ya Zeraduştizme veya Şemsiye mezhebine (Güneş'e tapanlar) mensuplar. Gerçi hâlâ eski geleneklerini ve kurumlarını yaşatmakta ve bunları dinlerine yamamaktadırlar; ama aslında bu tür şeyler, Güneş'e tapanların ve eski Harranlıların şeriatlarından alınan uygulamalardır."[9]

Mesudî'nin Murûc ez-Zeheb adlı eserinde ".. bu on bir ateş tapınağı, Mecûsîlerin peygamberi Zaraduşt b. İsbitiman'ın zuhurundan önceydi. Daha sonra Zaraduşt da bu ateş tapınaklarını kendisine mekan edindi"[10] şeklindeki kaydı da, Birûnî'nin "eski Mecûsîler" Zeraduşt'tan daha önce de var idiler" ifadesini doğrulamaktadır.

Bu iki önemli kaynağa göre Zerdüşt, Mecûsîliğin kurucusu değil, belki ona bir çehre kazandıran bir filozof olabilir. Zaten

---

8 Birûnî, age., s. 174-177.

9 Age., s. 332.

10 Mesudi, *Murûc*, s. IV, 75.

genel kanaat de Zerdüşt'ün peygamber değil, bir mistik ve filozof olduğu yönündedir. Nitekim Frye da Zerdüşt'ü "rahibi olduğu dinde bazı yenileşmeler başlattı"[11] diyerek onu bir rahip olarak görmektedir. Üstelik Frye, Zerdüşt'ün bazı uygulamalarına karşı çıktığı çok tanrılı bir dinin rahibi olduğunu söylemektedir.[12] Persepolis'teki Darius kitabesinde "*Ahura Mazda ve tüm kabile tanrıları bana destek verdiler. .. Buradan Ahura Mazda'ya ve kabile tanrılarına sesleniyorum. Bu krallığı bana Ahura Mazda ve siz kabile tanrıları verdiniz!*"[13] ifadeleri de, Zerdüştizmin tek tanrılı değil, tıpkı Grek panteonunda olduğu gibi, çok tanrılı bir din olduğunun karinesidir. Çünkü metinde Ahura Mazda baş tanrı, diğer kabilelerin tanrıları ise tâli derecedeki tanrılar olarak gösterilmektedir. Yunan yani Grek panteonunda baş tanrı Apollo, bazen Zeüs'ten sonra daha düşük dereceleri bir çok tanrı vardı. Keza cahiliye öncesi Araplarda da her kabilenin bir putu bulunuyordu. Ancak bu çok tanrıcılığın Zerdüştizmden Grek ve Araplara mı, yoksa bunlardan Maglara yani Mecusîlere mi geçtiğini kestirmek hayli zordur.

Halbuki Allah tarafından gönderilmiş peygamberler, gerektiğinde mucizeler gösterirler. Zerdüşt'ün gösterdiği iddia edilen "üzerine kızgın bakır dökülünce kendisini yakmaması" olayı yalnızca onun ölümünden yüzlerce yıl sonra uydurulmuş şeylerdir. Yaşadığı tarih bile tartışmalı olan ve M.Ö. XV. Yüzyıl ile VI. Yüzyıl arasında herhangi bir tarihte yaşamış olduğu ileri sürülen bir kişi hakkında olur olmadık efsanelerin uydurulması da kaçınılmazdı.

Dikkat edilirse Birûnî'nin kaydında Zerdüşt'ün ilk başta elinde bir tomar deri parşömenle ortaya çıktığı, Dârâ oğlu Dârâ'nın hazinesinde on iki bin parça öküz derisine yazılı nüshasının bulunduğu ve bunun çok büyük kısmının İskender tarafından yaktırıldığı belirtilmektedir. Elimizde M.Ö. XIII. Yüzyılda yapılan

---

11 Frye, *Orta Asya Mirası*, s. 70.

12 Age., s. 72.

13 Ayata, *Zerdüşt Avesta*, s. 142.

yorumlarla ve ilavelerle genişleyerek on iki bin parça haline gelen Zendavesta yani Avesta'ya yapılan yorumlardan başka bir şey yok. Zerdüşt'ün ilk ortaya çıktığında elinde tuttuğu bir tomar parşömende yazılanlar da, muhtemelen onun Harran'da İlyas'tan öğrendikleri şeylerdi. Yani temel felsefesi, Sâbii felsefesiydi. Harranlı Sâbiilerin ise eski Yahudilerin kalıntıları oldukları bilinmektedir. Ahmed b. Tolun zamanında Mısır'da hayatta olan 130 yaşındaki bilge bir Kıptî'nin, Tolun'un tabibinin Yahudi olduğunun belirtilmesi üzerine "- O halde Mecûsîdir!" şeklinde bir şerh getirmesi de[14] oldukça önemli bir karinedir.

Diğer yandan Kur'an'da ve tefsir kitaplarında, keza bazı eski tarih kaynaklarında kendilerine kitap ve sahife (çoğulu suhuf) gönderilen peygamberlerin isimleri verilmektedir ve bunlar arasında Zerdüşt ve Budda yoktur. Dolayısıyla Zerdüşt diye bir peygamber de yoktur, fakat Mecusîlerin yakıştırdıkları bir sıfat söz konusudur. Tıpkı efsanevî Oğuz Kağan'a Türklerin "peygamber" sıfatı yakıştırdıkları gibi.

"Daha sonraki dönemlerde yazılan geç Avesta'nın Zerdüşt'ün Gatha'ları ile ne zaman ve nasıl birleştirildiği bilinmemektedir. Zerdüşt'ün yermiş olabileceği ilahiler ve eski tanrıların öyküleri, onun ölümünden sonra Zerdüştiliğe sokuldu; din, tarih içinde doğal olarak değişikliğe uğradığından, en sonunda İran tarihinin Sâsânî döneminde yazılan iyi ve kötünün ikili kurgusu, halkın inançları ve bu dine özgü başka özelliklerin karışımını buluruz."[15] Örneğin Zerdüşt'ün karşı çıktığı *haoma*, Zerdüştiliğin daha sonraki âyinlerine girmiştir. Ateşe saygı yalnızca Hint-İranlı inançlara özgü bir şey değildir, eski Yunanlılarda ve Batılılarda da ateşe aşırı saygı duyulurdu. Türklerde ateşe kutsiyet ifade edildiği bilinmektedir; yalnızca Perslerde daha doğrusu Mecûsîlerde ateşe tapınma kültü olmasına rağmen, Türklerde ateşe tapma yoktur; ama saygı vardır.

---

14 Mesudi, *Murûc*, s. II, 377.

15 Frye, age., s. 73.

Eshat Ayata'nın Zerdüşt'ün karşı olmasına rağmen sırf Arileri birleştirmek amacıyla haoma'ya izin verdiği şeklindeki iddiası da hayli ilginçtir. Eğer Zerdüşt Tanrı tarafından gönderilmiş gerçek bir peygamberse, insanları birleştirebilmek için karşı çıktığı şeylerden taviz verebilir mi? Daha doğrusu Tanrı insanlar karşısında taviz verir mi? Halbuki haoma, yalnızca âyin içkisi hazırlanan iğne yaprakları bir ağacın meyvesinin adı değil, aynı zamanda Mihr-Yaşt'ta Arilerin tanrılarından birinin Altın Gözlü Haoma şeklinde geçen adıdır. Avesta'da bu Altın Gözlü Haoma şu şekilde geçmektedir:

"Biz Mitra'ya tapıyoruz
O ki, dua etti ona
Işık saçan, şifa veren
Altın gözlü Haoma;
Yüksek Harati tepesinin
Başrahibi odur, o ki.."

Haoma yurdu yani Harati tepesiyle kastedilen yer Pamir-Altay ülkesidir ve efedra (Haoma) ağaçıyla kaplı dağ silsileleriyle çevrilidir. Bu bölge öncelikle Fergana ve Doğu Türkistan'dan başlar ki, Haumavarga Sakaları'nın asıl yurdu da burasıydı.[16] Bu Haumavarga Sakralarının dili VIII-X. Yüzyıllarda varlığını korumuş ve "Hoten-Saka dili" diye anılmıştır. Partların ana yurdu Horasan'dı ve Part devletinin belkemiğini de bu Hamuvarşa Sakaları oluşturuyordu. Can çekişmekte olan Zerdüştizmi Partların diriltikleri tarihen sabittir. Part dilinin bazı izleri ve tespit edilen bazı Partça kelimelerin yalnızca Zazaların dilinde görülmesi noktasından hareketle, Eshat Ayata'nın kimi görüşlerine hak verilebilir. Çok büyük ihtimalle şimdi Ukrayna taraflarına giden İskit-Sakalar da bu

16 Klyashtorny-Sultanov, *Türkün Üç Bin Yılı*, s. 40.

Haumavarga Sakalarının bir koluydu. Çünkü Herodot'un kaydından onların da bir tür yabani bitkinin meyvelerini sütle karıştırıp içki hazırladıkları anlaşılmaktadır ki, muhtemelen bu bitki haomanın hazırlandığı bitkinin aynısıydı. Zazacadaki Tanrı anlamına gelen "haoma" kelimesi de, muhtemelen şimdiki "huma" kelimesinin eski şeklidir ve yine muhtemelen Sakalar ve Partlar tarafından "Haoma" şeklinde kullanılıyordu.

Günümüzde İran'da 35 bin civarında Zerdüştî yaşamaktadır. 1978-79 Humeynî devrimine kadar Zerdüştilerin çoğu İran'ın Tahran, Isfahan, Şiraz, Ahvaz ve keza Yezd, Kirman ve civarında yaşamaktaydı.

Zerdüştîlerin kara günleri Arapların İran'ı fethiyle birlikte başladı ve daha sonraki günlerde de kader onları dört bir tarafa attı. Bunların büyük çoğunluğu dinlerini değiştirmek istemedikleri için İran'dan Hindistan'a, özellikle de Gucerat eyaletine kaçtılar ve orada Pars adıyla anılmaya başladılar. Günümüzde Hindistan'da yaklaşık 100 bin Zerdüştî vardır. Keza Patistan'da tarriben 5 bin, Kanada, ABD ve İngiltere'de 3 bin, Avusturya'da 200, Siri Lanka'da 500 Zerdüştî vardır. Ayrıca Aden, Hongkong, Singapur, Şanghay ve Huang-chou'da küçük cemaatler halinde varlıklarını sürdürmektedirler. M. Bois'in 1976'da verdiği rakama göre Zerdüştîlerin tüm dünyadaki toplam sayısı 129 bindi.[17]

Mehdi Zana ve benzerlerinin Zerdüşt'ü Kürd peygamberi, Zerdüştiliğin Kürdlerin eski dini olduğu ve Kürdlerin kılıç zoruyla Müslüman yapıldıkları, dolayısıyla eski dinlerine dönmeleri gerektiği şeklindeki mesnetsiz çıkışı ise, zerrece tarih bilgilerinin olmadığının bariz bir kanıtıdır. Sanırım bu iddia, hiçbir belge ve tarihi veriye dayanmadan Medlerin peşinen Kürdlerin dolaysız ataları kabul edilmesi vehminin bir sonucudur. Çünkü daha önce belirtildiği gibi, Kürdlerin küçük etnik öbekler halinde orada burada görülmeye başladığı dönemde (VII-VIII. Yüzyıllar) dünyada ne Zerdüşt vardı, ne de Medler.

17 Doroşenko, *Zoroastriytsı v İrane*, s. 3-4.

Kürdlerin bu tür iddialara prim vereceklerini zannetmem, ama eğer siyasi Kürdçüler gerçekten Zerdüştizme yani putperestliğe dönmek istiyorlarsa, kimse kendilerini engellemez. Güneydoğu Anadolu'da dağ tepelerine ateşgedeler kurup büyük ateşler yakarak, bir sayfa Avesta'dan, bir sayfa Karl Marx'ın Kapital'inden okuyarak onlara tapınabilirler.

XXIII. MEHMET ALİ PAŞA DA KÜRDMÜŞ!

Irak'ta Kürdlerin çıkardığı El-İttihad gazetesinde ve bazı sitelerde, tabii ki onlardan kes-yapıştır usulüyle kopyalama yapan Türkiye'deki Kürd sitelerinde ve hatta bazı kitaplarda[1] yer alan iddiaya göre, modern Mısır'ın kurucusu Mehmet Ali Paşa ve ailesi de Kürd'tür.

Bu iddiayı ilk olarak ortaya atan kişi ise Suudi Arabistan'da Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Kürd asıllı Dr. Muhammed Ali es-Suveyrikî'dir. İddianın yer aldığı haberin sonlarına doğru da şöyle bir cümle var: "Salahaddin Eyyubî'den sonra Mehmet Ali Paşa gibi dünyaca ünlü bir hükümdarı çıkarmış olmanın şeref ve gururu bize yeter!"

Haberin başlığı şöyle: "*Onlar, zannedildiği gibi Türk veya Arnavut değil, Diyarbakır Kürdlerindendir!*"[2]

Önce haberi size aynen aktaralım (Abbas Mahmud el-Akkad anlatıyor'a kadar olan El-İttihad gazetesinin kendi girişidir, parantez içinde verilen yerler ise Suveyrikî'nin veya El-İttihad gazetesinin ilaveleridir):

"Tarih kitaplarında Mehmet Ali Paşa ve ailesinin Türk ve Arnavut kökenli olduğu şayiası yok mudur? Halbuki modern Mısır'ın kurucusu ve çağdaş uygarlık seviyesine getiricisi olan Mehmet Ali Paşa, Kuzey Kürdistan'ın başkenti Diyarbakırlı (Kürd kökenli)dır. Bunu bize 1949'da Mısır'ın başında bulunan Kral Faruk'un veliahtı Muhammet Ali haber verdi ve ayrıca bu bilgi Mehmet Ali Paşa'nın torunlarından Prens Halim tarafından teyit edildi. Bu ha-

---

1 Örn. Naci Kutlay, *Kürtler*. Peri Yay., İst.

2 El-İttihad gazetesinin attığı başlık.

ber, modern Mısır'ın kurucusu Mehmet Ali Paşa'nın ölümünün 100. yılı münasebetiyle el-Musavver dergisinin 25 Nov. 1949 sayısı nüshasının 56. sayfasında büyük edebiyatçı ve gazeteci Abbas Mahmut el-Akkad'ın (yeri gelmişken o da bir Kürdtür) o dönemde veliaht olan Prens Muhammet Ali ile yaptığı bir söyleşide yer aldı. Bu prens ve veliaht prens Mısır'daki yüce ailenin Kürd olduğunu teyit ettiler.

Kavala değil.. Diyarbakır..

Abbas Mahmud el-Akkad anlatıyor: "... Prens hazretleri dedi ki: "Bilmiyorum ve bilmediğim bir konuda tahminde bulunmak da istemem, fakat yüce ailenin kökeni konusunda pek çok kişinin garip karşılayacağı bir şeyden söz edeceğim. Bu ailenin Arnavutluk'ta Kavala yakınlarında bir yerde dünyaya geldiği söylentisi çıkarılmıştır; ama ben Mehmet Ali'nin zamanında Mısır kadısı olan kişinin yazdığı kitapta ailenin kökeninin Kürdlerin ülkesi Diyarbakır'dan olduğunu, Mahmet Ali ve kardeşlerinin oradan Kavala'ya göç ettiklerini, daha sonra amcalarından birinin Âsitâne'ye (İstanbul'a) göç ettiğini, diğer bir amcasının ticaret amacıyla başka yere gittiğini ve Muhammed Ali'nin babasının Kavala'da kaldığını yazdığını görmüştüm.

"Prens Halim'in (Mehmet Ali'nin torunlarından biri) ailenin kökeninin Kürdlerin ülkesi Diyarbakır'a dayandığını şeklindeki sözleri bu bilgiyi teyit etmektedir.

"Abbas Mahmud el-Akkad sözlerini şöyle sürdürüyor: "Kürd diyarına İslam dünyasına Salahaddin Eyyubî ve Büyük Mehmet Ali (Mehmet Ali Paşa) gibi iki ebedi kahraman çıkarmış olmanın şerefi yeter."[3]

Haberin bundan sonra el-İttihat gazetesinin kendi yorumuyla devam ediyor ve bildik teraneler sıralanıyor.

Bu satırların yazarı, son dört yılı Tercüman gazetesi olmak üzere önemli gazetelerde sekiz yıl muhabirlik ve yazarlık yapmış eski bir gazetecidir. Elbette bir haberin düzmece olup olmadığını da

3 El-İttihad.

ilk bakışta anlayacak kadar tecrübe sahibidir. Daha haberi okurken Mısır'da el-Musavver dergisi gibi haftalık olarak yıllar boyu yayınlanmış ciddi bir derginin böyle amatörce bir habere imza atmayacağını bilir. En amatör gazeteci dahi böyle bir haber yazmaz. Bu haber tamamen uydurmadır. Ama bu satırların yazarı tahmin ve zanla yetinmeyip çeşitli yerlere mektuplar gönderdi. Onlardan cevap gelmeyince Mısır'daki eski bir dostundan ricada bulundu. Sözü edilen derginin tarih ve numarasını vererek, varsa bu haberin scan edilip tarafına gönderilmesini, yoksa yine bilgi verilmesini rica etti. Eğer dostumuzun Mısırlılık damarı kabarıp da, beni aldatmamışsa, gelen cevap, el-Musavver dergisinin belirtilen sayısında Abbas Mahmut el-Akkad'ın böyle bir haberi ve söyleşisinin yer almadığı şeklindeydi.

Bir kere şunu belirtmek gerekir ki, haberi ortaya yayan es-Suveyrikî, gazetecilik dil ve üslubunu bilmediği için kendi kafasından bir şeyler uydurmuş. Çünkü, her şeyden önce çok önemli konuda önemli bir iddiada bulunuyorsan, aradan 62 yıl geçmiş bir söyleşinin normal olarak taranmış bir fragmanı habere konulur, bu birincisi. İkincisi Abbas Mahmud el-Akkad'ın ağzından Mehmet Ali Paşa zamanında Mısır kadısı olan kişinin yazdığı kitapta "şöyle şöyle anlattığını gördüm" derken, o Mısır kadısının adını ve eserinin ismini vermesi gerekirdi. Çünkü Abbas Mahmud el-Akkad'ın gazetecilik yönünden ziyade bilimsel kişiliği ön plandadır ve pek çok kitaba imza atmıştır. Böyle bir haberde sözünü ettiği Mısır kadısının ve eserinin ismini vermezlik edemezdi. Halbuki bu satırların yazarı www.al-moustafa.com sitesinde sözü edilen o kadı'nın kitabını bulup indirmiş, baştan sonra okumuş ve Mehmet Ali Paşa'nın çorabının rengine varıncaya kadar anlatıp aileyi göklere çıkaran kişinin ailenin kökeniyle ilgili bir cümlesine rastlamamıştır. Kitabın adı "*Tarihu'l-vezir Muhammed Ali Paşa*" dır ve yazarı Şeyh Halil b. Ahmed er-Recebî'dir. Elyazması olan bu eser 1995 yılında Kahire'de değişik nüshaları ile tahkik edilerek yayınlanmıştır. Gördüğüm kadarıyla kitabın yazarı Mehmet Ali Paşa'yı Osmanlı kabul ettiği için soyundan sopundan bahse-

den bir tek kelime bile kullanmamıştır. Ayrıca bu satırların yazarı Caberti'nin "*Acâibu'l âsar fi't-teracim ve'l ahbâr*", Corci Zeydan'ın "*Meşâhîru'ş-Şark..*", M. Hüsameddin İsmail'in "*Medinetü'l Kahire min vilayet Muhammed Ali ilâ İsmail 1805-1879*" (Kahire, 1997) ve Muhammed Fuad Şükrî'nin "*Binâu Devlet-i Mısr- Muhammed Ali*" adlı eserlerini de tetkik etmiş, ama bunlardan herhangi birinde Mehmet Ali Paşa ve ailesinin Diyarbakırlı ve Kürd olduğu şeklinde bir kaydına rastlamamıştır. Dahası, haberde iddia edildiği gibi, Mehmet Ali Paşa'nın amcalarından herhangi birinin İstanbul'a, bir diğerinin ticaretle uğraşmak amacıyla bir yerlere çekip gittiği şeklindeki kayıt da sözü edilen kitapta yok. Haber öylesine amatörce uydurulmuş ki, amcasının biri İstanbul'da, diğeri bilmem hangi şehirde ticaretle uğraşırken, birden amcalar bire düşüyor ve o da Kavala mütesellimi oluveriyor! Osmanlıda belli devlet kademelerinde uzun yıllar görev yapmadan kimi bir şehrin mütesellimi yapmışlar ki!

Diğer yandan dikkat edilirse, yarım ağızla uydurulan haber metninde (el-İttihad'ın kendi yorumlarında değil,) "Mehmet Ali Paşa ve ailesi Kürd asıllıdır" denmiyor, Kürd ülkesinden gitme bir aile olduğu vurgulanıyor. Tabii siyasî Kürdçülere göre, eğer herhangi bir bölgede diğer halkların yanı sıra birkaç Kürd aşireti yaşıyorsa, orası otomatikman Kürdistan'dır ve orada yaşayanların tamamı serâpâ Kürd'tür. Tıpkı bugün Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya'nın bir kısmını Rusya Kürdistan'ı ilan ettikleri gibi.

Mehmet Ali Paşa'nın babasının Diyarbakır'dan göç etmiş bir kişi olduğu hakkında herhangi bir belge yok, ama hadi siyasî Kürdçülerin gönlü olsun diye, böyle bir ihtimali gerçek kabul edelim ve karşımıza nasıl bir manzara çıkacak görelim.

Önce sınır tanımaz siyasî Kürdçülerin Mehmet Ali Paşa'yla ilgili iddialarını doğru kabul ederek, baş belası bu paşanın biyografisi üzerinde kısaca durduktan sonra Diyarbakır tarihine kuş bakışı bir gezinti yapacağız.

İslam Ansiklopedisi'nde Mehmet Ali Paşa maddesinde Şinasi Altundağ'ın anlattıklarına göre, bu hain-i vatanın babası olan İb-

rahim Ağa'nın on yedi çocuğu olmuş, ama Mehmet Ali'nin dışında hiçbiri yaşamamış.[4] Mehmet Ali de Kavala'da dünyaya gelmiş. Babası, Mehmet Ali dünyaya geldiğinde Kavala kasabasının bekçibaşısı imiş. Fakat kısa süre sonra babası ölmüş. Çocuk da Kavala mütesellimi olan amcası Tosun Ağa'nın tarafından himaye altına alınmış. Ne var ki, bir süre sonra Tosun Ağa da bir suistimalden dolayı Osmanlı hükümeti tarafından idam edilmiş. Tamamıyla kimsesiz ve hâmisiz kalan Mehmet Ali, aç günler de geçirerek, zamanından önce olgunlaşmış ve feleğin çemberinden geçmiş. Osmanlı'ya kini de o günlerde yeşermeye başlamış.

Ona göre, yetimin hakkını yiyen, ona buna zulmeden amcası masum, ona yaptıklarını ödeten devlet suçlu idi. Mehmet Ali bir süre sonra Kavala'da tütün ticaretiyle meşgul olan Leon adlı bir tacire yanaşmalık yaparak, bir müddet onun postacısı, sonra da simsarı oldu. Yeni hamisinin iyi muamelesi henüz çocuk yaştaki Mehmet Ali üzerinde derin izler bıraktı. Fransız kültürüne ve Fransızlara karşı hayranlığı daha o günlerde başladı. Nitekim Mısır'da iktidarı ele geçirdikten hemen sonra Leon'u Mısır'a davet etmiş, fakat Leon davete icabet fırsatı bulamadan Marsilya'da ölmüş, Mehmet Ali de vefa borcunu ödemek için Leon'un kız kardeşine 50 bin Frank göndermiştir.[5]

Konumuzun mihverinden saparak, başkalarının yaptığı gibi, odaklandığımız hususlar dışındaki mevzulara girmek suretiyle kitabın hacmini yeterinden fazla şişirme imkanımız olmasına rağmen, bunu yapmayacağız. Mehmet Ali Paşa'nın bundan sonraki hayat hikayesi, nasıl Mısır valisi, sonra Mısır hakimi olduğu ve Osmanlı'yı sırtından nasıl hançerlediği yeterinden fazla işlenmiştir. Gerçi Osmanlı bu ihaneti hak etmiş midir, etmiştir! Hem de fazlasıyla hak etmiştir. Kılıçlarının gücüyle, omuzlarına basarak yükseldiğin, ekmeğini yediğin kendi halkına güvenmeyip, dev-

4 Muhtemelen çocukları ardı ardına öldüğü için sürekli çocuk yapmak zorunda kalmıştır.

5 Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi*, 1831-1841, s. 21-22.

leti dönme-devşirmelerle yönetmeye kalkar, kendi halkını horlayıp ezersen, her türlü ihanetle de karşılaşırsın ve hatta "siz dışarıdan, biz içeriden" ruhuyla hareket eden bu devşirmelerin hainlikleri yüzünden devletin dahi yıkılır gider..

Bir kere Mehmet Ali Paşa'nın babası olan İbrahim Ağa Kavala'ya Diyarbakır'dan değil, Konya'dan göç etmiştir. Siyasî Kürdçülerin buna da cevabı tabii ki hazır: "Efendim, onun babası Konya'ya Diyarbakır'dan göç etmişti." Pekala, onu da kabul ettik. Babası Diyarbakır'dan göç ettiğine göre mutlaka Kürd'tür! Çünkü siyasî Kürdçülere göre Diyarbakır ve çevresinde Türkler, Araplar, Süryaniler, Yahudiler, Ermeniler vs. değil, sadece sadece Kürdler yaşar! Hem de bugün itibariyle değil, yaklaşık 250 yıl önce. Pekala, onu da kabul edelim. Mehmet Ali'nin babası Diyarbakır'dan göç eden bir Kürd'tü. Önce Konya'ya yerleşti, sonra Yunanistan sınırındaki Kavala'ya göç etti. Burada siyasî Kürdçülere iki sorumuz var:

a) Mahmet Ali Paşa'nın babası Diyarbakır'dan göç eden bir Kürdse, Diyarbakır merkezinden mi göç etti?

b) Merkezden değil de herhangi bir köyünden göç etmişse, hangi köyündendir ve bunu gösteren herhangi bir resmi kayıt var mıdır?

Eğer sözünüzde doğru iseniz, bu iki sorunun cevabını verirsiniz. Çünkü vereceğiniz her cevap, tahrir defterlerinde, avarız defterlerinde bir karşılığını bulacaktır. Ama bu iki soruyu sorduğunuz zaman, karşınızda size cevap verecek bir siyasî Kürdçü bulamazsınız. Çünkü delil ve belge istediğiniz zaman siyasî Kürdçüler âniden buharlaşırlar. Milat öncesi dönemlerle ilgili yalanlarında ısrar edebilirler, çünkü belgesi olmadığı için "inanmazsan, git rahmetliye sor!" kabilinden iddialardır; ama yakın tarihle ilgili yalanlarda ısrar edemezler, çünkü her bir yalan belgelerle çürütülebilir.

Şimdi Diyarbakır'ın tarihî geçmişine bir göz atalım. Ancak öncelikle şunu belirtmeliyim ki, bu satırların yazarının Diyarbakırlı bir çok dostu vardır ve hepsi de Türk'tür. Onların anlattık-

larına göre 1975 yılına kadar Diyarbakır içinde Kürdçe konuşan çok az insan vardı. O tarihten sonradır ki, Ankara'daki yetkililerin başka dertlerle uğraştıkları o soğuk savaş günlerinde köylerden ve çevre illerden Diyarbakır'a bir Kürd akını başlamış ve şehir kısa zamanda Kürdleşmiş; yerli Türk ailelerin önemli bölümü başka şehirlere göç etmiş ve şehir Kürdlere teslim edilmiştir. Halbuki Şeyh Sait isyanı sırasında isyancı güçler şehirdeki Türklerin mukavemeti sebebiyle bir türlü şehre girememişlerdi.

Osmanlıdan önce en son olarak Akkoyunluların merkezi olan şehrin tarihine kısa bir gezinti yapalım. Diyarbakır'la ilgili en derli toplu çalışmalardan birisi olan İbrahim Yılmazçelik'in kitabından özetleme yaparak bu konuda anlatacaklarımız aşağıdaki gibidir:

Şehrin eski adı olan "Diyar-ı Bekir" ve merkez kesimini oluşturan "Amid" adının menşei konusunda çeşitli fikirler vardır. Amid adının Amida'dan geldiği konusunda görülen fikir birliği, bu adın manası ve hangi dilden olduğu hususunda ise görülmemektedir. Amid adı Türklerin bu bölgeyi ele geçirmelerinden sonra da devam etmiş ve bazı Türkçe kaynaklarda "Kara Amid" veya "Kara Hamid" şeklinde zikredilmiştir. Kara sıfatının kullanılmasının sebebi, şehri çevreleyen surların siyah bazalttan yapılmış olmasıdır.

Bölge adı olarak kullanılan "Diyar-ı Bekir" ise tarihi dönemler içerisinde "Cezire" yöresinin kuzey kısmını ifade etmiştir. Osmanlı hakimiyeti sırasında Diyar-ı Bekir adı eyaletin tamamına, "Amid" ise yalnızca şehir merkezine işaret için kullanılmıştır.

Bölgenin M. Ö. III. Binden itibaren Akkadların ve Gutilerin (Kürdlerin ön dört atasından (!!) biri) hakimiyetleri altında olduğu, daha sonra Hurrilerin (Kürdlerin ön dört atasından ikincisi) hakimiyetine geçtiği, Mitanniler (Kürdlerin on dört atasından üçüncüsü) bölgeye geldiklerinde, buraya yaşayan Urartularla (Kürdlerin on dört atasından dördüncüsü, aynı zamanda Ermenilerin ve Çerkeslerin ataları) akraba oldukları iddia edilen Hurrileri hakimiyet altına almışlardır.

Diyarbakır bölgesine M. Ö. I. Binyıl başlarından itibaren Sami kökenli Arâmî kabilelerin yerleştiği ve bunu takiben bölgeye Asurluların hâkim olarak, M. Ö. IX. Yüzyıldan sonra Diyarbakır'ı Asur devletinin bir eyaleti haline getirdikleri görülmektedir. Bölge bir Asurîlerin, bir Urartuların eline geçmişse de, sonunda Asurîlerin elinde kalmıştır.

İskit ve Med akınlarının hem Urartuları hem de Asurîleri ortadan kaldırmasıyla, bölgeye M.Ö. VI. Yüzyılın ilk yarısından itibaren önce Medler (Kürdlerin on dört atasından en sonuncusu) ikinci yarısından itibaren ise Persler hâkim olmuşlardır. Bunu M. Ö. IV. Yüzyılda İskender hâkimiyeti takip etmiş ve müteakiben bölge Selevkusların eline geçmiş; Milattan sonra bölge Romalıların hakimiyeti altına girmiş, fakat Pers-Roma çekişmelerinin şahidi olmuştur.

Roma ve onu takip eden Bizans hâkimiyetleri sırasında Diyarbakır, bu devletlerin İran'a karşı yürüttükleri mücadelede ileri bir karakol vazifesi görmekte idi. Bizans imparatoru II. Konstantin (337-362) şehrin etrafını 340 yılında bir sur ile çevirerek müdafaasını sağlamlaştırmak istemiştir. Yine şehir birkaç kez geçici olarak Perslerin eline geçmiştir.

639 yılında İslam orduları el-Cezire'yi fethetmiş ve Halid b. Velid Diyarbakır'ı teslim almıştır. Bu tarihten itibaren Diyarbakır uzun bir süre İslam devletleri Emevîler ve onların takipçisi Abbasîlerin elinde kalmış ve bu dönemde Arap-Bizans çekişmelerinde önemli roller oynamıştır. Abbasî halifesi tarafından bölgeye vali tayin edilen Ebû Mûsâ İsa b. Eş-Şeyh'in halifeye isyan etmesi sonucunda bölgede 869'da kurulan Şeyhoğulları beyliği 899'a kadar varlığını sürdürmüş, sonra tekrar bölge Abbasîlerin eline geçmiştir. Onu takiben 930-978 yılları arasında Hamdânîler, 978-984 yıllarında Büveyhîler ve 984-1085 yıllarında ise Mervânîler bölgede hâkimiyeti ellerinde tutmuşlardır.

1040'dan itibaren Selçukluların öncüleri sayılan Oğuzlar Diyarbakır bölgesine şiddetli akınlar düzenlemişlerse de, Mervânîlerin Selçuklu hâkimiyetini tanımasından sonra akınlar son bulmuştur.

Nitekim Selçuklu sultanı Alpaslan bu dönemde iki defa Diyarbakır bölgesine gelmiş ve karargâhını burada kurmuştur.

Mervânî emîrinin Müslüman vezirini azledip, yerine Hıristiyan birini getirmesi ve Hıristiyanlara imtiyazlı mevkiler vermesi yetmiyormuş gibi, Fatımîlerle de temas kurması üzerine Sultan Mehlikşah bölgenin fethine karar vermiş ve Diyarbakır 1083 yılının sonlarında kuşatılmış ve şehir iki yıl sonra (1085) Selçukluların kesin hâkimiyetine geçmiştir.

Diyarbakır, 1083-1097 yılları arasında Suriye Selçukluları hakimiyetinde kaldı, ancak saltanat mücadelesinden galip çıkan Berkiyaruk kısa bir süre sonra bölgeyi tekrar Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağladı. Gerek Suriye Selçuklu sultanı Tutuş'un hakimiyet döneminde ve gerekse ondan sonraki dönemlerde bu bölgede birçok Türk beylikleri kurulmuş ve bu beyliklerden İnanoğulları, Diyarbakır bölgesini ele geçirmiştir. İnanoğullarının idaresi 1097-1142 yılları arasında sürmüş, sonra Anadolu Selçuklu Devleti'ne itaat arz etmişlerdir. Bu beyliğin yerini 1142 yılında Nisanoğulları almış, onların hakimiyeti 1183 tarihine kadar sürmüştür. 1183 tarihinde Eyyubi sultanı Salahaddin Eyyubî tarafından fethedilen Diyarbakır'ın yönetimi Artuklu Nureddin Mehmed'e bırakılmıştır. Hısn-keyfa Artukluları bölgede 1183-1232 tarihleri arasında hüküm sürmüş ve bazen Eyyubîlere, bazen de Anadolu Selçuklularına bağlanmış; Diyarbakır 1232'de kısa bir süre için Eyyubîlerin eline geçmiş, fakat 1240 yılında şehir Anadolu Selçukluların hakimiyetine girmiştir.

El-Cezîre ve Bağdat yolunun açılması maksadıyla hareket eden İlhanlı sultanı Baycu, 1245 yılında bir taarruzla Diyarbakır'ı İlhanlı topraklarına katmış, şehir 1257'de iki yıllığına Eyyubîlerin idaresine geçmiş, 1259'da tekrar İlhanlılar tarafından istirdat edilerek Anadolu Selçuklu devletinin idaresine bırakılmıştır. 1277'den itibaren şehir bizzat İlhanlı başkentinden gönderilen valiler tarafından yönetilmeye başlamıştır. İlhanlı Gazan Han, 1301 yılında düzenlediği Suriye seferi sonunda, Diyarbakır'ı büyük yardım gördüğü Mardin Artuklularına vermiş ve 1384 yılına kadar bölgeye

Artuklular hakim olmuşlardır. Ancak şehir tekrar İlhanlı valiler tarafından yönetilmeye devam etmiş, 1350'den itibaren Moğol gücünün kırılmaya başlamasıyla birlikte Artuklular tekrar burayı ele geçirmişler; Diyarbakır 1394'de Timurîlerin hakimiyetine girmiş ve Timur tarafından Irak ve Suriye seferindeki hizmetlerine karşılık Akkayonlu beyi Karayülük Osman'a iktâ olarak verilmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın devletin payitahtını Tebriz'e taşıması üzerine Diyarbakır Akkoyunlu valilerince yönetilmeye devam etmiştir. Daha sonra Diyarbakır Karakoyunlular tarafından birkaç kez kuşatılmış, fakat bunlardan bir sonuç çıkmamış ve şehir yine Akkoyunlularda kalmıştır.

Akkoyunlu devletinin 1473'de Fatih Sultan Mehmet tarafından yıkılmasından sonra bölgeyi ele geçiren Şah İsmail, Dıyarbakır'a vali olarak önemli Türkmen oymaklarından Ustacluların beyi Muhammed Han'ı tayin etmiş, Safevîlerin bölgedeki hakimiyeti Osmanlı'nın 1515 fethine kadar sürmüştür.[6]

Diyarbakır'ın Osmanlı'nın tam hâkimiyetine geçinceye kadar olan tarihi geçmişi ana hatlarıyla bu şekildedir. Çok değil, henüz 19 Eylül 1919'da Binbaşı Noel, Urfa'dan İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği bir telgrafta "Bölge nüfusunun yüzde ellisinin Kürdlerden oluştuğunu" kaydetmekteydi.[7] Diyarbakır'ın merkezinde 1975'e kadar hemen hemen Kürd yoktu. Köylerin ise, Binbaşı Noel'in raporu doğru kabul edilirse, yarısı Kürd'tü. Hal böyle iken ve hakkında kesin bir kayıt bulunmazken, bir hain-i vatanın yani Mehmet Ali Paşa'nın Kürd mü, Türk mü olduğu konusunda bir tahminde bulunmak için insanın ya müneccim olması gerekir, ya da gaipten bilgiler alan teberrük bir zat.

Milat öncesinden başlayarak Akkadların, Arâmîlerin, Asurîlerin, İskitlerin, Medlerin, Gutilerin, Urartuların, Romalıların, Bizanslıların, Arapların, İlhanlıların, Akkoyunluların, Karakoyunluların, Selçukluların ve Osmanlıların peşinen Kürd kabul edilmesi halinde

6 İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s. 1-7.

7 A. Rıza Özdemir, *Kürtler ve Türklük*, s. 27.

bu şehirden çıkıp başka bir şehre göç eden herhangi bir kişinin Kürd olduğunun iddia edilmesi mümkün olabilir. Halbuki bölgede hakimiyet kurmuş halklardan siyasî Kürdçülerin hiçbir delile dayanmadan Kürdlerin ataları kabul ettikleri bir ikisi istisna, yukarıda sayılanların hiçbiri (Mervânîler hariç) Kürd de değildi, Kürdlerin ataları da değildi. Evliya Çelebi'nin tabiriyle yetmiş iki buçuk milletin yaşadığı İstanbul'da doğup büyüyen herkesin Türk kabul edilmesi iddiası ne kadar inandırıcı ise, siyasî Kürdçülerin Mehmet Ali Paşa'nın Kürd asıllı olduğu iddiası da o kadar inandırıcıdır.

Tarih, iddialarla değil, belgelerle yazılır.

XXIV. ELEGEŞ KİTABESİ ÜZERİNE

Kürdler Gerçekten Türklerin Bir Kolu mu?

Her devletin, her halkın resmi tarih tezleri vardır ve bunlar tezatlarla, çarpıtmalarla ve siyasî amaçlarla kasıtlı olarak uydurulmuş yönlendirmelerle doludur. Türk tarihçiliği de bu konuda fazla bir istisna teşkil etmez. Özellikle ülke sınırları içinde fizikî özellikleri itibariyle birbirinden ayırt edilmesi pek kolay olmayan ve devletle problemleri olan azınlıklar varsa, devlet, huzurun bozulmaması, rejimin yara almaması için, o etnik grubu devletin bel kemiğini oluşturan etnik grupla akraba göstermek için bir takım deliller ortaya koymaya çalışır. Bunlar içinde doğru olanları olduğu gibi, tarihî belgelerin ve kitabelerin çarpıtılmasından, bazen sahte belgelerin üretiminden medet ummak gibi gayr-ı tabii yollara başvurulduğu da olmuştur.

Birkaç örnek vermeye çalışalım. Part hükümdarlarından birisi Sâsânîlerle iktidar kavgasına tutuştuğu günlerde Ermenilerin yardımını almak için, sahte şecereler hazırlatarak Partlarla Ermenilerin akraba olduklarını, böyle zor günlerde akrabaların birbirine yardım etmesi gerektiğini bildirmiş, fakat Ermeniler bu akrabalık hikayesine inanmamışlardır.

Moğolların Kafkaslara geldiği günlerde Alanlarla Kıpçaklar işbirliği yapınca Moğollar ilk çarpışmada çok zor durumda kalmışlar ve bu birleşik güçle baş edemeyeceklerini anlamışlar. Bunun üzerine Cebe-noyon, Kıpçak hanına bir mektup göndererek, “Bu Alanlar size de bize de eldir. Bizler ise aynı ataların çocuklarıyız. Neden bize karşı düşmanlarımızın safında yer alıyorsunuz? Si-

zin yeriniz bizim yanımızdır. Ama yanımızda olmak istemiyorsanız, hiç olmazsa bu işe karışmayın. Size gönderdiğimiz bu malları küçük bir hediye olarak kabul edin. Aradan çekilin. Alanların işini bitirdiğimizde aldığımız ganimetin yarısını da size verelim" der. Kıpçaklar hem gönderilen hediyelerin göz kamaştırmasından, hem de savaştan sonra paylarına düşecek ganimetin çokluğunun iğvasından, Alanları yüz üstü bırakarak savaş meydanından çekilirler; ama Alanların işini bitiren Moğollar, hem sonraki ilk darbeyi Kıpçaklara indirirler, hem de daha önce mektupla birlikte gönderilen hediyeleri fazlasıyla geri alırlar.

Elinizdeki eserin başka bir bölümünde bu tarihi çarpıtmalarla ilgili başka örnekler de vermiştik. Tekrar aynı şeyleri burada anlatmak istemiyoruz.

Bilindiği gibi runik Türk kitabeleri ilk önce Batılı bilim adamları tarafından çözülmüş, daha sonra H. Namık Orkun gibi bazı Türkologlar da işe el atmış ve kitabelerin bugüne kadar bulunmuş olanları çözülerek yayınlanmış ve yorumlanmıştır. Eski Türk kitabeleri deyince, elbette akla ilk gelen H. Namık Orkun'un "Eski Türk Yazıtları" adlı hacimli ve ciddi çalışması gelmektedir ve yıllarca da onun çalışmaları esas alınmıştır. Diğer Türk kitabeleri hakkında kimsenin fazla bir itirazı yok, ama Elegeş kitabesinde bir kelimenin okunuşuna dayanarak Kürdlerin Turanî bir halk olduğu ve Türklerin bir kabilesini oluşturdukları tezi ileri sürülmüş, bunu "kart-kurt" sesleri saçmalığı takip etmiş ve Türklerle Kürdlerin aynı atanın çocukları oldukları yazılıp çizilmiştir.

Elegeş nehri, Yenisey'in kollarından biridir. Bu nehrin kenarında bulunan kitabeye de Elegeş yazıtı adı verilmiştir. Göktürk kitabelerinden yaklaşık 100 yıl kadar önce dikilmiştir. Yazıtın tam metni bizi burada ilgilendirmiyor. Ama Türklerle Kürdlerin kardeş oldukları iddiasının dayandırıldığı 8. satırda geçen "*Kürd el kan alp urunu altunlıg..*" ibaresi N. Kemal Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve "Kürd elinin (halkının) hanı Alp Urungu altunlu okluğumu bağladım belde, ülkem, .." şeklinde bugünkü

Türkçe'ye aktarılmıştır.[1] Bu aktarma doğru kabul edildiği için de Prof. Dr. Kırzıoğlu gibi bazı zevat Türklerle Kürdlerin aynı atanın çocukları olduğu tezini işlemiş, fakat yara dışarıdan kaşındığı için Kürd aydınları bu teze inanmamışlardır. Yine de devlet ve belli ideolojideki kişiler bu tezi ısrarla savunmuşlardır. Esasen yazıtta geçen ifade "körtlkn" harfleridir. Orkun, bunu "Kürd el kan" şeklinde okumuştur, ama yıllar sonra, 1995'de başka bir Türkolog, yani Prof. Dr. Talat Tekin bu okuyuşa itiraz ederek, aynı ibareyi "Körtle kan" olarak okumuş[2] ve bazı yorumlar getirmiştir. Tekin, bu makalesinde özetle "Kişi adı olması gereken ve öyle de olan ilk sözcüğün son sesi yazımda gösterilmemiştir. Bu nedenle Namık Orkun bu söz öbeğini yanlış olarak "Kürd el kan" şeklinde okumuş ve yine yanlış olarak "Kürd elinin hanı" diye yorumlamıştır. Daha sonra Türk tarihi üzerinde çalışan yerli ve bazı yabancı araştırmacılar da (Rasonyi, Kafesoğlu vs.) bu yoruma dayanarak Kürdlerin bir Türk boyu olduğu tezini işlemişlerdir. Oysa Orkun'un yorumladığı anlatma bir "Kürd el kan" söz öbeği gramere aykırıdır. K(a)n "han" sözcüğünden önceki *Kürtl* harf dizisi ancak bir kişi adı olabilir ki, bu da "*Körtle*"den başka bir şey değildir. Körtle sözcüğü kişi adı olarak 2. Elegeşt kitabesinde de geçer: Körtle S(a)yun "General Körtle". Kelimenin bir de güzel anlamı vardır ki, Uygurca metinlerde sık sık rastlanır."[3] Erk Yurtsever de ifadeyi "men Körtül Kan Alp Urungu" yani "Ben kudretli kağan Alp Urungu" şeklinde okumuştur.

Kaldı ki metinde geçen bu kelimeyi "körtle" şeklinde okuyan yalnızca T. Tekin de değildir. Ünlü Türkologlardan Radloff; Malov, Vasilyev ve Kormuşin de söz konusu kelimeyi "körtle" şeklinde okumakta ve ibareyi "Körtle-han" şeklinde çözmektedirler.[4]

Biraz önce "körtle" kelimesinin eski Uygurcada kullanılan kelimelerden olduğunu belirtmiştik. Buna bir örnek verelim: Ma-

1 Orkun, H. Namık, *Eski Türk Yazıtları*, s. 594.

2 *Türk Dilleri Araştırmaları*, V/19-32, 1995.

3 Aynı yerde.

4 Kormuşin, İ.V. *Tyurkskiye yeniseyskiye epitafii*, s. 236-238.

niheist Aprincur Tekin'e ait Turfan'da bulunan iki parça şiirden birisi Mani tanrısına ithaf edilmiş üç kıtalık bir "methiye"den ibarettir. Bu kıtanın eski Uygurca orijini ve bugünkü Uygurcaya uyarlanan metni aşağıdadır:

Kün tengri yarukın teg köküzlüğüm bilgem,
Kün tengri yarukın teg köküzlüğüm bilgem,
Körtle tüzün tengrim külüğüm kuzuncum,
Körtle tüzün tengrim burkanım boluncsüzüm.[5]

Bugünkü Uygurca ile:

Köklü kün tengrisinin nurıdek[6] danışmenem,[7]
Köklü kün tengrisinin nurıdek danışmenem,
Güzel peziletlik,[8] şöhretlik, koğdıguçı[9] tengrim,
Güzel peziletlik, tengdaşsız burhanım tengrim.

Görüldüğü gibi "körtle" kelimesi bu eski Uygurca şiirde "güzel" anlamında kullanılmıştır. Bu satırların yazarı da başından beri H. N. Orkun'un bu okuyuşunu doğru bulmamaktaydı. Devlete ait bir enstitünün başında olan ve şimdilerde emekliye ayrılan, ama bu işlerle uğraşan bir hocamız da kendisine bu konuda yönettiğimiz bir soruya "*bunun böyle olması gerektiği, devletin çıkarlarının bunu gerektirdiği*" şeklinde kaçamak bir cevap vermişti. Dolayısıyla biz de Talat Tekin'in görüşlerine ve okumasına katılıyoruz; bununla birlikte başlangıçta Arapların, sonra Perslerin kanının karışımından oluşan Kürdlerin damarlarına bol miktarda

5 Turgun Almas, *Uygurlar*, s. 407.
6 Nurıdek: Nuru gibi.
7 Danışmenem: Bilgeyim.
8 Faziletli.
9 Koğdıguçı: Koruyucu.

Türk kanı da şırınga edilmiştir ve bizim onlarla akrabalığımız da ancak bu orandadır.

Üzerinde durulması gereken ve belki de coğrafi bütünlük ve kronoloji açısından gözden kaçırılan önemli bir detay ise, Hz. Ömer zamanında İslam ordularının (ki o sıralar yalnızca Araplardan oluşmaktaydı) İran'da Fesâ ve Dârâbcird'i fethederken, Fars'dan gelip Acem birliklerine katılan kalabalık Kürd savaşçılarından söz edilmesidir.[10] Hatta İbni Hordadbeh, Kürdlerin Fars'da dört sancakları bulunduğunu belirterek, bunların isimlerini saymaktadır.[11] Dahası El-Bekrî, Ebû Nasr el-Ceyhanî'nin kayıp olan eserine - ki kendisinden sonrakilerin çoğunun temel kaynağı odur, - istinaden Kürdlerin asıl vatanının Şam (Suriye ve civarı) topraklarında Yehva ile Arap Yarımadası arasında olduğunu, Ebû Nasr el-Ceyhanî ve diğerlerinin bundan bahsettiğini kaydetmektedir.[12] Kürdlerin Perslerin yanında İslam ordularıyla ilk çatışmaya girdikleri tarih 645 yılıdır. Orhun kitabelerinin ilk dikiliş tarihi 732'dir. Elegeş kitabesinin Orhun kitabesinden yaklaşık 100 yıl önce dikildiğini göz önüne aldığımızda, kitabenin takriben 620-630 yılları arasında dikildiği düşünülebilir. Karbonlama usulü kayalar üzerine tatbik edilemediği için dikiliş tarihinin tam olarak tespiti mümkün değildir. 630'da dikildiğini düşünürsek, Kürdlerin İslam ordularıyla ilk çatışmaya girdikleri 645 yılı arasında yalnızca 15 yıllık bir fark olduğu görülür. Üstelik de Yenisey ile İran'ın Fars bölgesi arasındaki mesafe çok, hem de çok uzundur. Kaldı ki, Kürdlerin bir kabilesinin Yenisey'den göç edip, - ki bunu gösteren herhangi bir kayıt mevcut değil, - Sâsâni Devleti'ne sığınmak istese bile, bir devlet kendisine sığınan bir kabileyi getirip ülkenin merkezine yerleştirmez ve aksine örneğin vaktiyle Çinlilerin Ş'a-to Türklerine, Selçuklunun Kayı boyuna yaptığı gibi, uç bölgelere ve düşmandan saldırı gelebilecek sınır boylarına yerleştirir.

---

10 Taberî, 4/178.

11 İbni Hordadbeh, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, s. 47.

12 El-Bekrî, *El-Mesâlik ve'l-Memâlik*, I/262. (وموضع الكرد الذي فيه اولهم ما بين أرض يهوه من أرض الشام وما بين جزيرة العرب)

Bir diğer yandan, eğer Kürdler gerçekten iddia edildiği gibi Türklerin bir kolu ise ve Orta Doğu'ya Yenisey civarından göç ederek geldilerse ve bu göçün sebebi de düşman itmesi veya tabii bir âfet ise, bunun tarihen ve coğrafi yönden mümkün olmadığını kabul etmek gerekir. Bir kere Yenisey taraflarından göç edip İran'a gelebilmeleri için ya Göktürklerin topraklarından, ya Moğolistan'ı aşarak Akhunların topraklarından, ya da kuzey göç yolu üzerinden Kafkasları dolaşarak veya Bizans topraklarını geçerek gelmeleri gerekirdi. Gerçi Türkler ve İranlılar el ele vererek Akhunları ortadan kaldırmış ve topraklarını bölüşmüşlerdi, ama ondan sonra aralarına kara kedi girmiş ve savaş durumuna geçmişlerdi. Böyle bir durumda Kürdler, güya akrabaları olan Türklere sığınmak istemeyip illa da Acemlere sığınmak isterlerse, Türkler düşman ordusunun saflarını artıracak kabilelerin kendi toprakları üzerinden geçip gitmesine izin verirler miydi? İzin verseler bile, onların Türklerin akrabaları oldukları göz önünde bulunduran İran, Kürdlere kapılarını açmazdı. Kafkaslar üzerinden İran'a geçmeye kalksalar, zaten Hazarlar, Ermeniler ve Gürcüler eskiden beri İran'la çatışma halindeydiler ve dolayısıyla onlar da düşman saflarını güçlendirecek kabilelerin kendi toprakları üzerinden geçip gitmesine izin vermezlerdi. Aynı gerekçe Bizans için de geçerliydi ve üstelik o sıralar Bizans İran'a karşı Göktürklerin müttefikiydi. Böyle bir durumda Kürdlerin Yenisey civarından İran'a geçebilmeleri için Göktürkleri yahut Hazarları ve diğer Kafkas halklarını, ayrıca Bizans'ı tepeleyip geçebilecek güçte ve sayıda olmaları gerekirdi ki, VIII. Yüzyıl başlarına kadar adları kroniklerde dahi geçmeyen dağınık bir grubun böyle bir gücünün olması söz konusu değildi. Yahut o kadar güçlü olsalardı, göç etmek yerine kendi topraklarını genişletir, çevrelerindeki diğer kabileleri itaat altına alarak bir devlet kurarlardı. "El/il" kelimesi üzerinde vaktiyle ciddi tartışmalar yapılmış ve sonunda "el"in yurt anlamı dışında bir de çeşitli kabilelerin oluşturduğu "budun" yani millet olduğu hükmüne varılmıştır. Halbuki tarih, Yenisey bölgesinde bir Kürd milletinin veya beyliğinin

varlığından söz etmemektedir. Bugün Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki çok küçük ve dağınık vaziyette yaşayan Kürdlerin varlıklarına gelince, Özbekistan'da yaşayan Ahıskalı Türkler ve keza Ermeniler buraya nasıl gelmişlerse, Kürdler de o şekilde gelmişlerdir. Yani Sovyetler Birliği döneminde bu küçük öbekler Sovyet yönetimi tarafından oraya buraya dağıtılmışlardır.

Yine de Elegeş kitabesinin birinci şekilde okunması konusunda N. K. Orkun yalnız değildir. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz da metni onun gibi okumakta ve ayrıca Kürd kadınların ellerine ve yüzlerine işledikleri şekillerin eski Türk kitabelerindeki harflerden oluştuğunu ileri sürmektedir.[13] Bu satırların yazarı sayın Alyılmaz'la bu konuyu telefonda kısaca konuşmuş ve kendisine aynı süslemelerin Katar, Oman ve Bahreyn'de, ayrıca Basra'daki Arap kadınlarda da olduğunu, bunun Şiiliğin değişik inançlarıyla bağlantılı bulunduğunu belirtmiş, fakat Alyılmaz görüşünde ısrar etmiştir. Gerçekten sözü edilen yerlerde dolaştığım dönemlerde bazı kadınların yüzlerinde ve ellerinde adeta dövme gibi çizilmiş işaretler gördüm. Kadınlara bunu sorma imkanım olamazdı, ama erkeklerle konuşmam sırasında bunun dinî bir inançtan kaynaklandığını öğrendim. Türkiye'de Doğu ve özellikle Güney Anadolu'da bazı kadınların ellerinde ve yüzlerinde mürekkeple yapılmış bu işaretlerin Arap kadınlardaki işaretlerle tıpatıp benzerlik arz etmesi, basit bir tesadüf olamaz. Bununla birlikte sayın Alyılmaz'ın görüşü de dikkat çekicidir; ama Türklükle, Turanîlikle hiçbir alâkası olmayan Arap kadınlarındaki aynı işaretlerin neyle izah edileceğini ben de bilmiyorum.

Rasonyi'nin H. N. Orkun'un izinden giderek Macaristan'da Kürd kabilesinin varlığından ve Kürd Gyurmatlardan bahsetmesi de gerçeklerle örtüşmemektedir. Çünkü "gy" "y" okunduğuna göre bu kelime "yurmatı"dır ki, Başkurtlarda günümüzde dahi "Yurmatı" kabilesi vardır.[14] Etnonimin başına "Kürd" kelimesinin getirilmesi de sanırım Elegeş kitabesinin yanlış okunup

13 Cengiz Alyılmaz, *(Kök)Türk Harfli Yazıtların İzinde*, Ank., 2007.

14 Bkz. R. G. Kuzeyev, *İtil-Ural Türkleri*.

yorumlanmasının etkisiyle olmuştur. Bizans imparatoru Konstantinos Porphyrogenitus'un eserinde bir Kürd boyundan bahsettiği belirtilmektedir, ama Konstantinos'un verdiği bilgi doğrudan kendi müşahedesi değil, duyduklarına istinaden verilmiş bir bilgidir. Kostantinos eserinde aynen şöyle diyor:[15*]

"*40. Kabarların ve Türklerin Urukları Hakkında:*[16]

İlki Hazarlardan ayrılan mezkûr Kabarların uruğudur; ikincisi Nekilerindir;[17] üçüncüsü Megerilerindir;[18] dördüncüsü Kourtougermatularındır;[19] beşincisi Tarianlarındır;[20] altıncısı Genakh;[21] yedincisi Kari;[22] sekizincisi Kasi'dir.[23]

Burada geçen "Kourtougermatu" yani Kurtugermotu ibaresinin Kürd-gyurmatlar şeklinde çözülmesinin doğru olduğu kanaatinde

---

15 * Kostantin'in eserinden yapılan alıntı ve alıntıyla ilgili notlar Osman Karatay tarafından gönderilmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

16 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, yay. Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, Washington, 1967, s.175.

17 *Nyeki*. Birliğin Fin-Ugor asıllı öğelerinden kabul edilir. Kelimenin "çit" anlamına geldiği düşünülür.

18 *Megyeri*. Fin-Ugor asıllı öğelerden. Macar isminin kökeni bu urukta aranır: *(Mańći >) Megyi* + Türk *är* "halk" > *Magyar*. İlk kelimenin etimolojisi için köken önerilmez, Mansi kavmine gönderme yapılır ve kısaca "insan/lar, halk" anlamına geldiğin belirtilir. Ancak sanımca Megyi ismini Mańći'den getirmektense, her ikisini de ortak bir kökenden alıp, Avrasya'da çok kullanılan *Mag* ve *Mań* biçimlerine doğru gitmek daha isabetli olabilir.

19 Kürt-Germatu. En çok tartışılan yerlerden biri burasıdır. Macarca söylenişi ile *Gyarmati* olan ikinci isim açıkça eski Sarmatların (Savromati) kalıntısı olan bir topluluğa işaret eder ki, bugün Başkurtlar arasındaki *Yurmatı* boyunun ismi de aynı yere gider. Bunu *yorulmaz* şeklinde açıklamak zorlama görünmektedir. Elegeş yazıtında geçen *Kürt* kelimesini burada birlikte düşünürsek, Batı Sibirya'da Kürt ve Sarmatlardan birer topluluğun örneği çok görülen bir "etnik ikili" meydana getirmiş olması mümkün gözükür. Öte yandan, Berta'nın önerdiği gibi *kökür* "göğüs" gibi açılımlar da düşünülmektedir. Ancak etnik isimlerin matematiki bir düzen içinde incelenmesinin sakıncalı olacağı ortadadır.

20 *Taryan*. Hemen tamamen *Tarkan* kelimesi ile açıklanmaktadır.

21 *Yenek* < Türk. *Yanak* "küçük yan"?

22 *Keri* < Geri(deki topluluk)?

23 *Keseg* "kesek, bölüm, parça"?

değilim. Öncelikle kelime "Kürd" şeklinde değil, "Kourt" yani "ou" "u" okunduğu için "Kurt" şeklindedir. Böyle bir şey, Başkurt adının Başkürd okunması halinde doğru olabilir. Kourtougermatu'daki Kourtou kelimesi de Batı dillerindeki Türk-o-Tatar, Türk-o-Hazar gibi yazışlarda görülen Kourt (Kurt)-o-Germatu şeklinde düşünülerek Kurt olarak okunmalıdır. Yani buradaki "u" harfi (-) yerine kullanılır. Kurt kelimesinin ise Başkurt'taki Kurt olduğu muhakkak. Belki de çok daha önceleri birkaç oymaktan oluşan Kurt kabileleri birleşerek bu adı almışlardır. Nitekim bazı Arap coğrafyacılarının eserlerinde Başkurt kelimesi "Bişgırd" veya "Beşgırd" şeklinde yazılmaktadır ki, muhtemelen Beşkurt kelimesine işaret etmekteydi ve belki de Başkard veya Başkurt oymağı beş kabileden oluşuyordu. Germatu'nun Gyurmat, onun da Yurmatı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla Macaristan'daki Kürd adını taşıyan yerleşim birimlerindeki Kürd kelimesi de Kurt olarak düşünülmelidir. Yine de gerçekten Macaristan'a Kürdlerden bir kol gitmişse, bu Yenisey boylarından değil Azerbaycan'da yani eski Hazarya'da Kabarlarla Hazarlar arasında çıkan iç savaştan sonra Kabarlarla birlikte Macaristan'a giden bir kol olabilir.

Kürdlerin Türklerin bir kolu olduğuna Elegeş kitabesindeki okuyuşu delil gösterenlerden bazıları, Arap coğrafyacılarının verdikleri bilgilerden Kürdlerin yaşadıkları bölgelerle Yenisey'in birbiriyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve aradaki mesafenin haddinden ziyade fazla olması vakıası karşısında, Milat öncesinde herhangi bir zamanda Batıdan, muhtemelen Mezopotamya taraflarından Sibirya taraflarına bir göç yaşandığını, ama halkın tamamının bu göçe katılmadığını, bir kısmının ana yurtta kaldığını ve işte Sibirya'daki Kürdlerin de bu göç dalgasıyla gidenler olduğunu ileri sürüyorlar.[24] Ama hemen arkasından da "bu konuda herhangi bir kanıt olmadığı için, bunun yalnızca bir tahmin olduğunu" söylüyorlar. Eğer böyle bir göç yaşanmışsa ve bu da Milattan önce olmuşsa, dünyanın o dönemlerde daha da soğuk olduğu düşünülürse, Mezopotamya gibi sıcak ve mümbit

24 Agm.

topraklardan göç eden insanların dünyanın neredeyse yarısının gayr-ı meskun olduğu bir dönemde, alışık olmadığı bitki örtüsünün, karlarla kaplı soğuk bir ülkeye göç ettiklerini düşünmek, mantık ölçülerini zorlamaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, halklar akarsu değildir. Yani nadiren de olsa yer altına çekilerek birden gözden kaybolan, daha sonra km.lerce uzakta başka bir yerde birden ortaya çıkan nehirler vardır. Ama halkların böyle bir özelliği yoktur. Kürdlerin o tarihlerde Yenisey boylarından göç edip İran'ın ortalarına ve Basra'ya yakın topraklara geldiklerine dair hiçbir kayıt yoktur. Diğer yandan Kürdlerin türeyiş efsanelerinde geçen motifler Orta Doğu kökenlidir. Halbuki Orta Asya, Sibirya ve şimdiki Batı Moğolistan'da, Tanrı Dağları civarında Türk halklarının türeyişle ilgili efsanelerde akarsu, ejderha, kurt (özellikle) ve diğer totem hayvanları vs. önemli yer tutar. Keza Türkler, Müslüman olmadan önce ne Dahhak'ın adını biliyorlardı, ne de Hz. Süleyman'ın. Vakıa kimileri Dahhak'ın asıl şekli olan Ezdahak ile ejdeha (ejderha) arasında benzerlik kurmaktadır; ama Yemenlilerin Dahhak'ı kendilerinden saydıklarını da göz ardı etmemek gerekir.[25] Kurttan türeme efsanesi nasıl yüzlerce yıl boyunca ta Güney Sibirya'dan Anadolu'ya ve hatta daha ötesine nesilden nesile sözlü olarak aktarılmışsa, benzeri bir süjenin Kürdlerin türeyiş efsanelerinde de bir şekilde yer alması gerekirdi. Kürdçedeki yeni ve eski Türkçe kelimelerin, birçok örf-ü âdetlerdeki benzerliğin ise etnik temasların bir sonucu olduğunu kabul etmek gerekir. Unutmamak gerekir ki, bizim Kürdlerle etnik temasımız en az bin yıl öncesinden başlamış ve bazen dostâne bazen hasmâne devam etmiştir.

---

25 Mesudî, *Murûc*, II/114.

XXV. TÜRK-KÜRD ETNOGRAFYA ESERLERİ[1]

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Aksoy[2*]

[Siyasî Kürdçülerin, Kürd sanatı olarak takdim ettikleri eserlerde ve onların etkisinde kalan bazı yabancı yazarların kitaplarında özellikle bir takım halı-kilim desenleri Kürd sanatına özgü desenler olarak tanıtılmakta, dünyaya da bu şekilde sunulmaktadır. Aşağıdaki makalede ve konuyla ilgili koyduğumuz karşılaştırmalı resimlerde bu meseleye ışık tutulmuştur. Türkiye'nin herhangi bir köyünde veya kasabasında dokunan halı-kilimlerdeki desenlerin Kürdlere özgü desenler olduğu iddia edilebilir, ama acaba Kürdlere özgü olduğu iddia olunan bu desen ve motifleri Orta-Asya'da, Buhara'da, Bişkek'te, Altaylar'da, Sibirya'da yaşayan Türkler de gelip Kürdlerden mi ödünç aldılar?]

Sanat ve Damgalar Neyi Anlatır?

Sanat insanın zihniyet dünyasının ifadesidir; yani sanat, bir zihniyetin bir duygunun, sosyo-kültürel yaşantının çeşitli şekillerde yansıtılmasıdır. Bu sebeple sanat eserleri sosyo-kültürel tarihin anlaşılmasında birer belge olarak değerlendirilmelidir. Gadamer de sanatla tarih arasında bir ilişki kurarak, "*sanat eserlerini tarih bilincinin bütünlüğü içinde, 'anlamak' kavramı çerçevesinde kavrayabiliriz*"[3] der. Dolayısıyla sanat eserlerini tarihî hususi-

1 Yıllardır etnografya konusunda yaptığı çalışmalar sonucunda edindiği bilgi ve birikimleri bu kitapta okuyucuya sunması yolundaki ricamızı kırmayan Aksoy'a burada teşekkür edeyoruz.

2 * Sosyolog, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi

3 Poloma, Margaret M., *Çağdaş Sosyoloji Kurumları* (Çeviren: Hayriye Erbaş), Ankara, 1993, s. 229.

yetleri açısından ele almadığımız takdirde onların ve onlar üzerine işlenmiş olan damgaların neler ifade ettiğini yeterince anlayamayız.

Sanat eserleri sosyo-kültürel ortamlarda meydana geldiğine göre, o sanat eserinin, onu yapanın zihniyet dünyasını yansıtmaması mümkün değildir. Özellikle ananevi halı, kilim ve mezar taşlarını incelerken sosyo-kültürel tarihî yapıyı göz önüne almadan değerlendirme yapan her görüş yetersiz kalır. O eserlerdeki her damga veya halı, kilim dokuyanın ve ölen insanın inancını, dini düşüncesini, ait olduğu sosyal grubun zihniyet dünyasının kendindeki yansımasını, sosyal yapı içindeki mevki ve vazifesini ifade eden etnografya malzemeleridir. Bazı mezar taşlarındaki damgalar; birer soyut dil olarak mezar sahibinin yaşını, kahramanlıklarını, bağlı olduğu boyu ve dini inancı, sahip olduğu eğitim-öğretim ve benzeri değerleri dile getiren kitapçıklar gibidir. Sanat eserlerindeki damgalar, "*biçim yapısındaki çağrışımlarla kendi semboliğini, üstünde yer aldığı nesneye eklemek, ona manevî derinlik vermek ve öz kazandırmak, bir başka deyişle o eşyayı kimlikli kılmaktadır*"[4].

Maddi kültürde belli bir biçim kazanan gelenek, bir zihniyetin yazılı olmayan soyut ifadesidir. Diğer yandan çeşitli şekillerde ifadesini bulan gelenek, dün ile bugün arasında tarihî ilişkiler kuran belge hüviyetindedir. Gelenek çerçevesinde oluşan bu unsurlar vasıtasıyla tarihin derinliğine gidilebilinirse onların ortaya çıkış gerekçeleri ve kaynakları hakkında sağlıklı bilgiler elde edinebilinirdi.

"Milletlerin hayatında, tarih sahnesinde görülmelerinden bu yana, varlıklarını, bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını her anlamda karşılayan düzenler görülür. Süreklilik vasfına sahip bu düzenlerin her birine biz, gelenek adı veriyoruz"[5].

---

4 Mülayim, Selçuk, "Tanımsız Figürlerin İkonografisi", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Sicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (27-31 Mayıs 1996, Kayseri), Ankara, 1998, s. 219.

5 Yıldırım, Dursun, *Türk Bitiği*, Ankara, 1998, s. 81.

Gelenekler ise genelde yazılı bir kültürü sahip olmayanlar tarafından meydana getirilir ve devam ettirilirler. Başka bir tabirle sosyo-kültürel yapı, genelde sosyal grupların tekrarlaya geldikleri gelenekler sonucu meydana gelir. Diğer yanda "...milletlere dünya mozayiğindeki milli kimliklerini veren, onların sahip oldukları geleneklerdir"[6]. Bu nedenle gelenekler sosyal tarihin yazımında önemli fonksiyonlara sahiptirler.

"Bir milletin hayatında kültürü meydana getiren gelenekler iki ortam içinde teşekkül eder. Bunlardan ilkine, **sözlü ortam**, diğerine **yazılı ortam** adları veriyoruz. Başlangıçta, milletin hayatında yer alan bütün gelenekler, önce **sözlü ortam** eseridir. Bu ortam içinde meydana gelen gelişmeler ve değişimler **yazılı ortam**'ın doğmasına zemin hazırlamıştır"[7]. Bu görüşe katılmakla beraber, Türk kültür tarihinin söz konusu olduğu yerde "**sözlü ortam**" ile "**yazılı ortam**" arasında bir de üçüncü ortam olarak "**görsel-görüntülü ortam**"ı ilave etmek gerekir. Çünkü Türk kültür tarihinde, sözlü geleneğin zamanla kaya resimlerine, kaya resimlerinden damgalara ve damgalardan yazıya geçişin olduğu görülmektedir. Hatta kadim Türk alfabesinin birçok harfi tarihte ve günümüzde karşımıza damga olarak çıkmaktadır. İlk Türk alfabesindeki harflerin çeşitli etnografik unsurlarda nasıl görüldükleri hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır.[8] Kaya resimlerinden damgaya geçiş konusunda ise Somuncuoğlu'nun çalışmalarında çok sayıda kaynak vardır.[9]

Gelenek ve onun önemli temsilcisi olan damgalar-şekiller, tarihin eski sayfalarının yeni yorumlarla hali hazırda okunması veya tekrar tekrar dile getirilmesidir; ancak, bu tekrarlar her zaman aynı şekilde olmayıp bazen sosyo-kültürel değişmenin gereği ola-

6 A.g.e., s. 83.

7 A.g.e., s. 82.

8 Bu konuda şu eserlere bakılabilir: - Gülensoy, Tuncer, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, İstanbul, 1989. - Gürgünay, Neriman, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, Ankara, 2002.

9 Somuncuoğlu, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler* (From Siberia To The Turks On The Rock), İstanbul, 2008.

rak farklı biçimlerde olabilmektedir. Bu sebeple Eliade "*...tarih, 'içkin' bir simgeciliğin yapısını kökten değiştirmeyi başaramamaktadır. Tarih sürekli olarak yeni anlamalarla eklenmektedir; ama bunlar simgenin yapısını yok edememektedirler*"[10] der.

İnsanlar birbirleriyle aslında pek de farkında olmadıkları birtakım işaretler vasıtasıyla ilişki kurarlar. Semboller ise, insanların birbirleriyle yıllarca süren sosyo-kültürel etkileşimleri sonucu oluşur. Bu sebeple, semboller sosyal grupların hafızasında yer alan çağırıcı sözcükler/damgalar hükmündedir. Sosyolojideki şekle dayalı etkileşimci anlayışa göre, "*etkileşim, başka insanların etkilerine karşılık olarak verilen tepkilerden oluşan etkinliklerden oluşur.*"[11] Ayrıca etkileşimci anlayışa göre, nesneler kendiliğinden değil, şekle dayalı etkileşimin sonucu bir anlam yüklenirler. Bundan ötürü nesneler aynı olsa da, durum ve yer içine göre taşıdıkları anlamlar farklı olabilir. Örneğin, nesne olarak inek, Hindistan'da kutsal bir hayvan, başka bir yerde ise gıda objesi olarak algılanır. Diğer yandan domuzun eti Avrupalı halklar tarafından bir gıda maddesi olarak tüketilirken, Türkler arasında eti yenmesi yasaklı hayvanlar kategorisine girer. Bu örneklere benzer bir nesne de ok'tur. Türklerin haricindeki topluluklarda *ok, sadece* öldürücü bir silah olarak algılanır. Türklerde ise ok kavramı sadece silahı ifade etmez.

Türkler arasında ok'un pek çok anlamı vardır[12*]. Alan araştırmasına dayalı bazı çalışmalarda da ok'un şu anlamları tespit edilmiştir: *Çağrı*[13*], *varlık*, *hürriyet*[14*]. Dolayısıyla damgalar bir nes-

---

10 Eliade, Mircea, *İmgeler Simgeler* (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, 1982, s. 194.

11 Poloma, A.g.e., s. 228.

12 * Mesela Divanü Lûgat-it Türk'de şu anlamlarda kullanılmıştır: "Paylar ve toprak hisseleri üzerine üleşmek için atılan ok; çekilen kur'a; mirasta düşen pay".

13 * Ok kavramını bu anlamda bizde doktora tezimizde Elazığ ve Ağrı'da tespit etmiştik. Bilindiği gibi düğünlerde davet için kullanılan "okuntu" kavramı da ok kavramından gelir (Doğu Anadolu Kültürü Üzerine Bir İnceleme, s. 108–110).

14 * "Cassirer'de sembolik formlar bir tür tinsel anlatım formları olup, salt dil formundan mitik ve dinî düşüncenin fenomonolojisine kadar yük-

neyi ya da nesneleri ifade etmenin ötesinde, daha çok insanla ilgili soyut dünyayı ifade eder. Bu sebeple olacak ki Eliade "*Her kültür bir tarihin içine düşüştür...*"[15] der.

Koç Başı Damgalarının Sosyo-Kültürel Önemi ve Balballar

Hakkari'de 1997'de yapmış olduğumuz çalışmalarda bizi en fazla şaşırtan konu, buranın nüfus hareketliliğinin çok düşük olmasına rağmen bölgede bulunan koç başlı mezar taşları ile halı-kilimlerde kullanılan damgalar ile şekiller olmuştu. Yani Hakkâri halı-kilimlerinde kullanılan damgalar ile şekillerin aynısı ve koç başlı mezar taşları Türk kültür coğrafyasının hepsinde görülmesine rağmen, Fars kültüründe görülmemeleri bizi çok etkilemiş ve düşündürmüştü[16*].

"11 Ağustos 1998 tarihinde Hakkâri kent merkezinde, bir rastlantı[17*] sonucu 13 adet taş (dikilitaş)-stel bulunmuştur"[18]. Bu taşlar sonra Van müzesine taşınmıştır. Bizim kullandığımız resimde Van müzesindedir.

Hakkari balballları hakkında Sevin "...M. Ö. II. bin yılın sonlarına doğru Orta Asya 'da görülür. Kuzey batı Çin'de, Altay yöresindeki Xemirxek ırmağı vadisinde ele geçirilmiş antropomorf bir stel bunun en güzel örneğidir". Ve Hakkari balbalları M.Ö. XV.

---

selirler" der. Öbür yandan Casssirer'e göre "insanlar, yalnız fiziki evrende değil, bir de sembolik evrende yaşar. Dil, mitos, sanat ve din ise bu evrenin parçalarıdır" (Arat: Ernst Cassirer ve S. K. Langer'de Sembolik Form Olarak Sanat, s. 35–42).

15 Eliade, a.g.e., s. 209.

16 * Bilindiği hemen hemen bütün Kürt milliyetçiliğini savunun eserlerde Kürtler Farsların bir kolu olarak ifade edilir. Fars, Türk ve Kürt etnografya eserleri hakkında geniş bilgi için bakınız: www.mustafaaksoy.com

17 * Evini tamir etmek isterken bu taşları yani balballarıbulan Necdet Yıldız valiliği haber vermiş ve bu haberden sonra, alanda arkeoloji çalışmaları başlamıştır.

18 Sevin, V., *Hakkari Taşları Çıplak Savaşçıların Gizemi*, İstanbul, 2005, s. 17.

Yüzyıl olarak tarihlendirilebilir[19] der. Dolaysıyla bu taşların kültür coğrafyasını Türk dünyasının kültür alanında aramak gerekir. Zaten balballar denince akla Türk kültür coğrafyası gelir. İsteyenler bu konuda Rus kaynaklarında daha fazla bilgiye ulaşabilir.

Türkiye'deki en son balbal örneklerine 1962 ve 1965 tarihli olarak Tunceli'de rastlıyoruz. Diğer yandan Hakkâri balballarından sonra Türkiye'deki eski balbala M.Ö. IX. Yüzyıl olarak tarihlendirilen Mardin Kızıltepe Girbelli höyüğünde görüyoruz. Bilgilerimize göre Türkiye'nin en batısındaki balbal ise Çanakkale'nin Bayramiç ilçesinin Tahtacı köyü olan Koşuburnu'nun eski mezarlı olan Düzeğrek'te olup üzerindeki tarih 1931'dir.

Türkiye'deki koç-koyun başlı yada heykeli mezar taşları üzerinde tarihlendirme çalışmaları yapılmış olmamakla beraber, Tunceli'de yaptığımız araştırmada Pülümür'deki Koç-koyun mezar taşları hakkında köylülerin bunlar bizim atlarımızdan kalma mezar taşları dediklerini tespit etmiştik. Diğer yandan Tunceli'de koç-koyun heykelli mezar taşlarının 1965 yılına kadar devam ettiğini Tunceli'deki 1965 tarihli bir koçbaşlı mezar taşından öğreniyoruz.

Türkiye'deki halı-kilimlerde kullanılan damgalar ve halı-kilimlerin Kürtçüler tarafından siyasallaştırılması gibi koç-koyun mezar taşları da tarihi gerçeklere aykırı olarak siyasallaştırılmaktadır. Mesela bu konuda Bender şöyle der: "Kürt yerleşim merkezlerinde bulunan mezarlıklarda tanrılara kurban olarak sunulan koyun ve koç mezar taşlarına rastlanmıştır. Erciş, Van, Ahlat, Dersim kentleri ile dolaylarındaki mezarlarda bulunan bu eserlerin bazıları Van Müzesi'ne teslim edilmiş, bir de okul bahçelerine ya da resmi dairelerin giriş kapılarına yerleştirilmiştir... Dersim'in Ovacık ilçesi Kozluca köyü mezarlığında bulunan iki koç mezar taşında, koçların gövdelerin Güneş tanrısı Şimigi/Şamaş'a ait semboller vardır. Şimigi, günümüzdeki Kürtlerin ataları olan Hurrilerin güneş tanrısıydı"[20].

---

19 Sevin, V., a.g.e., s. 71, 107, 109.

20 Bender, Cemşid, *Kürt Mitolojisi*, İstanbul, 2007, s. 256.

Tarihi gerçekler ışığında yukarıdaki görüşlerin tek doğru tarafı eksik olmakla beraber koç-koyun mezar taşlarının bulunduğu alanlar ile güneş kursunun koç mezar taşında bulunmuş olmasıdır. Bender ve onun gibi düşünenlerin iddialarını doğrulamak için her şeyden önce dünyada ilk ve en eski koçbaşlı mezar taşları neden Altaylarda bulunmuştur? Ayrıca nasıl oluyor da bu mezar taşları Moğolistan'dan başlamak üzere Türk kültür coğrafyasında karşımıza çıkıyor? Bu mezar taşları nasıl oluyor da hâlâ Asya Türkleri tarafından mezar taşı olarak kullanılıyor ve birçok etnografya eserlerinde görülüyor? Güneş kursu ise nasıl oluyor da en eski Türk arkeoloji eserlerinde görülüyor? sorularına cevap vermeleri gerekir. Kısaca tarih yazarken tarih yazıcılarının kültür unsurlarının coğrafyasına ve tarihi kaynaklarına bakmaları gerekir. Aksi taktirde Bender'in yaptığı gibi her gördüklerini bulundukları bölgeyle ilişkilendirirler. Buna ise tarih yazmak değil, tarihi değerleri keyfiyete göre ifade etmek denir.

Türk halı, kilimlerinin genel karakteristik özelliğini koçbaşı damgasının oluşturduğunu düşünüyoruz. Koçbaşı damgası canlı ve farklı üsluplarla bütün Türk dünyasında çok belirgin olarak görülmektedir. Çay'a göre, koçbaşı damgalarını Türk hayvan üslubunun en güzel karakteristik örneği olarak en sade şekilleriyle Japonya'dan Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyadaki Türk mezar taşlarında görmek mümkündür[21]. Faruk Sümer "*Oğuz boylarına ait damgaların Anadolu'da hayvanlara vurulduktan başka halı, kilim motifi olarak kullanıldığını, aşı boyası ile evlerin duvarlarına resmedildiğini, kap kacağa ve nazar değmemesi, uğur getirmesi için bazı giyim eşyasına nakşedildiğini ve hatta mezar taşlarına çizildiğini biliyoruz*"[22] der. Rásonyi'ye göre de, Yenisey boylarında ve bir müddet Moğolistan'da yaşayan Kırgızların keçe cinsinden halılarının üzerindeki damgalar da koçbaşı damgalarıydı.[23]

21 Çay, M. Abdülhaluk: *Anadolu'da Türk Damgası Koç Heykel-Mezar Taşları Türkler'de Koç-Koyun Meselesi*, Ankara, 1983, s. 34.

22 Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara, 1972, s. 206-207.

23 Rasonyi, László: *Tarihte Türklük* (Çeviren: Hamit Zübeyr KOŞAY), Ankara, 1971, s. 42.

Yaptığım saha araştırmalarında Oğuzlardan önceki Türklerin, Oğuzların ve öbür Türk boylarının ilk kullandığı alfabedeki bazı harfleri yani damgaları; evlerde, mezarlarda, halı, kilimlerde, mumyalarda, at kuşamlarında, bazı yerleşim birimlerindeki bazı mekânlarda tespit ettim. Bunun yanı sıra aynı damgaları örneğin otobüs duraklarında, tuvaletlerde, plajlarda, paralarda, Talas barajında, bazı alkollü içeceklerin kutusunda, giyim eşyalarında ve bunun gibi günlük yaşamda kullanılan araç ve gereçlerin de üzerinde tespit etmek mümkündü. Bu damgaların daha arkaik örneklerinden bazılarını Moğolistan'dan Türkiye'ye kadar olan coğrafyada saha çalışması yapılarak hazırlanan ve TRT'de yayınlanan, sonradan da kitaplaştırılan bir belgeselde[24] de görmek mümkündür.

Göktürklerde en önemli kurban hayvanlarını, başta at ile dağ koyunu ya da koçun teşkil ettiği ve bunlardan atın göğe, koçun da toprağa kurban edildiği bilinmektedir[25]. Türk cumhuriyetlerinde anlatılan Dede Korkut destanlarında da birçok defa attan *aygır*, deveden *buğra*, koyundan *koç* kurban edildiği zikredilmektedir[26].

Kazakistan'da Dede Korkut'a Korkut Ata derler. Korkut Ata'nın esas mezarı Seyhun nehrinin taşması sonucu sular altında kalmıştır. Temsili mezarı ise, nehirden zarar görmeyecek şekilde bir tepenin başına yapılmış olup, mezarına giden yol üzerinde bir koç heykeli bulunmaktadır. Korkut Ata'nın bu mezarı Kızılorda-Aral yolu üzerinde Kızılorda'ya 150 km mesafede olan Jusalı kentinden Seyhun nehrine doğru uzanan yolun 25. kilometresinde olup, mezarın üzerindeki borulardan rüzgârın hızı ve yönüne göre ney, tambura, davul, kopuz, tar gibi birçok müzik aletinin sesini dinlemek mümkündür.

Hunlarda tanrılara kurban edilen hayvanların arasında en makbul olanı *koç*tu. Ayrıca Türkler'de kurban hayvanlarından özel-

---

24 Somuncuoğlu, a.g.e.

25 Diyarbekirli, Nejat, *Hun Sanatı*, İstanbul, 1972, s. 92.

26 *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı / Kitâb-ı Dedem Korkud 'alâ lisân-ı tâife-i Oğuzân*, KAÇALİN, birçok yerde.

likle *at* ve *koç* mezar taşı olarak da kullanılmıştır. Diğer yandan Diyarbekirli'ye göre, Altaylarda, VIII. veya X. yüzyıllara ait olduğu düşünülen bir mezarda erkeğin yanında at, kadının yanında da koç bulunmuştur[27].

Uluğ Türkistan coğrafyasında yapmış olduğum saha araştırmaları sonucunda, doğal koçbaşı veya boynuzları ile koç başlı mezar taşlarının sadece erkek mezarlarında[28*]; koç başı damgası işlenmiş mezar taşlarının ise, hem erkek ve hem de kadın mezarlarında kullanıldığını tespit ettim. Elinizdeki eserde de görüldüğü üzere, Türkler, koçbaşını çeşitli eşyalarına işlemekten de uzak kalmamışlardır. Örneğin, bu bağlamda "koçbaşı ya da boynuz nakışı; Oğuzlar, Avarlar, Kırgızlar, Karakalpaklar, Çuvaşlar, Bulgarlar ve daha birçok Türk topluluklarında az değişikliklerle her çeşit malzemeyi süslemek için kullanılmıştır"[29].

Koçbaşı damgası, kadimliği göz önünde tutulduğunda, Türk kültürünün bir mührü gibi bugün hala Altaylar'dan Önasya ve Balkanlara kadar uzanan coğrafyadaki çeşitli mezar taşlarında, halı ve kilimlerde varlığını sürdürmektedir. Ayrıca Anadolu'da ananevi anlayışa göre, dokunan halı ve kilimlerdeki hâkim damga koçbaşıdır. Mezar taşlarındaki koçbaşı damgası, özellikle Doğu Anadolu mezarlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, koç heykelinin en son örneklerini de Tunceli ilindeki mezarlıklarda görmekteyiz. Türkiye'deki koçbaşlı mezarları ele alan bir makalede, "*Anadolu'daki koç ve koyun heykellerinin Akkoyunlularla, Karakoyunlulara ait oldukları öteden beri kabul edile gelmiştir... Anadolu'daki koç ve koyun heykellerinin Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın hâkim oldukları sahalarda bulunmaları... yukardaki fikri doğrular*"[30] denilmektedir. Oysa başlarda izah edildiği

---

27 Diyarbekirli, a.g.e., s. 92-93.

28 * Tunceli/Malazgirt'de bir köyde koyun başlı mezar taşı tespit ettik; ancak, mezar sahibinin kadın mı erkek mi olduğunu tespit edemedik. Bk: "Sanat ve Damgalar Neyi Anlatır?"

29 Diyarbekirli, a.g.e. , 93.

30 Karamağaralı, Beyhan, "Koç Koyun ve At Şeklindeki Mezartaşları", *Anadolu'da Türk Mührü*, Ankara, 1993, s. 18.

gibi, koçbaşı mezar taşlarını Karakoyunlu veya Akkoyunlularla açıklamak yerine, kadim Türk tarihiyle açıklamak daha yerinde olur. Kadim bir kültür içinde biçimlenip ortaya çıkan bir dilin, damgalar dilinin, yaratıcıları ile birlikte tarih ve coğrafya üzerinde dağılarak bir yürüyüşünü bu koçbaşı damgaları anlatır.

Anadolu sahasında bulunan heykellerin yaşları ve bulundukları alanlar, gerçekten de bir Akkoyunlu ve Karakoyunlu olgusu üzerine görüşlerin toplanmasına olanak veriyor. Ancak, o zaman, elinizdeki çalışmaya göre, Altay dağlarından Kosova'ya kadar uzanan coğrafyadaki Türk gruplarında, kadınların halı ve kilimlerine işledikleri koçbaşı damgalarını; mezarlar ve türbelerdeki koçbaşlarını nasıl izah edeceğiz? Bütün bu gerçekler ışığında koçbaşı damgaları sorununa baktığımda, kültür tarihi açısından kapsamlı bir biçimde ve her bağlam içinde çalışılması icap eden bize özgü farklı bir anlatım dili olduğunu düşünüyorum.

Diyarbekirli'ye göre, koçbaşı damgası Türkler tarafından, Hunlardan beri kullanıla gelmiş olup bu damga "*türbede önemli bir adamın hatta bir mukaddes kimsenin yattığına delalet eder*"[31]. Esin ise, bu konu hakkında şunları ifade eder: "Zoomorfik motiflerden, oturmuş koç heykelleri de Siwet-ulan ve Moğolistan'daki Gök-Türk muhitine has görünmektedir. Bunların bilhassa mezarlarda bulunması, henüz daha anlaşılmamış bir mana ifade etmiş olsa gerek. Tabgaç mezar taşındaki koçbaşlı ejder tasvirini de bu münasebet ile hatırlıyoruz. Siwet-ulan üslubunda, bir çift karşılıklı koç heykeli Kül Tigin külliyesinde, yazılı taşın bulunduğu avlunun girişinde durmakta idi. Bu koç heykelleri, Türk mezarlarının bir hususiyeti olarak, Türklerin göç ettiği yollar boyunca dizilmiş ve Mangışlak'dan geçerek Anadolu'ya kadar uzanmıştır"[32]. Benim tespitlerime göre ise, en son bulunan koçbaşlı mezar taşları Tunceli'dedir. Bunlardan ikisi, 1955 ve 1962 tarihli olup Tun-

---

31 Bozkurt, Nejat, *Sanat ve Estetik Kuramları*, İstanbul, 1992, s. 259.

32 Esin, Emel, "Ötüken İllerinde M. S. Sekizinci ve Dokuzuncu Yüzyıllarda Türk Abidelerinde San'atkar Adları", *Türk Kültürü El-Kitabı, Cilt II, Kısım: I-A*, İstanbul, 1972, s. 50.

celi/Ovacık'taki bir köy mezarlığında; öbürü ise, 1965 tarihlidir ve Tunceli merkezindeki bir mezarlıkta bulunmaktadır.

Tunceli'den başka koç heykellerini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki birçok yerleşim yerinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela yapmış olduğumuz saha araştırmalarında Kars, Igdır, Van, Bitlis, Erzincan, Diyarbakır, Elazığ illerinde tespit ettik. Kaya da 2007'de Hakkâri/Yüksekova'da iki adet koçbaşlı mezar taşı tespit etmiştir[33]. Ben de, Hakkâri'de bulunmuş olan bir koçbaşlı mezar taşını Van müzesinde görmüştüm.

Kazakistan'da koç; erlik, yiğitlik ve bağımsızlık damgası olarak bilinir. Eski zamanlarda Kazak askerlerinin dizlerinde, göğüslerindeki zırh parçalarında ve ellerindeki kalkanlarında koç damgası bulunurmuş. Bu anlayışı Kırgızistan'ın Talas kentindeki Manas bölgesinde bulunan Manas Destanı'nın kahramanının, yani Manas'ın türbesinin olduğu yerde araştırmam esnasında tespit ettim. Manas'ın kalkanında, yayında, kuşandığı zırhında hep koç başı damgaları vardır.

Kazakistan halkı arasında koç'a *koçkar* derler. *Koçkar*ın başı kutlu sayılır ve insanları kötülüklerden korumak için nazarlık olarak da kullanılır[34*]. Bunun örneklerini Doğu Türkistan'dan göç ederek İstanbul'un Zeytinburnu ilçesine yerleşmiş Kazak Türklerinde de görmek mümkündür.

Alan araştırmalarım sırasında koç ile bağlı ilginç tespitlerden birisi kesilen koçun başıyla ilgiliydi. Kazakistan'da, kurban olarak koç kesilmişse koçun başını ancak baba parçalar ve çocuklarına dağıtır. Baba evde değilse, koçbaşı parçalanmadan haşlanmış olarak bekletilir. Öbür yandan, evde dede (ata baba) varsa, dede oğlundan ayrı bir evde oturuyor olsa da, koçbaşını parçalama hakkı dedenindir; ancak, dedenin izin vermesi durumunda oğlu koçbaşını parçalayabilir. Cenaze ya da *toy*'larda (çeşitli eğlence törenleri) koç kurban edilmişse koçun başını parçalama

33 Kaya, A. Menderes, *Hakkari Tarihi Konuşan Bir Kent*, Ankara, 2010, s. 410.

34 * Karadeniz bölgemizde de aynı anlayış hâkimdir.

hakkı o cemaatteki en yaşlı ve saygıdeğer kişinindir. En yaşlı ve saygın insan koçbaşını parçaladıktan sonra koçun kulağını oradaki yaşça en küçüğe verir. Bunun anlamı "çok dinle az konuş" demektir. Daha sonra parçalanmış koçbaşından sırayla herkes bir parça alır ve böylece parçalama işlemi sona erer.

Yukarıda belirtilen tüm seremoniler, işlemler ve hiyerarşik düzenin belirleyici bir unsuru biçimine dönüşme hali, koçbaşının Türkler arasında nasıl önemli bir yere sahip olduğunu bize gösteriyor. Ancak, araştırmalarım esnasında, "niçin başka hayvan değil de koç?" dediğimde, bu hususlarda doğrusu kimseden açıklayıcı ve doyurucu bir bilgi alamadım. Bunun temel nedeni belki, damganın kendisinin, işlevlerinin ve ona kaynaklık eden bilgilerin zihinlerden silinip gitmiş olması ile açıklanabilir. Belki de ben, bir araştırmacı olarak bu hususta bilgi sahibi kimselere rastlayamamış olabilirim, bilemiyorum. Doğrusu, bu konuyla ilgili yaptığım alan çalışmasından toplayabildiğim bilgiler sınırlıdır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Koç, ilk kesilecek kurbanlık hayvandır. At, bölge insanı için hayati öneme sahip olduğundan sık sık kurban edilmesi pek mümkün değildir. Bölgede keçi, inek gibi hayvanlar ise sayıca çok fazla bulunmamakta. Bütün bu bilgiler, daha çok, hayvanların kurban edilme işlevleri ile ilgilidir.

Sonuç olarak yukarıda açıklanmaya çalışılan bağlamda şunlar da söylenebilir: Arkeolog, sanat tarihçisi, sosyolog, antropolog ve kültür tarihçilerinin koç-koyun damgaları üzerine yapacağı çalışmalar ve açıklamalar, kültür tarihine ve dolayısıyla damgaların dilinin yarattığı metinlerin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Halı-Kilim Tarihi Bağlamında Türkler ve Kürtler

Türk halı, kilimlerinin genel karakteristik özelliğini koçbaşı damgasının oluşturduğunu düşünüyoruz. Koçbaşı damgası canlı ve farklı üsluplarla bütün Türk dünyasında çok belirgin olarak görülmektedir.

Halı ve kilim sanatından söz etmeden önce, onun ham maddesinin elde edildiği koyun ve koyunun ortaya çıkmasını sağlayan sosyal şartlardan söz etmek daha yerinde olur kanısındayım. Çünkü halı ve kilim sanatı ile, koyunun ehlileştirilerek çoğaltılması ve sürüye dönüştürülmesi, çadırların (yurtların-boz evlerin) göçebe hayatın şartlarına uygun biçimde yapılması ve döşenmesinde kullanılan keçenin elde edilmesi arasında yakın bir ilişki vardır.

Tarihçiler, Altay bölgesinde, adından dolayı *Afanasevo kültürü* denilen bir kültür alanında atın ilk kez ehlileştirildiğini ve bu bölgede yaşayan insanların da, Hunlar olduğunu belirtmişlerdir.[35] "*Hayvan yetiştiren atlı göçebelerin, göç ederken, yük taşıyan hayvanlarca taşınabilecek, kolay nakledilebilen çadırlara ve çadır eşyalarına ihtiyaçları vardı. Çadırların tanziminde Avrupa üslubunda mobilyalar tanınmıyordu. Böylece çadırların tanziminde en önemli rolü halılar oynuyordu... Uhlemann'a göre halıcılığın asıl vatanının tam kuru istep bölgeleri olduğunu klimatik hususiyetler de ortaya koyar... İstep kuşağının en karakteristik göçebe kavimleri Türk kavimleri olduğu için, halı yapımı ve yayımı bakımından oynadıkları rolün büyük olduğu yolundaki düşünceler de tabiidir. Bu pek çok mütehassısın üzerinde birleştiği bir fikirdir*"[36]. Atla beraber koyun ve koç, bozkır şartlarının vazgeçilmez hayvanlarıdır.

At manevra gücüyle yoğun Çin nüfusu karşısında Türklere hayatta kalma hakkı sağlarken; koyun ve koç da yapağı ve yünlerinden giyim ve barınılacak eşyaların yapımına imkân vermiştir. Türkler koyun ve koç yününden keçeler yapmış, koçboynuzlarını da keçelerine, kilimlerine-halılarına ve benzeri yerlere, kısaca etnografya eserlerine damga olarak işlemişlerdir. Örnegin "... *Yenisey'in yukarı akımında ve Uygurlardan sonra bir müddet Moğolistan da yaşayan Kırgızların halıları da keçe cinsindendi. Bun-*

35 Ögel, Bahaeddin, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara, 1962, s. 207-209.

36 Rasonyi, Lydia: "Türklerde Halıcılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei", *Türk Kültürü*, 1971, Sayı 103, s. 614-615.

larda kullanılan bezek motiflerine yerliler 'koçkardıng müzü' (koçların boynuzu) derler"[37]. Türklerin hâlâ keçeden ayakkabı ve çizme yaptığını ve üzerini koçbaşlı nakışlarla süslediklerini Altay, Hakas, Tuva muhtar bölgelerinde ve Türk cumhuriyetlerinde tespit ettim.

Halı dokumacılığıyla ilgili Rus etnograflarından A. Miller, 1924 yılında yayımlanan eserinde aynen şunları yazmaktadır: "*Fars dokumalarında hâkim olan 'çiçek ve bitki' motifidir. Kafkasya'da arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan höyüklerdeki halı motifleri tamamıyla 14–15.yy.daki göçebe Türklerin nakışlarıyla aynilik gösterir. Kafkas dokumacılığına Türklerin bu katkısını görmezden gelemeyiz*"[38]. Diğer yandan yazar, halıcılık tarihi hakkında da şunları yazar: "*Halı ve kilimin üreticileri sadece Türk soylarıdır. Bunlardan bazılarını sayacak olursak: Türkmen, Karakalpak, Özbek, Massaget (Mesket) ve Kırgızlardır. Özellikle göçebe Kırgızlarda halıcılık, göçebelik hayatına ilişkin ihtiyaçlarla sıkı ilişkiler sergiler. Bu konuda 15.yy. da Timurlenk'in sarayını ziyaret etmiş İspanyol gezgin Clavicho da bize tanıklık eder*"[39]. Bu tespitler, tarihin önümüze çıkardığı tabii gerçeklikleri bilimsel düzlemde ortaya koyuyor.

Afanasevo kültürünün merkezini teşkil eden Bateney kasabası civarında bir kurganda, süs eşyalarının yanında, koyun, koç ve at gibi hayvanların kalıntılarına rastlanmıştır[40]. Buna benzer kalıntı örneklerine diğer Türk kurganlarında da bolca rastlanılmıştır. Bilindiği üzere at, Türklerde binek hayvanı olmanın yanında, en önemli kurban hayvanları arasında da yer alır. Örneğin, eski Türklerin gökyüzü için at, toprak için de koç kurban ettikleri bilinmektedir. Hâlâ Kazakistan'da en önemli kurban hayvanı at olduğu gibi, onun eti; koyun, sığır, deve gibi hayvanlara göre daha pahalıdır.

---

37 Rasonyi, László, a.g.e., s. 42.

38 Miller, A., *Doğu'nun Halı İşlemeciliği*, Leningrad, 1924, s. 3, 6, 15.

39 Miller, a.g.e., s. 22-23.

40 Çoruhlu: *Türk Sanatının ABC'si*, İstanbul, 1993, s. 17; Aksoy: "Türkler'de At ve Kımız Kültürü", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1998, Sayı, 142, s. 40.

larda kullanılan bezek motiflerine yerliler 'koçkardıng müzü' (koçların boynuzu) derler"[37]. Türklerin hâlâ keçeden ayakkabı ve çizme yaptığını ve üzerini koçbaşlı nakışlarla süslediklerini Altay, Hakas, Tuva muhtar bölgelerinde ve Türk cumhuriyetlerinde tespit ettim.

Halı dokumacılığıyla ilgili Rus etnograflarından A. Miller, 1924 yılında yayımlanan eserinde aynen şunları yazmaktadır: "*Fars dokumalarında hâkim olan 'çiçek ve bitki' motifidir. Kafkasya'da arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan höyüklerdeki halı motifleri tamamıyla 14–15.yy.daki göçebe Türklerin nakışlarıyla aynilik gösterir. Kafkas dokumacılığına Türklerin bu katkısını görmezden gelemeyiz*"[38]. Diger yandan yazar, halıcılık tarihi hakkında da şunları yazar: "*Halı ve kilimin üreticileri sadece Türk soylarıdır. Bunlardan bazılarını sayacak olursak: Türkmen, Karakalpak, Özbek, Massaget (Mesket) ve Kırgızlardır. Özellikle göçebe Kırgızlarda halıcılık, göçebelik hayatına ilişkin ihtiyaçlarla sıkı ilişkiler sergiler. Bu konuda 15.yy. da Timurlenk'in sarayını ziyaret etmiş İspanyol gezgin Clavicho da bize tanıklık eder*"[39]. Bu tespitler, tarihin önümüze çıkardığı tabii gerçeklikleri bilimsel düzlemde ortaya koyuyor.

Afanasevo kültürünün merkezini teşkil eden Bateney kasabası civarında bir kurganda, süs eşyalarının yanında, koyun, koç ve at gibi hayvanların kalıntılarına rastlanmıştır[40]. Buna benzer kalıntı örneklerine diğer Türk kurganlarında da bolca rastlanılmıştır. Bilindiği üzere at, Türklerde binek hayvanı olmanın yanında, en önemli kurban hayvanları arasında da yer alır. Örneğin, eski Türklerin gökyüzü için at, toprak için de koç kurban ettikleri bilinmektedir. Hâlâ Kazakistan'da en önemli kurban hayvanı at olduğu gibi, onun eti; koyun, sığır, deve gibi hayvanlara göre daha pahalıdır.

---

37 Rasonyi, László, a.g.e., s. 42.

38 Miller, A., *Doğu'nun Halı İşlemeciliği*, Leningrad, 1924, s. 3, 6, 15.

39 Miller, a.g.e., s. 22-23.

40 Çoruhlu: *Türk Sanatının ABC'si*, İstanbul, 1993, s. 17; Aksoy: "Türkler'de At ve Kımız Kültürü", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1998, Sayı, 142, s. 40.

Türklerin İç Asya'da yaşadığı bölgeler tarihçiler tarafından *atlı hayvan yetiştiren kültür bölgesi* olarak adlandırılırken bu kültürü ilk Türklerin meydana getirdiği belirtilmiştir. Türk sanatının en önemli süsleme üsluplarından biri olan hayvan üslubunun da bu kültürle ortaya çıktığı belirtilmektedir. İfade edilen kültürün önemli araştırmacılarından Menghin'e göre Ural-Altay halklarının dünya tarihinde iki önemli rolleri olmuştur. Bunlardan birincisi, hayvan yetiştiricilikleri; ikincisi de, devlet kurma becerileridir[41].

Dünyada bilenen en eski halı, bilindiği üzere, Altay bölgesindeki *Pazırık* kurganında bulunmuştur[42]*. Diğer yandan bu bölge, tarihin bilinen devrinden bu güne kadar Türkler tarafından kullanılan yerleşim yeridir; ancak Rus arkeolog Rudenko, Pazırık'ta bulduğu halının *İran* halısı olduğunda ısrar etmiştir. Ondan sonra Pazırık halısı konusunda yazı yazan başka Rus kazıbilimci ve sanat tarihçileri de bu halının İran ya da *İskit* halısı olduğu konusunda çeşitli yazılar yazmışlardır. Örneğin Piotrovsky, Pazırık'ta bulunan halıdan "*ünlü İran halısı*" olarak söz etmekten başka, Altay dağlarında bulunan keçelerde de Çin, İran ve İskit etkisinin görüldüğünü belirtir[43]. Ayrıca bazı araştırmacılar da Altaylar bölgesinde eskiden ve günümüzde Türklerin yaşamış olduklarından hiç söz etmeyerek, çok uzak bir ihtimal de olsa bu bölgede Moğolların ya da Çinlilerin yaşamış olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu tür varsayımları yukarıda bahsedilmiş olan bilimsel araştırma yöntemi içinde değerlendirmek gerekir.

Halı ve kilim sanatı konusunda ilgi çekici bir yaklaşım da UNESCO'dan gelmiştir. Adı geçen kuruluşun on beş dilde yayınladığı *Görüş* dergisi, on ikinci sayısını (1976) İskitler ile Pazırık halısına ayırmış olup, dergide yazı yazanların hepsi Rus ve Uk-

---

41 Rasonyi, László, a.g.e., s. 3-4.

42 * Ancak bu halıdan daha eski halı parçaları daha sonradan bugünkü Doğu Türkistan'da bulunmuştur.

43 Piotrovsky, Boris Borisoviç, "İskitlerin Dünyası", UNESCO *Görüş* Dergisi, 1976, Sayı, 12, s. 6, 8.

rayna kökenlidir. Bu dergide yazı yazanlar çok ilginçtir ki, İran, Osset, Altaylılar, Tuva, Kazakistan, Moğol, Çin, Rus, İskit, Ukrayna adlarından sıkça söz etmelerine rağmen, Türk kavramını kullanmaktan ısrarla kaçınmışlardır. Adı geçen dergide, ilk Türk hakanının cenaze töreninden yalnızca bir örnekle söz edilmiş; "*Bizans'tan elçi olarak Avar ve Rumların da bulunmuş olduğu ileri sürülmektedir.*" denildikten sonra, "*cenaze törenine gelenler Pasifik kıyıları, Sibirya ve Orta Asya gibi Türklere bağlı olmayan yerlerden gelmişlerdir*" ifadesi kullanılmıştır. Dergi bütünüyle incelenirse, yazılanların yukarıdaki örnekte olduğu gibi ilmî anlayışa dikkat edilmeden yazıldığı ortadadır. Örneğin bir yerde İskitlerin yurdu için "*Karadeniz'in kuzeyi*" denirken bir başka yerde "*Sibirya'daki İskit eserleri*"nden; başka bir yerde ise, "*İskitlerin, mezarlarını akrabaları olan Altaylılar gibi düzenledikleri*"nden söz edilmiştir. Ayrıca, *Orta Asya*'nın (yani Uluğ Türkistan'ın) Türklerle ilgisi olmadığı belirtilmiş ve dil coğrafyasıyla biraz ilgili olanları eğlendirecek seviyede "*Altaylıların, İskitler gibi Farsçanın çeşitli lehçelerini konuştukları sanılmaktadır*"[44] gibi ifadelerle, tarihin mezarlığında kalan Aryanist yaklaşımlara bağlı mesnetsiz ifadeler kullanılmıştır. Aynı dergide, İskitlerin at sırtında silah kullandıkları, tanrılarına özellikle at kurban ettikleri, domuz beslemedikleri, kımız içtikleri[45*], doğuştan çoban oldukları, ölümden sonraki hayata inandıkları, bundan dolayı da mezarlara yiyecek koydukları; yiğit kişilerin mumyalanarak kıymetli eşyaları ve atlarıyla gömüldüğü; koçbaşı işlemeli kaplar kullanıp tekerlekli çadırlarda yaşadıkları belirtilmiştir[46].

HEREDOTOS da, yazdığı eserde İskitlerin kımız içtiklerinden ve "Tomyris" (Tomris) adlı bir kraliçelerinden bahseder.[47] Bilindiği üzere Tomris bayanlara verilen bir Türk adıdır.

---

44 Piotrovsky, a.g.e., s. 6, 8.

45 * At ve Kımız kültürü hakkındaki geniş bilgi bakınız: AKSOY, a. g. m.

46 UNESCO *Görüş* Dergisi, 1976, Sayı, 12, s. 2, 10, 18, 32.

47 Herodotus, *Heredot Tarihi* (Çeviren: Müntekim Ökmen), İstanbul, 1973, s. 229, 24.

Bilindiği üzere İskitler tarihte Tuna boylarından Çin Seddi'ne kadar olan bir alanda, milattan önceki dönemlerden başlayarak değişik zamanlarda yasamışlardır. Onların tarih sahnesine çıktıkları ilk yerleşim yeri olarak, Herodotos'tan günümüze kadar ki tarihçiler ve arkeologların çoğunluğu tarafından Batı Sibirya-Altay bölgesi, Kuzey ve Orta Kazakistan, Aral gölü çevresi ile Aral ve Hazar arasındaki bozkır gösterilmektedir. Togan ise daha açık bir tabirle "...Saha devletinin asıl merkezi Türkistan" der. Okladnikov da Karasuk kültür döneminde Orta Kazakistan'daki Jezkazgan bölgesinde İskitler'in yaşadığından bahseder[48].

M.Ö. VI. Asırda Ahamanişler İran'ın doğusunda yaşayanlara 'Saka' diyorlardı. Ayrıca bu halktan olup da Tanrı Dağları bölgesinde yaşayanlara 'Saka Homa Varka', Maveraünnehir'dekilere 'Saka Yayi Taradarya', Bakteriyan bölgesindekilere 'Saka İğrahoda', Hazar denizinin batı ve güney batısında yaşayanlara da 'Sakayart' diyorlardı[49]. Bu coğrafya bilindiği gibi Türkistan, daha genel tabirle, 'Turaneli' olarak ifade edilir. Yani Sakaların yaşadığı yerin adı Türkistan olup anlamı Türklerin vatanı demektir.

Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi adına 1996-1997 öğretim yılında Türk Cumhuriyetleri'nde yaptığım alan çalışmalarında bu Cumhuriyetlerdeki insanların köklerini "Avarlar, Saklar ve Hunlar"a bağladıklarını dinlemiştim. Ayrıca araştırmalarım esnasında Nukus (Harezmi) bölgesinde, Karakalpak Türkleri'nden olan kadınların milli kıyafetlerinin İskitler'den kaynaklandığını tespit etmiştim. Hazar Denizi'nin doğu kıyısında Kazakistan toprakları içinde yer alan; İslam öncesi ve sonrası Türkler'in mezarlarının olduğu, tarihi Mangışlak mezarlığında yaptığımız çalışmada bazı mezarların İskitlere ait olduklarını tes-

48 Piotrovsky, a.g.e., s. 6. - Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul, 1970, s. 20. - Okladnikov, A. P., "İç Asya'da Paleolitik-Neolitik Toplum ve Kültür", İnsanlık Tarihi (Haz. A. Enel), Ankara, 1993, s. 23.

49 Günaltay, Ş., "Sakalar", *Tarih Semineri Dergisi*, 1937, Sayı 1, s. 5-8.

pit etmiş ve buradaki tarihi mezarlığın İskitlerden kalma olduğunu yörede yaşayan insanlardan dinlemistik.

Eylül 2001'de de Altaylar (Batı Sibirya) bölgesinde yapmış olduğumuz araştırmalar esnasında uğradığımız Hakasya'nın Uybak bölgesinde tarihi İskit mezarlığında araştırmalar yapmış, mezarlık alanda balbal tipi taşlar ve taşlara bağlanan bezler ile mezarlığı ziyaret eden "iyi ruhlar"ın atlarını bağlamak için dikilen at başlı iki ağaç direk tespit etmiştik[50*]. Ayrıca fotoğraflardan da anlaşıldığı gibi Hakasya coğrafyasındaki çok sayıda balbal ve koçbaşlı mezar taşlarının müzelerde sergilendiğini gördük. Hakas Türkleri de diğer Altay Türkleri gibi İskitleri atalarından saymaktadırlar.

Moğolistan'a kadar, 1253-1255 yılları arasında seyahat eden Rubruk da, Çağatay Han karşısında yaşadığı şu olayı anlatır: "*Ayrıca bize kısrak sütü içip içemeyeceğimizi sordu; zira onun tabiiyeti altında yaşayan Hıristiyan Ruslar, Grekler ve Alanlar kendi dini kurallarına şiddetle uyarak at sütünden içmezler*"[51]. 1915-1918 yılları arasında Urumiye/İran konsolosu olarak görev yapan Nikitin de Urumiye bölgesindeki Kürtlerden bahsederken şöyle der: "Kısrak sütü bazen içki olarak kullanılır, ama Türkistan göçebelerine oranla buna pek az rastlanır. Ermenistan'da at yetiştirmek pek mümkün değildir"[52]. Yukarıdaki bilgilerde de görüldüğü gibi Türkler ve Kürtler kımızı çok eskiden beri bir içki olarak kullanırken, Batılılar, kımız hakkındaki ilk bilgiyi Rus ordusunda görev yapan İskoçyalı Dr. C. Grawin'in 1784 yılında yazdığı bir rapordan öğrenmişlerdir[53].

---

50 * Hakas Türklerine göre ruhlar, tarihi mezarlıkları atlarıyla ziyaret ederler. İşte bu ziyaret esnasında iyi ruhların atlarına bağlamaları için mezarlıklara direkler dikilir. Konu hakkında bakınız: http://www.mustafaaksoy.com/default.asp?inc=ulke&id=10

51 Rubruk, Wilhelm von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat* (Çeviren: Engin Ayan), İstanbul, 2001, s. 46.

52 Nikitin, Bazil, *Kürtler-Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, İstanbul, 1994, s. 95.

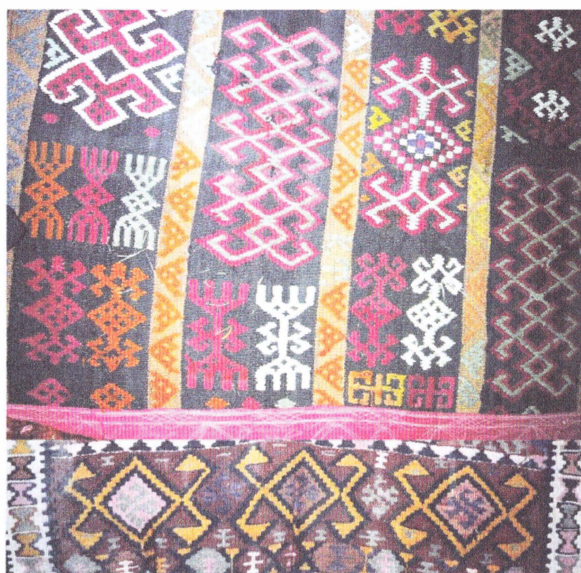
53 Güleç: "Eski Türk Hayatında Kımız ve Sağlıktaki Önemi", *Türk Kültürü* Dergisi, 1970, Sayı, 95, s. 807; Yalgın, H., "Kımız ve Sağlıkla İlgili Özellikleri", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, 1993, Sayı 2, s. 19; Aksoy, a.g.m., s. 42.

Göz Kulaktan Önemlidir

Gerek Türkiye'deki bazı Kürdologlar ve gerekse yurt dışında Kürdlere sempati besleyen bazı Batılı yazarlar tarafından, Kürd sanatı adı altında yayınladıkları eserlerde, Türkiye'de Kürdlerin yoğun olarak yaşadıkları kimi şehir ve köylerde bulunan heykellerin sahiplenilen atalara ait olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca birçok halı-kilim desenlerinin yalnızca Kürdlere özgü, onlar tarafından bulunup geliştirilen desenler olduğu belirtilmektedir ki, bu iddia ilk bakışta haklı gibi görünebilir; ama bu sanat eserleri ve halı-kilim desenlerinin gerçekten Kürdlere özgü bir şey olup olmadığı ancak onların başka halı-kilim desenleriyle karşılaştırılması ile tespit edilebilir.

Manisa'da dokunan bir halı-kilim üzerindeki desenin Bitlis'te dokunan halı veya kilimden alındığı iddia edilebilir ve böyle bir iddia bir noktada mazur da görülebilir, ama aynı halı-kilim desenlerinin ya tamamen aynısı veya çok benzerlerinin Altaylarda, Bişkek'te, Kazakistan'da, Buhara'da vs. bulunması haklı olarak Kürdologların bu iddialarını şüpheli hale getirmektedir.

Müteakip sayfalarda Türkiye'nin çeşitli yerlerinde dokunan halı-kilim örnekleri ve onların Orta Asya ve Türkistan'ın değişik şehirlerinde dokunan paralelleriyle ilgili karşılıklı resimler bulacaksınız. Pek çok örnekleri bulunan bu tür resimlerden yalnızca küçük bir kısmı konulmuştur. Acaba siyasî Kürdçüler bu benzerlikleri nasıl izah edecekler? Acaba Bişkek'ten, Altaylardan bazı insanlar gelip Doğu Anadolu'dan halı-kilim desenlerini kendi ülkelerine mi taşıdılar? Yoksa bu desenler vaktiyle Orta Asya'dan göç edip gelen Türkler tarafından bölgeye taşındı da, burada Kürdler tarafından taklit mi edildi, buna okuyucu resimleri karşılaştırarak kendisi karar versin.

Bitlis

Canbul

Bitlis

Bakü

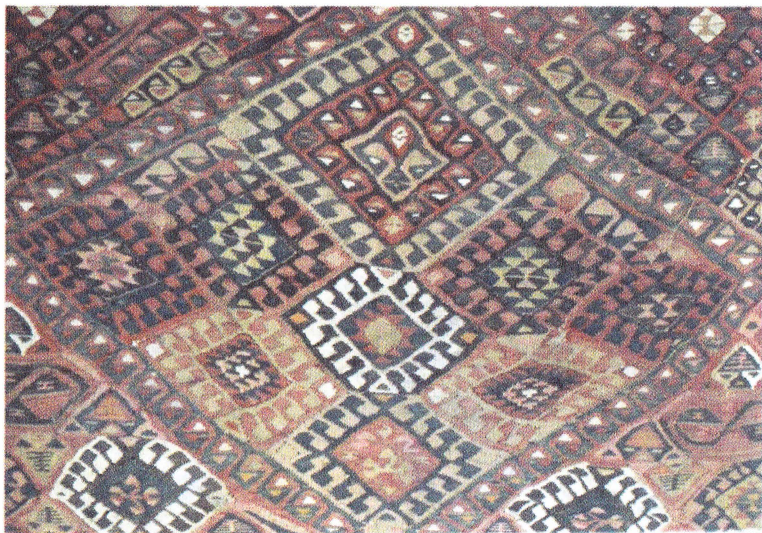

Tunceli-Pülümür

Tebriz

IV

Van

Buhara

Sivas

Almatı

Şırnak

Türkmenistan

İran-Tebriz

Siirt

Türkmenistan

Tunceli

Diyarbakır

Almatı

Kırgızistan-Çolpanata

Diyarbakır

X

Diyarbakır

Kırım

Hakasya Minusinsk

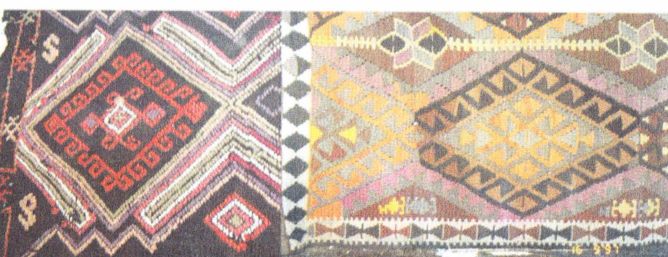
Doğubeyazıt

Doğubeyazıt

Kırgızistan

Moldova

Elazığ

Kırım

Buhara

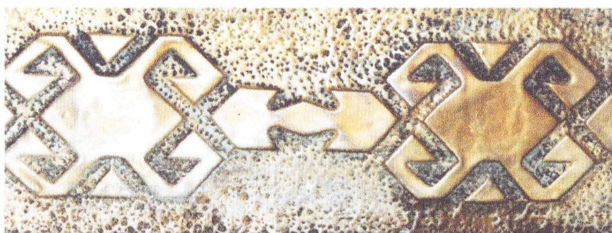
Kars

Mardin

Hakasya Minusinsk

Malatya

Bişkek

Kızgızistan-Oş

Şanlıurfa

Tunceli

Kazakistan-Yusalı

Dünyada bulunan ilk halı örneği Pazırık halısı olduğuna göre, halı ve kilim hakkında ilmi yazı yazanların Pazırık halısıyla işe başlamalarında yarar vardır. Bilindiği üzere Pazırık yaylası Balıklı Göl yakınlarında, Yan Ulagan ırmağı kıyısındadır. Buradaki kurganların birinden çıkarılan ve dünyanın bilinen ilk halısı kabul edilen halı üzerindeki pars damgası ile at, eyer ve pantolonlu süvari resimleri günümüze kadar bozulmadan kalabilmiştir. *Pars*, Kazakistan'ın eski başkenti Almatı'nın ve Tataristan'ın damgası olduğu gibi, Kazakistan'da pantolona *şalvar* denirken, Anadolu'da giyilen şalvar tipine de orada hiç rastlanmaz. Ayrıca, insanların kafatasında olup da, eyere benzeyen bir kemiğe *Türk eyeri* (sella Turcica) dendiği de, tıpla az çok ilgilenen herkesin malumudur. Dolayısıyla, bir tek eyer ile atlı süvarilerin giyinişleri dahi, Pazırık halısının Türk kültürüne aitliğini ispatlama açısından çok önemli ipuçları vermektedir.

Eyerin Türk buluşu olması ve atlı kültürün gereği olan giyim biçiminin Fars giyim tarzıyla alakasının olmaması önemli bir bilgi kaynağıdır; ancak, Rudenko, Pazırık'daki incelemeleri sonucunda "*her halde bu mezar Türk veya Moğol ırkına ait değil, Aryani ırktan olan İskitlerindir*"[54] diye yazmıştır; fakat İskitlerin *aryani* bir ırktan olmadıklarını; en azından kımız içmelerinden, domuzu topraklarında barındırmamalarından, at kurban etmelerinden, ölüm ve mezar törenlerine baktığımızda anlamak mümkündür.

Öte yandan İskitlerin Türk olduğu, en azından Türklerin sosyo-kültürel çevresi içinde olduklarına dair eserler aksi görüşteki eserlerden hem daha çok, hem de bu doğrultudaki bilgiler daha tutarlıdır. Örneğin, İnan, "*III. asırdaki Çin vakanüvislerine göre Pazırık havalisinde Hunlar bulunuyorlardı... Pazırık höyüğünün şarkında yaşayan Uranha Türklerinden Uygur Ondar (onlar) yahut Ondar Uygur oymağı hâlâ mevcuttur... Hülasa Pazırık hafriyatında açılan mezardaki defin, ayin ve merasimlerini gösteren bütün eserler ancak Türklerin defin, ayin ve merasimlerine ait anane ve adetleriyle izah olunmaktadır. Hafriyattan çıkarılan bütün eserler*

54 İnan, Abdulkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1991, Cilt II, s. 262.

Türkler'in Orta Asya ve Altay'da kablelmilat devrinde inkişaf ettirdikleri kültürün mahsulleridirler"[55] diyerek Pazırık halısı hakkında farklı bir bakış açısını ifade eder. L. Rasonyi de "*Pers hakanlığına ait en eski vesikalar M.S. VIII. yy.'dan kalmadır. İran kültürü konusunda görüşleri genelde dünyaca kabul gören Spiegel, Kremer ve Geiger gibi uzmanlar 'halıcılığın Perslerde autochthon (esas, asıl, otantik, esas yerli) bir şey olmadığını' söylerler"*[56] der.

Vambery, 1863 yılında Hive, Tahran, Buhara gibi bölgelerde yaptığı seyahatler hakkında bilgiler verirken halı ve keçe imalatının Türkmenler tarafından yapıldığını zikrederek nakışların işlenişini: "*Bir kadın dokunulması istenen nakışların örneklerini kum üzerine parça parça çizer, işçiler de bu örneğe bakarak halıyı dokurlar"*[57] biçiminde tasvir eder.

Pazırık'ta bulunan halı bilim adamları tarafından *Türk düğümü* diye bilinen *Gördes düğümü* ile dokunmuştur. Ayrıca, düğümlü halı tekniği ilk defa İç Asya'da kullanılmıştır. Sanat tarihçilerinin ortak görüşüne göre, *İran düğümü* tek düğüm, sembolleri ise *asimetrik*; *Türk düğümü* ise, çift düğümdür ve dokumalarda kullanılan semboller ise, tamamen *simetrik*, yani geometriktir. Sanat tarihçisi Yetkin, Pazırık halısındaki düğümlerin çift düğüm olması, bu halının Türk halısı olduğu hususunda önemli bir belgedir hükmünü verir[58].

Kyzlasov, Simirnov, Kiselev ve Griaznov gibi Rus bilim adamları da Rudenko'nun görüşlerine karşı çıkarak, Pazırık'ta bulunan halının İran halısı olduğuna dair görüşlere itiraz etmişlerdir. Sanat tarihi uzmanlarından Erdman da, önceleri Pazırık'ta bulu-

---

55 İnan, a.g.e., s. 263, 267.

56 Rasonyi, Lydia: "Türklerde Halacılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 103, s. 616.

57 Vambery, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*, s. 57.

58 Yetkin, Şerare, "Yurdumuzdaki Müzeler ve Camilerde Bulunan Değerli Halılar", *Türk Kültürü Dergisi*, 1963, Sayı 4, s. 2; Yetkin, Şerare, *Türk Halı Sanatı*, Ankara, 1991, s. 1-2; Haack, Hermann, Doğu Halıları (Çeviren:. N. G. Görgünay), Ankara, 1975, s. 38; Diez, Ernst: *Türk Sanatı* (Çeviren: Oktay Aslanapa), İstanbul, 1955, s. 46.

nan halının Türk halısı olduğu konusunda kuşkular taşımış olsa da en son yazdığı eserde bu halının "*Türk ilmiğiyle* (düğümüyle) *dokunmuş*" olduğunu belirterek Pazırık halısının Türk halısı olduğu görüşünü savunmuştur[59]. Diyarbekirli'ye göre de, "*Pazırık halısı Altaylarda yaşayan Hun topluluklarının bir nevi maddi değerlerinin aynası olarak karşımıza çıkmaktadır*"[60]. Ayrıca Pazırık halısındaki hâkim damgaları ve Türklerin kullandığı geometrik damgaları araştırma alanımızdaki yalnızca halı, kilimlerde değil, bir evin dış duvarında, kağıt paralarda, herhangi bir yere çizilmiş "orak çekiç"lerin arasında, bir mezar taşında, bir çok araç ve gereçlerde, hatta tuvaletlerde dahi görebilirsiniz.

Kürtler hakkında yazdığı kitaplarla tanınan, aslen Vanlı, yani Doğu Anadolu menşeli olan Bender, "*halıcılık sanatında iki düğüm atma tekniği vardır: Doğu Anadolu'da başlangıçtan beri halılara atılan düğüme Gördes düğümü, İran'da dokunan halılardakine de Senneh*[61*] *düğümü denir. Bilindiği gibi, Senneh İran'da bulunan bir Kürt yerleşim merkezidir. Senneh düğümü İran'da yaşayan Kürtler tarafından icat edilmiş ve zamanla halı imal eden bu ülkenin öbür yörelerine de yayılmıştır*"[62] diyerek, halıda kullanılan düğümlere bilinenin aksine farklı bir yaklaşım sunar.

Yukarıdaki atıf yapılan yerden de anlaşıldığı gibi Bender, Fars düğümü olarak bililen "senneh" (tek düğüm) ve Türk düğümü olarak bilinen "Gördes" (çift düğüm) düğümü de Kürtlerin icadı olarak ifade etmiştir. Hatta Doğu Anadolu'da kullanılan hakim düğümün "Gördes" düğümü olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca, Bender, "*Kürt halıları geometrik desenli halılar ve çiçek-bitki desenli halılar olarak iki büyük grupta toplanır...*"[63] diyerek bütün halı ve kilimler üzerindeki damgaları Kürtler ile açık-

---

59 Diyarbekirli, Nejat, "İlk Türk Halısı", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara, 1974, s. 263; Tekçe, E. Fuat, *Pazırık*, Ankara, 1993, s. 32-33.

60 Diyarbekirli, a. g. m., s. 267.

61 * Senne, sini.

62 Bender, Cemşid, *Kürt Tarihi ve Uygarlığı*, İstanbul, 2000, s. 244.

63 Bender, a.g.e., s. 242.

lamaya çalışır; ancak, Bender'in bu görüşü konu hakkında ilmî çalışmalar yapanların eserlerinde doğrulanmamaktadır. Dolayısıyla, Bender'in bu görüşü süpekülatif değerden öte bir anlam taşımamaktadır.

Bender'in, Kürtlerin her iki düğümü kullandığı ifadesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Halı ve kilimler incelendiğinde tarihten beri Fars halılarında senneh-tek düğüm; Türk ve Kürt halılarında ise Gördes düğümü-çift düğüm kullanıldığı ortadadır. Türklerin ve Kürtlerin halı ve kilimlerinde genellikle hâkim unsur, geometrik-simetrik damgalardır. Buna karşılık, Farslar, halı ve kilimlerinde asimetrik damgalar, yani çiçek, bitki, kuş ve benzeri şekilleri kullanmışlardır. Bu konuda Haack de "kıvrımlı şekillere ve bitkisel motiflere ileri derecede yer verilmesi İran halılarının başlıca özelliklerini oluşturur"[64] demektedir. İran'da yaşayan Türkler ile Kürtler ise eskiden beri halı-kilimlerinde Türk düğümü olan Gördes düğümünü ve geometrik damgaları kullanmışlar, hâlâ da kullanmaktadırlar.[65*]

Kürtler hakkında, 1953'te saha çalışmalarına dayalı doktora tezi yapan, özellikle Kafkasya Kürtleri hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Aristova da, "*Irak, Türkiye, Suriye ve Kafkasya'da dokunan Kürt halılarında motif olarak sembolik hayvan figürleri (koçboynuzları, kare şekiller vb.) vardır; geometrik şekiller, battaniyelere özgüdür*"[66] diyerek, Kürtlerin hiçbir zaman Fars damgaları kullanmadığına dikkati çeker. Yine Aristova, "göçebe ve yarı göçebe Kürtlere ait halılar ile bazı Türk, İran ve Irak göçebelerine (örneğin Kaşgaylar, Afşarlar vb)[67*] ait halılar arasında motif bakımından büyük benzerlikler vardır. Kürt halılarında, salt ge-

64 Haack, a.g.e., s. 44.

65 * Bk: "Halı Kilim" bölümü.

66 Aristova, Tatyana Feodorovna, *Kürtlerin Maddi Kültürü-Geleneksel Kültür Birliği Sorunu* (Çevirenler: İbrahim Kale - Arif Karabağ), İstanbul, 2002, s. 181.

67 * Bilindiği gibi Kaşgaylar, Afşarlar Türk asıllı olup, Afşarlar yirmi dört Oğuz boyundan biridir.

ometrik öğelerin yanı sıra, halkın günlük çalışma hayatını (hayvancılık, tarım, el işleri vb), tabiat olaylarını ve dinsel inanışlarını yansıtan öğeler de yer almaktadır"[68] diyerek Kürtlerdeki hâkim damgaların geometrik olduğunu belirtir.

Bender, yukarıda belirttiğimiz kanıtsız ve kaynaksız görüşlerine ilave olarak daha büyük bir iddiada bulunmuştur. Bu iddiaya göre, halı ve kilimcilik, *Kürtlere özgü* bir sanattır. Bu iddiayı şu sözleriyle ifade etmiştir: "*Tanınmış halı bilginleri de halı ve kilim dokumacılığının Kürtler tarafından icat edildiğini, İranlılarla Türklerin bu sanatı sonradan Kürtlerden öğrendiklerini öne sürmektedirler... Halı ve kilimin vatanı Zagros yöresidir. İlk dönemlerde Kürtler, Mezopotamya'nın sazlık bölgelerinden kesip işledikleri sazlarla ilk dokuma örneklerini yerlere serdiler; ancak atın ehlileştirilmesinden sonra aynı halk yünden yapılmış keçe sanatını yarattı*"[69]. Doğrusu bu iddia, akıl sağlığı ile uyumlu, bilimsel ölçütler ve yöntemler çerçevesinde açıklanabilir bir mahiyete sahip değildir.

Bilindiği gibi Kürt tarihi konusunda çalışan Kürtçü araştırmacılar, dilden hareketle, Kürtleri, Farsların bir boyu gibi kabul ederler. Bu doğru bir iddia olmasa da, varsayalım ki, doğrudur. O zaman, buradan bu iddia sahiplerine şu soruyu sormak gerekir: Kürtler, neden Farsların kullandığı damgaları ve düğümü değil de, bidayetten beri hep Türklerin damgalarını ve düğümlerini kullanmışlar ve kullanmaktadırlar? Ayrıca, Kürtlerde koç başlı mezar taşları ve balballar varken, Farslarda neden yoktur? Damgaların ve düğümlerin yaratıp günümüze çıkardığı birlikteliğin bu yönü, herkesin üzerinde düşünmesi icap eden ve kökleri oldukça derinlere inen önemli bir bulgudur. Kardeşliğin ve birlikteliğin sırlı kapısı açıldıkça birleştirici bağların, ayrıştırıcılardan daha güçlü olduğu görülecektir. Ve damgaların dili, düğümlerin sırrı çözüldükçe, çift düğümün bir ayrılmaz kardeşliği ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

---

68 Aristova, a.g.e., s. 184.

69 Bender, a.g.e., s. 230-231.

Bender'in ifadesindeki atın ehlileştirilmesi ile keçecilik sanatı arasındaki ilişkiyi anlamak mümkün değildir. Ancak atın, Türkler tarafından ehlileştirildiği konusu tarihçiler tarafından kabul edilen bir husustur. Bilindiği gibi at, Asya kökenli bir hayvan olup tekerlekle beraber M. Ö. 1600'larda Asya'dan Mısır'a getirilmiştir[70]. Türk ve Moğol tarihi hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Roux, at konusunda şunları söyler: "*Yoğun at yetiştiriciliği en yüksek noktasına Moğolistan'da erişmiştir. At yetiştiriciliği hemen hemen bütün bozkır ülkelerinde yaygın bir biçimde yapılmıştır;*[71] *ancak çöllerde, Batı Sibirya'da, Çin'de, Avrupa'da, Dicle, Fırat ve Nil vadisinde coğrafi şartlar at yetiştiriciliğine müsait olmadığı için bu bölgelerde at çok sonra görülmüştür*"[72].

Diğer yandan, halı-kilim tarihi konusunda çalışan uzmanlar, halı-kilim coğrafyasının İran'ın Fars bölgesi ve Türkistan olduğunu kabul eder; ancak, ilk halı-kilim örneklerinin Türkistan'da bulunması ve üzerlerindeki damgalar ile halıda kullanılan düğümlerin çift düğüm, yani Türk düğümü olması, halı-kilimin vatanının Türkistan, bu sanatın sahiplerinin de Türkler olduğuna işaret etmektedir.

Haack de "Güney ve doğu İran halılarının çoğu, İran düğümü ile düğümlendiğini halde, kuzey doğu İran'da Horasan bölgesinde dokunan halılarda Gördes düğümü (Türk düğümü) kullanılır"[73] demektedir.

Türkiye'de yapılan kazı çalışmalarında bulunanlar, *eli belinde*, *koçboynuzu*, *gülsayra*, *bereket*, *pıtrak*, *haç* gibi isimlerle adlandırılan damgaların en eski tarihten beri Büyük Türkistan coğrafyasında, batı Sibirya Türklerinde kullanılmış ve kullanılıyor olması, bu konuda fikir yürüten insan tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla, bunların mahiyetini yalnızca Anadolu tarihiyle ve coğraf-

---

70 Mülayim, Selçuk, *Bilim Olarak Sanat Tarihi Aklın İzleri*, İstanbul, 2006, s. 18.

71 Roux, Jean Paul, *Türklerin Tarihi* Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl (Çeviren: Galip Üstün), İstanbul, 1984, s.89.

72 Roux, a.g.e., s. 89.

73 Haack, a.g.e., s. 38.

yasıyla sınırlı kalınarak izah etmek pek mümkün değildir. Örneğin, saha çalışması yapılarak ve konu hakkında önceden yapılan çalışmalardan hareketle hazırlanan *Tarihi Kaynak Olarak Sibirya Halkları Motifleri*[74] adlı eserde, Türkiye'deki etnografya eserlerinde görülen neredeyse bütün damga, şekil ve süs örneklerini görmek mümkündür. Hatta, bu eserde, bölgeler günümüzde dahi İslamiyet ile tam anlamıyla henüz tanışmamış oldukları halde, Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra oluşan, özellikle de Selçuklu sanat anlayışıyla bağlantılı açıklanan ve Rumî sanatı olarak ifade edilen süsleme örneklerinden buralarda bolca bulunduğu görülmektedir.

Bir kültür unsurunun bir bölgede bulunması o kültür unsurunun o bölgeye ait olacağı anlamını taşımak zorunda değil; fakat bir kültür unsurunun tarihî özellikleri, ifade ettiği anlam, o kültür unsurunun hangi bölgenin ya da sosyo-kültürel çevrenin ürünü olduğu hakkında önemli ipuçları verir. Bu sebeple, antropologlar arasındaki yaygın kanaate göre, bir kültür unsuru daha çok nerede bulunuyor ve sosyo-kültürel hayat açısından nerede önemli anlamlar taşıyorsa, o kültür unsuru oranın ürünüdür.

Halı hakkında yapılan çalışmaların önemli bir kısmı halı sanatının dünyaya Türkler tarafından tanıtıldığını ortaya koymaktadır. Pazırık halısından daha eski (M. Ö. VI. yy. ait) halı parçaları da Doğu Türkistan'da bulunmuştur. İslam ülkelerinde ise, halı, bir Türk devleti olan Selçuklular vasıtasıyla tanınmaya başlamıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz bilgiler ve fotoğrafların anlattıkları bir başka husus da şudur. Nasıl ki biyolojik hayatta DNA'lar varsa sosyal hayatta da DNA'lar vardır. Çünkü Sibirya'dan Balkanlara kadar olan Türk kültür coğrafyasına baktığımızda birbirinden haberdar olmayan, birbirini görmeyen, birbirinin coğrafyasını tanımayan insanların çok farklı bölgelerde çok farklı tarihlerde aynı üslubu ortaya koymaları, aynı damgaları kullanmaları bir tesadüf eseri olamaz.

---

74 İVANOV, S. V., *Ornament Narodov Sibiri Kak İstoriçeskiy İstoçnik*, Moskva/ Leningrad, 1963.

XXVI. BİZ HEP BURADAYDIK MASALI

Daha önce belirttiğimiz gibi, siyasî Kürdçüler belli bir dönem başka konuları işlerken, yaklaşık 2000'li yıllardan sonra birden "Biz kâlubelâdan beri buradaydık, sizler gelip topraklarımızı işgal ettiniz" tezini işlemeye ve dolayısıyla Türklere topraklarımızdan çıkıp gidin mesajı vermeye başladılar.

Bir şeyi iddia etmek kolaydır, hatta herkes her şeyi iddia edebilir, fakat bunu belgelerle kanıtlayamıyorsa, iddiası kuru bir lakırdı olmaktan öteye gidemez. Burada yani bugünkü Misak-ı Milli sınırları dahilinde Kürdlerin ne zamandan beri bulundukları konusu tartışılacaktır. Türklerin Anadolu topraklarındaki gayr-ı resmi mevcudiyetleri konusuna girmeyeceğiz, ama 1071 yılından itibaren Türkler Anadolu'ya akmaya başladıklarında Kürdlerin nerelerde olduğu konusu üzerine yoğunlaşacağız ve elbette ki, günümüzden yaklaşık 1000 yıl öncesinden söz edeceğimize göre, temel kaynaklarımız Arap ve Süryanî, kısmen de Bizans kaynakları olacaktır.

Yapılan tespitlere göre eserinde *Kürd* ve *Ekrad* adı geçen ilk yazar Taberî'dir. Bildiğimiz kadarıyla veya en azından bugüne kadar bulunan eski elyazmaları arasında Taberî'den öncekilerde Kürd kelimesi geçmez. Ancak, Taberî'de geçen şeklinden Kürd kelimesinin göçebe, bedevî anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nasıl bir Arap tarafından yazılmış eserde geçen "bedevî" kelimesine bakarak hiç kimse "bedevî" adını taşıyan etnik bir grubun veya kabilenin olduğunu düşünmezse, burada geçen "Kürd" kelimesinden de etnik bir topluluk anlamı çıkarılamaz. İzah edelim.

Part hükümdarı Erdavan'ın mektubunda "Ey Kürdlerin çadırında terbiye olmuş Kürd!"[1] diye hitap ettiği kişi, Sâsânî devletinin kurucusu Erdeşir b. Babek'tir. Taberî'nin anlattığına göre İstahr'da Bazerencinlerden birinin hükümet ettiği günlerde Babek'in Erdeşir adını verdiği çocuğu dünyaya gelir. İstahr hükümdarının adı Cuzher, başka bir rivayete göre Uzuhr'di ve Tîra[2] (تيري) adlı bir köleyi Dârâbcerd'e *ercebz*[3] olarak tayin etmişti. Erdeşir yedi yaşına geldiğinde babası[4] onu Cuzher'in huzuruna götürdü ve hükümdara oğlunun terbiyesini Tira'ya havale etmesini ve o öldükten sonra yerine oğlunu *ercebz* yapmasını rica etti. Hükümdar bu ricayı kabul etti. Babanın arzusu üzerine bunun için bir tutanak tertip edildikten sonra oğul Tira'nın katına götürüldü. Tira onu güler yüzle karşılayarak evlatlık edindi. Erdeşir, Tira'nın ölümünden sonra yerine geçerek yurdu düzgün bir şekilde yönetti.

Metnin bundan sonraki kısmı hayli karışık. Esasen bunun sebebi Taberî'nin İskender'in Dârâ'yı öldürmesinden sonra her biri kendi başına hükümdarlık yapan derebeylerin yani Mülûk-u Tavâif'in tarihini iyi bilmemesidir. Ondaki bu bilgi eksikliği ve efsanelerle, hayali olaylarla dolu anlatımı, kendisinden sonrakilere miras kalmıştır. Rivayete göre Erdeşir, ercebzlik yaptığı sırada bir rüya görür ve güya başı ucunda oturan bir melek ona büyük işler başarıp, pek çok krallık fethedeceğini bildirir. Böylece Erdeşir ordular toplayıp harekete geçer bazı derebeyleri öldürüp ülkelerini ele geçirir. Babasına bir mektup yazıp velinimeti durumundaki Cuzher'i de öldürmesini ister. Babası yani Babek, o sırada Beyza'da bulunan Cuzher'e saldırır ve öldürüp tacını alır. Sonra Cibâl hükümdarı yani Part kralı Erdavan'a bir mektup göndererek,

1 ايها الكردي المربي في خيام الاكراد /Taberî, Kahire bask., 2/39.

2 MEB'in yayınladığı Taberî çevirisinde yanlışlıkla Tiri şehrinde yazılmış, ama doğrusu Tîra'dır.

3 Bu kelimeye hiçbir kaynakta rastlayamadık; eserin Türkçe çevirisinde de bu şekilde bırakılmış; fakat muhtemelen Taberî'nin en iyi tahkikli baskısı olan Kahire baskısını yapanlar da bu kelimenin ne anlama geldiğini bulamadıkları için olduğu gibi bırakmışlar. Kanaatimizde "kethüda" veya "vali" anlamındadır.

4 Erdeşir'in babası o sırada bir tapınağın môbedi yani rahibi idi.

bu tacı oğlu Sâbûr'a giydirmesine izin vermesini ister. Erdavan, bu isteği reddeder ve öldürülen hükümdarların kendisine sorulmadan öldürüldüğünü ve durumu kabullenmediğini bildirir. Babek, Erdavan'ın uyarısına aldırmaz ve tacı oğlu Sâbûr'un başına koyar. Böylece Sâbûr yani aslında Erdeşir'in ağabeyi hükümdar olur. Sonra Sâbûr kardeşi Erdeşir'e haber göndererek yanına çağırır, fakat Erdeşir emre itaat etmez. Sâbûr ordu toplayıp Erdeşir'in üzerine yürür. Yolda kendisinden büyük olan kardeşleri aralarında anlaşıp taç ve tahtı alarak götürüp Erdeşir'e verirler. Böylece Erdeşir tacı başına giyerek hükümdar olur (226-241). Erdeşir'in diğer beylikleri birbiri ardınca itaat altına alması, Erdavan'a danışmadan şehirler ve mabetler kurması Eşkanî yani Part hükümdarının hiç hoşuna gitmez ve ona bir mektup göndererek şöyle der: "Ey Kürdlerin çadırında terbiye edilmiş Kürd! Sen çizmeyi aştın ve ölüme davetiye çıkardın. Sen, kimin izniyle başına taç giydin ve kimin izniyle o memleketleri ele geçirdin?.."[5]

Ancak, burada bir parantez açarak Taberî'nin kullandığı "kürd" ve "ekrâd" kelimeleri üzerinde durmak gerekir. Eğer Kürdler Araplardan inme ise ve kelime de Arapça ise, III. Yüzyıl başlarında Araplarla Perslerin dil temasları olmadığına göre, Part hükümdarı Erdavan, mektubunda doğrudan "kürd" ve "ekrâd" kelimesini mi kullanmıştır? Mektubu, Erdeşir'e hangi dilde yazmıştır? Partça mı, eski Farsça yani Pehlevice mi? Mektubu Arapça yazmadığına göre, "kürd" kelimesi o zamanlar - ister etnik bir isim, isterse bedevi anlamında - kullanılıyor olsa dahi, ne Part dilinde, ne de Acem dilinde "ekrâd" şeklinde çoğul yapılmaz. Partçada çoğul, kelimenin sonuna *–ân* ve *–în* eki getirilerek yapılır. Örneğin *im* (bu) ~ *imîn*; *zreh* (göl) ~ *zrehân*. Farsçada da aynı kural geçerlidir ve Rusların hazırladığı "Dünya Dilleri" adlı eserde belirtildiği gibi muhtemelen Partçadan geçmiştir.[6] Buna göre mektup Partça veya eski Farsça ile yazılmış ise kürd kelimesinin çoğulu ekrâd değil, kürdân olmalıydı. Ayrıca "Eyyühe'l-kurdî" (ey

5 Taberî, III/964-968.
6 *Yazıkı mira*, s. 17.

Kürd) yerine de "Kürdâ" (ey kürd) denmeliydi. Normal halde Taberî'nin bu noktaya dikkat edip, mektubun hangi dilde yazıldığını ve "kürd" sözcüğü değilse bile, çoğulunun ne şekilde geçtiğini belirtmesi gerekirdi. Dikkat edilmeyen ve gözden kaçan bu husus üzerinde özellikle durulmalıdır.

Halbuki muhtemelen Taberî'nin gözünden kaçan husus, Erdavan'ın yazdığı mektupta geçen kelimenin "Kürd" değil de "Kurtii" olabileceğidir. Eğer gerçekten Erdavan, mektubunda "Ey Kurtiilerin çadırında büyümüş Kurtii!" demişse, o zaman McDowall'in tanımlaması işimizi kolaylaştırmaktadır ki, ona göre "Kurtii" kelimesi Zagros dağlarında yaşayan Part ve Selevkî paralı okçulara verilen isimdir". McDowall, ayrıca Kurtii kelimesinin etnik bir topluluk anlamında kullanılmadığı kanaatindedir. Hatta aynı yazar Kürd kelimesi için "Kürd teriminin aradan bin yıl geçtikten sonra İslamî fetihler sırasında ve muhtemelen biraz öncesinde etnik bir anlamdan çok sosyo-ekonomik bir anlam içerdiği kesindir. Bu terim, İran yaylasının batı ucundaki göçerler ve muhtemelen aynı zamanda Mezopotamya'daki çoğu köken olarak Sâmî olması gereken ve Sassanian diye bilinen aşiretler için kullanılıyordu" demektedir.[7] Belki de Taberî "kurtii" kelimesini duymadığı için, sözcüğü Kürd şeklinde anlamıştır.

Tekrar konuya dönelim. Taberî'nin rivayetine göre Erdeşir, fetihlerine ara vermeden devam eder ve nihayet Erdavan'la da karşılaşır ve onu öldürür. Hatta başını ayakları altına alarak çiğner. Sonra Hemedan, Cibâl, Azerbaycan, Ermenistan (o zamanki adıyla Ermâniye) ve Musul üzerine yürüyüp tamamını fetheder. Arkasından Irak taraflarına yürüyerek oraları da fetheder. Arap kabilelerinin bazıları itaat arz ederken, bazıları Erdeşir'e bağlanmamak için Suriye taraflarına çekilirler.

Taberî, Erdeşir'in fethettiği yerler ve itaat altına aldığı hükümdarları tek tek saymasına rağmen, ne Kürdlerin yaşadığı bir topraktan, ne de bir Kürd hükümdarından söz eder. Halbuki Er-

---

7 David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s. 31.

meni, Nabat, Arap vs. hepsini tek tek saymaktadır. Yazar, eserinin daha sonra Araplarla Sâsânîler arasındaki çarpışmaları anlatırken de Kürdlerden söz etmez. Erdeşir oğlu Sâbûr oğlu Behram zamanında ise El-Cezire'de Rabia ve Mudar kabilelerinin yaşadığından söz eder.[8] İşte Mesudî'nin daha sonra Kürdlerin ataları olarak zikredeceği Rabia ve Mudar oğulları bunlardır. Taberî, hikayesine devam ederek Perslerin hükümdarsız kalıp, hükümdarlık hakkı bulunan çocuk yaştaki Sâbûr'un büyümesinin beklendiği kargaşa yıllarında Türklerin ve Rumların bir yandan, Arap kabilelerinin diğer yandan Pers topraklarına göz diktiklerini; Abdulkays bölgeleri, Bahreyn ve Kazima taraflarında yaşayan Arapların büyük bir orduyla Pers topraklarına saldırarak İranşehr, Erdeşir, Hurre ve Fars sahillerini ele geçirdiklerini, yağmaladıklarını ve pek çok insanı öldürdüklerini anlatır. Sonra Sâbûr'un tekrar güçlenip Araplar üzerine yürüdüğünü, Mekke'ye kadar ilerlediğini ve Arap kabilelerini dağıtarak çeşitli bölgelere iskan ettiğini rivayet eder.[9]

Taberî'nin 11 cilt halinde Kahire'de yayınlanan tahkikli baskısında, göçebe hayat tarzını benimsedikleri için Kürd denilen, fakat esasen yalnızca yukarıda verildiği şekliyle "göçebe, abdal, bedevi" anlamında kullanılan şekli[10] dışında Kürdlerden yalnızca

8 Taberî, III/987.

9 Age., III/992-994.

10 Burada geçen Kürd kelimesinin "göçebe, bedevi" anlamında olduğuna Taberî'deki şu rivayet delil olarak kullanılabilir: Bilindiği Nemrud Zamis İbrahim peygamberi ateşe attırmış, fakat Allah'ın emriyle ateş bir gül bahçesine dönüşerek onu yakmamıştır. Kur'an'da geçen (*Enbiya*, 68) bir âyet bu olayla bağlantılıdır. İşte Taberî meşhur eserinde bu olaya ilişkin olarak şöyle bir rivayet nakleder: Bize İbni Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed b. İshak söylemiş; o, Hasan bin Dinar'dan, o da Leys b. Ebî Süleym yoluyla Mücahid'den şunu rivayet eder: Ben bu âyeti Abdullah b. Ömer'e okuduğum vakit, o benden: 'İbrahim'in ateşte yakılmasını kim tavsiye etmiştir, biliyor musun?' diye sordu. Ben 'bilmiyorum' dediğimde, 'Farslı göçebe Araplardan biri' diye cevap verdi. Ben: 'Ya Ebû Abdurrahman! Farsların göçebe Arapları var mı?' diye sorduğumda, o 'Evet vardır. Kürdler, Farsların göçebe Araplarıdır, onlardan biri Nemrud'a İbrahim'in ateşte yakılmasını tavsiye etmiştir' cevabını verdi. (Taberî

iki yerde bahseder. Birisi 4. cildin birkaç sayfasında *Fars Kürdleri*, diğeri *El-Ekradu'l Yâkubiyye* (الاكراد اليعقوبية) yani Hıristiyan Kürdler şeklindedir. Taberî'nin yalnızca "Fars Kürdleri" şeklinde söz ettiği Kürdler hakkında daha detaylı bilgiyi İbni Hordadbeh'in *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eserinde buluyoruz. Kürdlerin Fars bölgesinde dört sancakta (ram) yaşadığını kaydeden İbni Hordadbeh[11] ve daha sonra onun verdiği bilgileri aynen tekrar eden Kazvinî, İbnü'l Fakih, İdrisî, Yakut, İbni Kesîr, İbnü'l Esîr vb. tarihçi ve coğrafyacıların anlattıklarına göre, bu dört sancağın her birinin başında bir Kürd reis vardır. Örneğin Şiraz-Isfahan yolu üzerinde Hân-ı Revşen köyünden 21 mil sonraki köyün adının *Kürd köyü* (قرية الكرد) olduğunu[12] belirten İdrisî, Kürdlerin Fars eyaletindeki yerleşim birimleri hakkında da şöyle der: "Fars bölgesinde dört ram vardır. Ram, Kürdlerin yaşadığı yer demektir. Her ramda köyler ve kasabalar vardır. Her ramın başında bir Kürd reisi bulunur. Bunlar, bölgelerini saldırılardan korumakla ve yolların emniyetini sağlamakla yükümlüdürler. Bunlardan birisi, Hasen b. Ciyleveyh ramıdır. Ramican denir. Isfahan'dan sonradır. Sâbûr bölgesinden ve Er-Recan'dan oraya giden yollar vardır. İkinci ram, Divan ramıdır ve Hüseyn b. Salih ramı adıyla bilinir. Sorân da denilir. Üçüncü ram, Ahmed b. El-Leys'e ait olan el-Levacin ramıdır. Erdeşirhurra bölgesindedir. Dördüncüsü Kariyân ramıdır. Mazencan ile Kirman arasındadır. Bu ramlardaki Kürdler beş yüz bin hanedir[13] ve her mahalleden bin atlı çıkar. Daha az atlı çıka-

---

çevirisi, I/329). Nitekim Mehmet Emin Zeki Bey, *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri* adlı eserinde, ne bulduysa bir çuvala doldurmuş olmasına rağmen, burada geçen *kürd* kelimesiyle "bedevi, göçebe" anlamında kullanıldığını düşünmüş olmalı ki, Erdeşir'i Kürd ünlüleri arasına almamıştır.

11 İbni Hordadbeh, *El-Mesâlik ve'l-Memâlik*, s. 47.

12 El-İdrisî, *Nüzhetü'l-Muştâk*, s. 193.

13 Bazı kaynaklarda (örneğin İbni Hordadbeh'te) 500 hane olarak geçer ki, muhtemelen doğrusu budur. Söz konusu X. Yüzyıl başlarında 500 bin hane, bir hanenin ortalama beş kişi kabul edilmesi halinde, 2,5 milyon insana tekabül eder ki, o dönem için çok büyük ve abartılı bir rakamdır. Çünkü 1857 yılında Türkiye, Suriye ve Irak'taki Kürdlerin toplam nüfusu bir milyondu ki, yaklaşık do-

ran mahalleler de vardır. Kışları köylerde oturur, yazları yaylalara çıkarlar. İbni Düreyd, onların Kürd b. Mard b. Amr b. Amir'in soyundan inme olduklarını söylemektedir. Onların koyunları ve develeri vardır. Ama atları yoktur."[14] Bu bilginin hemen hemen aynısı İbnü'l Fakîh'in eserinde bulunmaktadır.[15] Yalnızca ramların yazılış şekillerinde bazı farklılıklar vardır. Örneğin El-İdrisî'nin "Ramican" dediği ramın adı, İbnü'l Fakîh'te "Bazencan", Yakut'ta Bancan, İbni Hordadbeh'in İstanbul'daki elyazmasında "Zemican" şeklindedir vs. El-Himyerî'nin *Ravzu'l Mi'târ* adlı eserinde verilen bilgiler de hemen hemen aynıdır. Dünya coğrafyasını yedi iklim taksimatına göre anlatan el-Himyerî'nin Anadolu'nun güney ve doğu kesimlerini anlatırken diğer halklardan bahsetmesine rağmen Kürdlerden hiç söz etmemesi de altı çizilmesi gereken hususlardandır. Makrizî de (*Sülûk*, C. I, cüz. I, s. 3) ".. ancak, onların tamamı Fars'da oturmaktadırlar" derken, *Tacu'l Arûs*'da Kürd maddesinde şöyle denilmektedir: "Onların toprakları Fars, Irak-ı Acem, Azerbaycan, Erbil ve Musıl'dadır."

El-Kazvinî'nin *Asâru'l Bilâd* adlı eserinde ise farklı bir bilgi verilerek "Kelar: Taberistan şehirlerindendir. Orada Deylem Kürdleri yaşar" denilmektedir.[16]

Eserini kendi ifadesinden H. 332'de (943/44) yazdığı anlaşılan Arap coğrafyacı ve gezgini Mesudî'nin verdiği bilgilerle, İstahrî'nin, Mukaddesî'nin ve bilgilerini ağırlıklı olarak Mesudî'den alan el-Bekrî'nin kayıtları, Kürdlerin yaşadıkları yerlerin belirlenmesi açısından en önemli bilgilerdir. Bunlar üzerinde kısaca durmaya çalışacağız.

---

kuz asır önce 2,5 milyon olmaları herhalde düşünülemez. 500 bin çadır ifadesi doğru olmuş olsaydı, her üç kişiden birinin savaşçı olduğunu düşünürsek, yaklaşık 700 bin kişilik bir ordu teşkil edilebilirdi ki, IX. Yüzyılda bırakın 700 bin kişilik bir orduyu, Kürdler 200 bin kişilik bir ordu çıkarabilmiş olsalardı, karşılarında duracak hiçbir imparatorluk olamazdı. Dolayısıyla İbni Hordadbeh'in 500 çadır ifadesi esas alınmalıdır.

14 Age., s. 195.

15 İbnü'l Fakîh, *Kitabu'l-Buldân*, s. 203, 204.

16 Kazvinî, *Asâru'l-Bilâd*, s. 494.

Mesudî'yi en sona saklayarak, aşağı yukarı çağdaşı sayılan İstahrî ile başlayalım. İstahrî, eserinde Irak'ı anlatırken Vâsıt'la Irak arasındaki bölgede Kürdlerin yaşadığından söz etmekte,[17] ondan sonra dokuz on sayfa kadar Kürdlerden hiç bahsetmezken, birden "*Kürd mahallerine gelince, bunlar sayılamayacak kadar çoktur, fakat tamamı Fars'tadır ve söylendiğine göre beş yüz bin haneden fazladırlar; tıpkı Araplar gibi kışları köylerde, yazları yaylalarda geçirirler*"[18] demekte, yaklaşık yirmi sayfa kadar sonra birden Kürdlerin Fars'ta yaşadıkları yerleşim birimlerinin adlarını vermektedir.[19] İstahrî, Kürdlerin hayat tarzının Araplar ve Türklerinkine benzediğini de vurgulamaktadır. İstahrî'nin, diğerlerinden farklı olarak Kürdler hakkında verdiği bilgiler bunlardan ibarettir. *Halbuki aynı yazar Doğu Anadolu'dan ve Irak-ı Arap'tan bahsederken, münferit Kürd gruplarının bugünü Anadolu sınırları dahilinde olduğundan söz etmez.*

İstahrî, Ermenistan, Er-Ran ve Azerbaycan'ı anlatırken, *Berdaa* şehrinden yani şimdiki *Partav*'dan bahseder ve bu şehir kalesinin kapılarından birinin adının *Bâbu'l Ekrâd* yani Kürd Kapısı olduğunu belirtir.[20] Ancak kapının adının Kürd Kapısı olmasına bakarak burada Kürdlerin yaşadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü eskiden şehir kalelerinin kapılarından başlayan yol hangi bölgeye veya hangi halkın yaşadığı yerleşim birimine gidiyorsa, o adla anılırdı. O zamanki coğrafyacılar şehrin adını Berdaa şeklinde yazmış olsalar da, doğrusu şimdiki adı olan Partav'dır ve tamamen Türkçe bir kelimedir. Par, Türkistan Türkçesinde "sis, buğu" anlamındadır. Tav ise dağ demektir ki, buna göre "sisli dağ" manasındadır. İstahrî, Azerbaycan, Ermenistan ve Er-Ran'da konuşulan dillere de değinerek, "Azerbaycan, Ermenistan ve Er-Ran'da Farsça ve Arapça konuşulur; fakat Debîl ve çevresinde Ermenice,

17 El-İstahrî, *Mesalik el-Memalik*, s. S. 87.

18 Age., s. 99.

19 Age., s. 114. Konumuz Kürd aşiretleri olmadığı için, bunlar üzerinde durmayacağız.

20 Age., s. 183.

Berdaa civarında Er-Ran dili kullanılır" demektedir. Bununla birlikte Mukaddesî, Debîl kalesinin Kürdlerin elinde olduğunu; aynı bölgedeki Salmas şehrinin civarında Kürdlerin yaşadığını, Kunduriye şehrinin ise Kürdler tarafından kurulduğunu belirtmektedir.[21] İstahrî, Cibâl'dan söz ederken, Şehrizôr'da nüfusun büyük kısmını Kürdlerin oluşturduğunu anlatmaktadır.[22]

Burada Mukaddesî'nin önemli bir kaydı üzerinde durmak gerekiyor. Yazar Cundîsâbur'un çok eski bir şehir olduğunu ve şimdilerde (eserin yazıldığı 990'lı yıllarda) Kürdler tarafından işgal edildiğini, şehirde nüfus çoğunluğunun Kürdlerin eline geçtiğini; zulüm ve bozgunculuğun arttığını anlatırken,[23] şehre yakın bir yerde bulunan iki eski yerleşim biriminden söz etmektedir: *Beyrûd* ve *Basınna*. Beyrud'a "Küçük Basra" da dendiğini belirten yazar, *bu iki şehirde yaşayan halkın önleriyle arkaları yani penis veya vulva ile popo arasında parmak büyüklüğünde kuyrukları olduğunu*, Iraklıların onlarla kavga ederken "*Yâ hûzî, yâ zenbânî!*"[24] (يا خوذي/ يا ذنباني) diye küfrettiklerini anlatmaktadır.[25] Hatta Taberî, Araplarla Acemler arasındaki bir çarpışmadan sonra oralarda yaşayan Kürdler ve diğerlerinden bir ordu toplandığını, daha sonra Fars halkından ve Kürdlerden başka birliklerin de onlara katıldığını[26] belirtmektedir ki, bu kayıttan sözü edilen Beyrud ve Basınna'da da Kürdlerin yaşadığı anlaşılmaktadır. Keza yine Mukaddesî, İstahr yakınlarında Rammu'l Ekrâd (Kürd sancağı) adında bir yerleşim biriminin bulunduğundan söz etmektedir ki, bu kayıt diğer Arap coğrafyacılarının eserlerinde de vardır.

Yukarıda Taberî'nin Irak'ta yaşayan Yakubî yani Hıristiyan Kürdlerden bahsettiğini belirtmiştik. Diğer Arap coğrafyacılarının eserlerinde de bu konuda bilgi olmakla birlikte, eserini nispeten

---

21 Mukaddesi, *Ahsenü't-Takâsim*, s. 316.

22 Age., s. 200.

23 Mukaddesî, *Ahsenü't-Takâsim*, s. 339.

24 Yani "oğlan, kuyruklu!"

25 Mukaddesî, age., s. 337.

26 Taberî, 4/183.

daha geç dönemlerde yazan El-Bekrî'nin *El-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı kitabında Mesudî'deki bilgiler tekrar edildikten sonra şöyle denilmektedir: "*Musul ile Cudi dağı*[27] *civarında yaşayan Kürdler, Yakubî mezhebine bağlı Hıristiyanlardır. Kürdlerin ana vatanları, Şam topraklarındaki Yehva ile Ceziretü'l Arap arasındaki bölgedir. Ebû Nasr el-Ceyhânî ve diğerleri de bu şekilde belirtirler.*"[28] Bu bilginin özellikle El-Ceyhânî tarafından verilmiş olması önemlidir. El-Ceyhânî'nin kendisinden sonra gelen diğerlerinin en çok faydalandıkları coğrafya eseri maalesef kayıptır.

Mesudî'yi özellikle sona sakladık. Çünkü yukarıda adları verilen yazarların çoğuyla çağdaş olan Mesudî, aslen Bağdat'lı olduğu için Kürdler hakkında daha detaylı bilgiyi onun eserinde buluyoruz. Bununla birlikte birçoklarının zannettikleri gibi Kürdlerden ilk bahseden kişi Mesudî değildir. El-Bekrî'nin kaydından ondan daha önce, eserini muhtemelen 922 yılında tamamlayan El-Ceyhânî'nin Kürdlerden bahsettiği anlaşılıyor.

Mesudî'nin Kürdlerin yaşadıkları yerlerle ilgili kaydı şu şekildedir: "*Kürdlerin bir kolu, Kûfe ve Basra'da yani Dinever ve Hemedân'daki Mahey bölgesindeki Şuhcanlardır. Onlar Rebia b. Nizâr b. Maad'ın soyundan olduklarını inkâr etmezler. Macırdanlar ise, Azerbaycan [III, 254]ın Kenkever nahiyesindendirler. Hazbani, Şurat; Cibâl ülkesinde yaşayan Şadencan, Lurri, Madencan, Mezdanekan, Barisan, Celali, Cabarki, Cavani, Müstekan; Şam bölgesindeki Debabil ve diğer aşiretler, en önde gelen kollarıdır ve Mudar b. Nizâr'ın soyundandırlar. Yakubî mezhebinden olanları vardır. Curkanlar Hıristiyandır. Musul ve Cudi dağı civarında yaşarlar.*"[29]

Görüldüğü gibi XI. Yüzyıldan önce yazılan coğrafya kitaplarında Kürdlerin Anadolu'nun asli sakinlerinden olduğuna veya Anadolu'nun doğu ve güneydoğu kesiminde yaşadıklarına dair

---

27 Kur'an'da sözü edilen Cudi dağı Irak'ta bulunan ve küçük bir dağ olan Cudi'dir. Ermenilerin Ararat adını verdikleri Ağrı dağının Nuh Tufanı'yla ilgili zikredilen Cudi dağıyla hiçbir ilgisi yoktur ve tamamıyla yanlış bir adlandırmadır.

28 El-Bekrî, *El-Mesâlik ve'l-Memâlik*, I/262.

29 Mesudî, *Murûc ez-Zeheb*, s.II/251

bir kayıt yok. Vakıa Mervânîler, Hamdanîlerden sonra yaklaşık yüz yıl kadar ağırlıklı olarak Diyarbakır ve civarındaki bazı yerleri içine alan küçük bir beylik kurmuşlar, fakat 1040 tarihinden itibaren Oğuzların saldırılarına dayanamayıp Selçuklu hakimiyetini kabul etmişler; daha sonra Mervanî Emirliği Selçuklular tarafından yıkılmıştır.

Meşhur tarihçi ve coğrafyacı St. Martin, iki ciltlik "L'Asie Mineur" (Küçük Asya) adlı eserinde Kürdlerden çok geç tarihlerde söz eder, fakat Anadolu'ya erken dönemde yaşayan tüm halkları tek tek saymasına rağmen Kürdlerden bahsetmez. Bununla birlikte onun "Mémoires sur l'Arménie" adlı eserinde, garip bir yanlışlık yaparak Ermenice "hadım" anlamına gelen "gurd" kelimesini "Kürd" olarak okuduğu, Ed. Dulaurier tarafından kaydedilmektedir.[30]

Ebu'l Farac da Kürdlerden söz eder, ama yalnızca 1035 yılında Harran valisi İbni Vatab'ın göçebe Kürd ve Maad oğullarından bir ordu toplayarak Bizans'ın Sibarabak şehrine yürüdüğünden bahseder.[31] Bildiğimiz kadarıyla XI. Yüzyıldan öncesinde Kürdlerin Anadolu'daki varlığından bahseden herhangi bir Bizans kaynağı mevcut değildir. Hatta 952-1136 yılları arasındaki olayları anlatan Urfalı Mateos Vakayinamesi'nde Bizans imparatoru Çımışgik'in [I. Çimiskes] 973 yılında Müslümanlar üzerine bir sefer tertiplediği, Bağdat şehri sınırlarına kadar olan yerlerde toplam 300 şehir ve kaleyi temelden yıkıp harabeye çevirdiği, fakat civarındaki bölgelerde ve dağlarda yaşayan 12 000 ruhaniye hürmeten Urfa'yı tahrip etmediği, sonra büyük bir öfkeyle Amid (Amed) üzerine yürüdüğü anlatılmakta ve Amed'in o sıralar Arap emîri Hamdun'un hemşerisi olan bir kadına ait bulunduğu belirtilmektedir.[32] Mateos sözlerini şöyle sürdürüyor: "İmparator, vaktiyle bu kadınla töhmetli münasebetle bulunmuş olduğundan, Amid şehrini zapt etmeye gayret göstermedi. Kadın, şehrin surunun üzerine çıkıp imparatora 'Bir kadına karşı muharebe etmekle kendini küçük

30 *Urfalı Mateos Vakayinâmesi*, s. 86, n. 211.

31 *Ebu'l Farac*, I/291.

32 *Urfalı Mateos Vakayinâmesi*, s. 23.

bir mevkie düşürmüş olduğunu düşünmüyor musun?' diye hitap etti. İmparator, ona cevaben 'Ben bu şehrin surlarını yıkmaya yemin ettim, fakat ahalisinin canlarına dokunmayacağım' dedi. Kadın, 'Git, Dicle üzerinde bulunan köprüyü yık, böylelikle yemini ifa etmiş olursun' diye cevap verdi. İmparator onun dediği gibi yaptı. Altın ve gümüş büyük meblağlar aldı ve şehri kadına bıraktı. Çünkü o da kendisi gibi, bugün Çımışgadzak [Çemişgezek] tesmiye edilen ve birçok mıntıkalar gibi vaktiyle Arapların elinde bulunan Khozan bölgesi ahalisindendi."[33]

Bu kayıt, 973 yılında dahi Amed veya Amid şehrinin Arapların elinde bulunduğunu göstermektedir. Aynı yazar daha sonra Urfa'nın da 1032 yılında Arapların hakimiyetinde olduğunu belirtmekte ve şehri ellerinde bulunduran iki Hamdanî prensi Udair ve Şeml'in birbirine düşmesi sonucu Urfa'nın kısa bir süre için Kürdlerin (Mervânîlerin) eline geçtiğini kaydetmektedir. Mateos'un anlattığına göre "birbirini çekemeyen prenslerden Udair Şeml'i öldürür ve onun baş kalesini zapt etmek için hücuma geçer. Kalenin kumandanı Salman, saldırılardan gözü yılınca Miyafargin'de (Meyafarıkeyn'de) oturan büyük Arap emîri[34] Nasırdol'a[35] haber gönderip kaleyi kendisine teslim edeceğini bildirdi. Nasırdol, Balel-Rais'i 1000 atlı ile Urfa kalesine gönderdi; Salman'ı ve karısı ve çocukları ile beraber yanına getirtti ve ona kıymetli hediyeler verdi. Başarısızlığa uğrayan Udair, Balel-Rais'le hileli bir ittifak akt etti ve onu gizlice öldürmeyi düşündü. Bundan haberdar olan Balel-Rais, şehrin dışında ziyafete oturdukları bir sırada prens Udair'i öldürdü ve bütün Urfa şehrine hakim oldu. Udair'in karısı, kocasının öldürüldüğünü görünce, Balel'e karşı cesaretle mukavemet gösterdi. Siyah bir bayrak kaldırdı ve bütün Arap milleti içinde bir yaygara çıkarıp 'Kürdler gelip Arapların baba yurdu olan şehri zapt ettiler ve kocam prens Udair'i öldürdüler' diye haykırdı. Bu suretle birçok adamı başına top-

33 Aynı yerde.
34 Mateos, Kürdleri dahi Arap zannetmektedir.
35 Ebû Nasr Ahmed Nasru'd-devle.

ladı ve Balel'e karşı yürüdü. Bunu haber alan Nasırdol, büyük bir ordu ile beraber Arapların üzerine yürüdü. Udair'in karısı da Nasırdol'un üzerine yürüdü ve şiddetli bir muharebeden sonra onu firara mecbur bıraktı.."[36]

Bu metinde geçen "Kürdler gelip Arapların baba yurdu olan şehri zapt ettiler" ifadesi, 1032'den önce Kürdlerin Urfa'da bulunmadıklarını açık bir şekilde göstermektedir. Biraz sonra da görüleceği gibi, Mervanî Beyliği zamanında dahi Amed ve Meyafarıkeyn'ın halkının önemli bir kesimi Araplardan oluşmaktaydı.

Bu durumda siyasî Kürdçülerin "Biz hep buradaydık.." şeklindeki iddiaları, ancak geçmişte Anadolu'da yaşayan halkların Kürdlerin ataları olduğunun ispat edilmesi halinde geçerlilik kazanabilir ki, bugüne kadar bu konuda genel kabul gören herhangi bir kanıt ortaya konulamamıştır. Yukarıda adları verilen Arap coğrafyacıların kayıtlarından Kürdlerin X. Yüzyıldan önce yaşadıkları toprakların şimdiki Anadolu sınırları dışında kaldığı anlaşıldığına göre, muhtemelen Kürdler başlangıçta Büveyhîlerle birlikte veya Büveyhî ordusunun safları arasında Diyarbakır ve Mardin taraflarına gelmişlerdir.

36 Age., s. 53-54.

XXVII. MALAZGİRT SAVAŞI VE KÜRDLER

Siyasî Kürdçülerin bir diğer iddiası, Malazgirt savaşı sırasında 10 bin kişilik bir Kürd ordusunun Türklerin safında çarpıştıkları, dolayısıyla bizim Anadolu'ya gelişimizi kendilerine borçlu olduğumuz şeklindedir. Aslında yalnızca bu konuda siyasî Kürdçüleri fazla suçlamamak gerekir. Bu konuda onların da kendilerine göre ellerinde mesnetleri vardır. Çünkü Malazgirt savaşının olduğu dönemi anlatan birkaç eserde Kürdlerden oluşan bir ordunun Sultan Alparslan'ın safında Bizanslılara karşı çarpıştıkları şeklinde kayıtlar mevcuttur. Aslında siyasî Kürdçülerin sığındıkları yegâne iki kaynak, Kürd kabul ettikleri İbnü'l Ezrak, İbnü'l Esîr, İbni Hallikân, Ebu'l Fidâ vb.lerinin eserlerinde değil, yalnızca Memluk Türklerinden Devâdârî'nin ve Türk asıllı Sıbt ibn el-Cevzî'nin kaynak göstermeden yazdıkları bir satırlık cümleden ibarettir.

Malazgirt'te Sultan Alparslan'ın ordusunun safında Bizanslılara karşı savaştığı iddia edilen 10 bin, bir başka rivayette 15 bin, bir başka rivayette ise 20 bin kişilik (galiba her rivayette bu sayı 5 bin, 5 bin artacak) Kürd savaşçısı meselesine girmeden önce Mervânî Beyliği'nin geçmişine bir göz atmakta yarar vardır. İddianın doğruluğunu tespit etmek için önce Mervânîlerin gücünün ne olduğunu ortaya koymak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü vereceğimiz bu bilgiler, Alparslan zamanında Mervânîlerin10-20 bin kişilik bir kuvvet çıkarıp çıkaramayacağını da ortaya koyacaktır.

İbnü'l Esîr'in kaydına göre Mervânî Beyliği'nin kurucusu, Baz adlı biridir ve Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Dostek[1] onun kardeşidir.[2]

---

1 Kürdler ısrarla bu kelimeyi 'Dostik' şeklinde yazmaktadırlar, ama Farsçada küçültme takısı +ek'tir. +ik ise ancak Farsçanın dağlı lehçelerinde olabilir.

2 İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 7/150.

Rivayete göre Ebû Şücâ künyeli Baz, çobanlık yapan, güttüğü koyunları keserek insanları ağırlayan biriydi. Bu ikramları sayesinde çevresinde bir takım insanlar birikti. Sonra onlarla birlikte eşkıyalık yapıp, yol kesmeye başladı. Ele geçirdiği ganimetleri çevresine dağıttığı için safları gittikçe güçlendi. O da emrindeki adamlarıyla Ermeni topraklarına girerek Erciş'i ele geçirdi. Arkasından Diyar-ı Bekr[3] üzerine yürüdü.

Aslında rivayetin bu kısmı hayli karışık. İbnü'l Esîr, önce Baz'ın adının Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Dostek olduğunu, Diyar-ı Bekir sınırlarına akınlar düzenlediğini; Büveyhî meliki Adudu'd-Devle'nin Musul'u zapt ettiğinde onun yanında bulunduğunu; fakat Adudu'-d-Devle'nin kendisinden çekindiğini görünce, ondan ayrılarak Diyar-ı Bekir sınırlarında faaliyette bulunduğunu belirtmekte ve Meyafarıkeyn'i[4] ele geçirdiğini, Büveyhî meliki Adudu'd-Devle'nin ölümünden sonra Diyar-ı Bekir'in önemli bir kısmını zapt ettiğini kaydetmekte, sonra da Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Dostek'in Baz'ın kardeşi olduğunu[5] söylemekte; fakat daha sonra rivayeti berraklaşarak Baz ile kardeşini kesin bir çizgiyle birbirinden ayırmaktadır.

Baz'ın ele geçirdiği ilk kasaba Erciş'tir. Daha sonra Diyar-ı Bekir yani Bekir oğullarının topraklarına yürüyerek Âmed'i ele geçirdi, arkasından Meyafarıkeyn ve başka yerleri hakimiyet altına aldı. Sonra Musul üzerine yürüyerek orayı da ele geçirdi. Fakat Musul'u ele geçirmesi onun hayrına olmayacaktı. Büveyhî Samsâmu'd-Devle ve veziri İbni Sa'dân konuyu ciddiye aldılar ve en güçlü kumandanlarından Ziyâr b. Şehrakûye'yi Baz'ın üzerine gönderdiler. Ziyâr büyük bir orduyla Baz'ın üzerine yürüdü ve çıkan savaş Baz'ın yenilgisiyle sonuçlandı. Baz'ın pek çok adamı öldürüldü ve esir edildi. Ziyâr, arkasından kaçmayı başaran Baz'ı

---

3 O sıralar şimdiki adıyla bildiğimiz Diyarbakır yoktu. Burada geçen Diyar-ı Bekir Bekir oğullarının toprakları anlamındadır ki, Amed ve Meyafarıkeyn de bu topraklar üzerindeydi.

4 Şimdiki Silvan.

5 Age., 7/151.

yakalamak için Sa'd el-Hacib'i Ceziret İbn Ömer'e gönderdi. Fakat Baz Bekir oğulları topraklarından pek çok savaşçı toplamıştı. Sa'd, düşmanın kalabalık olduğunu görünce bir çatışmayı göze alamadı ve Halep'e geri döndü.

İşi bir hileyle halledip Baz'ı öldürmeye karar veren Sa'd, bir adamını düşmanın kampına yolladı. Adam gece Baz'ın çadırına girip kılıçla onun başına vurdu. Baz bağırmaya başlayınca da kaçtı. Aslında başına kılıç salladığını zannederek ayaklarını kesmişti. Baz'ın yarası ağırdı, bu yüzden Büveyhî emîrine haber göndererek barış istedi. Varılan anlaşmaya istinaden Diyar-ı Bekir ve Tur Abdîn'in yarısı Baz'a bırakıldı. İbnü'l Azrak ise Tur Abdîn'den başlayarak Ceziret ibn Ömer'in yarısının Büveyhîlere, yarısının Baz'a bırakıldığını kaydetmektedir.[6]

Taraflar arasındaki bu anlaşma bir süre devam etti. Bu arada Samsamu'd-Devle'nin ölümünü müteakip kardeşi Ebû Nasr Haşad b. Adudu'd-Devle hükümdar oldu. İbni Sa'd yine Musul valisiydi. Fakat onun 987'de ölmesi üzerine Bahau'd-Devle Ebû Nasr Musul'a gelerek yönetimi kendi eline aldı ve Baz'a Cezire'yi ve Tur Abdîn'i de iktâ olarak verdiyse de bir süre sonra kararından vazgeçip tekrar İbni Sa'd zamanındaki sınırlara dönülmesini istedi. Baz buna yanaşmadı. O da durumu Halife Mûti' Billah'a şikayet etti. Halife'nin gönderdiği orduyla Baz kuvvetleri arasında çıkan savaşta Baz'ın kardeşi Ebu'l Fevâris öldürüldü.[7]

Samsamu'd-Devle'nin ölümünden sonra yerine kardeşi Bahau'd-Devle'nin geçtiği sırada Hamdânîlerden Ebû Tahir ve Hüseyn Bağdat'ta Şerefü'd-Devle'nin hizmetindeydiler. Bunlar Musul'u ele geçirmek için izin istediler. Şerefü'd-Devle onlara istedikleri izni verdi. Vukû bulan çarpışmalardan sonra bu ikisi Musul'u ele geçirdiler ve Araplar tekrar Musul'a aktılar. Baz, onların topraklarına göz dikince, bu ikisi güçlü bir ordu topladı. Vaktiyle Hakkari Kürdleri Musul'a girip yağmaladığı sırada Baz onların üzerine

6 İbnü'l Ezrak, *Tarihu'l Fârıkî*, s. 54.

7 Age., s. 57.

yürüyerek çoğunu kılıçtan geçirmiş ve yağmacıları oradan kovmuş olduğundan, Musul halkının Baz'a karşı bir sempatisi vardı. Baz, bunu bildiği için, Musul halkına haber gönderdi. Bazıları Baz'ın yanında yer almayı kabul ettiyse de, bir kısmı buna yanaşmadı. Baz, sürekli yer değiştirerek onlardan kaçmaya çalışıyor, bir yandan da ordu topluyordu. Ebû Abdullah'ın Dicle'yi geçip kendisine doğru geldiği haberini alan Baz dağa çekildiyse de, arkasında Ebû Abdullah, önünde Ebû Tahir olduğu için arada sıkışıp kaldı. Kaçacak yeri kalmadığı için savaşı kabul etti. Savaş sırasında Baz atından düştü, başka bir ata binmeye çalıştıysa da başaramadı ve silah arkadaşları kaçıp gitti. Pek çok kişi kılıçtan geçirildi. Öldürülenler arasında Baz da vardı.[8] Kellesini ve cesedini Benî Hamdân'a götürdüler ve kasrının kapısına astılar. Daha sonra ona sempati besleyen bazıları tarafından cesedi oradan alınarak kefenlenip defnedildi.

Fakat Baz'ın öldürülmesi, çiçeği burnundaki Mervânî beyliğinin sonu olmadı. Baz'ın yeğeni yani kız kardeşinin oğlu Ebû Ali b. Mervân, bir miktar askerle birlikte Baz'ın karısının bulunduğu Hısn-ı Keyfa'ya geldi. Baz'ın öldürüldüğünü bildirdi. Bir süre sonra da Baz'ın karısıyla evlendi. Böylece Mervânî beyliğinin başına geçti ve civardaki kaleleri tek tek ele geçirerek dayısının sağlığındayken sahip olduğu toprakların hakimi oldu. Daha sonra Ebû Tahir ve Ebû Abdullah'la yaptığı savaşları kazandı ve Diyar-ı Bekir'i ele geçirdi. Böylece Mervânî Beyliği kurulmuş oldu ve ismini de Ebû Ali'nin babasının adından aldı.

Bundan sonraki günlerde Meyafarıkeyn ve Âmed halkıyla Kürdler arasındaki bazı çatışmalar oldu ve sonunda Ebû Ali, Âmed halkı tarafından bir hileyle öldürüldü..

Olayların bundan sonraki kısmı bizi ilgilendirmiyor. Fakat Selçukluların Büveyhîleri sürekli ezmesi Mervânîlerin toprak genişletmesi için gerekli imkanı hazırlamışsa da, bu defa da Mervânîler Oğuz akıncıların saldırılarına maruz kaldılar.

8 İbnü'l Esîr, *El-Kâmil*, 7/177.

Hicrî 382 yılında Bizans imparatoru Ermenistan'a girerek Ahlat, Malazgirt ve Erciş'i ele geçirdi. Mervânî beyi Ebû Ali el-Hasen b. Mervân barış istedi. Yirmi yıllık bir barış anlaşması yaptı ve Bizans ordusu geri döndü.[9]

Mervânî beyi Ebû Ali'nin barış istemesini haklı kılacak sebepler vardır. Bir kere X. Yüzyıl ortalarına doğru Mısır'dan yayılan veba salgını ve akabinde başlayan kıtlık o kadar çok insanı alıp götürmüştü ki, insanlar açlıktan köpek ve kedileri bitirdikten sonra birbirlerini yemişler, birçoğu hastalıktan kırılmış ve bölgede nüfus son derece azalmıştı. Hatta Mesudî, bir kadının nehrin bir tarafında elinde bir kelleyle ağladığını görenlerin, neden ağladığını sorduğunda "Kız kardeşimi rahat rahat ölmeye bile bırakmadılar; parça parça edip etini paylaştılar ve bana da yalnızca bu kelleyi verdiler" dediğini nakletmektedir.[10] Mesudî'nin sözünü ettiği veba salgını ve kıtlıktan başka, İbnü'l Esîr de H. 462 (1069/1070) yılında yine Mısır'da başlayıp yayılan bir kıtlıktan söz ederek insanların açlıktan birbirlerini yediklerini, Mısır'dan kaçtıklarını, önemli bir kısmının Bağdat'a geldiğini; ayrıca gelen tacirlerin yanında halifenin sarayından yağmalanmış giysiler ve eşyalar bulunduğunu belirtir.[11]

Akl-ı evvel İzady'nin dediği gibi Sultan Alparslan Anadolu'ya girdiğinde bölge neredeyse ıssız bir haldeydi. Çünkü Abbasî Halifeliği Büveyhîler yüzünden göstermelik bir hale gelmiş; bölgedeki küçük beylikleri bir sancak altında toplayıp itaat altına alacak otoriter bir güç olmadığı için Büveyhîler, Hamdânîler ve Kürdler arasında ardı arkası gelmeyen çatışmalar sebebiyle bölge nüfusu adam akıllı seyrekleşmişti. Hatta bölgede nüfusun çok seyrekleştiğinin en güzel delillerinden birisi, Urfalı Mateos'un Urfa'nın Hamdânîlerin elinden çıkıp Bizans'a teslim edilmesinden sonra,

9 İbnü'l Ezrak, Ebû Ali'nin Bizanslılarla çarpışıp onları yendiğini ve barışa zorladığını rivayet ederse de, bu doğru değildir. Aksine kendi elindeki topraklarında kaybını göze alamadığı için, barış teklifinde bulunan Ebû Ali'dir.

10 Mesudî, *Murûc*, VIII, 59.

11 İbnü'l Esîr, *El-Kâmil*, 8/236.

400 adamıyla Urfa kalesine kapanan Maniag'a karşı aynı anda ordu sevk eden Müslüman ülkelerini ve emîr (prens)lerini tek tek sayması dahi, nüfus azlığı sebebiyle gönderilen orduların küçük gruplardan oluştuğunu düşünme imkanı vermektedir: "Bütün Müslüman kabileleri harekete geçip Maniag'a karşı yürüdüler... Bütün büyük emîrler, her biri kendi eyaletinden, Mısır'dan ve Babil memleketinden hareket edip Urfa şehrine doğru ilerlediler. Haran'dan Şabl da geldi.. Aynı zamanda Halep'ten emîr Saleh, Dımışk'tan Mahmud, Hems'den Mahmed, Mısır'dan Aziz, Menbiç'den Ali; Bağdad'dan Abola (Abdullah), Musul'dan Kureş, Miafargin'den Nısırdol, Amit'ten Ali, Cezair (Cezire)den Boşara, Hılat (Ahlat)'tan Ahmed, Pağeş (Bitlis)ten Zora, Her'den Hüseyin, Salmast'tan Gudanr, Arzun'dan Ahi, Dispon'dan Ahvar, Bosara'dan Ahlu, Gergesera'dan Vrean, Nüseybin'den Şahvar ve diğer kırk emîr Urfa kalesinin önünde toplandılar."[12] Metin hayli abartılı görünmekle birlikte, 400 kişiyle korunan bir kalenin fethi için pek çok şehirden ordu sevk edilmiş olduğunu göstermektedir ki, bu kayıttan bölgenin gerçekten ıssızlaştığı sonucuna varılabilir.

Dolayısıyla nüfusun çok az olduğu bir dönemde Ebû Ali'nin Bizans ordusunun karşısına çıkmayı göze alabilecek bir ordusu olamazdı. Kaldı ki, zaten Meyafarıkeyn halkının tamamı Kürd değildi ve daha önce buraların Arapların elinde olduğu düşünülürse, Ebû Ali halkına güvenebilecek durumda değildi. Nitekim İbnü'l Ezrak da buna işaret etmekte ve Ebû Ali'nin 995 yılında yaşlı vezirine Meyafarıkeyn halkından şikayette bulunarak "Ben bunlarla başa çıkamam; bunlar emrimi dinlemiyorlar ve yönetimim altında değillermiş gibi davranıyorlar" dediğini nakletmektedir.[13] Örneğin şehirdeki manifaturacılar çarşısına kimse atıyla giremezdi. Bir defasında Ebû Ali'nin amca oğullarından birisi atıyla buraya girmiş, atından inip bazı dükkanlardan alış veriş etmiş, fakat bu sırada atı çarşının ortasına pislemiş; öfkeli halk o kişiyi atından

---

12 *Urfalı Mateos Vakayinamesi*, s. 55-56.

13 Ebnü'l Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, s. 82.

indirerek atının pisliğini eteğinin içine koyup dışarı atmak zorunda bırakmıştı. Yine İbnü'l Ezrak'ın kaydına göre Meyafarıkeyn halkı herhangi bir askerin ve Kürd'ün kendilerine dokunmaları halinde, Mervânî beyine danışmadan o kişiyi çarşının ortasında adam akıllı döverlerdi.[14] Aynı yazar Meyafarıkeyn halkının Arap asıllı Hamdânîlere meyli olduğunu da belirtmektedir.

Aynı şekilde Amed halkı da Mervânîleri sevmiyordu. Nitekim Ebû Ali'yi şehir içinde bir hileyle öldürüp, dışarıda bekleyen Kürd askerlerine başını ve cesedini atanlar da Amed halkı olmuştur.[15] Dolayısıyla Bizans ordusunun bölgeye saldırdığında, Hamdânîler, Büveyhîler, Mirdâsîler, Deylemliler ve Türklerden yardım alma imkanı olmayan Ebû Ali'nin kendi halkı tarafından da tam desteklenmediği bir sırada, güçlü bir ordu toplayarak düşmana saldırması söz konusu bile olamazdı.

Nitekim Oğuz akıncıları topu topu birkaç bin kişilik bir kuvvetle 1040 yılında Diyar-ı Bekir'e saldırdıklarında Mervânîler kalelerine kapanmaktan başka bir şey yapamamışlardır. Örneğin 1067 yılında Tuğrul Bey Diyar-ı Bekir üzerine 5000 bin kişilik bir kuvvet sevk ettiğinde, Meyafarıkeyn halkı çıkıp onlarla çarpışmak yerine hemen kaleye çekilip kapıları kapatmayı tercih etmiştir.[16] Konumuz olmadığı için Oğuz akıncılarıyla Kürdler ve Araplar arasında bölgede vukû bulan çatışmaların detayına girmeyeceğiz.

Şimdi sormak gerekir: Topu topu 5000 kişilik bir kuvvetle başa çıkamayan bir beyliğin, arkası da tehdit altında iken, şehirlerini savunmasız bırakma pahasına 10-20 bin kişilik bir kuvveti toplayıp Alparslan'a yardım göndermesi nasıl mümkün olabilir?

Belgesiz tarihçilik masaldır, ama tarihçilik yalnızca belge sunmak da değildir. Belgeleri sıkı bir tenkit süzgecinden geçirip, satır aralarını da iyi okumak gerekir. Bu yüzdendir ki, ünlü Rus tarih-

---

14 Aynı yerde.

15 İbnü'l Esîr, *El-Kâmil*, I/179; İbnü'l Ezṛak, age., s. 91.

16 İbnü'l Ezrak, age., s. 170-171; İbnü'l Esîr, *El-Kâmil*, 7/418-19.

çisi Bartold, eski elyazması kaynaklara çok dikkatli yaklaşılması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

Şimdi gelelim, Sultan Alparslan'ın ordusunun saflarında Kürdlerin Bizans'a karşı 10 bin kişilik bir kuvvetle savaştığı iddiasının tenkidine.

Hemen belirtmek gerekir ki, Malazgirt Savaşı'nın en yakın tanıklarından birisi Urfalı Mateos ve Bizanslı Psellos'tan sonra Kürd asıllı İbnü'l Ezrak'tır, fakat o da 1117 yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemini çıkarırsak muhtemelen eserini 1150 yıllarında yazmıştır. Yani savaştan en az 80 yıl sonra. Fakat kendisinden sonra yazılan pek çok tarih kitabına kaynaklık etmesine rağmen, savaşın hangi ayda olduğunu, Bizans imparatorunun esir edildiğinden dahi haberi olmayan[17] İbnü'l Ezrak, Malazgirt savaşından yalnızca bir iki paragrafla bahseder ve Kürdlerden veya yardıma gelen Kürd kuvvetlerinden hiç söz etmez. Bizans kroniklerinde de Alparslan'ın safında çarpışan Kürdlerin varlığından bahseden herhangi bir kayıt mevcut değildir. Örneğin 976-1077 yıllarını arasındaki Bizans tarihini yazan Mikhail Psellos'un Kronografiyası'nda Kuman (Kıpçak) ve Peçeneklerden dahi söz edilmesine rağmen Kürd kelimesi de, Mervânî Beyliği adı da kesinlikle geçmez.[18]

O dönemi anlatan en güvenilir kaynaklardan birisi İbnü'l Esîr'in *el-Kâmilu fi't-Tarih* adlı hacimli eseridir. İbnü'l Esîr de eserinde Malazgirt savaşından tıpkı İbnü'l Ezrak gibi birkaç paragrafla bahseder, ama Kürdlerin Sultan Alparslan'a yardıma geldiklerinden söz etmez.

Türkçe kaynaklara hiç müracaat etmeden, - çünkü siyasî Kürdçülere göre Türklerin yazdıkları red ve inkâr politikasını temel almaktadır, - İbnü'l Esîr, Malazgirt savaşından bahseden yaklaşık bir sayfalık kısmı, gereksiz yerleri atlayarak, aynen verelim:

---

17 Sümer-Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, s. X.

18 Bkz. Mikhail Psellos'un Khronographia'sı, Prof. Dr. Işın Demirkent çev., TTK, 1992, Ankara.

"Bizans kralı Ermanos (Romanos) 463 yılında Rum, Frank, Rus, Peçenek, Gürcü vs. den oluşan iki yüz bin kişilik bir orduyla hareket ederek İslam topraklarına doğru ilerledi ve Ahlat'ın kasabalarından Malazgirt'te kamp kurdu. Sultan Alparslan haberi aldığında Azerbaycan'ın Hoy şehrindeydi. Bizans kralının büyük bir orduyla geldiğini öğrendiğinde mesafenin uzun, düşmanınsa yakında olması sebebiyle asker toplamaya vakit yoktu. Bu yüzden ağırlıkları ve hanımını vezir Nizamülmülk'le birlikte Hemedân'a gönderdi.[19]

"Sultan Alparslan yanında bulunan 15 bin kişilik bir süvari ordusuyla hareket etti. Askerlerine "Ben, sabır ve metanetle çarpışacağım. Sağ kalırsam, bu bana Allah'ın bir lutfudur. Eğer şehit olursam, oğlum Melikşah veliahtımdır" dedi ve ordu harekete geçti.

"Düşmana yaklaşınca bir öncü birlik hazırladı. Bunlar, Ahlat yakınlarında düşmanın çıkardığı Ruslardan oluşan on bin kişilik bir öncü birlikle karşılaştı. Çıkan savaş Rus öncü birliklerinin hezimetiyle sonuçlandı; komutanları esir edilerek Sultan'ın huzuruna getirildi...

"Düşman ordusu yaklaşınca, Sultan Alparslan bir elçi göndererek saldırmazlık anlaşması teklifinde bulundu. Fakat Bizans kralı 'Barış ancak Rey'de olur' dedi. Sultan'ın bu cevaba canı sıkıldı. İmamı ve fakihi olan Buharalı Ebû Nasr Muhammed b. Abdulmelik, Sultan'a şöyle dedi: 'Sen din için savaşıyorsun. Allah bu dinin galip geleceğini ve diğer dinlerin üzerinde olacağını vaat etmiştir. Umarım Allah bu zaferi senin adına yazmıştır. Onları [askerleri] Cuma günü, Güneş gün ortasından aştıktan sonra, hatiplerin minberde oldukları saatte karşıla. Çünkü onlar [imamlar] mücahitlerin zaferi için dua edeceklerdir ki, duaları kabul olunur.'

"Sonra söylediği saat gelince onlara namaz kıldırdı. Sultan ağladı, askerleri de gözyaşı döktü. O [Sultan] dua etti; askerler de

19 Aynı bilgiler için bkz: İbni Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 12/654; İbnü'l İmad el-Hanbeli, *Şüzürâtu'z-Zeheb*, 3/331.

onunla birlikte dua ettiler. Sultan, isteyenlerin çekip gidebileceğini söyledi. Sonra beyaz bir elbise giydi ve "Şehit olursam kefenim budur" dedi... Sonra atına bindi ve hamle etti. Askerler de arkasından hamle ettiler. Müslümanların onların [düşmanın] ortasına daldı. İki taraf arasına bir toz bulutu gerildi. Müslümanlar da keyiflerince düşman öldürdüler. Allah onlara zafer nasip etti. Rumlar yenildi ve sayılamayacak kadar çok kayıp verdiler..."[20]

Burada Türk ve yabancı tarihçilerinin bu savaşla ilgili olarak anlattıklarına, Romanos Diogenos'un esir düştükten sonra, Sultan Alparslan'la arasında geçen konuşmalara; savaş sırasında Peçenek ve Oğuzların Selçuklu saflarına geçtikleri[21] konusuna hiç girmeyeceğiz ve aksine 10 000 Kürd savaşçısının Selçuklu ordusu saflarında Bizans'a karşı savaşa katıldığını zikreden iki tarihi kayıt üzerinde duracağız.

Bu yazarlardan birisi *Sıbt ibn el-Cevzî*'dir. Soyadından anlaşıldığı kadarıyla Türk asıllıdır. 1185 yılında Musul'da (kimilerine göre Bağdat'ta) doğmuştur. Ölüm tarihi 1256'dır. Künyesi Ebu'l Muzaffer'dir. Kendisi Hanbeli âlimi İbnü'l Cevzî'nin torunudur ve adı haline gelen Sıbt (torun) kelimesinden de İbnü'l Cevzî ile karabeti tespit edilmektedir yani İbnü'l Cevzî onun dedesiydi. Daha sonraları ailesiyle birlikte Şam'a göç etmiştir. "*Mir'âtu'z-Zaman*" (Tarihin Aynası) adlı eseriyle meşhur olmuştur. Kendi ifadesine göre bu eserini kırk cilt olarak yazmıştır. Zehebî, *Mizânu'l İtidal* adlı eserinde onun adını *Yusuf b. Kızoğlı Ebu'l Muzaffer Sıbt ibn el-Cevzî et-Türkî* olarak verir ve daha sonraları rafızî olduğunu, Şeyh Muhyiddin es-Sûsî'nin onun ölüm haberini aldığında "Rafızînin tekiydi, Allah rahmet eylemesin!" dediğini rivayet eder.

Kürdlerin Türklerin yanında Bizans ordusuyla birlikte 10 000 kişilik bir kuvvetle savaşa katıldıklarını ileri süren bir diğer yazar ise, Memluklular döneminde yaşamış olan Devâdârî'dir.

Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî'nin 1335 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. *Kenzü'd-Dürer ve Câmi' el-Gurer* adlı

---

20 İbnü'l Esîr, *El-Kâmil*, 8/240-141.

21 *Urfalı Mateos Vakayinamesi*, s. 143.

eseri 8 cilt halinde 1981 yılında Kahire'de tahkikli olarak basılmıştır. Eseri tahkik eden Salahaddin el-Müneccid, Devâdârî'nin eseri hakkında şöyle der: "Eseri kültür yönünden zayıf; Arapçası bozuk ve sokak dilidir. Eserinde kullandığı başarılı fasih cümleler ya ezberlediği şeylerdir, ya da başka kitaplardan olduğu gibi aktardığı cümlelerdir. Kitabı baştan sona gramer hatalarıyla doludur. Devâdârî'yi çağdaşı olan tarihçilerden Berzâlî, İbni Kesîr, Zehebî, Safedî, İbnü'l Cezerî, İbni Şakir el-Kütübi vs. ile kıyasladığımızda onların çok dûnunda olduğunu görürüz. *Başka eserlerden yaptığı alıntıları orijinalleriyle karşılaştığımızda, çoğunun aslına uygun olmadığını gördük.*"[22]

Devâdârî'nin Türk asıllı olması sebebiyle Arapçayı bir Arap gibi mükemmelen kullanması zaten beklenemezdi, fakat onun Türk tarihi ve Mısır'daki Türk hakimiyetiyle ilgili verdiği bilgiler yine de önemlidir. Onun da çağdaşlarının çoğu, daha öncekiler ve sonrakiler gibi, alışılmış kusurlarından birisi, hiç şüphesiz tarih tenkit metodunu bilmemesi ve elindeki eserlerde bulduğu bilgileri tenkit süzgecinden geçirmeden ve başka kaynaklarla kıyaslamadan aynen aktarmış olmasıdır. Yazar, "*Sultan Alparslan'ın ordusunun safında Kürdlerden ve diğer halklardan takriben on bin kişi toplanmıştı*"[23] cümlesini hangi kaynaktan aldığını belirtmemektedir ve cümle, aynı şekliyle Sıbt ibn el-Cevzî'nin eserinde de yer almaktadır.[24] Sonuncusunun Devâdârî'den daha önce olduğu düşünülürse, muhtemelen bu bilgiyi ondan aldığı sonucuna varılabilir. Çünkü Devâdârî'den önceki yazarlarda bu cümle yalnızca Sıbt ibn el-Cevzî'de bulunmaktadır. Yine de dikkat edilirse Devâdârî "on bin Kürd" dememekte, "Kürdlerden ve diğer halklardan takriben on bin kişi" diye belirterek, toplananların tamamının Kürd olmadığının altını çizmektedir. Diğer kaynaklarda rastlanmayan ve yalnızca Sıbt ibn el-Cevzî ile Devâdârî'de bulunan bu bilgiyi doğru kabul etsek bile, ifadeden Kürdlerin on bin

22 Bkz. *Kenzü'd-Dürer*, 6/38.

23 Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 6/393. (وكان قد اجتمع مع السلطان الب ارسلان تقدير عشرة الاف من الاكراد والمجتمعة من سائر الناس)

24 El-Kalanisî, *Zeylü Tarih-i Dımaşk*, s. 102.

kişi arasında muhtemelen birkaç bin kişiyle sınırlı olduğu da düşünülebilir. Böyle bir hüküm için haklı sebebimiz vardır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi Oğuz akıncıları 5000 kişilik bir kuvvetle geldiklerinde, karşı koymak yerine kaleye kapanmayı tercih etmeleri, Kürdlerin savaşçı sayısının çok az olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, bu on bin kişinin çarpışmaya katılıp katılmadıkları da belirtilmemektedir. Belki de savaş sonrasında ganimet toplamak için orada bulunan bir güruhtu.

Ayrıca şunu da göz önünde bulundurmak gerekir: Her iki yazar da "10 bin süvari" demedikleri gibi, "on bin kişi" ifadesini kullanmakta, Sıbt ibn el-Cevzî "*Ama Sultan Allah Teâlâ'dan sonra yalnızca beraberindeki dört bin (gulama) güveniyordu*"[25] demek suretiyle de, bu toplanan on bin kişinin - muhtemelen büyük çoğunluğunun - savaşçı olmadığına telmihte bulunmaktadır. Bundan başka yukarıda İbnü'l Esîr'den aynen aktararak verdiğimiz kısımda, savaş sırasında Sultan'ın ordusunun 15 bin kişi olduğu belirtilmekte ve Kürdlerden ve başka halklardan toplanıp gelen 10 bin kişiden söz edilmemektedir.

Gerçekte Sultan Alparslan Bizans ordusuyla savaşa girdiğinde yanında 40 bin kişilik bir kuvvet vardı. Selçukluların savaştan bir yıl önce Ani'yi, Kars'ı aldıkları, Malazgirt müstahkem mevkiini zapt ettikleri, Erciş'i, Diyar-ı Bekir bölgesinden geçip Siverek, Tulhum vs. kalelerini ele geçirdikleri ve buralara garnizonlar bıraktıkları tarihen sabit olaylardır.[26] Alparslan'ın Bizans ordusunun harekete geçtiğini Şam yolundayken haber aldığını düşünürsek, İbnü'l Esîr'in 15 bin kişilik bir kuvvetle savaşa katıldığı şeklindeki kaydının da doğru olmadığı; çevre illerden ve kalelerden kısa zamanda 40 bin kişi gibi bir kuvvet toplayabileceği kendiliğinden anlaşılır. Öbür türlü, henüz bölgeyi tam olarak hakimiyet altına alamamışken, dört bin kişilik bir kuvvetle "sayıca çok üstün, fakat karışık asıllı ve disiplinsiz ücretli"[27] 200 bin kişilik

---

25 Aynı yerde. (وانما اعتماده بعد الله تعالي علي الاربعة الاف الذين كانوا معه)

26 Mehmet Altan Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III/24-25.

27 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 319.

bir orduya karşı savaşa girmesi için bir insanın ya çaldırmış, ya da canından bezmiş olması gerekir.

Kanaatimiz odur ki, Devâdârî'nin kullandığı Mir'atu'z-Zaman'ı istinsah eden (kopyalayarak çoğaltan) kişi muhtemelen kendiliğinden ve gayret-i milliyet ile böyle bir cümle girdirmiştir ve Devâdârî de cümleyi aynen almıştır. Devâdârî'nin çağdaşı olan tarihçilerin eserinde aynı cümlenin yer almaması ise, onların kullandıkları nüshaları istinsah eden kişilerin daha dikkatli olmalarından kaynaklanmış olabilir. Ama bu söylediğimiz husus bir temenni değil, yalnızca bir tahmindir. Çünkü bu konuya değinen ve *Kürd oldukları iddia edilen tarihçilerin eserlerinde "on bin Kürd savaşçının yardıma geldiği"ni gösteren bir cümle olmaması, bilâhare kaynaklara menşei bilinmeyen bir söylentinin girdirildiği* şüphesi uyandırmaktadır. Dahası, eski eserleri yazarak çoğaltan kişilerin bazen keyiflerine göre cümleler ilave ettikleri, bazen bir cümleyi veya bir yahut birkaç sayfayı atladıkları da sık görülen olaylardandır. Örneğin Ebû Reyhan el-Birûnî'nin el-Âsâru'l Bâkıye adlı eseri, mevcut altı nüsha birbiriyle karşılaştırılarak yayınlanmıştır. Dolayısıyla Sıbt ibn el-Cevzî'nin eserinin de değişik kütüphanelerde bulunan farklı elyazmaları karşılaştırıldıktan sonra bir hüküm vermek en doğrusu olacaktır.

Olaya resmin tamamına bakarak bir hüküm vermek sanırım daha doğru olur:

Bir kere Malazgirt savaşından önce Mervanî Beyliği Bizans imparatoruyla yirmi yıllık bir barış anlaşması yapmıştır. Malazgirt savaşının olduğu sırada da yapılan anlaşma yürürlülükteydi. Mervanîlerin çevresi Araplar, Büveyhîler ve Selçuklular tarafından sarılmış vaziyetteydi ve Selçuklular diğer ikisini saf dışı bırakarak Mervanîleri kendilerine bağlamışlardı. Ancak, Mervanîlerin her üç halkı da kendilerine düşman gördükleri muhakkaktır ve böyle bir durumda onlara en iyi dost ve müttefik ancak Bizanslılar olabilirdi.

Diğer yandan Bizans imparatoru 200 bin kişilik bir orduyla geldiği sırada, Selçuklu ordusu değişik rivayetlere göre 4-5 bin

veya 15 bin kişiden oluşmuş olsaydı, neden Mervanî beyi, kendi topraklarında gözü olmayan, üstelik barış anlaşması imzalamış olduğu Bizans'a karşı kendisini hakimiyet altına alan ve bağımsızlığını engelleyen, üstelik 200 bin kişilik ordu karşısında 5-15 bin kişilik bir orduyla şansı olmayan bir güce yardım etsin?

Bir üçüncü yönden, Oğuzların topu topu 5000 kişilik bir güçle saldırdıklarında, kaleye bekinmeyi tercih eden bir beylik, nasıl olur da Alparslan'ın ordusunun saflarına 10 bin kişilik bir kuvvet gönderebilir ki? Bırakın on bin kişiyi, eğer Oğuzların Diyarbakır'a saldırmaları sırasında Mervanî Beyliği'nin elinde birkaç bin kişilik bir kuvvet olmuş olsaydı, kaleye bekinse bile, zaman zaman huruc hareketleri yapar, düşmanı yıpratır ve büyük çapta para ve mal verme teklifinde bulunmazdı.

Dolayısıyla, resme bir bütün olarak baktığımızda, Mervanî Beyliği'nin Alparslan'ın ordu saflarına 10 bin kişilik bir güç göndermiş olması mümkün gözükmüyor. Metinlerde sözü edilen 10 bin kişilik bir kalabalık, belki de hangi taraf galip gelirse gelsin, savaş meydanından arta kalan ganimetleri toplamak için birikmiş bir kalabalık olabilir.

Bazı siyasî Kürdçülerin ve özellikle Malazgirt belediye başkanı Mehmet Nuri Balcı'nın, yakın zamanlarda bir Kürd siyasetçinin, yüzlerce yıl sonra Sultan Alparslan'a "Yirmi bin Kürd süvarisi olmasaydı ben bu savaşı kazanamazdım" dedirtmeleri ise, bir iyi niyetten ziyade inadın ve cahilliğin gülünç bir örneği olarak kabul edilmelidir. Bu sözü söyleyen kişi veya kişilere "Bu bilginin kaynağını gösterir misiniz?" diye sorulduğunda, verebilecekleri bir cevap yoktur.

Perslerin bu büyük kahramanla ilgili bir iddiaları olmadığı için, onları bir kenara ayırıyoruz. Ama Salahaddin'i sahiplenen ve kendisinden göstermek için çeşitli delilller, tarihi kayıtlar ortaya koyan üç değişik görüş bulunduğu da inkâr edilemeyecek bir hakikat.

Buna göre;

a) Salahaddin Eyyubî, Kürd'tür;

b) Salahattin Eyyubî, Türk'tür;

c) Salahaddin Eyyubî, Arap'tır.

Salahaddin Eyyubî'nin Haçlılara karşı verdiği mücadeleyi haklı olarak övüp göklere çıkaranlar, ne yazık ki ondan önce Selçukluların Haçlıların kolunu kanadını kırdıklarını, 120 bin kişiyle Avrupa'dan yola çıkan Haçlıların Anadolu'yu geçerken 100 bin kişinin bu topraklarda Selçuklu kılıçlarıyla can verip, Kudüs'e yalnızca 20 bin kişiyle ulaştıklarını nedense görmezden gelmektedirler. Gerçi Haçlı saldırıları Selçukluların kesip biçmesiyle durmamış ve her seferinde yeni güçlerle tekrar tekrar saldırmışlar ve bunları nihai olarak durdurmak, uzun mücadelelerden sonra, Salahaddin Eyyubî'ye nasip olmuştur.

Peki, kimdir bu Salahaddin Eyyubî? Anası, atası kimdir? Etnik mensubiyeti nedir? Yahut etnik mensubiyeti neden üç halkı aynı şekilde ilgilendirmektedir? Onun Kürd olduğu ispat edildiğinde Kürdlerin başı göğe mi erişecek? Yahut Türk olduğunda Türklerin, Arap olduğunun ispatı halinde Arapların başı arş-ı âlâya mı uzanacak?

Halbuki Salahaddin Eyyubî, Haçlılara karşı göğsünü siper ederken, Türk yahut Kürd veya Arap olduğu için savaşmamış, yalnızca bu topraklarda yaşayan bir kişi olarak yurdunu ve dinini kâfirlere karşı savunmuştur.

Peki, aşağıda tartışmasına gireceğimiz hususların ardından, Salahaddin'in Kürd asıllı olmuş olması beni rahatsız eder mi? Kesinlikle etmez! Çünkü vatanını, İslam yurdunu ve İslam dinini savunmuştur. Türk asıllı olması bana ne kazandırır? Onun Türk

asıllı olmasının verdiği gurur dışında hiçbir şey! Elbette aynı şey Araplar için de geçerlidir. Ama nedense halklar, tarihe mal olmuş önemli kahramanları kendilerinden sayarak, onunla övünmekten garip bir haz duyar, kendilerine bir üstünlük payesi çıkarmaya çalışırlar.

Fakat bir kahramanı aynı anda üç halk birden sahipleniyor ve herkes kendine göre bir takım delilller ileri sürüyorsa, o zaman orada biraz durmak ve hakikati ortaya çıkarmak gerekiyor diye düşünüyoruz.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Salahaddin'in etnik mensubiyeti hakkındaki bu üç değişik görüş, kendiliğinden veya sırf gayret-i milliyetten değil, mevcut tarih ve biyografi kitaplarında verilen bilgilerin birbiriyle örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır.

a) Salahaddin Eyyubî Kürd'tür Görüşü

İbnü'l Esîr başta olmak üzere, mevcut kaynakların çoğu Salahaddin Eyyubî'nin dedesi Şazî'nin Tiflis yakınlarındaki Duvin'de[1] yaşadığını, büyük Kürd aşireti Hazbanîlerin bir kolu olan Ravvadîlere mensup olduğunu belirtmektedir.[2] Tuhaf tarafı, Salahaddin Eyyubî'nin çağdaşı olan ve meclislerinde bulunan İbni Şeddad'ın yazdığı biyografi kitabında onun kökeni konusunda yalnızca şu kısa bilginin yer almış olmasıdır: "Onun (Salahaddin'in) doğum yeri Tikrit kalesidir. Babası Eyyub b. Şazî Tikrit valisiydi; o ise Devin'de doğmuş, sonra Musıl'a gelmiş, o ve kardeşi Esedüddin Şirkuh, Atabek Zengi'nin yanında hizmette bulunmuş, sonra Tikrit'e gitmişlerdir."[3] Herhalde İbni Şeddad, aileyi peşinen Kürd kabul ettiği ve bunun herkesçe malum olduğu düşüncesiyle, bu konuya girmeye, ailenin kökeniyle ilgili değişik görüşlere yer vermeye gerek bile görmemiş. İbni Şeddad, yalnızca Salahaddin'in babası Eyyub'un nasıl öldüğünden bahsetmekle ye-

1 Tiflis yakınlarındaki bu eski şehrin yazılışı konusunda üç değişik imla mevcuttur: Duvin, Devin ve Debil.

2 İbni Hallikân, *Vefeyât*, 7/139.

3 İbni Şeddâd, *En-Nevâdiru's-sultaniyye*, s. 32.

tinmektedir. Ebû Şâme'nin İbni Şeddad'tan naklen anlattığına göre Salahhaddin Eyyubî Karak seferinden Mısır'a dönerken yolda babasının ölüm haberiyle sarsılır ve babasının vefatı sırasında başında bulunamadığı için dizlerini döver. İbni Şeddad "Babasının ölüm sebebi attan düşmesiydi. Rahmetli dört nala at sürmeyi pek severdi ve çevgan oyunu tutkunuydu. Öyle ki onu görenler "bu adam ölürse, bir gün attan düşüp ölür" derlerdi" demektedir.[4] Aynı eserin dipnotunda Sultan Salahaddin'in de bazen komutanlarıyla birlikte bu oyuna katıldığı, kimi zaman da onun huzurunda komutanların da iştirak ettiği çevgan şenliği düzenlendiği belirtilmektedir.[5] Aynı şeyi, Endülüs'ten kalkarak Mekke'ye hacca giden ve tipik bir Salahaddin Eyyubî hayranı olan Endülüslü İbni Cübeyr de meşhur seyahatnamesinde belirtmektedir.

İbni Şeddad'ın Salahaddin Eyyubî'nin savaş ve mücadeleleriyle ilgili anlattıkları bizim konumuz dışında olduğu için üzerinde durmayacağız. Ama onun Salahaddin Eyyubî'nin kişiliği ve dünya hayatına bakışıyla ilgili konularda bazı şeylerin üzerini örtmeye çalıştığı da muhakkak. Örneğin Salahaddin Eyyubî vefat ettiğinde şahsi cebinden yalnızca 47 Nasırî gümüş dirhem ile bir adet Surî[6] altın dinar çıktığını, bundan başka herhangi bir tarla, bağ, bahçe, köy, mezra veya taşınmaz bir mülk bulunmadığını belirtmektedir; ama Tuğtekin'in ölürken arkasında bıraktığı 200 bin Dirhem borcu ödeyen Salahaddin'in[7] bu parayı

4 Ebû Şâme, *Ed-Dürer*, I. cilt, 2.kısım, s. 534.

5 Aynı yerde. Bazıları bunun çevgan değil, cirit oyunu olduğunu söylüyorlarsa da, metinde geçen ibare son derece açık: (وكان رحمه الله تعالي شديد الركض ولعا بلعب الكرة). İbni Şeddâd'da bu şekilde geçmektedir. Ebû Şame'nin eserinin (I. cilt, 2. kısım, s. 534) alt notunda ise Subhu'l A'şa'dan (4/47; 5/458) alıntı yapılarak şöyle denilmektedir: "Bu, atla oynanan oyunlardandır. Bu oyun için bazen özel bir şenlik düzenlenir, Sultan da resmi mevkebiyle şenliği izlemeye gelir, kumandanlar oyuna iştirak ederlerdi. Topa vurmak için bir değnek kullanılırdı. Bu, yağlanmış, uç kısmına topuz şeklinde bir şey çakılmış bir değnekti." Çevganın Orta Asya kökenli bir oyun olduğu bilinmektedir ve hatta Babür'ün torunların dahi Hindistan'da çevgan oynadıkları güvenilir kaynaklarda zikredilmektedir.

6 Fatımîler tarafından Sur şehrinde bastırıldığı için "Surî" denmiştir.

7 İbni Hallikan, *Vefeyât*, I/491.

kendi cebinden mi, yoksa devlet hazinesinden mi ödediğini belirtmez. Daha doğrusu bu konuya hiç girmez. Padişah veya hükümdar biyografilerini yazan kronistlerin çoğunda olduğu gibi o da bazı şeyleri gizler.

Eyyubî ailesinin tarihinden bahseden eski kaynakların çok büyük bir kısmı, muhtemelen İbni Şeddad'ı kaynak olarak kullandıkları için, ailenin Revvadî Kürdlerinden olduğunu belirtmekte, çok azı konuyla ilgili farklı rivayetlere yer vermektedir. Dolayısıyla İbni Hallikân, İbnü'l Esir vs. gibi yazarların birbirinin hemen hemen kopyası olan kayıtlarının detayına girmeyeceğiz. Gerçi İbni Hallikân, İbnü'l Esir'e kıyasla bu ailenin kökeni konusuna, farklı görüşlere daha fazla yer vermiş, Melikü'l Muizz İsmail Tuğtekin'in kökenlerinin Ümeyye oğullarına dayandığını iddia etmesi üzerine, amcası El-Melikü'l Adil'in ona mektup göndererek, "gerçek nesebine dönmesi"ni yazdığını[8] belirtmiş, fakat konuyu ciddi bir şekilde ele almak istememiştir. Hatta onun "Ne söylediğini bilen biri bana dedi ki.." şeklindeki[9] rivayet tarzı, kuşkuyla karşılanması gereken bir tarihçilik anlayışıdır. Kendi görüşlerimizi en sona bırakmak üzere, Eyyubî ailesinin etnik mensubiyetiyle ilgili diğer iki görüşü de aynen aktaracağız.

b) Salahaddin Eyyubî Arap'tır Gönüşü

Konuyu Salahaddin Eyyubî'nin dedesi Şazî veya daha sonra "z" harfinin "d"ye değişmesi sebebiyle Şadi'nin doğum yeri olan Devin (bazı kaynaklarda Duvin)den başlayarak anlatırsak, sanırım meseleyi daha fazla netleştirmiş oluruz.

Duvin'in daha önceki adı, daha doğrusu ilk İslam coğrafyacılarının eserlerinde geçen adı Debil'dir. 680 yılında Arapların eline geçinceye kadar Tiflis'e 40 fersah mesafede yer alan bu şehir, önemli bir ticaret ve kültür merkeziydi. Ravvadîlerin buraya Fars taraflarından Arap fetihleriyle birlikte mi göç edip geldikleri

8 Halbuki İbni Şeddad, Salahhaddin'in böyle bir şeyi reddettiğini ve "bunun kesinlikle gerçekle alâkası yok" dediğini belirtmektedir.

9 İbni Hallikân, *Vefeyât*, 7/139.

veya daha öncesinde bulunup bulunmadıkları konusunda hiçbir kayıt yok. Şehir, Moğol istilası sırasında, 1230 yılında temellerinden yıkılmış ve haritadan silinmiştir.

Birçok tarihçinin Eyyubîlerin kökeniyle ilgili rivayetlerinde, ailenin kurucusu Şazî'nin Duvin'de doğduğu değil, yaşadığı belirtilirken, İbni Hallikân daha sonra "ne söylediğini bilen fakih bir kişi bana, Duvin kalesinin giriş tarafında Ecdanekân adında bir köy olduğunu, köyde yaşayanların tamamının Ravvadî Kürdlerinden oluştuğunu, Salahaddin'in babası Eyyub'un burada dünyaya geldiğini söyledi" diyerek, değişik bir versiyon sunmaktadır.

Salahaddin ve ailesinin konuştuğu dil konusuna aşağıda değinilecektir, ama hazır yeri gelmişken İstahrî'nin önemli bir kaydını burada vermekte fayda görüyorum. Azerbaycan, Ermenistan ve Er-Ran'da konuşulan dillere değinen İstahrî, "Azerbaycan, Ermenistan ve Er-Ran'da Farsça ve Arapça konuşulur, fakat Debil (Devin) ve çevresinde Ermenice, Berdaa civarında Er-Ran dili kullanılır"[10] demektedir. Bununla birlikte Mukaddesî, Debîl kalesinin Kürdlerin elinde olduğunu; aynı bölgedeki Salmas şehrinin civarında Kürdlerin yaşadığını, Kunduriye şehrinin ise Kürdler tarafından kurulduğunu belirtmektedir.[11] Hudud el-Âlem'de ise Duvin'de ahalinin büyük çoğunluğunun Hıristiyanlardan oluştuğu kaydedilmektedir.[12] İstahrî'nin bölgede konuşulan diller arasında Kürdçeye yer vermemesi önemli bir husustur.

Salahaddin'in Tikrit kalesinde dünyaya geldiği, fakat daha aynı gece, bir başka kayda göre, kısa süre sonra, amcasının kalede birini öldürmesi üzerine alelacele orayı terk ederek Musul'a gelip Atabek İmadüddin Zengi'ye sığındıkları, Zengi'nin Dımaşk'ı kuşatmasına rağmen ele geçirememesi üzerine Bağlebek'e saldırıp zaptettiği ve Salahaddin'in babasını oraya vali tayin ettiği şeklindeki rivayetler arasında bazı farklar varsa da, konumuz itibariyle bunlar bizi fazla ilgilendirmiyor.

---

10 İstahrî, *Mesâlik*, s. 192.

11 Mukaddesî, *Ahsenü't-takâsim*, s. 316.

12 *Hudûd el-Âlem*, s. 142.

Bu ailenin Kürd asıllı olduğu konusundaki iddianın temel kaynaklarının bir iki tanesi bizzat Salahaddin Eyyubî zamanında (İbni Şeddâd gibi), diğerlerinin neredeyse tamamı çok daha sonraları yazılmıştır ve genelde birbirine yapılan atıflardan oluşmaktadır. Ancak, ailenin Arap kökenli olduğunu ileri süren kaynaklarla, Kürd kökenli olduğunu ileri süren kaynakların aynı dönemde yazıldığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Eyyubî ailesinin Araplığı konusunda bilgi veren eserlerin başında şüphesiz kısa adıyla *İbni Vasıl* olarak tanıdığımız Cemaleddin Muhammed b. Salim ibni Vasıl'ın "*Müferricu'l Kurûb fî ahbârı beni Eyyûb*" (مفرج الكروب في اخبار بني ايوب)[13] adlı beş ciltlik kitabı gelmektedir. 1994 yılında Kahire'de tahkikli olarak basılan eserin birinci cildinin hemen başında Eyyubî ailesinin etnik kökeni konusuna değinilmektedir. İbni Vasıl kendinden önceki tüm rivayetleri topladığı için, hiçbir yorum yapmadan o satırların çevirisini aynen veriyoruz:

"*Eyyub oğullarının nesebi* – Hükümdarların babası Necmeddin Eyyub ve kardeşi Esedüddin Şirkuh'un,[14] Mervan oğlu Şazî'nin oğulları olduğu konusunda ihtilaf yoktur. Sonra denildi ki, Mervan, Yakub oğlu Muhammed'in oğludur. Yine denildi ki, Mervan, bizzat Yakub'un oğludur. Onların kökeni konusunda ihtilafa düşülmüştür. Musullu tarihçi İzzeddin ibnü'l Esir, onların aslının Hezbanî'lerin oymaklarından olan Ravvadi Kürdlerinden olduğunu belirtmiştir.

"Eyyub oğullarından bir hükümdar Kürdlerden olduklarını reddetti ve şöyle dedi: "Biz, Arabız; Kürdlerin yanına konduk ve onlardan kız aldık." Bazıları da Ümeyye oğullarından (Emevîlerden) inme olduklarını iddia ettiler. El-Melikü'l Muizz İsmail b. Seyfü'l İslam Zahîrüddin Tuğtekin b. Eyyub, - ki babası Seyfü'l İslam Zahirüddin'den sonra Yemen'in başına geçmiştir, - bu iddiada bu-

13 Eyyub oğullarıyla ilgili bilgilerdeki bulanıklıkları açıklığa kavuşturucu anlamındadır.

14 İsimlerin başlarında bulunan El-Melikü'l Efdal, el-Melikü'l Mansur vb. unvanlar metni gereksiz yere uzatmamak için alınmamıştır.

lunmuş ve "El-Muizz lidinillah"[15] adını alarak, kendisini Yemen'de halife olarak ilan etmiştir.[16] Bu olay, amcası El-Melikü'l Adil Seyfüddin Ebû Bekr b. Eyyub zamanındaydı. El-Melikü'l Adil bu (iddiayı) reddederek "İsmail yalan söylemiş; biz, kesinlikle Ümeyye oğullarından değiliz" dedi.

"(Emevîlerden inme olduklarını) iddia edenler şu soy kökünü saydılar: "Eyyub → Şazî → Mervan → Hakem → Abdurrahman → Muhammed → Abdullah → Muhammed → Muhammed → Abdurrahman → Hakem → Hişam → Abdurrahman ed-Dahil → Muaviye → Hişam → Abdulmelik → Mervan → Hakem → Ebu'l As → Ümeyye → Abduşems → Abdumenaf." Rasulullah (sav)ın ve Ümeyye oğullarının nesebi Abdumenaf'ta birleşmektedir.

"Bir başka grup ise onların soyunu Mürre b. Avf oğullarına bağlamıştır. Hasan b. Garib [b. Umran] el-Haresî bunlardandır. O, onların soyunu Ali b. Ahmed el-Murri'ye bağlamış, bunu 619 yılında Şam valisi El-Melikü'l Adil'in oğlu el-Melikü'l Muazzam Şerefüddin İsa'ya okumuş, (Şerefüddin) bunu dinlemiş, oğlu el-Melikü'n-Nasır Salahaddin Davud'a da dinletmiştir. Bu soy kütüğü şöyledir:

"Eyyub → Şazî → Mervan → Ebû Ali → Useyre → Hasen → Ali [Ahmed → Ali] → Abdulaziz → Hüdbe → Hasîn → Hars → Sinan → Amr → Mürre → Avf.

"Soy kütüğünün bundan sonraki kısmında soybilimciler ihtilafa düşmüşlerdir. Çoğunun görüşü şöyledir: Avf → Sa'd → Zubyân → Bagîz → Reys → Gatafân → Sa'd → Kays → Aylân [→ İlyas] →Mudar → Nizâr → Maad → Adnan.

15 "Allah'ın dinini yücelten" anlamında.

16 Benzeri bilgiler birçok tarih kitabında vardır. Örneğin, el-Hanbeli'nin *Şifau'l Kalûb*, s. 174'de " .. kendisinin Emevî olduğunu iddia etti, kendini halife ilan etti ve halifelik elbisesi giydi. Elbisenin yeninin uzunluğu yaklaşık yirmi zirâ' idi. Kendine El-Mehdî adını aldı. Amcası Adil mektup göndererek, yaptığı işi doğru bulmadığını, bunu yapmamasını istediğini bildirdi. Peygamberlik iddiasında bulunduğu da söylenir" denilmektedir. Keza bkz. İbni Hallikân, age., ve el-Makrizî, *Es-Sülûk*, I/42. (Aynı eserin notundan)

"Bir diğer grubun şeceresi ise şöyle: Avf → Luay → Galib → Fihr → Malik → Nadr (Kureyş'in tamamı Nadr'ın soyundan inmedir) → Kinane → Hüzeyme → Mudrike → İlyas → Mudar → Nizar → Maad → Adnan.

"Soybilimciler Adnan'dan öncekiler konusunda farklı görüşlere sahiptirler.[17] Onların nesepleri hakkında söylenenler bunlardan ibarettir. Bu konunun doğrusunu Allah daha iyi bilir."[18]

Eyyubîlerin Kürd asıllı olmadığını söyleyen başka tarihçiler de vardır. Bunlardan birisi Halepli İbni Ebû Tayy'dır. Bu tarihçi şöyle diyor: "Şu emîr Necmüddin Eyyub b. Şazî.. nesebi konusunda babası Şazî'den ötesi bilinmez. Seyfü'l İslam'ın oğlu Yemen'e kral olduktan sonra Emevîlerden inme olduklarını iddia etti. Fakat Eyyub ailesi bunun yalan olduğunu söylediler ve Şazî'den önceki atalarını bilmediklerini belirttiler. Bunu bana merhum Melik en-Nasır da bu şekilde bildirmişti."

Hasan b. Davud el-Eyyubî ise, "*Fevâidü'l Celiyye fi'l-Ferâidi'n-Nâsıriyye*" adlı eserinde dedelerinin soyuyla ilgili söylenenlere açıklık getirerek, onların Kürd olmadıklarını, aksine onların yaşadıkları yere konduklarını, bu yüzden onlardan birileriymiş gibi zannedildiklerini kesin bir dille belirtmiş ve şöyle demiştir: "Sülalemizin büyüklerinden yetişebildiklerimden hiç kimsenin bizim Kürdlerden olduğumuzu söylediğini görmedim."

Keza Hasan b. Davud, sözü edilen eserinde Hasan b. Garib'in bu aileyle ilgili verdiği şecereyi de (yukarıda şecere) benimsemiştir.

Salahaddin Eyyubî'nin soyunun güney Araplarından inme olduğunu ileri sürenlerden biri de Ord. Prof. Zeki Velidi Togan'dır. Görüşünü Aksarayî'nin eserinin 76. sayfasında verilen bilgiye dayandıran Togan, Eyyubîlerin önce Kürdleşmiş, sonra Türkleşmiş bir Arap sülalesi olduğunu ileri sürmektedir.[19] Kanaatimizce Aksarayî de bu görüşünü, Arap yazarların eserlerine dayandırmıştır.

---

17 Soy kütüğü Adnan'dan öncesine doğru sayarak Hz. Adem'e kadar götürülmektedir, fakat bizi ilgilendirmediği için çevirisi atlanmıştır.

18 İbni Vasıl, *Müferricu'l Kurûb*, I/3-6.

19 Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 179.

Bazı İslam kaynakları Selahaddin Eyyubî'yi 758 yılında Basra'dan Azerbaycan'a sürgün edilen, nakledilen veya göçen Yemen Araplarından Ravvad b.el-Müsenna el-Ezdî'nin soy kütüğüne kaydederler.

c) **Salahaddin Eyyubî Türk'tür Görüşü**

Bu konuda görüş belirtenlerden birisi, gazeteci ve araştırmacı Necdet Sevinç'tir. Hareket noktası, Şeref Han'ın Şerefnâme'de Ravvad Arapları ifadesini Ravende Kürdleri olarak değiştirdiği, buna karşılık aynı eserde Salahaddin Eyyubî'nin kardeşlerinin adlarında Turan Şah, Tuğtekin, Böri gibi özbeöz Türkçe kelimelerin bulunduğu kaydından başka, Salahaddin'in hanımının, kardeşlerinden bazılarının hanımlarının, bizzat Salahaddin'in anasının Türk olması – çünkü dayısının adı Şihabeddin Mahmud b. Tekeş'di (veya Tukuş), - çevgan oynaması, devletini Türk devlet teşkilatı esaslarına göre tanzim etmesi ve en nihayet Salahaddin'le birlikte çeşitli savaşlara katılan Usame b. Munkız'ın *Kitabu'l İ'tibâr* adlı eserinde Salahaddin'in Türkçe konuştuğunu belirten şu kayıttan ibarettir:

"Bu arada, Salahaddin, buradaki kritik durumumuzu bildirmek üzere Atabek'e bir atlı gönderdi. Sonra, hızla bize doğru ilerleyen on kadar atlı gördük. Arkalarındaki ordu da sürekli hareket halindeydi. Geldiklerinde, bunların Atabek'in komutasındaki öncüler olduğunu anladık. Ordu da arkalarından gelecekti. Atabek, 'Ey Musa, mahvolmak için mi otuz atlıyla Şam kapısına kadar geldin! Ne acelen vardı!' diye Salahaddin'i eleştirdi. Karşılıklı atıştılar. İkisi de Türkçe konuşuyordu. Bu yüzden söylediklerini anlayamadım."[20]

Konuyu biraz daha açalım. Eyyubî hanedanında yönetici olarak görev yapmış kişilerin çoğunun adları ya doğrudan Türkçedir ya da adında veya unvanında Türkçe bir kelime vardır. Örneğin bizzat Salahaddin'in büyük kardeşinin adı Turanşah'tır ve daha sonra babasının yerine geçen oğulları da bu soyadı aynen

---

20 Usame b. Munkız, *Kitabu'l İ'tibâr*, s. 244.

kullanmışlardır. Kardeşlerinin adları Tuğtekin ve Böri'dir. Dayısının adı Şihabeddin Mahmut bin Tekeş (veya Tukuş) idi. Yani annesi Türk'tü. Salahaddin'in hanımlarından birisi Muinüddin Üner[21] Bey'in kızı İsmetüddin Âmine'dir ve Türk'tür. Salahaddin kızkardeşlerinden birini Üner Bey'in oğlu Sadettin Mesud, diğerini Muzafferüddin Gökbörü'yle evlendirmiştir.[22]

Bundan başka Eyyubî devlet sembolü, Selçuklu devletinin sembolü olan kartaldır. Ancak bunun bir delil olarak kullanılması ihtimali çok zayıftır. Çünkü kartal, Bizanslılarda da sembol olarak kullanılmıştır.

Ahmet Ateş'in "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme" adlı makalesinde "Eyyubî sarayında Türkçe konuşulurdu. Salahaddin'in kendisi de Türkçe konuşurdu"[23] şeklindeki bilgiyi neye dayandırdığını ben tespit edemedim. Hatta Salahaddin'in kımız içtiği şeklinde rivayette bulunanlar da yazılı bir kaynak gösterememektedirler. Konuyla ilgili Arapça kaynakların neredeyse tamamını taramış olmama rağmen, Salahaddin'in polo oyununa çok benzeyen çevgan oynadığına dair kaydın dışında, kımız içtiğini gösteren bir belgeye rastlamadım...

Tenkitler ve Şüpheli Sorular

Malazgirt savaşı sırasında on veya 20 bin Kürd savaşçının Sultan Alparslan'ın saflarına katıldıkları ve güya Türklerin Kürdlerin yardımıyla savaşı kazandıkları şeklindeki uçuk iddiayla ilgili, Arapça kaynaklardaki bilgilerin tutarsızlığını bir önceki kısımda

---

21 Türkçe kaynaklarda Üner şeklinde geçen bu kelimenin Onur okunması daha doğrudur. Çünkü birçok kaynakta, örneğin İbni Vasıl ve Usame ibni Munkız'da hareke konularak (أنر) şeklinde yazılmıştır ki, bu durumda Üner şeklinde okunması doğru olmadığı gibi, Ünür şekli de doğru değildir. Çünkü bizler Türkçeye göre yazdığımız için "ü" harfini veriyoruz, ama Arapçada "ü" harfi yoktur. Çok büyük ihtimalle Arap tarihçiler Türk isimlerine fazla aşina olmadıkları için "Onur"u "Unur" şeklinde yazmışlardır.

22 Ali Rıza Özdemir, *Kürtler ve Türklük*, s. 270.

23 Age., s. 271.

göstermiştik. Salahaddin Eyyubî'nin etnik mensubiyetini Kürdlere bağlayan kaynaklara gelince; onun hem çağdaşı hem de sırdaşı olan İbni Şeddad'ın eserini baştan sona dikkatli bir şekilde okuduk. İbni Şeddad'ın bu ailenin kökeni hakkında yazdıklarını yukarıda vermiştik. İbni Şeddad, bu eserinde kesinlikle Eyyubî ailesinin etnik mensubiyetine değinmez. Bunda şaşırtıcı bir şey de yok. Çünkü o dönemde Türk, Kürd, Arap etnik adları değil, ortak kimlik Müslümanlık öncelikli kriterdi. O yüzden İbni Şeddad böyle bir şeye değinmeyi aklına bile getirmemiştir diye düşünülebilir.

Ondan sonraki tarihçilerden İbnü'l Esîr başta olmak üzere diğerlerinin bu aileyi Kürd asıllı gösterirken, hiçbir yazılı kaynak göstermemeleri, bazılarının "ne dediğini bilen fakih birinin söylediğine göre.." şeklinde ifadeler kullanmaları, bu rivayetlerin zayıf yanlarıdır. Halbuki İstahrî'nin "Azerbaycan, Ermenistan ve Er-Ran'da Farsça ve Arapça konuşulur, fakat Debil (Devin) ve çevresinde Ermenice, Berdaa civarında Er-Ran dili kullanılır" şeklindeki kaydı son derece önemlidir. Çünkü bu kayıt, henüz X. Yüzyıl başlarına aittir. Buna karşılık Eyyubî ailesinin kurucusu Şazî'nin çocuklarıyla beraber Devin veya Debil'den ne zaman ayrıldıkları, oraya Kürdlerin ne zaman geldikleri belirtilmediği gibi, Musul'a geldikleri zaman Şazî'nin iki oğlunun yani Salahaddin'in babası ve amcasının kaç yaşında olduklarına değinilmez. Halbuki özellikle İbnü'l Esîr, meşhur tarihini yıllara ve bu yıllarda olan olaylara göre tanzim etmiştir. Şazî'nin oğullarıyla birlikte göç etmesi konusunda tarih vermemesi, hatta Salahaddin'in baba ve amcasının Zengilerin hizmetine ne zaman girdikleriyle ilgili bir tarih göstermemesi, onun bu konudaki bilgileri kulaktan dolma rivayetlere dayandırdığı şüphesini doğurmaktadır.

İbnü'l Esîr, İbni Hallikân ve diğerlerinin rivayetlerindeki eksik yönlerden biri de, Şazî'nin Devin'deki hayatına değindikleri bir paragraflık bilgide muğlak bırakılan yönlerdir. Örneğin İbni Hallikân'da şöyle deniliyor:

"Onun Cemalüddevle el-Mücahid Behruz adında bir arkadaşı vardı. En nazik, en kibar ve tedbirli insanlardandı. Bu ikisi, kardeş gibi birbirine yakındı. Fakat bir gün utanılacak bir durum ortaya çıktı ve Behruz'un (şehirdeki) komutanlardan birinin hanımıyla aşk yaşadığı anlaşılınca, şehir valisi (veya hâkimi) onu yakalayıp iğdiş ettirdi. Olay duyulduktan sonra şehirde kalamadı ve Selçuklu hükümdarlarından birinin hizmetine girmek üzere ayrıldı. Bu Selçuklu sultanı, Gıyaseddin Muhammed b. Melikşah'dı."[24]

Rivayetin devamında, daha sonra Behruz'un Musul şıhneliğine atandığı, bu görevini sürdürdüğü günlerde, Salahaddin'in babası ve amcasının aralarındaki eski kadirdanlığa dayanarak Behruz'dan yardım istedikleri, bir süre yanında hizmet ettikleri, daha sonra onun tarafından Tikrit kalesinin dizdarlığına atandıkları belirtilmektedir. Başka bir rivayette ise Şazî'nin iki oğluyla birlikte Bağdat'a geldiği, oradan Tikrit'e geçtiği ve Şazî'nin burada öldüğü anlatılmaktadır.[25] Yine rivayetin devamında bir gün Esedüddin Şirkuh'un Tikrit'te Behruz'un gulamlarından biriyle tartıştığı, adamın ona küfrettiği ve onun da okla bu gulamı öldürdüğü, bunun üzerine Behruz'un onu ve kardeşini şehirden kovduğu hikaye edilmektedir.

İbni Hallikân, ayrıca bu Behruz'un beyaz tenli bir Rum olduğunu belirtmektedir.[26] Şirkuh ve Salahaddin'in babası Eyyub'un İmadüddin Zengi'nin yanına gelip, hizmetine girdikleri de aynı kaynakta kaydedilmektedir.

Burada bazı sorular sormak gerekiyor:

O sıralar Kürdlerin çeşitli bölgelerde dağınık öbekler halinde yaşadıkları, bölgenin tamamıyla Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olduğu bilinmektedir. Eğer Devin'de İstahrî'nin kaydının aksine o tarihlerde Arapça ve Farsça değil, Kürdçe konuşuluyorsa, Şazî beyaz renkli ve Rum asıllı olan Behruz'la hangi

24 İbni Hallikân, *Vefeyât*, 1/296.
25 Age., 7/140.
26 Age., 7/141.

dilde konuşuyordu? Behruz, Selçuklu sultanı tarafından önce Musul'a, daha sonraları Bağdat'a şıhne olarak atanmışsa, çevresindeki insanlarla, - ki Türk ve Araplardan oluşuyordu, - herhalde Arapça veya Türkçe konuşuyor, yahut her iki dili de biliyordu. Acaba Eyyub ve Şirkuh, Tikrit'e geldiklerinde ve Şirkuh dizdar olarak atandığında buradaki insanlarla hangi dilde konuşuyorlardı? Kürdçe mi, Arapça mı, Türkçe mi? Hadi Eyyub'un Şihabeddin Mahmud b. Tekeş (veya Tukuş)'un kızkardeşiyle evlendiği için Türkçeyi öğrendiğini kabul edelim, peki Şirkuh gerek Tikrit'te ve gerekse Zengi'nin hizmetindeyken İmadeddin Zengi'yle hangi dilde anlaşıyordu?

Salahaddin Eyyubî'nin ordusunun ağırlıklı kesimi Oğuz yani Türkmen'di.[27] Ayrıca Araplar ve Kürdler de ordu saflarını dol-

---

27 Bunun en bariz delillerinden birisi, İbni Vasıl'ın değişik kaynaklardan toplayarak naklettiği rivayettir. Buna göre Nureddin Zengi, Karak şehrini Frenklerden almak ister ve Salahaddin'e bir mektup göndererek, onun ordusuyla Mısır'dan hareket etmesini, kendisinin de orada olacağını ve iki ordunun Karak önlerinde buluşmasını istediğini bildirir. Sonra Nureddin ordusuyla harekete geçer ve Karak önlerine gelir; ama Salahaddin'in gelmediğini görünce öfkelenip geri döner. Aynı kaynakta belirtildiğine göre çok öfkelenen Nureddin'in Mısır'a ordusuyla girip Salahaddin'i oradan çıkarmak istediği haberi geldiğinde Salahaddin kumandanlarını toplar ve ne yapılması gerektiğini sorar. Toplantıya Salahaddin'in babası Necmeddin Eyyub, dayısı Şihabeddin de katılmıştır. Komutanlardan hiçbiri görüş beyan etmezken, yeğeni El-Melikü'l Muzaffer Takiyyuddin söz alarak "Eğer gelirse kendisiyle çarpışır ve ülkeye sokmayız!" der ve Eyyubî ailesi fertlerinden kimse bu görüşü paylaşmazken, aileden olmayan birkaç kişi onun görüşüne katılır. Bunun üzerine Necmeddin Eyyub, onları şiddetli bir şekilde azarlar ve görüşlerine sert bir biçimde karşı çıkar. Sonra Salahaddin'e dönerek şöyle der: "Ben senin babanım ve bu da dayın Şihabeddin. Bunların hepsinin seni sevdiğini ve bizim gibi iyiliğini istediğini mi sanıyorsun?" Salahaddin "Hayır" cevabını verir. Necmeddin Eyyub konuşmasını şöyle sürdürür: "Vallahi ben ve şu dayın, Nureddin'i görsek hemen attan iner yaya olarak huzuruna koşarız. Bize senin boynunu vurmamızı emretse, emrini mutlaka yerine getiririz. Biz bu durumdayken, bizden olmayanlar ne yapar? Şu gördüğün komutanlar ve askerler Nureddin'i tek başına görseler bile, hiçbiri eyerinin üzerinde durmaya cesaret edemez. Yapacakları tek şey atlarından inip huzurunda yeri öpmektir. Bu ülke onundur ve seni buraya diken odur. Seni azletmek isterse, az-

durmuşlardı. Hadi Salahaddin Kürd asıllı olduğu için Kürdlerle Kürdçe konuşuyordu diyelim, ya peki Türkler ve Araplarla nece konuşuyordu? Zengilerle yaptığı yazışmalarda hangi dili kullanıyordu? Bunları da bir yana bırakalım, kendi öz babasıyla ve kardeşiyle, daha sonra oğullarıyla hangi dilde konuşuyordu? Doğrusunu söylemek gerekirse, Salahaddin'in hangi dilde konuştuğu konusunda herhangi bir kayıt yok. Yalnızca Üsame b. Munkız'ın rivayetinde Atabek'le Türkçe konuştuğundan başka kayda rastlanılmamıştır. Ama sarayında, çevresinde, ordusunda Türkler ve Arapların çoğunluk olduğu bir ortamda, Salahaddin'in de kardeşlerinin de - Kürd olsalar bile, - Kürdçe konuşmayı tercih ettiklerini sanmam. Kaldı ki, 1845'de Fransa'da yayınlanan tarih ve coğrafya sözlüğünde, Kürdlerin Anadolu, Irak ve Suriye dahil olmak üzere toplam nüfusunun bir milyon olduğu[28] göz önünde bulundurulursa, XII. Yüzyılda çevrelerinin Türk ve Araplarla sarıldığı bir dönemde Kürd nüfusa dayalı bir devlet kuracak insan kitlesini bulabilmeleri akla pek yatkın gelmiyor.

Gelelim yukarıda adlarını verdiğimiz bazı Arapça kaynaklarda Eyyubî ailesinin soy kütüğüyle ilgili kayıt ve şecerelere. Gerçi Eyyubî ailesinin dedeleri Şazî'den ötesini bilmemeleri elbette bu ailenin etnik mensubiyetinin tespitinde en büyük engellerden biridir; ama birinin dedesinin adının önüne çeşitli malum isimleri sıralayarak Abdumenaf oğullarına veya ta Hz. Adem'e kadar gö-

---

leder. Buraya gelmesine ne gerek?.. Hadi kalkın gidin. Biz hepimiz Nureddin'in kulları ve köleleriyiz, bize ne isterse yapar." Böylece toplantıya katılanlar dağılırlar. Sonra baş başa kaldıklarında oğlu Salahaddin'e söyle der: "Sen daha toysun. Bu kadar insanı toplayıp içinden geçenleri söylüyorsun. Eğer Nureddin senin kendisini ülkeye sokmaya yanaşmayacağını duyarsa, kafasını bu işe takar ve öncelikle bu işin üzerine gider. Eğer üzerine gelirse yanında bir tek askerin kalmadığını görürsün. Seni tutup ona teslim ederler.." (İbni Vasıl, I/232-233). Necmeddin Eyyub'un bu sözlerle Salahaddin'in Nureddin'e karşı ordusuna güvenmemesi gerektiği, hepsinin kalpten ona bağlı olduğunu ifade etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

28 Dezobry Ch., Bachelet Th., *Dictionnaire Général de Biographie et d'Histoire*, t. II/2676. Paris, 1857.

türmek Arap soybilimcileri için hiç de zor bir şey değildir ve hatta bu tür şecereleri sıradan insanlar için uydurmak dahi mümkündür. Nasıl uydurma hadisler varsa, uydurma şecereler de sayılamayacak kadar çoktur. Yemen'de Zahirüddin Tuğtekin'in kendine el-Mehdî unvanı alması, halifelik elbiseleri giymesi ve soylarının Emevîlere dayandığını iddia etmesi karşısında amcasının "bu tür gülünç şeyleri bırak ve asıl nesebine dön" demesi birçok kaynakta zikredilmektedir. Fakat normal şartlarda Tuğtekin'in bu iddiaları karşısında Eyyubî ailesi büyüklerinin "kesinlikle doğru değil" derken, asıl neseplerinin ne olduğunu belirtmeleri gerekirdi. Tuğtekin'in bu iddiasına karşılık ailesinin verdiği tepkide aslî neseplerini göstermeleri beklenirdi.

Bununla birlikte Hz. Ömer ve Osman döneminden başlayarak Emevîler döneminde şahika devrini yaşayan Arap fetihleri sırasında Horasan, Harezm ve özellikle Kafkaslara pek çok Arap kabile ve oymağının gelip yerleştiği; Emevîlerin çöküp Abbasîlerin saltanatı devralmalarından sonra ise yine birçok Arap oymağının onların hışmından korkarak Kafkaslara kaçtığı bilinmektedir. Hatta Kürd asıllı İbnü'l Ezrak dahi kitabında bu konuyla ilgili bir örnek vermektedir. Dolayısıyla İstahrî'nin o dönemde Ermenistan'da Arapça ve Farsça konuşulduğu kaydını da göz önünde bulundurarak, ortaçağ Arap kaynaklarında yer alan iddiayı ve şecereyi hemencecik reddetmek de pek kolay olmasa gerek.

Salahaddin Eyyubî'nin Türk asıllı olduğu konusunda mesnet gösterilen hususların da hayli zayıf yönleri var.

Bilindiği gibi Yahudilerde baba değil, ana esastır; ama diğer şark halklarında baba esas kabul edilir. Dolayısıyla Salahaddin'in annesinin Türk olması onun Türk olduğu anlamına gelmez. Kardeşlerinin ve çocuklarının adlarındaki Türkçe kelimeler ve Türk isimlerine gelince, eğer sırf buna dayanarak Salahaddin'in Türklüğü ileri sürülmek isteniyorsa, öncelikle onun yaşadığı ortamın hazırladığı şartları göz önünde bulundurmak gerekir. Öyle bir ortam düşünün ki, Salahaddin henüz kendi devletini kurmadığı ve Zengilerin gölgesinde bir komutan olduğu dönemde, gerek daha

önce babasının kardeşlerine ve gerekse kendisinin oğullarına Türk isimleri vermesi, anasının da Türk olduğu nazar-ı itibare alınırsa, son derece tabiidir. Ama böyle bir durum da, çocuklarına Türk isimleri veren kişinin Türk olmasını gerektirmez. Eğer yalnızca bu noktadan hareket edecek olursak, o zaman Selçuklu hanedanın kurucusu Selçuk'un kardeşlerinin adlarına bir göz atmamız, yanlış bir noktaya istinat ettiğimizi gösterecektir. Davud ve İsrafil gibi isimlerin Yahudi isimleri olduğu malumdur. Aynı mantıkla hareket edip, isimlere bakarak hükmettiğimizde Selçuk'un soyunun Yahudilerle karıştığı sonucuna ulaşmamız gerekir ki, böyle bir şey tabiaten mümkün değildir. Keza, Türkiye'de Muhammed'den muharref Mehmed adı en çok kullanılan isimlerdendir. Bunun yanında Ahmet, Mustafa vs. gibi Arapça isimler Türkiye'de hayli yaygındır. O zaman adı Mehmed veya Mustafa vs. olanları da bu mantıkla Arap saymak gerekir. Salahaddin Eyyubî'nin Türklerle kucak kucağa olduğunu ve çevresindekilerin çoğunun Türkçe isimler taşıdığını göz önünde bulundursak, babasının da onun da çocuklarına isim verirken Türkçe adlar kullanmaları yadırganamaz. Kaldı ki, anne babalar çocuklarına isim verirken, gıpta ve isimlerin müzikal oluşları da önemli rol oynar. Bir iki örnek vermeme izin veriniz. Mesela bu satırların yazarı olarak, henüz çok genç olduğum dönemlerde, yaz tatiline gittiğim bir sahil köyündeki bir annenin bir oğlu ve kızını "Dilara ve Saruhan!" diye çağırdığını görmüş, daha sonra çocuklarıma da aynı isimleri vermiştim. O zamanlar olaya etnik hafıza zırhına bürünmüş bir kişi olarak değil, bir tür gıpta ve müzikal beğeni olarak bakıyordum. Özbekistan'da tanıştığım Kırım Türklerinden bir ailenin kızının adı Lena idi. Kızın anasına bu adın "dişi geyik" anlamında Evenkçe bir kelime olduğunu ve şimdilerde Rusların çocuklarına bu ismi verdiklerini, dolayısıyla kızına neden bir Hıristiyan adını verdiğini sorduğumda, kendisinin hastanede yattığı günlerde çok iyi muamele gördüğü hemşirenin adından etkilenerek bu ismi verdiğini belirtmişti. Bunun gibi yüzlerce örnek bulunabilir. Dolayı-

sıyla kişilere verilen isimler, etnik mensubiyetin belirlenmesinde bir işaret olarak kullanılamaz.

Salahaddin Eyyubî'nin kurduğu devletin teşkilatlanmasında Türk devlet modelini seçmesi kadar tabii bir şey olamaz. Çünkü etnik mensubiyeti ne olursa olsun, gözünü açtığında gördüğü tek şey Türk devlet modeliydi ve esasen başka bir model de bilmiyordu. Ayrıca - Kürd olduğu noktasından hareketle, - atalarının daha önce kurmuş olduğu kendine özgü teşkilatlanma sistemi olan bir Kürd devleti yoktu ki, Salahaddin benim atalarım bu şekilde yapıyordu, dolayısıyla benim de o şekilde yapmam gerekir diyebilsindi! Hatta İbnü'l Esir'in haklı olarak işaret ettiği gibi, Eyyubîler taht tevarüs sisteminde tamamıyla Selçukluları taklit etmişlerdir.

Gerek kendisinin ve gerekse kardeşleri ve oğullarından bazılarının Türk kızlarıyla evlenmesi, Salahaddin'in kendi kız kardeşlerini Türklerle evlendirmiş olması da gayet tabii bir şeydir. Çünkü eskiden beri cari geleneğe göre krallar, ancak kendileri gibi bir kralın kızlarıyla evlenebilir, çocuklarını da kendi emsallerinin çocuklarıyla evlendirebilirdi. Salahaddin Eyyubî'nin çevresinde ise Türklerden başka bu denkliğe sahip kimse yoktu. Kaldı ki, Reşidüddin Fazlullah'ın, "kabileler kendilerini Moğol veya Tatar olarak tanıtıyor ve bundan kendilerine bir gurur ve övünç çıkarıyorlardı. Kısacası o dönemde Moğol olmak bir modaydı" dediği gibi, Selçuklular döneminde de kendini Türk göstermek, Türk'e kız vermek veya onlardan kız almak bir iftihar ve asalet simgesi halini almıştı.

Yukarıdan beri yazdıklarımızdan bir sonuç çıkarmak gerekirse, Salahaddin Eyyubî ve ailesinin kökeni, kaynakların yetersizliği ve muğlaklığı yüzünden karışıktır. Dolayısıyla siyasî Kürdçülerin ellerinde somut deliller olmadığı halde Salahaddin ailesinin Kürd, olaya biraz daha hissi yaklaşan Türklerin Türk, düzmecelik kokusu saçan şecerelerle bu ailenin Arap asıllı olduğunu iddia eden Arapların, kanaatimizce, bu iddiaları bırakıp Salahad-

din Eyyubî için bir tek cümle sarf etmelerinin en doğrusu olacağı kanaatindeyiz:

SALAHADDİN EYYUBİ, GÖĞSÜNÜ HAYASIZ HAÇLI AKINLARINA KARŞI SİPER EDEN BİR VATANSEVER VE MÜSLÜMAN KOMUTANDI! O, KÜRDLÜĞÜ, TÜRKLÜĞÜ VEYA ARAPLIĞI DEĞİL, VATANINI VE DİNİNİ KAFİRLERE KARŞI SAVUNMUŞTUR!

XXIX. KÜRDLERİN NÜFUSU: RAKAMLARIN SAVAŞI

Devletler nüfuslarını nadiren olduğundan fazla gösterirler. Bunun çeşitli sebepleri vardır, ama konumuz herhangi bir ülkede azınlık halinde yaşayan nüfuslarının abartılması olduğu için, üzerinde durmayacağız.

Çeşitli ülkelerde azınlık durumundaki etnik toplulukların hemen her zaman nüfuslarını olduğundan fazla gösterdikleri bir vakıadır. Bu tür abartılar, her zaman o etnik gruptan çıkmayabilir; bazen de dış güçler veya onlara bağlı neşir organları söz konusu etnik grupla ilgili yayınlar yaparak, sanki tek tek saymışlar gibi nüfus bilgileri verirler. Türkiye'de yaşayan azınlıklarla ilgili, bu etnik azınlıkların dışında, onlarla uzaktan yakından ilgisi olmayan ve sözde bilim adına hareket ettikleri iddiasında bulunan kişiler de kafalarına göre istatistiki rakamlar vermişlerdir.

Türkiye'deki azınlıkların nüfusu ve etnik grupların sayısıyla ilgili çalışmalar üzerinde durulurken, elbette ki akla ilk gelen isim Peter Alford Andrews'un "Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Etnik Gruplar" adlı çalışmasıdır. Halbuki Andrews'un eseri, bu sahadaki ilk çalışma değildir, ama en hacimlilerinden biridir. Bildiğimiz kadarıyla, ondan yaklaşık 150 yıl önce Batılı ansiklopedistler, seyyahlar da bu konuda çalışmalar yapmışlar ve esasen Andrews'a ışık tutmuşlardır. Fakat gerek Andrews, gerek ondan öncekiler ve sonrakilerin en büyük kusuru, kâhir ekseriyeti Türk olan bir ülkede etnik gruplarla ilgili araştırma yaparken, Türkler ve Türk tarihi hakkında neredeyse *sıfır bilgiyle* bu işe girişmiş olmalarıdır. Öbür

türlü Türk'ü, Türkmen'i, Kırgız'ı, Kazak'ı, Özbek'i, Tatar'ı, Alevî'yi (Türk Alevîleri) vs. ayrı ayrı gruplar olarak göstermezlerdi.

Andrews'u daha sonraya bırakarak, onda önce bu konuda yapılan yayınlardan ikisinin verdiği bilgiler üzerinde duralım. Bunlardan birisi 1857 yılında Paris'te iki büyük cilt halinde yayınlanan "Dictionnaire General de Biographie et d'Histoire" adlı eserdir. Bu eserde Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde yaşayan nüfusların sayıları ayrı ayrı verilmiştir. Bu rakamlar nispeten ciddiye alınabilir, çünkü aynı eserden yaklaşık otuz yıl sonra yayınlanan V. Cuinet'in saha çalışmalarına dayalı dört ciltlik eserinde verilen rakamlarla aşağı yukarı örtüşmektedir.

İlk eserde 1857 yılı itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa, Asya ve Afrika'daki sınırları dahilinde yaşayan etnik gruplarla ilgili verdiği rakamlar[1] şöyle:

-	Avrupa	Asya	Afrika	Toplam
Osmanlı	1.100.000	10.700.000	-	11.800.000
Slav	7.200.000	-	-	7.200.000
Romen	4.000.000	-	-	4.000.000
Arnavut	1.500.000	-	-	1.500.000
Rum	1.000.000	1.000.000	-	2.000.000
Ermeni	400.000	2.000.000	-	2.400.000
Yahudi	70	100.000	-	170.000
Tatar	230.000	-	-	230.000
Arap	-	900.000	3 800 000	4.700.000
Süryani	-	235.000	-	235.000
Dürzi	-	25.000	-	25.000
Kürd	-	1.000.000	-	1.000.000
Türkmen	-	90.000	-	90.000
-	15 500 000	16 050 000	3 300 000	35 850 000

1 Dezobry Ch., Bachelet Th., *Dictionnaire Général de Biographie et d'Histoire*, t. II/2676. Paris, 1857.

Fransız akademisyenlerin Tatar ve Türkmenleri ayrı bir etnisiteye bağlamaları elbette gülünç bir cehalet örneğidir.

Bu tabloya göre Türklerin toplam nüfusu (Tatarlar ve Türkmenler dahil): 12 120 000 kişidir.

Türkiye, Irak, Suriye, Filistin vb. ülkelerdeki Kürdlerin toplam nüfusu: 1000 000 kişidir.

Konumuz itibariyle bizi yalnızca Türklerin ve Kürdlerin nüfusları ilgilendiriyor. Diğer nüfuslar içinde özellikle Ermenilerin o kadar nüfuslarının olup olmadığını tartışmayacağız.

Fransızların bu rakamları nereden aldıklarını bilmiyoruz, fakat çok ciddi bir eserde kafadan atma rakamların yer aldığı kanaatinde de değiliz. Bu durumda dahi Türkiye, Irak ve Suriye'de Kürdlerin Türk nüfusa oranı %10'nun altındadır.

1880lerde Kürd olarak tanımlanan bütün unsurların toplam nüfusunun 1,5 milyon olduğu tahmin edilmişti ve bunların büyük bir kesimi göçebe veya kır yaşantısı sürdürmekteydi.[2] Ama Türkiye, Irak ve Suriye için verilen bu rakam ancak bir tahmini yansıtabilir; çünkü 1857'de verilen rakam bir milyon olduğuna göre yaklaşık bu kadar artmış olabileceği hesaplanmıştır.

Vital Cuinet'in yukarıda adı verilen eserden sonra 1888 yılında verdiği rakamlara göre ise Anadolu ve Osmanlıya bağlı Arap ülkelerinde yaşayan toplam nüfus 21.553.186 kişidir ve Trakya ve diğer yerlerde yaşayanlarla birlikte bu rakam 27. 639. 731 kişidir. Romenler, Slavlar ve Arnavutlar bu rakama dahil edilmemiştir.

Cuinet ayrıca bu rakamın *takribi* olduğunu, net rakamlar olmadığını da belirtmektedir.[3] Cuinet, yalnızca Anadolu'da yaşayan nüfusun 15,553,186 kişi olduğunu da kaydetmektedir, ama bunu ne kadarının Türk, ne kadarının diğer etnisitelere ait olduğuna değinmemektedir. Gerçi daha sonra bu rakamları vilayetler ve mutasarrıflıklar bazında ayrı ayrı göstermektedir, ama genelde etnisite oranlarına işaret etmemektedir. Charles Texier'in

2 Orhan Sakin, *Osmanlıda Etnik Yapı*, s. 82.

3 Vital Cuinet, *La Turqie d'Asie*, 1890, Paris, I/XII-XIII.

üç ciltlik değerli çalışmasında ise ne yazık ki, konumuzla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değil.

Cuinet, çok değerli istatistiki bilgiler vermesine rağmen, genel olarak vilayet bazında nüfuslara dini aidiyete göre vermekte, nadiren etnisitelere değinmektedir. Örneğin Halep şehrinin Müslüman nüfusunu şu şekilde vermektedir:

Arap	20,000
Nusayri	10,000
Türk	10,000
Kürd	3,000
Çerkes	3,000[4]

Daha sonra da gayr-ı Müslimlerin nüfuslarını göstermektedir, ama onlar konumuzun dışında olduğu için almaya gerek görmedik.

Bir diğer örnek: Urfa (1888 itibariyle)

Türk (erkek-kadın)	74.744
Kürd (erkek-kadın)	40.676
Diğer	7.245[5]

Hıristiyan ve Yahudilerin nüfusu konumuz dışındadır.

Birkaç örnek daha verelim: *Harput* (1888 itibariyle)

Türk (erkek-kadın)	57.000
Kürd (erkek-kadın)	8.000
Gregoryen Ermeni	19.770
Katolik Ermeni	705
Protestan Ermeni	4.865
Ortodoks Rum	650
Kızıl-Baş	18,000

4 Age., II/192.
5 Age., II/249.

Yazar, Kızılbaşları ısrarla Türklerden farklı bir grup olarak göstermeye çalışmaktadır.[6]

Arapkir:

Türk	27,622
Kürd	4,318
Kızılbaş	26,600
Ermeni (toplam)	10,967

Görüldüğü burada toplam Türk nüfus 54222, Kürd nüfus yalnızca 4,318'dir.

Hısn-ı Mansur:

Türk (Kızılbaş dahil)	35,200
Kürd	4,034
Ermeni	2,900

Diyarbakır (merkez):

Türk	15,000
Kürd vs.	4,130
Süryani-Arap	1,012
Rum, Ermeni vs (toplam)	13,858
Genel toplam	34,000

Diyarbakır'ı özellikle verdik. Fakat yazar tüm şehirlerde bu ayrıma gitmemekte, çoğu kez de Türkler ve Kürdleri Müslüman kategorisi içinde tek hanede göstermektedir. Örneğin *Muş*:

Müslüman	66,752
Ermeni	55,365
Kıptı	372
Yezidi	970
Toplam	123,459

---

6 Age, II/353.

Hakkari:

Türk	2,800
Kürd	14,100
Ermeni, Hırist. vs.	17,000
Toplam	33,900

Çölemerik (merkez kaza):

Türk	1,600
Kürd	3,000

Biz özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehir ve kazalarından bazı örnekler verdik ve bunlardan özellikle şimdilerde sözde modern Kürdistan'ın başkenti olarak takdim edilen Diyarbakır merkezinin 1888'deki nüfus oranlarını gösterdik. Hakkari örneğini de özellikle seçtik. Ezelden beri Kürd yurdu olduğu söylenen Hakkari'de Türk nüfus az olmakla birlikte Kürd nüfus da toplam nüfusun yarısını bile oluşturamamaktadır.

Cuinet'in çalışmasından sonra da Batı'da Türkiye'deki etnik grupların sayısıyla ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır, ama bunların değerlendirmeleri de tamamen hayal ve tahmin mahsulü şeyler olduğu için üzerinde durmaya dahi gerek görmüyoruz. Esasen bu tür tahminleri yayınlayan insanlara fazla kızmak gerekir mi onu da bilmiyorum. Çünkü bunların neredeyse tamamı belli bir devletin malum çıkarları doğrultusunda hareket eden ajan veya akademik ajandır. Halbuki bunlar aynı şeyi eski Sovyetler Birliği'nde ve şimdilerde ondan çoktan ayrılmış bulunan ülkelerde yapamazlardı. Bu konuda uzun bir süre kaldığım Özbekistan'dan örnek verebilirim. Bu ülkede bizdeki gibi ayrı ayrı nüfus cüzdanı ve pasaport yoktur. Tek tip bir kimlik vardır: Pasaport. Fakat pasaportta her bir vatandaşın kim olduğuna bakılmaksızın etnik mensubiyetini gösteren bir hane vardır. Oraya o kişinin hangi etnik gruptan olduğu yazılır. Örneğin Özbek, Koreli, Rus, Ermeni vs. Bunlar ayrıca bilgisayara da işlenir. Böyle bir durumda orada yaşayan Ko-

relilerin nüfuslarını abartma şansları sıfırdır. Eğer böyle bir şey yapmaya kalkarsa, bilgisayardan ne kadar Koreli olduğu, kimin nerede ve hangi adreste yaşadığı birkaç dakika içinde o kişinin önüne konulur. Özbekistan hükumeti, Özbek nüfusun %80'in üzerinde olduğunu bildiği için de diğer etnik grupların sayısının belirlenmesinde bir sakınca görmemiştir.

Türkiye'de ise böyle bir sistem yoktur. Çünkü vatandaşlık baz alınmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de ne kadar Türk, ne kadar Kürd, ne kadar Çerkes vs. nin yaşadığını tespit etmek hemen hemen imkansızdır. Böyle olunca da elbette Türkler değil, ama diğer azınlık gruplar bir takım sosyal imtiyazlar ve statüler koparmak amacıyla nüfuslarını tabii olarak abartırlar. Azerbaycan'dan bir örnek vermeme izin verin. Azerbaycan milli eğitim bakanlığında görevli bir arkadaşın anlattığına göre, bakanlık ilkokul ve ortaokul seviyesindeki çocuklar için ücretsiz ders kitabı bastırmak istemiş. Bu ülkede Tat denilen küçük bir etnik grup var. Ağırlık kesimi İran'da ve çok küçük bir kısmı Kırım'da yaşayan bu halkın temsilcilerini çağırmışlar. Onlara "Bize bir rakam verin de ona göre ders kitabı bastıralım, gereksiz yere israf yapmayalım" demişler. Temsilci, "Yahu, aşağı yukarı 1,5 milyon insanız. Ona göre hesap edin işte.." demiş. "Bu kadar yoksunuz" demişler. "Hayır, varız" diye ısrar edilince, "O zaman bir sayım yapalım" demişler. Kısacası sayım sonunda Azerbaycan'da bulunan Tatların toplam nüfusunun 35 bin kişi olduğu ortaya çıkmış. El-insaf! 35 bin kişi nerde, 1,5 milyon kişi nerde?

Buna benzer iddiaları Türkiye'de de işittik. Örneğin, bundan yedi sekiz yıl önce Kürdlere radyo ve televizyon kurma meselesi görüşülürken, Laz asıllı bir milletvekili "Biz de 300 bin kişiyiz, bize de hiç olmazsa radyo kurma hakkı verilsin" diye bir laf etmişti. Halbuki Türkiye'deki tüm Lazları toplasanız 35 bin kişiyi geçmez. Görüldüğü gibi milletvekili gerçek nüfusu neredeyse on misli abartmıştır. Yine geçtiğimiz günlerde Çerkesler adına konuşan bir kişi Türkiye'de dört milyon Çerkes, bir o kadar da kendini Çerkes kabul eden (?!) kişi olduğunu belirterek, sekiz mil-

yon Çerkes olduğunu ifade etti ki, doğrusunu söylemek gerekirse, "el-insaf!" demekten başka bir şey elimizden gelmiyor.

Nasıl olsa kim nüfusunu ne kadar gösterirse göstersin, hukuki bir müeyyidesi yok. İsteyen istediği rakamı telaffuz edebilir. Aşağıya Ayşe Hür'ün Taraf gazetesindeki makalesinden bir bölüm alıyorum. Çünkü bu konudaki tartışmaların ne kadar çürük temellere dayandığını göstermektedir:

"Öteden beri araştırmak ihtiyacı duyduğum bir konu vardır. "Türkiye nüfusunun ne kadarı Kürd'tür?" Bunu merak ederim çünkü yıllardır birbirinden çok farklı onlarca rakam duymuşumdur. Örneğin Hollandalı bilim adamı Martin van Bruinessen'e göre 1975'te Kürd nüfusu 'en muhafazakâr tahminlere göre' yüzde 19, yani 7,5 milyondu. Bu oranı 1990 nüfus sayımına (56,4 milyon) uygularsak ortaya 10,7 milyonluk bir Kürd nüfusu çıkar. 'Kürd Tarih Tezi'nin müelliflerinden Mehrdad Izady'ye göre ise 1990 yılında Kürd nüfusu yüzde 23,9 yani 13,5 milyondu. Time dergisi 18 Mart 1991 tarihli sayısında Türkiye'de sekiz milyon Kürd olduğunu yazmış, ancak nedense iki hafta sonra, 1 Nisan 1991 tarihli sayısında bunu 14,5 milyona çıkarmıştı. Aynı yıl mart ayında Paris Kürd Enstitüsü Başkanı Kendal Nezan,"Türkiye'de 25 milyon Kürd var" derken sürgündeki önemli Kürd lideri Kemal Burkay, 19 Aralık 1991'de yaptığı basın açıklamasında, Türkiye'de 15 milyon Kürd olduğunu ileri sürmüştü. 1994'te Turgut Özal'a göre Türkiye'de 12 milyon Kürd vardı. Kürd asıllı milletvekilleri Muzaffer Demir ve Mahmut Alınak ise 24 Aralık 1994 günü, *ATV*'deki *Siyaset Meydanı* programında Kürd nüfusunu sırasıyla 15 ve 20 milyon olarak vermişlerdi. Son olarak Diyarbakır'daki Demokratik Özerklik Çalıştayı'nda tartışılmak üzere dağıtılan metinde Türkiye'de Kürd nüfusuna değinilmezken Ortadoğu'daki Kürdlerin nüfusu 40 milyon olarak belirtiliyordu.

Peki, bu kişiler bu sonuçlara nasıl, nereden varmıştı? Bunlardan birinin kaynağını biliyoruz. Izady, kendisine bu tahminini neye dayandırdığını soran 'Türk dostu' Amerikalı bilim adamı Justin McCarthy'ye "İstatistiklere değil, Cumhurbaşkanlığı söz-

cüsü Kaya Toperi'nin Körfez Savaşı sırasında telaffuz ettiği bazı rakamlara, geçen yüzyılda atla dolaşıp tahminlerde bulunan seyyahlara ve siyasi beyanlara" dayandırıldığını söylemişti. Diğerlerinin de bilimsel araştırmalara dayandığını sanmıyorum. Ancak 'bilimsel araştırMaanın bu alanda pek işe yarayacağını da sanmıyorum. Çünkü öncelikle etnik grupların 'tanımlanması', dolayısıyla 'sayılması' çok kolay değil."[7]

Justin McCarthy'nin yöneltiği soru son derece yerindedir. Çünkü bu konuda yapılmış herhangi bir istatik yokken, İzady bu rakamı nereden almıştır? Kaya Toperi'nin ismini veriyor. Halbuki yakından tanıdığım Toperi, İzady'nin sözünü ettiği dönemde Türkiye'nin Küveyt büyükelçisiydi ve üstelik ne dediğini bilecek kadar da aklı başında biridir. Böyle bir rakam vermiş olması kesinlikle mümkün değildir. Dolayısıyla yalan söyleyen İzady'dir, ama Kürd nüfusu konusunda yalan söyleyen ne ilk, ne de son kişidir.

Aşağıda hem Türkiye, hem de dünyada Kürd nüfusu hakkında içeriden ve dışarıdan verilen rakamları ana hatlarıyla sunacağız. Göreceksiniz ki, hemen hemen birbirini hiç tutmayan bu rakamları veren kişilerin tamamı, desteksiz atış yapmakta ve esasen temennilerini dile getirmektedirler.

Time Dergisi: 18 Mart 1991: 8 Milyon Kürd;

1 Nisan 1991: 14,5 Milyon Kürd (Bir ay içinde neredeyse %80 oranında artış)

Paris Kürd Enstitüsü Başkanı Kenzal Nezan (Mart 1991): 25 milyon Kürd;

23 aralık 1994, Muzaffer Demir: 15 Milyon Kürd;

Mahmut Alınak (aynı tarih): 20 Milyon Kürd.

Daha bunun gibi yüzlerce rakam verebiliriz, ama değmez. Bir haber kaynağı düşünün ki, bir ay arayla Kürd nüfusunu neredeyse %80 artırıveriyor; 1991'de birinin 25 milyon olarak verdiği

7 Ayşe Hür, *Taraf*, 26. 12. 2010.

rakamı, dört yıl sonra bir başkası 15 milyon, bir başkası ise 20 milyon veriyor. Hatta McDowall, dünyadaki tüm Kürdlerin toplam nüfusunu aynı yıllarda en az 25 milyon olarak vermekte ve bunun 13 milyonunun Türkiye'de yaşadığını söylemektedir.[8]

Hasan Celal Güzel'in Radikal gazetesindeki makalesinde verilen bilgiler, diğerlerine kıyasla daha mantıklıdır ve ayakları yere değen bir değerlendirmedir:

Gerçek rakam nedir? "Türkiye'deki Kürd nüfusu hakkında en gerçekçi ve bilimsel veriler Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (Şimdi TÜİK) 1965 nüfus sayımlarıdır. Buna göre, 31.391.421 olan Türkiye Nüfusu'nun 2.219.502'si ana dili olarak Kürdçeyi beyan etmiştir. Bu sayı, toplam nüfusun yüzde 7,07'sine tekabül etmektedir. Bu tarihten sonraki nüfus sayımlarında nüfusun ana dile göre dağılımı yapılmamıştır.

Günümüzde Kürd nüfusu oranının artmış olduğunu savunanlar, Kürdlerin diğer etnikaltı gruplara göre daha fazla doğurgan olduklarını ve Türkiye ortalamasının üstünde bir nüfus artış hızına sahip bulunduklarını ileri sürmektedirler. Doğurganlık konusunda elimizdeki tek veri ise, gene İstatistik Kurumu'nca yapılan bir çalışmadır.

Buna göre, Türkiye genelinde doğurganlık oranı yüzde 2,23 iken, Doğu ve Güneydoğu'da bu oran yüzde 3,65'e yükselmektedir. Buna karşılık, göç eden Kürdlerin yeni yerleşimlerinde diğer etnikaltı gruplara benzeşerek şehirleşme sonucunda nüfus artış hızı bakımından Türkiye ortalamasına yaklaştığı görülmektedir.

Diğer taraftan, anılan bölgelerde bebek ölüm oranlarının yüksek ve ortalama hayat sürelerinin düşük olması ise nüfus artışında ters etkenlerdir. Ayrıca, bu bölgelerde nüfusun önemli bir kısmı da Türk ve Arap'tır.

Kürd nüfusu hakkında, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü Başkanı Prof. Aykut Toros ve ekibi, genel nüfus sayımlarını esas olarak yaptıkları projeksiyonlarda, 1992 yılında ana dili Kürdçe olanların oranını yüzde 6,2 olarak tespit etmişlerdir.

---

8 McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, s. 24.

Türkiye'nin etnik yapısı konusunda bugüne kadar yapılan çalışmaları bilimsel şekilde değerlendiren Ali Tayyar Önder ise 2006 yılı itibariyle 74 milyonluk varsayılan Türkiye nüfusu içerisinde Kürd sayısını 5 milyon (yüzde 6,76), Zaza sayısını 800 bin (yüzde 1,08) olarak tespit etmiştir. Buna göre - Zazalar Kürd olmadıkları halde - Kürd ve Zaza nüfusunun toplam içindeki oranı yüzde 7,84 olarak bulunmaktadır.

Gazi Üniversitesi'nden Prof. Mehmet Şahingöz'ün, P.A. Andrews'in merkezi ABD'de bulunan 'Ethnologue Data from Languages of the World' adlı kuruluşta hazırladığı çalışmasında Kürd nüfusunun oranı yüzde 8,36 olarak tespit edilmiştir. Bu konuda, bugüne kadar bulunan akademik temelli en yüksek oran, Andrews'in 'Türkiye'de Etnik Dağılım' başlıklı raporunda 2001 yılı içinde toplam etnik nüfus yüzde 13.79 olarak gösterilmiştir.

Ayrıca, Eylül 2005'te 'AB Eurobarometer Anketi'nde, ana dilini Türkçe olarak bildirenlerin oranı yüzde 93 olarak bulunmuş ve Kürdleri de içine alan geri kalan nüfusun yüzde 7'yi geçmediği görülmüştür.

Kürd nüfusunun hesaplanmasında Kürdçü siyasî partilerin aldıkları oylar da bir gösterge sayılabilir. Her ne kadar Kürd nüfusunun tamamının bu siyasî partilere oy vermedikleri bilinse de, seçimlerde ortaya çıkan sonuçlar, Kürd nüfusunun Kürdçülerin mübalağalarına uygun miktarda olmadığını göstermektedir. Nitekim, 1995 Aralık Genel Seçimleri'nde HADEP, PKK'nın tehdit ve baskılarına karşılık -Kürdçüler dışındaki sol oyların da eklenmesiyle- ancak yüzde 4,17 oranında oy alabilmiş; gene 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri'nde de DEHAP'ın yüzde 6,2 oranında oy alarak yüzde 10'luk seçim barajının altında kaldığı görülmüştür. Temmuz 2007 seçimlerinde, DTP'lilerle beraber bütün bağımsız adayların oy toplamı yüzde 5,36 olurken, 2009'daki mahalli seçimlerde DTP yüzde 5,04 oy alabilmiştir.

Bütün bu analizlerin sonucunda, 1965 nüfus sayımı sonuçlarının Kürd nüfusu lehine yüzde 50 oranında arttığı varsayılsa bile, 2006 yılı itibariyle Türkiye'deki Kürd nüfus oranının yüzde

7 ile yüzde 11 arasında bulunduğu ve en fazla yüzde 11'e çıkabileceği; Kürd sayısının da 5 ile 8 milyon arasında değişeceği ve en fazla 8 milyon olduğu hesaplanmaktadır."[9]

Burada siyasî Kürdçüler, bütün Kürdlerin BDP'ye oy vermediklerini söyleyebilirler ki, doğrudur. Kürdlerin gerek daha önce parti olarak ve gerekse 2007'de bağımsız olarak girdikleri seçimlerde aldıkları oy yaklaşık 2,5 milyondur. Biz, bir o kadar Kürd'ün de diğer partilere oy verdikleri düşüncesiyle hareket ederek, bu rakamı ikiyle çarpsak bile, elde edeceğimiz sayı 5 milyondur. 74 milyonluk bir ülkede 50 milyon seçmen varsa, bu demektir ki, her üç kişiden ikisi seçmendir. Bu durumda Kürd nüfusuna bir 2,5 milyon daha ilave etmek gerekecektir. Elde edeceğimiz rakam 7,5 milyondur. Hadi fazladan bir milyon daha ilave edelim, çıkacak rakam 8,5 milyondur. Gerçi Ali Tayyar Önder bu rakama itiraz edecektir, ama biz en iyimser yaklaşımla bu rakamı veriyoruz. Bu durumda 13, 15, 19, 22, 25 milyon rakamları son derece uçuk ve temenniye dayanan rakamlardır. İnsanın kendi kendini aldatmasından başka bir şey değildir.

Dünyadaki Toplam Kürd Nüfus

Bu konudaki rakamlar da birbirini tutmamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, dünya genelindeki Kürd nüfus hakkında bir görüş birliği yok ve Türkiye'yle ilgili yapılan tahminler burada da geçerli. Paris Kürd Enstitüsü'nün siyasî Kürdçülerle birlikte hazırladıkları tabloya göre, Kürdlerin nüfus dağılımları şöyle:

Kuzey Kürdistan (onlara göre Türkiye): 13 150 000

Doğu Kürdistan (onlara göre İran): 9 260 000

Güney Kürdistan (onlara göre Irak'ın kuzey kesimi): 4 760 000

Batı Kürdistan (onlara göre Suriye): 1 240 000

Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan: 301 000

Anadolu bölgesi (region anatolienne?): 385 000

---

9 Hasan Celal Güzel, *Radikal*, 06.09.2009.

Horasan ve diğer bölgeler: 500 000

Lübnan: 75 000

Toplam: 29 671 000[10]

Yine bir başka Fransızca sitede benzeri rakamlar verilerek toplam Kürd nüfusun 18-20 milyonunun Türkiye'de, 8-10 milyonunun İran'da, 5 milyonunun Irak'ta ve 1,5 milyonunun Suriye'de yaşadığı belirtilmektedir.[11] Keza Türkiye ve Irak Kürdlerinden bahseden başka bir sitede daha değişik rakamlar verilmektedir. Buna göre; Türkiye'de 15 milyon, İran'da 7 milyon, Irak'da 4 milyon, Suriye'de 960 000, Ermenistan'da 56 000, Azerbaycan'da 60 000... olmak üzere toplam 35 milyon gösterilmektedir.[12]

L'Atlas du Monde Diplomatique ise dünya toplam Kürd nüfusunun %50'den daha fazlasının Türkiye'de yaşadığını belirttikten sonra "tahmini Kürd nüfusunun 25-45 milyon arasında olduğunu"[13] kaydetmektedir ki, rakamların siyasî Kürdçülerin veya Paris Kürd Enstitüsü'nün verdiği rakamlar olduğu belli.

Türkiye sınırları dahilindeki Kürd nüfusuyla ilgili takribi rakamlardaki abartılar gibi, dünya genelindeki rakamlar da abartılıdır. En son verdiğimiz rakam, mevcut Kürd rakamını neredeyse iki misli göstermiştir ki, en iyimser tahminle dünya genelinin 16-17 milyon olduğu düşünülmektedir ve mevcut veriler de buna işaret etmektedir.

Siyasi Kürdçüler, I. Dünya Savaşı sonrasında Kürdistan topraklarının Türkiye, Irak, İran ve Suriye arasında paylaşıldığını ileri sürmektedir. İyi ama böyle bir iddianın inandırıcı olabilmesi için ortada kurulu bir devletin olması gerekirdi. Halbuki Kürdlerin bölgede kurulu bir devletleri hiçbir zaman olmamıştır. Kürdistan tanımı ise, McDowall'ın "tartışmasız herhangi bir Kürdistan

---

10 www.tlfq.ulaval.ca (source: Kurdistan, SBSR, 1999, Abril, p. 39) (ulaşım 27.05.2011)

11 www.kurdistan.nu (erişim. 27.05.2011)

12 Gillot.biz/esg/la_Turquie_et_les_Kurdes_Irakiens (erişim 27.05.2011)

13 *L'Atlas du Monde Diplomatique*, Janvier, 2003, s. 174.

haritası çizilemez";[14] Şerefhan Ciziri'nin "Kürdistan ismi, ayrıca coğrafik bir isimdir, Kürdistan'ın, ne coğrafik ne de etnik sınırları kesin olarak belli değildir"[15] sözlerinde belirttikleri gibi, belirli bir bölgesi veya sınırları çizilmiş coğrafi bir alanı göstermemektedir. Siyasî Kürdçülere göre ise Kürdlerin dağınık olarak yaşadıkları her yer Kürdistan'dır. Meseleye kelime anlamı itibariyle Kürdistan'ın "Kürdlerin yaşadıkları yer" anlamında baktığınızda ve Kürdlerin bulunduğu her yeri Kürdistan saydığınızda bu değerlendirme doğrudur. Ama Sovyet Kürdistanı, Azerbaycan Kürdistan'ı vs.. gibi tanımlamalar biraz abartılıdır. Örneğin Azerbaycan'da 60 bin Kürd'ün dağınık olarak yaşadığı hangi köy ve şehirleri Azerbaycan Kürdistanı'nın sınırları içine alacaksınız? Bakü'de yaşayan çok az miktardaki Kürd'e bakarak, orayı da Kürdistan sınırları içine mi katacaksınız? Yahut İstanbul'daki nüfusları ne olursa olsun, bu şehir de Kürdistan sınırları içine mi dahil edilecek? Siyasî Kürdçülerin açmazlarından biri de, herhangi bir şehirde bir miktar Kürd yaşıyorsa, oradakilerin hepsini Kürd sayma gafleti içinde olmalarıdır.

Bu satırların yazarı olarak Türkiye ve dünyadaki Kürd nüfusuyla ilgili gözden geçirdiğim yaklaşık 100 kadar kaynakta verilen rakamların hiçbirinin bir diğeriyle örtüşmediğini gördüm. Üstelik de bunların çoğu birbirinden kopyalama rakamlar olmasına rağmen. Anlaşılan herkes bulduğu tahmini rakamlara kafasına göre bir şeyler ilave etmekte veya çıkarmaktadır. Özbekistan örneğinde olduğu gibi, etnik bazda bir sayım yapılmadığı sürece, verilen rakamların hiçbir değeri yoktur.

14 McDowall, age., s. 26.

15 Şerefhan Ciziri, *Anadolu'dan Mezopotamya'ya Kültür ve Uygarlık*, s. 153.

XXX. NEVRUZ KİMİN BAYRAMI?

1984'de PKK'nın ortaya çıkmasından ve onu müteakip Kürdçü yazarların sahiplenmeye başladığı doksanlı yıllara kadar Nevruz nedir bilmeyen, hiç Nevruz kutlamayan ve hatta Nevruz'u münferit olarak kutlayan Türklere "kâfir" gözüyle bakan Kürdler, daha sonra ideolojik olarak Nevruz'a sahiplenmeye, hatta yalnızca Kürdlere has, tarihi Milat öncesine dayanan eski bir Kürd bayramı olduğunu dillendirmeye, arkasından da ciddi ciddi inanmaya başladılar.

Elbette Türkler de dahil olmak üzere Doğu halklarının çoğunun kutladığı bu bayram, aslında bir tür "bahar bayramı"dır ve kimsenin inhisarında değildir. Bu bayramla ilgili farklı efsanevi versiyonlar icat ederek, kelimeyi "Nawroz" ve "Newroz" şeklinde yazıp içselleştirme gayreti, bana biraz da aşağılık kompleksinin, tarih ve folklor fakirliğinin dışavurumu gibi görünüyor.

Aşağıda Türklerin Ergenekon'dan çıkışının anısına kutladıkları, onunla özdeşleştirdikleri Nevruz'a hiç değinmeden, doğrudan bu bayramın diğer doğu halklarında ortaya çıkışıyla ilgili mitolojik versiyonları aktaracağız; fakat bu kutlamanın tarihleriyle kaç defa oynandığını ve en son kim tarafından 21 Mart tarihine sabitlendiğini üzerinde durmayacağız. Çünkü konumuz o değildir.

Nevruz'u diğer doğulu halklar gibi 21 Mart tarihinde kutlayan Kürdlerin bir sitesindeki yazıyı hiçbir yerine dokunmadan aynen aktarıyorum. Daha sonra Şerefnâme'nin aynı olaya bakışını, arkasından Firdevsî'nin Şehnamesi'nde ve Taberî'deki Nevruz hikayesini ve en son olarak da Ebû Reyhan el-Biruni'nin el-Âsâru'l

Bâkiye (Maziden Kalanlar) adlı eserindeki bilgileri vereceğiz ve Nevruz Kürdlerin de bayramı mı değil mi göreceğiz?

Bugün Newroz efsanesi olarak bilinen ve özgürlük tutkusuyla bütünleşmiş olan Demirci Kawa efsanesi şöyledir: Bundan çok eski zamanlar öncesinde, daha yeryüzünde kimsenin olmadığı dönemlerde Zervan isimli tanrının iki oğlu olmuştur. Birinin adı Hürmüzdür ve bereket ve ışık saçan anlamına gelmektedir. Diğerininki ise ise Ehrimandır ve kötülük ve kıtlık saçan anlamındadır. Fırat ve Dicle'nin yaşam bulduğu, Ahura Mazda'nın kutsadığı topraklarda Hürmüz hep iyinin ve uygarlığın temsilcisi, Ehriman da onun karşıtı olmuştur.Hürmüz, dünyada kendisini temsil etmesi için Zerdüşt'ü gönderir ve yüreğini sevgi ile doldurur. Zerdüşt ise buna karşılık oğullarını ve kızlarını Hürmüz'e hediye eder. Ehriman bu durumu kıskanır ve yüzyıllar boyunca sürecek olan iyilerle savaşına başlar. Tüm iyilere, Zerdüşt'ün soyuna ve iyiliklere Medya coğrafyasındaki yaşamı çekilmez bir duruma getirir. Ehriman bazen gökten ateşler yağdırır bazen fırtınalar koparır ve iyiliğe ve iyilere hep zulm eder. En sonunda da içindeki nefreti ve kötülük zehrini zalim Kral Dehak'ın beynine akıtır ve onu bir bela olarak Asur ve Med halkının üzerine salar. Dehak'ın bildiği tek şey kötülük etmektir. Zalim Dehak halkının kanını emerken beynindeki zehir bir ura dönüşür ve onu ölümcül bir hastalığın pençesine düşürür. Dehak acılar içinde kıvranarak yataklara düşer ve hastalığına bir türlü çare bulanamaz. Dönemin doktorları acılarının dinmesi ve yarasının kapanması ve hastalığının iyileşmesi için yaraya genç ve çocukların beyinlerinin sürülmesini önerirler. Böylece kürtlerin yaşadığı coğrafyada aylarca hatta yıllarca süren bir katliam başlar; her gün zorla anne babalarındna alınan iki gencin kafası kesilip beyinleri merhem olarak Dehak'ın yarasına sürülür. Bu katliam sürerken, sıra Med halkının çocuklarına gelir. Gençler öldükçe Fırat'ın, Dicle'nin, Mezrabotan'ın hali perişan ve içler acısıdır. Halk çaresiz ve güçsüz düşmüştür. Gençler katledilirken sıra bir gün daha önce bu şekilde 17 oğlunu kaybetmiş olan Kawa adındaki demircinin en

küçük oğluna gelmiştir*Hergün kürt gençleri Dehak'ın askerleri tarafından başları kesilmek üzere götürülürken* Kawa'nın aklına başkaldırı fikri gelir ve bu konuyu etrafında güvendiği bir kaç kişiye açıklar. Demirci dükkânında demirden savaş malzemeleri olarak Gürz-ü Kember, Kér gibi araçlar yapar ve bir taraftan da başkaldırı için etrafındakileri eğitir. Bu hareket yavaş yavaş yayılmaya başlar. Mart ayının 20'sini 21 'ine bağlayan gece zalim Dehak'a karşı direniş başlar. O gece kralın sarayı direnişçiler tarafından ele geçirilir. Aynı zamanda bu direniş Dehak'ın egemenliğindeki bütün topraklarda devam eder. *Direnişçiler kendi aralarında dağlar da ateş yakarak haberleşmekteydiler.* Direniş bittiğinde Kawa'nın halk harekâtı Dehak'ı ve yönetimini devirir. *Sevinçle dağlara koşan halk bu ateşlerin etrafında oynamaya başlar.*Bir diğer söylentiye göre de Kawa, 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece sabaha kadar demir ocağının başında sabahlar ve oğlunu zalim Dehak'ın katlinden kurtarmak için çareler düşünürken imdadına göğün yedinci katındaki iyiliğin temsilcisi Hürmüz, *Ninowa'lı Kawa'nın* yüreğini sevgi ve umutla doldurur ve bileğine güç, aklına ışık verir. Ona Zalim Dehak'tan kurtuluşun yolunu öğretir. 21 Mart sabahı, gün doğduğunda, Kawa oğlunu kendi eliyle Dehak'a teslim etmek ister ve zulmün ve kötülüğün kalesi olan Dehak'ın sarayına girer. Oğlunu zalim Dehak'ın huzuruna çıkarırken yanında getirdiği çekicini Dehak'ın kafasına vurur. Dehak'ın ölü bedeni Demirci Kawa'nın önüne düştüğü anda kötülüğün alevi Ninowa'da söner. Kısa sürede bütün Ninowa ve bölge halkı isyan eder ve ateşler yakarak saraya yürürler. Zulme karşı isyanı başlatan Kawa, demir ocağında çalışırken giydiği *yeşil, sarı, kırmızı önlüğünü isyanın bayrağı*, ocağındaki ateşi ise özgürlük meşalesi yapar. Ninowa cayır cayır yanarken meşaleler elden ele dolaşır, dağ başlarında ateşler yakılır ve kurtuluş coşkusu günlerce devam eder. *Zalim Dehak'tan kurtulan halklar 21 Mart'ı özgürlüğün, kurtuluşun ve halkların bayramı olarak kutlar*. Demirci Kawa; başkaldırı kahramanı, Newroz ise; direniş ve başkaldırı günü olarak tarihe geçer.

Kürt mitolojisindeki Kawa efsanesi

Kürt mitolojisindeki Kawa efsanesine göre, Kürtler günümüzden 2500-2600 yıl öncesinde Zuhak (Bazı kaynaklara göre Dehak) adında Asurlu çok ama çok zalim bir kralın altında yaşayan Kawa adında bir demirci vardı. Bu kral tam bir canavardı ve efsaneye göre her iki omzunda da birer yılan bulunuyordu. Her gün bu iki yılanı beslemek için *Kürtlerden iki kişiyi sarayına kurban olarak* getirtip aşçılarına bu iki çocuğu öldürtüp beyinlerini yılanlarına yemek olarak verdiriyordu. Aynı zamanda bu canavar kral ilkbaharın gelmesini engelliyordu. En sonunda bu zulümden bıkan ve bir şeyler yapmak isteyen Armayel ve Garmayel adlı iki kişi kralın sarayına mutfağa aşçı olarak girmeyi başarırlar ve Kralın yılanlarını beslemek için beyinleri alınarak öldürülen çocuklardan sadece birini öldürüp diğerinin gizlice saraydan kaçmasına yardımcı olurlar. Böylece ellerindeki bir insan beyni ile kestikleri bir koyunun beynini karıştırarak yılanlara vererek her gün bir çocuğun kurtulmasını sağlamış olurlar. İşte *bu kaçan kişilerin Kürtlerin ataları olduğuna inanılır ve bu kaçan çocuklar Kawa adlı demirci tarafından gizlice eğitilerek bir ordu haline getirilirler*. Böylece Kawa'nın liderliğindeki bu ordu bir 20 Mart günü zalim kralın sarayına yürüyüşe geçer ve *Kawa kralı çekiç darbeleri ile öldürmeyi başarır. Kawa etraftaki tüm tepelerde ateşler yakar* ve yanındakilerle birlikte bu zaferi kutlarlar. Böylece Kürt halkı zalim kraldan kurtulmuş olur ve ertesi gün ilkbahar gelmiş olur.[1]

Kürdlerin aktardığı her iki rivayete göre de 21 Mart Nevruz'dur ve onların bugünü bayram olarak kutlamalarının sebebi zalim Dahhak'ın elinden kurtulup özgürlüklerine kavuşmalarıdır.

Verdiğimiz alıntıda italik yaptığımız kısımların tenkidini yapacağız ve bu efsane anlatım için kaynak olarak kullanılan Taberi, Firdevsî vs. gibi kaynaklardaki metnin nasıl çarpıtıldığını göstereceğiz.

1 www.narteks.net (erişim 01.06.2011)

Elimizde bu efsanelerin anlatıldığı üç ana kaynak mevcut. Şerefhan'ın alıntısı ise bu kaynaklara dayandığı için fazla üzerinde durmayacağız. Bu kaynaklardan ilk ikisi Taberî ve Firdevsî'nin eserleridir. Taberî, tenkit süzgecinden geçirmeden ne bulduysa kitabına dolduran bir tarihçidir. Firdevsî ise hayal gücü zengin bir şairdir. Eserlerini bu iki yazardan sonra kaleme alan Ebû Reyhan el-Biruni ise bir ilim adamıdır. Her eline aldığı kitaptaki bilgiyi olduğu gibi aktarmaz ve sıkı bir denetimden geçirdikten sonra eserinde yer verir.

Taberî ve Firdevsî'nin kaydına göre asıl adı Ezdehak (ejderha) olan Dahhak, Arap asıllıdır. Gerçi Persler de Dahhak'a sahiplenir ve onun kendilerinden olduğunu iddia ederlerse de, mevcut kaynakların çoğu bu miteolojik kralın Arap asıllı olduğu yönündedir. Taberî, meşhur eserinde Dahhak'la Nemrud'un aynı kişi olduğu görüşünü de savunur.[2] Eğer bu doğruysa Dahhak'ın Asurî hükümdarı olması gerekir. Çünkü Nemrud bir şahıs ismi değil, Asurî hükümdarlarının kullandıkları unvandı. Ama bu çok zayıf bir ihtimaldir, çünkü Firdevsî, Dahhak'ın Cemşid'den sonra tahta geçtiğini belirtir. Cemşid ise Perslerin Hz. Adem olarak kabul ettikleri Tahmures'in çocuklarındandı ki, buna göre olayın Milattan birkaç bin yıl önce olması gerekir.

Dahhak'ın aslen Yemenli bir Arap olduğunu iddia edenler de var. Örneğin Ebû Nuvvâs onunla övünerek, bir şiirinde şöyle der:

Bizdendi işte o Dahhak dedikleri,
Ona secde ederdi uçanı da, kaçanı da![3]

Rivayete göre Dahhak'ın insan kılığındaki aşçısı iblis, hükümdarın iki omzundan öper ve oradan iki yılan peyda olur.[4] Biruni, bunların yılan değil, yara olduğunu söyler.[5] Firdevsî'nin rivaye-

2 Taberî, I/196.
3 Mesudî, *Murûc*, II/114.
4 Firdevsî, *Şeahname*, I/99.
5 Birûnî, *Maziden Kalanlar*, 217.

tinde iblisin Dahhak'a ikinci kez tabip suretinde göründüğü ve yılanların acı vermemesi için onların insan beyniyle beslenmesini söylediği belirtilir. Böylece her gün iki çocuk veya genç yakalanarak boğazlanır ve beyinleriyle yılanlar beslenir. Taberî'nin rivayetine göre demirci Kava, Dahhak'ın huzuruna gelir ve ona madem yedi iklimin padişahı ise beyinleri için öldürülen gençlerin de hükümranlığı altında bulunan tüm gençlerden seçmesinin daha adilce olacağını söyler. Dahhak bu fikri benimser ve böylece geniş ülkesinin her yerinden gençler toplanmaya başlar.[6] Bu duruma üzülen iyi kalpli iki dindar kişi padişahın sarayına aşçı olarak girmeyi başarırlar ve beyinleri alınmak üzere getirilen iki gençten birini kesip, öbürünü sağ bırakarak dışarı salarlar ve ortalarda gözükmemesini, dağlara çıkmasını söylerler. Kurtardıkları gencin beyni yerine de kestikleri bir koyun veya kuzunun beynini karıştırıp yılanlara verirler. Böylece her ay otuz genç kurtulur.

Firdevsî ve Taberî'nin rivayetlerinde bu arada Tanrı tarafından Dahhak'ı öldürmekle görevlendirilen Feridun'un büyüdüğü anlatıldıktan başka, on sekiz oğlundan biri hariç diğerlerini Dahhak'ın yılanları için kurban veren Gâve'nin[7] bir gün padişahın huzurundan öfkeyle çıktığı ve o gün çalışırken kullandığı öküz veya aslan derisinden yapılmış önlüğünü mızrağının ucuna takarak ortaya atılıp halkı çevresine topladığı ve isyan başlattığı hikaye edilir. Yine aynı yazarların rivayetine göre Gâve'nin bayrak yaptığı deri önlüğün üzerine *kırmızı, sarı ve mor* renkli kumaşlar bağlanmıştır. Halbuki siyasî Kürdçüler Kava denilen Gâve'nin bayrağındaki mor rengini yeşille değiştirmişlerdir.

Taberî ve Firdevsî, Feridun'un Dahhak'ı öldürmesinden sonra kaçıp dağlara çıkan bu insanların Kürd halkının atalarını oluşturduklarını, Şerefhan ise "birçok diyalekt konuşan ve çeşitli topluluklardan gelen insanların zamanla evlenip çoğaldıklarını ve bunlara "Kürd" denildiğini[8] kaydeder. Burada dikkat edilirse Şe-

---

6 Taberî, I/196.

7 Taberî'de Kabî, bir başka nüshasında ise "Kânî" şeklinde.

8 Şerefhan, *Şerefnâme*, s. 19.

refhan "değişik diyalektler konuşan ve farklı halklardan oluşan insanlar" vurgusunu yapmaktadır. Yani Kürdçülerin iddia ettikleri gibi ne boğazlanan Kürdlerdi, ne de dilleri Kürdçe idi. Aksine bunlara Kürd ismi verilmesi çok daha sonralarıdır.

Elbette ki, tüm bu anlatılanlar yalnızca bir efsaneden ibarettir. Fakat efsane de olsa Taberî ve Firdevsî ile aynı kaynakları kullandığı anlaşılan Biruni'de olayın farklı şekilde anlatılması, önceki iki yazarın ellerindeki kaynaklarda olmayan bir cümleyi rivayete girdirdikleri şüphesini doğurmaktadır. Biruni'nin farklı nakli aynen veriyoruz:

"Bir başka rivayete göre bu gece ateş yakılmasının sebebi şöyledir: Bivaresp [Dahhak] halka her gün beyinleriyle yılanlarını besleyeceği iki kişi bulup getirmelerini emretmiş ve bu işe nezaret etmesi için Azmail adında birini tayin etmiş. O ise her iki kişiden birini serbest bırakarak, ona bir miktar yiyecek veriyor ve Dunbâvend dağının batı kesimine yerleşip bir kulübe yapmasını emrediyor, bir yandan da serbest bıraktığı kişinin yerine bir koyun beyni koyuyor, diğeriyle karıştırıp yılanları besliyormuş. Efridun Bivaresp'i mağlup edince, Azmail'i huzuruna getirtmiş ve ondan öldürdüğü insanların intikamını almak istemiş. Azmail, pek çok insanı serbest bıraktığını, bunu ispat etmek için birkaç askerin refakatinde onları gönderdiği bölgeye gönderilmesini istemiş. Efridun onun dediğini yapmış ve onu birkaç muhafızla göndermiş. Azmail, oraya varınca serbest bırakarak hayatlarını kurtardığı kişilere gelenlerin kaç kişi olduklarını saymaları için evlerinin damında ateş yakmalarını emretmiş. Tüm bu olaylar Bahman-mâh'ın onuncu gününde olmuş.[9] Efridun'un gönderdiği muhafızlar Azmail'e "Ne kadar çok insanın hayatını kurtarmışsın, Allah senden razı olsun!" demişler ve varıp durumu Efridun'a anlatmışlar. Efridun hemen atına atlayıp hakikati kendi gözleriyle görmek için Dunbavend dağına gitmiş. (Gerçeği gördükten sonra) Azmail'i takdir etmiş ve Dunbavend'i ona mülk

9 Bahman-mah'ın yani Bahman ayının 10. günü, 30 Ocak gününe tekabül etmektedir.

olarak verdikten başka, onu altın bir tahta oturtup "Masmagân"[10] (مصمغان) adını vermiş."[11]

Görüldüğü gibi, Birûnî'nin aktardığı rivayette ateşle haberleştikleri şeklinde bir kayıt olmadığı gibi, burada toplanan insanların güya Kürdlerin uzak atalarının Dahhak'ın işini bitiren Feridun'un ordusunun saflarında yer aldıkları veya çatışmalara bizzat katıldıkları da belirtilmemektedir. Dahası bu insanlara Kürd denildiği rivayeti de Biruni'nin kaydında yer almamaktadır.

Firdevsî'nin rivayetinde Dahhak'ın Dünbavend dağına bağlanmasından sonra Feridun'un insanlara ateş yakmalarını ve içine amber ve safran atmalarını emrettiği, Mihrigân bayramını kutlama, yiyip içme âdetinin böylece ortaya çıktığı belirtilmektedir.[12] Yani Feridun'un Dahhak'ın işini bitirip etkisiz hale getirerek halka bayram ilan ettiği ay Mihr ayıdır ki, Güneş takviminin 7. ayı olması hasebiyle 23 Eylül-22 Ekim günlerine rastlar.

Mihrigân ve daha sonra Mihricân denilen bayram konusunda Biruni şöyle der: "**Mir-mâh**. Bu ayın ilk günü olan *Hürmizd-rûz* yani ikinci hazan'dır. Daha önce belirtildiği gibi avam tabakasının [bayram] günüdür. On altıncı güne rastlayan Rûz-ı Mihr, önemli bayramlardandır. Ayın adıyla mütenasip düşmesi için *Mihricân* denilmiştir. Anlamı "ruh sevgisi" (محبة الروح) demektir. Söylendiğine göre "mihr" Güneş demektir ve bugün dünya üzerine doğmuştur ve kisrâların o gün üzerinde Güneş sureti bulunan bir tac giyip, Güneş'i temsil eden tekerlekli arabalara binmeleri de bunun delilidir. Persler o gün panayır kurarlar.

Perslerin bugüne özel bir önem vermeleriyle ilgili rivayet şöyle: Kâvî'nin [Kava'nın] Dahhak/Bivaresf'e saldırıp, onu kovduğunu ve halkı Efridun'a tâbi olmaya davet ettiğini işitenler Efridun'un ortaya çıkmasından mutlu olmuşlar. Bu Kâvî [Kava] dedikleri, Pers hükümdarlarının sancağını baht alâmeti kabul ettikleri kişi-

10 Masmagan: Mas-ı mugan yani Magların [Mecusîlerin] reisi anlamında muharref bir kelime.

11 Biruni, *Maziden Kalanlar*, s. 217.

12 Firdevsî, *Şehname*, I/157.

dir. Söylendiğine göre bu sancak ayı derisinden, kimilerine göre aslan derisinden yapılmıştı ve ona *direfş-i kâviyân* adını verdiler.[13] Daha sonra bu sancak değerli taşlarla ve altınlarla süslendi.

Yine rivayete göre o gün melekler Efridûn'a yardım etmek için yeryüzüne inmişler ve bu yüzden hükümdarların saraylarının sahnında cesur bir kişinin şafak vakti durup yüksek bir sesle "Ey melekler, dünyaya inin ve devlerin, kötülerin kökünü kazıyıp, onları dünyadan uzaklaştırın!" diye seslenmesi gelenek halini almıştır. Söylendiğine göre o gün Allah yeryüzüne nazar etmiş ve ruhlara uygun bedenler yaratmış; bu yüzden o günün herhangi bir saatinde İfrancavî feleği bedenlerin durumuyla ilgilenirmiş.

Yine rivayete göre o gün Allah daha önce karanlık, ışıksız bir küre şeklinde yarattığı Ay'a parlaklık ve güzellik ihsan etmiş. Bu yüzden ay parlaklık yönünden Güneş'ten daha üstünmüş ve o günün en bahtlı saatler Ay'ın saatleriymiş.

Selman-ı Fârisî der ki: "Persler döneminde Allah'ın kulları için Nevruz'da yakut, Mihricân'da zeberced yarattığını, tıpkı yakut ve zebercedin diğer madenlerden üstün olduğu gibi, bu iki günün de diğer günlerden üstün olduğunu söylerdik." İranşehrî ise "Allah Nevruz ve Mihricân günü nur ve zulmetle [karanlık ve aydınlıkla] bir anlaşma yapmıştır" der."[14]

Metinden de açıkça anlaşıldığı gibi Nevruz ve Mihricân ayrı günlerdir ve ayrı ayrı aylara tesadüf etmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Türklerin Ergenekon'dan çıkışının anısına kutladıkları Nevruz olayına hiç girmeden, asıl Perslerin her yıl kutladıkları Nevruz'un nasıl ortaya çıktığına bakalım. Çünkü yukarıda anlatılan efsanevî olayın Nevruz'la ilgisi yoktur.

Önce Taberî ve Firdevsî'nin Nevruz gününün nasıl ortaya çıktığıyla ilgili rivayetlerini aktaralım. Örneğin Firdevsî şöyle der:

"(Cemşid) saltanatın büyüklüğüne uygun bir taht yaptırdı, onu birçok mücevherlerle süsledi. İstediği vakit, devlet o tahtı kaldı-

13 Direfş-i kâviyân daha sonra Hz. Ömer tarafından yaktırılmıştır.

14 Birunî, age., s. 206.

rıp ovalardan göklere kadar çıkarırlardı. Buyruk sahibi padişah o tahtın üzerinde, havanın ortasında parlayan güneş gibi otururdu. Herkes tahtının etrafında toplandı, Dünya onun tahtındaki parlaklığa hayran oldu. Cemşid'in üzerine mücevherler saçtılar ve bugüne Nevruz adını verdiler. Yeni yılın ilk günü olan Ferverdin ayının birinci gününde insanın vücudu zahmet ve kinden kurtulur. İleri gelenler, bugünü sevinçle kutlamak için şarap ve çalgı getirttiler, çalgıcılar topladılar. İşte Nevruz denilen bu mesut gün o zamandan, o padişahtan yadigar kalmıştır."[15]

Biruni'nin Nevruz'la ilgili aktardığı rivayetlerden Cemşid'le ilgili olanı ile yukarıda rivayet hemen hemen aynıdır. Üstelik de Biruni bu rivayeti eserinin "Pers Aylarında Bayramlar ve Nevruz" başlığıyla verdiği bölümde Ferverdin ayındaki bayramları sayarken anlatmaktadır. Ferverdin ayı ise her yılın 21 Mart-20 Nisan tarihleri arasına rastlamaktadır. Biruni "Bu ayın ilk günü Nevruz'dur. Bugün, yeni yılın ilk günüdür" diyerek, Nevruz'la Mihrican gününün birbiriyle ilgisi olmadığını açıkça belirtmektedir.[16]

Nevruz'la ilgili çeşitli kitaplarda pek çok rivayet anlatılır. Rivayete göre "Bu gün, meleklerin saygı duyduğu bir gündür; çünkü onlar bugün yaratıldılar; peygamberler bu güne saygı duyarlar, çünkü Güneş o gün yaratılmıştır; hükümdarlar bu güne saygı duyarlar, çünkü zamanın ilk günüdür."[17]

Bir başka rivayet ise şöyle: Abdussamed ibn Ali'nin amcası Abdullah ibn Abbas'tan naklen anlattığına göre, Peygambere (sav) Nevruz günü bir kâse helva ikram etmişler. Hz. Peygamber "Bu da neyin nesi böyle?" diye sormuş. "- Bugün Nevruz!" demişler. Hz. Peygamber "Peki Nevruz nedir?" diye sormuş. "-Perslerin büyük bayramı" demişler. Bunun üzerine Cenab-ı Peygamber "Evet, Allah'ın bir sürüyü canlandırdığı gün!" buyurmuş. "Bu sürü nedir, ya Resulallah?" diye sormuşlar. "Bunlar, -demiş Hz. Peygam-

15 Firdevsî, *Şehname*, I/86-87.

16 Biruni, age., s. 196.

17 Aynı yerde.

ber- onların topraklarından çıkanlardır; bin kişiydiler ve ölümden korkuyorlardı. Allah onlara "ölün!" diye emretti. Sonra bugün onlara hayat verdi ve ruhlarını iade etti. Gökyüzüne emretti ve gökyüzü onlar üzerine yağmur yağdırdı. Bu yüzden insanlar bugün su dökmeyi bir gelenek haline getirmişlerdir." Sonra helvayı yedi ve kâseyi parçalayarak sahabeleri arasında dağıttı ve neşeli bir şekilde, "Keşke her günümüz Nevruz olsa!" dedi.[18]

Kimine göre de örneğin Nevruz günü sabahına ulaşan kişi, hiçbir söz konuşmadan üç kaşık bal ve üç parça baharat yerse, tüm hastalıklarından halas olurmuş.

Biruni'nin başka bir kaydına göre Nevruz'da baht-ı saadet getirmesi ve havayı temizlemesi için yüksek yerlerde ateşler yaktıran kişi Şahpur oğlu Hürmüz'dür.[19]

1. *Hergün kürt gençleri Dehak'ın askerleri tarafından başları kesilmek üzere götürülürken*

2. *Direnişçiler kendi aralarında dağlarda ateş yakarak haberleşmekteydiler.*

3. *Sevinçle dağlara koşan halk bu ateşlerin etrafında oynamaya başlar.*

4. *Kawa, demir ocağında çalışırken giydiği yeşil, sarı, kırmızı önlüğünü isyanın bayrağı,*

5. *Zalim Dehak'tan kurtulan halklar 21 Mart'ı özgürlüğün, kurtuluşun ve halkların bayramı olarak kutlar*

6. *Her gün bu iki yılanı beslemek için Kürtlerden iki kişiyi sarayına kurban olarak getirtip*

7. *İşte bu kaçan kişilerin Kürtlerin ataları olduğuna inanılır ve bu kaçan çocuklar Kawa adlı demirci tarafından gizlice eğitilerek bir ordu haline getirilirler.*

8. *Kawa kralı çekiç darbeleri ile öldürmeyi başarır. Kawa etraftaki tüm tepelerde ateşler yakar*

---

18 Age., s. 197.

19 Age., s. 202.

İtalik olarak verdiğimiz bu cümleler, Kürdçülerin Firdevsî'nin ve Taberî'nin rivayetleri esas alınarak yeniden yazılan bu mitolojik rivayete kendiliklerinden ilave ettikleri cümleler ve yaptıkları tahrifatlardır.

1. Bu efsanevî olayın olduğu sırada, olayı doğru kabul etsek bile, Kürd halkı da, Kürd adı da yoktu. Çünkü Kürdçülerin ataları olarak kabul ettikleri Medler dahi M. Ö. VI. Yüzyıl ortalarında tarihten silinmişlerdir;

2. Direniş şehirdeydi ve dağlarda ateş yakıldığını gösteren bir rivayet hiçbir kaynakta yer almaz;

3. Yüksek yerlerde ateş yakılması geleneği, yukarıda izah edildiği gibi Şahpur oğlu Hürmüz zamanında başlatılmıştır; sözü edilen dönemde Şahpur da, oğlu da dünyada yoktu;

4. Yeşil, sarı, kırmızı Kava'nın giydiği önlüğün değil, daha sonra üzerine asılan kumaşların renkleridir ve bunlar arasında yeşil rengi yoktu;

5. Halkın Dahhak'ın zulmünden kurtulma olayı, rivayete göre, Martta değil, Eylül ayında gerçekleşmiştir;

6. Her gün kurban edilen iki genç kim oldukları belirtilmeyen halkın çocuklarıydı; daha sonra Kürdlerin atası olacak olan kurtulanlar ise o sırada Kürd adını taşımıyorlardı;

7. Kava asla dağa kaçan insanları eğitmemiştir; daha doğrusu kimseyi eğitmemiştir ve sancak olarak kullandığı derisini mızrağın başına takıp öfkeyle ortaya çıkınca, halk da arkasından yürümüştür;

8. Dahhak'ı öldüren Kava değil, Feridun'dur; tepelerde ateş yakılması olayı ise daha değişik bir şeydir.

Efsanevî bir olayın dahi Kürdçüler tarafından nasıl çarpıtılıp, tahrif edildiğinin tipik bir örneği..

Toparlayacak olursak, Perslerde geleneksel olarak kutlanan iki büyük bayramdan Mihricân denileni, halkın zalim Dahhak'tan kurtulduğu Mihr yani 7. ay olan 23 Eylül-22 Ekim günlerine rastlar.

Biruni'nin "bu olay Bahman ayının 10. gününde oldu" kaydını esas alırsak, Ocak ayının 30. gününe tekabül eder.

İkinci büyük bayram ise bildiğimiz Nevruz'dur ve Dahhak'tan önce hüküm süren Cemşid zamanında ihdas edilmiştir. Ayın birinci gününe yani 21 Marta tekabül eder. Halkın Dahhak'ın zulmünden kurtuluşu münasebetiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Yukarıdan beri anlattıklarımızın ışığında, eğer Kürdler hâlâ Nevruz'u Dahhak olayıyla ilişkilendiriyor ve bayram olarak kutlamak istiyorlarsa, bunu ya 23 Eylülde, ya da 30 Ocakta yapmak zorundadırlar veya bu geleneği Perslerden aldıklarını kabullenip, doğulu bir halk olarak, olayı içselleştirmeden, başkalarıyla birlikte 21 Mart günü kutlamalıdırlar.

XXXI. KÜRDLER
DEVLETİN KURUCU UNSURU MU?

Siyasî Kürdçülerin öteden beri dillendirdikleri iddialardan biri de güya Türk orduları Malazgirt savaşında 10 bin Kürd savaşçısı sayesinde zafer kazanarak Anadolu'ya girdikleri için, Anadolu'yu yurt edinmemizi kendilerine borçlu olduğumuz safsatasından başka, bir de kendilerinin de bu vatan için çarpıştıklarını, Osmanlı-Rus muharebeleri sırasında bizim yanımızda, omuz omuza vererek mücadele ettiklerini; Kurtuluş Savaşı'nda ve Çanakkale'de bulunduklarını, dolayısıyla T.C. Anayasası'nda kendilerine "kurucu unsur" sıfatıyla yer verilmesini talep etmektedirler.

Esasen bu mesele, başlı başına bir çalışma konusudur ve meseleyi burada enine boyuna ele almaya kalkarsak kitabın hacmi bir hayli artacaktır. Bu meseleyi ayrı bir çalışmada ele almak üzere, aşağıda hiçbir yorum yapmadan çoğu yabancıların kaleminden çıkma eserlerden bazı alıntılar vermekle yetinecek ve bugüne kadar Osmanlı'nın zayıf düştüğü veya komşularından biriyle savaşa girdiği her defasında, ilk fırsatta arka bahçemizde isyan ederek, devleti ve Türk ordusunu zor duruma sokan Kürdlerin gerçekten kurucu unsur mu, yoksa yıkıcı unsur mu oldukları hükmünü okuyucuya bırakacağız. Ancak, şurasını unutmamak gerekir ki, aşağıda vereceğimiz alıntılar, konuyla ilgili yapılacak çalışmada bir kırıntı mesabesindedir.

Kürd Şerif Paşa Sevr Barış Antlaşması'nı hazırlamakta olan Paris Barış Konferansı'na Kürd istekleri diye 22 Mart 1919 tarihli bir muhtıra sunmuştu. Fransızca olarak sunulan bu muhtırada şu satırlar vardı:

"Mr. Wilson'un 14 maddesi Osmanlı Hükümeti tarafından tümüyle kabul edilmiş olduğuna göre, Kürdler, âdetlerini ve geleneklerini koruyarak yüzyıllar boyunca egemenliği altında yaşamış oldukları *İmparatorluğa asla sadakatsizlik etmeksizin*, bağımsızlık istemeyi hak ettiklerine inanmaktadırlar."[1]

İtalik olarak verdiğimiz kelimelere dikkat ediniz: "asla sadakatsizlik etmeksizin!" Peki isyan etmek, savaş sırasında düşmana bilgi vermek, düşman safında yer alıp kendi devletinin askerine kurşun sıkmak, bağımsız devlet kurmak için defalarca isyan etmek, kendi devletini sırtından bıçaklamak sadakat ise, sadakatsizlik nedir?

İbretle okuyun!

Said Nursi'nin dilinden Kürdler ve Ermeniler:

"Bizi teyakkuz ve terakkiye sevk eden Ermeni biraderlerimizle kemal-i memnuniyetle el ele verip dost olacağız." (Said Nursi)[2]

İran yenilgisinin müsebbipleri:

"Yeni İran şahının isteği kabul edilmediğinden İran ordusu Bağdat valisi ve Hemedan komutanı Ahmet Paşa üzerine yürüdü. Yapılan kanlı savaşta Osmanlı ordusundaki Kürt birliklerinin hiyaneti yüzünden Ahmet Paşa komutasındaki Türk ordusu bozguna uğradı."[3]

İngiliz kafiri Müslümandan iyidir:

"Irak'taki İngiliz askeri-politik yönetiminin belli başlı istekleri, Şeyh Mahmut Berzenci ile işbirliğine girişmekti. Süleymaniye aristokratları gibi Berzenci de, belirli bir süre için İngilizlerin Güney Kürdistan'da geçici bir Kürt devleti oluşturulmasına

1 Bilal Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*,s. 305.

2 Said Nursi, *İki Mektebi Musibetin Şehadetnamesi*.., s. 7.

3 Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-vukuat*, III-IV, s. 37.

yardım edeceklerini umarak, hayal kurmuştu. 1918 yılı baharında Mahmut Berzenci şöyle yazmıştı: "Sınırların her iki tarafındaki Kürt halkı doğrudan İngiltere'nin veya şanlı İngiliz bayrağının himayesi altındaki İngiliz temsilcilerinin iktidarının oluşmasını istemektedir."[4]

Osmanlı'nın Nizip Savaşı'ndaki hezimetinin müsebbibi:

(İbrahim Paşa kuvvetleriyle Nizip'te yapılan savaş sırasında)

".. ricat başlar başlamaz bütün disiplin bağları çözülmüştü. Kuvvetlerimizin yarısından çoğunu teşkil eden Kürtler düşmanımızdı; kendi subayları ve arkadaşlarına ateş ediyorlar, dağ yollarını kesiyorlardı. Bizzat Hafız Paşa'ya birçok defa hücum ettiler. Diğer kaçanlar tüfeklerini atıyor, kendilerini rahatsız eden üniformalarını sıyırıp çıkarıyor ve keyifli keyifli türkü söyleyerek köylerine yollanıyorlardı."[5]

Bozgun yiyen Türk ordusundan kaçan Türk askerlerinin başlarına ne geldiğini mi merak ettiniz? William Ainsworth hatıralarında şöyle yazıyor:

"Sivas'a vardığımızda paşa bizimle görüşmek istediğini bildiren birini gönderdi. Akşam saatlerinde bozgun yiyen orduya mensup otuz kadar asker geldi. Bunlar ilk ağızda gelenlerdi ve tamamı Kürdler tarafından soyulmuş, üzerlerinde yalnızca külot ve atlet bırakılmıştı."[6]

İngiliz belgelerinde Kürdler:

4 Temmuz 1877: İngiltere'nin Tahran elçisi Taylor Thomson'dan Lord Derby'ye:

"...İran Dışişleri Bakanı, Türkiye'ye davet edilmiş olan İran Kürtlerinin, Rusya'ya karşı savaşıyor görünürken, bu fırsattan ya-

---

4 M.S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, s. 36.

5 Bilal Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, s. 86 (Moltke'nin mektubuna atfen).

6 William F. Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*, Vol. II, s. 11.

rarlanarak hem Hıristiyanların hem Müslümanların mallarını talan eden Türkiye Kürtlerini izlediklerini söylemektedir."

10 Temmuz 1877: Büyükelçi Layard'dan Dışişleri Bakanı Lord Derby'ye:

"İran elçisi, Kürt reisi Şeyh Celalettin'in meşhur bir soyguncu olduğunu, bir İran'a, bir Türkiye'ye bağlılık gösterdiğini ve böylece soygunlarını iki taraflı yapmayı sürdürdüğünü söylemektedir. Bu eşkıya, Rusya'nın neden olduğu savaştan faydalanarak sağı solu talan etmekte ve insanları öldürmektedir."[7]

Temmuz 1877: Van'daki bir Ermeni'den Bitlis Ermeni papazına yazılan mektuptan:

".. Türk ordusu Beyazıd'a gitti ve şehri Ruslardan geri aldı. Kürtler ise çarpışmalar devam ederken şehri ve civarını talan ettiler.."[8]

15 Ekim 1877: Van'da bulunan Rassam'dan Büyükelçi Layard'a gönderilen rapordan:

".. işittiklerim ve gördüklerime göre, Diyarbakır'dan Süleymaniye'ye kadar Kürtler sıkı bir disiplin altına alınamazlar. Kürtler yalnız vergi ödememek ve askere gitmemekle kalmıyor, canlarının istediği gibi talan ediyor ve adam öldürüyorlar. Kim karşı gelirse hem canından, hem malından oluyor. Ancak şunu da belirtmeliyim ki bu işler Hıristiyanların başına geldiği gibi Müslümanları da başına gelmektedir... Diyarbakır'da bulunduğum sırada malları yüzünden, en az üç tane Müslüman beyi Kürtler tarafından öldürüldü."[9]

Enver Ziya Karal'ın yazdıkları:

"Hamidiye Alayları, muntazam bir askeri teşkilat olmaktan uzaktı. Reisleri, istedikçe bunları toplardı. Ne reisler ne de ağa subaylar askeri eğitim görmüşlerdi. Bildikleri şeyler ata binmek-

7 Şimşir, age., s. 119-120.
8 Şimşir, age., s. 123.
9 Şimşir, s. 125-126.

ten ve cirit oynamaktan ibaretti. İşleri güçleri de olduğu için askerliğin sıkı icaplarına uyarak modern harp usullerini ve kaidelerini öğrenmeye niyetleri yoktu. Dolayısıyla kendilerinden asker olarak faydalanmaya imkan mevcut değildi... Bu teşkilat asayişi koruyacak yerde, aksine türlü zorbalıklarıyla asayişi daha da kötü hale getirdi. Halkın şikayetleri her tarafta yükselmeye başladı."[10]

Kürd aşiret reisinin ağzından:

"Takori Aşireti reisi Hüseyin Bey kendi diliyle dedi ki:

"Dört yıl öncesine gelinceye kadar aşiretimiz içerisine bir çavuş gelecek olsa tir tir titrerdik. Şimdi devlet bize kaymakamlık, binbaşılık rütbeleri verdi diye hükümete hiç kulak astığımız yoktur. Hatta Tabur Ağası gelecek olsa, ben kaymakamım, sen benden bir rütbe aşağısın, sus! diyoruz. Ermeni köylerine gidiyoruz. Koyun kesiyoruz, tavuk vuruyoruz, istediğimizi yapıyoruz. Beş para bile vermiyoruz. Bize bir şey oldu ama ne oldu bilemem."[11]

Bir Kürt tarihçinin itirafları

Kurucu unsurun yaptıkları (yorumsuz)

"Hamidiye Alayları'nın başarıya ulaşması olanaksızdı; Ermeni katliamındaki aşağılık başarı gibi bir istisnanın dışında, başlangıçta tasarlanan en ufak görevi bile yerine getiremediler.. Her şeyden önce çok sayıda Kürt aşireti, Hamidiye Alayları'na katılmayı reddetti; çünkü bazıları böyle bir davranışı alçaltıcı bulmaktaydı, bazıları da ağır tecrübeler sonunda görüşünün ardında nelerin yattığını görmeyi öğrenmişlerdi. Ender rastlanan cesaretleri ve olağandışı serüvenleriyle tanınan Hemandler tarihten gerekli dersleri aldıkları için haliyle Padişah'ın çağrısına kulak asmadılar. Bitlis'teki beş büyük aşiretten yalnızca Celali aşiretinin bir bölümü Hamidiye Alayları'na yazıldı. Aşiretlerin ezici bir çoğunluğunun bu alaylara itibar etmediği Diyarbekir vilayetinde de durum pek

10 Şimşir, age., s. 217-218.
11 Şimşir, age., s. 237.

farklı değildi. Sarp Dersim bölgesinde istisnasız bütün aşiretler alaylara katılmayı reddettiler... Bedirhaniler etkin bir çalışmaya girerek Küt aşiretlerinin bu birliklere katılmasına karşı çıktılar... Bayezid yöresindeki Celali aşiretinin reisi İstanbul'dan döndükten sonra adamlarının İran toprakları içindeki otlaklara göç etmesini mazeret göstererek sözlerinden caymaya başladı.

"Rusya kendi hesabına sınırda oldukça çok sayıda aşiret reisini kendi yanına çekmeyi başarmıştı ve bunlar doğal olarak Hamidiye Alayları'na karşıydı. Bu arada Rus görevliler ve diplomatların yanı sıra Ermeniler gerek içeride, gerekse dışarıda Kürtleri bu birliklere katılmaktan vazgeçirmeye yönelik geniş çaplı bir kampanya açtılar. Öte yandan sayıca kalabalık Caflar gibi İran yanlısı ya da İran'la sıkı ilişkileri olduğu bilinen aşiretler de ilk elde Hamidiye Alayları'nın oluşturulmasını pek coşkuyla karşılamadılar.

"Hamidiye Alayları'na asker yazdırmış olan aşiret reisleri birçok durumda Osmanlı boyunduruğunu yıkmaya çalışan çeşitli hareket ve ayaklanmaların bastırılması yönündeki devlet emirlerini dinlemedi. Söz gelimi ünlü Milli aşireti reisi İbrahim Paşa, birçok değişik alandaki başarılarına duyduğu hayranlıktan dolayı kendisine paşalık rütbesini vermiş olan Sultan Abdulhamid'in kişisel gözdelerinden biri olmasına karşın, Yunanlılara karşı yürütülen savaşta çarpışmaya yanaşmadı ve adamlarının Yemenli asilere yönelik seferlere katılmasına razı olmadı.

"Sınırlı sayıda Kürt aşiret reisi bu çağrıya olumlu karşılık verirken, ötekiler bir savaş durumunda Türk ordusuna karşı ayaklanacaklarını ve Rusya'nın yanında yer alacaklarını korkusuzca ilan ettiler."[12]

"Kürtlerin savaşa ve seferberliğe tepkisi oldukça erken bir dönemde ifadesini buldu. Öncelikle birçok Kürt aşireti İttihatçıların sürekli yinelenen cihad ve askere yazılma çağrılarına olumlu karşılık vermekten kaçınmıştı. Ardından savaş başlayınca Kürt askerleri hem tek tek, hem de toplu olarak Osmanlı Ordusu'ndan

---

12 Kemal Mazhar Ahmed, *I. Dünya Savaşında Kürdistan*, s. 85-90.

firar etmeye başladılar. Çarpışmaların üzerinden birkaç ay geçtiğinde yalnız Üçüncü Ordu saflarından kaçan Kürt süvarilerin sayısı 15.000'i, bir başka deyişle bu ordudaki Kürt mevcudunun altıda beşini geçmekteydi. Sınır bölgelerinde Kürt askerlerinin, aşiret mensuplarının ve aşiret reislerinin silahlarıyla birlikte Rus safına geçmesi olağan bir tavır haline geldi. Anılarında bu konuyu ele alan Boris Şahovski, kendilerine bağlı Hamidiye askerlerini de yanlarına alan Kara Kilise'deki Eyyup Paşa'nın oğulları Resul Bey ve kardeşi Halid Bey, Adaman aşireti reisi Ali Bey gibi Osmanlı saflarını terk ederek Ruslara katılan çok sayıda nüfuzlu Kürd'ün adını vermektedir. Aynı kaynakta güçlü Haydaran aşiretinin ünlü reisi Kör Hüseyin Paşa Ruslarla temas kurduğu ve saflarına geçmeyi önerdiği belirtilmektedir.

"Savaşın başlamasıyla birlikte Kürt aşiretleri İngiliz kışkırtması, özellikle tüfek ve cephaneye yönelik yağma arayışı ya da sırf Osmanlı otoritesine duyulan nefret gibi çeşitli nedenlerle belirli yörelerde Osmanlı askeri birliklerine baskınlar düzenlemekten geri durmadılar."[13]

Rus subayın dilinden Kürt ihanetleri

Yabancı gözüyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurları! (Yorumsuz)

".. fakat bazı Kürt kabileleri önceki savaşlarda olduğu gibi bizden teklif bekliyorlardı. Çünkü savaşın başında hiçbir Türk ordu birliğine katılmayan bu Kürtler bizden yardım teklifi bekliyorlardı. Savaşta bize yardım etmek kendileri için bir onurdu. İşte bu esnada bizler yalnız hudut mıntıkasında bulunan Kürtlerle ilişki kurmadık. Hudut mıntıkasında bulunan bütün Kürtlerle de ilişki kurmaya çalıştık ve başardık. Örneğin Van Gölü'nün güneyinde oturan bütün Kürtlerle ilişki kurabildik ve sıkı ilişkilerimizden dolayı patlak veren bazı isyanlarda bizden yardım talebinde bulunuyorlardı. Bu ilişkilerimizde 1853 yılının ve 1854

13 Age., s. 143-144.

yılında inkişaf ederek Kars ve Erivan savaş mıntıkasında da çok iyi neticelerle sonuçlanmıştır."[14]

(Kars savaşı sırasında)

"Bu yenilgiden sonra savaş alanında pek az Kürt kalmıştır. Kalanlardan bir kısmı çalışmaz haldeyken diğer kısmı da Türk ve ermeni köylerine baskın düzenleyerek bütün varlıklarına el koymuşlardır. Türkler daha sonra bu savaşta yenildikleri için intizamsız bir şekilde savaş sahasından kaçmışlar, bunun üzerine kendileriyle beraber savaşan Kürtlerden bir kısmı Türk nizami birliklerini takip ederek iaşe, silah ve gereçlerine el koymuşlardır. Sonra da kendi kışlarına götürmüşlerdir. Türklerle beraber Kars'a gelen diğer bölümü de Hıristiyan ve Müslüman farkı yapmaksızın Kars çarşısındaki varlıklara el koymuş ve gasp etmişlerdir. Bu suretle Kürtler kendi amaçlarına kavuşmuşlardır. Zannettikleri gibi Rusları talan etmedilerse de Türkleri talan etmişlerdir."[15]

"1853 yılının sonunda Türkiye Kürtleri ile sıkı bir ilişkimiz başladı. Kürtlerle ilişkinin temini için Prens Vorunsov'a yüz bin sarı lira gönderilmiştir. (Bu meblağ 1828-1829 yıllarında Graf Paskeviç'e verilen meblağ kadardır). Kürtleri tarafımıza çekmek için ilk girişimimiz Türklerin Başgedikler yenilgisinden sonra olmuştur.

"Aralık 1853 tarihinde Cemidanlı, Milanlı ve Bezik Kürtlerinin on dört başkanı Gümrü'ye gelerek emirlerimizi dinleyip kanunlarımıza itaat edeceklerini beyan etmişlerdir. Bunların geri dönüşleri sırasında her birine hediyeler verilmiş ve kendi iradeleriyle bizimle beraber hareket edeceklerini açıklayan bu başkanlardan dördü rehin olarak Gümrü'de alıkonulmuştur. Bundan sonra çok zaman geçmeksizin Zilanlı aşireti başkanları Kasım Han, Ahmet Ağa ve Sari Ağa, bütün savaşlarımızda bize yardım etmek arzusunda olduklarına dair mektuplar göndermişlerdir."[16]

---

14 Ayvarov, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler 1801-1900*, s. 51.

15 Age., s. 53.

16 Aynı yerde.

"Kendi emrinde bulunan Kürtlerle Türk hükümetinden ayrılarak talebimiz üzerine Türklere karşı sekiz yüz ile bin arasında nizami Kürt süvarisi ile hududumuzda asayişin kurulmasının temini, Kulp'tan Köprü'ye kadar giden yolların emniyette bulundurulması görevi Kasım Han'ın uhdesine bırakılmıştır. Buna karşı Kasım Han'a aşağıda yazılı sözlerde bulunulmuştur:

"1. Rus ordusundaki albay rütbesinin verilmesi; 2. Hayatta bulunduğu sürece emeklilik maaşı verilmesi; 3. Kendi Kürtleri üzerindeki bütün hukukunun tanınması; 4. Türkler, Kasım'ı ihanetle itham ederlerse ve cezalandırmaya kalkarlarsa, Türk ordu birliklerine karşı tarafımızdan askeri kuvvetler gönderilmesi ve maddi yardımda bulunulması.

"Kars Paşalığı'nın Kürt üzerindeki nüfuzu tamamıyla elimize geçmiştir. Kürtler açıktan açığa Türklerden ayrılmadılarsa da başkanları her gün Gümrü yakınlarında bulunan ordugahımıza gelerek Türkler Kars'a doğru çekildiği anda ilk fırsatta Rus birliklerine yardım etmek üzere geleceklerine ve Rusların ilk galibiyetleri ve başarıları açıkça görüldüğü andan itibaren Türkiye Hükümeti'nden ayrılacaklarına söz veriyorlardı."[17]

"Savaş esnasında Kürt süvarisi Türk kuvvetlerine çok az yarar sağlamıştır. Bu süvari kuvvetler genellikle Türk birliklerinin arkasında beklerlerdi. Neticede Türkler üstün geldikleri zaman birliklerimizi izleyerek Erivan vilayetine baskın düzenlerlerdi. İaşelere el koyarlardı. Fakat üstünlüğü elimize aldığımız zaman Kürtler aşağıda belirtildiği gibi bu sefer Türklere baskın yaparak iaşelerine el koyarlardı. Bundan anlaşılıyor ki, bu insanlar 19 Kasım 1853 tarihinde Başgedikler savaşlarında yaptıkları işi tekrar etmişlerdir. Çengel Savaşı'nda bütün İslam milisleri gibi bizim yanımızda savaşa katılan Kürtlerin hareketi çok fenaydı. Bunlar hücuma geçen piyade birliklerimizin sağ kolunun emniyetini sağlamakla görevlendirilmişti. Bu göreve atandıkları halde tehlike mıntıkasına girmeyip, arazi engebeli olduğu için fırsat kollayarak

17 Age., s. 54.

üstünlüğün hangi tarafta kalacağını bekliyorlardı...Çengel Köyü savaşında iyi bir çalışma göstermeyen Kürtler, genel geri çekilme esnasında Van yolu üzerinde, Bayazit kuvvetlerinin komutanı Selim Paşa'nın bütün iaşe ve mallarına el koymuşlardır. İran hudut mıntıkasında bulunan Kürtler, Türk birliklerinin elinde bulunan bütün iaşe ve gereçlerine de el koymuşlardır."[18]

"Kürtler Bahlul [Behlül] Paşa'ya büyük saygı ve sevgi gösterdikleri halde Kürt milis süvarisi kuvvetlerini oluşturmayı Türkler kesinlikle başaramamışlardır. Kürtler kendi iradesiyle hareket etmeleri şartıyla bile Türk ordu birliklerine katılmıyorlardı. Özellikle nizamiye birliklerine iştirakleri için Türkler çok çalışmışlardır. Ama hiçbir şey başaramamışlardır. Zire Kürtler onlarla birlikte savaşmayı daima reddetmişlerdir."[19]

"Kürtlerde dini taassup ve Türkiye Hükümeti'ne bağlılık görmedik. Ancak Türk Hükümeti'ne karşı kin besleyen ve talancılığa meyilli bir millet olarak gördük."[20]

"Kürtlerin çoğunluğu, bu savaş esnasında (1853-1855) Türk ordusunun maruz kaldığı yenilgilere karşı ilgisiz kalmıştır. Bazen de kendileri tarafımıza geçerek bunlara karşı şiddetli darbeler vurmaktan çekinmiyordu."[21]

"Türk birliklerine de yalnız menfaatleri için hizmet verirlerdi. Türklerin küçük bir başarısızlıklarını gördükleri takdirde onları bırakarak kendi yaylalarına çekilirlerdi. Zaten yerli Kürtler Türk ordusuna pek az nefer verirlerdi."[22]

"Gerçekten Faik Paşa'nın kuvvetlerinde bulunan Kürtler ya kendi kendilerine gitmişlerdir ya da civar köylere baskın yapmak maksadıyla nizami silahları da yanlarında götürürerek büyük gruplar halinde dağılmışlardır. Savaş sahasında hiçbir hizmet

18 Age., s. 56-57.

19 Age., s. 67.

20 Age., s. 69.

21 Age., s. 78.

22 Age., s. 80.

kabiliyeti olmayan Kürtler, savaşta dahi pek az iş görüyorlardı. Kürtlerin iştirak ettiği birkaç hücumu ve gelişen durumu bizzat gören İngiliz Yüzbaşı Norman Kürtleri şöyle tanımlar: "Bunların savaş hakkında hiçbir bilgileri yoktur. İşte Dram Dağlarının tepelerinde yapılan savaşta Mehmet Paşa'nın sekiz bin üç yüz mevcutlu kuvvetinin 1/3'ü Kürt nizamiye kuvvetiydi. Bunlardan üç birlik teşkil edilmişti. Bunlar savaşa iştirak etmeksizin beklemekteydiler. Öğle zamanı başarı sağlamamız üzerine kendi kendilerine evlerine gitmek üzere geri çekilmişlerdir." Bu savaşı bizzat izleyen Yüzbaşı Norman Kürtlerin savaştaki durumunu şöyle izah ediyor: "Kürt süvarileri ile münakaşa etmeye gerek yoktur. Yalnız Vinçesterler ile teçhizatlanmış beş yüz Çerkes'ten müteşekkil bir kuvvet mükemmel şekilde savaştı. Savaş başlamadan önce Rusları paramparça edeceklerine söz veren Kürtler, savaş günü dağlara çekilmek zorunda kaldılar... Bu şekilde gerek savaş sahasında ve gerekse savaş esnasında Kürtler Türklere bir yarar sağlamamışlardır. Üstelik kendilerine ait olan memleketlerini tahrip ederek mallarına el koymaları bağışlanmaz bir harekettir.""[23]

"Türkiye ve İran hükümetleri için Kürtler hiçbir fedakarlıkta bulunmamışlardır. Hem Türk ve hem de İran Kürtleri, Türkleri ve İranlıları aynı derecede sevmiyorlardı. Fırsat buldukları zamanlar bu iki milleti kesmeye ve bunların mallarını gasp etmeye hazırdılar."[24]

Ayrıca Gordlevsky'nin"Türkler vatan savunmasına katılmadıkları için Kürtlere çok kızmaya başladılar" dediğini de unutmamak gerekir.

Kazım Karabekir Paşa'nın görüşü

"93 Harbi, Harbi Umumi, son Ermeni harekatında aşiretlerden layıkıyla istifade temin edilmediği gibi, ancak bazı aşiretlerin en ziyade yağma maksadıyla harekata iştirak ettikleri sabittir.

23 Age., s. 110.
24 Age., s. 128.

Muntazaman muharebede hiçbir şey yapamazlar. Düşman ric'at ederse, talan için takip ederler. Sıkı muharebe günleri ile talan günleri aşiretin firar günleridir."[25]

Bir Arap'ın gözünden Kürtler[26*]

"... bu Kürt isyanları milli bir şahlanış veya bağımsız bir vatan iddiasına dayanmıyor, aksine yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun girdiği savaşlarda zayıf kaldığı anlarla aynı zamana rastlıyordu.

"Benzeri Kürt isyanları Kırım harbi ve Rusya'nın Osmanlı ordusunu 1854'de mağlup ederek Beyazıt'ı işgali sırasında da vukû buldu. Şir Ali, Osmanlı ordusunun yanında savaşa girmeyi reddederek Rusya'yla temasa geçip ondan Osmanlı'ya karşı başlattığı harekette kendisine destek vermesini istedi.

"Kürtler, son Osmanlı-Rus savaşının ilk günlerinden itibaren, hem kendi reislerine hem de Osmanlı askerî makamlarına baş kaldırmaya başladılar. İlk fırsatta tek tek veya toplu olarak kendilerine verilen silah ve yiyeceklerle birlikte firar ediyorlardı."[27]

Abdurrauf Sinno'nun "Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar" adlı eserinde, İngiliz işbirlikçisi Şerif Hüseyin'in isyan sırasında Kürd aşiret reisleriyle yazışmalar yaptığı, Şeyh Ubeydullah'ın isyanı sırasında bir Hicaz heyetinin gizlice Hakkari'ye gelip Kürd reislerle görüşmelerde bulunduğu belgeleriyle ortaya konulmaktadır.

Yukarıda yazılanlar Kürdlerin İran'la yapılan savaşlarda, Kafkas savaşları sırasında, Osmanlı-Rus savaşlarında sergiledikleri marifetlerin çok az bir kısmıdır. Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale'de yapılan savaşlarda Kürdlerin ne kadar şehit verdiklerine gelince, hemen söyleyeyim, verdikleri şehit sayısı önemsenmeyecek orandadır ve onların da Kürd olup olmadıkları belli değildir. Aşağı-

---

25 Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, s. 56.

26 * Sinno'nun bu eseri Selenge Yayınları arasında yakın bir zamanda yayınlanacaktır.

27 Abdurrauf Sinno, *En-Nizaatu'l Kiyaniyye el-İslamiyye...*, s. 115-117.

daki tablolarda görüleceği gibi, kanaatimizce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan verilen %2 oranındaki şehitler de zaten Türk asıllıdır. Özellikle o yıllarda Türk nüfus şimdikinden daha fazlaydı.

Diğer yandan Türk nüfus özellikle şehirlerde otururken, Kürd nüfus dağlık bölgelerde, yaylalarda ve yüksek yerlerde dağınık halde yaşıyor; askere alma işi için gidenler de ancak şehirdekilerden bulduklarını götürüyor, ama yüksek kesimlerde yaşayanlar ya asker vermek istemiyor, ya da bu işle görevli memurların ulaşamayacağı yerlere çekiliyorlardı.

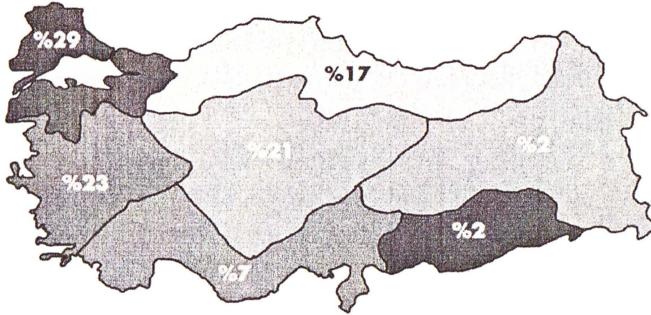
Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kurulmuş olan Türk beylikleri konusu çok işlendiği için tekrar aynı konuya dönmeyeceğiz. Selçukluların Anadolu'ya geldikleri dönemde şimdiki Misak-ı Milli sınırları dahilinde Kürdlerin yalnızca Diyarbakır'ın belli bir kesiminde ve Hakkari'de bulunduklarını daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Kürdlerin şimdi bulundukları bazı şehirlerdeki yerlerinde ise daha önce Ermenilerin oturdukları, Kürd-Ermeni çatışmaları sırasında pek çok Ermeni'nin bölgeyi terk edip yerlerini Kürdlere bıraktıkları, bazı yerlerin ise tehcirle birlikte Kürdlerin eline geçtiği yakın tarihin iyi bilinen konularıdır.

Yalnızca Kafkas savaşları sırasındaki marifetleriyle ilgili bazı bilgileri yukarıda vermiştik. En zor anlarımızda düşmanla işbirliği yapan, ne zaman bir savaşa girsek arka bahçemizde isyan eden, Türkleri yüzlerce yıl boyunca kendilerine zulmetmekle itham eden bir halkın Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale Muharebeleri esnasında bize asker vermesi düşünülebilir mi? İngiliz bayrağını Müslüman Türk bayrağına, Rus yönetimini Türk yönetimine tercih eden ve her vesileyle Türk Devleti'nin yıkılmasını can-ı gönülden arzu etmekle kalmayıp, bir de bu amaç uğruna düşmana yardım edenlerin Türk ordusuna asker vereceğini mi sanıyorsunuz?

Aşağıda Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı sırasında bölgelerimize göre şehit oranları gösterilmiştir.[28]

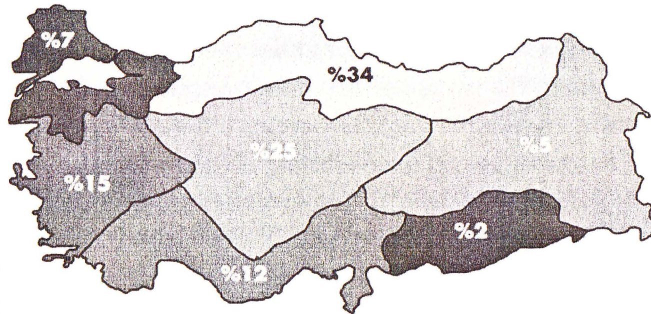
28 Türk Solu Dergisi, sayı 240.

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA ŞEHİT DÜŞEN ASKERLERİMİZ

Karadeniz: 8.247 (%17) - **İç Anadolu:** 9.986 (%21) - **Ege:** 10.906 (%23) - **Marmara:** 13.785 (%29)
Akdeniz: 3.400 (%7) - **Doğu Anadolu:** 832 (%2) - **Güneydoğu Anadolu:** 992 (%2)

KURTULUŞ SAVAŞI'NDA ŞEHİT DÜŞEN ASKERLERİMİZ

Karadeniz: 11.759 (%34) - **İç Anadolu:** 8.827 (%25) - **Ege:** 5.307 (%15) - **Marmara:** 2.488 (%7)
Akdeniz: 4.210 (%12) - **Doğu Anadolu:** 1.609 (%5) - **Güneydoğu Anadolu:** 685 (%2)

Tüm bunlara rağmen şehit düşen askerler arasında hiç Kürd yoktu diyemeyiz. Elbette vardı; ama genel yekun içinde önemsenmeyecek orandaydı. Böyle olmakla birlikte, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'nda az da olsa şehit vermiş olmaları, onların geçmişteki isyanlarını, bizi arkadan vurmalarını, Ruslarla, İngilizlerce işbirliği yapmalarını mazur ve haklı göstermez. Onların geçmişteki ihanetlerini bizler hiçbir zaman unutmayacağız. Şunu unutmamak gerekir ki, geçmişte defalarca ihanet edenler, yarın zayıf bir anımızı bulduklarında yine ihanet ederler, yine arka bahçemizde isyanlar çıkarırlar ve zaten çıkarmaktadırlar.

SON SÖZ

Başından beri siyasî Kürdçü yazarların hiçbir tarihi veriyle desteklenmeyen, ama kendilerince doğru kabul ettikleri iddialarının yalnızca bir kısmını ele aldık. Her bir iddiayı tek tek açıp cevap vermeyi gereksiz bulduk. Bazılarına cevap vermeyi ise gerçek anlamda abesle iştigal olarak gördük. Örneğin Sümerleri Kürd, Sümer medeniyetini Kürd medeniyeti olarak gören, Gilgameş destanını Kürd destanı kabul eden bir zihniyete cevap vermek, gerçekten hem gülünç, hem de abesle iştigal olurdu.

Reaksiyoner, romantik, kimlik arayışı zihniyetiyle yazılmaya çalışılan uydurma tarihlerin genel yapısı budur. Halbuki tarih bilimi, reaksiyoner tarzı ve romantik yaklaşımı ancak fantastik öyküler olarak kabul eder. Ne var ki, karşımızda hemen hemen tamamı tek kalemden çıkmış havası veren fantastik yaklaşımlardan oluşmuş bir Kürd tarihi var. Kürd gençleri bu fantastik yaklaşımları ne kadar benimser veya benimsemiştir onu bilemem; ama benim onlara tavsiyem L. N. Gumilev'in de dediği gibi "kendi tarihlerini biraz da düşman kabul ettikleri kişilerin yazdıklarına bakarak" okumayı denemeleridir.

Ben, ileriki yıllarda militan zihniyetli siyasî Kürdçü yazarların yerine gerçekten kendini tarihe adamış, çok araştıran, bulduğu her bilgiyi tenkit süzgecinden geçiren ve eserlerini reaksiyoner zihniyetle değil, gerçek bir tarihçi ve bilim adamı zihniyetiyle yazan Kürd tarihçilerinin çıkacağına ve kendilerinden öncekilerin ipe sapa gelmez abartılarını ve yanlışlarını düzeltip, Kürd gençlerine gerçekleri anlatan ciddi eserler vereceklerine inanıyorum.

KAYNAKÇA

Agacanov, S. G. *Oğuzlar*, A. Annaberdiyev-Ekber N. Necef çev., Selenge Yay., 2. baskı, İst., 2003.

Agasıoğlu, Türkler, V.

Ahmed Cevdet Paşa, *Osmanlı Tarihi*, C. I-VI, sadeleştiren, Dündar Günday, Hikmet Neşr., 1972, İst.

Ainsworth, W. F. *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia,* Vol. II, London, 1840.

Ahmed, Kemal Mazhar, *I. Dünya Savaşı'nda Kürdistan*, M. Hüseyin çev., Doz yay., 1996, İst.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yay., 16. basım, Ank. 1997.

Alihantöre Sağuni, *Türkistan Kaygusi*, Taşkent, 2003.

Almas, Turgun, *Uygurlar*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., İst. 2010.

Altundağ, Şinası, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı* – Mısır Meselesi, 1831-1841, TTK, Ank., 1988.

Alyılmaz, Cengiz, *(Kök)Türk Harfli Yazıtların İzinde,* Ank., 2007.

Andrews, P. A. *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden, 1989.

Arslan, Murat, *Mithradates VI Eupator*, Odin Yay., İst., 2007.

Artamonov M. İ., *Kimeriyci i Skify*, Leningrad, 1974.

Ateş, Ahmet, *Deylem* mad., İA, IV.

Ayata, Eshat, *Zerdüşt*, Avesta Bölümler, Kora Yay., 2. Baskı, 2003, İst.

Ayvarov, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşlar'ında Kürtler 1801-1900*, Muhammed Varlı çev., Sipan yay., 1995, Ank.

Bartold, V. V. *Soçineniya,* II, I., Moskova, 1971.

Bartold, V.V. Orta Asya- Tarih ve Uygarlık, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 2010, İst.

Başbuğ, Hayri, *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmançlar*, TKAE yay., Ank., 1984.

Bayrak, Mehmet, *İçtoroslar'da Alevi-Kürt Aşiretler*, Özge Yay., Ank., 2006.

Bayrak, Mehmet, *Kürdoloji Belgeleri*, II. Cilt., Özge Yay., Ank., 2004.

Bayrakdar, Prof. Dr. Mehmet, *Kürtler Türklerin Nesi Oluyor?,* Beyaz Kule Yay., 2009, Ank.

Bekrî, El-Mesâlik ve'l-Memâlik, C.I-II, Beyrut, tarihsiz.

Belâzuri, *Fütuhu'l-Büldan*, Mustafa Fayda çev., Kültür Bak., 2002, Ank.

Bender, Cemşit, *Kürt Mitolojisi*, C. I, İst. Berfin yay., İst., 2000.

Bender, Cemşit, *Kürt Tarihi ve Uygarlığı*, Kaynak Yay., İst., 2000.

Bıjışkyan, P. Minas, *Pontos Tarihi*, Hrant D. Andreasyan, Çiviyazıları yay., 2. Baskı, İst., 1998.

Birûnî, Ebû Reyhan el-, *El-Âsâru'l Baqiye ani'l kurûni'l hâliye*.

Birûnî, Ebû Reyhan el-, *Maziden Kalanlar*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., İst., 2011.

Biruni, Ebû Reyhan el-, *Pamyatniki minuvşix vremen*, I-II, Moskova, prev. M. Sal'ye, Taşkent, 1957.

Botan Amedî, *Kürtler ve Kürt Tarih,*1991, İst.

Bruinessen, van Martin, *Şeyh, Ağa, Devlet*, Banu Yalkut çev., İletişim yay., 3. baskı, İst., 2004.

Buinessen, van Martin, *Kürdolojinin Bahçesinde*, Vate yay., İst., 2009.

Bulut, Faik, *Horasan Kimin Yurdu*, Berfin Yay., 1998, İst.

Bulut, Suha, *Arkeolojiden Demirci Kawa'ya Işık*, Komal Yay., 1996, İst.

Burkay, Kemal, *Kürtler ve Kürdistan*, C. I., Deng Yay., 4. Bask., 2008, Diyarbakır.

Chavannes, Edouard, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, Mustafa Koç çev., Selenge Yay., İst., 2007.

Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu*, Mete Tunçay-Alaaddin Şenel çev., Kırımızı Yay., 4. baskı, 2007, İst.

Cizirî, Şerefhan, *Anadolu'dan Mezopotamya'ya Tarih ve Uygarlık*, Doruk Yay., Ank., 1997.

Coe, Michael D., *Mayalar*, Meltem Özdemir çev., Arkadaş Yay., 2002, Ank.

Curcânî, Es-Sehemî el-, *Tarihu Curcân*, tarihsiz.

Curtis, Vesta Sarkhosh –Sarah Stewart, *The Age of the Parthians*, London, 2007.

Çay, Prof. Dr. Abdulhalûk, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İlgi Kültür Sanat Yay., 8. baskı, 2010, İst.

Çölemerikli, İhsan, *Mezopotamya Uygarlığında Hakkari*, Lis yay., İst., 2006.

Danino, Michel, *L'Inde et l'Invasion de Nulle Part*, le Dernier Repaire du Mythe Aryen, Les Belles Lettres, 2006, Paris.

Danino, Michel, *The Invasion That Never Was*, Mysore, İndia, 1996.

Danişmend, İsmail Hâmi, *Türklük Meseleleri*, Doğu Kütüphanesi, İst., 2006.

Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-, *Kenzü'd-Dürer ve Câmî' el-Gurer*, VI. Cilt, Kahire, 1981.

Dolukhanov, Pavel, *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, Suavi Aydın çev., İmge Yay., 1998, Ank.

Doroşenko, Y. A. *Zoroastriytsı v İrane*, Moskova, 1982.

Drozdov, Yu.N. *Tyurkskaya etnonimiya drevneyevropiskix narodov*, Moskova, 2008.

Dyakonov, İ. M. *İstoriya drevnego vostoka*, I., Moskova.

Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, TTK Yay., 3. Baskı, 1995, Ank.

Ebû Hanife ed-Dineveri, *El- Ahbâru't-tıvâl*, publié par Vladimir Guirgas, Leide, 1888.

Ebu'l Farac Tarihi, Ö. Rıza Doğrul çev., I. cilt, 3. Baskı, TTK, Ank., 1999.

Edmonds C.J. *Kürtler, Türkler ve Araplar,* Serdar Şengül/S. R. Şengül çev., Avesta yay., İst., 2003.

Eflatun, *Timaios*, Erol Güney, Lutfi Ay çev., MEB Yay., İst., 1977.

El-İdrisî, *Nüzhetü'l-Muştâk fî ihtirâkı'l-Âfâk*.

El-İttihad Gazetesi, Irak.

El-Mevsûatu'l Arabiyye, Suriye, Bermekî mad.

Fenton, Steve, *Etnisite*, Nihat Şad çev., Phoenix Yay., 2001, Ank.

Fettah, Nurihan, *Tanrıların ve Firavunların Dili*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 2004, İst.

Fırat, M. Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, IQ Yay., 2007, I. Bask. İst.

Firdevsi, *Şehnâme*, I-IV, Necati Lugal çev., MEB yay., İst., 1992.

Fisher, Alan, *Kırım Tatarları*, Eşref Bengi Özbilen çev., Selenge Yay., İst., 2009.

Fiske, John, *Mitler ve Mitleri Yapanlar*, Şebnem Duran çev., İlya Yay., İzmir, 2006.

Frazer, James G., *Altın Dal*, Dinin ve Folklorun Kökleri, Mehmet H. Doğan çev., Payel yay., C. I, 1991, İst.

Frye, Richard, *Nasledie İrana*, (The Heritage of Persia), 2002, RAN, Moskova.

Frye, Richard, *Orta Asya Mirası*, Füsun Tayanç-Tunç Tayanç çev., Arkadaş Yay., 2009, Ankara.

Gafurov, B.G. *Tadjiki*, C.I-II, 1972, Duşanbe.

Gardizî, Zeynü'l-Ahbâr,

Gökalp, Suat, *Mezopotamya Siyasal Tarihi*, Belge Yay., 2007, İst.

Graefe, *Hakim* md., İA.

Grakov, İskitler, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 2. Baskı, İst., 2008.

Grantovsky, E. A. *Rannaya İstoriya İranskix Plemen Prednei Azii*, RAN, 2007, Moskova.

Guest, John S., *Yezidilerin Tarihi*, İbrahim Bingöl çev., Avesta Yay., 2001, İst.

Gumilev, L. N. *Eski Türkler*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 6. Baskı, İstanbul, 2009.

Gumilev, L. N. *Etnogenez* – Halkların Şekillenişi, Yükseliş ve Düşüşleri, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 2. Baskı, İst., 2006.

Gumilev, L. N. *Hunlar*, D. Ahsen Batur çev., 4. Baskı, 2008, İst.

Gumilev, L. N. *Tisyaçeletiye vokrug Kaspiya*, Moskova, 1993.

Günaltay, Şemseddin, *Yakın Şark*, TTK, 2. bsk., C. I-III, Ankara.

Gündoğan, Cemil, *Kürt Tarih Yazımının Metodolojik Sorunları*, Rewşen Hejmar, 2 (Ador 1992).

Halaçoğlu, Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, TTK, 2009, Ank.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI., Hikmet Neşriyat, İst., tarihsiz.

Hasen İbrahim, *Tarihu'l İslam*, I-V. Kahire, 1972.

Heler, Beruhard, *Nemrud*, İA, Cilt 9.

Herodot, *Tarih*, Müntekim Ökmen çev., İş Bankası Yay., İst., 2002.

Himyerî, İbn Abdul Mün'im el-, *Kitâbu'r-Ravzı'l-Mi'tar fî haberi'l-aktâr*, 2. Baskı, 1984, Beyrut.

Honigmann E., *Nabatlar*, İA, Cilt 9.

Hurşid-Efendi, *Opisaniye Puteşestviya po turetsko-persidskoy granits*, (Seyahatnâme-i Hudûd), S. Petersburg, 1877.

İbni Hallikan, *Vefeyâtu'l A'yân*, Matbaa-i Emir, Kahire, 1442.

İbni Havkal, *Kitabu Sureti'l-ard*, M. J. De Goeje neşri, Brill, 1939.

İbni Hordadbeh, *El-Mesâlik ve'l-Memâlik*, De Goeje neşri, Brill, 1889.

İbni Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-VI, 2. baskı, Daru'l Maarife, Beyrut, 1990.

İbni Munkız, Usame ibn Munkız el-Kinanîeş-Şeyzeri, *Kitabu'l İ'tibâr*, Beyrut, 2. Baskı, 2003.

İbni Şakir, *Fevât el-Vefeyât*, C. I-V, Beyrut, tarihsiz.

İbni Şeddad, Bahâuddin, *En-Nevâdiru's-Sultaniyye ve'l-Mehasinu'l-Yusufiyye*, Siretü Salahaddin, Kahire, 2. Baskı, 1994.

İbni Tiktaka, *Kitabu'l-Fahrî*, Kahire, tarihsiz.

İbni Vasıl, Cemaleddin Muh. B. Salim, *Müferricu'l Kurûb fî ahbârı beni Eyyub*, I-V, Kahire, 1954.

İbnü Haceri'l-Askalâni, *Kitabu'l İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Kahire, 1970-72.

İbnü'l Esîr, *El-Kâmil fi't-tarih*, I-IX, Daru'l Marife, Beyrut.

İbnü'l Esir, İzzü'd-din İbni'l Esîr Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Esedü'l Gâbe fi ma'rifeti's-Sahabe*, Daru'l Kütüp el-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

İbnü'l Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali b. El-Ezrak el-Farıkî, *Tarihu'l Farıkî*, Kahire, 1959.

İbnü'l Ezrak, *Mervanî Kürtleri Tarihi*, M. Emin Bozarslan çev., Koral yay., 2. baskı, 1990, İst.

İbnü'l-Fakîh, *Kitabu'l-Buldân*.

İsmail, Dr. Muhammed Husameddin, *Medînetü'l Kahire min vilayet Muhammed Ali ila İsmail,* Kahire, 1997.

İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisî, *Mesâliku'l Memâlik*, M. J. de Goeje neşri, Lugduni-Batavorum, 1927.

İzady, Mehrdad R., *Kürtler*, Doz Yay., İst., 2004, I. Bsk.

Johnny Cheung, *Etymological Dictionary of the Iranian Verb,* C. II, Brill yay., Leiden-Boston, 2007.

Kalafat, Yaşar, *Türk Halk İnançları*, C. I, Kültür Bak. Yay., 2002, Ank.; C. II, Babil yay., 2005, Ank.

Kalanisî, Ebû Yağlâ Hamza ibn el-, *Zeylü Tarih-i Dımaşk*, Mektebetü'l Mütenebbi, Kahire, tarihsiz.

Karatay, Osman, *İran ile Turan*, Karam Yay., Ank., 2003.

Karatay, Osman, *Kürtler*, Tarih ve Düşünce, Nisan, 2006.

Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Emre yay., 1994, İst.

Kazvinî, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud el-, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbad*, Daru's-Sadr, Beyrut, tarihsiz.

Klyashtorny S.G.- Tursunov T. İ. *Türkün Üç Bin Yılı*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., I. Baskı, İst., 2003.

Kormuşin, İ.V. *Tyurkskiye yeniseykiye epitafii*, Nauk, Moskva, 2997.

Köprülü, M.F., *Fuzulî* md., İA, IV.

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. III, TTK, 1992, Ankara.

Ksenophon, *Anabasis* (Onbinlerin Dönüşü), Tanju Gökçöl çev., Sosyal Yay., İst., 1998.

Kutlay, Naci, *Kürtler,* Peri yay., 2002, İst.

Kuzeyev, R. G., İtil-Ural Türkleri, Arif Acaloğlu çev., Selenge Yay., İst., 2005.

Lazarev, M.S. *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Mehmet demir çev., Özge yay., Ant., tarihsiz.

Lequenne, Fernand, *Galatlar*, Suzan Albek çev., TTK., 1991, Ank.

Lessing, F. D. *Mongolian-English Dictionary*, 1995, Indiana.

Lezina L.N-Superanskaya V.V. *Bütün Türk Halkları*, Selenge Yay., İst., 2009.

Macqueen, J. G. *Hititler*, Esra Davutoğlu çev., Arkadaş Yay., Ank., 2001.

Mallory, J. P., *Hint-Avrupalıların İzinde*, Müfit Günay çev., Dost Yay., 2002, Ank.

Martin, Bernal, *Kara Atena*, Özcan Buze çev., Kaynak Yay., 1998, İst.

Mazin Bilal, *El-Mes'eletü'l Kürdiye –El-vehmu ve'l-hakika*, 1993, Beyrut, Lübnan.

McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Neşenur Domaniç çev., Doruk Yay., 2004, İst.

Mehmed Emin Zeki Bey, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar yay., 2. baskı, 2011, İst.

Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar),* D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., 2004, İst.

Meytarçiyan B. M., *Pogrebalnıye obryadı zoroastriytsev*, SPB., Moskva, 2001.

Minorsky V.,- Bois Th. *Kürt Milliyetçiliği*, Örgün Yay., 2008, İst.

Minorsky, V., *Hudûd al-'Alam*, The Regions of the World, London, 1937.

Minorsky, V., *Kürtler*, İA.

Mukaddesî, Muhammed b. Ahmed el-, *Ahsenü't-Takâsim fî ma'rifeti'l-Akâlim*, Beyrut, 2003.

Mustafa Nuri paşa, *Netayic ül-vukuat*, Prof. Neşet Çağatay sadeleştirmesi, TTK, Ank. 1987, III-IV.

Nana, Mahmut, *Yahudi Tarihi*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., İst., 2008.

Nefisi, Said, *Babek*, Mahmut Ayaz aktr., Berfin Yay., 1998, İst.

Nesevi, Şihabeddin Muhammed en-, *Jizneopisanie sultana Calal adina Mankburnı*, Prev. Z. M. Bunyatov, Baku, 1973.

Nikitin, Bazil, *Kürtler – Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, C. I-II, Deng Yay., 4. baskı, İst.

Nizamülmülk, *Siyasetnâme yaki Siyerü'l-mülûk*, Taşkent, 1997.

Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Doz yay., İst., 1997.

Nuri, İhsan, *Kürtlerin Kökeni*, M. Tayfun çev., İst., 1991.

Nursi, Said, *İki Mektebi Musibetin Şehadetnamesi veya Örfi Mahkeme Müdafaaları*, İst.

Oates, Joan, *Babil,* Fatma Çizmeli çev., Arkadaş Yay., 2004, Ank.

Orkun, H. Namık, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yay., Ankara, 1994.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Prof. Dr. Fikret Işıltan çev., TTK, 4. baskı, 1995, Ankara.

Önder, Ali Tayyar, *Türkiyenin Etnik Yapısı*, 5. Baskı, Pozitif yay., Ank., 2005.

Özdemir, Ali Rıza, *Kürtler ve Türklük*, Kripto Yay., 2009, Ank.

Özüyılmaz, Ömer, *Gurmanc ve Kürtlerin Kökeni*, Kara Kutu yay., 2. baskı, 2010, İst.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz., Bekir Sıtkı Baykal, KBY., 1999, C. I-II, 3.bsk., Ankara.

Rabino, H.L. *Mazandaran and Astarabad*, London, 1928.

Rişvanoğlu, Dr. Mahmut, *Saklanan Gerçek, Kurmanclar ve Zazalar'ın Kimliği*, Tanmak, Ankara, c.I-II, tarihsiz.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Fikret Işıltan çev., TTK, 1998.

Sadun Köprülü, www.bizturkmeniz.com.tr

Saint-Martin, M. Vivien de, *L'Asie Mineur*, Paris, 1852.

Sakin, Orhan, *Osmanlı'da Etnik Yapı*, Ekim yay., 2008, İst.

Salih el-Kütübî, *Fevât el-Vefeyât*, C. I-II, Kahire, Bolak, 1916.

Segond E., *Histoire de France*, Paris, 1937.

Shamsiddin S. Kamoliddin, "To the Questin of the Origin of the Samanids – K voprosu o proisxojdenii bahrama çubina" Transoxiana 10 – Julio 2005.

Sinno, Abdurrauf, *En-Nizaâtu'l kiyâniyye el-İslamiyye fi'd-devleti'l Osmaniye 1877-1881*, Beyrut, 1998.

Şimşir, Bilal, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilge Yay., 2007.

Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*, Sonar Bayramoğlu, Hülya Kendir çev., Dost Yay., 2002, Ank.

Strabon, *Geografika*, Prof. Dr. Adnan Pekman çev., Arkeoloji ve Sanat Yay., 2000, İst.

Strabon, The Geography of Strabo, V., London, 1944.

Susa, Ahmet, *Tarihte Araplar ve Yahudiler*, D. Batur çev., 2. Baskı, Selenge Yay., İst.,

Sümer, F.- Sevim A. *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK, 1988. 2007.

Sykes, P. M., *Ten Thousand Miles in Persia or Eight Years in İran*, New York, 1902.

Semseddin Sami, *Kamusu'l A'lâm*, 1898, İst.

Şerefhan, *Şerefnâme*, M. Emin Bozarslan çev., İst., 1975.

Şeroşevsky, V.L. *Saka-Yakutlar*, Arif Acaloğlu çev., Selenge Yay., İst., 2007.

Şeyh Halil b. Ahmed er-Recebî, *Tarihu'l-Vezîr Muhammed Ali Paşa,* El-Afâk el-Arabiyye yay., Kahire, 1995.

Şirokorad, A. B., *Osmanlı-Rus Savaşları*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., İst. 2009.

Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. I-VI, MEB. Yay., 1991, Ank.

Taberî, *Tarihu'l Mülûk*, Kahire, I-XI.

Tekin, Talat, *Makaleler II*, Haz. Emine Yılmaz-Nerettin Demir, "Elegeşt (Körtle Han) Yazıtı", Ankara, 2004.

Tekirdağ, Şihabeddin, Dürziler, İA, IV.

The Age of the Parthians, edited by Vesta Sarkhosh Curtis and Sarah Stewart, London, 2007.

Thomson, George, *Tarih Öncesi Ege*, Celal Üster çev., Pavel Yay., 3. Baskı, İst.

Togan, Z. V., *Oğuz Destanı*, Enderun Kit., İst., 1992.

Togan, Z. V., *Tarihte Usul*, Enderun Kit., 1985.

Togan, Z. V., *Türkistan*, Enderun Kit., 2. Baskı, 1981, İst.

Togan, Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kit., 3. Baskı, 1983, İst.

Tokalak, İsmail, *Bizans-Osmanlı Sentezi*, Güler Boy yay., İst. 2006.

Torî, Nargiza, *Kürtlerde Sanat*, ist., 1992.

Trubaçayev, O. N., *Indoarica v severnom Priçernomorye* - Etimologiçeskiy Slovar, Moskova, Nauka, 1999.

Turan, Osman, *Babek maddesi*, İA, II.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi yay., 6. baskı, 1973, İst.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., 7. baskı, 1999, İst.

Turayev, B. V. *İstoriya drevnego vostoka*, C. I-II, Leningrad, 1395.

Türkler, Heyet, değişik ciltler, Ank., 2002.

Uluğbey, Mirza, *Tört Ulus Tarihi*, Çolpan Neşriyatı, Taşkent, 1994.

Umar, Bilge, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yay., 1999, İst.

Umar, Bilge, *Türkiye Halklarının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Yay., İst., 1998.

Urfalı Mateos, *Vakayinâme*, Hrant D. Andreasyan çev., TTK, Ankara, 2000.

Üşümezsoy, Prof.Dr. Şener, *Kürt "Kim"liği,* İleri Yay., 2006, İst.

Veşemî, Salih Süleyman, - el,. *Ebû Muslim el-Horasanî*, H. 1400, Kahire.

www.agaçlar.net

www.al-q.com

www.e-mega.com.tr

www.En-wikipedia.org

www.facebook.com/topic.php?uid=278389582754&topic. (alıntı tarihi 25 Şubat 2011)

www.fruechteadamn.com

www.gilgamish.org

www.haberdenizi.com

ww.tlfq.ulaval.ca

www.kurdistan.nu

www.gillot.biz/esg

www.iremetforlag.tripod.com

Yakar, Jak., *Anadolunun Etnoarkeolojisi*, Selen H. Riegel çev., Homer kit., 2007, İst.

Yakut el-Hamevî, *Mûcemu el-Bułdân*, Dar'ul Kütüp İl-İlmiyye, tarihsiz, Beyrut, C. I-V.

Yazıki Mira, İranskiye Yazıki, C. II, Moskova, RAN, 1999.

Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, TTK, 1995, Ank.

Yusuf İzzet Paşa, Met Çünatıkho, *Kafkas Tarihi*, Fahri Huvaj çev., Adige yay., Ank., 2002.

Yücel, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, C. I-II, TTK, 1991, Ank.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-, *Siyer A'lâm en-nübelâ*, Er-Resale Yay., Beyrut, 1996.

DİZİN

A

B

C-Ç

D

E

F

G

H

I-İ

J

L

M

N

O-Ö

P

R

S-Ş

T

U-Ü

V

W

X

Y

Z

Her halkın, her devletin resmi tarih tezleri bazı abartı ve çarpıtmalardan nasibini almıştır. Devlet kuramamış, devleti olmamış halkların tarihlerinde ise abartı ve çarpıtmalar birbirine ulanır gider. Hayali coğrafya, hayali devlet, hayali vatan, hayali sanatla ilgili uydurma ve abartıları, o halkla hiç ilgisi olmayan ve etnik mensubiyeti kesinlik kazanmamış önemli tarihi şahısların sahiplenilmesi, genellikle devlet sahibi olamamış, çoğu küçük halkların sınır tanımaz, uçuk fantazyalarındandır.

Kürd tarihi olarak ellerde dolaşan, çoğu siyasî Kürdçüler, bir kısmı da suyu bulandırmak isteyen yabancı bilim adamları ve şartlatanlar tarafından sağlam temeller üzerine oturtulmadan yazılmış tarih kitapları, Kürd gençleri arasında rağbet görmekte; fakat bunların hiçbirisi o kitaplarda anlatılanların doğru mu yalan mı olduğunu anlayabilmesini sağlayacak bir mihenk taşına sahip bulunmamaktadır.

Yalan üzerine kurulmuş, "inanmazsan git rahmetliye sor!" mantığıyla oluşturulan, ideolojik ve militan zihniyetle yazılan tarih kitaplarıyla yetişen bir nesil, önünde sonunda tezatlar labirentinin içinde kaybolmaya mahkumdur.

"Adem ve Havva Adıgece (Çerkesce) konuşuyorlardı; aksi ispat edilinceye kadar bu tez geçerlidir" diyen bir fanatikle, "geçmişte bu bölgede yaşamış, etnik mensubiyeti açıkça belirlenmemiş tüm halkları Kürd kabul ediyorum!" diyen bir sözde tarihçi arasında fark yoktur.

Rus tarihçisi L.N. Gumilev'in dediği gibi "*bir halkın tarihini biraz da onun düşmanlarının yazdıklarına bakarak okumak gerekir.*"

Belgesiz tarihçilik, kendi kendini aldatmanın en kestirme yoludur…

